

VILNIAUS UNIVERSITETAS

AURELIJUS GIEDA

**ISTORIOGRAFIJA IR VISUOMENĖ: ISTORIKA, ISTORIKO
PROFESIJOS IR ISTORINĖS KULTŪROS ASPEKTAI LIETUVOJE
1904–1940 M.**

Daktaro disertacija
Humanitariniai mokslai, istorija (05 H)

Vilnius, 2013

Disertacija rengta 2002–2013 m. Vilniaus universitete.

Mokslinis vadovas:

prof. dr. Alfredas Bumblauskas (Vilniaus universitetas, humanitariniai mokslai,
istorija – 05H)

Turinys

IVADAS. ISTORIOGRAFIJOS ISTORIJA KAIP KRITINĖ REFLEKSIJA / 5

1. Temos aktualumas. 2. Tyrimo problema ir temos tyrimų situacijos charakteristika. 3. Tyrimo objektas, chronologija ir geografija. 4. Tyrimo tikslas ir uždaviniai, darbo struktūra. 5. Išlygos, tikslinančios tyrimo objektą, darbo santykį su jau egzistuojančiais tyrimais, tikslą ir uždavinius. 6. *Istoriografinio tyrimo modelio* paieška ir su ja susijusios darbo prielaidos. 7. Tyrimo šaltiniai. 8. Naujumas. 9. Hipotezės.

I. ISTORIJOS KAIP MOKSLO PAGRINDIMAS: TEORINĖS PAIEŠKOS, DOMINANTĖS IR ALTERNATYVOS / 61

I.1. Istorikos ištakos ir šaltiniai / 61

I.1.1. Europiniai istorikos virsmai XIX a. pabaigoje–XX a. pradžioje: dvi tradicijos / 63

I.1.2. Istorikos genezės Lietuvoje kontekstas: Ernstas Bernheimas ir istoriografijos autoritetų traktavimo problema / 68

I.1.3. Trys manifestai amžiaus pradžioje: *naujoji* istorija vs patriotinis pragmatizmas / 81

I.2. Istorika *explicite*: istorijos teorijos ir metodologijos kursai LU (VDU) / 103

I.2.1. Sociokultūrinė istorikos pokyčių prielaida ir universitetinės istorikos šaltiniai / 103

I.2.2. Istorizmo istorikos pagrindimas Jono Totoraičio *Istorijos metodo* kurse / 107

I.2.3. Tarp kritinės istorikos peržiūros ir istorijos atnaujinimo Prancūzijoje: Augustinas Voldemaras / 129

I.3. Lietuviškosios *École Méthodique* metodologinių principų rekonstrukcija: istorika *implicite* / 159

I.3.1. *Istoriografijos be istorikos* reikšmė ir implicitinės istorikos fenomenas / 159

I.3.2. *Metodinės mokyklos* variantai ir jų pamatiniai principai: Paryžiuje ir Kaune / 167

I.4. *Žinių migracijos* fenomenas: Levo Karsavino vieta istorikos idėjų lauke / 184

I.5. *Jaujųjų istorikų* kartos atstovų teorinės-metodologinės steigtys / 197

I.5.1. *1929-ųjų kartos* samprata ir kartų tyrimo vertė istoriografijoje / 198

I.5.2. Istorijos teorijos ir istoriografijos refleksyvumo link / 217

II. NORMALAUS MOKSLO LINK: PROFESIJOS IR JOS ATRIBUTŲ KLOSTYMASIS / 240

II.1. Nuo *istoriografijos be istorikų* – profesionalizacijos link: sociokultūrinės istoriko profesijos ištakos / 242

II.2. Institucionalizacijos formos kaip istoriografijos tapsmo mokslu prielaidos / 263

II.2.1. Institucionalizacijos įžanga: amžiaus pradžios diskusijos / 263
II.2.2. Sociokultūrinės ir intelektualinės institucionalizacijos problemos / 273
II.3. Profesinės bendrijos sociografija: ar Lietuvos istorijos draugija tarpukariu buvo istorikų bendruomenės epicentras? / 280
II.3.1. Draugijos veiklos ištakos: Augustino Janulaičio kaip Lietuvos istorijos tyrinėjimų autoriteto iškilimas / 283
II.3.2. Lietuvos istorijos draugija kaip istorijos mokslo <i>spiritus movens</i> : tarp pretenzijų ir realybės / 286
II.3.3. Istorikas autoritetų šešėlyje: Juozo Jakšto atvejis / 297
II. 4. Istoriografijos augimo socialinės potekstės ir sunkumai / 302
II.4.1. Istoriografijos plėtros pobūdis: veiksniai ir formos / 303
II.4.2. Augimą kontroliavę faktoriai ir plėtros problemos / 327
III. VISUOMENIŠKAI ORIENTUOTA ISTORIJA: ISTORINĖS KULTŪROS LAUKAS IR ISTORIKAI / 336
III.1. Pirmieji istorijos žingsniai: mokyklinės istorijos variantų trajektorijos link / 336
III.1.1. Maironio istoriko fenomenas: tautinio istorijos naratyvo kanono ištakos / 336
III.1.2. Pomaironinės Lietuvos istorijos 1911–1934 m.: Antano Alekno ir Stasio Matulaičio versijos / 351
III.2. Istorikų vaidmuo istorijos populiarizacijoje ir istorinėje kultūroje / 355
III.2.1. Istorijos populiarizacijos ir akademinės istoriografijos sąryšio problemos / 358
III.2.2. Istorikai, visuomenė ir valdžia istorinėje kultūroje: vienu ritmu? / 363
III.3. Adolfo Šapokos redaguota Lietuvos istorija: socialinės neišvengiamybės trajektorijos? / 372
III.3.1. Šapokos istorijos istorinė retrospektyva / 373
III.3.2. Tautininkų Švietimo ministerijos iniciatyva: knygos karjeros ištakos / 383
III.4. Alternatyvios idėjos ir mažieji naratyvai kaip istoriografijos ateities dėmenys / 388
IŠVADOS / 402
BIBLIOGRAFIJA / 407
SANTRUMPOS / 482

IVADAS. ISTORIOGRAFIJOS ISTORIJA KAIP KRITINĖ REFLEKSIJA

Mokslo, literatūros, muzikos ar dailės (ir daugelio kitų intelektualinių, meninių veiklų) reiškinių socialumas seniai yra tapęs mokslinių tyrimų ir studijų objektu. Ne išimtis ir istoriografija, istorijos mokslo raidos tyrinėjimai. Istoriografijos istorija gali būti ir yra įvairi. Ilgai ji buvo rašoma kaip tam tikra ryškiausių istorikų biografijų ir jų veikalų epopėja. Kokia turėtų būti istoriografijos istorija ir kokios jos kompetencijos ribos – klausimas nenaujas¹, įkurdinantis klausėją pačiame istoriografijos istorijos savirefleksijos centre. Jau prieš du dešimtmečius žinomas vokiečių istorikas Horstas Walteris Blanke yra susumavęs dešimt kelių / būdų, pradedant portretais (t. y. monografiniais asmenybėms skirtais darbais) ir baigiant metateorine refleksija, nukreipta į istorijos mokslo praktiką, kuriais einama gilinantis į istoriografijos raidą². Per tą laikotarpį nuo H. W. Blanke pateiktos tipologizacijos istoriografijos istorija ir jos apmąstymas žengė dar keletą žingsnių įvairovės link. Dar daugiau – per tą laikotarpį buvo parengti specialūs esė rinkiniai, orientuoti į naujų istoriografijos istorijos formų ir naujų požiūrių pristatymą³. Vis dėlto, nepaisant stebinančios šiuolaikinės istoriografijos istorijos

¹ 1980 m. Bukarešte vykusiam XV tarptautiniame istorijos mokslų kongrese buvo įkurtas *Istoriografijos istorijos komitetas* (*Committee for the History of Historiography*), kurio iniciatyva nuo 1982 m. pradėtas leisti tarptautinis daugiakalbis istoriografijos istorijai skirtas žurnalas (*Storia della Storiografia, History of Historiography, Histoire de l'Historiographie, Geschichte der Geschichtsschreibung*), kuris tapo orientyru minima sritimi susidomėjusiems tyrinėtojams (Prieiga: <<http://www.storiastoriografia.eu>>). Įvadinį šio sumanymo pagrindimą plačiau žr.: CARBONELL, C. O. Pour une histoire de l'historiographie. *Storia della storiografia*, 1982, no. 1, p. 7–25; Kai kuriuos pradinius svarstymus istoriografijos istorijos reikalingumo klausimu taip pat žr.: ŠVEDAS, A. / GIEDA, A. Kuo svarbi istoriografijos istorija? Istorikų identiteto problemos Lietuvos istoriografijoje, *Lietuvos istorijos studijos*, 2005, nr. 16, p. 42–47.

² Be šių atvejų Horstas Walteris Blanke dar išskiria tokius tipus: istoriografijos istorija kaip ypatingo literatūrinio žanro istorija, įvadinės knygos į istorijos studijas, istoriografijos istorija kaip institucijų, kaip istorijos mokslų metodų, kaip tam tikrų problemų, kaip istorikų bendrijos socialinė istorija. Dar du tipai susiję su istoriografijos, kaip tam tikro socialinio instituto, supratimu ir tyrimu (Žr.: BLANKE, H. W. Typen und Funktionen der Historiographie – geschichtssreibung. Eine Bilanz und ein Forschungsprogramm. In: Wolfgang Küttler/ Jörn Rüsen/ Ernst Schulin (Hg.): *Geschichtsdiskurs*. Bd. 1: Grundlagen und Methoden der Historiographieggeschichte. Frankfurt am Main, 1993, p. 191–211).

³ ECKEL, J. / ETZEMÜLLER (Hg.). Th. Neue Zugänge zur Geschichte der Geschichtswissenschaft. Göttingen, 2007, 448 p. Žinomas istoriografijos tyrimų autoritetas Georgas Iggersas, kalbėdamas apie šį darbą, pastebėjo, kad autoriams nepakankamai pavyko reprezentuoti naujausius pokyčius po 1990 m. Šį laikotarpį traktuodamas pirmiausia kaip tarptautinės globalizacijos, lyčių, socialinės nelygybės,

prieigų įvairovės tiek formos, tiek turinio požiūriu, tematiškai galima išskirti keletą istoriografinio tyrinėjimo ir istoriografinio proceso lygmenų, į kurių analizę susitelkia daugelis šiandieninių istoriografijos istorijos darbų. Vargiai susektume tam tikrą standartą šiuolaikinių istoriografinių tyrimų teorinėje ir metodologinėje požiūrių įvairovėje, tačiau akivaizdu, kad istoriografinių tyrimų tematikoje būtų paprasčiau fiksuoti tam tikrus bazinius istoriografinių tyrinėjimų sandus, kartu įžvelgiant tam tikrus *pasikartojimus* istoriografinių tyrimų praktikoje. Vienaip ar kitaip, tai aktualus kiekvienos disciplinos ar subdisciplinos savirefleksijos klausimas – kas yra ir kas turi būti mūsų dėmesio centre? Į istoriografijos istorijoje aktualizuojamą *tematinio standarto* klausimą galima žvelgti kaip, viena vertus, į šiandieninių istoriografijos tyrinėtojų savirefleksijos pastangą ir, antra vertus, kaip į dabartyje vykstančią diskusiją. Kaip savotiška istoriografijos istorijos standartizacijos pastanga gali pasirodyti žinomo britų istoriografijos tyrinėtojo, ilgalaikių istoriografinių tyrimų projektų autoriaus Stefano Bergerio pateikiama dabarties istoriografinių tyrimų charakteristika:

Bet kuris, norintis būti patikimai informuotas apie istorijos profesijos vystymąsi dvidešimtajame amžiuje, pirmiausia norėtų išgirsti apie institucijas, antra, apie santykius tarp istorikų ir platesnės istorijos kultūros, ir, trečia, apie metodus ir teorijas, kurie darė poveikį istorijos rašymui⁴.

Ši charakteristika savo tematinio kryptingumu yra artima šio darbo autoriaus pradinėms intencijoms. Gilinimasi į temą pradėjus nuo prieškarinio Lietuvos istorijos mokslo teorinių-metodologinių orientacijų įvertinimo⁵, ilgainiui išskilo

postkolonializmo, etniškumo ir migracijos dešimtmečius, Iggersas juos mato kaip itin svarbius istorinio ir istoriografinio mąstymo perorientavimui (Plačiau žr.: IGGERS, G. (Rev.). Eckel, Jan / Etzemüller, Thomas (Hg.). Neue Zugänge zur Geschichte der Geschichtswissenschaft. H-Soz-u-Kult, 2008. Prieiga: <<http://www.h-net.org/reviews/showrev.php?id=23662>>).

⁴ BERGER S. (Rev.). How Historians Tell Their Tales: Towards a Happy Eclecticism, *German History*, 2005, vol. 23, no. 3, 397 p. Apie visas šias sritis kompetentingai pasakojanti, pateikianti daug įžvalgų ir peno apmąstymams, pasak S. Bergerio, yra Lutzo Raphaelio knyga: *Geschichtswissenschaft im Zeitalter der Extreme. Theorien, Methoden, Tendenzen von 1900 bis zur Gegenwart*. Munich, 2003, 293 p.

⁵ GIEDA A. Istorija: tarp romantizmo, realizmo ir ekspresionizmo. Bakalauro darbas. Darbo vadovas: habil. dr. A. Nikžentaitis, konsultantas – dr. L. Donskis, KU, Klaipėda, 1999; GIEDA A. Lietuvos istorijos mokslo teorinių-metodologinių orientacijų sklaida XX a. pirmoje pusėje. Magistro darbas. Darbo vadovas: doc. dr. A. Bumblauskas, VU, Vilnius, 2002.

problema, kaip paskiras, atskiro istoriko individualių svarstymų lygmeniu pastebimas teorines-metodologines orientacijas pamatyti platesniame istorijos mokslo ir istoriko profesijos vystymosi lauke kaip grupinį (ar kolektyvinį) fenomeną. Todėl reikėjo įsigilinti į tas socialinės mokslo istorijos traktuotes, kurios istorijos mokslą ir visą istorijos rašymą traktuoja kaip socialinį institutą, į profesionalizacijos ir institucionalizacijos procesus, kurie leistų istoriografijos raidą pamatyti ne tik kaip individualaus, bet ir grupinio / visuomeninio intereso sąlygotą vyksmą. Pagaliau, visuomeniškai orientuotos istorijos arba visuomeniškai aktualių istorinių naratyvų tema, taip pat santykiai tarp istorikų ir platesnės istorinės kultūros darėsi neišvengiama norint suprasti tam tikrų istorinių pasakojimų, o kartu ir tam tikrų istorikų populiarumo klausimą. Tokiu būdu istoriografijos raida buvo interpretuota kaip integrali trijų lygmenų – asmens, grupės ir visuomenės, – raidos visuma. Šis darbas ir yra bandymas pagrįsti bei argumentuoti tokią interpretaciją. Tai bandymas pateikti kompleksinį istoriografijos raidos tam tikroje visuomenėje vaizdinį, išskirtinai susikoncentruojant į istorikos, istoriko profesijos ir istorinės kultūros raidos aspektus. Darbo pavadinimo centriniu dėmeniu *Istoriografija ir visuomenė* nurodoma pirmiausia į vedamąją šio darbo mintį apie istoriografijos socialinę prigimtį, į istoriografijos, istorikų bendrijos, atskiro istoriko, taip pat ir į istoriografijos teorijos (istorikos) socialumą. Parafrazuojant Algirdą Julijų Greimą – istoriografija ir visuomenė *sudaro neišskiriamą porą, o jų šeimos istorija yra pilna pamokomų žinių apie abu partnerius*⁶. Klausimas – kam tos *pamokomos žinios* reikalingos – gali būti pretekstas svarstymui apie šio darbo temos aktualumą.

⁶ Originale A. J. Greimas kalba apie istoriko ir istorijos porą (Žr.: GREIMAS, A. J. Iš arti ir iš toli. Vilnius, 1991, p. 235).

1. Temos aktualumas

Lietuvos istoriografijos tradicijoje neretai pasirodo tvirtinimų apie refleksyvios teorinės minties stoką Lietuvos istorijos moksle. Tokių pastabų rastume ne vieną tiek prieškario nepriklausomos Lietuvos⁷, tiek sovietmečio⁸, tiek dabarties tekstuose⁹. Kalbant siauresne istoriografinio tyrimo kontekstų prasme, kaip tam tikrus akivaizdžius žingsnius pirmyn pastaraisiais dešimtmečiais galima matyti Zenono Norkaus¹⁰ ir Jūratės Baranovas¹¹ teorinio pobūdžio darbus, Alfredo Bumblausko mėginimą pritaikyti Lietuvos istorijos mokslo tradicijai paradigmine istoriografijos kaitos teorija¹². Be to, šiuolaikinėje Lietuvoje pasirodė žinomi verstiniai, istorijos mokslo raidą ir dabartinę padėtį analizuojantys darbai¹³, o ir Lietuvos istorikai vis dažniau imasi rašyti apie istoriografiją ir istorikus¹⁴, kitaip sakant, reflektuoti istoriografijos tradicijas ir *istorijos virtuves*. Šių pokyčių fone nacionalinės istoriografijos tradicijos tyrimai, įgaudami įvairių papildomų stimulų, skatina šiuolaikinio istorijos mokslo refleksyvumą, nors šiandien jau plačiai kalbama apie istoriografijos tyrimų, sutelktų į vienos nacionalinės tradicijos pažinimą, ribotumą¹⁵. Nepaisant šio ir šiam darbui būdingo ribotumo,

⁷ Žr. šio darbo I.2 ir I.5.

⁸ ŠVEDAS, A. Matricos nelaisvėje: sovietmečio lietuvių istoriografija (1944–1985 m.). Vilnius, 2009, p. 122–129.

⁹ BUMBLAUSKAS, A. Penkios Zenono Ivinskio teorinės novacijos, *Lietuvos istorijos studijos*, 1997, nr. 4, p. 14–34; BUMBLAUSKAS, A. *Lietuvos istorijos modeliai XIX–XX a. istoriografijoje*. Habilitacijos procedūrai teikiamų mokslo darbų apžvalga. Humanitariniai mokslai, istorija (05 H). Vilnius, 2007, p. 8–10, 30; RAGAUSKAS, A. Keletas pastabų dėl istorijos metodologijos tarpukario Lietuvoje. *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*. Vilnius, 2001, t. 19, p. 59–70.

¹⁰ NORKUS, Z. Istorika: istorinis įvadas. Vilnius, 1996, 247 p.

¹¹ BARANOVA, J., Istorijos filosofija. Vilnius, 2000, 418 p.

¹² BUMBLAUSKAS, A. Penkios Zenono Ivinskio teorinės novacijos, *Lietuvos istorijos studijos*, 1997, nr. 4, p. 14–34; BUMBLAUSKAS, A. Lietuvos istorijos modeliai... p. 8–14, 30–33.

¹³ APPLEBY, J. / HUNT, L. / JACOB, M. Tiesos sakymas apie istoriją, Vilnius, 1998; CARR, H. E. Kas yra istorija? Vilnius, 1999; HODDER, I. Praeities skaitymas, Vilnius, 2000; WHITE, H. Metaistorija: istorinė vaizduotė XIX amžiaus Europoje, Vilnius, 2003; Rūsen, J. Istorika: istorikos darbų rinktinė. Vilnius, 2007.

¹⁴ ALEKSANDRAVIČIUS, E. Praeitis, istorija ir istorikai. Vilnius, 2000.

¹⁵ LORENZ, C. Comparative Historiography: Problems and Perspectives, *History & Theory*, 1999, vol. 38, no. 1, p. 25–39; CONRAD, CH. / CONRAD, S. Wie vergleich man Historiographien? in: CONRAD, Ch. / CONRAD, S. (Hg.). Die Nation schreiben: Geschichtswissenschaft im internationalen Vergleich. Göttingen, 2002, p. 11–48; BERGER, S. Geschichten von der Nation. Einige vergleichende Thesen zur deutschen, englischen, französischen und italienischen Nationalgeschichtsschreibung seit 1800. In

temos aktualumas turi dvi būdingas prasmines potekstes: istoriografijos socialumo tema lietuviškosios istoriografijos tyrimų kontekste yra gana naujas klausimas. Antra vertus, šiame darbe stengiamasi neužsidaryti nacionalinės istoriografijos ribose, o atvirkščiai – bandoma atverti lietuviškosios ir europinės istoriografijos poslinkių prasmines jungtis. Vienaip ar kitaip, tos jungties dar gana stokoja šiuolaikiniai Lietuvos istoriografiniai tyrimai. Pavyzdžiui, galime sakyti, kad dar neturime istorikos analizės probleminio svarstymų lauko, kuris aiškiai susietų istorikos poslinkius Lietuvoje ir Europoje. Tokiu atveju rizikuojame netekti galimybės korektiškai paaiškinti ne tik lietuviškuosius istorikos sričiai skirtus tekstus, tačiau sunkiai galime juos identifikuoti ir bendrame europinės istorikos sklaidos žemėlapyje. Tas pats pasakytina ir apie istoriko profesijos vystymosi istoriją, ir didžiųjų nacionalinių naratyvų bei istorikų santykių su jais temą. Todėl atvėrimas tam tikro santykio tarp lietuviškosios istoriografijos tradicijos ir europinių istoriografijos poslinkių ir praktikų sudaro vieną svarbiausių šio darbo aktualumo sandų.

Charakteringa ir vis dar gana populiari istorinių tyrimų aktualumą pagrįsti tam tikra *baltų dėmių naikinimo* strategija. Bet juk visiems akivaizdu, kad baltų dėmių įvairiose istoriografijos šakose yra labai daug, ir kiekvienas istorikas gali savęs paklausti – kodėl aš pasirinkau būtent šią temą, nors yra daugybė kitų netyrinėtų temų? Istoriografiniuose tyrinėjimuose aktualumo problema slypi ne raštų viena ar kita tema kiekybėje ar juo labiau įvairių žinių apie vieną ar kitą istoriką stokoje, tačiau pačioje istoriografinėje problematikoje, kuri bendriausia prasme gali būti nusakyta kaip istoriko dialogas (taip pat polilogas ir diskusija) su savo paties ir kitų istorikų prielaidomis. Istoriografijos tradicijų tyrinėjimas ir išmanymas yra svarbus šiuolaikinės istoriografijos kontekste vis dažniau kalbant ne tik apie

CONRAD, Ch. / CONRAD, S. (Hg.). Die Nation schreiben: Geschichtswissenschaft im internationalen Vergleich. Göttingen, 2002, p. 49–77; BERGER, S. National Historiographies in Transnational perspective: Europe in the Nineteenth and Twentieth Centuries, *Storia della Storiografia*, 2006, no. 50, p. 3–26.

istorijos turinį, bet ir apie istorijos kaip mokslo prigimtį, paskirtį, socialines funkcijas, įvairias istorijos formas ir pan. Pagaliau, aišku, kad istoriografijos raidos tyrimai naudingi šiuolaikinės istoriografijos tapatybės paieškoms. Šia prasme galima prisiminti kaip, pavyzdžiui, žinomas Švedijos istorikas Rolfas Torsthendahlis yra svarstęs istorijos mokslo, jo metodologijos epistemologinius pagrindimo XIX a. pabaigoje–XX a. pradžioje klausimus. Autorius teigė, jog istorijos filosofijos pažanga nuo XX a. pradžios šimto metų senumo idėjų nepadaro neįdomiomis, o kai kuriais požiūriais XX a. pradžios metodologai sukuria tokį istoriografijos kaip mokslo pagrindimo probleminį lauką, pateikia tokias idėjas, kurios aptarinėjamos kaip svarbios ir šiandieniniuose debatuose¹⁶. Atsižvelgiant į tai, galima teigti, kad ir pirmųjų keturių XX a. dešimtmečių lietuviškoji istoriografinė tradicija, įskaitant ir jos teorines-metodologines paieškas, irgi nusipelno atidesnio ir atviresnio žvilgsnio.

Čia glaustai nusakyti dalykai sudaro integruotą įvairių veiksnių visumą, suteikiančią šiam darbui aktualumo perspektyvą. Būtent į aktualumą vienu ar kitu požiūriu turi nurodyti ir tyrimo problemos formulavimas. Kaip Lucieną Febvre'ą (1878–1956) cituodamas yra sakęs vienas nepriklausomos Lietuvos jaunosios kartos istorikas – *Nėra problemų – nėra istorijos*¹⁷.

2. Tyrimo problema ir temos tyrimų situacijos charakteristika

Prieš daugelį šimtmečių Lukiano suformuluotas klausimas – *kaip reikia rašyti istoriją?*¹⁸ – išlieka aktualus ir įpareigojantis įvairių laikotarpių ir kraštų istorikus. Žinoma, keičiasi pačios pamatinės rašymo apie praeitį prielaidos ir minėtas klausimas įvairiais laikais įgyja skirtingą skambesį, bet tai nemenkina šio klausimo svarbos. XX a. pirmi keturi dešimtmečiai lietuviškajai istoriografijai šio klausimo požiūriu buvo ypatingas nacionalinės istoriografijos tradicijos kūrimosi

¹⁶ TORSTENDAHL, R. Fact, Truth, and Text: The Quest for a Firm Basis for Historical Knowledge Around 1900. *History & Theory*, 2003, vol. 42, p. 305–306.

¹⁷ JAKŠTAS, J. Lietuvos istorikų darbai Vakarų pasaulyje, *Lituanistikos instituto 1971 metų suvažiavimo darbai*. Chicago, 1971, p. 269.

¹⁸ LUKIANAS. Dievai, heteros, pranašai. Vilnius, 1975, p. 186; NORKUS Z. Istorika: istorinis įvadas. Vilnius, 1996, p. 11–18.

metas. Tai ne kartą pastebėjo ir akcentavo tos tradicijos tyrinėtojai. Vis dėlto tarpukario, kuriam yra skirta kur kas daugiau dėmesio nei pirmiems XX a. dešimtmečiams, lietuviškosios istoriografijos vaizdas šiandieniniuose tyrimuose yra pernelyg vienaplaninis ir vienmatis. Prie to vienaplaniško ir vienmatiško, manytume, prisideda ir dažnai tyrimams pasirenkama pernelyg siaura, iš politinės istorijos paveldėta dviejų dešimtmečių istoriografijos raidos chronologija, neleidžianti kiek plačiau, platesniame kontekste pažvelgti nei į Lietuvos, nei į Europos istoriografinius procesus XIX a. pabaigoje–XX a. pirmojoje pusėje. Kitaip sakant, sekant šiandieninius tyrimus atrodo, kad atsakymai į senąjį Lukiano klausimą, *kaip reikia rašyti istoriją* (ir ką reikia joje akcentuoti), Lietuvoje ilgai tebuvo tik du – rašyti reikia *pozityvistiškai*¹⁹, o akcentuoti ir orientuotis pirmiausiai į *lietuvių paiešką Lietuvos istorijoje*²⁰. Jeigu sovietmečiu rašytuose istoriografiniuose tekstuose pozityvizmo terminas buvo aiškiai ideologizuotas (būti pozityvistu buvo kur kas geriau nei būti romantiku, klerikalu ar nacionalistu), tai dabarties tyrimuose pozityvizmo terminas pasirodo gana išplaukęs, trivialus ir atrodo, kad pozityvistu galima pavadinti praktiškai kiekvieną istoriką, kuris turėjo laimės dirbti archyvinį darbą, ieškojo ir kritiškai analizavo pirminius ir antrinius istorijos šaltinius bei rengė detalius įvairių istorinių fragmentų aprašymus. Dar daugiau, buitinis pozityvizmo termino vartojimas neleidžia suprasti, kuo XX a. pirmosios pusės empirinių tyrimų linkme orientuoti istorikai skiriasi nuo XVII a. jėzuitų bolandistų, pradėjusių kritines istorijos studijas ir užsimojusių leisti *Acta Sanctorum*. Kita vertus, kalbant apie tarpukariu formuluotas istoriografijos atnaujinimo strategijas, neretai

¹⁹ LASINSKAS, P. Istorijos mokslas Vytauto Didžiojo universitete 1922–1940 metais. Vilnius, 2004, p. 293; SELENIS, V. Lietuvos istorikų bendrija 1918–1944 metais: kolektyvinės biografijos tyrimas. Vilnius, 2007, p. 38–39, 43, 52, 117; SELENIS, V. Lietuvos istorikų bendrija 1918–1940 metais. Daktaro disertacija. Humanitariniai mokslai, istorija (05 H). Kaunas, 2008, p. 30, 34, 40, 60, 75, 77, 82, 88, 103, 104. Apie nenuoseklumą, kuomet istoriografijos raidai aiškinti vartojamas pozityvizmo terminas (Žr.: BUMBLAUSKAS, A. Lietuvos istorijos modeliai..., p. 8–10).

²⁰ LASINSKAS, P. A. Šapokos redaguota „Lietuvos istorija“: parengimas ir koncepcija. *Istorija*, 2003, t. LVIII, p. 52–58.

neišvengiama tam tikro retrospektyvinio požiūrio, t. y. iš ateityje išryškėjusių mokslo istorijos aspektų sprendžiama apie tai, kokie istoriografijos atnaujinimo principai, vizijos ar netgi šūkiei buvo svarbiausi, brandžiausi ar dominuojantys tarpukario Lietuvoje. Pavyzdžiui, manytina, kad būtent dėl Adolfo Šapokos redaguotos *Lietuvos istorijos* pasirodymo IV deš. antrojoje pusėje ir sėkmingos šios knygos karjeros atgimimo metais dabarties istoriografijos tyrimuose yra ypatingai užaštrinamas 1932 m. A. Šapokos tekstas *Raskim lietuvius Lietuvos istorijoje*, tuo pačiu pavadinimu net įvardijant neva nepriklausomos Lietuvos istorijos mokslo *programą*²¹.

Vis dėlto, manytina, minimo lietuviškosios istoriografijos iki 1940 m. vaizdo vienaplaniškumo prielaida nėra tik atskirų tyrinėtojų nepakankamai korektiškos traktuotės ar panašūs dalykai. Problema, kuri iš pirmo žvilgsnio gali pasirodyti lokali, priklausoma nuo tyrimų situacijos, atidžiau pažvelgus yra kontekstualiai įsišaknijusi bendresnėje problematikoje.

Vienmačio tarpukario Lietuvos istoriografijos vaizdo genezės reikėtų ieškoti ir XX a. Lietuvos sociokultūrinėje ir sociopolitinėje situacijoje. Ideologizuoti sovietmečio tekstai dažnai stengėsi arba išvis apeiti profesionaliosios lietuvių istoriografijos pradžios etapą, arba buvo imamas tik ryškiausių istorikų darbų ir koncepcijų iliustracinei buržuazinės istoriografijos kritikai²². Konceptualesnis, įvertinant laikmečio aplinkybes, žvilgsnis buvo iš esmės tik į tuos prieškarinio istorikus, kurie pasiliko sovietinėje Lietuvoje²³. Istorigrafinėje tradicijoje, kaip ir visuomenėje, įvyko ženklus pertrūkis tarp *buvusio* ir *esamo*. Per 50 metų tiek

²¹ SELENIS, V. Adolfas Šapoka ir nepriklausomos Lietuvos istorijos mokslo programa „Raskim lietuvius Lietuvos istorijoje“. *Istorija*, 2008, nr. 71, p. 13–21.

²² Pavyzdžiui, žr.: Lietuvių buržuazinių emigrantų istoriografijos kritika: [straipsnių rinkinys]. Vilnius, 1980, 152 p.; Buržuazinių koncepcijų Lietuvos istorijos klausimais kritika: [straipsnių rinkinys]. Vilnius, 1987, 147 p.

²³ JABLONSKIS, K. Lietuvių kultūra ir jos veikėjai. Sud. Vytautas Merkys, redagavo Juozas Jurginis. Vilnius, 1973; JABLONSKIS, K. Istorija ir jos šaltiniai. Sud. ir spaudai paruošė Vytautas Merkys. Vilnius, 1979; JONYNAS, Ig. Istorijos baruose. Sud., įvadus ir paaiškinimus parašė V. Merkys. Vilnius, 1984; JANULAITIS Augustinas. Praeitis ir jos tyrimo rūpesčiai. Sud. ir paaiškinimus parašė S. Jegelevičius. (Kn. taip pat: Jurginis J. *Augustino Janulaičio palikimas*, p. 5–22), Vilnius, 1989.

tarpukaris, tiek to meto istoriografija ir istorinė kultūra buvo kryptingos ir intensyvos propagandos gniaužtuose²⁴. Iškraipyta, draustai ir persekiojami prieškarinio istoriografinio tradicijai, kaip ir tarpukariui bendrai, Sąjūdis ir pirmieji nepriklausomybės metai buvo stulbinančio renesanso, intensyvaus istorinės tematikos darbų perleidimo laiko, naujo perskaitymo ir, visuomeninio susidomėjimo požiūriu, tikros karjeros laikotarpis. Atgimimo metais tarpukario istoriografinis palikimas ir kitos įvairios tarpukario istorinės kultūros reprezentacijos ne tik susilaukė didžiulio dėmesio ir didelių tiražų, konkuravo su visa 1945–1990 m. Lietuvos sovietine istoriografija, tačiau laipsniškai tapo viena svarbiausių istorinę sąmonę, tapatybę ir istorijos vertinimus perstruktūruojančių jėgų²⁵. Nenuostabu, kad prieškarinio Lietuvos istorinės kultūros reikšmingiausios *atminties vietos*²⁶ tapo atgimstančios, iš indoktrinacijų ir privalomų istorinių traktuočių besivaduojančios istoriografijos ir tautinės tapatybės aktyvinimo pagrindu. Nesunku pastebėti, kad prieškarinio istoriografijos, istorinės kultūros, pagaliau, pavienių istorikų recepcija buvo aksiologiškai priešinga tiems oficialiems vertinimams, kurie viešojoje erdvėje funkcionavo sovietmečiu. Todėl nuo *dainuojančios revoliucijos* metų dominavo itin pozityvus tarpukario istoriografinės tradicijos ir ryškiausių istorinės kultūros dėmenų vertinimas, o atskirų istorinių darbų ir istorikų veiklos recepcija neretai turėjo bet kokias ideologizuotai visuomeninei recepcijai bemaž privalomus vienmatiškumo

²⁴ Plačiau apie tai žr.: Lietuvos sovietinė istoriografija: teoriniai ir ideologiniai kontekstai (Sud. Alfredas Bumblauskas ir Nerijus Šepetys). Vilnius, 1999.

²⁵ Tai argumentuojant galima remtis ir 1991 m. bei 2007 m. tautos istorijos herojų įvaizdžiais Lietuvos gyventojų tautinėje vaizduotėje kaitos empirinio tyrimo duomenų analize. Šiuolaikinėje Lietuvoje populiariausių istorinių asmenybių *topo* viršūnėje įsikūrė kunigaikštis Vytautas, kurio interpretacijoje ir vertinimuose išliko ar, tiksliau, buvo atgaivinta, atkurta nemaža tarpukario istorinės kultūros suformuotų šio įvaizdžio sandų. Ilgainiui atsiranda ir kitų aktualias dabarties vertybes atspindinčių Vytauto vertinimų – vertinami jo nuopelnai Lietuvos modernizacijai, europėjimui, etninei tolerancijai ir t. t. Tiek 1991 m., tiek 2007 m. populiariausių istorinių asmenybių viršūnės trejetuke tvirtai įsikūrė tik kunigaikštis Vytautas ir prezidentas Antanas Smetona. Konjunktūriškesnis 1991 m. apklausoje buvo Vytauto Landsbergio, kurį 2007 m. apklausoje *pakeitė* Mindaugas, pasirodymas ryškiausių istorinių asmenybių trejete (Žr.: ŠUTINIENĖ, I. Tautos istorijos simboliai Lietuvos gyventojų tautinėje vaizduotėje: herojų įvaizdžiai ir jų kaita. *Sociologija. Mintis ir veiksmai*, 2009, nr. 1 (24), p. 40–62.

²⁶ Pvz., žr.: SEMAŠKA, A. Atgimimo paminklai (1988–1991). Vilnius, 1991. 48 p.

atributus, – tam tikrą dozę ideologizacijos, progiškumo ir, žinoma, nekritinio santykio. Prieškario istoriografiją ir tarpukarį nuo *dabarties* skyrė pusė amžiaus, todėl natūralu, kad minima recepcija buvo orientuota pirmiausia į pristatymą, priminimą ir apžvalgą. Tokiose aplinkybėse iš principo stokojama kritinės distancijos, neišvengiama schematizacijos ir vienpusiškumo. Iš esmės *kovo vienuoliktosios* Lietuvoje tarpukario istoriografija ir paskiri tuometės istorinės kultūros elementai įsikūrė aukštai vertinamo tautinio paveldo hierarchijos centre. Vienu ar kitu požiūriu, tai geriausiai iliustruoja šimtatūkstantiniais tiražais perleista A. Šapokos redaguota *Lietuvos istorija*, tapusi skaitinių knyga moksleiviams XX a. paskutinio dešimtmečio pradžioje. Tokių visuomenės transformacijų, kokia vyko Lietuvoje 1988–1992 m., neišvengiamas palydovas yra vienokių ar kitokių *mitologinių konsteliacijų*²⁷ gimtis. Ir tai būtų visai natūralūs visuomenės procesai, nes visuomeninių pervartų laikais tai nėra neįprastas reiškinys, tačiau mūsų svarstomos problemos požiūriu aktualu reflektuoti bei plačiau pažvelgti ir į su sociopolitininiais Lietuvos kaitos pagrindais susijusią vienmačių tarpukario istoriografijos vaizdinių kilmę bei raišką akademinėse darbų sferoje. Jau tarpukario istorikai ne kartą pabrėžė, kad istorikai ir jų darbai yra savo laiko ir pasaulėžiūros kūdikiai²⁸. Akademiškai orientuotose tarpukario istoriografijos tyrimuose ir apžvalgose po 1990 m. nesunkiai galima identifikuoti savojo laiko žymes dėl labai aiškių ir suprantamų priešasčių. Šiandieninei istorikų bendrijai pirmiausia reikėjo užmegzti vienokį ar kitokį santykį su savo profesiniais pirmtakais. Jau 1988 m. buvo atkurta 1929–1940 m. veikusi profesinė istorikų organizacija (*Lietuvos istorijos draugija*), kuri sunkiomis ekonominės Lietuvos blokados sąlygomis pradėjo leisti žurnalą *Mūsų praeitis*, taip pat išleido tarpukariu ilgai rengtą, tačiau tuo metu taip ir

²⁷ GIRARDET, R. Politiniai mitai ir mitologijos. Vertė J. Skersytė. Vilnius, 2007, p. 131–188.

²⁸ Pvz., ŠTUOPIS, P. Istorijos stebuklai ir istorikai (fragmentai). *Naujoji Romuva*, 1932, nr. 20, gegužės 15 d., p. 460–462. JAKŠTAS, J. Istorijos mokslas ir gyvenimas. *Vairas*, 1932, nr. 10, spalio, p. 84–88. IVINSKIS, Z. Lietuvos istorija romantizmo metu ir dabar. *Lietuvių Katalikų Mokslo Akademijos Suvažiavimo darbai*, 1940, t. 3, p. 321–340 ir kt.

nepasirodžiusį *Praeities* žurnalo III tomą²⁹, buvo parengta straipsnių, analizuojančių prieškarinės LID veiklą, visų *Praeities* autorių biogramos ir t. t. Aišku, tokiomis aplinkybėmis pats domėjimasis prieškarinio istoriografija skatino vienu ar kitu aspektu išryškinti prieškarinio istorikų nuopelnus mokslui, buvo privalu ir natūralu *pagerbti to meto Lietuvos istorikų kartą*³⁰.

Nepaisant šių aplinkybių, netrukus pasirodė nedidelės apimties, bet kritiškesni ir konceptualesni tyrimai³¹, tačiau plačiausiose tarpukario istoriografijos tyrimo versijose, panašu, dar lieka solidus sociopolitinėje ir sociokultūrinėje terpėje subrandintos inercijos sluoksnis, atliepiantis visuomenės transformacijos metais pažadintą vienmatį santykį su tarpukariu, jo istorine kultūra ir istorikais. Minimose plačiausiose tarpukario istoriografijos versijose galima išvelgti savotiško *išankstinės pagarbos* ir smulkmeniško aprašinėjimo derinį³², o tai šiame darbe yra suprantama kaip tarpukario Lietuvos istoriografijos vienmačio vaizdo viena svarbesnių prielaidų.

Ir esmė čia, žinoma, ne tik vertinimuose. Tikėtina, kad svarbiausia šioje situacijoje yra tai, jog platesnių tyrimų autoriai yra labiau priklausomi nuo bendros tyrimų situacijos. Abiem atvejais autoriai pateikė įdomių ir vertingų išvalgų apie prieškarinio Lietuvos istoriografijos raidą. Tačiau būtent priklausomybė nuo bendros tyrimų situacijos ir tam tikrų išankstinių nuostatų neleido pasiekti nors

²⁹ Trečiasis *Praeities* tomas pasirodė jau atkūrus nepriklausomybę. Šios iniciatyvos ėmėsi 1988 m. atkurtoji *Lietuvos istorijos draugija*: Praeitis. III tomas. Sudarė ir redagavo: 1939–1940 Augustinas Janulaitis, Zenonas Ivinskis, Konstantinas Jablonskis, 1992 Bronius Dundulis (Red.), Jūratė Kiaupienė, Zigmantas Kiaupa (sudarytojai). Vilnius, 1992, 263 p.

³⁰ PRAEITIS. III tomas..., p. 3, 221–258.

³¹ Pvz., ALEKSANDRAVIČIUS, E. / KULAKAUSKAS, A. Istorijos istorija arba XIX a. tyrinėjimų apžvalga. *Akademikas*, 1993. nr. 1, p. 24–36; BUMBLAUSKAS A. Z. Ivinskis ir Lietuvos istoriografijos paradigmos. *Kultūros barai*, 1992, nr. 3, p. 8–13. BUMBLAUSKAS, A. Penkios Zenono Ivinskio teorinės novacijos. *Lietuvos istorijos studijos*, 1997. nr. 4, p. 14–34; RAGAUSKAS, A. Keletas pastabų dėl istorijos metodologijos tarpukario Lietuvoje. *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*. Vilnius, 2001, t. 19, p. 59–70.

³² Skaitant P. Lasinsko darbą susidaro įspūdis, kad autoriui iš anksto buvo žinoma, jog LU / VDU istorijos mokslo lygis buvo *aukštas (profesionalus, tobulėjantis, aktualus)*, nes, pvz., tarpukario istoriografijos perleidimas Atgimimo metais yra interpretuojamas kaip to lygio rodiklis (Žr.: LASINSKAS, P. Istorijos mokslas... Vilnius, 2004, p. 295–296). Panašu, kad artimus į pagarbą jausmus istorikų išsilavinimui turėjo ir V. Selenis, kuomet, pvz., Konstantino Avižonio ėjimą į vaikų darželį Maskvoje interpretavo kaip pradinę istoriko išsilavinimo stotelę (Žr.: SELENIS, V. Lietuvos istorikų... Vilnius, 2007, p. 130).

kiek daugiamatiškesnio tarpukario istoriografijos vaizdo. Povilo Lasinsko atveju, kadangi jo disertacijos rašymo metu jokios platesnės tarpukario Lietuvos istoriografijos apžvalgos dar nebuvo³³, buvo nueita tradiciniu vienos institucijos istorijos keliu, surenkant duomenis, apžvelgiant ir pristatant LU / VDU istorijos katedrų veiklą, dėstyti istorijos kursus bei istorikų darbus atskiromis tematikomis. Tam pristatymui iš esmės ir skirtas minimas darbas, o surinkti duomenys lieka pasyvūs, neiškelia naujų klausimų ar problemų. Neatsitiktinai viename iš P. Lasinsko darbo komentarų gana radikaliai pastebima, jog P. Lasinsko darbas prie ikišiolinių tyrimo rezultatų *neprideda beveik nieko naujo*³⁴. Tam tikrą sociokultūrinę inerciją šiame darbe labiausiai primena tai, kad autorius, vertindamas tarpukario specialius istorijos darbus, remiasi vėliau pasirodžiusiais istoriniais darbais, iš esmės stengdamasis įrodinėti *gana aukštą* tarpukario istoriografijos lygį. Istoriografijos istorikui ir jo disciplinai tokioje perspektyvoje tenka savotiškas arbitro, *istoriografinio arbitražo* organizatoriaus vaidmuo – iš vėliau pasirodžiusių darbų, jų koncepcijų ir traktuočių bandyti nuspręsti, ar iš esmės *geru keliu ėjo ir ko pasiekė* ankstesnė istoriografija³⁵, jau nekalbant apie tai, kad toks istoriografijos istorikas-arbitras turi būti ypatingas daugybės specialių istorijos klausimų žinovas ir išskirtinis eruditas. Tam tikri P. Lasinsko darbo ypatumai rodo, kad bendri vertinimai egzistavo iš anksto, o

³³ Atsikūrusiame VDU XX a. paskutiniame dešimtmetyje grupelė kultūros ir mokslo istorikų, skatinama JAV lietuvių Akademinių skautų sąjūdžio veikėjų, kurie ragino imtis akademinės Lietuvos mokslo istorijos sintezės, ėmėsi projektuoti VDU istorijai skirtą kolektyvinę monografiją, kuri, apeliuodama į LU / VDU 80-metį, pasirodė 2002 m. P. Lasinskas tuo metu jau buvo apsigynęs daktaro disertaciją *Istorijos mokslas Vytauto Didžiojo universitete 1922–1940 m.* (Daktaro disertacijos santrauka. Kaunas, 2000), tad nenuostabu, kad jis tapo sumanytos kolektyvinės monografijos bendradarbiu. Tačiau atkreiptinas dėmesys, kad šiame darbe LU / VDU Humanitarinių mokslų fakultetas pristatytas ypač iškreipiant jo struktūrą. Šiame fakultete egzistavusio Istorijos skyriaus naudai nepagrįstai periferizuojami HMF veikę Filologijos ir Filosofijos skyriai. (Žr.: Vytauto Didžiojo universitetas: mokslas ir visuomenė 1922–2002 m. Kaunas, 2002, p. 7–8, 125–148).

³⁴ RAGAUSKAS, A. Keletas pastabų... p. 60.

³⁵ Pavyzdžiui, svarstydamas apie Juozapo Stakausko darbą *Lietuva ir Vakarų Europa XIII a.* (1934) autorius priekaištuoja, jo manymu, nekorektiškai apie J. Stakausko darbą 1959 m. rašiusiam Vladimirui Pašutai ir pritaria 1998 m. rašiusiam Edvardui Gudavičiui, teigdamas, jog pastarasis istorikas J. Stakausko darbą pagrįstai traktuoja kaip *Mindaugo problematikos viršūnę* (Žr.: LASINSKAS, P. Istorijos mokslas... Vilnius, 2004, p. 181–182).

istorikui liko tik aptvarkyti pagal juos medžiagą. Tokioje *vertinimo – įvertinimo – pervertinimo* perspektyvoje nesukuriama pakankamos distancijos tiriamojo objekto atžvilgiu. Be to, atkreiptinas dėmesys, kad daugelis iš *didžiojo pakartojimo* metais leistų tarpukario istorinių darbų savo įvaduose ar pratarmėse akivaizdžiai turėjo tam tikros reklaminės prigimties. Tai natūralu knygų leidybos požiūriu, nes knygos visuomet yra orientuotos į rinką. Kadangi būtent ši perleidimų laikotarpio medžiaga tiek konkrečiu tekstu, tiek tam tikros emocijos pavidalu rado atgarsį knygoje apie istorijos mokslą VDU 1922–1940 m., tai ši knyga labiau primena XX a. paskutiniojo dešimtmečio atgimusios Lietuvos pažinimo prasme trapų, tačiau aistringą susidomėjimą tarpukariu ir tarpukario lietuviškosios istoriografijos paveldu. Todėl svarstoma knyga, vertinga atskiramis pastabomis ir traktuotėmis, nėra patikima sąjungininkė norint nors kiek labiau priartėti prie tarpukarinės istorijos mokslo Lietuvoje situacijos supratimo. Vaizdas lieka vienmatis, skirtingumai ir įvairovė sistematizuojama vieno vertinimo ir vienos emocijos pagrindu, skirtumai tarp istorikų suniveliuojami, beveik nematoma kontroversijų, prieštarų ir problemų, stokojama kontekstualesnio žvilgsnio.

Kiek platesnį naujovių užmojį turėjo prosopografiniu metodu paremtas Valdo Selenio darbas, skirtas tarpukario Lietuvos istorikų bendrijos analizei. Įsiklausydamas į savo darbo vadovo 2001 m. pastabas Lietuvos istoriografinių tyrimų situacijai, kuriomis tarpukario istoriografijos tyrimai buvo orientuojami į platesnį ir kontekstualesnį žvilgsnį, o istoriografijos istorikai buvo raginami *imtis visapusiškų, kritiškų ir objektyvių išlikusių šaltinių tyrimų*³⁶, V. Selenis tyrinėjo tarpukario Lietuvos istoriografiją per tuometinės Lietuvos istorikų bendrijos kolektyvinės biografijos prizmę. Autoriaus darbas, žinoma, irgi buvo priklausomas nuo bendros tyrimų situacijos. Pirmiausia jam reikėjo suformuoti

³⁶ RAGAUSKAS, A. Keletas pastabų... Vilnius, 2001, p. 59–70; Čia A. Ragauskas, tarp kitko, taip vertino tyrimų situaciją: *Jei ir toliau šlysime paviršiumi, tai tyrinėdami tarpukario istorijos mokslą netgi nepasieksime jo paties lygio vidurkio.*

nors kiek labiau teoriškai pagrįstą sampratą, t. y., atsakyti į iš pažiūros paprastą klausimą – *ką vadinti istoriku tarpukario Lietuvoje?* Čia nebeužteko tik rinkti duomenis apie katedras, istorijos kursus ar atskirų istorikų darbus. Teko teoriškai aiškintis mėginant nustatyti, suformuluoti buvimo istoriku tarpukario metais kriterijus. Nusitaikymas prieš elitarinę-personalistinę požiūrį į Lietuvos istoriografijos raidą, prieš individualizuotą istorikų darbų ir veiklos nagrinėjimą ne bendresniame profesinės bendrijos veiklos kontekste turėjo žymėti esmingą naujumą³⁷, kuriuo buvo siekiama radikaliai atnaujinti profesinės bendrijos ir istoriografijos raidos tarpukariu vaizdą. Nelengva numatyti, kiek šios pradinės prielaidos sąlygojo atsakymą į pamatinį darbo klausimą, ką vadinti istoriku tarpukario Lietuvoje, ir kriterijų pasirinkimą, atsakant į šį klausimą, tačiau taip pat sunku išvengti abejonės, kad *prastiems* darbams apie atskirus istorikus ir jų veiklą, sąmoningai ar nesąmoningai, norėta kiek sensacingai priešpastatyti darbą, kuriame iškyla *plati, gausi* ir *įvairiopa* tarpukario Lietuvos istorikų bendrija. Nors istorikų bendrijos tyrimas buvo palydėtas ir tam tikrų sociologinių prielaidų bei daugiau ar mažiau orientuotas į sociologinio istorikų bendrijos portreto rekonstrukciją (jame gausiai cituojamas ne tik lenkų istoriografijos tyrinėtojas Jerzy's Maternickis, bet ir prancūzų sociologas Pierre's Bourdieu), vis dėlto įprastas sociologinis istoriko profesijos (atitinkamai – ir istoriko ar tiesiog mokslo) apibrėžimas³⁸, autoriui žinomas³⁹, jo netenkinio. Tuomet tektų pripažinti, kad tarpukariu Lietuvoje istorikų buvo *mažai*. Galbūt todėl buvo pasiremta iš esmės *ontologine istoriko samprata – svarbiausiu istorikų atrankos indikatoriumi* tapo mokslinė publikacija (*bent viena šaltiniais paremta originali mokslinė publikacija, interpretacija, kritika, vadovėlis*

³⁷ RAGAUSKAS, A. Keletas pastabų... Vilnius, 2001, p. 59–63; SELENIS, V. Lietuvos istorikų... Kaunas, 2008, p. 5.

³⁸ Vieną tokių įprastų sociologinių istoriko profesijos (ir ne tik istoriko) apibrėžimų pateikė ir Z. Norkus. Jis išskyrė sociologinį istorijos moksliskumo kriterijų, kuriuo vadovaujantis mokslas būtų tai, ką daro, kuo užsiima darbo laiku profesionalai, susibūrę į palyginti uždaras bendrijas su savo specifinėmis elgesio normomis. Šia prasme istorijos sumokslėjimą siūloma matyti kaip susijusį su profesionalizacija, istoriografijos išsiskyrimu į savarankišką visuomeninio darbo šaką bei atitinkamų institucijų atsiradimu (Žr.: NORKUS, Z. Istorika... Vilnius, 1996, p. 34–35).

³⁹ SELENIS, V. Lietuvos istorikų... Kaunas, 2008, p. 18.

aukštosioms mokykloms, sintezė, taip pat šaltinių publikacija)⁴⁰. Tokiu būdu sociologinis požiūris į istorikų bendriją buvo tam tikru mastu išmainytas į filosofinį, kartu išsaugant galimybę tarpukario Lietuvoje matyti gana didelę (52-jų asmenų) istorikų bendriją. *Būti* istoriku tarpukario Lietuvoje minimame darbe ėmė reikšti *būti* parašius bent vieną istorijos srities, šaltiniais paremtą publikaciją⁴¹. Tokiu būdu į autoriaus modeliuojamą tarpukarinę Lietuvos istorikų bendriją buvo įtraukti iš tikrųjų vieną arba keletą publikacijų paskelbę asmenys. Dar daugiau, kai kuriais atvejais klausimas, ką įtraukti į istorikų bendriją, o ko ne, ilgainiui įgavo tam tikros detektyvinio pasimėgavimo nuotaikos⁴², vargiai ar reikalingos tyrinėjant profesines bendrijas. Tokiu būdu pats buvimo istoriku klausimas buvo labai reliatyvus, per daug priklausomas nuo atsitiktinumų ir nuo tyrinėtojo vertinimų ieškant ir *privilegiuojant* atskirų publikacijų autorius būti nepriklausomos Lietuvos Respublikos istorikų bendrijos nariais. Nemažai buvo svarstoma dėl atskirų atvejų – ką įtraukti ir ko neįtraukti į istorikų bendriją?⁴³. Ši sau prisiimta intelektualinė našta, įvertinant paskirų publikacijų priskirtinumą ar nepriskirtinumą istorinių publikacijų grupei, iš esmės atitolino nuo paties autoriaus jau įvertintų prielaidų, kad kolektyvinės bendrijos tyrime svarbu ne individai, o tiriamos srities *lauko* struktūra ir istorija⁴⁴. Kadangi į istorikų bendriją

⁴⁰ Ten pat, p. 22–23.

⁴¹ Tačiau, leidžiantis į filosofiją, istorine publikacija atskirais atvejais galima pripažinti ir tokius darbus, kurie nesiremia pirminiais šaltiniais, tačiau iškelia atskiras vertingas hipotezes, problemas, idėjas (Žr.: NORKUS, Z. Istorika... Vilnius, 1996, p. 31).

⁴² Pavyzdžiui, autorius savo tyrime sako, kad Valentinas Dėdinas į istorikų bendriją buvo įtrauktas todėl, kad 1930 m. Vytautui Didžiajam skirtoje kolektyvinėje monografijoje paskelbė straipsnį – *Vytauto vidaus ir užsienio politika iki Žalgirio mūšio*. Šioje vietoje autorius priduria: *Jeigu šioje monografijoje būtų publikuotas Balio Tarvydo straipsnis, į tyrimą būtų galima įtraukti ir jį. Pastarasis mokytojaudamas provincijoje negalėjo pateikti originalios studijos. Tai jis akcentavo 1928 m. laiške Z. Ivinskiui, kuris prašė parašyti straipsnį rengiamai monografijai: „Atsisakyti, tai neatsisakau, bet jei literatūros negausiu, tai ką aš parašysiu“*. Pgl. SELENIS, V. Lietuvos istorikų... Kaunas, 2008, p. 23.

⁴³ Tai geriausiai iliustruoja tarpukario istorikų bendrijos skaičiaus kaita skirtinguose kvalifikaciniuose autoriaus darbuose: bakalauro darbe – 51 asmuo, magistro darbe – 73. Magistro darbo įvade autorius sakė, kad šis *skaičius, galima sakyti, yra galutinis*, tačiau taip nebuvo. 2007 m. V. Selenis dar išleido knygą, kurioje tarpukario Lietuvos istorikų bendriją sudarė 60 asmenų, o 2008 m. apgynė disertaciją, kurioje figūravo 52 istorikų bendrijos atstovai. (Žr. SELENIS, V. Lietuvos istorikų biografija 1918–1940 m. (profesiniai kolektyvinės biografijos aspektai). Magistro darbas. Darbo vadovas: doc. dr. A. Ragauskas, VPU, Vilnius, 2005, 85 p.+ priedai).

⁴⁴ SELENIS, V. Lietuvos istorikų... Kaunas, 2008, p. 6.

pateko ir asmenys, parašę kelias publikacijas, ir tie, kurių darbams suregistruoti ir įvertinti jau būtų reikėję sudaryti darbų bibliografijas, o tarp istorikų bendrijos narių buvo išskirtos gana įvairios *istorikų* grupės (*profesionalai, kitų specialybių atstovai, neuniversitetiniai istorikai, mėgėjai*, neįskaitant dar tų grupių, kurios į tyrimą nebuvo įtrauktos), visas jas matant kaip istorikų bendrijos struktūrinės sąrangos dalis, autorius kai kuriais atvejais rizikavo, prisimenant vienos knygos pavadinimą⁴⁵, sukurti *nieko bendro neturinčiųjų* istorikų bendrijos vaizdinį. Iš dalies taip ir nutiko, nes istorikų bendrijos narius labiau jungė tam tikrų istorinių publikacijų parengimo faktas. Tik dalis istorikų bendrijos atstovų buvo susaistyti reikšmingesniais instituciniais, moksliniais, asmeniniais ar visuomeniniais ryšiais. Kita vertus, ir filologus, ir teisininkus, ir kitų specialybių atstovus (jei jie parašė istorinių publikacijų) matydamas tiesiog kaip istorikų bendrijos narius, savo pradinį sumanymą aiškintis ryšius, santykius ir galias autorius apėjo, o santykiai tarp filologijos, teisės ir istorijos mokslo institucijų darėsi nesvarbūs⁴⁶. Galima manyti, kad V. Selenio darbe būtent įsisąmonintame ar neįsisąmonintame *gausios* istorikų bendrijos modeliavime galima įžvelgti anksčiau minėtos sociokultūrinės inercijos⁴⁷. Vienaip ar kitaip, žinoma, reikia įvertinti autoriaus įdirbį⁴⁸, surinktą

⁴⁵ Plg. LINGIS, A. *Nieko bendra neturinčiųjų bendrija*. Vilnius, 1997.

⁴⁶ Pradinėse autoriaus prielaidose išsakyta ketinimas apsaugoti nuo *unikalių asmenybių skirtumų niveliavimo*, tačiau nusileisdamas į individualių atvejų konkurencijos plotmę autorius suniveliavo skirtumus ir santykius tarp institucijų. Pavyzdžiui, tarp aukščiausias vadovaujančias pareigas užėmusių istorikų bendrijos atstovų svarstydamas M. Biržišką (HMF dekanas 1922–1925 m., 1937–1939 m.), A. Janulaitį (1935–1940 m. Teisės fakulteto dekanas) autorius, panašu, nebekelia klausimo, ar M. Biržiška ir A. Janulaitis buvo istorikų bendrijos nariai, ar Filologijos ir Teisės skyrių HMF ir Teisės fakultete nariai (Žr.: SELENIS, V. *Lietuvos istorikų...* Kaunas, 2008, p. 8, 90).

⁴⁷ Būtent per ją būtų galima aiškinti ir kai kuriuos specialesnius, iš pažiūros, mikro lygmens klausimus. Pvz., sovietinio laikotarpio istoriografijos tyrimuose A. Voldemaras kaip istorikas buvo vaizduojamas pirmiausiai kaip *reakcingų pažiūrų veikėjas*, kaip toks, kurio mokslo darbai buvo *skurdūs* (MERKYS, V. *Istorikas Ignas Jonynas*. Kn.: Ig. Jonynas. *Istorijos baruose V.*, 1984, p. 16–17, 193). Paradoksalu, tačiau, dabar modeliuojant tarpukario istorikų bendrijos apimtį, A. Voldemaras, 1918–1940 m. laikotarpyje paskelbęs keletą platesnių darbų (šiam darbe žr. I.2.3), vis dėlto į Lietuvos istorikų bendriją įtrauktas, tačiau tik kaip recenzentas (Žr.: SELENIS, V. *Lietuvos istorikų...* Kaunas, 2008, p. 23).

⁴⁸ Recenziją 2007 m. pasirodžiusiai knygai žr. GIEDA, A. Kolektyvinės biografijos ištekliai istoriografiniame tyrime (Recenzija V. Selenio darbui *Lietuvos istorikų bendrija 1918-1944 m.: kolektyvinės biografijos tyrimas*. V., 2007). *Istorija*, 2007, nr. 67, p. 66–69.

gausią ir įvairią medžiagą, naujus archyvinius duomenis, o kartu ir pirmąsias pastangas aiškintis sudėtingą *buvimo istoriku tarpukario Lietuvoje* klausimą.

Minėtas *išankstinės pagarbos* ir smulkmeniško aprašinėjimo derinimas yra svarbus, tačiau ne vienintelis tarpukario istoriografijos vaizdo vienmatiškumo laidas. Tai turi sąryšių ir su bendresne tarpukario istoriografijos tyrimų dabartinėje Lietuvoje situacija.

Nors jau prieš keliolika metų pasirodė Z. Norkaus *Istorika*⁴⁹, o A. Bumblauskas Lietuvos istoriografijos raidai mėgino pritaikyti paradigmą mokslo kaitos teoriją⁵⁰, nuoseklesnių, pavyzdžiui, Lietuvos istorikos tyrimų, jau nekalbant apie tokių tyrimų tradiciją, Lietuvos istorijos moksle neatsirado. Tačiau akivaizdus teigiamas poslinkis šia prasme buvo tas, kad, pavyzdžiui, A. Ragauskui su studentais nagrinėjant 1996 m. išleistą Z. Norkaus istoriografijos teorijos raidai skirtą darbą, buvo pastebėta, jog joje neaptarta lietuviška istorikos tradicija, o šis pastebėjimas stimuliuo mokslinį interesą ir į tarpukarinę Lietuvos istorikos tradiciją pažvelgti kaip į atskirų tyrimų reikalaujantį problematikos lauką⁵¹. Tai reiškia, kad buvo sužadintas pažintinis interesas, kuris pačioje *Istorikoje* buvo aptartas kaip vienas svarbiausių istorinio pažinimo elementų⁵², susidomėti ir tarpukario Lietuvos istorika. Nors dėl šio susidomėjimo A. Ragauskas pateikė gana koncentruotą, apgalvotą ir sumanų žvilgsnį į tarpukario Lietuvos istorikos ir istorijos metodologijos panoramą, tačiau daugiau kaip prieš dešimt metų autoriaus išsakytas apibendrinimas, kad tarpukario Lietuvos istorijos mokslui metodologiniu bei ideologiniu požiūriu buvo būdingas *gana modernus pliuralizmas*⁵³, iš esmės

⁴⁹ NORKUS, Z. *Istorika...* Vilnius, 1996, 247 p.

⁵⁰ BUMBLAUSKAS, A. (1992, 1997).

⁵¹ RAGAUSKAS, A. Keletas pastabų dėl istorijos metodologijos tarpukario Lietuvoje. *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*. Vilnius, 2001, t. 19, p. 59.

⁵² NORKUS, Z. *Istorika...* Vilnius, 1996, p. 29–32.

⁵³ RAGAUSKAS, A. Keletas pastabų... p. 69.

iki šiol lieka plačiau nepagrįsta deklaracija, kad ir kiek intensyviai ji būtų kartojama⁵⁴.

Kadangi teorinio-metodologinio istoriografijos raidos plano studijos šiame darbe traktuojamos kaip vienas iš trijų svarbių istoriografijos istorijos dėmenų, tai, esant aptartai tyrimų situacijai, papildomų stimulų įgyja platesnis žvilgsnis į lietuviškosios istorikos tradiciją. Vis dėlto nemanytina, kad vien plačiai tyrinėjant tarpukario Lietuvos istorijos mokslo teorines-metodologines orientacijas būtų įmanoma įveikti tarpukario istoriografijos vaizdo vienmatiškumą. Tokį požiūrį būtų galima motyvuoti ir tuo, kad, pavyzdžiui, šiandieninių Lietuvos istoriografinių tyrimų visumoje aiškiai dominuojantys, įvairių istorikų veiklos biografiniams ir, bendriau, istoriko profesijos aspektams skirti darbai⁵⁵ esmingai nekonceptualizuoja tarpukario istoriografijos tyrimo⁵⁶. Kitaip sakant, žvelgiant tiek į istorikos tyrimų atvejį (kai tyrimų yra mažai), tiek į istoriko profesijos įvairiems aspektams skirtą darbų lauką (kai tyrimų yra kur kas daugiau), pažintiniai rezultatai gerokai skiriasi, tačiau nėra skirtingi fundamentaliai.

Istorikų ar jų organizacijų veikla, istorikų biografijos ar atskirų darbų tyrinėjimas dažnai neturi bendresnės istoriko profesijos vystymosi pažinimo perspektyvos. Daugybės faktų ir siužetų, susijusių su istorikų veikla ir istoriko profesija, žinojimas, aišku, yra svarbus platesniam žvilgsniui, tačiau ne visuomet ir nebūtinai tampa istoriko profesijos kaitos *geresnio* supratimo prielaida. Dauguma

⁵⁴ SELENIS, V. Lietuvos istorikų... Kaunas, 2008, p. 77; Iš esmės panašų, apžvalginį ir deklaratyvų tyrimo pobūdį galima fiksuoti ir kituose itin negausiuose tarpukario Lietuvos istorikai skirtuose ar bent ją paliečiančiuose darbuose, (Žr.: LASINSKAS, P. Prieškario Lietuvos istoriografija: metodologinių orientyrų paieška. Kn.: *Istoriko atsakomybė*, V., 2002, p. 89–98).

⁵⁵ Istorikų biografijoms, jų veiklai ir darbų apžvalgai, tarpusavio santykiams ir ryšiams, mokslinei komunikacijai, specialiems žurnalams, tarptautiniam istorikų bendradarbiavimui, draugijoms ir kitiems istorikų profesijos raidos aspektams skirtų tyrimų bazę sudaro gausūs J. Aničo, E. Bakonio, A. Gaigalaitės, A. Janužytės, J. Jurginio, R. Juzefovičiaus, A. Katiliaus, N. Keršytės, D. Mačiulio, Č. Mančinsko, V. Merkio, P. Lasinsko, A. Ragauskos, V. Selenio, A. Tylos ir kt. autorių darbai (kai kuriuos iš jų žr. Bibliografijoje).

⁵⁶ A. Ragauskas atkreipė dėmesį, kad literatūroje, liečiančioje tarpukario istoriografiją, dominuoja proginiai tekstai apie tarpukario istorikus, kurie dėl savo prigimties, suprantama, nėra orientuoti nei į platesnę analizę, nei juo labiau į konceptualizacijas. Pgl. RAGAUSKAS, A. Keletas pastabų... p. 59; Mažą dalį iki 2004 m. pasirodžiusios proginės literatūros apie tarpukario istorikus suregistravo P. Lasinskas (Žr.: LASINSKAS, P. Istorijos mokslas... Vilnius, 2004, p. 11–20, 297–314).

atskirų darbų yra orientuoti į vieną ar kitą specifinį istoriografijos raidos klausimą. Taip kuriasi ir auga istoriografinių tyrimų bazė ir tradicija, tačiau natūralu, kad minimų darbų autoriai nekelia sau tikslo aiškintis bendresnio istorikų profesijos raidos klausimo ar konkrečios istorikų profesinės bendrijos kaip visumos raidos. Vis dėlto šių darbų vertė neabejotina. Iškėlus bendresnius klausimus, iš pažiūros smulkūs ir specialūs istorikų, draugijų ar universiteto veiklos aspektus liečiantys istoriografiniai darbai tampa nepamainoma medžiaga istoriografijos istorijai. Todėl ir šiame darbe, ieškant atsakymų į vienus ar kitus klausimus, bus naudojama istoriografinių tyrimų Lietuvoje įdirbiu.

Panašus santykis šiuo požiūriu darbe yra ir su istorinės kultūros, atminties kultūros tyrimais, nors ir neturinčiais Lietuvoje solidesnės tradicijos⁵⁷, tačiau pastaraisiais metais veržliai puoselėjama ir aktyvinama. Bendri tarpukario Lietuvos istorinės kultūros tyrimai Lietuvoje vykdomi jau daugiau kaip dešimtmetį⁵⁸, tačiau darbų, apimančių kiek siauresnį istorinių naratyvų ir istorikų darbų vietos istorinėje kultūroje klausimą, į kurį specialiau orientuojamasi šiame darbe, nėra gausu. Vis dėlto pastaraisiais metais pasirodę straipsnių rinkiniai⁵⁹ ir atskirų autorių darbai⁶⁰ leidžia manyti, kad *visuomeniškai orientuotos istorijos* bei

⁵⁷ 2006 m. gruodžio mėn. Lietuvos istorijos instituto ir Vilniaus universiteto Istorijos fakulteto surengtoje konferencijoje *Lietuviškieji atminties ženklai* siekta konceptualizuoti pavienius atskirų *atminties vietų* tyrimus, bandyta kompleksiskai aptarti *atminties ženklų* tyrimo problemas. Pristatant konferencijos sumanymą teigta, jog ši konferencija *turėtų tapti pirmuoju renginiu, padėsiančiu sukurti ilgalaikį projektą, skirtą kompleksiniam lietuviškųjų atminties vietų ištyrimui*.

⁵⁸ Vienas pirmųjų į šią tematiką orientuotų straipsnių rinkinių išėjo 2001 m.: Nacionalizmas ir emocijos (Lietuva ir Lenkija XIX–XX a.). Sud. V. Sirutavičius, D. Staliūnas. LAIS, Vilnius, 2001 t. 17.

⁵⁹ Žr.: Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos tradicija ir paveldo „dalybos“ (specialusis „Lietuvos istorijos studijų“ leidinys, t. 5): straipsnių rinkinys. Sud. Alfredas Bumblauskas, Šarūnas Liekis, Grigorijus Potašenko, Vilnius, 2008; Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos tradicija ir tautiniai naratyvai (specialusis „Lietuvos istorijos studijų“ leidinys, t. 7): straipsnių rinkinys. Sud. A. Bumblauskas, G. Potašenko. Vilnius, 2009; Lietuvių–lenkų santykiai amžių tėkmėje. Istorinė atmintis: straipsnių rinkinys. Moksliniai redaktoriai: Jaroslav Volkonovski, Ryšard Gaidis. Vilnius, 2009; Naujasis Vilniaus perskaitymas: didieji Lietuvos istoriniai pasakojimai ir daugiakultūris miesto paveldas (straipsnių rinktinė). Red. kolegija: Alfredas Bumblauskas... [et al.]. Vilnius, 2009; Kaip tai atsitiko Didžiajame mūšyje... Žalgirio atodangos: tarptautinės parodos katalogas, 2010 m. lapkričio 10 d.–2011 m. sausio 30 d., sud. Vydas Dolinskas, Birutė Verbiejūtė. Vilnius, 2010; Nuo Basanavičiaus, Vytauto Didžiojo iki Molotovo ir Ribbentropo: atminties ir atminimo kultūrų transformacijos XX–XXI a. Lietuvoje, sud. A. Nikžentaitis, Vilnius, 2011.

⁶⁰ Čia nurodysime tik autorius ir jų publikacijų metus (išsamų publikacijų bibliografinį aprašymą žr. šio darbo bibliografijoje): NIKŽENTAITIS, A. (1997, 2001, 2002a, 2002b, 2004, 2007, 2009), MAČIULIS,

istorikų vaidmens ją kuriant tyrimas, keliant klausimus ir identifikuojant problemas, yra galimas ir aktualus. Savaimė suprantama, kad nuo šiandieninės tyrimų situacijos yra priklausomas ir šis darbas. Į šiandieninę akademinio tarpukario Lietuvos istoriografijos tyrimo situaciją šiame darbe žvelgiama ir kaip į šį tyrimą pagrindžiantį ir jį stimuliuojantį problematikos lauką. Aišku, kad šis laukas gali būti suprantamas ir kaip tam tikras iššūkis šiam darbui.

Istoriografijos raidos kaip trijų integralių lygmenų traktuotė ir atskirų istoriografinių procesų (teorinių-metodologinių, profesinių, visuomeninių-ideologinių) analizė laike turėtų sudaryti sąlygas nors kiek priartėti ir prie tarpukario Lietuvos istoriografijos vaizdo vienmatiško įveikimo, o taip pat leisti kiek kitaip pažvelgti į XX a. pirmų keturių dešimtmečių lietuviškosios istorikos tradiciją, istoriko profesiją ir istorinę kultūrą Lietuvoje, šių istoriografijos matmenų tarpusavio jungtis ir sąryšius.

Klausimo forma suformuluotos šio darbo problemos (*ar lietuviškosios profesionaliosios istoriografijos pradžios vaizdas nėra pernelyg vienmatis?*) prasminius rėmus ir kryptį atskleidžia darbo objekto, jo laiko ir erdvės parametru charakteristika.

3. Tyrimo objektas, chronologija ir geografija

Šio darbo objektas yra Lietuvos nacionalinės istoriografijos vystymasis 1904–1940 m. trijuose prasminiuose lygmenyse: teorinių-metodologinių orientacijų, istoriko profesijos klostymosi ir istorinės kultūros raidos plotmėje. Tokį iš pažiūros heterogenišką istoriografinio tyrimo objektą suponavo viena svarbiausių šio darbo prielaidų apie socialinę istoriografijos prigimtį, kuri leidžia istorikos, istoriko profesijos ir istorinės kultūros raidą traktuoti kaip integralius, įvairiais tarpusavio saitais ir įsišaknijimais susijusius to paties istoriografinio proceso dėmenis.

D. (2001, 2004, 2009a, 2009b, 2009c, 2009d, 2013), STALIŪNAS, D. (2001, 2008a, 2008b), BUMBLAUSKAS, A. (2005, 2010a, 2010b, 2010c, 2011, 2013), PETRAUSKAS, R. / STALIŪNAS, D. (2009), PETRAUSKAS, R. (2010), BARONAS, D. / MAČIULIS, D. (2010), SAFRONOVAS, V. (2011a, 2011b), MAČIULIS, D. / PETRAUSKAS, R. / STALIŪNAS, D. (2012) ir kt.

Reikšmingą vietą šiame darbe užima kitokios nei įprasta tyrinėjant Lietuvos istoriografijos raidą (1918–1940 m., 1922–1940 m.)⁶¹ chronologinės perspektyvos pasitelkimas. Kadangi istoriografijos raida matoma kaip Lietuvos sociokultūrinės istorijos dalis, čia nesilaikoma populiarios politinės istorijos suponuojamos istoriografijos raidos periodizacijos, kuria vadovaujantis būtent XX a. trečiasis–ketvirtasis dešimtmečiai buvo *savitas šalies istoriografijos raidos tarpsnis*⁶².

Istoriografijos raidos Lietuvoje tyrimuose chrestomatine tiesa dar nėra virtęs požiūris, jog *šimtmečių sąvartoje* atsirado pirmoji studentų iš Lietuvos grandis, *sistemiškiau ir specialiau*⁶³ atsidėjusi istorijos ir su istorija susijusių disciplinų studijoms (Pranas Augustaitis, Kazimieras Būga, Mykolas Biržiška, Motiejus Gustaitis, Jonas Yčas, Povilas Jakubėnas, Augustinas Janulaitis, Ignas Jonynas, Petras Klimas, Juozas Purickis, Mykolas Römeris, Stasys Šalkauskis, Vladimiras Šilkarskis, Ignas Šlapelis, Jonas Totoraitis, Antanas Viskanta, Augustinas Voldemaras ir kt.). Amžiaus pradžioje istoriją ar su ja susijusias disciplinas studijavę (dažnai Fribūre, Peterburge arba Maskvoje) autoriai neliko nepastebėti Lietuvos kultūros istorijoje. Dalis iš jų, kiek labiau susijusi su istorijos tyrimais ir istorijos disciplina, pradėjo platų istoriografijos perorientavimą nuo pragmatinės istoriografijos, dominavusios XIX a. antrosios pusės tautinio judėjimo veikėjų raštuose, prie istorijos kaip kritinio, pirminiais šaltiniais paremto, į moksliskumą pretenduojančio tyrinėjimo, savo pirmaisiais darbais kartu puoselėdami, Europos ir Rusijos universitetuose jau matytas profesines istoriko meistriškumo normas⁶⁴.

Lietuvos sociokultūrinei istorijai išskirtiniu dešimtmečiu nuo spaudos draudimo lotyniškais rašmenimis panaikinimo (1904 m.) iki Pirmojo pasaulinio karo (1914 m.) vyksta esmingi pasikeitimai visuose trijuose šio darbo istoriografinio

⁶¹ SELENIS, V. Lietuvos istorikų... Kaunas, 2008; LASINSKAS, P. Istorijos mokslas... Vilnius, 2004.

⁶² Plg. žr.: LASINSKAS, P. Istorijos mokslas... p. 295.

⁶³ IVINSKIS, Z. Lietuvos istoriografija. In IVINSKIS, Zenonas. Rinktiniai Raštai. I tomas: Lietuvos istorija iki Vytauto Didžiojo mirties. Roma, 1978, p. 42–92 (čia p. 50).

⁶⁴ Plg. žr.: ALEKSANDRAVIČIUS, E. / KULAKAUSKAS, A. Carų valdžioje. XIX amžiaus Lietuva. Vilnius, 1996, p. 31.

proceso analizės lygmenyse: teoriniame-metodologiniame istorijos pagrindimo plane (kritiškai orientuota mintis skelbia gana nuožmius nuosprendžius istoriografiniam pragmatizmui), instituciniame-profesiniame (1907 m. įsikūrusi *Lietuvių mokslo draugija* aktyviai įsitraukia į Lietuvos istorijos klausimų svarstymus, kartu mėginama institucionalizuoti pavienį ir atsitiktinį domėjimąsi istorija) ir istorinės kultūros sferoje, kurioje *istorijos* termino skambesys akivaizdžiai įgauna polifoninį pavidalą ir kultūriškai įvairialypės veiklos užmojų⁶⁵. Todėl, galima samprotauti, kad du pirmieji XX a. dešimtmečiai chronologiškai yra neapeinami ne tik norint detalizuoti tuo laikotarpiu įvykusius esminius pasikeitimus, tačiau ir mėginant tinkamoje perspektyvoje interpretuoti vėlesnį istoriografijos proceso vyksmą tarpukariu. Solidžiausias pozicijas ketvirtajame dešimtmetyje VDU turėję profesoriai humanitarai savo galias ir simbolinį kapitalą telkė nuo *Lietuvių mokslo draugijos* veiklos pradžios, t. y. daugiau kaip ketvirtį amžiaus. 1940 m. riba šiame darbe žymi ne tik pirmosios sovietinės okupacijos pradžią ir Lietuvos istorijos mokslo sovietizaciją⁶⁶. Ketvirtojo dešimtmečio antroji pusė taip pat sutampa su daugiau ar mažiau lūžiniais procesais istorikoje, istoriko profesijoje ir istorinėje kultūroje⁶⁷. Bendrąja prasme darbe laikomasi sociopolitinės ir sociokultūrinės 1904 / 1905–1939 / 1940 m. chronologijos, tačiau jei tam tikrų fenomenų paaiškinimui

⁶⁵ *Istorija* paraleliai formuojasi kaip daugelį kultūros sričių paliečianti inteligentijos darbotvarkės dalis: istorija kaip mokslinė monografija (J. Totoraitis), istorija kaip romanas (V. Pietaris), istorija kaip naujoji literatūrinė drama (V. Krėvė), istorija kaip didaktinis svarstymas (S. Kymantaitė), istorija kaip teorinis svarstymas (A. Voldemaras) ir t. t. Be to, pastebėtina, kad 1906 m. Jonas Mačiulis-Maironis išleidžia trečią *Lietuvos istorijos* leidimą, šį kartą jau *su kunigaikščių paveikslais ir žemėlapiu*, o tai yra gana nauja tuometinėje lietuviškojoje istorinėje kultūroje.

⁶⁶ RAGAUSKAS, A. Istorijos mokslo sovietizacija 1940–1941 metais. *Lietuvos istorijos metraštis*. 1994. V., 1995, p. 94–109; SAMAVIČIUS, R. Lietuvos Respublikos kultūros paveldo naikinimas 1940–1941 metais. *Kultūros paminklai*. Vilnius, 1998, nr. 5, p. 58–76.

⁶⁷ Pirmuoju atveju turimas galvoje Z. Ivinskio 1939 m. pranešimas *Lietuvių katalikų mokslų akademijos* trečiajame suvažiavime, kuriame buvo rimtai suabejota pranešimui vienalaikio Lietuvos istorijos mokslo galiomis (Žr.: IVINSKIS, Zenonas. Lietuvos istorija romantizmo metu ir dabar. *Lietuvių Katalikų Mokslo Akademijos Suvažiavimo darbai*, 1940, t. 3, p. 321–340), antruoju – *Antano Smetonos Lituanistikos instituto*, kuriame buvo Istorijos skyrius, įkūrimas 1939 m., trečiuoju – *Lietuvos istorijos*, kurios redaktorius buvo A. Šapoka, pasirodymas (*Lietuvos istorija*. Redagavo A. Šapoka. Kaunas, 1936, XVI+688 p.).

reikalinga peržengti šiuos chronologinius riboženklis, tuomet į tai atvirai žvelgiama kaip į galimybę. Ypač tai svarbu kalbant apie tam tikrus istorinės kultūros fenomenus, kurių paaiškinimui kartais reikalinga kur kas platesnė chronologinė perspektyva⁶⁸. Kalbant apie šiame darbe pasirinktą chronologiją taip pat pažymėtina, kad kai kurie pastarųjų metų tyrinėjimai⁶⁹, nors iš esmės netiesiogiai ir tik kontekstiškai persipinantys su istoriografijos raidos tyrimais, leidžia samprotauti, kad tikrai aktualu ieškoti naujos Lietuvos istoriografijos raidos periodizacijos.

Kartų aspektu žvelgiant, šio darbo chronologiją nužymi žvilgsnis į trijų kartų visuomenininkų ir *istorikų* raišką Lietuvos istoriografijoje ir istorinėje kultūroje: vyresniosios, vadinamųjų *Aušrinės istoriografijos*⁷⁰ atstovų Jono Basanavičiaus, Jono Mačiulio-Maironio ir Jono Šliūpo (gimę 1851–1862 m.), vidurinėsios, maištavusios prieš istoriografinį pragmatizmą, atstovų Mykolo Biržiškos, Augustino Janulaičio ir Augustino Voldemaro (gimę 1878–1883 m.) ir *jaunųjų istorikų*, išsilavinimą įgijusių jau nepriklausomos Lietuvos laikais ir toliau plėtojusių kritiškai orientuotą istoriografiją, atstovų (Juozas Jakštas, Zenonas Ivinskis, Adolfas Šapoka ir Vincas Trumpa, gimę 1900–1913 m.). Čia, žinoma, paminėti tik ryškesnių kartų atstovų vardai.

Laikas, žinoma, susijęs su erdve. Atitinkamai, žvelgiant į XX a. pirmuosius dešimtmečius, išplečiama ir geografinė Lietuvos istoriografijos raiškos erdvė. Aišku, kad XX a. pirmųjų dešimtmečių geografinė Lietuva nėra aiški ir

⁶⁸ Charakteringi pavyzdžiai galėtų būti *Maironio istoriko* sampratos istorija arba A. Šapokos redaguotos *Lietuvos istorijos* populiarumo tema, kurios iš esmės negalėtume adekvačiai suprasti užsidarydami siauroje 1936–1940 m. chronologijoje.

⁶⁹ TRINKŪNAITĖ, Š. Sceninė lietuviškosios istorinės pjesės interpretacija 1904–1940 m. Daktaro disertacija. Humanitariniai mokslai, menotyra, teatrologija (03H). Vilnius, 2007 (Lietuvos nacionalinės M. Mažvydo bibliotekos Rankraščių skyrius (toliau – LNB RS), f. 132/4285); KARČIAUSKAITĖ, I. Katalikiškoji moterų judėjimo srovė Lietuvoje (1907–1940). Daktaro disertacija. Humanitariniai mokslai, istorija (05H). Kaunas, 2007; BUTKUVIENĖ, A. Lietuvos kultūros istorijos metmenys. Nuo seniausiųjų laikų iki XX a. vidurio. Kaunas, 2001, p. 124–168.

⁷⁰ Žr.: Juozo Jakšto ir Virgilijaus Krapausko darbus, skirtus Lietuvos *aušrinei istoriografijai*. JAKŠTAS, J. (1971c, 1974), KRAPAUSKAS, V. (2000).

vienareikšmė kategorija⁷¹, netgi *Lietuvos istoriografijos* susiaurinimas iki *lietuvių istoriografijos* geografiškai vis dėlto gali pasirodyti gana pretenzingas: Sankt Peterburgas ir Maskva, Čikaga ir Bostonas, Krokuva, Varšuva ir Seinai, Levenas ir Fribūras, pagaliau, Vilnius ir Kaunas bei kiti miestai sudaro geografinę lietuviškosios istorinės kultūros ir istoriografijos pradmenų XX a. pradžioje imtį. Disertacijos, monografinės studijos, atskiri leidiniai, draugijos, kuklūs istoriniai darbai ar kiti istorinės kultūros artefaktai *lietuviškosios visuomenės*⁷² tradicijoje ilgai egzistavo kaip deterritorizuoti, tačiau su lietuvių bendruomenių gyvenamąja geografija susiję kultūros fenomenai⁷³. Šia prasme, žvelgiant į nacionalinės istoriografijos ir istorinės kultūros klostymąsi kaip į tam tikrų visuomeninių tradicijų kūrimą(si), geografiniam apibrėžčių ieškojimui, manytume, tenka antraeilis vaidmuo⁷⁴.

Tačiau atkreiptinas dėmesys, kad iki laikinosios sostinės su *Lietuvos universitetu* (nuo 1930 m. – *Vytauto Didžiojo universitetu*) etapo, pradedant XX a. pirmuoju dešimtmečiu, vienas svarbiausių lietuvių istoriografijos ir lietuviškosios istorinės kultūros klostymosi geografinių centrų, turint galvoje, žinoma, *Lietuvių mokslo draugijos* veiklą, buvo Vilnius. Miestas, kuriame 1904–1907 m. vyko kultūros

⁷¹ ALEKSANDRAVIČIUS, E. / KULAKAUSKAS, A. Carų valdžioje... Vilnius, 1996, p. 11–25; Tikėtina, kad dėl minimo XX a. pradžios *Lietuvos* geografinio neaiškumo tyrinėtojai linkę imtis kur kas konkretesnės tarpukario Lietuvos, o toks istoriografijos apribojimas erdvėje atsispindi net formuluotėse. Pvz., į tarpukarinę Lietuvos istorikų bendriją įtraukiami tik tie Lietuvos istorikai, kurie *1918-1940 m. laikotarpio ribose gyveno ir dirbo Lietuvos Respublikos teritorijoje* (Žr.: SELENIS, V. Lietuvos istorikų... Kaunas, 2008, p. 22).

⁷² Ši sąvoka čia vartojama ne teoriškai, o kasdienio vartojimo prasme, t. y. orientuojantis į tą *lietuviškosios visuomenės* prasmų lauką, kurį šiai sąvokai teikė XIX a. pabaigos–XX a. pirmųjų dešimtmečių lietuvių kalba leidžiama periodinė spauda.

⁷³ Pvz., stambiausio pragmatinės *aušrinės istoriografijos* darbo pirmi du tomai pasirodė Plimute (Pensilvanijos valst.), o trečiasis Čikagoje (Ilinojaus valst.), o to meto įtakinga *vadovėlinė* Lietuvos istorijos versija – Sankt Peterburge, žr. Lietuvių tauta senovėje ir šiandien/ parašė J. Šliupas. Plymouth, 1904, 463 p.; Lietuvių tauta senovėje ir šiandien / parašė J. Šliupas. T. 2, Plymouth 1905, 565 p.; Gadynė šlėktos viešpatavimo Lietuvoje (1569–1795 m.). Lietuviškasis Statutas Zygmanto I/ pagal T. Čackį parašė [iš lenkų kalbos vertė] J. Šliupas Chicago, Ill., 1909, 553 p; Lietuvos istorija. Su kunigaikščių paveikslais ir žemėlapiu. Parašė Maironis. Trečią kartą atspausyta ir partaisyta. Petropilis, 1906, 259 p.

⁷⁴ Kaip simptomišką tokių ieškojimų rezultatą galima nurodyti V. Selenio bandymą skirstyti Lietuvos istorikų bendriją pagal gyvenamosios vietos kriterijų, dėl to J. Šliūpas priskiriamas Lietuvos istorikų bendrijai, o J. Basanavičius – ne, nes tarpukariu liko gyventi Vilniuje, o ten buvę intelektualai, pasak autoriaus, *gyveno kitokiomis sąlygomis* (Žr.: SELENIS, V. Lietuvos istorikų... Vilnius, 2007, p. 28).

lūžis, *revoliucinis modernizacijos procesų, individualistinio maišto ir tautinių bei socialinių aspiracijų sproginimas*⁷⁵, šiame darbe matomas kaip profesionaliosios lietuvių istoriografijos, tarsi atkartojant tuomet jau beveik prieš šimtmetį Vilniuje prasidėjusius ir carizmo poveikyje nutrūkusius istoriografijos plėtros procesus⁷⁶, atgimimo ir ištakų centras. Nusakius tyrimo objektą ir jo parametrus, galima eiti prie darbo siekių konkretizavimo.

4. Tyrimo tikslas ir uždaviniai, darbo struktūra

Šio tyrimo tikslas – pasiūlyti istoriografinio tyrimo modelį, kuriame istorikos, istoriko profesijos ir tam tikri istorinės kultūros raidos aspektai yra integralūs, detalios analizės reikalaujantys istoriografinio proceso lygmenys. Kadangi šis istoriografinio tyrimo modelis darbe tikrinamas remiantis lietuviškosios nacionalinės istoriografijos vystymosi 1904–1940 m. laikotarpyje medžiaga, tai tyrimo tikslui įgyvendinti keliami atitinkami uždaviniai: a) išanalizuoti lietuviškosios istorikos pokyčius tiriamuoju laikotarpiu; b) istorikos tradicijos tyrime dėmesį telkti ne tik į atsitiktines teorines-metodologines paieškas istoriografijoje, bet istorikos raidos visumoje mėginti identifikuoti dominuojančius ir alternatyvius jos pavidalus; c) įsigilinti į istoriko profesijos sklaidos tiriamuoju laikotarpiu problematiką, siekiant įvertinti socialines istoriko profesijos ištakas, istoriografijos profesionalizacijos ir institucionalizacijos procesus Lietuvoje; d) istoriko profesijos raidos tyrime orientuotis ne tik į formalius istoriko profesijos tapsmo dėmenis, tačiau išryškinti ir konkretizuoti tuometinės istoriko profesijos Lietuvoje specifikos slinktį laike, galios pasiskirstymą istorikų bendrijoje bei istoriografijos augimo socialines potekstes ir problemas; e) istoriografijos raidoje atskleisti pavyzdinių istorinės kultūros išraiškų, *kanoninių* istorijos naratyvų tiriamuoju laikotarpiu trajektoriją; f) reikšmingiausių istoriografinių istorinės kultūros išraiškų tyrime gilintis ne tik į atskirų istorijos naratyvų turinį, tačiau ir į

⁷⁵ KVIETKAUSKAS, M. Vilniaus literatūrų kontrapunktai. Ankstyvasis modernizmas, 1904–1915. Vilnius, 2007, p. 347.

⁷⁶ ŠIDLAUSKAS, A. Istorija Vilniaus universitete XIX a. pirmojoje pusėje. Vilnius, 1986.

jų visuomeninio populiarumo socialines potekstes, nustatyti istorikų vaidmenį istorijos populiarizacijoje, iškelti ir suprobleminti alternatyvų tuometiniams dominuojantiems istorijos naratyvams klausimą; g) patį istoriografijos raidos procesą matyti kompleksiskai, ieškoti ir fiksuoti sąryšius tarp darbe išskirtų trijų istoriografijos raidos proceso lygmenų; h) istoriografinio proceso įvairių lygių analizėje orientuotis tiek į užsienio istoriografijos patirtis, tiek į minimo laikotarpio bendresnius Lietuvos sociokultūrinės istorijos aspektus⁷⁷, t. y. dviem lygiais siekti kontekstualaus istoriografijos raidos Lietuvoje supratimo; i) įvertinti pasiūlytą istoriografinės raidos analizės kaip trijų integralių istoriografinio proceso lygmenų tyrimo euristinę vertę Lietuvos istoriografijos istorijai.

Tyrimo tikslo ir uždavinių apibūdinimas konstituoja ir šio darbo kompoziciją. Ją sudaro įvadas, trys tiriamosios dalys, skirtos istorikos, istoriko profesijos ir istorinės kultūros, kaip tam tikrų istoriografinio proceso lygmenų ir aspektų, analizei, išvados, darbo šaltinių ir literatūros sąrašas (Bibliografija). Žvilgsnis į darbo komponavimo būdą turi leisti atsakyti į klausimus – kodėl sprendžiami būtent tokie, o ne kitokie klausimai, kodėl analizei pasirinkti vieni, o ne kiti reiškiniai, kokios jungtys leidžia istorikos, istoriko profesijos ir istorinės kultūros fenomenus svarstyti viename istoriografinio tyrimo horizonte, pagaliau, kokie sąryšiai tarp įvairių istoriografijos raidos dimensijų egzistuoja? Šie klausimai verčia ieškoti detalesnio pagrindimo – kodėl reikia vieno ar kito tyrimo segmento? Į pastarąjį klausimą atsakyti turi tam tikrų su šio tyrimo specifika susijusių išlygų išsklotinė.

5. Išlygos, tikslinančios tyrimo objektą, darbo santykį su jau egzistuojančiais tyrimais, tikslą ir uždavinius

1904–1940 m. lietuviškoji istoriografija yra itin platus, išsišakojęs, daugiabriaunis sociokultūrinis fenomenas. Nėra abejonės, kad šio fenomeno *intensyvi įvairovė*

⁷⁷ Juo labiau kad tokiam požiūriui pasipirtį teikia kai kurie jau egzistuojantys originalūs tyrimai, pvz., MULEVIČIŪTĖ, J. (1997), JANKEVIČIŪTĖ, G. (2003), VILIŪNAS, G. (1998), MAČIULIS, D. (2002, 2005), SKRUPSKELIS, K. (2010).

negali būti sutalpinta viename darbe, kad ir kokios plačios apimties jis būtų⁷⁸. Istorijai, gimusiai iš tautinės tapatybės poreikio ir plačiai propaguotai XIX a. antrosios pusės tautinio judėjimo programoje, po spaudos draudimo lotyniškais rašmenimis panaikinimo klostėsi kur kas palankesnės egzistencijos sąlygos, o po valstybės atkūrimo (1918 m.) ir universiteto atkūrimo Kaune (1922 m.), jai susidarė galimybės žengti ir spartesnės, ir akademiškesnės karjeros link. Tiek XIX a. antrosios pusės, tiek 1904 m., tiek 1922 m. procesai ir įvykiai aiškiai rodo, kaip stipriai historiografija yra priklausoma nuo visuomenės, kurioje ji atsiranda, gyvenimo. Atitinkamai 1904–1940 m. lietuviškosios historiografijos egzistenciją ir pokyčius interpretuojant visuomenės gyvenimo kontekste, historiografijos tema gali virsti dar įvairesniu reiškiniu, tam tikru historiografijos ir visuomenės santykių kontinuumu, savotiška užuominų ir asociacijų erdve, iš esmės trukdančia detaliai ir analitiškam žvilgsniui. Todėl reikia preciziškiau pasverti šio tyrimo objektą, darbo santykį su jau egzistuojančiais tyrimais, o taip pat detaliau įvertinti ir šio darbo kompetencijos ribas.

Išlygos, tikslinančios tyrimo objektą ir darbo santykį su jau egzistuojančiais tyrimais: a) lietuviškosios historiografijos vystymasis 1904–1940 m. istorikos, istoriko profesijos ir istorinės kultūros lygmenyse, žinoma, yra pernelyg platus ir įvairių specialių studijų reikalaujantis tyrimų laukas, todėl reikalinga detali analizuojamų fenomenų atranka ir tos atrankos motyvacija; b) darant tyrimo fenomenų atranką istorikos sklaidos lygmenyje analizės fenomenai pasirinkti iš esmės subjektyviai; pirmiausia orientuojamasi į teorinius-metodologinius kursus Lietuvos universitete kaip į institucionalizuotas istorikos pavidalus bei į akademiniam tarpukario gyvenime ir universitete žinomų istorikų kūrybą, tačiau iš esmės neanalizuojama tuo metu stipriai ideologizuota ir politiškai periferizuota

⁷⁸ Plg. žr.: A. Voldemaro, J. Jakšto, Z. Norkaus pateiktas Heinricho Rickerto istorijos filosofijos apžvalgas, VOLDEMARAS, A. (1925a), JAKŠTAS, J. (1934c), NORKUS, Z. (1996a).

marksistinės istorikos tradicija⁷⁹ (atrankos motyvai plačiau aptariami pačioje istorikai skirtoje darbo dalyje); c) istoriko profesijos ir istorinės kultūros analizei subjektyviai pasirinkti istoriografijos raidos fenomenai yra kur kas labiau priklausomi nuo šiandienų tyrimų situacijos ir tradicijos; d) darbe naudotos kelios istoriko profesijos raidos analizės strategijos: pirmu atveju yra reaguojama į šiandieninių tyrimų situaciją, siekiant išryškinti tuos istoriko profesijos tapsmo reiškinius, kurie beveik nėra analizuoti (ypač 1904–1918 m.⁸⁰); antru atveju, keliant istoriko profesijos vystymosi klausimus ir problemas (ypač po 1918 m.), žinoma, pasitelkiami naudingi ir tematiškai artimi šiandieniai tyrimai ir jų įdirbiai; trečiu atveju kai kurie istoriko profesijos raidos aspektai, netgi tokie, kurių analizei šiandien jau esama specialių tyrimų, nepateko į šio darbo probleminį lauką kaip specialios analizės dėmenys, todėl, esant tokiam atvejui, pasitenkinama jau atliktų tyrimų išvadomis, darbus ir jų autorius nurodant išnašose⁸¹; e) siekiant istoriografijos raidoje išskirti iliustratyvias istorinės kultūros išraiškas atskirų veikalų ir jų implikuojamų istorinių naratyvų pavidalu, buvo atsižvelgta į jau egzistuojančius *istorinio pasakojimo kanono* paieškos bandymus ir vienokią ar kitokią tų paieškų tradiciją⁸².

⁷⁹ Buvo pasirodę kelių darbų, aiškinančių materialistinį istorijos supratimą, vertimai, marksistinės istorijos traktuotės plėtos ir komentuotos tokiuose to meto leidiniuose, kaip *Kultūra, Priekalas* ir kt. Pvz., žr. Juozo Galvydžio 1931–1933 m. straipsnių ciklą (plačiau žr. I.5).

⁸⁰ Išskirtinė vieta šio laikotarpio procesų analizėje tenka Audronės Janužytės darbiui (JANUŽYTĖ, A. *Historians as nation state-builders: the formation of Lithuanian University, 1904–1922*. Tampere: University of Tampere, 2005, 367 p.), kurio vedamoji mintis yra *istorikų-politikų* svarstymai ir apmąstymai, jų nacionalizmo sampratos, universiteto kūrimo idėjos. Šį darbą iš dalies būtų galima pavadinti istoriografiniu.

⁸¹ Pvz., šiame darbe specialiai neanalizuojamas LU / VDU mokslininkų dalyvavimas tarptautiniuose istorijos mokslų kongresuose arba istorijos mokslo sovietizacija, prasidėjusi 1940 m. Tokiais atvejais, kai minėtos tematikos yra aktualios istoriko profesijos vystymuisi, tiesiog pasitenkinama nurodant į jau atliktų tyrimų rezultatus (Žr.: RAGAUSKAS, A. VDU mokslininkai istorijos mokslo kongresuose 1918–1940 m. In *Vytauto Didžiojo universiteto ir Lietuvių Katalikų mokslo akademijos 70-metis*. Kaunas, 1993, p. 148; RAGAUSKAS, A. Istorijos mokslo sovietizacija 1940–1941 metais. *Lietuvos istorijos metraštis*. 1994. Vilnius, 1995, p. 94–109.

⁸² Pvz., ZABORSKAITĖ V. Maironis. Vilnius, 1987; TRUMPA V. Maironis: laikas ir vieta. Keletas tolimų siluetų. In: *Apie žmones ir laiką*. Vilnius, 2001, p. 226–232; Maironis ir Lietuvos istorija. Mokslinės konferencijos, skirtos Jono Mačiulio-Maironio 130-osioms gimimo metinėms medžiaga. Klaipėda, 1993, p. 3–53; JONAITIS [ŠIDLAUSKAS] M. Poetas ir visuomenė XIX–XX amžių sankirtose. Klaipėda, 1994; SUBAČIUS, P. Lietuvių tapatybės kalvė. Vilnius, 1999; Kanonai lietuvių kultūroje: str.

Išlygos, tikslinančios tyrimo tikslą ir uždavinius: a) šiame darbe radikalčiai nesilaikoma nei eksternalistinės (kurią sekant mokslinį pažinimą iš esmės apsprendžia tik išoriniai, socioistoriniai, sociopolitiniai, sociokultūriniai faktoriai), nei internalistinės (pasak kurios mokslo raidos variklis yra pačiame moksle ir jo intelektualiniuose ištekliuose) mokslo filosofijos ir istorijos traktuotės bei tradicijos⁸³, nors akivaizdu, kad istoriografijos istorikai dažniau galėtų pasitelkti eksternalistų prielaidas ir argumentus; b) šiame darbe žvelgiama ir į intelektualinius, mokslinius, ir į sociokultūrinius bei ideologinius lietuviškosios istoriografijos raidos užnugarius; c) iš esmės būtent šių užnugarių studijavimas pirmiausia ir formuoja šiame darbe analizuojamo istoriografijos, kaip istorikos, istoriko profesijos ir istorinės kultūros sklaidos, proceso turinį; d) todėl, suprantama, kad į gausias atskirų 1904–1940 m. Lietuvos istorikų specialias istorines studijas (monografijas, disertacijas, straipsnius, kritikas, recenzijas ir t. t.) ir jų analizę šis darbas iš esmės nėra orientuotas, išskyrus tuos atvejus, kai analizė naudojama paaiškinti istoriografijos teorinio-metodologinio plano pokyčius arba formaliam istoriko profesijos poslinkių supratimui; kitoks santykis šiuo požiūriu darbe yra su apibendrinamaisiais darbais (vadovėliais, sintezėmis), nes jų turinio, kaip istorinės kultūros istoriografinių išraiškų, analizė padeda susidaryti vieną ar kitą istorinį naratyvą gimdančių sociokultūrinių sąlygų ir ideologinių motyvacijų paveikslą; e) kadangi istorijos kaip mokslo pagrindimo praktikos (istorikos raida) sukuria tam tikrus rėmus *normalaus mokslo*⁸⁴ ir atskirų istorikų veiklai, tai mokslinių, intelektualinių lietuviškosios istoriografijos užnugarių studijavimas šiame darbe iš esmės sutampa su lietuviškosios istorikos tradicijos refleksija; f)

rinkinys. Sud. V. Butkus. Šiauliai, 2001; Mitai lietuvių kultūroje I: str. rinkinys. Sud. V. Butkus. Šiauliai, 2002; ŠUTINIENĖ, I. Kanonai tautos istorijos mituose: pastovumas ir kaita. Kn.: Kanonai lietuvių kultūroje. Šiauliai, 2001, p. 18–25; BUMBLAUSKAS, A. Lietuvos didieji pasakojimai ir Vilniaus paveldas. In Naujasis Vilniaus perskaitymas: didieji Lietuvos istoriniai pasakojimai ir daugiakultūris miesto paveldas. Str. rinktinė. Sud. A. Bumblauskas ir kt. Vilnius, 2009, p. 17–30.

⁸³ VASILIAUSKAITĖ, G. Episteminis pagrįstumas. Internalizmo ir eksternalizmo polemika. *Darbai ir dienos*, 2005, nr. 41, p. 181–195.

⁸⁴ KUHN, Th. S., Mokslo revoliucijų struktūra (iš anglų kalbos vertė Ramutė Rybelienė). V., 2003.

kadangi istorija kaip mokslas neįsivaizduojamas be asmenų, vadinamų istorikais, be profesionalizacijos ir specialių institucijų mokslui plėtoti atsiradimo, be profesinės bendrijos, kuriai būdinga konkurencija ir kova už mokslinės kompetencijos monopoliją⁸⁵, tai sociopolitinių ir sociokultūrinių istoriografijos užnugarių studijavimas pasirinktas kaip svarbiausias istoriko profesijos sklaidos tuometinėje Lietuvoje dėmuo; h) istorija visuomenėje ir visuomenei pirmiausia egzistuoja ne kaip mokslas, o kaip pasakojimas, o neretai ir kaip pačios praeities sinonimas; kadangi 1904–1940 m. lietuviškosios istoriografijos raidoje galima fiksuoti tokių visuomeniškai orientuotų istorinių pasakojimų slinktį ir pokyčius, tai sociokultūrinių ir ideologinių istoriografijos užnugarių studijavimas irgi turi savo vietą ir vertę kritinėje istoriografijos istorijos refleksijoje; i) tiriamojo laikotarpio lietuviškojoje istoriografijoje įvyko ryškus ir itin reikšmingas paradigminis pokytis⁸⁶ (istorikos plotmėje jis datuotinas XX a. pirmuoju dešimtmečiu); tai įvyko tuomet, kai prieš ikimokslinę pragmatinę *aušrinę istoriografiją* iškilo kritinio istorijos tyrinėjimo, tuometinėje Europoje žinomo istorizmo vardu, poreikis ir to poreikio pagrindimas; kadangi šio darbo uždaviniuose figūruoja orientacija į tautinio istorijos naratyvo kanoniškų versijų paiešką, o J. Mačiulio *Lietuvos istorija*, 1906 m. išleista jau trečią kartą, yra neapeinama *lietuvių istorijos* kanono paieškų iliustracija, tai ji yra ir šio darbo analizės dalis; tačiau *aušrinės istoriografijos* visumos analizė neįeina į šio darbo uždavinius, į minimą reiškinį žvelgiama greičiau kaip į istoriografinių procesų foną, padedantį identifikuoti ir išryškinti svarbiausius lūžius⁸⁷.

Dauguma iki šiol išsakytų išlygų ir pastabų apie šio darbo specifiką buvo konkrečiau orientuotos į empirinio tyrimo pagrindimą, buvo siekiama pagrįsti atsakymą į klausimą – ką ir kodėl verta empiriškai tirti 1904–1940 m.

⁸⁵ BOURDIEU, Pierre. *Homo Academicus* (translated by Peter Collier). Cambridge, 1996, xxvi, 344 p.

⁸⁶ Paradigminę istoriografijos kaitos teoriją 1996 m. apžvelgė Z. Norkus (NORKUS, Z. *Istorika...* p. 33–37).

⁸⁷ Kita vertus, *aušrinė istoriografija* yra plačiau nagrinėta įvairių mokslų kontekstuose, žr., pvz., KRAPAUŠKAS, V. (2000), JONAITIS [ŠIDLAUSKAS], M. (1994), SUBAČIUS, P. (1999).

lietuviškojoje istoriografijoje? Šalia šio klausimo yra dar vienas, labiau teorinis – kodėl būtent istorika, istoriko profesija ir istorinė kultūra galėtų sudaryti istoriografinio tyrimo branduolį? Atsakymas į jį verčia sugrįžti prie šio darbo išeities taško – tikslo, o ir pačiam darbui suteikia kiek teorinio kryptingumo.

6. Istorografinio tyrimo modelio paieška ir su ja susijusios darbo prielaidos

Istorigrafijos raidos tyrimams pritaikyto *istoriografinio tyrimo modelio* paieškoje šiame darbe išeities tašku tapo Thomo Samuelio Kuhno (1922–1996 m.) paradigminė mokslo kaitos samprata, kurios pamatinės nuostatos pabrėžia mokslo istorinę ir socialinę prigimtį, akcentuoja revoliucinį mokslo pažangos pobūdį bei mokslinių bendruomenių sociologinių bruožų reikšmę⁸⁸. Viena įtakingiausių XX a. antrosios pusės mokslo istorijos ir filosofijos apybraižų, išversta į daugiau nei dvidešimt kalbų, kurioje net fiksuojamos pirminės postpozityvizmo ir postempirizmo idėjos⁸⁹, ir šios knygos implikuojamas analizės modelis, žinoma, nėra specialiai skirtas istoriografijos kaitos analizei. Net jeigu surinktume gausybę iš pažiūros empirinių duomenų ir įrodymų, kad istoriografijos (netgi lietuviškosios!) raidai būdingi tam tikru laikmečiu įtakingi konvenciniai metodologiniai standartai, *normalaus mokslo* raiškos etapai, su konservatyvaus istoriko kaip *galvosūkių sprendėjo* tipu, nebendramačiai sampratų ir traktuočių pavyzdžiai ar net laipsniškai stiprėjančios *anomalijų* savivokos situacijos, klausimas apie T. Kuhno modelio tinkamumą istoriografijai vis dėlto liktų dar nedaug tepaliestas.

T. Kuhno darbas bent jau vienu aspektu stipriai siejosi ir su daugiau ar mažiau kiekvienu laiku besikeičiančia istoriografijos ir istorikų savivoka. 1961 metais, dar prieš T. Kuhno darbo pasirodymą, britų istorikas Edwardas Halletas Carr's (1892–

⁸⁸ Ši samprata buvo išdėstyta knygoje, kuri pirmą kartą pasirodė 1962 m., o po aštuonerių metų (1970) buvo pakartotinai išleista, pasak mokslo filosofų, su daug ką paaiškinančiu *Post Scriptum*. 2003 m. Th. S. Kuhno darbas buvo išverstas į lietuvių kalbą: KUHN, Thomas S., Mokslo revoliucijų struktūra (iš anglų kalbos vertė Ramutė Rybelienė). Vilnius, 2003.

⁸⁹ VALANTIEJUS, A. Thomas Kuhno istorinė-sociologinė mokslo raidos koncepcija (Rec.: T. Kuhn. Mokslo revoliucijų struktūra. Vilnius, 2003, *Sociologija. Mintis ir veiksmas*, 2004/1, p. 126–135.

1982 m.) George'o Macauley'aus Trevelyano garbei skirtose Kembridžo universiteto paskaitose pasitelkė tokį, pasak jo paties, truizmą, kuris turėjo leisti aiškiau, išraiškingiau apibūdinti istoriko vietą istorijoje ir visuomenėje:

<...> Juk istorikas yra asmenybė. Kaip ir kitos asmenybės, jis irgi yra socialinis fenomenas, jis yra produktas ir sąmoningas ar nesąmoningas atstovas visuomenės, kuriai priklauso. Tik taip galima traktuoti istorinės praeities faktus. Kartais istorijos eiga apibūdinama kaip *žygiuojanti procesija*. Ši metafora yra gana tiksli, jei tik neskatina istoriko įsivaizduoti savęs ereliu, nuo vienišos uolos žvelgiančiu į veiksmų lauką, arba labai svarbiu asmeniu, stovinčiu garbės tribūnoje. Nieko panašaus! Istorikas tėra niekuo neišsiskirianti asmenybė, kartu su kitais žingsniuojanti procesijoje, kurioje jis turi savo vietą <...> Judant procesijai, kurios gretose žengia istorikas, priešais nuolatos atsiveria naujų perspektyvų, naujų regėjimo laukų. Istorikas nuolatos yra istorijos dalis. O jo vieta procesijoje nulemia jo požiūrį į praeitį⁹⁰.

Toks požiūris į istoriografiją ir istorikus iš esmės nebuvo naujas, kaip, beje, ir T. Kuhno mokslo socioistorinių sąlygotumų pripažinimas, tačiau, nepaisant to, istoriografijos istorija tuo metu dar buvo rašoma kaip įvairiais istoriografinio proceso lygmenimis (asmens, epochos reiškinių, sampratų, reikšmingiausių veikalų, istorinio mąstymo ir t. t.) *iškiliausių figūrų* istorija. Ilgalaikiai ir sisteminiai pokyčiai buvo inicijuoti vėliau, vienaip ar kitaip atliepant ar pratęsiant pokyčius, kurie enciklopedijose ar žinynuose dabar vadinami lingvistiniu posūkiu (*linguistic turn*) ir naratyvizmu, socialine mokslo istorija ir mokslinio žinojimo sociologija (*sociology of scientific knowledge*), akademinio lauko ir *Homo academicus* fenomenu, atminties vietų (*lieux de mémoire*) projektu ir istorinės kultūros tyrimais, pagaliau, istorijos metateorijos (Historik) analize ir kitomis *nebendramatėmis* iniciatyvomis. Beje, įsidėmėtina, kad *iškiliausių figūrų* nagrinėjimas pats savaime nėra *prastesnis* už masinių reiškinių analizę, nes tai priklauso nuo to, ko siekiama vienokia ar kitokia istorijos versija. Pavyzdžiui, idėjų istorija paremtos disciplinos *minties ir idėjų* istorijos dažnai tarnauja jos

⁹⁰ CARR, E. H. Kas yra istorija? George'o Macauley'aus Trevelyano garbei skirtos paskaitos, skaitytos Kembridžo universitete 1961 metų sausio-kovo mėnesiais. (Iš anglų kalbos vertė Rasa Seibutyte). Vilnius, 1999, p. 35–36.

pačios identiteto ir legitimacijos paieškai (T. Kuhnas savo darbą pradeda santykinai nuo tokių tradicinių mokslo istorijos versijų kritikos⁹¹), o analitinės ir į masinius procesus labiau orientuotos *veiksmo ir struktūrų* disciplinos istorijos versijos gali būti tikslingiau nutaikytos į disciplinos savivoką, bendresnius vertinimus ir požiūrius⁹².

Istoriografijos raidai suprasti pritaikyta T. Kuhno paradigminės mokslo kaitos sampratą pasiūlė vokiečių istorikas ir istoriografijos teoretikas Jörn Rösenas. Vadovaujantis šiuo modeliu, svarbiausi kaitos lygmenys istoriografijos raidoje, *disciplinarinę matricą* ir istoriografinę paradigmą formuojantys faktoriai yra šie: a) pažintiniai interesai, b) teorijos, idėjos, koncepcijos, c) šaltinių tyrimo metodai, d) dėstymo formos, e) gyvenimo praktinės orientacijos funkcijos⁹³. Siekis į Lietuvos istoriografijos tyrimus įvesti *istoriografinės paradigmos* dimensiją⁹⁴ buvo kritikuotas. Nors kritikai nusitaikė iš esmės ne į patį istoriografinės paradigmos koncepcijos tinkamumą Lietuvos istoriografijos tyrimui, tačiau į kur kas konkretesnę Zenono Ivinskio vietos ir reikšmės Lietuvos istoriografijoje klausimą⁹⁵, įsiklausymas į atsirandančią netiesioginę polemiką, *normalaus mokslo*

⁹¹ Kuhno studijos pirmame skyriuje (*Ižanga: istorijos vaidmuo*) svarstomos ir tradicinės, didaktinių tikslų siekiančios mokslo istorijos (Žr.: KUHN, Thomas S., *Mokslo revoliucijų...* Vilnius, 2003, p. 15–23).

⁹² KRANIAUSKAS, L. Lietuvos sociologijos istorijos bruožai (I), (II). *Sociologija. Mintis ir veiksmai*, 2000/3–4, 2001/3–4, p. 105–121, 5–23.

⁹³ RÜSEN, J. *Historische Vernunft (Grundzüge einer Historik, Bd. 1: Die Grundlagen der Geschichtswissenschaft)*. Göttingen 1983, S. 24–26, 29–32; RÜSEN, J. Paradigm shift and theoretical reflection in Western German historical studies. In: *Studies in Metahistory* (ed. Pieter Duvenage). Pretoria, 1993, p. 161–163 (161–186); NORKUS, Z. *Istorika...* V., 1996, p. 33–37; BUMBLAUSKAS, A. Lietuvos istorijos modeliai... p. 8–10.

⁹⁴ BUMBLAUSKAS, A. Penkios Zenono Ivinskio teorinės novacijos. *Lietuvos istorijos studijos*. 1997, nr. 4, p. 14–34; Čia reikia pridurti, kad vienokios ar kitokios intelektualinės prielaidos istoriografinio tyrimo modelio formavimui buvo gautos prof. Alfredo Bumblausko magistriniame seminare *Teorinės ir didaktinės Lietuvos istorijos problemos*, kurio dalyvis buvo ir šio darbo autorius. Minėtame seminare įvairiais rakursais buvo kartojama, kad yra du esminiai momentai, lemiantys istoriografijos ir istorijos mokslo tapsmą ir kaitos strategijas: teoriniai-metodologiniai ir visuomeniniai-ideologiniai istoriografijos pagrindai.

⁹⁵ RAGAUSKAS, A. Keletas pastabų...; LASINSKAS, P. Prieškario Lietuvos istoriografija: metodologinių orientyrų paieška. Kn.: *Istoriko atsakomybė*, Vilnius, 2002, p. 89–98; šiandieninėje Lietuvos istoriografijos tyrimų tradicijoje galima pastebėti su šiuo Z. Ivinskio vietos ir reikšmės Lietuvos istoriografijoje klausimu susijusių ryškią tendenciją: apie Lietuvos istorijos mokslo būklę tarpukariu bandoma spręsti per tyrinėjamų reiškinių santykį su Z. Ivinskio tekstais ir veikla, kas ganėtina iškreipia patį tyrinėjamų procesų reljefą (Žr.: LASINSKAS, P. *Istorijos mokslas...* Vilnius, 2004, p. 117–137, 293).

požiūriu – eilinę anomalijų apraišką, buvo svarbus tiek suprobleminant *istoriografinių paradigimų* Lietuvos istoriografijoje paiešką, tiek ieškant centrinių analizės dėmenų *istoriografinio tyrimo modeliui*.

Charakteringa, kad, Lietuvos istoriografijai taikant paradigminės raidos sampratą, santykinai trumpame istoriografijos raidos tarpsnyje (XX a. pirmojoje pusėje) buvo užčiuoptos visos pagrindinės J. Rūseno išskirtos istoriografinės paradigmos – pragmatizmas, istorizmas, o hipotetiškai ir tam tikri istorizmo įveikos (arba moderniosios postistoristinės paradigmos) ženklai. Tai rodė, pirmiausia, ne tik tai, kad istoriografinių paradigimų koncepcija yra gana lengvai interpretuojama, tačiau kartu netiesiogiai buvo suaktualinti XX a. pirmosios pusės lietuvių istoriografijos tyrimai kaip galimas *istoriografinio tyrimo modelio* paieškų laukas.

Vienas pirmųjų ir ryškiausių istoriografinių paradigimų koncepcijos tinkamumą istoriografijos istorijai empiriškai artikuliuavusių darbų⁹⁶, chronologiškai apėmęs vokiečių istoriografijos tradiciją nuo 1750 m. iki *šių dienų*, buvo skirtas *Apšvietos istoriografijos, istorizmo ir istorinio socialinio mokslo* (vok. historische Sozialwissenschaft) paradigimų, jų istorijos teorijų ir istoriografijų pokyčiams analizuoti. Išskirtine erudicija pasižymintis darbas orientavosi pirmiausia į naują istoriografijos istorijos kaip istorikos, istoriografinio tyrimo matmenį, o kartu siūlė į paradigimų kaitą žvelgti konkrečių pavyzdžių požiūriu, kiek kitaip nei gamtos moksluose, kaip į ilgalaikį ir *laipsnišką transformacijų procesą*⁹⁷. Tačiau, studijos autoriaus reprezentuojamas požiūris netruko sukelti abejones ir dėl bendro *paradigimų* koncepcijos tinkamumo istoriografijos raidai. Kadangi J. Rūsenas jau kurdamas istoriografinės paradigmos modelį istoriografijos disciplinarinės matricos elementus buvo sugrupavęs į dvi dalis, apimančias *specialų mokslą* (teorijos, metodai ir dėstymo formos) ir *gyvenimo praktiką ar praktinį gyvenimą*

⁹⁶ BLANKE, H. W. *Historiographiegeschichte als Historik*. Stuttgart, 1991.

⁹⁷ Ten pat, p. 356–439.

(pažintiniai interesai ir gyvenimo orientacijos funkcijos)⁹⁸, o H. W. Blanke savo dėmesį koncentravo pirmiausia tik į *specialų mokslą ir istoriją kaip mokslinę discipliną*, kur kas labiau nuošalyje palikdamas *praktinį gyvenimą*, tai visuminis istoriografinės paradigmos modelio taikymas istoriografijos istorijai buvo tam tikra prasme sąlyginis, sufokusuotas į vieną iš dviejų svarbiausių disciplinarinės matricos plotmių. Be to, Blanke's darbo kritikai netrukus atkreipė dėmesį, kad autoriaus pateikta istoriografijos istorijos versija buvo pernelyg nepriklausoma nuo socialinio konteksto, o kartu ir nuo eksternalistinių mokslo raidos aiškinimo prielaidų. Dar daugiau, pavyzdžiui, istorijos institucionalizacijos procesus Prancūzijoje ir JAV tyrusi Gabriele Lingelbach padarė išvadą, kad istoriografijos paradigmu ramos disciplinarinės matricos supratimas buvo pernelyg teleologiškai orientuotas, per daug struktūruojantis ir schematizuojantis istoriografijos ramos supratimas. Pasak jos, apie *idealiai tipizuotą* disciplinarinę matricą buvo galvojama kaip apie universalų istoriografijos matą, kartu nepagrįstai iškeliant vokiečių / Vokietijos istoriografijos vystymosi kelią ir modelį (*Deutschen Modell*), o taip pat ir kitų kraštų istorikų orientavimąsi į jį. Autorė taip pat samprotavo, kad vienas didžiausių disciplinarinės matricos ir jos implikuojamo istoriografijos ramos aiškinimo trūkumų yra tai, kad institucijos, socialinė istoriografijos vystymosi pusė iš esmės yra schemos paribyje, o tarpdisciplininės mokslų ramos konfigūracijos ir jų įtaka atskirų mokslų koncepcijoms *paradigmu* perspektyvoje lieka be reikiamo dėmesio⁹⁹. Kai kurie kiti autoriai, tyrinėdami keletą dešimtmečių apimties istoriografijos ramos procesus, irgi atsisakė istoriografinių paradigmu koncepcijos¹⁰⁰.

⁹⁸ RÜSEN, J. Historische Vernunft... s. 29; BLANKE, H. W. Historiographiegeschichte... p. 37.

⁹⁹ *Vokiečių atvejis*, pasak autorės, buvo pernelyg universalizuotas, bandant iš jo padaryti lyginamąjį matą, savotišką *Tertium comparationis*, kitų kraštų istoriografijos tradicijoms (Žr.: LINGELBACH, G. Klio macht Karriere. Die Institutionalisierung der Geschichtswissenschaft in Frankreich und den USA in der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts. Göttingen, 2003, p. 15–16).

¹⁰⁰ Pvz., Pavel Kolár, tyrinėjęs istorijos disciplinos raidą trijuose centrinės Europos vokiškuose universitetuose (Berlyne, Vienoje ir Prahoje), maždaug nuo 1870 m. iki nacionalsocialistų atėjimo į valdžią

Šią tiesioginę ir netiesioginę polemiką dėl istoriografinių paradigimų koncepcijos tinkamumo istoriografijos istorijai, manau, galima aiškinti viena svarbiausių pačios paradigminės mokslo kaitos sampratos kategorijų – *nebedramatiškumu*¹⁰¹. Todėl derėtų atkreipti dėmesį į potencialius istoriografijos paradigimų koncepcijos tinkamumo istoriografijos raidos analizei pagrindimo tęsinius J. Rūseno kūryboje. Paviršutiniška būtų galvoti, kad J. Rūsenas praleido ar tiesiog pražiūrėjo institucijų, konkrečios istorikų bendruomenės, jos tapimo istoriko profesijos klostymesi, *masinių* istoriografijos procesų reikšmę. Kartu su savo mokiniais ir bendradarbiais J. Rūsenas pripažįsta, pavyzdžiui, kad istorizme atsispindėjo XIX a. buržuazinių sluoksnių kultūrinė savivoka ir interesai¹⁰², be to, specialiau analizuojamos, žinoma, išeinant iš savo interesų ir įdirbių istorikos tyrimuose, ir konkretesnės problemos¹⁰³. Dar daugiau, 2002 m. siūlydamas teorinę strategiją, kaip būtų galima sukurti atskiros tradicijos etnocentrizmą įveikiančią, tarpkultūriškai orientuotą istoriografijos istoriją platesnėje tarpkultūrinėje perspektyvoje, J. Rūsenas tiesiai svarstė, kad *istorijos rašymas visuomet yra socialiai pozicionuotas ir politiškai angažuotas*¹⁰⁴. Hipotetiškai galėtume samprotauti, kad J. Rūsenui, kurio mokslinių studijų išeities taškas buvo tam tikrais požiūriais savo laiką pranokusi¹⁰⁵ Johanno Gustavo Droyseno (1808–1884 m.) istorijos teorija (Istorika)¹⁰⁶, labai tikėtina, *mažasis istorikas*,

1933 m. Berlyne, 1938 m. Vienoje ir 1939 m. Prahoje (Žr.: KOLÁR, P. *Geschichtswissenschaft in Zentraleuropa. Die Universitäten Prag, Wien und Berlin um 1900*. Berlin, 2008, p. 19–20).

¹⁰¹ KUHN, T. Mokslo revoliucijų struktūra <...>

¹⁰² RŪSEN, J. / JAEGER, F. Istorinis metodas. In: RŪSEN, J. *Istorika. Istorikos darbų rinktinė*. V., 2007, p. 111–148 (čia p. 133); taip pat p. 204 ir toliau.

¹⁰³ P vz., žr.: BLANKE, H. W. The Rise of Historical Criticism and the Process of Professionalization in Historical Studies in Europe – The Case of Germany. In *Historical truth, historical criticism, and ideology: Chinese historiography and historical culture from a new comparative perspective* (edited by Helwig Schmidt-Glintzer, Achim Mittag, and Jörn Rösen). Leiden, 2005, p. 289–335.

¹⁰⁴ RŪSEN, J. Teoriniai požiūriai į tarpkultūrinį istorinio mąstymo lyginimą. In: RŪSEN, J. *Istorika...*, V., 2007, p. 219–257 (čia p. 242).

¹⁰⁵ Plačiau žr.: NORKUS, Z. *Istorika...* Vilnius, 1996, p. 56–68, 79–82; RŪSEN, J. *Istorika...*, V., 2007, p. 129, 132–134.

¹⁰⁶ RŪSEN, J. *Begriffene Geschichte. Genesis und Begründung der Geschichtstheorie Johann Gustav Droysens*. (Diss. 1966). Paderborn, 1969; gana išsamų J. Rūseno įvairiapusės intelektualinės veiklos

konservatyvus *galvosūkių sprendėjas*, o kartu ir istoriografinio proceso masiškumo parametrai ir statistika, rūpėjo kur kas mažiau nei esminiai intelektualiniai lūžiai istoriografijoje. Būtent tokią pažiūrą leidžia žvilgsnis į vėlesnius J. Rūseno intelektualinius sumanymus. Kiek anksčiau, nei buvo pradėta polemizuoti su jo istoriografinės paradigmos ir istorijos mokslo disciplinarinės matricos samprata, J. Rūsenas, vaizdžiu Z. Norkaus pasakymu, pradėjo *istorikos išplėtimo į istorijos kultūros teoriją ir į istorijos kultūros studijas darbus*¹⁰⁷. Taip jis reagavo į besikeičiančią intelektualinę XX a. pabaigos atmosferą, kurioje buvo akivaizdus kultūrinės istorijos iškilimas, stiprėjanti *europocentrizmo* kritika, didėjantis postmodernistinės filosofijos bei postmodernistinių istoriografijos teoretikų, tokių kaip Hayden White ir Frank Ankersmit¹⁰⁸, idėjų populiarumas. J. Rūseno atsakas buvo į intelektualines vokiečių *hermeneutinio rato* tradicijas orientuota, naujausia *paradigminio rato* redakcija (2002 m.)¹⁰⁹ ir istorijos kultūros teorija, kurioje *istorijos kultūra (Geschichtskultur)* yra tam tikros visuomenės istorinė kultūra, jos santykiavimo su istorine praeitimi būdas – ką ir kaip ta visuomenė ar grupė su ja (*istorija*) daro¹¹⁰. Ši teorija gali būti viena iš perspektyvų, į kurią žvelgiant teoriškai artikuluojami viena ar kita kryptimi praplėsti istoriografijos istorijos tyrimai, juo labiau kad minimos teorijos ribose J. Rūsenas reikšmingai praplėtė savo istorijos mokslo disciplinarinės matricos sampratą.

aprašymą (vykdytas ir vykdomas studijų programas bei interesų sritis) galima rasti per prieigą: <http://www.joern-ruesen.de/>

¹⁰⁷ NORKUS, Z. Istorika ir istorijos kultūros studijos: Jørno Rūseno idėjų bruožai. In: Jörn Rūsen. Istorika. Istorikos darbų rinktinė (sud. ir mokslinis redaktorius Zenonas Norkus, iš vokiečių kalbos vertė Arūnas Jankauskas). Vilnius, 2007, p. 20.

¹⁰⁸ Su šiuo olandų teoretiku, kuris, beje, žinomas ir tuo, kad Roland Barthes 1968 m. įvestą *realybės efekto (Effet de réel)* kategoriją pritaikė istoriografijos analizei, J. Rūsenas bendradarbiavo ieškant, anot G. Iggers'o, *post-postmodernių* istorijos teorijos pavidalų (Žr.: Meaning and Representation in History. Edited with an Introduction by Jörn Rūsen. New York, 2006; Recenzija šiam darbui žr. IGGERS, G. A Search for a Post-Postmodern Theory of History. *History and Theory*, 48 (2009), p. 122-128).

¹⁰⁹ RŪSEN, J. Istorijos tvarka: modernybė, postmodernybė ir istorinis atsiminimas. In: Istorika. Istorikos darbų rinktinė. Vilnius, 2007, p. 186–218; NORKUS, Z. Istorika ir istorijos... Vilnius, 2007, p. 18.

¹¹⁰ NORKUS, Z. Istorika ir istorijos... Vilnius, 2007, p. 25.

Istorijos kultūros teorijos kryptimi išplečiant istorikos supratimą, atitinkamai istoriografijos disciplinarinės matricos samprata buvo papildyta trimis istorijos kultūros dimensijomis – pažintine, politine ir estetinė. Šios dimensijos kaip ypatingos istorijos paskirties strategijos gali būti pasitelktos tiek istorinės kultūros studijose, tiek ir istorinės kultūros reiškinių anapus istoriografinio proceso nepaliekančiuose istoriografiniuose tyrimuose (juo labiau kad J. Rūseno teorinėje perspektyvoje pati istoriografija yra tik viena, ir nebūtinai įtakingiausia, istorinės kultūros forma). Žvelgiant į istorijos kultūros teoriją, tai, ką būtų galima pavadinta istorijos mokslo, istorijos politikos ir istorijos estetikos problematikos kontekstais¹¹¹, gali padėti interpretuoti ir identifikuoti atskiros istoriografinės tradicijos ar net kelių jos dešimtmečių istoriografinius procesus: istoriografijos kaip mokslo ir kaip istorinės kultūros formos vietą, reikšmę, tikslus, galimybes, praktines gyvenimo orientavimo funkcijas, istorijos rašymo pobūdį, pagaliau, ir problemas, nepaliekant užribyje ir tų, kurios yra susijusios su institucine istorijos mokslo prigimtimi. J. Rūseno kultūros istorijos teorijos ribose atsiranda prielaidos ir kai kuriems kitiems svarbiems klausimams – kokią vietą istoriografija užima bendresnėje istorinės kultūros formų visumoje ar net *kokią vietą istorijos rašymas užima socialinėje hierarchijoje?*¹¹² Atkreiptinas dėmesys, kad atsakydamas į postmodernistinius, *tankaus aprašymo*, mikroistorinius ir kitus šiandieninio istorijos mokslo iššūkius, taip pat žvelgdamas į kultūros moksluose stiprėjančią atminties vaidmens kultūroje tyrinėjimų tendenciją, kuri akademinį santykį su praeitimi paverčia savotiška *šešėlių karalyste*¹¹³, vokiečių teoretikas kartu nusitaikė į tuos istoriografinės paradigmos disciplinarinės matricos dėmenis – į pažintinius interesus, gyvenimo praktinės orientacijos funkcijos bei istorijos dėstymo formas (t. y. į ryškiausias istoriografijos ir visuomenės sąryšių sąsajas), kurios nebuvo plačiai teoriškai artikuliuotos tuomet, kai T. Kuhno mokslo

¹¹¹ RŪSEN, J. Istorika. Istorikos darbų rinktinė. Vilnius, 2007, p. 109–413.

¹¹² Ten pat, p. 242.

¹¹³ Ten pat p. p. 187.

paradigminės raidos modelis buvo taikomas istoriografijos raidai¹¹⁴. Žvelgdami į J. Rūseno darbus per istoriografinių paradigimų koncepcijos akinius, galėtume situaciją interpretuoti taip: pradėjęs nuo istorijos metateorijos (o tai dažnai gana individualizuotas ar intelektualų istorijos rangui priskirtinas istoriografijos lygmuo), J. Rūsenas ilgainiui išitraukė į visuomeninio istoriografijos plano, istorijos kultūros pagrindimo studijas. Kadangi būtent tie du istorinio mąstymo ir istoriografinio proceso lygmenys buvo plačiausiai teoriškai argumentuoti, o bendrą istorinio mąstymo proceso raidos foną autorius jau prieš trisdešimt metų matė kaip *individų, grupių ir visuomenių* lygmenyse bei interakcijose vykstančią interesų kovą, kurioje per istorikų ir jų publikos ryšį, tikėtina, bus išlaisvinti proto šansai¹¹⁵, tai galbūt būtų galima hipotetiškai laukti *vidurinio* lygmens istoriografijoje, kurioje svarbiausia vieta tektų istorikams, *istorikų profesijai* bei *istorikų bendruomenėms*, teorinės argumentacijos tęsinio. Panašu, kad būtent čia ir atsiranda savotiškas nebedramatiškumas.

J. Rūsenas užsiima poetika ir jos *išplėtimo darbais*, o dažnas istoriografijos tyrinėtojas – literatūros istorija (J. Rūsenas nesutiktų su postmodernia nuostata, kad istoriografijos istorija ir yra tam tikra literatūros istorija). Istoriografijos istorikas, tikėtina, norėtų *sudaiktinti* disciplinarinės matricos dėmenis, konkretizuoti ir lokalizuoti istorikų ir jų bendrijų vietą ir reikšmę istoriografijos procesuose, tačiau J. Rūsenas pirmiausia istorijos teoretikas, kuriam rūpi ne tiek sukurti taikomąjį istoriografinių paradigimų ir jų raidos analizės modelį, kiek nubrėžti tam tikras bendras konceptualines ribas, apibrėžti ir aptarti sąvokas, *teorizuoti* tam tikrus klausimus bei *sukurti bendrą loginę erdvę intelektualiai diskusijai*¹¹⁶.

¹¹⁴ RÜSEN, J. Historische Vernunft... Göttingen, 1983.

¹¹⁵ Ten pat, p. 139.

¹¹⁶ NORKUS, Z. Istorika ir istorijos... p. 15. Z. Norkus aptaria J. Rūseno istorijos kultūros sampratos pobūdį ir paties Rūseno intelektualinio braižo trūkumus (p. 28–34).

Aišku, kad J. Rūseno užmojis vertas dėmesio: jis imasi išplėsti ir pertvarkyti klasikinę XIX a. istorijos teoriją, kurioje buvo nusistovėjęs tam tikras istorijos mokslo supratimo ir aiškinimo standartas, ir eiti toliau pasiremiant jos rezultatais. Kartu prisiimama atsakomybė postmodernistinio iššūkio akivaizdoje ginti *ant kortos pastatytą* istorijos kaip disciplinos mokslinį pobūdį¹¹⁷. Nauja *paradigminio rato* redakcija – tai kartu ir atsakymas postmoderniems kritikams, sukonkretinantis atsakymą į klausimą, kaip istorikų darbą veikia praktinis gyvenimas. Tačiau šis detalizuotas istoriografijos sąryšis su praktiniu gyvenimu dar neišsemia istorijos kaip mokslo visumos: *Abi pusės, santykis su praktiniais poreikiais bei funkcijomis ir racionalus metodinis pažinimas, turėtų būti matomos kaip vieninga visuma*¹¹⁸. Nieko stebėtino, kad įsitraukus į polemiką su postmodernistais J. Rūsenu pati istorijos mokslo raida įgyja tam tikto subendrinto vieningumo bruožų, kur tarsi nebėra vietos plačiai leisti į smulkiai detalizuotą, *savojo kiemo, vidinį* paradigminių istoriografijos skirtumų tyrinėjimą¹¹⁹. Tam tikra prasme pats problemų sprendimo masto, užmojo pasirinkimas atitraukia nuo istoriografijos paradigminės problematikos detalizacijos, nors ir vienareikšmiškai pripažįstama, kad istorijos mokslo raidą galima aprašyti kaip pasikeitimus vaizdinyje to, kas vadinama *istorija*¹²⁰. Kadangi reaguojama į iššūkius dabartiniam istorijos mokslui, J. Rūsenas daugiau kalba vieno istorijos mokslo, o kartu ir tam tikro interparadigminio istorijos mokslo racionalumo požiūriu¹²¹. J. Rūseno nauja *paradigminio rato* redakcija šia prasme atitinka jo paties istoriografijai taikomus

¹¹⁷ RŪSEN, J. Istorika... Vilnius, 2007, p. 191.

¹¹⁸ Ten pat, p. 192.

¹¹⁹ RŪSEN, J. Istorijos tvarka... p. 186–218; prie paradigminio istoriografijos raidos vaizdinio smulkiau sustojama kai kuriuose kituose tekstuose: pvz., žr.: RŪSEN, J. / JAEGER, F. Istorinis metodas. In: RŪSEN, J. Istorika. Istorikos darbų rinktinė. Vilnius, 2007, p. 109–148.

¹²⁰ Ten pat, p. 201.

¹²¹ Istorografijos raida matoma linijinėje vystymosi perspektyvoje: Apšvietos istoriografija susistemino šaltinių kritikos procedūras, *istorizmo* reikšmingas žingsnis – interpretacijos pavertimas esminiu istorijos metodo dėmeniu, modernių postistoristinių paradigimų įdirbis – istorijos teoretizavimas ir skirtingų bei sudėtingesnių to dalyko, kurį mes vadiname *istorija*, vaizdinių išplėtojimas (Žr.: RŪSEN, J. Istorijos tvarka... Vilnius, 2007, p. 201–202. Ypač J. Rūsenas akcentuoja istorijos mokslo metodinį racionalumą kaip istorijos moksliskumo laidą (ten pat, p. 192, 196, 200, 202–203, 212, 213, 218 ir toliau).

kriterijus, yra socialiai pozicionuota, susirūpinusi dabartimi, turinti savo *laiko dvasios*. Atsižvelgiant į tai, aišku, kad, mąstant ne apie bendrus istorijos mokslo šiandieninių aktualijų, vystymosi ir funkcijų klausimus, o apie galimą konkrečiam darbui tinkamą historiografinio tyrimo modelį, reikia remtis ir kitomis perspektyvomis. Būtent jos toliau ir suformuluotos kaip šį darbą pagrindę klausimai ir prielaidos.

J. Rūseno išėities taškas – istorinis mąstymas, jo vystymasis ir esminiai pokyčiai¹²². Aišku, kad bendrakeleiviai šiuose svarstymuose yra ne ištisos istorikų bendruomenės ar jas sudarantys eiliniai istorikai, o, pavyzdžiui, Walter Benjamin (1892–1940 m.), Jacob Burckhardt (1918-1897), Johann Gustav Droysen (1808–1884 m.), Georg Wilhelm Ludwig Hegel (1770–1831 m.), Friedrich Nietzsche (1844–1900 m.), Leopold von Ranke (1795–1886 m.) ir Max Weber (1864–1920 m.)¹²³.

Tačiau jeigu į istorinį mąstymą žvelgtume konkrečiose historiografijos raidos išraiškose reikšmingiausių pasikeitimų požiūriu, tuomet turėtume kelti ir daug svarbių historiografinių paradigmu kaitos procesą pagrindžiančių ir historiografijos raidą konkretizuojančių klausimų. Šiuos klausimus adresuojant Vokietijos historiografinėi tradicijai, jie galėtų būti tokie: a) kaip XVIII a. Göttingeno (Apšvietos historiografijos centro), XIX a. Berlyno (istorizmo centro) ir XX a. Bylefeldo (*istorinio socialinio mokslo* centro) mokykloms, kurias sudarė santykinai nedidelės istorikų grupės, pavyko įteisinti, legitimizuoti ir net plačiai už

¹²² Kai kurios kitos plėtojamos temos: svarbiausi istorikos reguliatyvai modernioje ir postmodernioje istorikoje, tarpkultūrinės komunikacijos ir tarpkultūrinės historiografijos istorijos galimybės, istorinės vaizduotės galia istorijos kultūroje ir jos vaidmuo, istorikų kaip mokslininkų ir istorijos kaip mokslo nauja savivoka (noras pagilinti istorijos mokslo vidinę disciplininę savirefleksiją). Taip pat norima atverti naujas perspektyvas istorijos mokslui, kuriose galėtų būti sintezuojami moderniose ir postmoderniose traktuotėse absoliutinami istorijos mokslo vaizdiniai. Dėmesio centre atsiduria sampratų, formų, principų, supratimų pasikeitimai, pagaliau, gana naujos istorijos etikos ir istorijos religijos problematikos (Pgl. RŪSEN, J. Istorika... Vilnius, 2007).

¹²³ Asmenvardžių rodyklę, RŪSEN, J. Istorika... Vilnius, 2007, p. 469–471. Eiliniams istorikams, panašiai kaip ir istorinės kultūros tyrimuose akcentuojamiems gatvių pavadinimų kaitos tyrimams atitinkamai istorikoje bei istorijos kultūros teorijoje, J. Rūsenas nerodo didesnio dėmesio. Tam tikra prasme tai, kuo užsiima J. Rūsenas, galima vadinti ir intelektualine historiografijos istorija.

Vokietijos ribų išplėsti naujus to, kas vadinama *istorija*, matymus, naujas istorinio mąstymo racionalizavimo strategijas bei metodinio darbo su praeities šaltiniais tvarkas ir principus¹²⁴; b) kokį vaidmenį legitimizacijos procesuose vaidino, iš vienos pusės, atskirų istorikų idėjinės iniciatyvos, iš kitos – institucinė, kolektyvinė, bendruomeniška istorijos mokslo prigimtis; c) kaip naujų požiūrių į *istoriją* įteisinimas atliepė visuomenės, kurioje tie požiūriai atsirado, kaitą, prioritetus bei praktines orientavimosi laike funkcijas; d) kokią reikšmę šiuose procesuose turėjo istoriko profesijos kaip tam tikros institucijos genezė ir išsiplėtojimas; e) koks vaidmuo paradigms kaitos procesuose teko *mažiesiems istorikams*, paprastai sudarantiems istorikų bendruomenės daugumą¹²⁵.

Šių klausimų kontekste verta sugrįžti prie J. Rūseno santykio su T. Kuhno disciplininės matricos samprata, o kartu ir su paradigmine mokslo kaitos traktuote. Nors kai kurie autoriai T. Kuhno disciplininės matricos sąvokos pritaikymą istoriografijai ženkliai susiejo pirmiausia su J. Rūseno darbais¹²⁶, istoriografinių tyrimų visumoje, kalbant apie istoriografines paradigmas, dažnai T. Kuhno koncepcija remiamasi tiesiogiai¹²⁷. Dar daugiau, panašu, kad T. Kuhno pasiūlytas

¹²⁴ Labai maža tikimybė, kad gausioje ir įvairiapusiškoje Vokietijos istoriografinių tyrimų tradicijoje šis ir su juo susiję klausimai nebūtų susilaukę plačių paieškų, svarstymų ir atsakymų. Tačiau čia šis klausimas vaidina greičiau teorinio istoriografijos tyrimo modelio paieškos, o ne empirinio pagrindimo ar atsakymo reikalaujančio klausimo vaidmenį. Šio klausimo kai kurie aspektai, keliant klausimus dėl paradigms sampratos taikymo istoriografijoje, paliečiami P. Burke straipsnyje (Žr.: BURKE, P. Paradigms Lost: From Göttingen to Berlin. *Common Knowledge*, 2008, vol. 14 (2), p. 244–257).

¹²⁵ Hipotetiškai galima samprotauti, kad *masinės visuomenės* laikais potencialiai gali atsirasti prielaidos ir *masinės visuomenės istoriko* fenomenai.

¹²⁶ Apie J. Rūseno disciplininės matricos sampratą kaip apie svarbų įnašą į istoriografijos supratimą (Žr.: MEGILL, A. Jorn Rusen's Theory of Historiography between Modernism and Rhetoric of Inquiry. *History and Theory*, vol. 33, no. 1 (Feb., 1994), p. 39–60; BERGER, S. The Search for Normality. National Identity and Historical Consciousness in Germany since 1800. Oxford, 1997, p. 96).

¹²⁷ 1973 m. pasirodžiusioje Hayden White *Metaistorijoje* Leopold von Ranke buvo traktuojamas kaip akademinės XIX a. istoriografijos paradigmos atstovas, kaip istoristą *par excellence* (Žr.: WHITE, H. *Metahistory: The Historical Imagination in Nineteenth-Century Europe*. Baltimore, 1975, p. 140. Tiesiogiai apeliuojama į Kuhno koncepciją daugelyje darbų, pvz., žr. IGGERS, G. *Historiography in the Twentieth century: From Scientific Objectivity to the Postmodern Challenge*, new edition with a new epilogue. Middletown, 2005, p. 5, 18, 34, 140 (pirmą kartą ši knyga pasirodė vokiečių kalba 1993 m.); *Companion to Historiography* (edited by Michael Bentley). London, 1997, p. 307, 311–13, 330; TUCKER, A. *Our Knowledge of the Past: A Philosophy of Historiography*. New York, 2004, p. 36–37, 78, 143–147, 167, 179; *A Companion to the Philosophy of History and Historiography* (edited by Aviezer Tucker). Boston, 2009, p. 20, 24, 69, 78–79, 183–184, 291–292, 372).

paradigmos terminas ir jo koncepcijos implikuojamas mokslo kaitos modelis laipsniškai tampa svarbiausia atrama studentams skirtoje literatūros bazėje¹²⁸.

Svarstydamas apie savo atnaujintą istorijos mokslo disciplininės matricos struktūrą J. Rüsenas teigė, kad patį *disciplininės matricos* terminą jis pasiskolino iš T. Kuhno, tačiau pridūrė, kad jis nesiremia jo argumentacija apie gamtos mokslų raidą ir nepriima T. Kuhno tezės, kad *neįmanoma jo idėjų apie gamtos mokslus pritaikyti dvasios mokslams*¹²⁹. Vis dėlto pastaruoju klausimu T. Kuhno tezė nebuvo tokia vienprasmė. Savo 1969 m. priedaše (*Post Scriptum*) prie savo darbo T. Kuhnas tvirtino, kad tam tikri jo koncepcijos aspektai gali būti taikomi ir kitose, *ne mokslo* srityse, juo labiau kad, anot autoriaus, pats mokslo kaitos modelis buvo nusižiūrėtas ir perimtas iš kitų sričių (literatūros, muzikos, meno, politinės raidos ir kt.) tyrinėjimų¹³⁰. Tačiau pagrindinė T. Kuhno apibendrinamoji mintis šiuo klausimu skamba dviprasmiškai:

Tačiau šioje knygoje aš norėjau išsakyti ir kitokią mintį, kurios daugelis skaitytojų aiškiai neįžvelgė. Nors mokslo vystymasis, ko gero, yra panašesnis į kitų sričių plėtrą, nei dažnai buvo manoma, vis dėlto jis yra ir stulbinamai skirtingas¹³¹.

Kad ir kaip būtų, ieškant galimo istoriografinio tyrimo modelio svarbus yra dar vienas T. Kuhno koncepcijos aspektas. Savo studijoje (ir ypač 1969 m. priedaše – *Post Scriptum*) jis itin daug dėmesio skiria bendruomeniniams, kolektyviniams, profesiniams mokslo raidos momentams.

¹²⁸ Paradoksalu, tačiau istoriografijos raidos paradigmė traktuotė tampa savotiška tradicine mokslo istorijos versija, nuo kurios kritikos rašydamas savo pagrindinį darbą atsispyrė T. Kuhn'as. Galima manyti, kad istoriografijos raidos aiškinimui pritaikyta istoriografijos paradigmų kaitos interpretacija turi tam tikrus T. Kuhno kritikuotus, kiekvienai vadovėlinei mokslo istorijai būdingus didaktinius sumetimus. Ji moko studentus atskirti ir fiksuoti tam tikrų istoriografinių vertybių skalę laike, subendrina ir sistemina didaktiškai sunkiai suvaldomą istoriografinio proceso kryptį ir strategijų srautą (Žr.: LAMBERT, P. / SCHOFIELD, P. (eds.). *Making History: An Introduction to the Practices of History*. London, 2004, p. 2–6 ir toliau).

¹²⁹ RÜSEN, J. *Istorijos tvarka...*, p. 192–193.

¹³⁰ Tęsdamas šią mintį T. Kuhnas siūlo vieną jo koncepcijos taikymo meno istorijoje konkretizaciją (Žr.: KUHN, T. S., *Mokslo revoliucijų...*, p. 240–243).

¹³¹ Ten pat, p. 242–243.

Mokslinė bendruomenė ar tyrinėtojų grupė yra centrinės jo papildymų kategorijos: Jeigu ši knyga būtų rašoma iš naujo, ją reikėtų pradėti nuo mokslinės bendruomenės struktūros aptarimo – klausimo, kuris pastaruoju metu tapo svarbiu sociologinių tyrimų objektu ir kurį mokslo istorikai taip pat pradeda traktuoti rimtai¹³².

Tyrinėtojų grupės nuostatas ir įsitikinimų sistemas, anot T. Kuhno, sunku atskirti nuo bendruomenės struktūros, ir atvirkščiai. Savo 1969 m. priedašą T. Kuhnas pradėjo iš esmės akcentuodamas būtinumą ištirti mokslinės bendruomenės struktūrą, o jį baigė siūlydamas atlikti panašią bendruomenių analizę kitose srityse, pakeliui pateikdamas tam tikrą prielaidų, klausimų ir tyrinėtinų fenomenų tinklą¹³³. Pagaliau, kolektyvinę arba grupinę mokslo prigimtį kaip centrinę problemą pozicionuoti leidžia ir savotiški pasiūlymai-klausimai ateities tyrimams:

Kaip žmogus išrenka ką nors ir kaip yra išrenkamas tam tikros bendruomenės (mokslinės ar ne) nariu? Kaip grupėje vyksta socializacijos procesas ir kokios yra jo stadijos? Ką grupė kolektyviai laiko savo tikslais, kokius nukrypimus, individualius ar kolektyvinius, ji toleruos ir kaip kontroliuoja, kad neatsirastų neleistinų paklydimų? Mokslinis pažinimas, kaip ir kalba, iš esmės yra bendra grupės savastis arba apskritai yra niekas. Kad tai suprastume, turime pažinti jį kuriančių ir juo besinaudojančių grupių specifinius ypatumus¹³⁴.

Vadovaujantis čia svarstytomis J. Rūseno ir T. Kuhno istorijos ir mokslo kaitos prielaidomis, istoriografijos raida buvo suprasta kaip trijų lygmenų – individo, bendruomenės (grupės) ir visuomenės, – interakcijoje vykstantis intelektualinis, profesinis ir pasaulėžiūros procesas. Istoriografiškai konkretizuojant šį procesą, dėmesio centre atsidūrė istorijos metateorijos (istorikos), istoriko profesijos ir istorinės kultūros raidos aspektai, kurie šiame darbe ir sudaro *istoriografinio tyrimo modelio* pagrindą.

¹³² Ten pat, p. 206.

¹³³ Tiriant bendruomenės struktūrą, anot T. Kuhno, atkreiptinas dėmesys į: specialybę, išsimokslinimą ir profesinį pasirengimą, socializaciją, konkurenciją, sekėjų rengimą, profesinę komunikaciją, profesines specializuotas grupes, dalyvavimą konferencijose, rankraščių juodraščių platinimą, formalias ir neformalias komunikacijos sistemas, korespondenciją, citatų sąsajas etc. (Žr.: ten pat, p. 203–243).

¹³⁴ Ten pat, p. 243.

Istorikos tyrimų reikšmę istorijos mokslui ir istoriografijos istorijai jau prieš trisdešimt metų glaustai ir iškalbingai nusakė J. Rüsenas¹³⁵. Reikšminga tai, kad istorikų bendruomenėje istorika turi tam tikrą *nuostatas ir įsitikinimus* vienijančią funkciją¹³⁶. Istoriografiniai tyrimai rodo, kad istorikos paskirtis buvo suteikti istoriniams tyrimams konceptualų pagrindą, aprūpinti istorikus darbo įrankiais ir metodais, principais ir taisyklėmis, konceptualizuoti patį praeities pažinimo klausimą ir t. t. Tačiau istorikos (teorinės ir metodologinės) naujovės ar tiesiog naujos istorijos matymų ir tyrimų programos negali būti įgyvendintos, jei jos neturi ar negauna pakankamo institucinio palaikymo. Galima tradiciškai kalbėti apie platesnį valdžios ir visuomenės palaikymą, tačiau tam tikros istorikos idėjos ar idėjinės iniciatyvos pritarimo pirmiausia ieško ne valdžios struktūrose ar visuomenėje, tačiau profesinėje istorikų bendruomenėje, kuri gali tiek atmesti, tiek palaikyti tam tikras naujoves ir iniciatyvas. Šia prasme ypatingos reikšmės, vadovaujantis tiek T. Kuhno, tiek J. Rūseno¹³⁷ prielaidomis, įgauna istorikų bendruomenės struktūros tyrimas. Dar daugiau, profesinę istorikų bendruomenę (žinoma, kai tokia jau egzistuoja ir yra atpažįstama) galima interpretuoti kaip tą socializacijos ir pasirinkimų erdvę, kur susitinka tiek individualios kūrybinės iniciatyvos, tiek kolektyvinį (transindividualizuotą) pavidalą įgaunantys profesinės grupės planai ir sumanymai, tiek tos visuomenės, kurioje minima profesinė bendruomenė dirba, orientavimosi laike poreikiai, t. y. socialinės

¹³⁵ Pasak J. Rūseno, istorika atlieka ypatingą vaidmenį istorikų idėjinėje profesionalizacijoje. Istorika nėra meninių istorijos rašymo įgūdžių lavinimas ar mokymas. Ji formuluoja tam tikrus principus, kurie ilgainiui tampa žinomi kaip istoriografijos principai. Istorika yra būtina tam, kad: a) suteiktų propedeutinius kvalifikacinius pagrindus istorijos studijose; b) padėtų spręsti logines įvairių disciplinų kombinavimo ir koordinavimo problemas; c) implikuotų subjektyvumo apribojimą ir mokytojų mokslinio istorinio mąstymo; d) padėtų spręsti medžiagos ir jos masės atrankos problemas ir t. t. <...> (Žr.: RÜSEN, J. Historische Vernunft..., p. 32–35; taip pat žr.: RÜSEN, J. Istorika... Vilnius, 2007, p. 111–134, 189–192; RÜSEN, J. What is theory in history? In: Studies in Metahistory (ed. Pieter Duvenage). Pretoria, 1993, p. 17.

¹³⁶ MEGILL, A. Jorn Rusen's Theory of Historiography... p. 39–40.

¹³⁷ Svarstydamas tarpkultūrinio istorinio mąstymo lyginimo galimybes J. Rüsenas siūlė kelti šiuos klausimus: 1) kokį socialinį rangą turi istorijos rašytojai; 2) nuo ko jie priklauso; 3) kokią funkcinę poziciją jie turi politinėje sistemoje; 4) kokį vaidmenį jų darbas turi politinėje legitimacijoje arba delegitimacijoje; 5) kokį vaidmenį giminė vaidina įtvirtinant jos specifinę kompetenciją, kuri apibrėžia istorijos rašytojus kaip socialinę grupę; 6) kokios grupės ar asmenys užsiima praeities sudabartinimu; 7) nuo ko ginasi istorijos rašytojai; 8) kas įteisina jų profesiją (Žr.: RÜSEN, J. Teoriniai požiūriai..., p. 239–240).

istoriografijos, įskaitant ir *refinuotą praeities sudabartinimą*, funkcijos, kurias atlieka istorijos rašymas¹³⁸. Nors T. Kuhnas teigė, kad bendruomenės egzistuoja daugeliu lygmenų, o paradigmu tyrimai turėtų prasidėti būtent nuo grupės ar grupių nustatymo, tačiau jis taip pat pabrėžė ir tam tikrus keblumus laike identifikuojant bendruomenes¹³⁹. Istorijos rašymas Europoje ilgus šimtmečius buvo praktikuojamas istorijos mėgėjų ir tik XIX a., ypač nuo XIX a. vidurio iki Pirmojo pasaulinio karo (1914 m.), su akademinų institucijų išsiplėtimu ir istorijos profesionalizacija istorija tapo akademinų tyrimų dalimi, o istorikai – profesine grupe, galėjusia pragyventi iš savo profesinio užsiėmimo.

Aišku, kad tuo metu būtų galima fiksuoti besiformuojančias nacionalines profesionalių istorikų bendruomenes, vis dėlto institucionalizacijos ir profesionalizacijos procesai Europos, o juo labiau pasaulio mastu, nebuvo sinchroniški ir atskiruose kraštuose turėjo gana skirtingas trajektorijas¹⁴⁰. XIX a. antrosios pusės ir XX a. pradžios Lietuvai, dar neturinčiai nacionalinės valstybės ir ją formuojančių nacionalinių institucijų, išgyvenančiai spaudos lotyniškais rašmenimis draudimą (1864–1904 m.), pagaliau, *visuomenei be universiteto*¹⁴¹, būtų buvusi, be abejo, savotiška prabanga turėti istorikų bendruomenę. Šia prasme Lietuva priklausė tai nacionalines istoriografijos tradicijas bepradedančių brandinti tradicijų, neturinčių valstybės, grupei, kurioje istorija ilgai užsiėmė

¹³⁸ RÜSEN, J. Teoriniai požiūriai..., p. 239.

¹³⁹ T. Kuhno pateikiamas pavyzdys yra apie tai, kad iki XIX a. vidurio nebuvo jokios fizikų bendruomenės, nes ji susiformavo vėliau, susiliejus dviem anksčiau atskiroms matematikos ir gamtos filosofijos bendruomenėms, KUHN, T. S., Mokslo revoliucijų..., p. 209–210.

¹⁴⁰ Plačiau apie tai žr.: LINGELBACH, G. The Institutionalization and Professionalization of History in Europe and the United States. In Macintyre, S. / Maiguashca, J. / Pók, A. (eds.). The Oxford History of Historical Writing. Volume 4: 1800–1945. Oxford, 2011. p. 78–96; Tą patį fenomeną liudija ir šiandieninių tyrinėtojų bandymai komparatyvistiškai tyrinėti Europos istorikų profesijos sklaidą įvairiose šalyse. Specifinės problemos atsiranda tuomet, kai norima istoriko termino atitikmens ieškoti paskutinių dviejų šimtmečių skirtingų Europos tradicijų, skirtingų intelektualinių konfigūracijų, institucinių praktikų realybėje bei istoriko sampratų įvairovėje (Žr.: PICARD, E. Écrire les histoires nationales en Europe. Un programme de recherches européen. *Histoire de l'éducation*, 2007, no° 113, p. 105–111).

¹⁴¹ STALIŪNAS, D. Visuomenė be universiteto? (Aukštosios mokyklos atkūrimo problema Lietuvoje: XIX a. vidury– XX a. pradžia), Vilnius, 2000.

pirmiausia išsilavinę dvasininkai, gydytojai, mokytojai, teisininkai ir t. t.¹⁴² Atsižvelgiant į šias aplinkybes ir į prielaidas, kad net XX a. Vidurio Rytų Europos, neišskiriant Lietuvos, istoriografijos dėl specifinių sociopolitinių ir sociokultūrinių aplinkybių ne kartą buvo priverstos gręžtis į savo etnocentrinius *didžiuosius naratyvus*, o istorikai individualiai ar grupėmis stojo išskirtinai į tautinių politinių projekcijų ir tautinių istorinių vertybių gynybą ir puoselėjimą¹⁴³, istorikų bendruomenės klausimas šiame darbe svarstomas per istoriko profesijos genezės, sklaidos ir galimos autonomizacijos (t. y. autonomijos įgyvendinimo) prizmę.

Istorikų bendruomenės ir profesijos raida stipriai susijusi su tuo, kaip istorikai sugeba atsakyti į visuomenei ir valdžiai rūpimus identiteto ir legitimacijos klausimus. Čia reikia žvelgti į istoriografijos praktines orientavimo laike funkcijas, į istorikų ar atskirų jų atstovų darbų santykį su savo laikmečio visuomenės ir valdžios kultūrinėmis bei politinėmis projekcijomis, taip pat ir į tiesioginį ar netiesioginį valdžios ir visuomenės poveikį istorikų ir istorijos rašytojų darbams, į ideologines-visuomenines-pasaulėžiūrinės istoriografijos raidos prielaidas. Šiuo atveju šiame darbe remiamasi kai kuriomis anksčiau aptartomis J. Rūseno istorijos kultūros teorijos išvalgomis. Jomis ir pagrįstas šio darbo tematikos išplėtimas į istorinės kultūros istoriografinių išraiškų, taip pat į vadinamąją istorijos populiarizacijos problematikos sritį. Svarbu ir tai, kad J. Rūseno istorijos mokslo disciplininės matricos samprata susieja pasaulėžiūriškai orientuotus istorinės kultūros dėmenis su teorine-metodologine istoriografijos vystymosi dimensija. Dėl šių priežasčių istoriką, istoriko profesiją ir istorinę

¹⁴² Lutz Raphael išskiria kelias, vienu ar kitu aspektu panašias, Pietų, Centrinės ir Rytų Europos tradicijas: slovenai, kroatiai, albanai, makedonai slovakai, estai, latviai, lietuviai, baltarusiai, ukrainiečiai, žr.: PORCIANI, I. / RAPHAEL, L. (eds.). *Atlas of European Historiography: The Making of a Profession, 1800–2005*. Basingstoke, 2010, p. 27.

¹⁴³ BUMBLAUSKAS, A. *Lietuvos istorijos...* Vilnius, 2007, p. 10; apie Lietuvos istorikų bendruomenės klostymosi problemas platesnėje XX a. perspektyvoje žr.: GIEDA, A. *Lietuvos istorikų bendruomenė: nuo pirmos disertacijos iki pirmo suvažiavimo*. *Naujasis Židinys-Aidai*, 2005, nr. 11–12, p. 550–555.

kultūrą galima traktuoti ne kaip tris skirtingas istoriografijos raidos versijas ar probleminius kontekstus, o kaip vieno istoriografinio proceso lygmenis.

7. Tyrimo šaltiniai

Istorikos, istoriko profesijos ir istorinės kultūros išraiškų lygmenims tirti tinkamus šaltinius būtų galima charakterizuoti kaip sudarančius tris svarbias tyrimo šaltinių grupes, atitinkamai, tekstus, dokumentus ir naratyvus (ir jų implikuojamus vaizdinius). Tačiau toks apibūdinimas, žinoma, būtų pernelyg metaforiškas, o, antra vertus, per daug schematizuojantis ir atskiriantis vienus istoriografijos raidos proceso momentus nuo kitų. Čia formuluojamas ir grindžiamas istoriografinio tyrimo modelis reikalauja daugiau ar mažiau integruotos pagrindinių tyrimo šaltinių sampratos. Šia prasme šiame darbe naudojamos kelios svarbiausios šaltinių grupės: a) istorikos analizėje ypatingas vaidmuo skiriamas autentiškiems teorines-metodologines orientacijas identifikuoti leidžiantiems tekstams ir pažiūroms, ypač tų autorių, kurie LU / VDU skaitė teorinius-metodologinius istorijos pagrindus liečiančias disciplinas (Jonas Totoraitis¹⁴⁴, Augustinas Voldemaras¹⁴⁵, Levas Karsavinas¹⁴⁶); b) kadangi visi šie stambesni

¹⁴⁴ TOTORAITIS, J. Istorijos metodologijos užrašai. Paskaitos skaitytos 1929 m. pavasario semestre Lietuvos universitete, Kaunas, 1929, 67 p.

¹⁴⁵ VOLDEMARAS, A. Universitetas ir mokslas. *Humanitarinių mokslų fakulteto raštai*. Kn. I. Kaunas, 1925, p. 123–231; VOLDEMARAS, A. Istoriškojo žinojimo teorija ir metodologija [1925–1926 m. LU skaitytos paskaitos], *LCVA*, f. 378/13/7, l. 31–47, 116–220. Apie tai, kad šios paskaitos potencialiai galėtų kažkur egzistuoti, buvo galima spręsti iš 1937 m. HMF studentų spausdinimo komisijos rašto HMF dekanui, kuriame prašoma išleisti 1925 m. rudens semestre ir 1926 m. pavasario semestre prof. A. Voldemaro skaitytą *Istoriškojo žinojimo teorijos ir metodologijos* kursą. Kreipimasis buvo motyvuotas tuo, kad *šis kursas yra nepaprastai įdomus ir privalomas kiekvienam studentui istorikui, o literatūros šiam kursui svetimomis kalbomis beveik nėra*. Buvo prašoma išleisti maždaug 300 p. veikalą 200 egz. tiražu ir priduriama, kad jei HMF šiam kursui išleisti asiguotų 1200 Lt, tai antrą dalį sumokėtų studentai: vienas paskaitų egzempliorius kainuotų 12 Lt, o norinčių įsigyti *šiemis mokslo metams yra 100 studentų* (pgl., *LCVA*, f. 631/13/50, l. 14). Nei 1937 m., nei vėliau šis kursas nebuvo išleistas, o tai, kad jo rankraščių reikia ieškoti Vidaus reikalų ministerijos Valstybės saugumo departamento fonde (*LCVA* f. 378/13/7), man nurodė kolega Valdas Selenis, kuriam noriu čia padėkoti.

¹⁴⁶ KARSAVINAS, L. Istorijos teorija. Kaunas, 1929, 86 p. Tai buvo ankstesnio L. Karsavino darbo rusų kalba (КАРСАВИН, Л. П. Введение в историю: теория истории. Петроград, 1920, 78 p.) vertimas į lietuvių kalbą. Kita vertus, šiame vertime būta tam tikros adaptacijos Lietuvos istoriją studijuojančiam studentui, nes Lietuvos istorijos pavyzdinių temų (su reikšmingesnės literatūros nurodymais) sąrašą (originales buvo pavyzdingas Rusijos istorijos temų sąrašas, p. 77–78) parengė tuometinis HMF Lietuvos istorijos katedros docentas Ignas Jonynas (p. 80–83).

istorikai skirti darbai buvo parengti III deš., o šiame darbe siekiama fiksuoti istorikos idėjų ir jų prielaidų raidą kelių dešimtmečių laikotarpyje, tai istorikos rekonstrukcijos analizei tinkama medžiaga šiame darbe laikomi taip pat atskiri istoriniai darbai, recenzijos, atsiliepimai, polemikos (tiek teoriniais, tiek dalykiniais istorijos klausimais), teoriškai orientuoti straipsniai, diplominių darbų ar disertacijų įvertinimai, kitaip sakant, dėmesio centre atsiduria ir implicitinės istorikos rekonstrukcijai imli šaltinių bazė; c) istoriko profesijos raidos analizė sunkiai įsivaizduojama be institucijų ir institucionalizacijos procesų analizės; tiriamuoju laikotarpiu dėmesį koncentruojant į keletą istoriko profesijos tpsmui Lietuvoje svarbiausių institucijų¹⁴⁷, ypatingą reikšmę ir vertę įgyja šių institucijų veiklą charakterizuoti padedantys šaltiniai: įvairių su istorijos mokslo plėtojimu susijusių institucijų tikslai ir veiklą reglamentuojantys programiniai nuostatai, įvairių institucijų (draugijų, komisijų, fakultetų etc.) ar jų padalinių posėdžių protokolai, institucijų veiklos aprašymai (įskaitant ir veiklą konkretizuojančius atsiliepimus apie institucijų organizuojamus darbus, renginius, realizuojamus sumanymus ir pan.), institucijų normatyvinio pobūdžio dokumentacija¹⁴⁸; d) kadangi ne visu nagrinėjamu laikotarpiu egzistavo tiek Lietuvos valstybė, tiek jos finansuojamos oficialios akademinės istorijos mokslo institucijos ir kadangi instituciniai mokslo sklaidos šaltiniai neišsemia istoriko profesijos tpsmo problematikos, darbe pasitelkiami ir kiti istoriko profesijos raidai analizuoti tinkami šaltiniai: istoriko profesijos ištakų klausimą kelti padeda žvilgsnis į *istorijos* visuomeninės svarbos XIX a. pabaigos lietuvių tautiniame judėjime

¹⁴⁷ Darbe pasitelkiami kai kurie Lietuvių mokslo draugijos, Valstybės archeologijos komisijos, Lietuvos universiteto / Vytauto Didžiojo universiteto, Lietuvių katalikų mokslo akademijos, Lietuvos istorijos draugijos, Antano Smetonos Lituanistikos instituto veiklos liudijimai, dokumentai (šaltiniai).

¹⁴⁸ Pavyzdžiui: draugijų ar valstybinių institucijų veiklą liudijantys pranešimai, atsiliepimai, oficialieji dokumentai (įstatymai, statutai, reguliainai, paskaitų tvarkaraščiai etc.), istorijos mokslo profesionalų institucinės asmens bylos (su oficialiaisiais gyvenimo aprašymais (curriculum vitae), tarnybos lapais, anketomis, oficialia tarnybine korespondencija, veiklos charakteristikomis), studentų stipendininkų veiklos charakteristikos ir ataskaitos, institucijų pareiškimai, prašymai, memorandumai, darbo sąlygas institucijose liudijantys ir kiti institucijų veiklos dokumentai. Šiems šaltiniams nemažai dėmesio skirta Valdo Selenio darbe: SELENIS, V. Lietuvos istorikų bendrija 1918–1944 metais: kolektyvinės biografijos tyrimas. Vilnius, 2007, p. 18–20, 128–175.

liudijimus ir išraiškas (atskiri istoriniai darbai ir jų recenzijos, straipsniai, kalendoriai, vertimai etc.), į istorijos pažintinius interesus aktyvuojančiais ir juos *įdarbinančiais* tautinio judėjimo programines užmačias, į istoriko profesijos vystymosi pažinimui svarbias viešas diskusijas¹⁴⁹ *istorijos* (kaip pažinimo ir kaip pasakojimo) klausimais (tokios diskusijos paprastai lydi vienos ar kitos profesijos tapsmą); istoriko profesijos tapsmo studijose svarbūs tiek sociokultūrinių ir intelektualinių sąlygų kaitą leidžiantys fiksuoti šaltiniai¹⁵⁰, tiek individualizuoti, biografiniai, subjektyvūs istoriko profesijos raidos aspektai ir jų matymai¹⁵¹; istorikų bendruomenės struktūrą, jos kaitą ir akademinės galios pasiskirstymą, asmeninius istorikų ryšius suprasti ir interpretuoti leidžia kiti tradiciniai istoriografijos istorijos šaltiniai: memuarai, autobiografiniai atsiminimai¹⁵², asmeninius ir mokslinius ryšius liudijanti istorikų tarpusavio korespondencija¹⁵³, dienoraščiai¹⁵⁴, mokslinė komunikacija (recenzijos, polemikos, dalyvavimai renginiuose, vertimai etc.); e) istorinės kultūros istoriografiniams fenomenams ir išraiškoms¹⁵⁵ suprasti svarbu ne tik tai, ką Roland Barthes vadino imanentine kritika¹⁵⁶ (t. y., šių fenomenų komentavimas atsispiriant vien į juos pačius kaip tekstus), ne tik patys visuomeniškai orientuoti ir tapatybę implikuojantys naratyvai, tačiau ir jų sociokultūrinis kontekstas: todėl pasitelkiami šaltiniai, rodantys visuomeniškai orientuotų *istorijų* socialines ištakas, galimą įtakingumą ir

¹⁴⁹ Viena tokių išskirtinių diskusijų ir polemikų 1905 m. pradėjo Jonas Totoraitis, tuo metu iš Šveicarijos grįžęs jaunas filosofijos daktaras, apgynęs disertaciją apie karalių Mindaugą. J. Totoraitis ragino steigti *draugiją Lietuvos istorijai tyrinėti* bei leisti tais klausimais *laikraštį* (Žr.: Dr. J. Norus [Jonas Totoraitis]. Rūpinkimės Lietuvos istorija. *Vilniaus žinios*, 1905, nr. 63, p. 1).

¹⁵⁰ Bendriausia prasme šiuos procesus daugiau ar mažiau atspindi periodiniai leidiniai tos visuomenės, kurioje vyksta minimi pokyčiai.

¹⁵¹ Pavyzdžiui, atsiliepimai apie istorikų veiklą (įskaitant proginius straipsnius ir nekrologus apie užsienio ir Lietuvos istorikus), istorikų darbo sąlygas vertinantys straipsniai, tekstai apie istorijos mokslo būklę, atskirų istorikų veiklos charakteristikos, jų darbų recenzijos etc.

¹⁵² JAKŠTAS, J. (1992), DAUGIRDAITĖ-SRUOGIENĖ (1967), KULIKAUSKAS, P. (2001), TRUMPA, V. (1992), IVINSKIS, Z. (1993).

¹⁵³ Dalis šios korespondencijos yra parengta ir išspausdinta: pvz., Ig. Jonyno, K. Jablonskio, Z. Ivinskio, A. Janulaičio, J. Jakšto, L. Karsavino, A. Voldemaro, P. Klimo korespondencija.

¹⁵⁴ Istoriografiniuose tyrimuose remiamasi Z. Ivinskio dienoraščiu: *LNB RS*, f. 29/13, 14, 15.

¹⁵⁵ Pvz., Jono Mačiulio-Maironio, Antano Aleknos, Stasio Matulaičio *Lietuvos istorijos*, Adolfo Šapokos reduota *Lietuvos istorija*.

¹⁵⁶ BARTAS, R. Teksto malonumas. Vilnius, 1991, p. 56.

populiarumą, visuomeninės karjeros galimybes (atsižvelgiama į tiražus, atsiliepimus, recenzijas, diskusijas); f) kadangi tiek patys visuomeniškai orientuoti naratyvai, tiek jų raiškos sociokultūrinis kontekstas tiesiogiai neapima *rafinuoto praeities sudabartinimo* alternatyvių galimybių ir apibendrintai istorijos (įskaitant ir akademinę) populiarizacijos tam tikru laiku ir tam tikroje visuomenėje probleminių klausimų (o vienu ar kitų pasakojimų dominavimas yra priklausomas ir nuo vėlesnės interpretavimo tradicijos), tai šiame darbe pasitelkiami šaltiniai, leidžiantys ilgalaikėje perspektyvoje žvelgti į *didžiųjų pasakojimų* socialinius užnugarius, visuomenines interpretacijos, palaikymo, stiprinimo ar kritikos tradicijas, istorijos populiarizacijos ir alternatyvių pasakojimų problemas.

Baigiant aptarinėti tyrimo šaltinius, verta pridurti, kad tam tikra prasme šaltinių grupavimas šiame darbe yra sąlyginis. Iliustruoti tai galima vienu pavyzdžiu: atskiri istorikų darbai arba recenzijos darbe pasitelkiamos ne tam, kad juos būtų galima analizuoti kaip specialius darbus (ar atsiliepimus apie specialias tematikas), tačiau būtent tam ir tais atvejais, jei kai kurie tų darbų ar recenzijų aspektai leidžia spręsti apie istorikos, istoriko profesijos ar istorinės kultūros raidos momentus. Panašus santykis darbe yra ir su jau atliktais istoriografiniais tyrimais – jais naudojamosi pasveriant jų vertę ir įdirbį trijuose istoriografinio proceso lygmenyse.

8. Naujumas

Neretai mokslinio darbo naujumas apibūdinamas pirmiausia naujos medžiagos į svarstomą problematiką įtraukimu. Šiuo atveju tai reikštų, kad istoriografijos istorikas, įvedęs į mokslinę apyvartą anksčiau nežinomą dokumentą, laišką ar gyvenimo aprašymą arba nustatęs naują faktą, potencialiai mano, kad taip *padauginamas* mokslinio žinojimo kiekis. Tai būtų tipiška istoriografijos istorijos žinojimo kaip komuliatyvaus proceso samprata, kuria jau prieš pusšimtį metų konceptualiai suabejojo T. Kuhnas. Šio darbo šaltinių charakteristika, matyt, aiškiai rodo, kad naujumas čia nesuprantamas vien tik per naujos medžiagos

panaudojimo prizmę. Istoriografinio tyrimo modelio kaip istorikos, istoriko profesijos ir istorinės kultūros išraiškų istoriografinio proceso lygmenų tyrimas žymi svarbiausią šio darbo naujumo perspektyvą. XX a. pirmųjų keturių dešimtmečių Lietuvos nacionalinės istoriografijos matymas ir bendresnėje Lietuvos humanitarinių mokslų perspektyvoje, ir bendruose Europinės istoriografijos kontekstuose žymi antrą svarbų šio darbo naujumo sandą. Atitinkamai istoriografijos istorija šiame darbe suprantama ne kaip komuliatyvus žinojimo priaugio procesas, o kaip kritinė istoriografijos refleksija ir savirefleksija.

9. Hipotezės

Hipotezės vertė šiuolaikiniuose tyrimuose yra ne kartą plačiai diskutuota ir pagrįsta¹⁵⁷. Formulavimas istoriografinio tyrimo modelio, kuriame istorika, istoriko profesija ir istorinės kultūros aspektai yra vieno proceso (kurį galima nagrinėti viename darbe) sudedamosios dalys, žinoma, yra savotiška šio darbo hipotezė teorine prasme. Svarbiausią šio darbo hipotezės kryptį konkrečių tyrimų kontekste galima pristatyti kaip tam tikrą pirmųjų keturių XX a. dešimtmečių Lietuvos nacionalinės istoriografijos tradicijos įvairovės (nehomogeniškumo) tezę¹⁵⁸. Tačiau aišku, kad tai būtų pernelyg bendrai formuluojama hipotezė tam, kad ji galėtų būti produktyvi, galėtų atverti erdvę naujiems tyrimams, todėl būtina ją konkretizuoti.

Istoriografinės paradigmos – tai tik vienas iš galimų istoriografijos raidą aiškinančių modelių, tik galimai *stambiausi dariniai*¹⁵⁹ istoriografijos raidoje, viena dimensija, viena prieiga prie istoriografijos kaitos aiškinimo. Ją visiškai įmanoma interpretuoti ir taikyti praktikoje kaip vieną istoriografijos raidos modelį, o kartu ir kaip detalesnio istoriografijos raidos aiškinimo foną, subendrinantį ir

¹⁵⁷ P vz., CARR, E. H. Kas yra istorija?... Vilnius, 1999, p. 59–64.

¹⁵⁸ Šios tezės pagrindu tiesiogiai ir netiesiogiai tikrinami bei įvertinami šiandieniniuose tyrimuose figūruojantys lietuviškosios istoriografijos raidos aiškinimai (kai kada bandoma juos argumentuotai įveikti).

¹⁵⁹ NORKUS, Z. Istorika... Vilnius, 1996, p. 36; NORKUS, Z. Istorika ir istorijos... p. 18–19.

konceptualizuojantį tik esmingiausias lūžius. Tačiau tam tikrai konkrečiai istoriografijos tradicijai, ypač tokiai, kuri truko tik kelis dešimtmečius, analizuoti reikia taikyti ir kitas istoriografijos raidos artikuliacijas bei aiškinimo būdus. Tuomet istoriografijos istorikai kalba apie mokyklas, kryptis, sroves ir panašias tiek idėjinius, tiek socialinius raidos momentus apimančias kategorijas, savo apimtimi esančias savotiškoms tarpinėms istoriografijos raidos grandimis tarp istoriografinių paradigimų ir atskirų istorikų veiklos. Dar daugiau, istoriografijos dabartis ir praeitis istoriografinėje literatūroje dažnai iškyla kaip apie tam tikras sampratas, koncepcijas ir prielaidas susibūrusių tyrinėtojų grupių veikla. Šios grupės savo pamatinėmis prielaidomis gali būti gana artimos viena kitai arba gali sudaryti nebedramatiškus intelektualinius pasaulius, iš esmės skirtingai atsakančius į tokio tipo klausimus, kaip: *kas yra istorija, kaip rašyti istoriją?* Šie pasauliai, arba intelektualinio gyvenimo klasteriai (vienetai, turintys tam tikrų bendrų savybių ir veikiantys kaip vieninga sistema), vadinami įvairiai. Žinomas istoriografijos teoretikas Christopheris Lloydas pabrėžė, kad tokios grupės, kurias įvairūs autoriai vadina skirtingai (*mokyklomis, tradicijomis, diskursais, prieigomis ar tinklais*), būdingos tiek istoriografijai, tiek, bendriau, idėjų istorijai. Intelektualai savo veikloje nebuvo izoliuoti, jie buvo artimi vienai ar kitai grupei ar tradicijai. Šis artimumas ne tik turėjo poveikį intelektualinei veiklai, tačiau savotiškai valdė atskirų intelektualų požiūrius: intelektualiniai požiūriai, žvilgsniai ir prieigos visuomet gimsta, aiškesnį pavidalą įgauna ir formuojasi vienokio ar kitokio pobūdžio mokyklose¹⁶⁰.

XX a. pirmosios pusės Lietuvoje sociopolitinės ir sociokultūrinės sąlygos istorijos mokslo (kaip ir bendrai – mokslo) plėtojimui nebuvo palankios. Pažymėtina, kad tarpukariu jos ženkliai keitėsi, tačiau Lietuvos universitetas (VDU) egzistavo mažiau nei du dešimtmečius. Todėl galima suprasti, kodėl dviejų dešimtmečių

¹⁶⁰ Plačiau apie istoriografinių mokyklų tikrovę, prigimtį ir vidinę koherenciją žr.: LLOYD, Ch. *Historiographic Schools*. In: *A Companion to the Philosophy of History and Historiography*. Edited by Aviezer Tucker. Boston, 2009, p. 371–380.

pasirodė per maža, kad būtų galima vienareikšmiškai išskirti ir charakterizuoti tarpukariu funkcionavusias mokslines mokyklas, kryptis ar sroves. Taip pat svarbu pažymėti, jog tai, kad tarpukario Lietuvoje neatsirado platesnio diskurso apie istoriografijoje funkcionuojančias mokyklas ar kryptis¹⁶¹, dar nereiškia, kad realybėje neegzistavo nei mokykla, nei kryptys. Daugelį dešimtmečių trukęs sovietmetis akivaizdžiai nebuvo palankus istorinių ar istoriografinių mokyklų ar kryptų studijoms: istorijos moksle ilgą laiką akcentuoti į politinius ir filosofinius kontekstus orientuoti istoriografijos raidos aiškinimo kriterijai¹⁶². Filosofiniai kontekstai čia suprantami pirmiausia sovietinio marksizmo interpretacijos prasme, o dėl tokios interpretacijos istoriografijos raida buvo redukuota pirmiausia į klasinių interesų raišką ir jų atpažinimą istoriografijoje, į sovietinės ideologijos primetus politizuotus *klerikaliųjų* ir *pažangiųjų* srovių istoriografijoje identifikavimus ir vertinimus. Nenuostabu, kad tokioje situacijoje teorinės-metodologinės pozicijos dažnai painiotos pirmiausia su ideologinėmis orientacijomis¹⁶³, o ideologizuotas *pozityvizmo* terminas kai kuriems tarpukario istorikams reiškė galimybę patekti į *pažangiųjų istoriografijos srovių* atstovų tarpą (žr. 24 nuorodą). Vis dėlto simptomatiška, kad, postsovietiniuose tyrimuose *klerikalines* ir *pažangias* tendencijas istoriografijoje pavadinant katalikiškomis, liberaliomis ar kairuoliškomis orientacijomis bei srovėmis, dėmesys politiniams istoriografijos raidos aspektams tam tikru mastu nustelbė kitus istoriografijos raidos dėmenis¹⁶⁴. Tikėtina, kad dėmesys politiniams istoriografijos užnugariams natūraliai leidžia užčiuopti ideologiškai orientuotas istoriografijos tematinės

¹⁶¹ Atkreiptinas dėmesys, kad jau tarpukariu kalbėta apie potencialias naujų kryptų istorijos mokslui atvertis. Pavyzdžiui, archyvistas ir istorikas Juozapas Stakauskas 1936 m., tam tikrais aspektais kalbėdamas apie Z. Ivinskio darbus, pažymėjo, kad Ivinskis *nori duoti naują kryptį mūsų Lietuvos istorijos moksle* (Žr.: STAKAUSKAS, J. Istorikai – Naujosios Romuvos bendradarbiai. *Naujoji Romuva*, 1936, nr. 40, p. 778–779).

¹⁶² РОСТОВЦЕВ, Е. А. А. С. Лаппо-Данилевский и петербургская историческая школа. Рязань, 2004, p. 22–24, 26–47.

¹⁶³ Plg.: RAGAUSKAS, A. Keletas pastabų... p. 60.

¹⁶⁴ Pavyzdžiui, žr.: skyrių V. Selenio disertacijoje, skirta istorikų politinėms, ideologinėms pažiūroms – *Nepriklausomos Lietuvos istorikų ideologinės pažiūros* (SELENIS, V. Lietuvos istorikų bendrija... Kaunas, 2008, p. 77–88, 105)

sroves, o mokyklos klausimas kaip peržengiantis istoriografijos tematinę poliarizaciją iš esmės lieka net neiškeltas. Vis dėlto šioje vietoje verta prisiminti vieną humanitarinių tradicijų tyrimų praktikai adresuotą A. J. Greimo tezę:

Bandymas išaiškinti žmonių visuomenę XIX ar XX amžiuje, skirstant ją į katalikus ir ateistus, idealistus ir materialistus, pozityvistus ir nežinau kokius dar, yra arba eilinis naivumas ar pikta, propagandinė, politinė veikla¹⁶⁵.

Šiame darbe neatsisakoma žvilgsnio į politinę istorikų ir jų darbų poliarizaciją. Vis dėlto keliamas ir teorinių-metodologinių pažiūrų, istorikos reikšmės istorinei mokyklai klausimas, kuris leidžia konkretizuoti svarbiausią šio darbo hipotezės kryptį: žvilgsnis į istorikos raidą keleto dešimtmečių perspektyvoje leidžia kalbėti apie tam tikrus bendrus konceptualius pagrindus turėjusią, XX a. pradžioje prieš aušrinę pragmatinę istoriografiją nusistačiusią, o tarpukariu instituciškai ir idėjiškai tam tikru mastu konsoliduotą *Kauno istorinę mokyklą*. Ją vienijo priešiškus istoriografiniam pragmatizmui, istorijos kaip kritinio specialaus mokslo ir vėlyvojo istorizmo metodinių nuostatų pripažinimas bei taikymas tyrimų praktikoje. Tačiau detalizuojant *mokyklinę* situaciją pažymėtina, kad nei idėjiškai, nei instituciškai, nei istorinės kultūros (eventualių sintetinių istorijos vaizdinių) požiūriu ji nebuvo vieninga. Tiek idėjiniu, tiek instituciniu požiūriu Kauno istorinėje mokykloje jau trečiajame dešimtmetyje galima išskirti dvi svarbiausias mokyklos kryptis: empirinę (M. Biržiška, A. Janulaitis, Ig. Jonynas) ir teorinę (A. Voldemaras, L. Karsavinas). Empirinė Kauno istorinės mokyklos kryptis turėjo plačiausią institucinę raiškos bazę (šios krypties atstovai vadovavo HMF Lietuvos istorijos katedrai (Ig. Jonynas), Lietuvos istorijos draugijai (A. Janulaitis), Teisės fakulteto Lietuvos teisės istorijos katedrai (A. Janulaitis) bei HMF Lietuvių literatūros katedrai (M. Biržiška), tad nenuostabu, kad ji dominavo Kauno istorinėje mokykloje, palyginti su teorine mokyklos kryptimi (šios krypties

¹⁶⁵ GREIMAS, A. J. Iš arti ir iš toli. Vilnius, 1991, p. 400.

instituciniu centru reikia laikyti HMF Visuotinės istorijos katedrą, kurioje dirbo A. Voldemaras ir L. Karsavinas)¹⁶⁶.

Kai kurie jaunosios kartos istorikai (akivaizdžiai ar ne taip tiesiogiai ir vienareikšmiškai) į šias kryptis įsiliejo XX a. ketvirtajame dešimtmetyje – empirinę Kauno istorinės mokyklos kryptį papildė pirmiausia J. Matusas ir A. Šapoka, o teorinę – pirmiausia J. Jakštas, Z. Ivinskis ir V. Trumpa. Atkreiptinas dėmesys, kad ne visais šios interpretacijos atvejais įvardintų istorikų teorinės-metodologinės pažiūros visiškai persidengia su institucine istorikų priklausomybe, tačiau tai, tikėtina, gali būti ir neformalių ryšių, individualių paieškų ir subjektyvių pasirinkimų klausimas. Tikėtina, kad *Kauno istorinės mokyklos* vidinė diferenciacija turėjo vienokį ar kitokį poveikį tautiniam istorijos naratyvo kanonui, istorinei kultūrai ir istorijos populiarizacijos klausimui. Tokiu būdu *Kauno istorinės mokyklos* empirinės ir teorinės krypčių išskyrimas tampa aktualia šio darbo hipoteze, kurią galima tikrinti, keisti arba atmesti. Šiame darbe bandoma pagrįsti šios konkretizuotos hipotezės euristinę vertę, analizei pasitelkiant istorikos, istoriko profesijos ir istorinės kultūros išraiškų istoriografijos proceso lygmenis.

¹⁶⁶ Specifinę padėtį mokykloje užėmė *krikščioniškai orientuoto istorizmo* apraiškos, kurių institucinės bazės (Teologijos-filosofijos fakulteto *Bažnyčios istorijos* ir *Visuotinės istorijos ir istorijos filosofijos katedros*) veikla IV deš. politiškai buvo siaurinama (žr.: GRINIUS, J. Teologijos-filosofijos fakultetas. In Lietuvos universitetas 1579–1803–1922. Red. P. Čepėnas. Chicago, 1972, p. 349–366).

I. ISTORIJOS KAIP MOKSLO PAGRINDIMAS: TEORINĖS PAIEŠKOS, DOMINANTĖS IR ALTERNATYVOS

I.1. Istorikos ištakos ir šaltiniai

1815 m. *Historyka*¹⁶⁷ paskelbęs ir tais pačiais metais jos turinį išdėstęs savo įvadinėje paskaitoje Vilniaus universitete¹⁶⁸, Joachimas Lelewelis (1786–1861 m.) buvo gana artimai susijęs¹⁶⁹ su vokiškose žemėse vėlyvosios Apšvietos (Spätaufklärung) laikmečiu lyderės pozicijas turėjusia Göttingeno istorijos mokykla. Nors būtent joje atsirado pirmųjų istorinių seminarų prototipai¹⁷⁰, vis dėlto tikroju istorinių seminarų, kuriuose mokytasi praktinių šaltinių studijų įgūdžių, amžiumi vadintinas XIX amžius. Simboliška ir imli interpretacijoms tema šiame kontekste gali pasirodyti tai, kad pirmojo pilnavertiškai institucionalizuoto istorinio seminaro įkūrimas vokiškų universitetų sistemoje

¹⁶⁷ LELEWEL, J. *Historyka, tudzież o łatwem i pozytecznem nauczaniu historyi*. Wilno: Kosztem A. Żółkowskiego, 1815, p. 127.

¹⁶⁸ ŠIDLAUSKAS, A. *Istorija Vilniaus universitete XIX a. pirmojoje pusėje*. Vilnius, 1986, p. 43–44.

¹⁶⁹ Tyrinėtojai ne kartą yra akcentavę, kad studijų metais Vilniaus universitete (1804–1808 m.) *ankstyvajam Leleweliui* didelę reikšmę turėjo pažintis su klasikinės filologijos profesoriumi, Vilniaus universiteto bibliotekos direktoriumi Gotfrydu Ernestu Grodecku (1762–1825). Pastarasis savo universitetinio lavinimosi metais (1782–1786 m.) buvo studijavęs filologiją Göttingeno universitete, kuris tuo laiku buvo pirmaujantis akademinis centras (įskaitant ir istorijos tyrimų sritį). Göttingene Grodeckas buvo retorikos ir poezijos profesoriaus, žinomo vokiečių klasikinės filologijos autoriteto Christano Gottlobo Heyne's (1729–1812) studentas. Heyne priklausė tai intelektualinei tradicijai, kuri formavo plačiai suprantamo klasikinės senovės mokslo (Klassische Altertumswissenschaft), apimančio filologiją, istoriją, archeologiją ir kitas subdisciplinas, sampratą. Nuo 1804 m. profesoriaudamas Vilniaus universitete Grodeckas supažindino savo studentus, tarp kurių buvo ir Lelewelis, ir Simonas Daukantas (1793–1864), su naujausiais analitinio darbo instrumentais, įskaitant ir naują tekstų kritikos techniką. Kita vertus, Lelewelis, be kitų autorių, pats tiesiogiai rėmėsi, citavo ir polemizavo su Göttingeno istorikais (Arnoldu Hermannu Ludwigu Heerenu (1760–1842), Johannu Christophu Gattereriu (1727–1799), Augustu Ludwigu von Schlözeriu (1735–1809)). Tai, kad Lelewelis vokiečių istorikų metodologines inovacijas, ypač šaltinių kritikos standartų srityje, traktavo kaip pavyzdines, dalinai paaiškina tą prielaidų lauką, kurio poveikyje buvo parašyta jo paties *Istorika*. Plačiau žr.: STANLEY, J. D. Joachim Lelewel (1786–1861). In: *Nation and History. Polish Historians from the Enlightenment to the Second World War*. Edited by Peter Brock, John D. Stanley, and Piotr Wróbel. (Toronto, Buffalo and London: University of Toronto Press, 2006), p. 52–85; BAÁR, M. *Historians and Nationalism. East-Central Europe in the Nineteenth Century*. Oxford: Oxford University Press, 2010, p. 118–124; TRENCSENYI, B. / KOPEČEK, M. (eds.). *Discourses of Collective Identity in Central and Southeast Europe (1770–1945): texts and commentaries*. Vol. 2: *National Romanticism–The Formation of National Movements*. Various translators. Budapest: Central European UP, 2007, p. 33–35; ŠIDLAUSKAS, A. *Istorija Vilniaus universitete XIX a. pirmojoje pusėje*. Vilnius, 1986, p. 36–66.

¹⁷⁰ GRAFTON, A. *The Footnote: A Curious History*. Cambridge, MA, 1999, p. 79.

Königsberge (1832 m.)¹⁷¹ sutampa su 1831 m. sukilimo pasekmėmis – Vilniaus universiteto uždarytu (1832 m.). Tai, matyt, gali būti tam tikra lūžinė riba istoriografijos profesionalizacijos ir istoriko profesijos tapimo procesuose¹⁷² – kai *būsimoje* Vokietijoje įkuriamas istorijos seminaras kaip institucinis pagrindas profesionalizacijai ir naujų specialistų rengimui, taigi, ir istoriko profesijai, carinės Rusijos šiaurvakarinėje dalyje panaikinamas Vilniaus universitetas, o to krašto visuomenė, įstumta į itin specifinę padėtį mokslo profesionalizacijos, institucionalizacijos ir specializacijos amžiuje, tampa *visuomene be universiteto*¹⁷³. Net gana intensyviai XIX a. besivysčiusiai Lenkijos istoriografijai prireikė daugelio dešimtmečių, kad būtų sugrįžta prie Lelewelio išeities taško – platesnio užmojo teorinio ir metodologinio svarstymo apie istorinį pažinimą, istorijos prigimtį ir paskirtį¹⁷⁴. Kas šiuo atveju pasakyta apie Lenkiją, dar labiau tinka Lietuvai. Dar reikėjo sulaukti istorijos pažintinius interesus stipriai aktyvavusio XIX a. pabaigos tautinio judėjimo etapo, kuriame istorijai teko išskirtinis vaidmuo. Pragmatiškai orientuotą tautinio judėjimo istoriografiją ilgainiui bandė įveikti XIX a. pabaigos – XX a. pradžios universitetinė humanitarų karta, nusitaikiusi racionalizuoti praeities tyrinėjimus. Aišku, kad čia atsirado poreikis atsigręžti į istorijos teoriją ir metodologiją, į bendrą istorijos paskirties klausimą. Tose diskusijose, atsižvelgiant į radikalius XIX a. visuomenės pokyčius, istorika jau prabilo lietuvių kalba. Tačiau pirmiausia verta atsigręžti į istorikos pokyčius Europoje per tuos ilgus dešimtmečius.

¹⁷¹ MOMMSEN, Wolfgang J. *Historical Study in...* p. 81; LINGELBACH, G. *The Institutionalization...* p. 78;

¹⁷² Ji, panašu, gerai nužymi tuos fundamentalius skirtumus, kuriais plėtojosi istoriko profesijos konsolidacijos galimybės, žvelgiant į jas istoriografijos istorijos požiūriu.

¹⁷³ STALIŪNAS, D. *Visuomenė be universiteto? (Aukštosios mokyklos atkūrimo problema Lietuvoje: XIX a. vidurys – XX a. pradžia)*. Vilnius, 2000.

¹⁷⁴ Mieczysławas Biskupskis yra samprotavęs, kad Marceli Handelsmano (1882–1945) 1928 m. išleista *Historyka (Historyka. Zasady metodologiczne i teorii poznania historycznego)*. Warszawa, 1928) buvo pirmoji reikšminga teoriškai orientuota studija Lenkijos istoriografijoje nuo Jochimo Lelewelio laikų, plačiau žr.: BISKUPSKI, Mieczysław B. Marceli Handelsman (1882–1945). In: *Nation and History. Polish Historians from the Enlightenment to the Second World War*. Edited by Peter Brock, John D. Stanley, and Piotr Wróbel. (Toronto, Buffalo and London: University of Toronto Press, 2006), p. 352–385.

I.1.1. Europiniai istorikos virsmai XIX a. pabaigoje–XX a. pradžioje: dvi tradicijos

Kaip susiklostė požiūris, kad istorija, istorijos mokslas istorinės tiesos siekia argumentacijai pasitelkdamas platų mokslinį instrumentarijų, daugiausia empirinį aprašomų reiškinių pagrindimą su nuorodomis į šaltinius ir istoriografinę literatūrą? Kaip buvo eita link istorijos, kuriai nerūpi ar kur kas mažiau rūpi, palyginus su ankstesne pragmatine istoriografija, tai, ar ji bus naudinga visuomenei? Kaip istorinės tiesos matmuo buvo ilgainiui absoliutizuotas istoriografinėje programoje, kurioje istorinių tekstų argumentacijos svorio centras buvo nukeltas į nuorodas, o dėmesys literatūrinėms dėstymo formoms pasirodė stipriai sumenkęs?

XVIII a. pabaigos–XIX a. pradžios vokiškose žemėse užgimusių pirmąją mokslinę istoriografijos paradigmą, vadinamą istorizmu ir pasišovusių atskleisti praeitį *wie es eigentlich gewesen*, t. y. kaip buvo iš tikrųjų, XIX a. viduryje sukrėtė besikeičianti intelektualinė atmosfera. Naujosios epochos, nutiesusios tiltus ir XX amžiui, idealais tapo evoliucionizmas, materializmas, psychologizmas, neokantizmas ir pozityvizmas. Į draugę tų, kuriems rūpėjo istorijos klausimai (filosofų, istorikų, filologų) idėjiškai ir praktiškai palaipsniui terpėsi dar vienas konkurentas – sociologas. Tai, ką tuo metu pateikė istorikai, Auguste'ui Comte'ui (1794–1859) tėra *beformė faktų krūva, nevykusiai vadinama istorija*, ir todėl gali pretenduoti tik į pagalbinių sociologijos mokslo statusą¹⁷⁵.

Pasak žinomo socialinio istoriko ir istoriografijos tyrinėtojo Rolfo Torstendahlio, XIX a. pabaiga ir pirmieji XX a. dešimtmečiai yra ypatingas istoriografijos lūžio taškas, savotiškas istorijos metodologijos *aukso amžius*, kuomet atsirado keletas svarbių faktorių, kurie leido istorijos metodologiją paversti svarbiausiu elementu istorikų profesionalizacijoje. Pirmiausia, tai visoje Europoje įsivyravęs spartus tautinių istorijos draugijų kūrimosi procesas. Šių draugijų filosofiniuose ir

¹⁷⁵ NORKUS, Z. Istorija: istorinis įvadas. Vilnius, 1996, p. 71.

politiniuose ginčiuose būtent metodologija tapo išskirtiniu, vieninteliu vienijančiu bendru pamatu. Istorikų draugijos Europos valstybėse dažnai būtent šiuo laikotarpiu pradėjo leisti specializuotus istorijos žurnalus, kurių daugelis straipsnių buvo susiję su kritinėmis knygų apžvalgomis. Naudotų metodų ir autorių metodologinių nusižengimų nagrinėjimas laidavo tai, kad kritinių istorijos darbų recenzijų forma pasklidusios metodologinės normos laipsniškai tapo bendrai pripažįstamos. Istoriko profesijos formavimuisi taip pat buvo labai svarbios plačios diskusijos apie istorijos metodų pritaikomumą. Tokios diskusijos, vykusios Vokietijoje, buvo pavadintos *ginču dėl metodo (Methodenstreit)* ir susitelkė į teisingą metodų naudojimą bet kokios mokslinės veiklos atžvilgiu. Metodologija ne tik įgavo svarbų vaidmenį diskusijose tarptautinėje istorikų organizacijoje (*Comité international des sciences historiques*, kurio pradžia siekia 1898 m.), bet ir jos rengtuose pirmuosiuose tarptautiniuose istorikų kongresuose (1900 m. Paryžiuje ir 1903 m. Romoje). Tačiau svarbiausia šiuo požiūriu buvo tai, kad XIX a. antrojoje pusėje buvo paskelbti nauji metodologiniai žinynai (tokie kaip J. G. Droyseno *Grundriss der Historik* (1868 m.), E. Bernheimo *Lehrbuch der historischen Methode* (1889 m.), C.-V. Langlois ir Ch. Seignoboso *Introduction aux études historiques* (1898 m.), kurie buvo plačiai pripažinti Europos istorikų bendruomenės ir kuriuos dėl didelio įtakingumo Rolfas Torstendahlis pavadino *epochiniais*¹⁷⁶. Ypač tai pasakytina turint galvoje Bernheimo, Langlois ir Seignoboso metodologijai skirtus darbus¹⁷⁷. Jie aiškiai skelbia istoriografinio pragmatizmo pabaigą ir patį visuomenine istorijos nauda susirūpinusį pragmatizmą traktuoja kaip vieną iš buvusių, tačiau jau praeityje likusių istoriografijos formų. Samprotavimus apie istorijos naudingumą ir

¹⁷⁶ TORSTENDAHL, R. Assessing professional developments. *Historiography in a comparative perspective*. In: Torstendahl, R. (ed.), *An Assessment of Twentieth-Century Historiography. Professionalism, Methodologies, Writings* (Stockholm 2000), p. 10–15. Įtakingumo požiūriu Johanno Gustavo Droyseno istorika sudaro išimtį, plačiau apie tai žr.: NORKUS, Z. Droizeniškieji istorijos metodologijos metmenys. *Istorija*, 1996, t. 34, p. 159–170.

¹⁷⁷ Plačiau apie tai: TORSTENDAHL, R. Fact, Truth, and Text: The Quest for a Firm Basis for Historical Knowledge Around 1900, *History and Theory* 42 (October 2003), p. 305–331.

visuomeninę patriotinę istorijos vertę XIX a. pabaigos–XX a. pirmųjų dešimtmečių Europoje profesionalaus istorijos mokslo lauke laipsniškai keitė samprotavimai apie euristicą, istorinių šaltinių kritiką, taip pat apie tinkamą argumentaciją, susitelkiant ties plačiu ir novatorišku mokslinės istorijos pagrindimo horizontu.

Vienas ryškus bendras bruožas vienijo tuos, kurie dalyvavo naujosios mokslinės, *genetinės istorijos* projektavime. Svarstymuose dalyvavę ir savo darbais naująją istoriją įkūniję istorikai buvo optimistiškai nusiteikę dėl galimybių pasiekti tiesą. Tačiau jie nekalbėjo apie tiesą apskritai, arba apie *praeities tiesos visumą*, tačiau koncentravosi į teiginius apie praeitį, atskleidžiančius tiesą. Jų tikslas, pasak Torstendahl'io, buvo griežtai paaiškinti ir išnagrinėti¹⁷⁸. Šioje vietoje, panašu, galima vartoti ir *scientistiškai orientuotos istoriografijos* terminą. Pozityvizmo epochos scientizmas – tai koncepcija, kuri absoliutizuoja mokslo vaidmenį kultūros sistemoje bei idėjiniame visuomenės gyvenime. Tiesa, scientizmas mokslo pavyzdžiu pirmiausiai laiko gamtos ir tiksluosius mokslus, tačiau akivaizdu, kad tam tikrame savo raidos etape ir humanitariniai mokslai, taip pat ir istoriografija, nestokojo scientizmo kaip talpios pažintinio optimizmo pripildytos idėjinės orientacijos.

Modernioji istoriografija, susitelkdama ties specialiais istorijos klausimais, tiek retorinius istoriografijos elementus, tiek istorijos formas, raiškos, istorijos kaip pasakojimo klausimus paliko nuošalyje. Tie klausimai naujai atgijo jau postmoderniu pavidalu Hydeno White'o kūryboje¹⁷⁹, jo *Metaistorijoje* (1973 m.), knygoje apie istorinės vaizduotės ir retorikos įtaką istorijos rašymui XIX amžiuje¹⁸⁰.

¹⁷⁸ TORSTENDAHL, R. Assessing professional... p. 13.

¹⁷⁹ NORKUS, Z. Postmodernizmas istorikoje: retorikos tradicija ir Haydeno White'o istoriografinio stiliaus tradicija. *Problemos*, nr. 50, 1996, p. 65–80.

¹⁸⁰ WHITE, H. Metaistorija. Istorinė vaizduotė XIX amžiaus Europoje, vertė H. Beresnevičiūtė-Nosalova, G. Lidžiuvienė, Vilnius, 2003.

Žvelgiant į XIX a. pabaigos–XX a. pradžios virsmus teorinėje istoriografijos pagrindimo praktikoje, pastebėtina, kad minėtas Rolf'as Torsthendahl'is viename savo darbų yra specialiai koncentravęs dėmesį į istorijos metodologijos virsmus XIX a. pabaigoje–XX a. pradžioje. Pirmiausia, būtent šiuo laikotarpiu klostėsi dvi istorijos metodologijos kryptys: vienas metodologas gali siekti suvienyti istorijos pažinimo elementus, kurie yra priimtini tam tikrai disciplinai, bandyti susisteminti tų metodų panaudojimo rezultatus, o kitas metodologas gali bandyti rasti racionalių argumentų, naudojamų metodų paaiškinimui, ir pagal šiuos argumentus bandyti susieti metodus su viena ar kita epistemologine idėja ar filosofija. Pirmuoju atveju istorijos metodologo prieiga yra labiau klasifikacinė, antruoju – filosofinė, tačiau nubrėžti griežtą ribą tarp klasifikacijos ir filosofijos yra gana sudėtinga¹⁸¹. Būtent į tai panoraminiu ir esmines tendencijas išryškinančiu žvilgsniu yra pažvelgęs Zenonas Norkus, išskirdamas XIX a. pabaigos pokyčius pačioje istoriografijos teorijos struktūroje: XIX a. pabaigoje, prasidėjus vėlyvajam istorizmo raidos tarpsniui, išryškėjo dvi palyginti menkai tesusijusios istorikos šakos. Pirmoji sietina su XIX a. pabaigoje gimusia, ties plačiau ar siauriau suprantama istorijos metodologija savo žvilgsnį sufokusavusia istorijos metodo vadovėlių tradicija, su vadinamaisiais įvadais į istorijos mokslus (vieni ryškiausių šios krypties autoritetų jau minėti: Vokietijoje – E. Bernheimas (1850–1942), Prancūzijoje – Ch.-V. Langlois (1863–1929) ir Ch. Seignobosas (1854-1942). Ši šaka koncentravosi ties euristikos, šaltinių kritikos metodologinėmis operacijomis ir buvo labiau klasifikacinė. Antroji istorikos atmaina, susijusi su neokantizmo, neohegelizmo, hermeneutikos tendencijomis, dėmesį sutelkė į istorinio pažinimo filosofinio pagrindimo klausimus (W. Windelbandas (1848–1915), H. Rickertas (1863–1936), B. Croce (1866–1952), R. G. Collingwoodas (1889–1943), W. Dilthey'us (1833–1911) ir kt.¹⁸² Gerokai vėliau, jau XX a.

¹⁸¹ TORSTENDAHL, R. Fact, Truth, and Text: The Quest for a Firm Basis for Historical Knowledge Around 1900. *History & Theory*. 2003, vol. 42, p. 305–306.

¹⁸² NORKUS, Z. Istorika... p. 79–89.

ketvirtajame dešimtmetyje, prancūzų filosofas ir sociologas Raymondas Aronas (1905–1983 m.) šią istorikos tendenciją pavadino *kritine istorijos filosofija*¹⁸³.

XIX a. antrojoje pusėje sparčiai vystantis gamtos mokslams, stengtasi *sumokslinti* ir istoriją, ne kartą abejota pažintinėmis istorijos galiomis. Kaip atsakas į šias abejones ir gimė kritinė istorijos filosofija, vaizdžiai sakant, pradėjusi pretenduoti į istoriografijos tarnaitės vaidmenį¹⁸⁴. Koks buvo tos tarnystės poveikis pačiai istoriografijai ir istorikams? Viena vertus, susidarė galimybė pagrįsti istoriografiją kaip kruopštų atskirųjų tyrimų, o su apriorizmo smerkimu, tiesmuku induktyvizmu ir empirinio pažinimo kultu istoriografija įžengė į monografizmo epochą. Jos įkarštyje natūraliai formavosi tokia istorikos ir istoriografijos tradicija, kuri yra indiferentiška bet kokiai filosofinei istoriko darbo refleksijai. Poreikis panaudoti didžiulius naujus istorinių šaltinių klodus ilgam nubloškė istorikus (ar bent didžiąją jų dalį) nuo svarstymų apie bendrus humanitarinio pažinimo metodologinius pagrindus. Būtent XIX a. pabaigoje–XX a. pradžioje klostėsi specifinis istoriografijos buvimo būdas, kurios kasdienybės ritmą jaučiantis istorikas entuziastingai veržėsi į naujų (nepaskelbtų) istorijos šaltinių paiešką, užsiėmė jų analize bei siauriau ar plačiau suformuluotos temos išdėstymu, pasitelkdamas neretai neįtikėtinai gausias nuorodas.

Žvelgiant į lietuviškuosius istorijos kaip mokslo pagrindimo variantus bei istorikos ištakas Lietuvoje, manytina, reikia atsižvelgti į šiuos europinės istorikos skaidymosi procesus, kad, ieškant vienokių ar kitokių paralelių su europiniais

¹⁸³ Čia galima pastebėti, kad į E. Bernheimo veikalą *Lehrbuch der historischen Methode* (Leipzig, 1889), tapusį pirmosios čia išskirtos istorikos atmainos (istorijos metodo vadovėlių) prototipu, lietuviškoje istoriografinėje tradicijoje pirmą kartą sureaguota 1906 m. Augustino Voldemaro recenzijoje trečią kartą pasirodžiusiai Jono Mačiulio-Maironio *Lietuvos istorijai*, t. y. praėjus daugiau kaip dešimtmečiui nuo Bernheimo darbo pasirodymo. Apie minėto prancūzų filosofo R. Arono veikalą *Essai sur la théorie de l'histoire dans l'Allemagne contemporaine. La philosophie critique de l'histoire* (Paris, 1938), kuriame pasirodė *kritinės istorijos filosofijos* terminas, Lietuvoje kalbėta netrukus po jo pasirodymo – <...> *Tai yra jausmo ir kartu aiškumo veikalas, kuris vieną dieną privers pergaltoti istorijos mokslą* (Žr.: P. J. Istorikas istorijoje, *Židinys*, 1939, nr. 12, p. 725–727). Šis straipsnis, kuriame pristatomas R. Arono veikalas, deja, nėra originalus. Tai straipsnio iš prancūziško žurnalo *La nouvelle revue française* vertimas. Kita vertus, šios apžvalgos vertėjas – ne istorikas, o literatas (Žr.: Povilonis Juozas, gimęs 1910 metais, LU studijavo romanistiką, 1935 m. dirbo *Naujosios Romuvos* red-je, bendradarbiavo *Ateityje*, *Židinyje*, *Dienovydyje*, žr.: Lietuvių literatūros enciklopedija. Vilnius, 2001, p. 394).

¹⁸⁴ NORKUS, Z. Istorika... p. 79.

procesais istorijos pažinimo teorijos, epistemologinio, loginio ir metodologinio istorijos pagrindimo plano kontekste, būtų atsižvelgiama į tam tikras Vakarų istoriografijoje nusistovėjusias interpretacijas ir traktuotes. Kitaip sakant, Vakarų istoriografijos raidos patirtis gali būti tam tikrais interpretaciniais rėmais žvelgiant į lietuviškosios istorikos ištakas.

I.1.2. Istorikos genezės Lietuvoje kontekstas: Ernstas Bernheimas ir istoriografijos autoritetų traktavimo problema

Keltinas konkretus klausimas – kada lietuvių istoriografijoje išvelgtinas kritinės minties įsiskverbimo atskaitos taškas ir sąlyginis atsirbojimas nuo akivaizdžiai pragmatinių istoriografijos poteksčių? Bandydami atsakyti į šį klausimą, pirmiausia pasitelkime vieno autoriaus svarstymą apie sunkų lietuvių istoriografijos vadavimąsi iš pragmatizmo, lėtą ir laipsnišką perėjimą prie istorijos kaip kritinio tyrinėjimo.

Sentimentalų prarastų amžių ilgesį įveikęs *Varpas*, kaip teigiama, gali didžiuotis gerokai pozityvesnėmis ir objektyvesnėmis istorijos rašymo charakteristikomis. Tačiau čia pat drąsiai apibendrinama, kad abi (tiek *Aušros*, tiek *Varpo*) istoriografijos susijusios su fikcija ir mitais, o įveikti jų pragmatinius-didaktinius sumanymus buvę sudėtinga:

Pozityvistinio nešališkumo ir objektyvumo pėdsakų būtų sudėtinga surasti *Varpo* istorinėse studijose, kurios buvo skirtos lietuvių tapatybės, nepriklausomos nuo lenkų ir rusų, formavimui. Pavyzdžiui, straipsnio prieš sulenkėjusius lietuvius, kurie piktinosi lietuvių kalba esant „vulgaria“, autorius argumentuoja, kad „šia kalba savo laikais kalbėjo didysis Gediminas, Algirdas, Kęstutis, Birutė ir Vytautas Didysis“. 1894 m. keliuose *Varpo* numeriuose pasirodė tvirtinimų apie rusų „lietuviškumą“, kurie grindžiami absurdiškais argumentais: Vitebskas tariamai kilo iš lietuviško žodžio *vyti*, Pinskas iš *pinti*, Drūckas iš *drūtas*, Smolenskas iš *smala* ir

t. t. Taigi, devyniolikto amžiaus lietuvių istoriografijos diskurse vyravo fantazijos (neigiama prasme) ir lengvatikybė bei blogai išvystyti kritiniai gebėjimai¹⁸⁵.

Krenta į akis, kad taip XIX a. pabaigos lietuvių istoriografiją kvalifikuoja šiandieninis autorius, tačiau įdomu ir kiek netikėta, kad panašūs vertinimai fiksuojami ne tik dabartiniuose darbuose, bet ir kai kuriuose XX a. pirmojo dešimtmečio tekstuose, kuriuose lietuvių istoriografijai, domėjimuisi istorija siūloma ne tik nusimesti didaktinį patriotinį pamokymų patosą, bet ir eiti link istoriografijos kaip kritinio tyrinėjimo¹⁸⁶.

Laipsniškai keičiantis sociopolitinėms ir kultūrinėms sąlygoms, atsiveriant tam tikroms darbo su istorijos šaltiniais galimybėms (ankstesnė istoriografija didžia dalimi pasitenkino istorinių darbų kompiliavimu¹⁸⁷), tam tikras universitetinį humanitarinį išsilavinimą (kartais ir istorijos mokslo srityje) turinčiųjų ir į Lietuvos istorijos tyrimus ateinančiųjų konfliktas su senesniąja savamoksliška, pragmatiškai orientuota XIX a. pabaigos tautinio judėjimo istoriografija buvo, galima sakyti, užprogramuotas.

Norint užčiuopti šio konflikto pagrindą, reikia bent fragmentiškai žvilgtelėti į XIX a. pabaigos lietuvių istoriografiją ir į jos turinį. Tai svarbu keliant klausimą, iš kokio pobūdžio pragmatizmo, iš kokio istorijos pavidalo buvo siekiama išsivaduoti. Atsakius į šį klausimą, tikėtina, labiau motyvuotos pasirodys ir *moksliščiau* ar net scientistiškai orientuotų kritikų pažiūros. Kelios citatos:

Lietuviai tikėjo ir antrąjį gyvenimą, kuriame dūros numirėlių dvasios (vėlės) besilinksminančios, saldų midų gerdamos, baltus drabužius dėvėdamos, plačiose lovose gulėdamos, vokiečiams patarnaujant <...>

Jogaila teturėjo 26 metus, kai paėmė į savo rankas visos Lietuvos vairą. Buvo tai jaunikaitis negilaus proto ir silpno būdo, lengvai pasiduodąs svetimai įtakai ir greitas įtarti <...>

¹⁸⁵ TEREŠKINAS, A. Between romantic nostalgia and historio-pedagogic sentiments: A few ways to discourse the Lithuanian past. *Lituanus*, 1997, vol. 43, no. 3, p. 13–16.

¹⁸⁶ Viena iš minimo pokyčio iliustracijų gali būti Augustino Voldemaro recenzija trečią kartą pasirodžiusiai, pataisytai Jono Mačiulio-Maironio *Lietuvos istorijai*. *Vilniaus žinios*, 1906, nr. 242 (560), p. 3; nr. 277 (595), p. 4.

¹⁸⁷ JAKŠTAS, J. Lietuvos aušrinė istoriografija. *Lietuvių katalikų mokslo akademijos Suvažiavimo darbai*, VIII. Roma, 1974, p. 221–238.

Vytauto viešpatavimas tai garbingiausias lietuvių istorijos lapas. Niekados Lietuva nei pirma, nei paskui nebuvo tokia galinga ir tvirta, kaip Vytautui valdant; jo laikotarpis gali teisingai vadintis kulminacinis lietuvių veikaluose. Nedidžio ūgio, šviesaus veido Vytautas, apsivilkęs moteriškais rūbais Krėvos kalėjime buvo tikrai panašus į mergaitę; tačiau veikaluose nebuvo jam lygaus vyro tame amžiuje. Todėl ir teisingai ne tik lietuviai, bet ir kai kurie svetimtaučiai jį pavadino Didžiuoju. Šviesaus ir gilaus proto, pilnas drąsos, geležinės valios, nepaprastos energijos jisai dargi pasižymėjo ypatingu darbštumu. Visados užimtas darbais, jis nežinojo kas yra atilsis; savo valstybėje jisai buvo valdovu, teisdariu, Bažnyčios gynėju, valdinių tėvu, karuose drąsiu ir sumaniu strategu <...> Niekas taip aiškiai neparodo valdovo didybės, kaip tikras ir nuoširdus visos šalies galesis, jam mirus. „Ir, pakilo Lietuvoje, rašo vienas istorikas, verksmas ir graudus vaitojimas per 8 dienas.... Visi verkė, nustoję tėvynės tėvo ir, tartum, jausdami, kad krikščioniškos Lietuvos didybė su juo iškilo ir su juo pasibaigė“ <...>; jo gyvenimas tai poetiščiausias Lietuvos istorijoje laikotarpis; jojo giesmė, jei kada poėta išdrįs apie jį giedoti, bus tikra epopėja, kupina rimtumo ir didybės¹⁸⁸.

Taip samprotauta vienoje įtakingiausių XIX a. pabaigos–XX a. pradžios lietuvių istoriografijos knygų. Atkreiptinas dėmesys, jog knygos autorius Jonas Mačiulis-Maironis savo darbo pratarinėje trumpai pažymėjo, kad apie lietuvių darbus plačiau *tiktai vienas Daukantas terašė lietuviškai (arba tikriau sakant žemaitiškai), bet jo darbas „Pasakojimai apie veikalus Lietuvių“, nors plačias ir kartais naujas paduoda žinias, tačiau yra parašytas nepragmatiškai ir, tikriau sakant, yra medžiaga istorijai, bet ne pati istorija*¹⁸⁹. Autoriaus pragmatizmas kaip tik atsiduria kritikos taikinyje.

Atskirai reikėtų nagrinėti klausimą, kodėl XX a. pradžios studentams humanitaroms laisvas, lengvas, literatūrinis *istorijos* nupasakojimas atrodė nepatikimas, kėlė tam tikrų abejonių. Tačiau aišku, kad būtent su šiomis abejonėmis galime sieti naujovių ir kitokio istorijos supratimo genezę. Minėtoje 1906 m. recenzijoje, skirtoje trečią kartą pasirodžiusiai Jono Mačiulio-Maironio

¹⁸⁸ Cituota remiantis 4-tuoju, *žymiai perdirbtu*, leidimu, išėjusiu 1926 metais: MAIRONIS. Raštai IV. Lietuvos praeitis. Ketvirtoji laida, žymiai perdirbta. Kaunas, 1926, p. 16–17, 21, 23, 83, 129–134.

¹⁸⁹ MAČIULIS-MAIRONIS, Jonas. [Š. M-lis]. Lietuvos istorija: su kunigaikščių paveikslais ir žemlapiu / parašė Maironis (Š. M-lis). 3-ią kartą atspausta ir partaisyta. Petropilis: išleista Lietuvių laikraščio pinigais, 1906, p. 4.

Lietuvos istorijai, įžvelgtinas tam tikras kritiškai orientuotos istoriografijos atskaitos taškas Lietuvos istorinėje kritikoje¹⁹⁰. Tačiau vienoks ar kitoks lūžis, transformacija dažnai pamatoma tik retrospektyviai, iš laiko perspektyvos. Todėl kiek labiau atkreiptinas dėmesys ir į lietuviškosios istoriografijos ilgalaikius pasikeitimus, taip pat į sąsajas laike su Vakarų istoriografijos autoritetais.

Iš pirmo žvilgsnio, istorijos teorijos ir metodologijos sklaidos metmenys XX a. Lietuvoje gali pasirodyti gana aiškūs ir vienareikšmiški. Į juos neabejotinai galima pažvelgti ilgalaikėje tradicinio orientavimosi į tuos pačius autoritetus perspektyvoje. Tarp minimos tuo metu dar Peterburgo universiteto studento Augustino Voldemaro recenzijos trečią kartą išleistiems Jono Mačiulio-Maironio *Apsakymams apie Lietuvos praeigą*, kurie 1906 m. leidime buvo pavadinti *Lietuvos istorija*, ir Bonos universiteto profesoriaus Zenono Ivinskio jau išėivijoje parašytos *Lietuvos istorijos: iki Vytauto Didžiojo mirties* (1972 m.), įsiterpia daugiau kaip pusamžis istorijos mokslo raidos metų, tačiau orientacija į tą patį istorijos mokslo teorijos ir metodologijos autoritetą (būtent į vokiečių istorijos metodologo Ernsto Bernheimo¹⁹¹ darbus) išlieka simptomiškai nepakitusi. A. Voldemaras mėgino nuvainikuoti *aušrinės istoriografijos* pragmatizmą, pasitelkdamas Vakarų mokslo pavyzdžius ir atskirdamas pragmatinę istoriografijos formą nuo genetinės. Kritiškai vertindamas J. Mačiulio-Maironio darbe būtent rašymo būdą, *patriotinio metodo žymes*, kai kurių istorinių legendų pristatymą kaip faktus, apibendrina:

Be abejo, panašūs „faktai“ nebūtų įėję istorijon, jeigu autorius rašęs būtų ją ne *pragmatiškai*, bet *genetiškai*, kaip ji rašoma jau nuo pradžios XIX amž. Neįsileisdamas į skirtumų tarp pragmatiškos bei genetiškos istorijos aiškinimus, turiu pabrėžti, kad ir mūsų visuomenė seniai jau reikalauja istorijos genetiškai rašytos¹⁹².

¹⁹⁰ VOLDEMARAS, A. (Rec.) [Maironis. Lietuvos istorija. Su kunigaikščių paveikslais parašė (sic!) Maironis (S. M-lis). Trečią kartą atspausa ir partaisyta 1906. Išleista Lietuvių Laikraščio pinigais. 259, 12°]. *Vilniaus žinios*, 1906, nr. 242 (560), p. 3; nr. 277 (595), p. 4.

¹⁹¹ E. Bernheimo veikla buvo trumpai pristatyta *Lietuviškojoje enciklopedijoje*, 1935, p. 640, ir *Lietuvių enciklopedijoje*, 1954, p. 431.

¹⁹² VOLDEMARAS, A. (1906).

Vietoj platesnio *pragmatiškos* ir *genetiškos* istoriografijos formų komentavimo, išnašoje nurodydamas – *Apie šiuodu istoriografijos laipsniu žr. E. Bernheim. Lehrbuch der historischen Methode. Lpzg. 1903, psl. 21–35*, – jau pirmajame, 1904 m. pradėtame leisti dienraštyje lietuvių kalba galima fiksuoti kritiškai orientuotos istorijos poreikio atskaitos tašką, o kartu ir tam tikrą pastangą išsivaduoti iš patriotiškai didaktinio istorijos rašymo kaip iš tam tikro mokslinio ir kultūrinio provincializmo. Šiame kontekste prasminga atkreipti dėmesį, jog Ernsto Bernheim, kuris, beje, savo disertaciją rašė vadovaujamas vieno iš ryškiausių XIX a. medievistų Georgo Waitzo (1813–1886), istorikui praktikui, istorijos studentui skirti istorijos metodologijos ir šaltinių kritikos pagrindų darbai, t. y. istorijos metodo vadovėliai, istorijos mokslo įvadai (pvz., *Einleitung in die Geschichtswissenschaft*, Leipzig, 1905), ilgainiui dar populiarėjo ir pasirodė tokiais leidimais, kurie perkopė vienženklį skaičių pakartojimų vokiečių kalba ir buvo išversti į daugelį kitų kalbų¹⁹³. Būtent tai sudaro prielaidas į E. Bernheim masyvias istorijos metodologijai skirtas studijas pažvelgti ir iš istorizmo bei istorijos metodo globalizacijos perspektyvos¹⁹⁴.

Todėl šiuo požiūriu nieko stebėtino, kad ta pačia (pasiskolinta iš E. Bernheim) konceptualine istoriografijos raidos aiškinimo schema naudotasi ir lietuvių išėivijos istoriografijoje jau po Antrojo pasaulinio karo:

Romantiškas žvilgsnis į savo istoriją tebeturi stiprias tradicijas lietuviuose <...>. Ir pas mus toji labiau *praktiško* tikslo siekusi istorija, buvusi gyvenimo mokytoja, kuri praeityje labiau teieškojo gerų moralinių, pamokinančių ir patriotiškai nuteikiančių pavyzdžių, turi užleisti pirmaujančią vietą *genetinei* (priežastinei) istorijai. Pragmatiškai – didaktinis istorijos rašymo būdas turi trauktis ir labiau leisti reikštis genetiniam metodui, kuris pirmoje vietoje stato visuomeninės reikšmės turinčių įvykių psichofizinį *priežastingumą* (Ernst Bernheim)¹⁹⁵.

¹⁹³ Pvz., į italų (1907 m.), rusų (1908 m.), latvių (1915 m.), japonų (1922, 1950 m.), čekų (1931 ir 1947 m.), ispanų (1937 m.), kinų (1967 m.) ir kt. kalbas. Pgl. bibliografinių duomenų bazę internete, Prieiga: <<http://www.worldcat.org/identities/lccn-n88-289094>>

¹⁹⁴ WOOLF, Daniel Robert. *A Global History of History*. Cambridge: Cambridge University Press, 2011, p. 376.

¹⁹⁵ IVINSKIS Z., *Lietuvos istorija. Iki Vytauto Didžiojo mirties*, Vilnius: Mokslas, 1991 [1972, 1978], p. 2.

Orientacijos į E. Bernheimo veikalus pavyzdžių, į juose nusistovėjusią istoriografijos raidos aiškinimo schemą, į būdingą istorinių šaltinių kritikos bei istorijos metodų supratimą, galime rasti prieškarinio Lietuvoje ne vieną ir ne du, kas iš esmės iliustruoja jaunos lietuviškosios istoriografijos siekį eiti kritinės istoriografijos, o istorikos požiūriu – iš esmės vėlyvojo istorizmo keliu. Profesorius Jonas Totoraitis, trečiajame dešimtmetyje dėstęs Lietuvos universiteto Teologijos-filosofijos fakulteto studentams istorikams *Istorijos metodologiją* savo paskaitose E. Bernheimą vienareikšmiškai vadino *istorijos metodo tėvu*¹⁹⁶. E. Bernheimo idėjų ir traktuočių populiarumas išvelgtinas plačiame kontekste, pradedant vyresniosios universiteto kartos istorikų konspektyviu E. Bernheimo ir jam artimų idėjų pristatymu, santraukų darymu¹⁹⁷ ir baigiant jaunosios kartos istorikės Vandos Daugirdaitės-Sruogienės charakteringa išpažintimi apie savo studijas Vokietijoje ir Lietuvoje. Trečiame dešimtmetyje Berlyno universiteto Filosofijos fakultete ir Lietuvos universiteto Humanitarinių mokslų fakultete studijavusi V. Daugirdaitė-Sruogienė savo atsiminimuose apie studijas yra rašiusi:

[Berlyno universitete] pratyboms vadovavo prof. Sternfeld <...>. Profesorius mums liepė įsigyti didžiulę metodologijos knygą – E. Bernheimo „Einleitung in die Geschichtswissenschaft“, su kuria patarė nesiskirti visą gyvenimą. Tą knygą turėjau savo bibliotekoje Kaune, gal ji tebėra universiteto bibliotekoje? Maniau, kad mūsų E. Bernheimo „biblija“ jau bus pasenusi – įsitikinau, kad ne, radau bibliografijoje, kad 1968 m. susilaukė septintojo leidimo¹⁹⁸.

Akcentuojant E. Bernheimo istorijos metodologijai skirtų darbų populiarumą reikia pridurti, kad šio autoriaus darbų būta ne tik A. Voldemaro¹⁹⁹, Z. Ivinskio²⁰⁰

¹⁹⁶ Istorijos metodas (Z. Ivinskio LU TFF 1927 m. pavasario semestre klausytų prof. Jono Totoraičio paskaitų užrašai), *LNB RS*, f. 29/24, l. 25.

¹⁹⁷ JONYNAS, Ig. Įvadas į istoriją, *LMAVB RS*, f. 105/83, l. 1–4 [b. m.]; TOTORAITIS, J. Istorijos metodologijos užrašai. Paskaitos, skaitytos 1929 metų pavasario semestre Lietuvos universitete. Kaunas, 1929, 67 p. PENKAUSKAS, P. Istorijos dėstymo metodika. Paskaitos, skaitytos 1929–30 m. Lietuvos universitete. Kaunas, 1930, 76 p.

¹⁹⁸ DAUGIRDAITĖ-SRUOGIENĖ, V. Mano studijos. *Mūsų praeitis* 2, Vilnius, 1992, p. 8.

¹⁹⁹ A. Voldemaro autografuota E. Bernheimo knyga LMA Vrublevskių bibliotekoje (BERNHEIM, E. *Einleitung in die Geschichtswissenschaft*. Leipzig, 1905 (sign.: 212628)).

²⁰⁰ Žr.: Zenono Ivinskio asmeninės bibliotekos, surinktos iki 1944 m. Lietuvoje ir 1994 m. padovanotos Žemaičių dailės muziejui, spaudinių abėcėlinis katalogas. Plungė –Vilnius, 1998, p. 13.

ar minėtos V. Daugirdaitės-Sruogienės²⁰¹ bibliotekose. Tai buvo savotiški kanoninio pobūdžio darbai, kuriais domėjosi, žinoma, ir istorijai gretimų specialybių atstovai. Pavyzdžiui, vienas E. Bernheimo istorijos metodologijai skirto darbo egzempliorius, pažymėtas VDU vokiečių filologijos profesoriaus Horsto Engerto nuosavybės ženklu, su Levo Vladimirovo asmeninės bibliotekos spaudiniais 1994 m. buvo perduotas Vilniaus universiteto bibliotekai²⁰². 1919 m. išleistoje Petro Klimo knygoje *Lietuvių senybės bruožai* buvo sakoma:

Šiandieninis lietuvių senybės tyrinėjimų stovis beleidžia, rasi, tik sumesti tai kultūros istorijai medžiagą, supasakoti ją reikiamam, pilnokam vaizdui, kur dar toli gražu ne kiekvienas atskiras dalykas priežasties ryšiu bus sujungtas su kitais dalykais <...>, kaip to norėtų istorijos metodologai.

Čia pat išnašoje duodama nuoroda į H. Rickerto ir E. Bernheimo darbus²⁰³. Nepaisant šių *populiarumo atvejų*, manytina, kad ne mažiau svarbios buvo ilgalaikės, tam tikrais būdais institucionalizuotos E. Bernheimo istorijos metodologijos veikalų *pergalės* Lietuvos istorijos moksle ir istorijos mokslo politikoje. Pirmiausia, E. Bernheimas – tai žymus istorikas, pasižymėjęs istorijos metodologijos darbais, todėl vertas atskiros vietos *Lietuviškosios enciklopedijos* ir *Lietuvių enciklopedijos* vardynuose²⁰⁴. Antra vertus, E. Bernheimo darbai kaip *istorijos metodo* ar *įvado į istoriją* pavyzdžiai prieškarinio Lietuvoje buvo institucionalizuoti profesorių, dėščių istorijos teoriją ir metodologiją – jie buvo nurodomi studentams kaip darbai, į kuriuos reikėtų gilintis. Atkreipiant dėmesį į tai, kad E. Bernheimo *Lehrbuch der Historischen Methode*, pirmąkart pasirodęs

²⁰¹ DAUGIRDAITĖ-SRUOGIENĖ, V. Mano studijos...

²⁰² BERNHEIM, E. Einleitung in die Geschichtswissenschaft / von Ernst Bernheim. Leipzig: G. J. Göschen'sche Verl.-Handl., 1909, 156 p. (Sammlung Göschen; 270); Įrašas: № 876. Horst Engert, žr.: AKSTINAITĖ, E. Prof. Levo Vladimirovo asmeninė biblioteka: organizacija ir funkcijos. Magistro darbas. Mokslinis vadovas prof. hab. dr. D. Kaunas. Vilnius, 2002, 45 lap.: lent. + priedas (200 lap.). Maš. inr.

²⁰³ KLIMAS, P. Lietuvių senybės bruožai. Vilnius, 1919, p. 39, 137.

²⁰⁴ *Lietuviškoji enciklopedija*, t. 3. Kaunas, 1935, p. 640; *Lietuvių enciklopedija*, t. 2, Boston, 1954, p. 431; kalbant apie dabartį, galima atkreipti dėmesį, kad dabartinėje *Mokslo ir enciklopedijų leidyklos* leidžiamoje *Visuotinėje lietuvių enciklopedijoje* istoriko E. Bernheimo nėra (2003, t. 3), o, pavyzdžiui, į *Wielka encyklopedia PWN* jis yra įtrauktas dėl minėtų istorijos metodologijos darbų (2001, t. 3, p. 474).

1889 m., įskaitant tolimesnius praplėstus leidimus²⁰⁵, nuo pat pradžių buvo plačiai naudotas ir pelnė autoriui tarptautinę reputaciją, nestebina tai, jog ir LU profesoriai XX a. trečiajame dešimtmetyje įtraukė E. Bernheimo veikalus tarp studentams skaityti privalomų ar rekomenduojamų istorijos teorijos ir metodologijos darbų. Tačiau pats faktas, žinoma, neduoda pagrindo *suvienodinti* minimų profesorių teorinių-metodologinių pažiūrų. Reikėtų atsižvelgti ir į tai, kokiam *skaitytinos literatūros* kontekste pasirodo klasikinis vokiečių istorijos metodologas ir jo darbai. Šiuo požiūriu santykio būta itin nevienareikšmio: nuo savotiško sekimo ir tam tikro *Bernheimo santraukos sulietuvinimo* J. Totoraičio kurse²⁰⁶ iki E. Bernheimo matymo kaip vieno iš kelių pamatinių istorijos metodologijos autorių A. Voldemaro kurse²⁰⁷ ir specifinės E. Bernheimo darbų padėties plačioje teorinių ir metodologinių XIX a. pabaigos–XX a. pirmosios pusės tendencijų panoramoje – Levo Karsavino *Istorijos teorijoje*²⁰⁸. Tai gali provokuoti įdėmiau pažvelgti į E. Bernheimo darbų populiarumą kaip į tam tikrą problemą.

Grįžtant prie skyriaus pradžioje nužymėtos XIX a. pabaigos – XX a. pradžios dviejų istorikos formų perskyros, pažymėtina, kad E. Bernheimo darbai iliustruoja pirmiausia istorizmo transformaciją į vėlyvąjį istorizmą bei vieno iš istorizmo pagrindėjų Leopoldo von Ranke's prielaidų pritaikymą naujoms sąlygoms. Šiandieninėje literatūroje rasime ir istorizmo autoritetų santykius kiek suasmeninančių pastebėjimų, kurie rodo, kad E. Bernheimas labai gerbė L. von Ranke (gerokai labiau nei G. Droyseną) ir todėl iš esmės transformavo Ranke's

²⁰⁵ Juose nuo 1903 m. pavadinimas buvo papildytas dar vienu segmentu – ... *und der Geschichtsphilosophie*.

²⁰⁶ Plačiau žr.: šio darbo I.2.2.

²⁰⁷ Lietuvos universitetas. 1925 m. rudens semestro paskaitų apžvalga, Kaunas, 1925, p. 14.

²⁰⁸ L. Karsavino teorinės literatūros klasifikacijoje ir komentaruose vieni E. Bernheimo darbai yra tarp tų, nuo kurių skaitymo galėtų pradėti istorijos metodologijos *naujokai* (*Einleitung in die Geschichtswissenschaft*, Berlin, 1926). Kiti priskiriami prie tokių, kurių imtis turėtų jau kiek *pažengusieji* istorijos metodologijoje (*Lehrbuch der historischen Methode und der Geschichtsphilosophie*. 6 Aufl. Leipzig, 1908). Apie pastarąją studiją L. Karsavinas atsiliepia, kad ji pažiūromis yra neoriginali, tačiau tiksli ir sąžininga apžvalga visų pagrindinių istorijos metodologijos ir filosofijos klausimų su smulkiais bibliografiniais nurodymais: *Būtina informacinė* [išsk. L. K.] *priemonė, naudinga net istorikui specialistui* (Žr.: KARSAVINAS, L. *Istorijos teorija*. Kaunas, 1929, p. 54–68, 57, 58).

mokyklos darbo metodus į sisteminę metodologiją. Nepaisant XIX a. kylančio skepticizmo mokslinio optimizmo atžvilgiu bangos, E. Bernheimas manė, kad L. von Ranke's objektyvųj idealizmą įmanoma realizuoti ypatingą, griežtą dėmesį telkiant į šaltinių kritikos metodus. E. Bernheimas samprotavo prie Ranke's pridėjęs tik tiek, jog į istorinę interpretaciją įtraukė sociologinį požiūrį:

Jis neatmeta istorijos dalyvių ir viską mačiusių liudininkų pasakojimų (*Berichte*), bet jų subjektyvumas ir šališkumas turi būti kontroliuojamas kelių liudininkų tarpusavio santykio²⁰⁹.

Profesionalių istorikų atliekamų darbų metodinių procesų komentavimas ir buvo E. Bernheimo vadovėlio dėmesio centre²¹⁰: metodologijai, šaltiniotyrai (euristikai), kritikai, supratimui ir dėstymui skirtos dalys sudaro vadovėlio turinio pagrindą²¹¹.

Taigi, istoriografijos raida neatskiriama nuo vienokių ar kitokių ašinių idėjų, arba vadinamųjų *paradigminių* tekstų. Žvelgiant iš platesnės istorijos mokslo raidos perspektyvos, *istorijos amžiumi* vadinamas XIX šimtmetis baigiasi *kvazipozityvistine*²¹² gaida su daugybe *metodo* knygų, kurios vadovėlinės formos yra ne kas kita, kaip to meto tapimo istoriku, idėjinės profesionalizacijos mokykla. E. Bernheimas, be abejonės, ryškiausias tokio standartinio darbo apie istorijos metodą autorius vokiškame istoriografijos kontekste. Tačiau ilgainiui, kuomet minimo autoriaus istorijos metodui skirti darbai buvo išversti į daugelį kalbų, jis įgijo ir tarptautinę reputaciją²¹³. Charakteringas šiame kontekste atrodo vieno Londono tarptautinio istorikų kongreso (1913 m.) dalyvio komentaras, skirtas

²⁰⁹ BYRSKOG, Samuel. *Story as History – History as Story: the Gospel Tradition in the Context of Ancient Oral History*. Tübingen: Mohr-Siebeck, 2000, p. 21–22.

²¹⁰ BLANKE, H. W. *Historiographiegeschichte als Historik*. Stuttgart, 1991, p. 243.

²¹¹ BERNHEIM, E. *Lehrbuch der Historischen Methode und der Geschichtsphilosophie*. Leipzig, 1908, p. 179–798.

²¹² Aišku, kad Bernheimo vadovėlio santykis su pozityvizmu nėra vienareikšmis. Plačiau apie pozityvizmo termino taikymo XIX a. pabaigos–XX a. pradžios istoriografijai problemas žr.: NORKUS, Z. Istorinių idėjų doktrina ir jos transformacijos, *LKMA suvažiavimo darbai*, 1996, t. XVI, p. 62–80.

²¹³ WOOLF, Daniel. *Historiography*. In: *New Dictionary of the History of Ideas* (ed. M. C. Horowitz). New York: Scribners, 2005), vol. 1, p. xxxv–lxxxviii.

E. Bernheimo, kuris irgi dalyvavo minėtame kongrese, istorijos metodo vadovėliui – *kurio mokiniai mes visi esame*²¹⁴.

Vis dėlto istorijos metodui skirti darbai neapima daugelio svarbių su istorijos filosofiniu pagrindimu susijusių klausimų. Tai ir bendresnis istorijos kaip mokslo pagrindimas, istorijos sintezės ir interpretacijos, istorinių koncepcijų klausimai, pagaliau – istorijos pasaulėžiūrinės funkcijos arba istorijos kaip žinijos srities egzistavimo visuomenėje klausimai. Vieno stambiausių veikalų, parašytų tarpukariu ir skirtų istorizmo problemoms, autorius Ernstas Troeltschas (1865–1923) 1922 m. fiksavo, kad patys istorikai nuo XIX a. antrosios pusės tuo mažiau domėjosi savo mokslo filosofiniu pagrindimu ir savo mokslo prasme, kuo ryškiau savo savarankiškus tyrimų metodus įtvirtino vadinamojo *pospekuliatyvinio realizmo* bazėje. *Pospekuliatyvinio realizmo* istorijos moksle požiūriu, pasak E. Troeltscho, visi svarbiausi istorikui specialistui rūpimi klausimai yra išplėtoti mokomaisiais tikslais parašytuose E. Bernheimo ir kitų autorių istorijos metodo vadovėliuose. Šaltinių kritika, rekonstrukcijos technika ir pagalbiniai istorijos mokslai yra šių vadovėlių dėmesio centre, o dalys, pretenduojančios į filosofinį pagrindimą ir rezultatus, yra nepalyginamai silpnesnės²¹⁵. Tačiau aišku, kad istoriko profesijos klostymosi ir kiekybinio istorikų skaičiaus augimo laikmetyje būtent praktiškai orientuoti darbai galėjo turėti kur kas didesnę pasisekimą nei filosofiniai istorijos apmąstymai ar juos atliepiantys ieškojimai. Tokiai traktuotei artimi R. Torstendahl'io tyrimai. Juose XX a. pradžia matoma kaip nepaprastai svarbi istoriko profesijai. Tai buvo skirtingų filosofinių pastangų, kurių įtaką teoriškai mąstantiems istorikams reikėtų įvertinti, rimtai imtis istorijos pažinimo laikmetis. Tačiau, R. Torstendahl'io abejojo, kad ryškiausios to laikotarpio

²¹⁴ ERDMANN, K. D. *Toward a Global Community of Historians. The International Historical Congresses and the International Committee of Historical Sciences, 1898–2000.* New York–Oxford, Berghahn Books, 2005, p. 64.

²¹⁵ ТРЁЛЬЧ, Эрнст. *Историзм и его проблемы. Логическая проблема философии истории.* Москва: Юрист, 1994, p. 503–508.

filosofinės naujovės (pirmiausia, W. Windelbando, H. Rickerto ir W. Dilthey'aus darbai) suformavo vyraujančią istorikų profesijos kryptį:

Praktiškas požiūris, kurį pristatė Ernstas Bernheimas ir jo labai įtakingas vadovėlis apie istorijos metodą, tapo istorijos padalinių, kurie pradėjo formuotis universitetuose, ir naujo žingsnio istoriko profesijos formavimosi procese pagrindu²¹⁶.

Taigi, konstatuodami E. Bernheimo istorijos metodui skirtų veikalų ir idėjų populiarumą ne tik tarptautinėje istorijos mokslo arenoje, bet ir Lietuvoje, manytina, mes užčiuopiame vieną iš svarbiausių istorikos tendencijų, dariusių vienokį ar kitokį poveikį galimoms istorikos ištakoms Lietuvoje. Žinant tai, kad XX a. pirmieji dešimtmečiai Lietuvoje yra istorijos profesionalizacijos ir nacionalinės istoriografijos tradicijos klostymosi laikotarpis, o E. Bernheimo *Lehrbuch der Historischen Methode* įkūnijo istorijos moksle naudojamų mokslinių ir techninių istoriko darbo priemonių kodifikaciją²¹⁷, vokiečių autoriaus populiarumas neturėtų stebinti. Greičiau atvirkščiai, atsižvelgiant į aplinkybes, būtų netikėta, jeigu LU / VDU profesoriai, dėstę istorijos pažinimo teorijos ir metodologijos kursus, būtų neminėję E. Bernheimo darbų. Suprantama ir tai, kad pirmosios kartos jau Lietuvoje istorijos mokslus baigusių istorikų žiūros lauke minimas autorius išliko įtakingas. Vienoks ar kitoks santykis, nuoroda į E. Bernheimo darbus ilgainiui tapo tam tikru *gero tono* ženklu, savotiška mokslškumo, mokslinio etalono siekiamybe, sąryšiu su neabejotiniais istorijos mokslo pasiekimais, netgi savotišku santykiu su mokslinio racionalumo istorijos moksle klasika. Todėl nėra netikėti nei atsiminimai apie *Bernheimo Bibliją*, nei tai, kad jaunieji istorikai iš jos skolinosi tam tikrų koncepcijų, sampratų ir traktuočių²¹⁸. Dar daugiau, kadangi E. Bernheimo vadovėlis įtraukiamas, pavyzdžiui, į Juozo Jakšto disertacijos literatūros sąrašą, nors tiesiogiai minimas

²¹⁶ TORSTENDAHL, R. Fact, Truth, and Text... p. 305–331.

²¹⁷ Tokia kodifikacija, beje, aiškiai pagrindžia istorijos kaip savarankiškos disciplinos, naudojančios savitus metodus ir savarankišką argumentaciją, statusą. Euristikos ir šaltinių kritikos klausimai, žinoma, yra kaip tik tie, apie kuriuos plačiai gali kalbėti profesionalus istorikas.

²¹⁸ Pvz., IVINSKIS, Z. Lietuvos istorija romantizmo metu ir dabar. *Lietuvių Katalikų Mokslo Akademijos Suvažiavimo darbai*, 1940, t. 3, p. 321–340.

darbas ir niekur nebūtų naudojamas²¹⁹, tai, manytina, leidžia samprotauti apie tam tikrą duoklę klasikai. Vis dėlto toks akivaizdus E. Bernheimo darbų populiarumas ir jo autoriteto pripažinimas neleidžia daryti išvados, kad konkrečiai J. Jakšto²²⁰ ir visas Lietuvos istorikos fondas nagrinėjamu laikotarpiu išsitemo išskirtinai *istorijos metodo vadovėlių* istorikos tradicijoje, o kartu ir vėlyvojo istorizmo teorinėje ir metodologinėje bazėje.

Apibendrinant šiame poskyryje išsakytas mintis, būtina pažymėti keletą probleminių klausimų, svarbių tolimesniam tyrimui. Suregistruoti keli E. Bernheimo darbų *populiarumo atvejai* neturėtų vesti prie gana skubotos išvados, konstatuojančios, kad vėlyvojo istorizmo metodologinį potencialą įkūnijančių darbų autorius ir jo idėjos buvo išskirtinis, ypatingai paveikus, juo labiau svarbiausias ar vienintelis besikuriančio Lietuvos istorijos mokslo teorinis-metodologinis orientyras.

E. Bernheimo darbai pirmiausia tai savotiška studentams istorikams skirta abėcėlė, idėjinė ir techninė pa(si)rengimo istoriko darbui mokykla, *naudinga net istorikui specialistui*²²¹. Tačiau tai greičiau istorijos mokslo prieangis, profesinio žodyno, pagrindinių techninių priemonių ir operacijų, naudojamų istorikų ceche, sąvadas. Žvelgdami į E. Bernheimo darbų populiarumą, svarbiausią klausimą galėtume suformuluoti ir taip: ar begimstančiam Lietuvos istorijos mokslui, o kartu ir atsirandančiai istorikai pavyko peržengti studentams privalomo žinojimo slenkstį? Į šį klausimą iš esmės neigiamai atsakoma disertacijos pagrindu parengtoje publikacijoje, kurioje paliečiami ir istorijos teorijos bei metodologijos klausimai tarpukario Lietuvoje. Povilo Lasinsko knygoje trumpai sustojama prie

²¹⁹ Tiksliau sakant, to neįmanoma pamatyti plika akimi, nes nėra vienareikšmiškai aišku, koku atveju ir kokia strategija remiantis yra įvertinamas ar kritiškai peržiūrimas vienas ar kitas šaltinis, t. y. nėra vienareikšmiški J. Jakšto *šaltinių kritikos* šaltiniai (Žr.: JAKŠTAS, J. Vakarų krikščionių mintys apie Romos imperiją iki V amžiaus: istorinė – literatūrinė studija. Kaunas, 1937, p. 245).

²²⁰ Apie Juozo Jakšto pažiūras istorijos teorijos ir metodologijos srityje šiame darbe plačiau žr.: I.5.2.

²²¹ Žr.: 208 nuorodą.

E. Bernheimo²²², o teorinėms ir metodologinėms LU / VDU istorikų orientacijoms skirtoje dalyje gilinamasi į bendrą teorinių-metodologinių tarpukario Lietuvos istorijos mokslo orientacijų situaciją (konkrečiau žvelgiama į Z. Ivinskio bei L. Karsavino istorijos teorijos ir metodologijos pozicijas). Ryškia išimtimi, aiškiai besiskiriančia nuo kitų universiteto istorikų, matant tik L. Karsavino teorines-metodologines pažiūras, formuluojama bendra tarpukario Lietuvos istorijos mokslą ir istorikos fondą charakterizuojanti išvada:

Tarpukario Lietuvos istorikų teorinėms ir metodologinėms nuostatoms didžiausią įtaką turėjo XIX a. pabaigos – XX a. pradžios vokiečių vėlyvasis pozityvizmas. Tai pasakytina tiek apie vyresnės, tiek apie jaunesnės kartos istorikus, kurių dauguma studijavo Vokietijos universitetuose <...>²²³.

Iš šiame poskyryje svarstyto E. Bernheimo istorijos metodologijai skirtų darbų populiarumo ne tik Lietuvoje, bet ir tarptautinėje istorijos mokslo arenoje galime susidaryti vaizdinį, kad autoritetinga vėlyvojo istorizmo idėjinės profesionalizacijos mokykla ir tokie jos klasikai, kaip E. Bernheimas, buvo kone vieninteliai prieškarinio Lietuvos istorikų teorinius ir metodologinius įsitikinimus veikę šaltiniai. Vis dėlto tikėtina, tai būtų pernelyg bendra ir skubota charakteristika. Ypač turint galvoje tai, kas sakoma apie istorijos metodui skirtų vadovėlių reikšmę profesionalizuojant istorijos mokslą ir įtraukiant į jį naujas būsimų istorikų kartas.

Konstatuodami E. Bernheimo istorijos metodologijai skirtų darbų populiarumą, manytina, mes nurodome Lietuvos istoriografijos *mokslinėje* kryptį *normalaus mokslo* link, istorijos metodo įsisavinimo ir profesionalizacijos strategiją, vienas ar kitas metodologines aspiracijas, istorijos mokslo savarankiškumo, metodologinės ir disciplininės autonomijos paieškas. Tačiau tai yra tikrai bendra ryški tendencija, kuri, kaip pastebėjome, stipriai persidengia su tarptautiniais

²²² Autorius, sustojęs prie Z. Ivinskio, datalizavo, kad jis savo straipsnyje *Lietuvos istorija romantizmo metu ir dabar* rėmėsi E. Bernheimu (Žr.: LASINSKAS, P. Istorijos mokslas Vytauto Didžiojo universitete 1922–1940 metais. Vilnius, 2004, p. 119, 120).

²²³ LASINSKAS, P. Istorijos mokslas... V., 2004, p. 293.

istorijos mokslo XIX a. pabaigoje–XX a. pradžioje slinkčių kontekstais ir kuri vis dėlto neišsemia viso prieškarinės Lietuvos istorikos idėjų fondo. *Istorijos pažinimo teorijų ir metodologijų* LU / VDU dėstę profesoriai (A. Voldemaras ir L. Karsavinas) jau XX a. antrajame dešimtmetyje buvo išsakę kai kuriuos kritinius pastebėjimus, skirtus autoritetingiems *istorijos metodo vadovėlių* istorikos autoriams (E. Bernheimui, Ch. Langoisui ir Ch. Seignobosui)²²⁴. Tai leidžia kiek suprobleminti žinomų istoriografijos autoritetų traktavimo klausimą. Atitinkamai galima kelti prielaidą, kad istorikos, teorinių-metodologinių svarstymų visuma Lietuvoje iki 1940 m. neliko tik studentišškai idėjinei profesionalizacijai skirta mokykla.

I.1.3. Trys manifestai amžiaus pradžioje: *naujoji* istorija vs patriotinis pragmatizmas

Būdinga, kad pirmasis dešimtmetis po spaudos draudimo panaikinimo (1904–1914 m.) lietuvių istoriografijos tyrinėjimuose nėra bent kiek labiau akcentuojamas. Iliustruoti tai galima ir minėtu Artūro Tereškino straipsniu²²⁵, kuriame nuo *Aušros* ir *Varpo* istorinių darbų peržvalgos staigiai peršokama prie *spartesniu progresu nužymėtos* nepriklausomos Lietuvos (1918–1940 m.) istoriografijos, tik fragmentiškai paminint *Lietuvių mokslo draugiją* (1907 m.) ir jos leistus vadovėlius bei istorines studijas, trumpai užsimenant apie pasirodžiusius periodinius leidinius *Lietuvių tauta* ir *Draugija*, nagrinėjusius ir istoriją. Tačiau Vincas Trumpa būtent aptariamą dešimtmetį matė kaip ypatingą mūsų istorijos reiškinį, kaip savotišką Naujųjų laikų Lietuvos istorijos ir kultūros *aukso amžiaus* periodą²²⁶. Istoriofografija yra kultūros dalis, todėl visiškai tikėtina, kad ir šioje srityje vienu ar kitu požiūriu aiškiai atsispindi bendrieji kultūros,

²²⁴ Apie A. Voldemaro ir L. Karsavino istorijos teorijos ir metodologijos pozicijas žr. šio darbo I.2.2 ir I.4.2.

²²⁵ TEREŠKINAS, A. Between romantic nostalgia...

²²⁶ ALEKSANDRAVIČIUS, E. Praeitis, istorija ir istorikai. Vilnius, 2000, p. 27, 32.

visuomenės raidos ir transformacijų procesai. Apie tai, kad būtent XX a. pirmojo dešimtmečio lietuvių istoriografijoje galima įžiūrėti tam tikrą kritinį Lietuvos istoriografijos įlūžį, naujo santykio su Lietuvos istorija genezę, kritinės krypties, bandančios racionalizuoti praeities tyrimą, užuomazgas, Z. Ivinskis yra rašęs:

Panaikinimas lietuvių spaudos draudimo (1904 m.) ir vis pamažu didėjantis lietuvių studentų skaičius Rusijos ir Vakarų Europos universitetuose sudarė palankesnes sąlygas kultūriniam bei moksliniam kilimui Lietuvoje. Šimtmečių sąvartoje jau atsirado lietuvių, kurie ėmė sistemingiau ir specialiau studijuoti istoriją, o iš Lietuvos istorijos srities rašyti disertacijas.²²⁷

Tarp tokių *istoriografijos pirmūnų* Z. Ivinskis išskyrė Joną Totoraitį, Joną Yčą, Igną Jonyną, Augustiną Voldemarą, Juozą Purickį ir Petrą Klimą²²⁸. Tačiau, kalbant apie istorikos sritį, apie istorijos rašymo principus ir metodologines nuostatas, ne visi iš minėtų autorių paliko naujoves, naujas prieigas generuojančių ir apmąstančių tekstų.

Prieš pereidami prie amžiaus pradžios istoriografinių manifestų analizės, dar sustokime prie dabartinių tyrimų. Neseniai pasirodžiusioje istoriografinėje disertacijoje metodologinė istorijos mokslo situacija tarpukario Lietuvoje nusakoma taip: *Nepriklausomoje Lietuvoje tarp dviejų pasaulinių karų, vyko metodologinis persiorientavimas iš Simono Daukanto ir Jono Basanavičiaus pragmatinio-didaktinio romantizmo į pozityvizmą. Tai Lietuvos istorikų teorinių ir metodologinių paieškų metas <...>*²²⁹. Nesigilinant į šioje citatoje vartojamų sąvokų pagrįstumą, reikia atkreipti dėmesį, kad metodologinio persiorientavimo nuo pragmatizmo pradžią lietuvių istoriografijoje reikėtų nukelti į XX a. pradžią. Charakteringa, kad visų didžiųjų vadinamosios *aušrinės istoriografijos* klasikų (J. Basanavičiaus, J. Mačiulio-Maironio, J. Šliūpo) darbai XX a. pradžios aštuonerių metų laikotarpyje (1903–1910 m.) atsiduria jaunesnės kartos kritikų

²²⁷ IVINSKIS, Z. *Lietuvos istorija. Iki Vytauto Didžiojo mirties*, Vilnius: Mokslas, 1991, p. 57.

²²⁸ Ten pat, p. 57–60.

²²⁹ SELENIS, V. *Lietuvos istorikų bendrija 1918–1940 metais*. Kaunas, 2008, p. 77.

(A. Janulaičio, A. Voldemaro ir M. Biržiškos) taikinyje. Šias *kritikas* tiek, kiek jos orientuojasi į naujus istorijos rašymo horizontus, kitokius metodologinius principus, manytina, galima vadinti tam tikrais *istoriografiniais manifestais*. Juo labiau kad kai kurias iš tų naujovių jau bandyta analizuoti, o vienas iš tekstų, apie kurį bus kalbama šiame poskyryje, egzistuojančioje tyrimų tradicijoje jau buvo pristatytas kaip manifestas²³⁰.

Tam tikra prasme išskirtinė vieta tarp kritikų, kaip bus matyti, tenka A. Voldemaro tekstams. Įsigilinus į A. Voldemaro recenziją J. Mačiulio-Maironio 1906 m. išleistam istoriniam darbui, galima fiksuoti, kad čia pasisakoma pirmiausia prieš *tautiškai patriotinę istoriosofiją* ir prieš poetinę, vartojant Benedetto Croce's terminą, istoriografiją. Kitaip sakant – prieš tokią istoriografijos formą, kurioje jausmai ir emocijos nustelbia protą ir analitinį tyrimo dėmenį. Poetinė istoriografija, anot Croce's, yra lyrinė jausmo, vaizduotės istoriografija, kurioje intuityvusis pradas užgniaužia mąstymą. Ja galima vadinti ir istorinę beletristiką, pretenduojančią į istoriografijos vardą²³¹. Bet kuriuo atveju, ilgaamžis istoriografinis pragmatizmas buvo persmelktas poetinių ir retorinių istorijos perteikimo aspektų, be vienokio ar kitokio pasidavimo jausmui dar turėdamas aiškų praktinį didaktinį tikslą – mokyti, auklėti ir šviesti. Šiuo atveju pragmatiškai orientuota *Lietuvos istorija*, kurioje dar veikia *krivių krivaičiai, vaidilos ir vaidelytės*, atsiduria kritikos centre, kartu su tautiškai patriotine argumentacija:

Autoriui, matyt, rodosi, jog kai kurių istorikų nuomonės, kurios gali pažeminti ar šiaip, ar taip lietuvius, mažai tegali arba ir suvis negali įkvėpti tėvynės meilės, – ir jis prieš jas kariauja. Prisistebėkim, kaip jis gina Vytautą nuo svetimtaučių istorikų užpuldinėjimų: „Klysta tie, sako p.

²³⁰ Giedrius Viliūnas, analizuodamas XX amžiaus pirmosios pusės lietuvių literatūros mokslą, yra akcentavęs Mykolo Biržiškos ieškojimus amžiaus pradžioje. Tuo metu, anot Viliūno, M. Biržiška ne tik paskelbė darbų savo svarbiausių mokslinių interesų srityse, bet kartu formavo savo koncepcijas, išryškindamas vienos įtakingiausių tarpukario Lietuvos literatūros mokslo mokyklų – *literatūrinio pozityvizmo metodologinę programą*. M. Biržiškos 1910 m. straipsnyje *Apie literatūros istoriją ir mūsų „istorijas“* autorius mato *lietuvių literatūrologinio pozityvizmo manifestą* (Žr.: VILIŪNAS, G. Į žodžio meno gilumas (Lietuvių literatūros mokslas XX amžiaus pirmoje pusėje), *Darbai ir dienos*, 2003, nr. 36, p. 262–263, 278).

²³¹ NORKUS, Z. Istorika... p. 109.

Maironis, kurie sako, būk Vytautas pabaigoje savo viešpatavimo papuolęs į Vokietijos ciesoriaus Zigmanto ir kryžiuočių tinklą ir tiktai per savo didybę geidęs karališko vainiko. Tokia pažvalga yra neteisi. Sunku tikėti, kad Vytautas, taip didis visuose savo darbuose, būtų davęs įbruklinti save į spąstus tokiam Zigmantui, kursai nieku didžiu neatsiženklino, ir toli buvo nelygus mūsų Vytautui“ (p. 113). Šitą citatą padariau kaip pavyzdį p. Maironio tautiškos argumentacijos, kuri logikos reikalavimų visai nenori pripažinti <...> ... savaiminis vardų kraipymas belietuvinant juos kaip nors, pareina iš viršminėto patriotinio jausmo²³².

J. Mačiulio-Maironio *Atsakymas mano kritikui*²³³ buvo gana literatūrinis, atsiremiantis į literatūros klasikus, metaforiškas, tam tikra prasme *supoetinantis* pačią A. Voldemaro kritiką. Pirmiausia, J. Mačiulis-Maironis buvo įsitikinęs, kad jei A. Voldemaras būtų pasistengęs paaiškinti tai, kuo skiriasi *pragmatiškas* istorijos rašymo būdas nuo *genetiškojo*, tai *nemažai, kaip spėju, būtų žmones prijuokinęs!* Ženklią dalį atsakymo užima svarstymas apie tai, kad A. Voldemaras per daug dedasi suprantas, kaip reikėtų rašyti istoriją – *Tikras vokiečių Momsenas, istorijos studijose pražilęs:*

Prisiklausęs ant pirmojo universitėtės kurso moksliskai skambančių žodžių, kaip: objektyvinės išlygos, istorijos sintezės, rašijinė tradicija, genetiškas ir pragmatiškas rašymo būdas ir t. t., beria juos kaip iš rankovės, kur reikia ar nereikia, tarsi, norėdamas prieš visuomenę pasigirti savo gilia erudicija.

Atsakyme atsiribojama nuo priekaištų dėl perdėto patriotinio jausmo, kurį, pasak atsakymo autoriaus, A. Voldemaras dažnai prikiša, nes, J. Mačiulio-Maironio manymu, tai jau subjektyvus pasirinkimo dalykas – *vienam patinka vargonai, kitam svagonai!* Atkreiptinas dėmesys, kad recenzijos pradžioje A. Voldemaras padarė vieną išlygą. Kadangi recenzuojamas 1906 m. J. Maironio darbo leidimas yra ne tik perdirbtas, bet ir papildytas visai nauja dalimi, skirta raštijos istorijai, todėl į šį darbą, pasak A. Voldemaro, galima žiūrėti kaip į visai naują veikalą ir kelti jam reikalavimus, kurių *negalėję būtumėm užreikšti prieš 20 metų pirmajam leidimui.*

²³² VOLDEMARAS, A. (1906).

²³³ MAIRONIS. Atsakymas mano kritikui, *Vilniaus žinios*, 1906, nr. 254 (572), p. 1–2.

Nekreipdamas dėmesio į šią išlygą ir užimdamas gynybinę, tačiau kiek herojišką poziciją, J. Mačiulis-Maironis gana vienareikšmiškai atsiribojo nuo priekaištų:

Nelaukdamas, ligi mūsų mokslo vyrai, anot p. Voldemaro stiliaus, *bedirbantieji istorijoj*, prisirengs kada ir šaltinius pertikrinti, ir jų rinkinį sutvarkyti, ir pamatinius klausimus išrišti ir bent kokią monografiją parašyti, žodžiu sakant, nelaukdamas kol saulė patekės ir medus į gerklę varvės, parašė jau 20 metų atgal istoriją bent mažai apšviestiems žmonėms, o visuomenei, *neatsižinojus* pirma, kokius p. V. *užreikš iš autoriaus reikalavimus* ir kaip jo *veikalą apibūdins*, prireikė net trečiojo leidimo.

Tikėtina, kad J. Mačiulį-Maironį, kurio istorinio darbo įvairūs leidimai susilaukė ne vieno itin teigiamo įvertinimo, stipriai užgavo kritiškoji recenzija, nes dar kartą leisdamas savo istoriją po 20 metų (1926 m.) savo rinktinių raštų serijoje autorius pateikė vieną pastabą, kurios adresatą galima nuspėti: *Mūsų kai kurie šaunūs vyrai nepraleidžia progos, neparodę savo gilios erudicijos, skaudžiai kitus kritikuodami, bet patys pozityvaus darbo veikalais nemėgsta pasirodyti*²³⁴. Šiame kontekste taip pat atkreiptinas dėmesys, kad nors savo atsakyme J. Mačiulis-Maironis labiausiai stengėsi parodyti kritiko formulavimų ir sprendimų nelogiškumą ir patarė autoriui *užsiimti kokiū nors naudingesniu darbu, nekaip rašinėjimu niekam vertos, nesubrendusios kritikos*, vis dėlto po 20 m. rengdamas ketvirtąjį iš esmės pertvarkytą *Lietuvos praeities* leidimą daug kur atsižvelgė ir į kritiškojo recenzento pastabas²³⁵.

A. Voldemaro ir J. Mačiulio-Maironio 1906 m. polemika, nors iliustratyvi bei charakteringa, kalbant apie į moksliskumą orientuotos istoriografijos prielaidų sankirtą su pragmatine, didaktine, sąmoningai literatūrizuota istoriografija, o kartu ir apie tam tikrą *tarpparadigminį nesusikalbėjimą, nebedramatiškumą*, ji nebuvo vieniša XX a. pradžios Lietuvoje. Istorijos kaip literatūrinės fikcijos kritika įgavo įvairius pavidalus, pradedant bandymu konceptualiai atnaujinti, permąstyti vieną iš *visuomenės istorijos mokslo šakų – literatūros istoriją*, o baigiant tuo, kad ir į pačią grožinę literatūrą pažvelgta mokslinės tiesos siekiančiu požiūriu.

²³⁴ MAIRONIS. *Raštai, t. IV: Lietuvos praeitis. Ketvirtoji laida, žymiai perdirbta*. Kaunas, 1926, p. 3.

²³⁵ ZABORSKAITĖ, V. Maironis. Vilnius, 1987, p. 290–291.

1910 m. straipsnyje *Apie literatūros istoriją ir mūsų „istorijas“* Mykolas Biržiška ėmėsi permąstyti tai, kokios yra ir kokios turėtų būti literatūros istorijos²³⁶, t. y. mėgino atsakyti į klausimus, kokios yra europinės literatūros istorijos tendencijos, ko joms trūksta ir kas jose tinkamai akcentuojama, o taip pat išsiaiškinti, ko stokoja ir su kokiais *prietais* susiduria beprasidedanti lietuvių literatūros tyrinėjimo tradicija. Straipsnio vedamasis samprotavimas buvo apie tai, kaip visuomeniniai santykiai (*visuomenės santykiai*) daro vienokią ar kitokią įtaką visuomenės kultūrai. Iš to seka, kad įvairūs visuomenės sluoksniai ir jų tarpusavio santykiai palieka savo žymes literatūros raidoje – ilgainiui tyrinėtojams labiau įsigilinant į visuomeninius procesus, pasak M. Biržiškos, *surandamas atitikimas, vėlėliau ir priežastinė raštijos priklausomybė nuo viešpataujančių ar tebeįvykstančiųjų visuomenės santykių – „talentai“ tikrai giliau ir vaizdžiau už kitus juos išreiškia*²³⁷. Paprastai literatūros istorijos rašomos „*susipratusių*“ *buržuazijos tarnautojų*, todėl dažna literatūros istorija mieliau užsiima gana paviršutiniškais dalykais (ypatingą dėmesį skiria biografinėms ir bibliografinėms prieigoms). Todėl, pasak M. Biržiškos, literatūros istorikai nėra linkę gilintis į „*visuomenės santykius*“, *kurie kažgi-kur gali nuvesti!* Tačiau, autoriaus požiūriu, laipsniškai atsiranda ir tokių literatūros tyrinėtojų²³⁸, kurie vis labiau atveria visuomeninius literatūros pagrindus: *kurie vis labiau „nužemina“ literatūrą*, ieško jos ryšių su *teritorijos ir gentinėmis ypatybėmis*, domisi politikos ir kultūros pokyčiais bei jų poveikiu visuomenei (pirmiausia inteligentijai), o iš to – ir poveikiu literatūrai. Tai, anot autoriaus, *pirmieji žingsniai prie nelabuųjų visuomenės santykių*. Akyliau į visuomeninį kultūros ir literatūros pagrindą įsižiūri

²³⁶ BIRŽIŠKA, M. Apie literatūros istoriją ir mūsų „istorijas“, *Visuomenė*, 1910, nr. 2, p. 45–49.

²³⁷ Ten pat, p. 45–46.

²³⁸ Tarp tokių pirmūnų M. Biržiška nurodo: natūralizmo teoretiką, sociologinio pozityvizmo šalininką, prancūzų meno istoriką Hyppolite Taine (1828–1893), vokiečių literatūros istoriką Hermann Hettner (1821–1882), danų literatūros tyrinėtoją ir natūralizmo teoretiką Georg Brandes (1842–1927), socialinio utilitarizmo literatūroje, sociokultūrinių literatūros pagrindų analizės šalininką, lenkų filosofą ir literatūros kritiką Piotr Chmielowski (1848–1904).

ir drąsesnius žingsnius visuomenės santykių studijų kryptimi daro, pasak M. Biržiškos, kai kurie lenkų ir rusų *jaunesnieji istorininkai*²³⁹.

Pereidamas prie lietuvių literatūros istorijos charakteristikos, M. Biržiška stabteli prie to, kad būtent lietuvių literatūros istorija (kuria užsiima tiek patys lietuviai, tiek vokiečių, lenkų, rusų autoriai, t. y. *lietuvių literatūros istorininkai*) yra bene labiausiai apleista tyrimų sritis, nes jei kai kuriose srityse jau šis tas nuveikiama, pvz., kalbos dalykuose, Lietuvos istorijoje (*jei Lietuvos istorijos bent kai kuriais svetimais veikalais galime pasidžiaugti*), tai lietuvių literatūros istorija netgi minėtu paviršutinišku būdu dar tebėra *menkai teištirta*. Ir jeigu *bibliografija dar šiaip bei taip apdirbta*, tai tie dažnai svarbūs darbai ir darbeliai vis dėlto tėra pagalbiniai veikalai, o ne pati literatūros istorija. Pastarosios kontekste kaip pavyzdžius matydamas J. Šliūpo, E. Volterio, J. Mačiulio-Maironio, A. Bezenberger'io darbus, sąmoningai nesustodamas prie jų detaliau ir nelygindamas jų vertės, M. Biržiška dar sykį akcentuoja platų kontekstą, kuriame literatūros istorija suprantama kaip visuomenės istorijos mokslo šaka:

Ir kas gi pasirodo: toli ne literatūros istorijai skiriamoji M. Römerio „Litwa“ (Lvove–Krokuvoje, 1907 m.) kuone daugiau mums apie ją pasako negu ką tik įvardintieji ir neva šiaijai paskirtieji veikalai!

Kritinis požiūris į esamas literatūros istorijas reiškiamas ir samprotavimu, jog jos nelabai peržengia tą informaciją apie literatūros raidą, kurią galima rasti minėtuose literatūros istorijai pagalbinuose bibliografinuose darbuose²⁴⁰.

²³⁹ Tarp *jaunesniųjų istorininkų* buvo nurodytas Anatolij Lunacharskyj (1875–1933), rusų literatūros tyrinėtojas, vienas iš marksistiškai orientuotų revoliucionierių, nuo 1917 iki 1929 metų dirbęs pirmuoju sovietų liaudies švietimo komisaru, ir Stanisław Brzozowski (1878–1911), ankstyvųjų K. Marxo raštų interpretatorius, istorinio materializmo šalininkas, ryškus XIX a. lenkų literatūros krypties tradicionalizmo ir provincializmo kritikas. Czesławo Miłoszo vertinimu, S. Brzozowkis – vienas iškiliausių lenkų filosofų, o XX amžiaus lenkų literatūroje būtų sunku surasti kitą rašytoją su tokiais plačiais užmojais (Žr.: МИЛЮШ Ч. Человек среди скорпионов (Отрывки из книги). *Новая Польша*, 2008, № 9. Prieiga: <<http://www.novpol.ru/index.php?id=1039>>; Stanisław'ui Brzozowski'ui buvo skirta ir žinomo lenkų idėjų istoriko Andzej Walicki marksistinės minties raidos Lenkijoje interpretacijoms skirta studija: WALICKI, A. Stanisław Brzozowski and the Polish Beginnings of Western Marxism. Oxford, 1989.

²⁴⁰ Užbaigdamas tokia daline išvada esamų literatūros istorijos darbų įvertinimą bei išnašoje nurodydamas savo darbą *Literatura litewska*, spausdintą 1909 m. lenkiškoje enciklopedijoje *Wielka Encyklopedia Powszechna Ilustrowana*, kritiškai jį komentuodamas, M. Biržiška laikosi bendrųjų straipsnyje keliamų

Į išvadas pretenduojanti straipsnio dalis nusitaiko į tam tikras sociopolitines, mokslines ir disciplinines literatūros istorijos tyrimo prielaidas (ir jų kritiką), taip pat tai savotiškas kvietimas naujai imtis lietuvių literatūros istorijos nagrinėjimo. Pristatomi *prietarai*, kurių reikėtų atsisakyti rengiantis *duoti* tikrą literatūros istoriją. Literatūros raidos tyrimą reikėtų apvalyti nuo Lietuvos, lietuvių istorijos, mitologijos, kalbos ir kt. darbų įtraukimo į literatūros istoriją. Tyrinėjimuose taip pat reikėtų vengti, anot autoriaus, į grožinę literatūrą žiūrėti filologų, etnologų požiūriais ir kitais mažai ką bendro su literatūra turinčiais žvilgsniais (pavyzdžiui čia nurodomi E. Volterio ir A. Bezenberger'io darbai). Kito *prietaro* (*baimės visuomenės santykius „kibinti“ aiškinant „dvasinę“ kultūrą*) probleminiame kontekste ryškėja M. Biržiškos perskyra tarp esamo ir pageidaujamo literatūros tyrinėjimo, o tokiu būdu manifestuojama nauja, prieš tradicinį patriotizmą tyrimuose nukreipta lietuvių literatūros samprata. Autoriui žvelgiant į svarbiausias *ligšiolinio lietuvių literatūros istorijos tyrinėjimo* ypatybes, dar kartą akcentuojama, kad *bene vyriausioji jų ypatybė bus literatūros visuomeninių ir kultūrinių pamatų niekinimas...* Ir jei aušrininkų ir vėlesnių kartų raštija, M. Biržiškos požiūriu, dar siejama su visuomenės ar tautos gyvenimu, tai anksčiau pasirodžiusieji raštai svarstomi vien bibliografijos ir rašytojų biografijų požiūriu, kas apsunkina ne tik jų visuomeninės ir kultūrinės svarbos suvokimą, bet ir netinkamai supaprastina lietuvių raštijos (ir literatūros) sampratą:

Jų [senosios ir naujosios literatūros, raštijos] ryšys paviršutinis – pasirodymas lietuvių kalboje. Pertai neteisingas Mažosios Lietuvos raštijos istorijos iškėlimas aukščiau už Didžiosios, pertai vandališkas paniekinimas XVI–XVII a. lietuvių raštijos Didžiojoje, nes... pastaroji ne tik lietuvių, bet ir kitose kalbose [rusų, lotynų, lenkų] išsireiškė! Tat suprantama: Mindaugio, Gedimino, Algirdo, Keistučio ir Vytauto (tiktai ne Jagėlos!) garbės įpėdiniams sunku yra užsiimti „Lietuvos nupuolimo“ gadyne ir kur [kas] maloniau sekti vokiečių autoritetus! <...> Taip dalykams stovint, ne tiktai neturime tinkamos lietuvių literatūros istorijos, rimtesnių monografijų ar bent literatūrinių biografijų, bet ir greičiausiai ilgai dar jų lauksime, juo labiau, jog medžiaga

reikalavimų literatūros istorijai, o tai gali sudaryti įspūdį, kad būtent savo paties parašytą lietuvių literatūros apžvalgą jis traktuoja kaip labiausiai vertą dėmesio.

renkama apgraibomis ir vienpusiškai (kiekvienas lietuvių kalbos raštpalaikis svarbesnis išrodo už lietuvių raštus kitose kalbose, kurie paprastai niekinami)²⁴¹.

Dirva laukia plati, reikia tiktai daugiau darbininkų... Jei į šiuos prietarus bus atsižvelgta, M. Biržiškos požiūriu, galima tikėtis, kad ilgainiui *ir tikrą literatūros istoriją skaitysime*.

Žvelgiant metodologiškai, manytina, kad G. Viliūno išvadas²⁴² būtų galima išplėsti. Svarstyame tekste galima įžvelgti ne tik *literatūrologinio pozityvizmo metodologinę programą*, tačiau ir vienokį ar kitokį jos santykį su XIX a. antrojoje pusėje iškilusia marksistine tyrimų programa²⁴³. Juo labiau kad tokiam požiūriui neprieštarauja nei svarstyto straipsnio terminijos įvertinimas²⁴⁴, nei tuometinės M. Biržiškos veiklos kontekstas²⁴⁵. Pagaliau, tokį žvilgsnį laiduotų ir kai kurie vėlesni atsiminimai apie jaunąjį Mykolą Biržišką:

²⁴¹ BIRŽIŠKA, M. Apie literatūros istoriją..., p. 48–49.

²⁴² VILIŪNAS, G. Į žodžio meno gilumas... p. 261–281.

²⁴³ Evaldo Nekrašo straipsnyje, skirtame pozityvizmo ir marksizmo santykių problematikai, bandoma parodyti, kad *klasikinis marksizmas nėra toks tolimas klasikiniam pozityvizmui, kaip paprastai manoma* (Plačiau žr.: NEKRAŠAS, E. Pozityvizmas ir marksizmas. *Problemos*, 2008, nr. 73, p. 155–166).

²⁴⁴ Straipsnyje naudojama terminija (*luomų kova, buržuazinė kultūra, buržuazijos tarnautojai, visuomeninis kultūros ir literatūros pagrindas, visuomeniniai santykiai*) gali būti traktuojama kaip aiškiai peržengianti vien literatūrologinio pozityvizmo idėjinę bazę.

²⁴⁵ Nuo 1905 m. Mykolas Biržiška buvo Lietuvos socialdemokratų partijos (LSDP) narys, o 1907–1908 m. kartu su bendrapartiečiu Augustinu Janulaičiu (pirmuoju *Komunistų manifesto* vertėju į lietuvių kalbą 1904 m.) redagavo LSDP savaitinį žurnalą *Žarija*, kuriame buvo nuosekliai reklamuojama ir marksistinė literatūra, K. Marxo ir F. Engelso veikla ir raštai (žr.: pvz., *Žarija*, 1908, nr. 20–21, p. 324.). Panašios tendencijos išliko ir vėliau M. Biržiškos parašytoje *Skaitymo programėlėje* darbininkams (*Giedros kalendoriuje 1914 metams* buvo rekomenduojama skaityti K. Marxo, F. Engelso, G. Plechanovo, V. Kapsuko, Z. Aleksos-Angariečio, A. Janulaičio ir kt. autorių raštus); minėtini ir M. Biržiškos santykiai su žinomu lenkų archeologu Ludwiku Krzywickiu, kuris jaunystėje buvo susijęs su vokiečių socialistais, vertęs ir redagavęs K. Marxo *Kapitalą*, o XX a. pradžioje tyrinėjęs Lietuvos piliakalnių. Tuo metu L. Krzywickis palaikė ryšius su Stanislovu Narutavičium, Vladimiru Zubovu, Povilu Višinskiu ir M. Biržiška, o pastarasis gerokai vėliau rašytuose atsiminimuose apie amžiaus pradžios situaciją sakė, kad L. Krzywickio darbus (tarp jų ir jo darbą *Žmudž starožytna*) studijavo visi tie [Lietuvos] inteligentai, kurie kalbėjo lenkiškai. XX a. pradžioje M. Biržiška nemažai rašė apie socialdemokratų veiklą, tarptautinius socialistų suvažiavimus, tačiau rašydamas atsiliepiamą apie 1904 m. lietuvių kalba pasirodžiusi *Komunistų partijos manifestą*, nors ir palankiai apie jį atsiliepdamas, svarstė, kad *kai kas* [jame yra] *gerokai pasenę, atsilikę nuo visuomeninio gyvenimo plėtojimosi*. Baigiant šį rakursą tinkama būtų nurodyti ir į K. Marxo portretą, kuris jau nacių okupacijos metais buvo paslėptas (vėliau atrastas) Biržiškos asmeninėje bibliotekoje. Plačiau apie M. Biržiškos veiklą XX a. pirmaisiais dešimtmečiais žr.: PŠIBILSKIS, V. B. Mykolas Biržiška. Patrioto, mokslininko, kultūrininko gyvenimo ir veiklos pėdsakais. V., 2009, p. 63–123, 359–360.

Antanas Miškinis pasakojo, jog Krėvė nemėgęs ir M. Biržiškos. Kartą Konrado kavinėje Krėvė pasakęs apie Biržišką, kad jis palaidojęs Marksą, kurį jaunystėje garbinęs, ir išsižadėjęs senų dievų²⁴⁶.

Bet kuriuo atveju, M. Biržiškos požiūris į literatūros procesą svarstyame straipsnyje nebuvo vien tik radikaliai deterministinis²⁴⁷. Į šį straipsnį ir iš jo išplaukiančias išvadas netrukus buvo atkreiptas dėmesys.

Gana kandžiai į M. Biržiškos straipsnį atsiliepė A. Voldemaras²⁴⁸. Atsiliepime pradedama nuo to, kad M. Biržiška savo straipsnyje padaręs *didelį išradimą*, jog *pas lietuvius nėr literatūros istorijos*:

Visai rimtai jis prirodo, kad Zavadzkių, Šlapelienės ir kitų knygynų katalogai negali vadintis literatūros istorija. Lygiai rimtai prirodo toliau p. B-ka, kad Šliūpo *Lietuviškieji raštai ir raštininkai* arba tolygūs straipsniai – ne literatūros istorija. <...> Mums tik truputi keista, kad p. M. B-ka, smarkiai nuteisęs visus ligšiol rašiusius apie lietuvių literatūrą, maloniai daro išėmimą M. Biržiškos *Lietuvių literatūrai* (Wielka encykl. powsz. III), kuri nei kiek negeresnė, kad ir už jo išpeiktąją Maironies *Trumpą lietuvių rašliavos apžvalgą*²⁴⁹.

Kritikas aštrina, kad straipsnio autoriaus literatūros istorijai keliami uždaviniai yra pernelyg įvairūs (apimantys ir visuomenės santykių istoriją, ir literatūrinių formų raidos istoriją, pagaliau, ir grožinės literatūros raidą, žvelgiant estetinių pokyčių žvilgsniu), todėl, anot autoriaus, M. Biržiška *suranda literatūros istorijos mokslui naujus uždavinius, kurie ... prieštarauja kits kitam, o to dar lyg šiol niekas nesugebėjo padaryti*. Iš esmės atsiliepime dėmesys koncentruojamas į M. Biržiškos straipsnyje literatūros istorijos tyrimui keliamus uždavinius ir į siūlomo jos nagrinėjimo metodo ypatybes. Pirmuoju klausimu pasisakoma, kad literatūros istorija iš tiesų turi ne vieną uždavinį, tačiau ties skirtingais uždaviniais

²⁴⁶ TOLIUSIS, Z. Vincas Krėvė. Medžiaga biografijai, *Metai*, 2008, nr. 3, p. 118.

²⁴⁷ Išnašoje M. Biržiška pridūrė, kad, *žinoma, toli ne viskas literatūroje išaiškinama visuomenės santykiais. Apsireikšdama ne minios, bet atskirų žmonių tvėrime, daug priklausančiame nuo kiekvieno rašytojo prigimtojo būdo, šiais santykiais [ji] nepilnai tepadengiamo* (Žr.: BIRŽIŠKA, M. Apie literatūros istoriją..., p. 46).

²⁴⁸ VOLDEMARAS, A. *Visuomenės mokslieki išradimai*. *Viltis*, 1910, nr. 46, p. 1.

²⁴⁹ Ten pat.

koncentruojasi įvairios literatūros tyrinėjimo tradicijos ir mokyklos. Tačiau šio reiškinio specifika esanti tokia, kad pamatinės įvairių metodų prielaidos yra skirtingos, o priklausomai nuo jų yra formuluojami ir skirtingi reikalavimai tyrimams. Todėl, priklausomai nuo požiūrio, dažnai surandamas ir vienintelis ar svarbiausias literatūros istorijos tyrimų uždavinys. M. Biržiškos tekste, anot A. Voldemaro, kaip tik įvairūs uždaviniai suplakami į vieną. Tiek pirmo, tiek antro klausimo kontrargumentacijai pasitelkus tam tikrus Vakarų literatūros mokslo pavyzdžius²⁵⁰, bandoma parodyti, kad tiek literatūros istorijai keliamų uždavinių gausumas ir įvairumas, tiek *filologijos masto* literatūros tyrimuose neigimas yra nepakankami, todėl išvadoje sakoma, kad tai vietinis *lietuvių nuosekliųjų demokratų namų ruošos mokslas*, neturintis nieko bendro su Vakarų literatūros mokslu. Mokslo uždaviniai turi būti *organiškame ryšyje kitas su kitu*, o šio ryšio, anot A. Voldemaro, būtent kaip tik labiausiai trūksta kritikuojamame straipsnyje. Apie *filologijos masto* naudojimo literatūros istorijoje kaip *prietaro* atidengimą sakoma, kad toks supratimas rodo, jog autorius *neturi nė mažiausio apie filologiją supratimo*, todėl tiesmukai siūloma apie tai pasiskaityti žinyuose ir enciklopedijose. Apibendrinamas savo pastabas dėl *buržuazinių mokslininkų, užsiimančių tik literatūros paviršiumi ir gudriai varančių savo intrigą* (t. y. nenorinčių akcentuoti visuomenės santykių), A. Voldemaras siūlo ir į patį M. Biržiškos tekstą pažvelgti visuomeniniu požiūriu:

Norėčiau tik paklausti jo, kur jis surado tokius literatūros istorikus, kurie tenkinas *biografijomis ir bibliografijomis*. Aš ligšiol jų neužtikau. O gal p. M. B-ka, – kaipo laikraščio, kursai numano „istorijos būtinumą“ bendradarbis, – ir neskaitęs iš anksto žino, kad tiems mokslininkams, buržuazijos tarnams, kitko ir nelieka, kaip užsiimti biografijomis bei bibliografijomis. Juk išeinant iš tokio neabejotino principo, kaip „istorijos būtinumas“ ir nuosekliai mąstant – kam gi jis kitaip būtų nuoseklus demokratas? – galima ir teoriškai sužinoti, apie ką rašo Europos literatūros istorikai, tai kam čia dar nuobodus darbas iš faktų patirti, apie ką jie rašo.

²⁵⁰ Pasitelkti autoriai: XIX a. antrosios pusės vokiečių anglistas ir romanistas, pirmasis anglų filologijos profesorius kontinentinėje Europoje, vienas iš anglistikos tėvų Bernhardas ten Brinkas (1841–1892), prancūzų literatūros profesorius Lozanoje, istorikas, publicistas ir poetas Georges Renardas, 1900 m. išleidęs literatūros istorijos metodologijai skirtą knygą – *La Méthode scientifique de l'histoire littéraire*.

Aišku, kad būtent šis kritiškas atsiliepinimas išprovokavo M. Biržišką *Analfabeto* slapyvardžiu po keletą mėnesių paskelbti dar vieną programinį straipsnį²⁵¹. Jame, pavadintame *Visuomenės istorijos mokslas ir studentija*²⁵², dar kartą grįšta mintis, kad lietuvių šviesuomenė, kaip *naujosios gdynės visuomenės santykių gimdinys*, be abejonės, daugiau žino apie Gedimino, Algirdo ar Vytauto laikus, nei apie vėlesnį Lietuvos visuomenės plėtojimąsi. Į A. Voldemaro kritikos pirmus sakinius – „*Nuoseklieji demokratai*“ pradeda užsiimti mokslu. Iš tos pusės jie buvo veik visai nežinomi²⁵³, – aiškiai palaikant *visuomeniečių* (t. y. socialdemokratų), o asmeniškai kartu ir *bajoriškosios Lietuvos* poziciją, atsakoma ryžtingai:

Kad tai pirmeiviai taip mažai būtų rūpinęsi praeities ištyrimu, na tat nesunku būtų išaiškinti jų „prigimtu, lengvu būdu...“, bet ką gi bepasakius apie konservatyvinius gaivalus, kurie kad ir nuolatos užsipuola ant nesutinkančių ar bent nesirokuojančių su „tautiškąja“ visuomenės tradicija (=istorija?) pirmeiviškųjų sumanymų, istoriškumo įžvilgyje visai nuo jų nesiskiria. O tačiau nieko čionai nėra nepaprasto: muzikų visuomenė, kuri duoda mūsų inteligentiją, praeityje savo ne ką teranda, jeibent gilesniojoje... Niekinama „lenkiškoji“ ar „poniškoji“ praeitis, kartu gi jaučiamasi ar bent žadama tapti tikrais šalies šeiminkais, taigi, ir jos *evoliucijos*, istorijos pasekmių paveldėtojais. Kurgi nuoseklumas? Tasai trūkumas tegalimas išaiškinti mūsų idėjiniu visuomeniniai - kultūriniai neišsiplėtojimu, kultūriniai barbaringumu.²⁵⁴

Argumentavus tezę, kad lietuvių šviesuomenei labai trūksta socialinės kultūrinės XV–XIX a. Lietuvos evoliucijos pažinimo, buvo suformuluotos tam tikros tyrimų programos, skirtos XV–XIX a. *visuomeniniam-ekonominiam ir kultūriniam*

²⁵¹ Nepaisant to, kad svarstytas M. Biržiškos straipsnis mėgina atverti ne vieną naują perspektyvą tiek literatūros, tiek istorijos tyrimams, manytume, kad būtent šį M. Biržiškos atsakymą, sprendžiant iš jo turinio ir konkrečių vėlesnių darbų ir orientacijų, būtų galima vadinti istoriografiniu manifestu, (žr.: *Analfabetas* [Mykolas Biržiška], *Visuomenės istorijos mokslas ir studentija*, *Visuomenė*, 1910, nr. 7–8, p. 263–268).

²⁵² Apie M. Biržiškos straipsnį kaip į tam tikrą reagavimą į *Viltyje* išspausdinta kritiką galima spręsti iš to, kad jame pirmiausia pradėdama nuo Juozo Tumo, kuris tuo metu buvo vienas iš visuomenei, politikai ir kultūrai skirtos *Vilties* redaktorių (žr.: <http://www.lle.lt>), pasisakymų apie marksistuojančią inteligentiją. Sakydamas, kad kitur visuomenės ir istorijos mokslas yra gerokai išsiplėtojęs (kad „*visuomeniečiams*“ *belieka jis nuo galvų ant kojų apversti*) ir todėl darbas ten kur kas lengvesnis, M. Biržiška priduria, kad *pas mus, kaip žinom, ir ne „visuomeniečių“ ne kas toje srityje tenuveikta; bene greičiau patys duosim darbo buržuazijai – „tautiškiesiems“ mokslininkams „atitaisinėti“ mūsų tyrinėjimus, ne kaip iš jų ko nors sulauksime!* ... Ne paskutinę vietą čia svarstomoje interpretacijoje užimtų ir tai, kad M. Biržiškos kritiku *Viltyje* pasirodęs A. Voldemaras 1910 m. kaip tik dar buvo baigiamųjų kursų studentas Peterburgo universitete.

²⁵³ VOLDEMARAS, A. *Visuomenės mokslai* ... p. 1.

²⁵⁴ *Analfabetas* [Mykolas Biržiška], *Visuomenės istorijos*... p. 263–264.

Lietuvos tardymui, gairės. Studentai, kurie jau baigė savo studijas, anot autoriaus, mokėsi ir referatus rašyti, ir su istorijos tyrinėjimo būdais susipažino. Nors temų studentišku darbų dažnai buvo iš visuotinio visuomenės mokslo ar iš visuotinės istorijos, t. y. tai buvo *svarbūs klausimai, pagilinantys pažiūras į visuomenę ar politiką*, tačiau kol kas nei vienas tų referatinių, M. Biržiškos manymu, nebandė tų išbandytų tyrinėjimo metodų panaudoti dirbdamas su *Lietuvos visuomenės istorijos* medžiaga. Todėl *dabartinio kultūrinio gyvenimo sąlygose* būtent studentija, anot M. Biržiškos, turėdama geresnes sąlygas (arti universiteto mokslo, naudodamiesi profesorių ir draugų pagalba, knygynais, archyvais, mokslo atmosfera), turėtų plačiau užsiimti istorijos ir visuomenės mokslais, sudomindama jais ir šviesuomenę. Todėl siekiant pademonstruoti, kad *dirva laukia plati*, kaip pavyzdžiai tyrimams nurodomos bendrosios temos²⁵⁵ (dažnai su potėmėmis), išskiriami įsidėmėtini, daugiausia Rusijos istoriografijos LDK istorijos tyrinėjimo autoritetai²⁵⁶, nusakoma atskirų temų tyrimo specifika. Būtent kairiausiam šviesuomenės sparne įžiūrėdamas tam tikrą pažangą (*pirmyneigą*) praeities tyrimuose, M. Biržiška nurodo ir tam tikras metodines galimų ir reikalingų tyrimų nuostatas: *Mums prisieis ir išblaškytoji medžiaga rinkti, raustis neapdirbtoje „literatūroje“ <...>*. Pasisakydamas prieš kompiliacijas tyrimuose, už ekonominės ir kultūrinės statistikos panaudojimą, ragindamas kai kur mokėti apdoroti ir publicistiką, autorius taip pat nurodo, kokių rezultatų iš tokių *studentišku tyrimų* reikėtų laukti:

²⁵⁵ Bendrosios temos tyrimams: *Visuomenės santykiai XV–XVI amžiuje ir jų evoliucija. Didieji kunigaikščiai, didžiūnai, bajorai, miestelėnai, žemdirbiai; Statuto istorija ir jo visuomeninis svarbumas; Visuomenė ir teismas. Tribunolas; Ponų „roda“ XV–XVI amžiuje; Žemdirbystės ir žemvaldystės evoliucija; Miestų istorija; Bažnyčios administracijos ir kultūros istorija; Socialinis lietuvių judėjimo pagrindas*. Pastebėtina, kad tik prie paskutinių 3 temų nėra nurodyta autorių ir pavyzdinių tų temų tyrimų. Įdomu ir tai, kad katalikiškai orientuotoje A. Jakšto-Dambrausko redaguojamoje *Draugijoje* minimas M. Biržiškos straipsnis ir jo išskirtos tyrinėjimų temos buvo taip anuotos: *Dauguma studentų sakos netur ką veikti. O darbo pilna: pvz., švietimo istorija, Jėzuitai, žemaičių dvasiškija, Vilniaus universitetas ir t. t. ir t. t. <...>* [Lietuvių spaudos turinys, *Draugija*, 1910, nr. 46, p. 215]. Akivaizdu, kad M. Biržiškos išskirtos potėmės šiuo atveju virto *temomis*.

²⁵⁶ Be keleto lenkų istorikų darbų paminėjimo – Smolka (2), Prochaska (2), Papée (2), J. Witord (1), H. Mościcki (1), išskirtinis dėmesys skiriamas M. Liubavskio (8), Davnor-Zapolskio (6), I. Lappo (6), F. Leontovičiaus (6), M. Maksimeikos (4), Beršadskio (3), Levickio (2) ir kt. rusų istorikų darbams (skliaustuose nurodomas *pavyzdinių veikalų* paminėjimų skaičius).

Nelaukiam iš jų nepaprastų mokslo darbų! Jei jie bent kai kuriems klausimams susistemins medžiagą ir sutvarkys literatūrą, jei nors pajudins vieną kitą visuomenės mokslo klausimą, tai bematant ir patys Lietuvos mokslan įsitrauks ir, rasint, kitus užkrės taja „liga“. <...> Taigi: ir temų kiek norite, ir medžiagos susiras, bus kiek ir literatūros. Darbo užteks visiems.

Svarbu pažymėti, kad ne prie vienos šių temų, formuluotų 1910 m. galimiams ir pageidautiniems *studentų tardymams*, ilgainiui priėjo ir pats Mykolas Biržiška bei jam artimi socialinės istorijos, teisės, politikos, kultūros, literatūros istorijos tyrinėtojai²⁵⁷.

M. Biržiškos keliami metodologiniai ir polemniai reikalavimai Lietuvos istorijos tyrinėjimams dar kartą buvo suformuluoti ir konkretizuoti tais pačiais metais, kaip ir svarstytas straipsnis, pasirodžiusioje recenzijoje tuo metu plačiausiai savo apimtimi²⁵⁸ lietuvių kalba parašyti *Lietuvos istorijos* versijai, 1904–1909 m. JAV išleistai Jono Šliūpo trijų tomų knygai *Lietuvių tauta senovėje ir šiandien*. M. Biržiška sustoja ne tik prie J. Šliūpo darbe atsispindinčių autoriaus visuomeninių-kultūrinių pažiūrų kritikos²⁵⁹, tačiau pirmiausia nurodo ir daug J. Šliūpo veikalo trūkumų, žvelgiant į darbą jo atlikimo būdo požiūriu²⁶⁰. Reikšmingiausi priekaištai buvo tokie: veikalas esąs akivaizdi kompiliacija (kartais net naudojami reti, sunkiai prieinami šaltiniai, tačiau jie nupasakojami iš jau pasirodžiusių vėliau istorinių darbų, bandant sudaryti įspūdį, kad autoriaus naudotasi retais šaltiniais), o jame naudojama literatūra – *senoviška* (siekiantys XIX a. pirmą pusę vokiečių ir 80-tuosius metus rusų istoriografijos darbai). Naujieji rusų istorikų tyrinėjimai, nagrinėjantys visuomenės ekonominius (o jie yra *visos istorijos pamatas*) ir teisinius santykius darbe nežinomi ir *autoriui svetimi*. Jau bent Jaroševičiaus darbai galėję būti J. Šliūpui pavyzdžiu, *bent iš tolo*

²⁵⁷ K. Jablonskis, A. Janulaitis, Ig. Jonynas, V. Biržiška, V. Maciūnas ir jų darbai (didele dalimi skirti skirtingiems Lietuvos istorijos aspektams tiek tematiniu, tiek probleminiu požiūriu) galėtų čia būti charakteringa iliustracija.

²⁵⁸ ŠLIŪPAS, J. *Lietuvių tauta senovėje ir šiandien*. 3 tomai. Plymouth-Chicago, 1904–1905–1909, 462+563+552 p.

²⁵⁹ S. Tėvelis [Mykolas Biržiška]. (Rec.). Jono Šliūpo *Lietuvių tauta... Visuomenė*, 1910, nr. 2, p. 77–80.

²⁶⁰ Ten pat, nr. 1, p. 38–40.

parodydami kelią, kuriuo paskui nuėjo istorijos mokslas. Platūs lietuvių protėvynės ieškojimai ir rėmimasis neįrodytais ir sunkiai įrodomais vaizdiniais, spekuliacijomis yra *nedovanotina populiarizatoriaus klaida*, neleistinas dalykas. Aiškiai neigiamai J. Šliūpo įvertinamas ir tam tikras nuolatinis *mokytojavimas*, iš kurio išauga tiek tradicinis antilenkiškas patriotizmas (J. Šliūpas ištikimas tautiškąja tradicija virtusiai lenkų neapykantai, pvz., naudoja terminą *lenkų ištvirkėlių „civilizavonė“*), tiek patriotizmo apraiškų visumoje mažiau įprasti antisemitiniai, antikatalikiški, antikunigiški *šliūpiškojo patriotizmo* žvilgsniai ir pragmatiniai pagrindai. Būtent pastarosiomis aptariamo veikalo savybėmis (t. y. „bedievyste“), anot M. Biržiškos, ir reikėtų aiškinti J. Šliūpo istorijos populiarizacijos nepopuliarumą ir netinkamumą *tautos vadams*²⁶¹. Akivaizdu, kad M. Biržiškos recenzijoje ideologiniai ir metodologiniai reikalavimai istorijos rašymui persipina, tačiau ryškiausia vedamoji mintis mūsų svarstomos istorikos ištakų Lietuvoje požiūriu yra įvairiapusiškas istoriografinio pragmatizmo diskreditavimas su neslepiančiu šmaikštavimu:

Pats autorius pripažįsta neturįs „jokio talento būti literatu“ (III.3), neturįs ne tik smagios plunksnos, bet ir gilesnės dalykų pažinties (II.3). Atsidėjęs skaičiau jo veikalą ir – turiu su autorium sutikti. <...> „Lietuva tėvyne mūsų, tu d i d v y r i ū (išsk. – M. B.) žeme“ – štai vyriausioji jo istorijos mintis! <...> ... jo istorija menką teturi populiarizacijos veikalo vertę kaip nepertikrintosios, dažnai pasenusios medžiagos betvarkus rinkinys; apie mokslo vertę, rodos, nė kalbos būti negali. <...> P. Šliūpo žadamas dar IV tomas parašyti. Dar laikas pasitaisyti²⁶².

Svarstyti M. Biržiškos tekstai neanalizuoti istoriografijoje, todėl prie jų, kaip vienu ar kitu požiūriu inovatyvių, susikoncentruota plačiau. Tačiau kai kurie M. Biržiškos kritikos J. Šliūpo veikalui elementai (M. Biržiškos atkreiptas dėmesys, susijęs su J. Šliūpo reiškiamą neapykanta lenkam, ironizavimas, kad jei ne *lenkų civilizavonė*, tai *bene būtų dabar lietuvių tauta visam pasauliui rodžiusi tikros vienybės ir kultūros pavyzdį?*) gali būti nuoroda ir į trečią šiame poskyryje

²⁶¹ Kalbėdamas apie *tautos vadus* Biržiška skiria *tautiškąją buržuaziją* ir *tautiškąją klerikaliją*.

²⁶² S. Tėvelis [Mykolas Biržiška]. [recenzija] Jono Šliūpo ... p. 39–40, 80.

išskiriamą istoriografinį manifestą ir į dar vieną naujoves manifestuojantį autorių, M. Biržiškos bičiulį²⁶³ Augustiną Janulaitį. Būtent jam priklausytų ironija, sarkazmu, satyros ir grotesko elementais prisodrintos pragmatinės patriotinės istoriografijos kritikos prioritetas.

Istorinio–literatūrinio patriotiškumo ir su tuo susijusio pragmatizmo kritika XX a. pradžioje reiškėsi ne tik straipsniais, recenzijomis, atsiliepimais (kaip, pvz., svarstytais A. Voldemaro ir M. Biržiškos atvejais), tačiau kai kurių istorijos temas pamėgusių rašytojų istorinių–literatūrinių raštų kritiniam, *istoriografiniam* įvertinimui buvo pasitelktas pamfletų žanras²⁶⁴, kuriuo ironizuota dėl pastangų ieškoti lietuvių didybės tolimoje praeityje, pajuoktos pastangos viską pasaulyje ir Europoje *išvesti nuo lietuvių ir užsimiršti žiloje senovėje*. Maža knygelė (31 p.), kurios turinį sudaro septynios knygos, pasirodė 1903 m.²⁶⁵, o jos pavadinimas – *Kur lietuvių senovėje gyventa?*, – antrojo leidimo pratarmėje autoriui leido suabejoti tuo, ar tik nebus pernelyg tiesmukai suprastas pavadinimas, laidavęs knygelės sėkmę – *Gali būti, kad ne vieną suklaidino vardas; tai yra apgailėtina*²⁶⁶.

²⁶³ XX a. pradžioje M. Biržiška ir A. Janulaitis priklausė tai pačiai socialdemokratų partijai, bendradarbiavo redaguojant leidinius, leidžiant socialistiškai orientuotą literatūrą ir t. t. (Plačiau žr.: PŠIBILSKIS, V. B. (2009).

²⁶⁴ Kaip visiškai netinkamą žanrą rimtai kritikai, derinamą su *kūdikišku vienpusiškumu* ir netinkamu senovišku kritikos metodu (*išjuokimas dalykų, kurių jis nesupranta, šmeižimas žmonių, kurie jam nepatinka*), atsakydamas į A. Janulaičio vėlesnę kritiką (1908 m.) pirmosioms *Lietuvių tautos* knygoms įvardino J. Basanavičius. Apie A. Janulaičio pamfletą jis atsiliepė taip: *Kada jis šito paskvilio pirmame išleidime, gatvininko būdu, mane Rupkevičium, d-rą Šliūpą Irkšų Jonu ir t. t. pravardžiuoja, antrame jo išleidime, kurį Jankus 1907 m. parūpino, p. Janulaitis, nors dar „d-ro Genėjo“ slapyvardžiu apsidengęs, jau yra kur kas drąsesnis. Jisai iš mano, d-ro Šliūpo ir k. raštų išpešiojęs tinkamas jam vietas, padaro tokį mišinį, mus visus jau vardais vadindamas idant su juomi galėtų skaitytoją prajuokinti ir jam nepatinkamus „patriotėlius“, „genijukėlius“, „piliorius“ ir t. t., išjuokti užmiršdamas tačiau, kad jis šiuo atveju ne su realiais daiktais, „autoriais“, kurių mes dar neturime, kovoja, o su savo fantazijos tvariniais <...> (Žr.: BASANAVIČIUS, J. Dėlei „Lietuvių tautos“ raštų, *Vilniaus žinios*, 1908, nr. 285, 286, 287, 288).*

²⁶⁵ Milda [A. Janulaitis]. *Kur lietuvių senovėje gyventa? Patriotiškai vistariškai-arkeologiškas ištyrinėjimas*. Parašė N.N., D.M. (t. y. D-ras baltosios ir juodosios magijos), prof. nesančio universiteto, sąnarys busenčios lietuviškos akademijos ant Marso ir Mėnesio ir t. t. ir t. t. Bitėnai, 1903, 31 p.

²⁶⁶ Dr. Genėjas [A. Janulaitis] *Kur lietuvių senovėje gyventa ir kur bei kokių jų dabar esama?* Parašė Dr. Genėjas, profesorius nesančio universiteto, narys busenčios lietuvių akademijos ant Marso, Mėnesio, ir t. t. ir t. t. Antras, beveik visai naujai parašytas spaudimas. Bitėnai, 1907, VII, 87 p. [p. III–VII].

Jau pradžioje autorius nusako tai, kas svarbiausia – kad bus naudojama jau esamu pradininkų išstobulintu ir jiems įprastu *lingvistišku metodu* (etimologizavimu – A. G.), apie kurį galima pasakyti, kad tai *lietuviškas metodas* „*par excellence*“ ir kurio *mums lietuviams Lietuvos garbės palaikymui* pilnai užtenka. Juokas čia, anot A. Janulaičio, geriausias kritikos metodas, nes rimta kritika galima tik rimtiems darbams, kokiais *patriotiškų mokslinių ištyrinėjimų* (=šlamšto) nepavadinsi. Toliau pamfleto *lyrinis herojus* ir įrodinėja tai, kad lietuvių ir jų pėdsakų esama visur, ir tai, kad visas pasaulis (įskaitant ir rojų) su lietuviškumu ir lietuvių kalba sietinas, pagaliau, kad lietuvių turėtų būti ne tik žemėje, bet ir Mėnulyje, Marse, danguje. Pasiremdamas pasirodžiusiais istorinių-literatūrinių raštų elementais ir jų *įdirbiais*, autorius kuria jų tęsinius ir papildymus, kurių tikslas – atskleisti, pirmiausia kalbiškai²⁶⁷, tai, kaip *mažutė lietuvių tauta tapo viso pasaulio centru (viduriu)*. Konceptualiausia pamfleto dalimi laikytina pratarmė, kurioje iškeliami svarbi kritikos ir ypatinga kritiškumo stokos lietuvių kultūroje ir lietuviškojoje raštijoje problema. Joje akcentuojama, kad idealistai svajotojai, užsiimantys patriotiškai moksliniais tyrinėjimais, tik kuria savotiškas giesmes tėvynės ir jos didvyrių garbei, t. y. niekuo neparemtus vaizdinius, su tikru mokslu neturinčius nieko bendro. O kadangi kritika lietuvių kultūroje, pasak A. Janulaičio, nelabai gerbiama ir net turi daug priešininkų, tai autorius imasi ne tik pagrįsti kritikos reikšmę kultūroje, parodyti, kad kritika tiek kitoms tautoms, tiek lietuviams turi didelę naudą (nes *išblaško apuokus nutūpusius tamsioj varpinyčioj*), bet ir išbandyti jos galią išdrįstant kritikuoti patriotiškai orientuotų autorių, nepamatuotų autoritetų raštus. Šį drąsa sąlyginė,

²⁶⁷ Pašiepiant *etimologizavimą* darbe apščiai *etimologizuojama* ir ieškoma senųjų Lietuvos sienų, *amžių glūdomose paskendusiu*, pasaulio kilmės iš lietuvių kalbos, gaivinamas pasaulio lietuviškumas ir su tuo siejama iš praeities kildintina lietuvių garbė: pvz.: Alpės (=alpti), Babelis (=bobelės), Babilonas (=Bobelynas), Burbonai (=Burbos ainiai), Dante Alighieri (=Dantis Alugeris), Darvinas Karolius (= „dar vienas karalius“, t. y. *tarp mokslinčių*), Giljotina (=giltinė), Kalkutta (=Kalakutas), Kriokuva (=kriokti), London (=Lendynė), Maskolija (=„man skolina“), norvagiai (=norėti vogti), Palestina (=Paleistynė, pasileidėlių kraštas), Paryžius (=paryžti, ryžtis), Peru (=periu), Saliamonas (=salti ir monyti), Tasmanija (=tešmuo, tešmenija), Vagneris (=vagių noras), Varšuva (=Veršuva, veršis), Adomas (=adyti), Ieva (medžio pavadinimas), Köln (=Kelnių miestas), Sijonas (rūbo pavadinimas) etc.

nes pirmajame leidime vietoj tikrų pavardžių dar rašomos išgalvotos pravardės²⁶⁸ ir tik antrame leidime tiesiai įvardijami kritikuojamų raštų autoriai²⁶⁹, iš kurių daugiausiai kritikos (*išjuokimo*) tenka Jono Basanavičiaus darbams. Antrajame leidime buvo pažymėta, kad jau planuojamas ir trečias leidimas²⁷⁰, o *Pratarmėje*, išspausdintoje *Lietuvos Atėnuose* 1907 m. sausio mėnesį, autorius aiškiai mėgino manifestuoti naujovių poreikį:

Greitai norėčiau išleisti ir trečiąjį spaudimą. Todėl tikiuosi, kad patriotėliai ir jų apginėjai pasirūpins kuo greičiau išplatinti: o trečiajame spaudime bus pridėtos jų fotografijos. Melsčiau jų prisijusti pas išleistoją; tik būtų gerai, kad užsimautų ausuotas kepures, kurias lietuviai senovėje dėvėję ir kurios, anot Basanavičiaus, labai gražios esančios <...>. Čionai bus paminėti jų darbai ir jų veidai pridėti su ilgausėmis kepurėmis. Kas nesutinka su Basanavičiaus aistetika, lai savotišką, patriotišką gražumą išranda, juk šiemet Vilniuje lietuviškos dailės paroda²⁷¹.

Vietoj trečiojo leidimo A. Janulaitis netrukus tiesiogiai įsitraukė į polemiką su labiausiai *pamfletizuojamu* autoriumi. 1907 m. pavasarį Vilniuje buvo įsteigta J. Basanavičiaus vadovaujama *Lietuvių mokslo draugija*, o netrukus pristatydamas draugijos veiklą ir ragindamas stoti *lietuvius intelligentus* į draugiją (tokiu būdu ją

²⁶⁸ Pirmajame leidime kritikuojami *genijukai* – Gaidelis, Ruožas, Rupkevičius, D-ras Savasis, Iršų Jonas, Augštapėnas (Žr.: Milda [A. Janulaitis]. Kur lietuvių... 1903, p. 7–31).

²⁶⁹ Pažymėtina, kad pamfletu pradžioje korektiškai priduriama, kad *mums ypatingai nerūpėjo*, tik ta *idealistų-svajotojų srovė*, nepriklausomai nuo luomo ar amato. Tarp kritikuojamų autorių žinomi XIX a. pab.–XX a. pradžios visuomeninio gyvenimo, kultūros, spaudos veikėjai, idealizavę lietuviškąją praeitį. Jų raštai daugiausiai apima 1879–1906 m. laikotarpį. Tarp jų – Mečislovas Dovoina-Silvestravičius (1849–1919), Andrius Vištelis-Višteliauskas (1837–1912), Vilius Bruozis (1843–1909), Juozas Šnapštys-Margalis (1877–1921), Jonas Mačiulis-Maironis (1862–1932), tačiau išskirtinis *kritikos-išjuokimo* dėmesys tenka pasaulietiniams inteligentams, *trims daktarams, t. y. gydytojams* (p. 17) – Jonui Šliūpui (1861–1944), (p. 24–29, 34–36), Vincui Pietariui (1850–1902), (p. 24–25, 27, 42) ir judviejų *mokytoju* vadinamam Jonui Basanavičiui (1851–1927), (p. 5, 17, 17–23, 26–29, 33, 36, 38–39, 41, 43, 44, 66–68, 84) (Žr.: Dr. Genėjas [A. Janulaitis]. Kur lietuvių... 1907, VII+87 p.).

²⁷⁰ Kai kurios teksto vietos leidžia manyti, kad trečias leidimas planuotas rimtai, tačiau jis nepasirodė, plg.: Dr. Genėjas [A. Janulaitis]. Kur lietuvių... 1907, p. 31.

²⁷¹ Dr. Genėjas [A. Janulaitis]. Kur lietuvių... 1907, p. V–VI; greičiausiai čia turimas galvoje J. Basanavičiaus straipsnis *Senatvė lapinės kepurės*, kuriame kalbama apie lapinių kepurėlių senumą ir lietuviškumą, o senovės graikų raštininkai, aprašę apsilankymą Trakijoje 400 m. pr. Kr. ir fiksavę čia paplitusias *lapines kepurės su ausimis* (tokias, kurios dar užtinkamos *dabartinėje Lietuvoje*), tarnauja senovės Trakų ir lietuvių artimumui grįsti. Straipsnyje priduriama: *Ir taip turime žinių, kad sentėviai mūsų jau pirm 2364 m. dėvėjo lapines kepurės; bet gali būti, kad praėjo du sykiu tiek metų, kada jos pirmą kartą atsirado! <...> Taigi, jeigu jau mūsų dienoje Lietuvis nieko kito senesnio netūrėtų, kaip savo lapinę, tai ir tuosyk jis pasigirti galėtų, kad jo kepurė yra senesnė už ne vieną šios dienos tautą ir kalbą. Todėl rūpinkimės, kad mūsų lapinės dar pragyventų šimtų šimtų metų* (Žr.: J. Bs. [Jonas Basanavičius]. *Senatvė lapinės kepurės*. *Aušra*, 1884, nr. 5–6, p. 159–161).

šelpiant nedideliu nario mokesčiu), vadovas pristatė ir pirmuosius darbus – išleistus draugijos leidinio *Lietuvių tauta* sąsiuvinius²⁷². Kiek vienpusiškai²⁷³, susikoncentruodamas tik į J. Basanavičiaus *Lietuvių tautoje* parašytus darbus, apie naują leidinį atsiliepė A. Janulaitis²⁷⁴. Jis raginimą burtis apie *Lietuvių mokslo draugiją* interpretavo kaip leidinio *Lietuvių tauta* reklamą (J. Basanavičiaus straipsnį reikėję dėti *reklamų ir apskelbimų skyriuje*) ir J. Basanavičiaus savireklamą. Kritikas *Lietuvių tautai* linkėjo vertesnio, moksliškesnio turinio, nors apie jį sprendė vien iš J. Basanavičiaus darbų (kurio tekstai, beje, sudarydavo didelę *Lietuvių tautos* dalį) ir, akivaizdžiai panaudodamas neseniai atnaujinto pamfleto turinio elementus, dar sykį bandė parodyti J. Basanavičiaus raštų vietą istoriografijoje:

Gerokas Lietuvos istorikų skaitlius, rašiusių, berods, lenkiškai, bet jaučiančių esą kitokio kilimo negu lenkai, mokėjo prirodyti lietuvių tautos aukštą ir seną kilimą, seniausią negu kokios nors tautos pasaulyje. Dabar mes galime šypsotis, o jie tat darė rimtai. Pasirodo, kad neišmirė toji srovė ir šiandien. Berods ji turi kitokią išvaizdą, lietuvišką, bet turinys tas pats²⁷⁵.

Lietuvių mokslo draugijos pirmininkas į šiuos priekaištus atsakė plačiu straipsniu per keturis *Vilniaus žinių* numerius ypač radikaliai²⁷⁶. Bandydame pagrįsti etnogenezės problemų sprendimo svarbą, taip *duodant atkirtį* A. Janulaičiui, pastebimas tam tikras susierzinimas, tačiau akivaizdus didžiulis tikėjimas mokslu ir jo galimybėmis. Pasisakoma prieš partiškumą ir partinę kritiką, o A. Janulaitis vadinamas tiesiog neišmanėliu, prieš kurį laiką pasirodžiusiame paskvilyje (taip J. Basanavičius įvardijo A. Janulaičio pamfletą) prirašiusiu *visą eilę nesąmonių*. J. Basanavičius teigė, kad A. Janulaičio kritika tik parodė, koku būdu *kritikuoti*

²⁷² D-ras J. Birštonas [J. Basanavičius]. *Lietuvių Mokslo Draugija* ir jos raštai, *Viltis*, 1908, nr. 126, p. 2–3.

²⁷³ Redakcija prierasė taip pat yra pažymėjusi: <...> *Nors ne su visu kuo p. A. Janulaičio straipsnyje tesutinkam ir negalime to straipsnio pripažinti vispusiška „Lietuvių Tautos“ kritika, tačiau manom, jog šis „smarkus“ kai kurių jos pusių paminėjimas gali iššaukti ginčus, na ir rimtesnę kritiką. Todėl ir talpinam* (Žr.: Apie knygas, *Vilniaus žinios*, 1908, nr. 268, p. 2).

²⁷⁴ JANULAITIS, A. [Apie knygas] „Lietuvių Tauta“, kn. II, *Vilniaus žinios*, 1908, nr. 268, p. 2, nr. 269, p. [3].

²⁷⁵ JANULAITIS, A. [Apie knygas] ... 1908, nr. 268, p. 2.

²⁷⁶ BASANAVIČIUS, J. Dėliai „Lietuvių Tautos“ raštų. *Vilniaus žinios*, 1908, nr. 285, p. 2–3; nr. 286, p. 3, nr. 287, p. 3, nr. 288, p. 3.

nepridera. Dėl konkretesnių priekaištų, kad *Lietuvių tautai* trūksta solidesnės bibliografijos, J. Basanavičius atsakė, kad tai tik laiko ir finansinių išteklių klausimas²⁷⁷. Lietuvių etnogenezės problemų sprendimas, o kartu ir lietuvių kaip išeivių iš Balkanų pusiasalio ir Mažosios Azijos klausimo sprendimas, pasak J. Basanavičiaus, reikalauja įvairių mokslų išmanymo (antropologijos, archeologijos, etnologijos, lingvistikos, paleontologijos, geologijos ir t. t.), o kiek tiesos toje lietuvių kilmės aiškinimo versijoje, pasak LMD pirmininko, tegu sprendžia *mokslo vyrai*. Pagaliau, J. Basanavičiaus teigimu, A. Janulaičiui kištis į svarbų etnologiską ginčą menkiausiai priderėjo²⁷⁸.

Panašu, kad J. Basanavičiaus ir A. Janulaičio polemika kilo ir dėl tam tikro tarpdisciplininio nesusikalbėjimo, nebedramatiškumo, skirtingų pamatinių prielaidų, kalbant apie tai, kokie metodai gali būti naudojami ir yra labiausiai tinkami praeities vaizdinių rekonstrukcijai. Vis dėlto simptomiška, kad J. Basanavičius savo išplėtote atsakyme niekur plačiau nekalba apie istoriją, antikos ar viduramžių rašytinius šaltinius, kuriais savo darbuose naudojosi. Juk būtent laisvas, interpretacinis, nekritiškas santykis su senovės kronikomis, šaltinių kritikos, argumentacijos ir įrodomosios galios tyrimuose stoka buvo tai, ko metodologiškai labiausiai pasigedo J. Basanavičiaus darbų kritikas.

Kita vertus, A. Janulaičio ir J. Basanavičiaus polemika netiesiogiai atveria dar vieną probleminį XX a. pradžios teorinių ir metodologinių paieškų kontekstą. A. Janulaičio hiperkritiškumas, aukšti reikalavimai *praeities tardymui*²⁷⁹ ir tam tikra prasme *scientistinė laikysena* ne tik J. Basanavičiaus darbų, bet ir, kaip matosi iš

²⁷⁷ Neužmirštama priminti, kad *Mokslo Draugijos išleistoji „L. Tautos“ dalis* kaštavo 634 rb. 68 kap.; pati *Draugija* prie atlyginimo spaustuvei už darbą prisidėjo su 200 rublių; kitus – aš užmokėjau.

²⁷⁸ J. Basanavičius: *P. Janulaitis yra žinomas sulig šiol tiktai kaipo keleto Malavėnų dainų ir burtų užrašytojas ar rinkikas ir 2-3 populiariškų kompiliacijų, nieko bendro su mokslu neturinčių, brošiūrėlių autorius – tai visas jo moksliškas cenzas. Ar jis, kaipo juristas, turėjo progą užsiiminėti ir kitomis mokslo šakomis, kaip geologija, antropologija, etnologija ir k. ir k., kurios juk yra šiame ginče reikalingos, - man bent nežinoma <...> Jei aš apie p. Janulaitį išsitarčiau, kad jo taktika yra išjuokimas, tikslas – jam nepatinkamų žmonių diskreditavimas, tai, rodos, toli nuo tiesos nenuklysciau, (Žr.: BASANAČIČIUS, J. (1908)).*

²⁷⁹ Atkreiptinas dėmesys, kad A. Janulaitis 1907 m. Maskvoje baigė teisės studijas ir nuo 1909 m. advokatavo Vilniuje.

pamflete kritikuojamų autorių visumos, literatūrinių, į joki moksliskumą nepretenduojančių darbų atžvilgiu netrukus buvo pastebėta. Bene charakteringiausia *to paties masto* taikymo tiek į mokslą pretenduojantiems darbams, tiek literatūrai kritika pasirodė po A. Janulaičio recenzijos²⁸⁰ Lazdynų Pelėdos apysakai *Klaida*. Kitaip sakant, pati kritika, kurios lietuvių kultūroje pasigedo A. Janulaitis, tapo kritikos objektu. Bendresnio pobūdžio svarstyme apie tai, kokios vertės ir kokybės Lietuvoje yra atsirandanti literatūros kritika, A. Janulaičio recenzija *Klaidai* pasirodo kaip literatūrinės kritikos negales iliustruojanti medžiaga, nes A. Janulaitis *neskiriąs literatūros uždavinių nuo mokslo*:

P. A. J. *Visuomenės* nr. 3 šiurkščiai jau straipsnio įvardijime klausia „Klaida ar melas“. Jis labai pyksta ant autorės, kam ji taip juodai nupiešusi revoliucijos sėjėjus <...>. Tasai apkaltinimas parodo kaip išvirkščios mūsų kritikų nuomonės apie raštijos uždavinius. Tasai apkaltinimas būtų visai teisingas, jeigu Lazdynų Pelėda rašiusi būtų ne apysaką, o paskutinių metų judėjimo istoriją. Istoriko priedermė apšviesti aprašomą daiktą iš visų pusių. Beletristas gi gali išsirinkti aprašomojo apsireišimo viena aspektą. Ir paties autoriaus dalykas, kurį aspektą parinkti. Lazdynų Pelėda pasirinko blogąjį to judėjimo aspektą. Gal čionai jos kaltė? Ne, ji pesimiste; gyvenime yra daug juodų pusių ir ji sintezuoja jas į vieną paveikslą. Bene didžiausias pesimistas visoj Europos literatūroj bus Leopardi. Kiek tai kartumo indėta jo eilėse „A se stesso“ (pačiam sau), kuriose visa pasaulį vadina purvynu (e fango è il mondo). O ligšiol ne vienam Europos kritikui neatėjo į galvą vadinti už tai ji melagiu. <...> Be to, p. A. J. kaltina autorę, kad ji neišrišus socialinio klausimo. Bet argi tai gražiosios raštijos dalykas rišti socialiniai klausimai? <...>²⁸¹.

Poskyrio pabaigoje galima padaryti tarpinį XX a. pradžios istoriografinių manifestų problematikos apibendrinimą. Charakteringa, kad, atsižvelgdami į šio poskyrio analizės rezultatus, lietuvių istoriografijos teorinių ir metodologinių

²⁸⁰ JANULAITIS, A. Klaida ar melas? (Apie L. Pelėdos apysaką „Klaida“). *Visuomenė*, 1910, nr. 3, p. 107–112; p. 108: *Čia turime kaltinimą tos gadynes, čia matom apdrabstytus purvais tos gadynes veikėjus ir tą organizaciją, kuri tiek daug veikė tuomet <...> O kaltinimas s.d. partijai labai didelis*; galima suprasti, kodėl Janulaitis, kaip socialdemokratų partijos narys, gina 1905 m. judėjimą Lietuvoje, tačiau už ideologinio šios recenzijos–kritikos paviršiaus, manytina, slypi ir gana charakteringi metodologinio plano elementai. Janulaitis į apysaką žvelgia kaip į galimą *tiesos atspindį*, atitinkamai, tos tiesos neradęs, linksta apysakos turinį vadinti melagingu.

²⁸¹ VOLDEMARAS, A. Pašnekos apie raštiją. *Viltis*, 1910, nr. 62, p. 1.

paieškų suintensyvėjimą turime nukelti į XX a. pradžią, kuomet pasirodė tai, ką pavadinome savotiškais istoriografiniais manifestais. Juo labiau kad visų manifestų autorių kritikos taikinyje atsidūrė tai, ką santykinai vadiname aušrine istoriografija, su jai imanentiškais patriotinio patoso ir metodologinio pragmatizmo ženklais. Sekant XX a. pirmojo dešimtmečio lietuvių studentų²⁸², naujos kartos visuomenininkų (A. Janulaitis gimė 1878 m.; M. Biržiška gimė 1882 m., A. Voldemaras gimė 1883 m.) manifestacijomis, visos pragmatinės, nekritiškos, kompiliacinės istorinės-literatūrinės prieigos, patriotizmu persmelktos *istorijos* yra nieko bendro su *tikru mokslu* neturintys dalykai. Tai generalinė to, ką čia vadinome XX a. pradžios *istoriografiniais manifestais*, minties linija. *Mokslui* suteikiama išskirtinė vieta, tam tikra prasme net formuluojama scientistinė tyrimų perspektyva, pabrėžianti spekuliacijų, kompiliatyvumo atsisakymą ir dėmesį telkianti į smulkius, tačiau nauja literatūra ir kritiška šaltinių analize paremtus darbus. Bet kuriuo atveju, fiksuotinas tam tikras *kritiškas kryptingumas* nuo *Aušros* leidimo laikotarpio egzistavusios istoriografijos, istorinių-literatūrinių ieškojimų atžvilgiu. Ne mažiau svarbu atkreipti dėmesį, kad, kaip matysime, tų *jaunystės manifestų* nemaža dalimi buvo laikomasi. Net po daugiau kaip dvidešimties metų, *Praeities* pirmo tomo *Pratarmėje* A. Janulaitis rašė: *O pasižiūrėjus į istorinę Lietuvos raštiją, matome joje daugybę spragų, iki šiol nėra nė trupos, nė plačios Lietuvos istorijos, atitinkančios mokslo reikalams, o tas darbas negalima atlikti, nepadarius ištiesos eilės smulkių tyrinėjimų*²⁸³. Manifestų autorius akivaizdžiai vienijo argumentų, įrodymų, kritikos ir kritiškumo reikalavimai, pagaliau vienaip ar kitaip suprantamo *patriotinio pragmatizmo* kritika, tačiau, be šių bendrųjų pamatinių panašumų, ryškėjo ir akivaizdūs istorinio proceso varomųjų jėgų, mokslo, istorijos, literatūros uždavinių, kritikos

²⁸² XX a. pirmajame dešimtmetyje M. Biržiška ir A. Janulaitis studijavo Maskvos, A. Voldemaras – Peterburgo universitete.

²⁸³ JANULAITIS, A. „Praeities“ uždaviniai. *Praeitis*, I tomas. Red. Augustinas Janulaitis. Kaunas: Lietuvos Istorijos Draugija, 1930, p. III–IV.

funkcijų, pagaliau istorinio pažinimo specifikos supratimo skirtumai. Tai plačiau ir bus analizuojama kituose skyriuose.

I.2. Istorika *explicite*: istorijos teorijos ir metodologijos kursai LU (VDU)

I.2.1. Sociokultūrinė istorikos pokyčių prielaida ir universitetinės istorikos šaltiniai

Pirmasis pasaulinis karas ir dėl jo susikūrusi Lietuvos valstybė, revoliuciniai procesai Rusijoje gana ženkliai pakeitė bendrą intelektualinę atmosferą bent vienu požiūriu. Jau 1907 m. A. Voldemaras prognozavo, kad Rusijoje studijavusiai ir marksistinėmis bei socialistinėmis idėjomis persiėmusiai inteligentijai, o ilgainiui ir atsirandančiam *lietuviškajam socializmui* darysis vis sunkiau suderinti „mokslišką“ socializmą, jo propaguojamą ekonomiškai materialistinę istorijos supratimą bei luomų kovos idėją su mažųjų tautų, tarp jų ir lietuvių tautos, *neturinčios nei ponijos, nei piniguočių*, nei miesto proletariato, ateities projekcijomis ir interesais²⁸⁴. Aišku, kad nemaža dalimi būtent išoriniai įvykiai ir praktinė veikla, įsitraukiant į valstybės atstatymo darbus, sąlygojo kartu ir istorijos teorijos bei metodologijos įsitikinimų peržiūrą. Vienaip ar kitaip, pavyzdžiui, Nepriklausomybės Akto signataras Petras Klimas, kuris, kaip ir K. Biržiška bei A. Janulaitis, XX a. pradžioje Maskvos universitete studijavo teisę, vėliau pripažino, kad savo studentiškuose straipsniuose, prisidengęs Vabalėlio slapyvardžiu, propagavo istorinį materializmą ir socialistinę pasaulėžiūrą²⁸⁵. 1921 m. P. Klimas, jau kaip nepriklausomos valstybės Švietimo ministerijos lėšomis leidžiamo istorinio žurnalo redakcijos narys, pirmame *Mūsų senovės*

²⁸⁴ VOLDEMARAS, A. Keletas žodžių apie lietuviškąjį socializmą. Raštai. 90 metų sukakčiai paminėti. Chicago, 1976, p. 6–10. [*Vilniaus žinios*, 1907].

²⁸⁵ Audronė Janužytė, specialiai tyrinėjusi istorikų politikų teorinių interesų ir nacionalizmo traktuočių kaitą, yra fiksavusi lūžį P. Klimo tekstuose 1912 m., kuomet autorius, pasiremdamas tuo metu taip pat Maskvos universitete filosofiją studijavusiu Romanu Bytautu, teigė, jog individualizmas, besireiškiantis tautų santykiuose nacionalizmu, yra svarbiausia XX a. pradžios visuomeninio gyvenimo tendencija (Žr.: JANUŽYTĖ, A. Lietuvių istorikų politikų valstybingumo samprata (1907–1917 m.). *Istorija*, 2007, nr. 65, p. 14; JANUŽYTĖ, A. Petras Klimas' Concept of Nationalism. *Istorija*, 2004, nr. 64, p. 58–59.

numerio vedamajame įrodinėjo tautos ir *istorinės Lietuvos* praeities pažinimo vertę, mėgino parodyti istorijos mokslo (ir istorinio pažinimo) visuomeninę reikšmę ir istorijos mokslo vietą tarp kitų mokslų²⁸⁶. Nors trumpame tekste nėra jokių nuorodų ar tiesioginio pasirėmimo autoritetingais požiūriais, nesunku pastebėti, kad šio programinio teksto išeities taškas bendresne filosofine prasme – Badeno neokantininkų mokykla, daranti perskyrą tarp nomotetiškai orientuotų ir ideografinių mokslų²⁸⁷. Kita vertus, P. Klimo tekste matomas pažintinio istorijos intereso pokyčio akcentas. Su juo susijusios metodinės pastangos, priklausomai tiek nuo politinio-visuomeninio tarpukario gyvenimo, tiek nuo istorijos mokslo žmogiškųjų ir finansinių išteklių, turėjo tendenciją intensyvėti:

Padėti rimtą, platų pamatą *Lietuvos istorijos* mokslui, kurs duotų pažinti pilną lietuvių tautos individualybės plėtojimąsi <...> – ne tik jau atėjo metas, bet ir griežta pareiga. Statyti Lietuvos valstybę be istorinės Lietuvos individualybės pažinimo reikštų eiti pusiau užrištomis akimis į tikslą, kurio ne tik neprimatai, bet ir neprijauti. Nes tik savos tautos istorija suauklėja to jautimo pajėgas dideliu mastu ir metašimtmečių sukrautu gyvybės patvarumu. <...> Pradedame ir įsižadame nesustoti²⁸⁸.

1922 m. atidarius Lietuvos universitetą netrukus radosi ne tik bendrosios mokslinio darbo metodikos *neatidėliotinas reikalingumas*²⁸⁹, bet ir mokslų metodologijos ir teorinių pagrindų pažinimo poreikis. Šiuo požiūriu istorijos mokslo teorijos ir metodologijos dėstymas LU / VDU susijęs su trimis profesoriais: J. Totoraičiu, A. Voldemaru ir L. Karsavinu. Žvelgiant praktiniu, pragmatišku požiūriu, atrodytų simptomiška ir gana nuoseklu tai, jog tik minėti

²⁸⁶ KLIMAS, P. Senovės tyrimo uždaviniai ir keliai. *Mūsų senovė*, 1921, I knyga, p. 3–5.

²⁸⁷ Tekste kalbama apie tai, kad žmogus pažinimo procese *pasijunta neaprėpiamo įvairumo apsuptas*: gamtos ir visuomenės mokslai ieško bendrų dėsnų, bendrindami ir *prastindami visą pasaulio įvairumą*, o kita mokslų grupė (istoriniai mokslai) – tiriamus reiškinius individualizuoja, *tiria juos su visais jų individualiais požymiais*. Čia svarbu pridurti ir tai, kad Klimas neatsiriboja nuo bendrų dėsnų pažinimo, o daro jį sudėtine *istorininko* pažinimo reikalaujančia pažintinių interesų dalimi, nes tų dėsnų pažinimas apsaugo nuo *smalsaus eklektiko balasto* (Žr.: KLIMAS, P. Senovės tyrimo... p. 4; J. H. Rickert'o darbus P. Klimas duoda nuorodą ir kiek ankstesniuose tekstuose: žr.: KLIMAS, P. Lietuvių senybės... V., 1919, p. 39, 137; plačiau apie Badeno neokantininkų istoriografijos teoriją žr.: NORKUS. Z. Istorika...

²⁸⁸ KLIMAS, P. Senovės tyrimo... p. 5.

²⁸⁹ Apie tai kalbama prof. St. Šalkauskio 1933 m. išleistų *Bendrosios mokslinio darbo metodikos pradų* antrajame leidime (Žr.: ŠALKAUSKIS, S. Bendrosios mokslinio darbo metodikos pradai. Kaunas, 1933, p. 1–4, [pirmas leidimas – 1926 m.]).

profesorai, dėstę teorines metodologines disciplinas LU / VDU, paliko platesnius istorikos problematikos sričiai priskirtinus tekstus. Taigi, ir istorikos tradicijos ištakoms Lietuvoje būtų galima užduoti istoriografijos socialumo, platesne prasme *istoriografijos ir visuomenės* santykį ir tarpusavio sąsajas liečiantį klausimą: kokiomis aplinkybėmis, kiek ir kada praktinis institucionalizuotas poreikis dėstyti studentams tam tikras disciplinas daro įtaką profesinės bendrijos ar jos atskirų narių mokslinių interesų kaitai, publikacijų rengimo praktikai ir pan.? Tačiau pažymėtina, kad A. Voldemaro ir L. Karsavino susidomėjimas teorine-metodologine istorijos pažinimo pagrindimo problematika yra akivaizdžiai ankstesnis²⁹⁰ už paskaitų šia tematika skaitymą LU studentams.

Vis dėlto minėtų profesorių istorijos teorijos ir metodologijos darbai pasirodė 1925–1929 m., t. y. per pirmąjį LU gyvavimo dešimtmetį, taigi, neabejotinas to laikotarpio istorikos poreikio suintensyvėjimas ir dėl praktinių veiksnių. Pirmasis bendresnio pobūdžio ir mažiausias savo apimtimi iš minimų darbų buvo A. Voldemaro 1925 m. studijos *Universitetas ir mokslas* trečias skyrius, skirtas *istoriškųjų mokslų teorijai*²⁹¹. Istorijos metodologijai skirtas J. Totoraičio darbas buvo parengtas 1929 m. pavasario semestre Lietuvos universitete skaitytų paskaitų pagrindu²⁹². Trečiasis tuometinis LU istorikos veikalas – iš Paryžiaus į Lietuvą dirbti atvykusio L. Karsavino 1920 m. Peterburge išleisto darbo *Istorijos teorija* vertimas į lietuvių kalbą su nežymiais papildymais, t. y. su adaptacija Lietuvos istoriją studijuojančiam jaunimui²⁹³. Kadangi L. Karsavino istorijos teorijai tenka išskirtinė vieta Lietuvos istorikos plėtotėje, o jo teorinės nuostatos šiuolaikiniuose

²⁹⁰ A. Voldemaras svarstomus klausimus lietuviškoje spaudoje jau amžiaus pradžioje (Žr.: I.1.2 ir I.1.3), o L. Karsavinas atvyko dirbti į Lietuvą jau išleidęs savo *Istorijos teoriją* (1920 m.) bei *Istorijos filosofiją* (1923 m.) rusų kalba.

²⁹¹ VOLDEMARAS, A. Universitetas ir mokslas. Lietuvos universitetas. Humanitarinių mokslų fakultetas. Raštai. Knyga I. Kaunas, 1925, p. 123–231; VOLDEMARAS A. Universitetas ir mokslas. *Raštai. 90 metų sukakčiai paminėti*. Chicago, 1976, p. 367–444. Šios studijos trečią skyrių, skirtą *istoriškųjų mokslų teorijai* žr.: 1925 m. HMF Raštuose p. 154–179, 1976 m. Voldemaro raštų rinktinėje – p. 389–407.

²⁹² TOTORAITIS, J. Istorijos metodologijos užrašai. Paskaitos, skaitytos 1929 m. pavasario semestre Lietuvos universitete. Kaunas, [Išleido D. Pučinskis], 1929, 67 p.

²⁹³ KARSAVINAS, L. Istorijos teorija. Kaunas, 1929, 86 p. Adaptaciją Lietuvos istoriją studijuojančiam studentui, Lietuvos istorijos pavyzdinių temų (su reikšmingesnės literatūros nurodymais) sąrašą parengė tuometinis HMF Lietuvos istorijos katedros docentas Ignas Jonynas (p. 80–83).

tyrimuose interpretuojamos kaip gerokai besiskiriančios nuo kitų LU / VDU istorikų pažiūrų²⁹⁴, aktyviai keliamas L. Karsavino aktualumo klausimas²⁹⁵, tai jo plėtotai istoriografijos teorijai šiame darbe skirtina atskira vieta. Juo labiau kad gilinantis į *žinių migracijos fenomeną*, į istorikus užsieniečius, atvykusius dirbti į LU / VDU, istorikos pažiūrų aspektu L. Karsavinas neapeinamas.

Pagaliau, svarbu atkreipti dėmesį į dar vieną *universitetinių istorikos kursų* LU / VDU aspektą. Tarp istorijos disciplinai skirtų teorinių-metodologinių VDU disciplinų dar yra išskiriamas IV dešimtmečio antroje pusėje pradėtas skaityti studijas Kaune ir Vienoje baigusio Antano Vasiliausko (1902–1974) kursas²⁹⁶. Kaip pats A. Vasiliauskas pavadino savo kursą – tai buvo *paleografijos ir diplomatikos pagrindai*²⁹⁷. Tyrinėjant išlikusių A. Vasiliausko paskaitų medžiagą buvo padaryta išvada, kad A. Vasiliauskas, *vakarietiško mokslo veikiamas, skaitė teorinės diplomatikos kursą*²⁹⁸. Šiuo atveju tarp teorinių-metodologinių VDU disciplinų reikėtų svarstyti ir Konstantino Jablonskio (1892–1960) nuo 1935 m. pradėtą dėstyti *Lietuvos rusiškosios paleografijos ir diplomatikos* kursą²⁹⁹. Tačiau akivaizdu, kad pradėtos dėstyti su tam tikrų istorinių šaltinių tyrimu susijusios vadinamųjų pagalbinių istorijos mokslų disciplinos, reiškiančios kartu tiek istorijos kaip mokslo specializacijos bei diferenciacijos laipsnio pokyčius, tiek istorikos kaip istoriografijos teorijos skaidymosi ir transformacijos į pagalbinių istorijos mokslų subdisciplinų metodologiją procesus, sudaro atskirą tyrimų lauką, orientuotą į *specialiosios istorikos* srities tyrimą³⁰⁰.

²⁹⁴ P vz., LASINSKAS, P. Istorijos mokslas... Vilnius, 2004, p. 137–149, 293.

²⁹⁵ LASINSKAS, P. Levo Karsavino fenomenas. Vilnius, 2009, p. 10–12.

²⁹⁶ RAGAUSKAS, A. Keletas pastabų dėl istorijos metodologijos tarpukario Lietuvoje. *LKMA Metraštis* XIX. V., 2001, p. 66; charakteringa, kad šiame straipsnyje yra tik išvardinti A. Vasiliausko teorinio-metodologinio kurso pavadinimai, tačiau prie A. Vasiliausko kurso nebesugrįžtama ir detaliau nesustojama.

²⁹⁷ ČAPAITĖ, R. Istorikas Antanas Vasiliauskas (Vasys) (1902–1974). *Mūsų praeitis*. Vilnius, 1992, nr. 2, p. 59.

²⁹⁸ Ten pat, p. 60.

²⁹⁹ LASINSKAS, P. Istorijos mokslas... Vilnius, 2004, p. 74–75; MERKYS, V. Konstantinas Jablonskis, Kaunas, 1991, p. 35.

³⁰⁰ Kita vertus, kai kurie pagalbinių istorijos mokslų metodologijos aspektai pasirodo artimi tai istorikos šakai, kurios problematika paliečiama istorijos metodo vadovėliuose. Neatsitiktinai būtent tarp šiai

Atsižvelgiant į tai, kas pasakyta, toliau dėmesys bus koncentruojamas į dvi istoriografijos teorijos versijas, kurias TFF ir HMF, kaip svarbiausiuose tarpukario istorijos mokslo Lietuvoje centruose, įkūnijo J. Totoraičio ir A. Voldemaro istorikai skirtos teorinės-metodologinės pozicijos.

I.2.2. Istorizmo istorikos pagrindimas Jono Totoraičio *Istorijos metodo* kurse

Jono Totoraičio kelias į istorijos mokslą prasidėjo, kai jis, būdamas negausios draugijos nariu, baigęs Seinų kunigų seminariją ir gavęs vyskupo Antano Baranausko leidimą, išvyko į Šveicariją gydytis³⁰¹. Fribūre (Fribourg) jis parašė filosofijos daktaro disertaciją apie karaliaus Mindaugo laikų Lietuvą³⁰² ir netrukus lietuviškoje spaudoje išplatino kvietimą steigti Lietuvoje draugiją, kuri galėtų leisti *istorinį laikraštį*, skirtą Lietuvos istorijai tyrinėti³⁰³. Po dviejų dešimtmečių, rašydamas apie savo buvusio kolegos Fribūro universitete, būsimo vyskupo Pranciškaus Būčio (1872–1951) akademinį kelią, J. Totoraitis pažymėjo, kad dar profesoriaudamas Peterburgo dvasinėje akademijoje prieš Pirmąjį pasaulinį karą P. Būčys buvo vienas pirmųjų, kreipusių ypatingą dėmesį į mokslo metodus ir jų dėstymą mokslo siekiančiai jaunuomenei³⁰⁴. J. Totoraitis buvo

istorikos atmainai artimo J. Totoraičio TFF skaitomų kursų buvo *paleografija ir kiti padedamieji istorijos mokslai* (Žr.: VDU. Teologijos-filosofijos fakulteto filosofijos skyriaus paskaitų tvarkaraštis. Kaunas, 1931, p. 10).

³⁰¹ XIX a. pabaigoje–XX a. pradžioje egzistavo tokia praktika, kai baigusieji kunigų seminarijas vakarinėje carinės Rusijos dalyje išvykdavo studijuoti į Vakarų, o kaip oficiali išvykimo priežastis būdavo nurodomos sveikatos problemos (plačiau apie tai žr.: KUČINSKAS, A. Prof. Kun. Dr. Jonas Totoraitis (60 metų amžiaus sukaktuves minint). *Athenaeum*, 1933, t. 4, sąs. 1, p. 5; KATILIUS, A. Į Vakarų Europos katalikų universitetus ne studijuoti, bet gydytis? *LKMA Metraštinis*, t. 16, Vilnius, 2000, p. 143–228.

³⁰² TOTORAITIS, J. Die Litauer unter dem König Mindowe bis zum Jahre 1263. Freiburg, 1905.

³⁰³ Dr. J. NORUS [Jonas Totoraitis]. Rūpinkimės Lietuvos istorija, *Vilniaus žinios*, 1905, nr. 63, p. 1.

³⁰⁴ TOTORAITIS, J. Šiek tiek apie Kun. P. Būčio veikimą. *Tiesos kelias*, 1927, nr. 1, p. 20; pavyzdžiui, jau 1908 metams skirtame *Vilniaus kalendoriuje* P. Būčys rašė: <...> *Istorijos principais vadinasi tos taisyklės, tie prisakymai, kurių ši prisilaiko, šaltinius sužinodama ir perkratinėdama. Tų taisyklių arba principų yra labai daug ir labai susipynusių. Gali sakyti yra tikras tinklas tų principų, vadinamas istorijos metodu. Seniau visą istorijos tyrinėjimo tinklą arba metodą suvedavo į du klausimu: 1-as, ar šaltinis, t. y. liudininkas, žinojo tą, ką jis aprašė ir 2-as, ar jis norėjo tikrai taip pasakyti, kaip žinojo. Šituodu daiktu dar ir dabar tebeturi savo vertę, nors jau yra kita, painesnė istoriškojo tyrinėjimo pamatinė tiesa. Šitam mažam raštely aš prisilaikysiu aiškesniųjų taisyklių, nes ir taip jau mano straipsnis sunkiai suprantas tiems, kurie nėjo aukštesniųjų mokslų <...>* (Žr.: BŪČYS, P. Kristaus atsikėlimas iš numirusių. *Vilniaus kalendorius 1908 metams*. Vilnius, 1907, p. 2–7).

vienas iš pirmųjų lietuviškosios istorikos tradicijos kūrėjų. Istorijos metodologijai skirtus kursus *Istorijos metodė*, *Istorijos metodai*, *Istorijos metodologija*³⁰⁵ LU / VDU Teologijos-filosofijos fakultete skaitė ir pats J. Totoraitis.

Šio kurso formuojamą istorijos metodologijos sampratą ir jos turinį galima matyti iš J. Totoraičio istorijos metodo pristatymui skirtų 1928 m. litografuotų paskaitų, iš 1929 m. studentų iniciatyva pasirodžiusių *Istorijos metodologijos užrašų*, taip pat iš Z. Ivinskio, J. Totoraičio kurso klausytojo 1927 m. pavasario semestre, darytų *Istorijos metodo* kurso užrašų³⁰⁶. Istoriografinėje literatūroje yra pažymėta, kad J. Totoraitis savo kurse *daug kur rėmėsi* E. Bernheimu ir jo istorijos metodui skirtu vadovėliu³⁰⁷. Atkreiptinas dėmesys, kad J. Totoraitis savo kurso pradžioje kalbėdamas apie E. Bernheimo vadovėlį fiksavo, jog *šiandien jis nebeleidžiamas*³⁰⁸. Kaip istorijos metodo autoriai nurodomi *istorijos metodo tėvo* Bernheimo, Langlois ir Seignoboso, Alfredo Leonhardo Federio (1872–1927) darbai, o apie pastarąjį autorių sakoma: *Jis padarė santrauką iš Bernheimo. Dar šis tas pridėta. Vadovėlis 300-400 psl. Susilaukė trijų laidų. Trečioji laida vykusi. Jo daugiau bus laikomasi*³⁰⁹. Todėl prie L. Federio darbo kaip J. Totoraičio *Istorijos metodo* kurso šaltinio dar reikės sugrįžti.

³⁰⁵ L. U. Teologijos-filosofijos fakulteto filosofijos skyriaus Regulaminas. Kaunas, 1925, p. 8; VDU. Teologijos-filosofijos fakulteto filosofijos skyriaus paskaitų tvarkaraštis. Kaunas, 1931, p. 10).

³⁰⁶ TOTORAITIS, J. Istorijos metodas. Litografuotos paskaitos, Kaunas, 1928, *LNB RS*, f. 134/5, l. 1–51; TOTORAITIS, J. Istorijos metodologijos užrašai. Paskaitos skaitytos 1929 m. pavasario semestre Lietuvos universitete. Kaunas, 1929, 67 p.; J. Totoraičio 1927 m. pavasario semestre skaityto kurso „Istorijos metodas“ užrašai, padaryti Z. Ivinskio, *LNB RS*, f. 29/24, l. 1–31.

³⁰⁷ RAGAUSKAS, A. Keletas pastabų... p. 68–69; SELENIS, V. Zenonas Ivinskis 1918–1940 metų istorikų bendrijos kontekste. *Soter*, 2009, nr. 29, p. 88–89.

³⁰⁸ Ernsto Bernheimo *Lehrbuch der Historischen Methode und der Geschichtsphilosophie* pirmą kartą pasirodė Leipcige 1889 metais. Vėliau vokiečių kalba jis dar buvo išleistas 1894, 1903, 1908, 1960, 1970 metais. 1908 m. leidimo apimtis siekė 842 puslapius.

³⁰⁹ Istorijos metodas (Z. Ivinskio LU TFF 1927 m. pavasario semestre prof. J. Totoraičio klausytų paskaitų užrašai), *LNB RS*, f. 29/24, l. 2; Apie A. Federio atliktą E. Bernheimo vadovėlio santrauką (307 p.) buvo teigiamai atsiliepta pasirodžius antram Federio vadovėlio leidimui 1921 m. [pirmas leidimas – 1919 m.] (Žr.: BETTEN, F. S. [Rev.] *Lehrbuch der historischen Methodik*. Von Alfred Feder, S. J., *Catholic Historical Review*, 1922, vol. 8, no. 1, p. 98–100; Charakteringa, kad kiek vėliau vertimai ir adaptacijos buvo daromos ir iš Federio atliktos santraukos (apie tai žr.: Guy Frégault recenzija Gilbert J. Garraghan darbui „A Guide to Historical Method“. *Revue d'histoire de l'Amérique française*, 1947, vol. 1, n° 2, p. 163–165. Prieiga: <<http://id.erudit.org/iderudit/801364ar>>). Trečiasis minimo autoriaus vadovėlio leidimas: FEDER, Alfred Leonhard. *Lehrbuch der historischen Methodik*. Regensburg, 1924.

Žvelgiant bendresniu požiūriu į J. Totoraičio kursą, ryškios dvi svarbiausios jo dalys. Pirmojoje, trumpesnėje (1929 m. *Istorijos metodologijos užrašuose* p. 1–14) aptariamas istorijos supratimo vystymasis, išskiriami ir charakterizuojami trys istorijos vystymosi laipsniai (pasakojamoji, didaktinė ir genetinė istorija), aptariama istorijos mokslo sąvoka, įvairios istorijos *padalinimo* formos (visuotinė, Bažnyčios istorija, Profangeschichte, Viduramžių ir kt.), sustojama prie istorijos metodo istorijos. Pažymėjus, kad pagrindiniais naujausio (genetinio) istorijos metodo taikymo pavyzdžiais reikia laikyti B. G. Niebuhro, L. von Ranke's, T. Mommseno ir kai kurių kitų autorių veikalus, o istorijos metodą plėtojančių veikalų pavyzdžiais laikant Johano Gustavo Droyseno (1808–1884), Ersnto Bernheimo (1850–1942), Wilhelmo Maurenbrecherio (1838–1892) ir Charles De Smedt'o (1831–1911) darbus, pereinama prie antrosios, stambiosios kurso dalies, skirtos istorijos metodo išdėstymui – prie to, kam iš esmės ir skirtas šis kursas (p. 14–67).

Istorija reiškia tai, kas įvyko, atsitiko ar įvyksta. Reiškia ir žinojimą arba atpasakojimą įvykių. Galima dėl to kalbėti apie istoriją augalų, gyvulių, žemės, kaip ir apie istoriją tautų, valstybių. Siauresne ir paprastesne prasme imdami tą žodį, istorija vadinama tokie įvykiai, kurie liečia žmones, žmoniją.

Tai nurodoma 1929 m. skaitytų paskaitų pradžioje. Tokia bendra istorijos apibrėžties paieška negali patenkinti susidomėjusio istorija smalsumo, todėl toliau bandoma rasti, kurie iš įvykių, *liečių žmones, žmoniją*, tikrai patektų į istoriją, arba, kitaip sakant, kelti istorijos pažintinių interesų klausimą. Atsakymo į šį klausimą siūloma ieškoti pačioje istorijoje. Tai charakteringas istorijos metodo vadovėlių tradicijos atsakymo į teorinius klausimus paieškų kelias – ieškoti atsakymo pačioje istorijoje, šiuo atveju – istorijos vystymosi istorijoje³¹⁰. Taigi,

³¹⁰ Čia galima pastebėti, kad Voldemaras istorijos pažintinių interesų apibrėžimo ieško W. Dilthey'aus, H. Rickerto, B. Croces ir kt. teorijų kontekste (VOLDEMARAS, A. Universitetas ir mokslas...; L. Karsavinas šiuos interesus nusako G. W. F. Hegelio, VI. Solovjovo ir Dilthey'aus filosofijų terminais (KARSAVINAS, L. Istorijos teorija, 1929, p. 1–18).

J. Totoraičio kurse siūlomas atsakymas į šį klausimą yra retrospektyvi pačios istorijos vystymosi peržiūra.

Visuose moksluose iš pradžių yra *atskiros žinios*, po to juos *grupuojamos, sistematizuojamos*, kol galiausiai *įsigilinama į priežastis ir priežasčių sąryšius*, kas iš esmės ir atveria kelią tikram mokslui. Kadangi tokią vystymosi trajektoriją patyrė ir pati istorija, tai čia pat išdėstoma *bernheimiška* trijų istorijos laipsnių vystymosi schema, apibūdinami trys istorijos vystymosi laipsniai – pasakojamoji, pragmatinė ir genetinė istorija³¹¹. Pasakojamoji istorija matoma kaip seniausia istorinių dalykų perteikimo forma. Ji turėjusi įvairius tikslus. Pavyzdžiui, pasigėrėti įvairių žmonių didžiais likimais ir garbės troškimas, paliekant žymių asmenų darbus ainių atminčiai (Homero kūriniai, Nybelungų giesmės ir kt.). Prie pasakojamosios istorijos priskiriami ir kasdienybės gyvenimo reikmėms daryti užrašai: įvairūs karalių, valdininkų, giminių, vyskupų raštai ar kunigų sąrašai, daryti senovėje³¹². Pragmatinė istorija kildinama iš situacijos, kuomet kultūringoje tautoje *iškyla asmens sąmonė ir subjektyvizmas*. Tokios istorijos tikslas labai aiškus ir konkretus: pasimokyti iš istorijos (*magistra vitae*). Šiame etape istorija tampa savotišku vedliu dabarties pasirinkimuose ir čia aiški pažanga, lyginant su pasakomąja istorija, nes čia jau įsigilinama į vidines įvykių priežastis ir sąlygas (Tukididas, Tacitas, XII–XVII a. kronikos ir kt.). Tačiau kadangi pragmatinė historiografija absoliutina psichologines įvykių priežastis arba vidinius motyvus, tai istorijos supratimas čia pasirodo nepilnas ir tendencingas. Pagaliau istorijos vystymasis pasiekia trečią laipsnį – *genetinę istoriją*, kurioje vienodai išsamiai įsigilinama ir į vidines, ir į išorines istorinių įvykių priežastis:

Tik genetinė istorija yra mokslas. Jos tikslas sužinoti ir susekti tikrą, objektyvią tiesą, kaip kiekvienas istorijos faktas ar įvykis susidarė, kaip jis priėjo prie to stovio, kuriame dabar yra,

³¹¹ Plg.: BERNHEIM, E. Lehrbuch der Historischen Methode und der Geschichtsphilosophie. Leipzig 1908, p. 21–43.

³¹² A. Voldemaras buvo kritikavęs tokį E. Bernheimo puoselėtą istorijos raidos praeities skirstymą, sakydamas, kad užrašinėjimas praeityje tuo tikslu, kad *ateitis žinotų garsesnius dabarties veikalus*, ir užrašinėjimas praktikos reikalais *gali būti medžiaga istorijai, bet ne pati istorija* (Žr.: VOLDEMARAS, A. Kas reiktų daryti tyrinėjant senovės Romos istorikų raštus. *Vairas*, 1914. nr. 9, p. 13–16).

kaip jis sąryšyje su kitais faktais išsivystė. Čia yra įnešta į istoriją vystymosi sąvoka, kuri istoriją daro mokslu, duodančiu suprasti įvykių priežastį, sąryšį, kuriame įvykis išsivystė, susidarė, išaugo <...> Gana daug žmogus turi būti išsilavinęs, kad galėtų suprasti žmonių darbus ir įvykius kaip vaisių sudarytą daugelio vidujinių ir išorinių priežasčių, ir veiksmių³¹³.

Genetinis istorijos supratimas pilnai išsivystė XVIII a. pabaigoje–XIX a.³¹⁴, kurio įtakoje randasi *tyrinėjimai, einą iki menkų smulkmenų*³¹⁵. Ilgainiui, pradėjus leisti įvairią istorinę medžiagą, išsivystė istorinė kritika, kuri tapo prielaida geresniam istorijos supratimui³¹⁶. Kritiškumo atsiradimo ir išsiplėtimo akcentas labai ryškus kalbant apie esminį lūžį istorinio metodo raidoje. J. Totoraitis plačiai sustoja prie Naujaisiais amžiais laipsniškai augančio kritiško praeities tyrinėjimo ir veiksmių, kurie padėjo išplėtoti istorijos metodą, pradedant spaustuvių atsiradimu ir baigiant istorijos supratime įsitvirtinusią vystymosi sąvoką. Trys svarbiausios kategorijos, be kurių neįmanoma įsivaizduoti genetinės istorijos, o kartu ir istorijos pažinimo bei visuotinio galimybės, yra: *žmonių giminės vienybė* (tai krikščionybės palikimas: *visi žmonės – Dievo vaikai*), vystymosi sąvoka (supratimas, kad visi žmonių dalykai ir santykiai *be paliovos mainosi*) ir supratimas, kad įvairūs žmonių santykiai ir darbai yra labai artimame santykyje vieni su kitais (politika, ekonomika, visuomeniniai reiškiniai, religija, menas, klimatas, žemės ypatybės ir kt.). Po šio istorinio rakurso prieinama prie esminio pradinio klausimo – kas yra istorija?

³¹³ E. Bernheimo vartota *psichofizinio priežastingumo* sąvoka buvo vartojama ne vieno prieškarinio istoriko, tarp jų ir Z. Ivinskio tekstuose, pav.: IVINSKIS, Z. Lietuvos istorija... p. 2; taip pat žr.: JONYNAS Ig. Įvadas į istoriją, *LMAVB RS*, f. 105/52, l. 1–2; L. Karsavinas taip pat formuluoja ypatingo priežastingumo istorijoje sampratą (*psichinio priežastingumo* kategoriją), tačiau įvairios priežastingumo istorijoje rūšys, pasak autoriaus, įgauna *grynai padedamąją reikšmę* (Žr.: KARSAVINAS, L., Istorijos teorija..., p. 14–15).

³¹⁴ Identiškas istorijos sąvokos ir jos laipsnių aiškinimas pateiktas ir kito TFF vyresnės kartos istoriko Pranciškaus Penkauskio paskaitų medžiagoje (Žr.: Istorijos dėstymo metodika. Paskaitos, skaitytos 1929–1930 m. Lietuvos universitete, Kaunas, 1930, p. 8–11).

³¹⁵ Plg.: *Istorija perėjo tris etapus: 1) atpasakojimas įvykių chronologine tvarka, 2) pragmatinę, siekiančią nustatyti įvykių priežastis, psichologinius veiksmų motyvus ir jų pasekmes, 3) evoliucinę (genetinę), kaip siekiančią nustatyti tik tiesą* (Žr.: JONYNAS Ig. Įvadas į istoriją... l. 1).

³¹⁶ Žymiausias istorinės kritikos taškas historiografijos raidoje J. Totoraičio kurse yra žymusis T. Mommsenas (p. 14); Ig. Jonyno istorijos metodologiją liečiančiame rankraštiniame konspekte žymiausiu istorinės kritikos kūrėju laikomas A. L. von Schlözeris, sukilęs *prieš teokratinę istorijos supratimą: jo principas – jokiam paduotam faktui iškart netikėti, netikėti jokiais autoritetais ir ieškoti tiesos* (Žr.: JONYNAS Ig. Įvadas į istoriją, *LMAVB RS*, f. 105/52, l. 2).

Istorija yra mokslas rodąs žmonijos vystymąsi, kaip žmonija vystėsi veikimais ar darbais žmonių, kaip visuomenės narių, arba įsakmiau: yra mokslas, kurs visuomenėje žymius laike ir vietoje nustatytus veiksmus ar darbus žmonių, kaip visuomenės narių, tyrinėja priežastyse ar tų priežasčių sąryšyje.

Taigi, ką turėtų tyrinėti istorikai, minimo kurso klausytojai? Istorijos objektą šiame kurse sudaryto du svarbiausi momentai: 1) *laisvi žmonių darbai*, įvykiai, reiškiniai, kuriuos gimdo laisva žmonių valia, norai ir pasiryžimai; 2) įvykiai ar atmainos, kurios įvyksta nepriklausomai nuo laisvos žmonių valios³¹⁷. Kadangi pirmasis momentas istorijai yra reikšmingesnis, tai padaroma dar viena svarbi išlyga, sekant kuria ne visais *laisvais žmonių darbais* istorija domisi. Pakankamai abstraktus kriterijus, kuriuo siūloma atskirti svarbius darbus, veiksmus, reiškinius nuo nesvarbių, yra *visuomeninė reikšmė*³¹⁸. Todėl įvykių visuomeninės reikšmės akcentavimas leidžia samprotauti, kad istorijos objektas esti nebūtinai tik visuomeninio gyvenimo darbai, bet ir atskirų asmenų ypatybės ir veikimas, darąs kitiems įtaką³¹⁹, turintis svarbos didesnei ar mažesnei visuomenei:

Net atskiro asmens ypatybės, geiduliai³²⁰, kėsmai, veiksmai kartais gali turėti didžiausios reikšmės likimui ir vystymuisi ištisų visuomenių ar net ir visos žmonijos (pvz., Genijaus Platono ir Aristotelio, valdžios godumas Aleksandro

³¹⁷ Ši mintis dėl įvykių, nepriklausančių nuo žmogaus laisvos valios (iš esmės kurse taip suprantami gamtos reiškiniai: *žemės drebėjimai, klimato sąlygos, vulkanų išsiveržimai, jūrų audros, fiziologiniai įvykiai* etc.) kurse nėra plačiau plėtojama.

³¹⁸ Plg. Voldemaras, pristatydamas H. Rickerto aksiologinę istoriografijos pagrindimo sampratą, klausia: *bet jeigu ideografiškieji mokslai negali ieškoti tyrimo objektuose to, kas jiems yra bendra su kitais daiktais, o žiūrėti tai, kuo jie skiriasi nuo kitų, tada kyla klausimas, kuo reikia vadovautis, atskiriant istoriškąjį faktą nuo neistoriškojo?* (Žr.: VOLDEMARAS, A. Universitetas ir mokslas... Kaunas, 1925. p. 171–172).

³¹⁹ Plg. L. Karsavinui abstraktūs ginčai dėl asmens rolės istorijoje arba istorinio asmens įtakos įvykiams yra pseudoproblema, *tušti ginčai: niekas nesims dėstyti Karoliaus Didžiojo arba Napoleono politikos, protestantizmo arba naujosios Vokiečių Imperijos išsivystymo, neatsižvelgdamas į Karolį, Napoleoną, Liuterį ir Bismarką* (Žr.: KARSAVINAS, L. Istorijos teorija..., p. 23).

³²⁰ *Geidulių* kaip istorijos veiksnio akcentas žinomas tarpukario Lietuvos istoriografijoje ir platesniu funkcionavimu. Tuo pat metu radosi ir tokio istorijos aiškinimo kritika: pvz., A. Voldemaro recenzijoje A. Alekno „Bažnyčios istorijai“ teigiama: *lygiai negalėjo autorius susiorientuoti ir XVIII a. judėjime. Štai, kaip jis vaizdina garsiausią to amžiaus išreiškėją Volterą – „nuo pat mažens įkvėpta Volterui bedievybė ir ankstus atsidavimas kūno geiduliams pagadino jo būdą ir padarė Volterą tikėjimo priešinininku. Išėjęs iš mokyklos, Volteras mėgino gauti kokią užsiėmimą, bet dėl to, kad nebuvo prisirengęs prie jokio rimto darbo, visur jam atsakyta“. Kiek žodžių, tiek klaidų... (Žr.: VOLDEMARAS, A. (Rec.) A. Alekna. „Bažnyčios istorija“, *Mūsų senovė*, 1921, II knyga, p. 121–133).*

Didžiojo, Cezario ar Napoleono, kūno geiduliai triumviro Antonijaus arba anglų karaliaus Henriko VIII <...>)³²¹.

Apibrėžus istoriją kaip sąvoką ir kaip tyrimų objektą, pereinama prie paties istorijos metodo, kurį sudaro trys svarbiausios dalys (euristika, šaltinių kritika ir paliudytų faktų sintezė), dėstymo.

Pirmojoje dalyje pateikiama istorijos šaltinių klasifikacija, apibūdinamas senovės raštas ir knygos, bibliotekos ir archyvai. Šalia teorinių euristikos dalykų ryškus ir tam tikras praktikos reikalingumo ir jos aukšto įvertinimo akcentas: *geriausia šaltinių žinojimą galima įgyti ilgų metų darbu, varomų sulyg metodos nurodymu. Knygose esamieji šaltinių nurodymai ar sąrašai gali tą darbą lengvinti, bet negali jo atstoti*³²². Dalindamasis savo patarimais disertaciją besirengiančiam rašyti Z. Ivinskiui J. Totoraitis kartojo tą patį principą ir kiek kitu rakursu: *Be sunkenybių neapsieisite, bet dėl jų nenuleiskite rankų <...> Berašydami išmoksitė praktikoje ir istorijos metodos, ir pačią istoriją tyrinėti ir rašyti*³²³. *Istorijos metodo* kursą skaitęs profesorius galėjo pagrįsti tokį požiūrį praktine patirtimi.

Euristiniam, archyviniam, archeografiniam darbui J. Totoraitis parodė nemažai dėmesio. Įvertinant tai, ką charakterizuodamas istorijos mokslo būklę tarpukario Lietuvoje kiek vėliau teigė Z. Ivinskis (t. y. tai, kad J. Totoraičiui susidarė sąlygos išvažiuoti į Vatikano archyvus tik tuomet, kai jis išėjo į pensiją),

³²¹ Šiame kontekste iliustratyviai gali atrodyti ne tik TFF absolventų sumanyta, parašyta ir išleista monografija *Vytautas Didysis 1350–1430* (red. P. Šležas, Kaunas, 1930), tačiau ir bendras didelis su šiuo fakultetu susijusių istorikų dėmesys biografiniam žanrui: J. Totoraitis (Mindaugas, Vytautas), P. Penkauskas (Vytautas), A. Alekna (M. Valančius), Z. Ivinskis (Vytautas, Merkelis Giedraitis), A. Kučinskas (Kęstutis), B. Dundulis (Napoleonas), P. Šležas (Muravjovas) ir kt. Tuo, žinoma, nenorima pasakyti, kad HMF istorikų dėmesys biografiniam žanrui buvęs mažesnis.

³²² Šio principo funkcionalumą tarpukario Lietuvos istorijos moksle parodė ne vieno tiek vyresnės, tiek jaunesnės kartos istoriko biografija ir veiklos kryptys. Ne be tam tikro santykio su šiuo principu ilgainiui išryškėjo ir tai, ką A. Maceina pavadino *Z. Ivinskio tragika*, išryškėjusia jau išėjimo į pensiją Z. Ivinskiui rausiantis Vatikano archyvuose ir slypinčią žinomoje dialektikoje (*džiaugsmas medžiagos gausybėje ir vargas šią gausybę apvaldyti*), tam tikroje baimėje, kad paskelbus veikalą vėliau gali atsirasti naujos medžiagos ta pačia tema. A. Maceina klausia – *kodėl Z. Ivinskis iš savo suplanuotų ir pradėtų keleto didžiųjų darbų išleido tik vieną?* (Šventas Kazimieras, New York, 1955, 222 p.). Pradėjus darbus Vatikano archyve istorinė medžiaga (kartotekos, mikrofilmai, nuorašai) sparčiai augo, iš pradžių detalai skaičiuojant medžiagos kiekį. *Vėliau laiškuose skaičiai dingsta, nes ir pats Ivinskis jau nebegalėjo tiksliai suskaičiuoti, kiek jis turi mikrofilmų, nuorašų ištisais lapais ir ištraukų padarytų savo ranka...*, (Žr.: MACEINA, A. Tasai nepažįstamasis Ivinskis. *Aidai*, 1972, nr. 4, p. 134–140.

³²³ 1930 m. kovo 16 d. J. Totoraičio laiškas Z. Ivinskiui, *LNB RS*, f. 29/1234, l. 2.

J. Totoraičio dėmesys pirminiams šaltiniams, jų paieškoms ir pažinimui buvo ilgalaikis. Galima net sakyti, kad tai buvo savotiška laipsniška gravitacija Vatikano archyvų, kuriuose J. Totoraitis dirbo 1938–1939 m., link. Žinoma, buvo ir ištakos – tam tikras nuoseklumas įsitraukiant į domėjimąsi rankraščiais, archyvais, paleografija, archeografiniu darbu. Nors ir su pertrūkiomis, tie dalykai buvo J. Totoraičio dėmesio centre, priklausomai nuo sąlygų ir galimybių, bent kelis dešimtmečius, pradedant tuo metu itin populiariais euristiniais bandymais lietuvių tautosakos srityje³²⁴. Vėliau J. Totoraitis fiksavo ir gilinosi į svarbią rankraštinę medžiagą ir jos *keliones*³²⁵, rengė archyvuose, tiek vietiniuose³²⁶, tiek užsienio³²⁷, surinktos medžiagos publikacijas. Ilgainiui prieita ir prie bendresnio archyvų ir ten randamos medžiagos, ypač Vatikano archyve rastos istorinės medžiagos, apmąstymo, tiek nusakant darbo pobūdį specifiniame archyve, tiek keliant klausimą, kiek *Lietuvos galima rasti Vatikane*, kaip ir ką naudingo tose archyvinėse paieškose galima nuveikti³²⁸. Laiškuose Z. Ivinskiui J. Totoraitis entuziastingai aprašė Romos paminklų lankymą, archyvinių paieškų procesą ir kryptis, Lietuvos istoriją liečiančios medžiagos suradimo Vatikane kelius, o taip pat savo atradimų džiaugsmą bei autentišką darbo Vatikano archyvuose patirtį iki smulkmenų:

Žadėjau Jums parašyti, kaip aš įėjau į Vatikano archyvą. <...> Ketvirtadienį po Velykų su kun. Rėklaičiu, mūsų kongregacijos Generaliniu Prokuratoriumi Romoje, nuvažiavau į Vatikaną.

³²⁴ KATILIUS, A. Kaip Jonas Totoraitis rinko tautosaką Daukšių parapijoje [Jono Totoraičio 125-osioms gimimo metinėms] [su: *Kun. Jono Totoraičio laišakai Jonui Basanavičiui iš 1907–1908 m.*, 5 laišakai iš 14 Totoraičio laiškų ir atvirlaiškių Basanavičiui, saugomų Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto rankraštyne, p. 25–29]. *Suvalkija*, 1997, nr. 8, p. 24–29.

³²⁵ Pvz., TOTORAITIS, J. Vyskupo Baranausko rankraščiai Leipcige. *Draugija*, 1910, nr. 48, p. 381–385.

³²⁶ Pvz., *Iš originalo, esančio Virbalio archyve nurašė J. Totoraitis* (Žr.: TOTORAITIS, J. Ginčas dėl sienos tarp Žemaičių ir Vilniaus diecezijų. *Tiesos kelias*, 1937, nr. 12, 645–652).

³²⁷ 1938–1939 m. J. Totoraitis dirbo Vatikano archyve paraleliai rengdamas ir skelbdamas to archyvo duomenimis paremtas publikacijas (Žr.: TOTORAITIS, J. Vilniaus vyskupų reliacijos XVII–XVIII amžiuje. Iš Vatikano archyvo. *Tiesos kelias*, 1939, nr. 2, p. 81–90; nr. 3, p. 169–175; nr. 4, p. 271–282; nr. 6, p. 443–452; nr. 7–8, p. 543–550).

³²⁸ TOTORAITIS, J. Vatikano Archyve. *Tiesos kelias*, 1938, nr. 7–8, p. 498–502; TOTORAITIS, J. Slaptajame Vatikano archyve. Istoriko kelias iki šaltinio – ir į šaltinius pasinėrus. Neiširta medžiaga Lietuvos istorijai. *XX amžius*, 1938, nr. 177, p. 5–6, nr. 178, p. 2. Trečiojo LKMA suvažiavimo 1939 m. istorijos sekcijoje J. Totoraitis darė pranešimą apie Lenkijoje išleistus istorijos šaltinius, paimtus iš Vatikano archyvo (Žr.: TOTORAITIS, J. Lenkų išleistieji Vatikano archyvo istorijos šaltiniai. *LKMA Suvažiavimo darbai*, 1939, t. III. Kaunas, 1940, p. 342–349).

Mano vadovas nusivedė mane per gražų kiemą <...> ir iš jo laiptais aukštyn į kitą mažesnę kiemą, kurį perėję įėjova į archyvą <...> Įėjova į salę, kur abiem pusėm yra daug suolų. Juose sėdi jauni ir seni vyrai, kunigai ir nekunigai, kiekvienas prieš save turi ant <...> stalo foliantą, iš kurio rašo arba skaito. Ties viduriu salėje prie sienos, kiek aukštesnėje už suolus katedroje, sėdi archyvo vedėjas ir žiūri taip pat į storą foliantą <...>³²⁹.

Euristinių J. Totoraičio pastangų rezultatyviu išėties tašku, matyt, galima matyti tą momentą, kai Lietuvos valstybė, t. y. joje 1939 m. įkurtas *Lituanistikos institutas*, susirūpino nupirkti iš J. Totoraičio Vatikano archyve padarytų dokumentų fotokopijas³³⁰.

Antrojeje, plačiausioje istorinio metodo kurso dalyje dėstoma šaltinių kritika, kuriai keliami trejopi uždaviniai: 1) išspręsti atskirų šaltinių tikrumą, 2) parengti šaltinius naudojimui, 3) įvertinti šaltinių patikimumą. Dviem pirmaisiais uždaviniais užsiima išorinė kritika, o trečiuoju – vidinė kritika³³¹. Stambiausia istorijos metodo dalis numato daug formalių, loginių, psichologinių, istorinių ir techninių principų ir taisyklių, skiriamų tam, kad būtų įvertintas istorinių šaltinių patikimumas, nustatyta jų vertė ir kritiškai įvertinti istoriniai šaltiniai būtų paruošti naudojimui. Iš J. Totoraičio, anot Z. Ivinskio, buvo galima daugiau išmokti nei iš kitų TFF istorikų, nes šalia Antano Alekno ir *jis ėjo kritišku keliu*³³². Metodškai orientuota ir kritinė laikysena ryškėjo ne tik paties J. Totoraičio individualioje akademinėje archyvinės veiklos ir euristinių gebėjimų strategijoje, tačiau ir bendresniu požiūriu, t. y. argumentų poreikio ir įrodinėjimo nuoseklumo bei

³²⁹ 1938 m. gegužės 1 d. J. Totoraičio laiškas iš Romos – Z. Ivinskiui, LNB RS, f. 29/1234, l. 8; apibendrinant įspūdžius, darbus ir ketinimus 1939 m. kovo 7 d. laiške sakoma – *Tokie mano darbai ir geidavimai susirinkti kuo daugiausiai bylų, kiek galima visas* (Žr.: Totoraičio laišakai Ivinskiui iš Romos 1938–1939 m., LNB RS, f. 29/1234, l. 7, 9–12).

³³⁰ Šiame kontekste vertinga atkreipti dėmesį į 1939 m. vyskupo Pr. Būčio raštą, kuriame išdėstomi J. Totoraičio, dirbančio Vatikano archyve, pageidavimai, (plačiau žr.: KATILIUS, A. Profesorius Jonas Totoraitis Vatikano archyve. *Suvalkija*, 1997, nr. 1, p. 11–24).

³³¹ TOTORAITIS, J. *Istorijos metodologijos...* Kaunas, 1929, p. 21–54. Ištikimybę šiems dalykams savo kasdiene veikla parodė daugelis tarpukario Lietuvos profesionaliosios istorikų bendruomenės narių. Plg. vertinimus: *Naujausioji kritika dar išdirbo keletą kitokių nuostatų, kurių kiekvienas istorikas turi laikytis – vengti apriorinių teiginių, savo išvadas grįsti tik pirmųjų rankų šaltiniais, tyrinėti savo pirmtakų darbus nieko iš anksto nepriimant, kaip tiesą, sugretinti įvairius liudijimus remiantis ne jų kiekiu, o kokybe* (Žr.: JONYNAS, Ig. Įvadas į istoriją... l. 2).

³³² Z. Ivinskis čia dar priduria: *Tik dėl savo labai švelnaus ir gero būdo iš studentų jis [Totoraitis] nedaug reikalavo* (Žr.: IVINSKIS, Z. *Autobiografija, Žemaičių praeitis*, kn. 3, Vilnius, 1994, p. 7).

atskirų teiginių kritiška peržiūra istoriografinėje kultūroje. Kuomet XX a. antrojo dešimtmečio pradžioje pasirodė kontraversiška įvertinta J. Basanavičiaus prakalba *Lietuvių kryžių* albumui³³³, kurioje aukštai vertinta prieškrikščioniškoji lietuvių kultūra ir laikytasi nuostatos, kad *krikščionystė sunaikinusi* senąją aukštą baltų kultūrą, tais klausimais prasidėjo aktyvi polemika³³⁴. Jau toje polemikoje J. Totoraitis pasirodė kaip ne tiek ideologiškai, kiek kritiškai orientuotas, istorijos metodą akcentuojantis, pagavus ir korektiškas oponentas: jis nurodė kai kurias klaidingas J. Basanavičiaus interpretacijas, akcentavo autoriaus nekritiškumą ir kai kurios senstelėjusios literatūros naudojimą. Taip pat pažymėjo autoriaus vienpusiškumą – nežiūrėjimą į bažnytinės dailės raidą tiriant kryžių ornamentų kaitą ir iš to sekantį savo hipotezės (kad daugelis ornamentų kryžiuose šiuos laikus pasiekė iš pagoniškųjų laikų) absoliutinimą išvadose. J. Totoraitis pasigedo argumentų ir įrodymų bendriems J. Basanavičiaus teiginiams pagrįsti, pabandė kritiškai suabejoti svarbesnėmis J. Basanavičiaus prielaidomis lietuvių kryžių raidos tyrime, siūlė genetiškai ištirti *lietuvių kryžių pagražinimų* raidą, tačiau, nepaisant to, itin aukštai įvertino patį leidinio sumanymą (... *pačių kryžių išleidimu tikrai negalima atsigerėti*)³³⁵. Charakteringa čia, panašu, ir tai, kad atsiliepdamas į J. Totoraičio kritiką J. Basanavičius vadino oponentą *uoliu ultra kritiku*³³⁶. Kiek vėliau, regis, jau vien pagal recenzuojamo darbo didaktinę paskirtį J. Totoraičio labiau įsipareigota ir ideologiniam, pasaulėžiūriniam orientavimui. J. Totoraičio recenzijoje R. Vipperio į lietuvių kalbą išverstam *Viduriniųjų amžių istorijos* vadovėliui autorius pastebi *rusų vadovėlių pasakų* kartojimą ir *nesąmonių*

³³³ BASANAVIČIUS, J. Lietuvių kryžiai archeologijos šviesoje. Kn.: Lietuvių Kryžiai. Surinko Antanas Jaroševičius, įžangą parašė D-ras J. Basanavičius, vinjetes iš tautinių motyvų sutaisė A. Žmuidzinavičius. Vilnius, 1912, p. 5–30.

³³⁴ Pirmiausia J. Basanavičiaus samprata buvo kritikuota krikščioniškai orientuotoje spaudoje. Į J. Basanavičiaus samprotavimus atsiliepė įvairūs leidiniai: *Vienybė, Šaltinis, Draugija, Ateitis, Vadovas* ir kt. Reaguodamas į kritiką J. Basanavičius išleido dar vieną studiją, kur atsakė ir savo kritikams, (Žr.: BASANAVIČIUS, J. Iš krikščionijos santykių su senovės lietuvių tikyba ir kultūra. (Prie studijos „Lietuvių kryžiai archeologijos šviesoje“). Vilnius, 1913, 100 p.).

³³⁵ Totoraičio recenziją Basanavičiaus *Lietuvos kryžių* pratarmei ir atsakymą į Basanavičiaus kontroliką: (Žr.: *Vadovas*, 1913, nr. 53, p. 122–126; *Vadovas*, 1913, nr. 62, p. 202–204).

³³⁶ BASANAVIČIUS, J. Iš krikščionijos santykių... Vilnius, 1913, p. 73.

rašymą, istorijos metodo nesilaikymą, o finale daroma aiškiai diskvalifikuojanti išvada: *Dėl klaidų ir tendencinio katalikų bažnyčios niekinimo šis vadovėlis mokiniams katalikams netinka*³³⁷. Kalbant apie historiografinę kritiką, aišku, pridurtina, kad ir paties J. Totoraičio istoriniai darbai susilaukė reiklių kritikų pastabų, reikalaujančių *praplėtimų, papildymų, korekcijų* etc.³³⁸

Istorijos metodui po euristikos ir kritikos lieka dar vienas svarbus uždavinys – naudojant sintezę *nustatyti atskirų faktų sąryšį, išstatyti juos į tinkamą istorijos plėtotės eigą ir pagaliau išdėstyti ir išreikšti*. Išsiaiškinti liudijimų turinį ir įsigilinti į šaltinių minties eigą bei kalbą pirmiausia padeda įvairios interpretacijos formos: kalbos, techniškoji, logikos, psichologinė ir istorinio turinio interpretacija. Kita istorinės sintezės operacija, sekant *Istorijos metodo* kursu, yra kombinacija, o su ja tiesiogiai siejasi tai, kad iš šaltinių surinktą medžiagą tvarkyti lengvina *vadinamasis atskirų lapelių metodas, įvestas XIX a., nors kai kas jį jau ir pirma buvo vartojęs*³³⁹. Istorinių faktų sąryšių nustatymui būtina, pasak J. Totoraičio, įsigilinti tiek į žmogiškus, tiek ir į žemiškus (t. y. nuo žmonių nepriklausančius) vidinius ir išorinius veiksnius, sąlygas ir priežastis, kurios išprovokuoja vieną ar kitą įvykį. Galiausiai, sintezuojant istorijos faktus, o vidinius ir išorinius pokyčių veiksnius ir istorinius įvykius norint įvertinti objektyviai, *be žmogiškų ir žemiškų priežasčių, reikia dar atsižvelgti į visų buičių ir visų istorinių įvykių priežastį – Dievą, be kurio valios ir leidimo niekas neįvyksta*³⁴⁰. Dievo valios raiškos

³³⁷ Totoraičio recenzija R. Viperio *Viduriniųjų amžių istorijos vadovėliui* (Žr.: Švietimo darbas. 1922, nr. 12, p. 539–543; neatsitiktinai pats J. Totoraitis netrukus išleido viduramžių istorijai skirtą vadovėlį (Žr.: TOTORAITIS, J. Vidurinių amžių istorija: vadovėlis aukštesnėms gimnazijos klasėms. Marijampolė, 1926, 223 p. (antras praplėstas leidimas – Marijampolė, 1930, 280 p.).

³³⁸ Pvz., STEPONAITIS, V. (Rec.) Prof. dr. J. Totoraitis. Zanavykų istorija... Marijampolė, 1929. *Mūsų Žinynas*, 1929, nr. 52, p. 236; MATUSAS, J. (Rec.). Kun. Dr. Jonas Totoraitis. Sūduvos Suvalkijos istorija. I dalis. Kaunas, 1938. *Naujoji Romuva*, 1939, nr. 49, p. 912–914.

³³⁹ Šio metodo taikymas yra būdingas tarpukario Lietuvos historiografijos *mokslinėje* bruožas. Įdėmiai skaitant atskirus darbus nesunku pastebėti, kad kai kuriuose iš jų *istorijos procesas* įgyja *numatomą* matmenį, už kurio nesunku įžvelgti *atskirų lapelių metodo* funkcionavimą.

³⁴⁰ Plg.: TFF garbės profesorius (nuo 1926 m.) Adomas Dambrauskas-Jakštas viename savo straipsnių pateikė keletą istorijos apibrėžimų (drauge ir gerai žinomo Rusijos istoriko prof. Platonovo apibrėžimą), visus juos nuvainikuodamas: *Visuose tuose istorijos apibrėžimuose kalbama vien apie žmonių draugijas, apie žmonių darbus, kitaip sakant, istorijos veikėjais tepripažįstami vien žmonės, jie vieni tematomi istorijos scenoje. Ar tai tiesa? Ar bent visa tiesa? Visa tiesa čia būtų, jei kas galėtų įrodyti, jog istorijoje*

istorijoje nereikėtų įžiūrėti, anot autoriaus, mums artimoje praeityje ar dabartyje, tačiau seniai įvykusių reiškinų perspektyvoje galima išvelgti, kaip *Dievo Apvaizda istorijos įvykius veda*. Pavyzdžių, pasak J. Totoraičio, kaip Dievo Apvaizda veikia istorijoje, *duoda mums Bažnyčia*:

Pvz., prancūzų revoliucijos gilesnių priežasčių reikia ieškoti to laiko politiniuose, dvasiniuose ir doriniuose veiksmuose: karaliaus absoliutizmo išbujojimas, jo dvaro prabanga ir ištvirkimas, kilmingųjų finansinis visos šalies išsiurbimas, didelės dvasinio luomo privilegijos, ardanti tikyba ir dorą vadinamoji šviečiamoji literatūra, neaiškus ir nesuvaldomas liaudies veržimasis prie laisvės. Dievo mintis leidžiant Prancūzijos revoliuciją buvo žmonių visuomenės apvalymas ir Bažnyčios sustiprėjimas, kaip tai matyti iš vėlesnio laikotarpio.

Kokie yra reikalavimai gerai *kombinacijai* – klausama baigiant *Istorijos metodo* kursą. Svarbiausia, kad *kritingas istorikas turi turėti tiesos meilę, objektyvumą arba laisvumą nuo prietarų ir nesutvarkytų jausmų, taip pat ir sveiką kritingą protą*. Ypač šie reikalavimai būtini aiškinantis istorinių įvykių kombinaciją, nes būtent čia lengviau galima nusižengti, pasak autoriaus, objektyviai tiesai. Pagrindiniai veiksniai, pastojantys kelią į galimą objektyvią faktų kombinaciją, yra *prietarai ir netikros pasaulėžvalgos*. Prietarai, pasak J. Totoraičio, yra *vienašališki vertinimai protinio, religinio ar tautinio gyvenimo ir eina drauge su nežinojimu priešingų tiesų ir įvykių*. Pavyzdžiui, aišku, kad krikščionių ir katalikų veikimą bei institucijas gali suprasti tik tas, kas pats yra krikščionis ir katalikas, nes *ne katalikas nesugebės pilnai ir objektyviai įvertinti aukšto popiežių uždavinio*

*teveikia vien tik žmonės ir jokia aukštesnė galybė ten nesikiša ir nedalyvauja. Bet to lig šiol nieks da nēr įrodes ir negali įrodyti. Dėlei to, giliau maną krikščionys mokslavyriai jau senų senovei yra priėję įsitikinimą, kad matyti istorijoje vien tik žmonių darbus – tai tik pusė tiesos, kad pilna tiesa bus, pripažinus šalia žmonių, taigi ir Dievo veikimą. Tokią pažiūrą į istoriją pirmutinis yra išreiškęs Šv. Augustinas savo plačiame veikalė „Apie Dievo miestą“; toliau TFF profesorius išdėsto savotišką Šv. Augustino istorijos teologijos įvadą, kartu pažymėdamas, kad Dievo veikimas istorijoje reiškiasi netiesiogiai, o per tam tikrų asmenybių veikimą (Žr.: DAMBRAUSKAS-JAKŠTAS, A. Kas yra istorija?, *Ateitis*, 1926, nr. 9–10, p. 439–445; taip pat: DAMBRAUSKAS-JAKŠTAS, A. (1916)). Tuo pačiu klausimu, tik ne klasikinės istorijos filosofijos, o labiau specialaus istorijos mokslo ribose, recenzijoje A. Alekno *Bažnyčios istorijai* (1920) pasisakė A. Voldemaras: <...> *Todėl tikras istorijos paveikslas, kaip Bažnyčia plėtojosi, nėra argumentas nei prieš Bažnyčią, nei už.* <...> [Istorikas] turi rašyti istoriją taip, kad Dievo veikimo tenai niekur nebūtų matyti, o viskas būtų aišku iš žemiškų veiksmų. Tai, žinoma, nereiškia, kad jis atmestų Dievo buvimą ar veikimą. Jis gali tikėti ir vienu, ir kitu, tik jis nesikišk į teologijos aiškinimus ir tiek (Žr.: VOLDEMARAS, A. (Rec.) A. Alekna. *Bažnyčios istorija...*, *Mūsų senovė*, 1921, II knyga, p. 121–133.*

ir popiežių reikšmės istorijos plėtojimesi³⁴¹. Be to, svarstyme akcentuojama, kad tiesą mylintis istorikas nepasitenkins įsigyti *tik tikrą pasaulėžiūrą*, bet, norėdamas istorinius faktus objektyviai vertinti, stengsis įsigilinti ir į kitų pasaulėžvalgą. Vienaip ar kitaip, istorikui svarbu žinoti, ko iš jo reikalaujama – būti laisvam nuo prietarų ir *stengtis įsigyti tikrą pasaulėžvalgą*.

Pasaulėžiūros ir visuomeninio angažavimosi požiūriu pats J. Totoraitis išliko nuoseklus nuo studijų Seinų kunigų seminarijoje pradžios. Įsitraukdamas į katalikiškos visuomenės ir krikščionių demokratų kovas su politiniais ir idėjiniais priešininkais, aiškiai laikėsi nuoseklaus pasaulėžiūros principo, kad mokslas ir tikėjimas, priešingai nei traktavo socialdemokratai ir laisvamaniai, yra suderinami, ir todėl kvietė Lietuvos krikščionių demokratų savaitraštyje *Šaltinis* pažinti priešininkų pasaulėžiūrą ir jų *taisomas kilpas*³⁴². Klasikinių kalbų žinovo³⁴³, pradėjusio ir baigusio profesoriaus karjerą darbu kunigų seminarijose, vieno (šalia J. Matulaičio ir P. Būčio) iš marijonų vienuolijos Lietuvoje atkūrėjų 1911 m., Lietuvos marijonų provinciole 1930–1933 m.³⁴⁴ ir Marijonų vienuolijos istoriografijos pradininko³⁴⁵ Jono Totoraičio biografija demonstruoja neabejotiną nuoseklumą pasaulėžiūros požiūriu. Šalia to svarbu pažymėti, kad J. Totoraičio

³⁴¹ Akivaizdžia šios minties paralele ir atitikmeniu formos požiūriu galima laikyti gana populiarią tarpukario Lietuvos istorikų raštuose mintį, kad tik lietuviai gali surasti ir išaiškinti tikrąją Lietuvos istoriją, pvz., MATUSAS, J. Istorijos mokslas ir tautinė politika. *Vairas*, 1935, nr. 7, p. 388–395; ŠAPOKA, A. Raskim lietuvius Lietuvos istorijoje. *Naujoji Romuva*, 1932, nr. 21, p. 481–482 ir kt.

³⁴² TOTORAITIS, J. Kova dėl tikėjimo. *Šaltinis*, 1911, nr. 4, p. 38–39; Mokslo laisvė, *Šaltinis*, 1911, nr. 5, p. 49–50; Mokyklų laisvė, *Šaltinis*, 1911, nr. 6, p. 61–62; Valstybės laisvė, *Šaltinis*, 1911, nr. 7, p. 73–74.

³⁴³ 1928 m. J. Totoraitis pateikė prašymą Švietimo ministerijos aukštesniojo mokslo tarėjui leisti dėstyti Marijampolės Marijonų gimnazijoje lotynų ir graikų kalbas. Marijampolės Marijonų gimnazijos direktoriaus J. Totoraičio *Tarnybos lape* pažymėta, kad jis moka lotynų, graikų, vokiečių, prancūzų, rusų ir lenkų kalbas (J. Totoraičio asmens byla, LCVA, f. 391/7/5734, l. 7, 12–14).

³⁴⁴ Profesoriaus J. Totoraičio karjera prasidėjo darbu Seinų kunigų seminarijoje, tęsėsi 1923–1937 m. darbu LU / VDU Teologijos-filosofijos fakultete, o baigėsi profesoriavimu Marijampolės marijonų seminarijoje (plačiau žr.: KATILIUS, A. Profesoriaus Jono Totoraičio rankraščiai. *Tarp knygų*, 1995, nr. 7, p. 29–31).

³⁴⁵ TOTORAITIS, J. Marijampolės kunigų Marijonų vienuolynas. Marijampolė, 1924, 65 p.; TOTORAITIS, J. Marijonų vienuolija nuo 1864 m. iki atgaivinimui. *Tiesos kelias*, 1936, nr. 9, p. 457–469; nr. 10, p. 525–542; nr. 11, p. 605–619; Kai kuriais J. Totoraičio įdirbiais, įskaitant ir sakininės istorijos medžiagos panaudojimą, ir šiandien dar gana plačiai naudojamosi. (Žr.: KATILIUS, A. Marijonų vienuolynai 1863 m. sukilime ir jų uždarymas, *LKMA Metraštis*, 2007, t. 30, p. 97–98.

darbų visuma³⁴⁶ gerai iliustruoja, kad tikėjimas ir kritiškas istorinių šaltinių tyrinėjimas nėra nesuderinami dalykai. Šia prasme, pavyzdžiui, scientizmą ar scientistinę pasaulėvoką adresuoti J. Totoraičiui ir jo darbams būtų gana sunku, tačiau aišku, kad įvardinta minties ir pasaulėžiūros tendencija nėra vienintelė galima *istorijos mokslų* prielaida.

Paskutinis žingsnis kelyje į istorinį veikalą, pagal *Istorijos metodą*, yra dėstymas. Svarbiausia, kad dėstymas turi būti objektyvus, nes jis turi duoti išvadas istorinio tyrinėjimo, kurio uždavinys – *objektyvios tiesos paieškos*. Kurse pabrėžiama, kad *gražios formos davimas, meno kūrybinis rašymas nėra ypatingas istoriko uždavinys*, taigi, istoriko tyrinėjimas nėra rengimasis meno veikalus rašyti, bet *susekimas istorinių žinių. Graži kalbos forma būtų gera ypatybė, bet ji neįeina į istorijos mokslo uždavinį*³⁴⁷. Smulkmenos, kurios neprideda prie dėstymo, vieningo įvykių plėtojimosi vaizdo, negali būti reikšmingos istorikui.

Tokie yra svarbesni *Istorijos metodologijos užrašų* principai, kanonai, sukuriantys tam tikrą istoriografijos teorinių-metodologinių orientacijų pavidalą (diskursą), kuris, žinoma, nepriklauso tik vienam J. Totoraičiui. Ką reiškia J. Totoraičio kurso pradžioje daroma užuomina į A. Federio darbą ir abstraktus sakymas, kad *jo daugiau bus laikomasi?* Galimybių paletė čia itin plati, tačiau lyginamasis žvilgsnis į A. Federio darbą ir J. Totoraičio *Istorijos metodologijos užrašus* leidžia pamatuotai teigti, kad 1927–1929 m. Lietuvos universiteto TFF *Istorijos metodo* kurse buvo dėstoma iš esmės remiantis 1924 m. Vokietijoje išleistu darbu³⁴⁸, kurio klasikinius įdirbius šaltinių kritikos srityje net po daugelio dešimtmečių įvertino istoriografijos teoretikas Jörn Rūsenas³⁴⁹. Tai galima teigti ne tik detaliau

³⁴⁶ J. Totoraičio kūrybinį palikimą (įskaitant ir istorinius, ir neistorinius darbus) sudaro 20 knygų ir apie 220 straipsnių (Žr.: KATILIUS, A. Profesorius Jono Totoraičio... p. 29).

³⁴⁷ Plg.: <...> *graikai ir romėnai gražaus rašymo reikalavo ne tik iš istorikų, bet iš visų lygiai rašytojų, vis tiek ar tai bus oratorius, istorikas ar gamtininkas su mediku. Ir labai gaila, kad šisai reikalavimas šiandien pamirštas* (Žr.: VOLDEMARAS, A. Kas reiktų daryti... p. 15).

³⁴⁸ Žinoma, konkretus išbaigtas atsakymas dėl A. Federio darbo kaip J. Totoraičio *Istorijos metodo* kurso šaltinio būtų pateiktas tik atliktus lyginamąją tekstologinę analizę.

³⁴⁹ RÜSEN, J. *Istorika: istorikos darbų rinktinė* (sudarytojas ir mokslinis redaktorius Zenonas Norkus; iš vokiečių kalbos vertė Arūnas Jankauskas). Vilnius, 2007, p. 122–123.

įsigilinus į darbų turinį³⁵⁰ ir fiksuojant didelių fragmentų laisvą atpasakojimą J. Totoraičio kurse remiantis A. Federio vadovėliu. Tai nesunku pastebėti netgi remiantis atskirų charakteringų traktuočių, akcentų ir pavyzdžių pateikimu abiejuose darbuose.

Žvilgsnis fokusuojamas į pasakojamosios, pragmatinės ir genetinės istorijos laipsnių ir pavidalų plėtotę bei į istorijos metodo istoriją su J. G. Droyseno, E. Bernheimo istorijos metodui skirtų darbų (bei su Niebuhro, Ranke's ir Mommseno, palikusiu savo mokslo dėsnius pavyzdžiuose) išskirtiniu akcentavimu šioje istorijoje. Aiškus atsiribojimas nuo supratimo, kad istorija – tai pirmiausia politinė valstybės istorija, taip pat nuo klaidingomis prielaidomis paremto kontiškojo istorijos kaip sociologijos šakos traktavimo. Šaltinių patikimumo skiltyje, atkreipus dėmesį į liudininkų lytį, formuluojama, kad moterų atmintis geresnė, o pastabumas didesnis, tačiau jų pranešimai dėl menkesnės proto jėgos, dėl gyvesnių jausmų, dėl didesnio pasidavimo sugestijai, dėl lengvatikybės yra mažiau patikimi nei vyrų. Svarstant gamtinės aplinkos įtakos atskiroms tautoms pavidalus, pateikiamas toks pavyzdys – *karštas Indijos klimatas ir gamta išaugino tingią, vaizduotei ir svajonėms pasidavusių indų tautą*. Pagaliau, Dievo kaip tam tikro istorijos veiksnio traktuotė su parinktais būdingais pavyzdžiais – visus šiuos dalykus randame tiek A. Federio istorijos tyrimo metodikos vadovėlyje³⁵¹, tiek J. Totoraičio *Istorijos metodo* kurso pagrindu studentų parengtuose *Istorijos metodologijos užrašuose*³⁵². Šia prasme J. Totoraičio *Istorijos metodologijos užrašai* yra sulietuvintas, sutrumpintas A. Federio istorijos tyrimo metodikos

³⁵⁰ Šiame darbe naudosime antrąjį A. Federio vadovėlio leidimo variantą (Žr.: FEDER, A. L. Lehrbuch der historischen Methodik. Regensburg, 1921, XI, 307 s.). Vokietijos autoriaus darbo kompozicijoje nesunku įžvelgti pagrindą J. Totoraičio *Istorijos metodo* kursui. Svarbiausi A. Federio vadovėlio segmentai: Įvadas (p. 1–16), Istorinė metodika (p. 17–50), Euristika (p. 51–105), Išorinė šaltinių kritika (p. 106–180) ir šaltinių patikimumo kritika (vidinė kritika) (p. 180–245), Paliudyty faktų sintezė (p. 246–296); J. Totoraičio *Istorijos metodologijos užrašų* sudėtinės dalys: *Kas yra istorija ir jos uždavinys* (p. 1–8), *Istorinės metodos istorija* (p. 8–14), *Euristika* (p. 14–21), *Išorinė kritika* (p. 21–43) ir *Šaltinių patikimumo kritika (Vidinė kritika)* (p. 44–54), *Paliudyty faktų sintezė* (p. 54–67).

³⁵¹ FEDER, A. Lehrbuch der historischen Methodik. Regensburg, 1921, S. 4–7, 7–8, 14–17, 40–50, 210, 283, 279–280.

³⁵² TOTORAITIS, J. Istorijos metodologijos... Kaunas, 1929, p. 1–6, 13–14, 7, 47, 63, 61–62.

vadovėlio variantas. Vokietijos istoriko jėzuito, bažnyčios istorijos, bažnyčios tėvų ir šventųjų gyvenimo šaltinių leidėjo bei tyrinėtojo Alfredo Leonhardo Federio istorijos tyrimo metodikos vadovėlio variantas tapo parankine knyga J. Totoraičio kurse³⁵³.

Istorijos metodologijos samprata pristatytoje tradicijoje yra redukuojama į istorijos metodo deskripciją. Maždaug pusė jų turinio (teksto pavidalu) sukoncentruota į išorinę ir vidinę istorinių šaltinių kritiką. Šiuos terminus mokslo terminijoje įtvirtino jau E. Bernheimas, J. G. Droyseno autentiškumo kritiką, diakritiką ir korektiškumo kritiką supaprastindamas į išorinės kritikos ir vidinės kritikos dichotomiją³⁵⁴. Aišku, kad J. Totoraičio *Istorijos metodo* kursas priklauso tai istorikos sričiai, kuri nuo XIX a. pabaigos žinoma *istorijos metodo vadovėlių* vardu. Apibendrintai nusakant šiems vadovėliams būdingus požymius, pažymima, kad juose: 1) vyrauja šaltinių kritikos metodologijos problematika; 2) istorika redukuojama į pagalbinių istorijos mokslų metodologiją³⁵⁵.

Po šios redukcijos kiek keičiasi pati istorijos metodologijos samprata. Netekdama platesnės teorinės perspektyvos, istorijos metodologija virsta istorijos tyrimo metodika ir koncentruojasi į konkrečių praktinių metodų ir techninių pažinimo operacijų (euristika, kritika, interpretacija) problematikos aprašymą. Šios tradicijos nulemti tyrinėjimai ir aprašymai, tų žinių taikymas historiografinėje praktikoje ilgainiui laikomas *istorikų darbu su savo specifiniais ir pakankamai rafinuotais metodais*.

Euristika, kritika ir paliudytų faktų sintezė yra tarsi chronologinės istoriko darbo pakopos. Pirmiausia reikia ieškoti savo temai tinkamos medžiagos, po to svarbu ją

³⁵³ Istorijos metodo vadovėlių prototipas, kaip jau minėta, buvo E. Bernheimo *Lehrbuch der Historischen Methode* (1889 m.), o A. Federis savo istorijos tyrimo metodikos vadovėlyje tiek tiesiogiai tekste, tiek literatūros nurodymuose prie atskirų istorijos metodo struktūrinių dalių išskirtinai atsiremia (daugiau kaip kelias dešimtis kartų) į Ernsto Bernheimo darbus. Savo pratarmėje A. Federis nurodo, kad būtent E. Bernheimo darbas yra jo vadovėlio idėjinis pirmtakas, o tai, kiek autorius skolingas E. Bernheimui, pasak autoriaus, rodo itin dažnas E. Bernheimo vardo minėjimas darbe, (Žr.: FEDER, A. *Lehrbuch der historischen Methodik*. 2 Aufl., Regensburg, 1921, S. V–VI, 297–300; Svarsbesni Alfredo Leonhardo Federio darbai: (Prieiga: < <http://www.idref.fr/070072205> >).

³⁵⁴ NORKUS, Z. *Istorika...* p. 80.

³⁵⁵ Ten pat, p. 81.

įvairiapusiškai kritiškai įvertinti, atmesti legendas ir kritikos nepripažintus siužetus. Pagaliau tokiu keliu prieinama prie tikrų, kritikos pripažintų ir patvirtintų faktų. Sugrupavus faktus chronologiniu ir geografiniu požiūriu, ieškoma *vidinių sąryšių* tarp faktų. Galiausiai eina interpretacija įvairiais požiūriais, kombinacija ir dėstymas³⁵⁶. Pažymėtina, kad tokios chronologijos istoriko darbo pakopų sampratą uoliai gynė ne vienas XX a. istorikas. Būtent tokios istoriko darbų sekos įsivaizdavimas buvo būdingas, dominuojantis ne vieno tarpukario Lietuvos istoriko profesinėje vaizduotėje³⁵⁷. Norint suprasti šį fenomeną, o kartu ir istorijos tyrimo metodikų populiarumą tuo laiku, reikia pasitelkti ir kiek platesnį istorijos mokslo raidos horizontą.

XIX a. mokslų lenktynėse istoriografija atsiliko nuo žinomų gamtos mokslų pasiekimų ar bent taip buvo žvelgiama į jos laimėjimus. Nors pokyčiai istoriografijoje nebuvo tokie staigūs ir pastebimi, kaip gamtos moksluose, filosofijoje ar menuose, istorikai praktikai didele dalimi buvo nusiteikę vis dėlto gana konservatyviai:

Stengdamiesi išsaugoti ir įtvirtinti per XIX amžių jau pasiektus istoriografijos laimėjimus istorikai gana įtariai žvelgė į kokias nors radikalesnes naujoves. Ne tik savo nuomonę išsakė E. Bernheimas, teigdamas, kad visuotinė žmogiškojo pažinimo krizė ir abejonė jo patikimumu nedaug tepalietė istoriją, nors kritika ir nustatė daugybę datų ir pažiūrų, kurios pasirodė esančios visiškai klaidingos³⁵⁸.

XIX a. pabaigos–XX a. pradžios epistemologinė krizė ir neabejotino, tvirtai pagrįsto žinojimo paieška menkai tepalietė istoriją ir dėl to, kad tai sutapo su istorijos profesionalizacija ir institucionalizacija, disciplininės autonomijos paieška ir su vienokiu ar kitokiu pažintiniu optimizmu. Nors filosofų ir logikų

³⁵⁶ Apie tai, kad J. G. Droysenas svarbiausiu istorinio metodo dėmeniu pripažino interpretaciją, o istorinio metodo vadovėlių tradicijoje istoriko darbo pakopų samprata buvo kiek suprimityvinta, plačiau: (Žr.: NORKUS, Z. *Istorika...* p. 79-82. RŪSEN, J. *Istorika...* p. 132–134).

³⁵⁷ Vieną charakteringiausių pvz. žr.: MATUSAS, J. *Ką mes darom savo istorijai? Naujoji Romuva*, 1932, nr. 49, p. 1070.

³⁵⁸ НЕЧУХРИН А. Н. Теоретико–методологические основы российской позитивистской историографии (80-е гг. XIX в. – 1917 г.). Гродно, 2003, p. 86–88.

požiūriu speciali istorijos metodologija visai nereikalinga dėl jos artimumo sveikam protui, tačiau istorijos metodo vadovėlio pionierius E. Bernheimas neigė tokį jų požiūrį: jis istoriją lygino su medicina, kur atskiroms ligų variacijoms taikomi tokie patys sisteminiai diagnozės ir gydymo metodai³⁵⁹. XIX a. pabaiga–XX a. pradžia buvo tam tikru požiūriu lūžinis laikmetis. Būtent tuomet europiniuose universitetuose prasidėjo sistemingas istorijos metodo dėstymas, o to pasekmė buvo ir atsiradusi istorijos metodo vadovėlių tradicija, bandanti atskleisti istorinio pažinimo specifiką pradedantiesiems ir kartu įtvirtinti intelektualinę mokslo savarankiškumo strategiją. Čia buvo atsisakyta filosofinių ir poleminių ginčų dėl istorijos (ir kaip proceso, ir kaip pažinimo srities) pagrindų, teorinės istorijos prielaidos buvo supaprastintos, jos virto bendrais metodais, traktuotėmis ir taisyklėmis. Su jomis schematiškiau, greičiau ir paprasčiau buvo supažindinamas humanitariniuose moksluose ir istorijoje ieškojimus pradedantis ir, beje, tuo metu kaip tik ganėtinai augantis studentijos ratas. Profesijos klostymosi laikmečiu būsimiems *profesijos dalyviams* būtini skaidrūs, beveik permatomi ir, žinoma, ne itin probleminiai įsitikinimų ir savivokos horizontai. Istorijos metodo vadovėlių tradicija šiuo požiūriu turėjo laiduoti istoriko profesijos gimtį.

Tam tikras atsiribojimas tiek nuo senosios istorijos (kaip gyvuojančios retorikos ir literatūros prieglobstyje), tiek nuo filosofinių klausimų tapo savotišku autonomijos ir cechinės tapatybės ženklu. Vis dėlto paraleliai buvo istorikų, kurie, būdami įsitikinę tuo, kad istorikai mokosi dirbti ne tiek vadovaudamiesi metodologinėmis rekomendacijomis ar istorijos metodo vadovėliais, kiek skaitydami autoritetingus istorinius darbus ir konkrečiai įsitraukdami į istorinius tyrinėjimus (*kaip plaukti mokomasi plaukiant, o ne skaitant teorinę literatūrą apie plaukimą*), gana paradoksaliai dėl to savo įsitikinimo, itin daug skyrė dėmesio

³⁵⁹ TORSTENDAHL, R. Fact, Truth, and Text: The Quest for a Firm Basis for Historical Knowledge Around 1900. *History and Theory* 42 (2003), p. 316.

būtent istorijos teorijai ir metodologijai³⁶⁰. Žinoma, jų istorijos metodologijos samprata buvo kur kas platesnė, nei *siūlė* istorijos metodo vadovėliai, kurie vis dėlto suformavo tam tikrą konkretaus laikotarpio profesinį istorikų etosą ir laikyseną.

Užbaigsime siauresniu probleminiu klausimu, kaip vertinti J. Totoraičio *Istorijos metodo* kursą – kaip tam tikrą lietuviškosios istoriografijos plėtotės ženklą ar artefaktą? Žvelgiant istoriografinių tyrimų požiūriu, J. Totoraičio darbas traktuojamas itin nevienodai: pradedant tuo, kad kartais jis nelaikomas reprezentuojančiu teorines-metodologines istorijos mokslo orientacijas tarpukario Lietuvoje (netgi nelaikomas reprezentuojančiu paties J. Totoraičio reikšmingesnius darbus)³⁶¹, ir baigiant tuo, kad jam teikiama ypatinga svarba ir reikšmė tuo aspektu, kad, akcentuojant Z. Ivinskio darytus J. Totoraičio *Istorijos metodo* kurso užrašus bei pasiremiant keliomis papildomomis prielaidomis, padaromas apibendrinimas, kad Z. Ivinskis – J. Totoraičio pėdomis sekęs istorikas³⁶².

Kadangi pastaraisiais dešimtmečiais Z. Ivinskio idėjoms ir darbams buvo parodytas išskirtinis istoriografijos tyrinėtojų dėmesys³⁶³, tai tokiomis aplinkybėmis ir J. Totoraičio darbas bei jo įtaka Z. Ivinskiui, panašu, netiesiogiai sureikšmina ir patį J. Totoraitį *kaip Ivinskio mokytoją* bei savotiškai absoliutizuoja jo teorines-metodologines pozicijas. Šioje vietoje svarbu dar kartą atkreipti dėmesį į tai, kad J. Totoraičio kurse buvo išdėstyta standartinė istorijos metodo

³⁶⁰ Tinkamu pavyzdžiu čia galėtų būti, pvz., rusų istorikas *visuotininkas* N. Kareev'as, neigęs ypatingą poreikį mokytis istorijos tyrimo metodinių principų ir technikos, taip pat daug dėmesio skyręs teoriniams istorijos pagrindams (Žr.: КАРЕЕВ, Н. Теория исторического знания и теория исторического процесса. Санкт-Петербург, 1913, ч. I. с. 3–31; taip pat žr.: РЕПИНА, Л. П. / ЗВЕРЕВА, В. В. / ПАРАМОХОВА, М. Ю. История исторического знания. Москва, 2004, с. 195–196).

³⁶¹ LASINSKAS, P. Istorijos mokslas... Vilnius, 2004, p. 99–149; SELENIS, V. Lietuvos istorikų... Kaunas, 2008, p. 130.

³⁶² RAGAUSKAS A. Keletas pastabų... p. 68–69; atkreiptinas dėmesys, kad J. Totoraičio *Istorijos metodo* kurso klausytojų buvo kur kas daugiau (tarp jų buvo ir vėliau žinomais tapę istorikai, pvz., Paulius Šležas (1929 m. birželio 18 d. TFF liudijimas apie P. Šležo baigtas studijas Lietuvos universitete [P. Šležo LU išklaustų dalykų sąrašas], LCVA, f. 391/7/5523, l. 7.), tačiau kitas klausimas, ar korektiška būtų juos visus traktuoti kaip *sekusius Totoraičio pėdomis* ar juo labiau kaip J. Totoraičio mokinius teorine prasme.

³⁶³ Čia pirmiausia turimi galvoje A. Bumblausko darbai apie Z. Ivinskį ir jo pažiūras: BUMBLAUSKAS, A. (1992, 1997, 2006).

vadovėliuose plėtota problematika. Todėl manytina, kad su J. Totoraičio *Istorijos metodologijos užrašais* susijęs savotiškas tyrimų situacijos paradoksas. Įrodinėjant, kad teorinis-metodologinis Lietuvos istorijos mokslo potencialas tarpukariu išsitemo, su nedidelėmis išimtimis, vėlyvojo istorizmo bazėje, nekreipiamas dėmesys į J. Totoraičio skaitytą kursą³⁶⁴, t. y. į tai, kas būtų vienas iš, tikėtina, iliustratyviausių apčiuopiamų pavyzdžių, pradedant svarstyti minėtą tezę. Gerokai problematiškesnis kitas atvejis: įrodinėjant, kad Z. Ivinskis – J. Totoraičio įtaką patyręs istorikas, nepaisant kai kurių papildymų³⁶⁵, išleidžiama iš akių tai, kad istorijos teorijos ir metodologijos kursai universitete yra tik vienas iš studijuojančių istoriją istorijos sampratas formuojančių šaltinių (kitaip visus A. Voldemaro, J. Totoraičio ir L. Karsavino teorinių-metodologinių istorijos kursų klausytojus turėtume traktuoti kaip šių profesorių *mokinius*). Mokytojo–mokinio santykio negali išsemti ar į jį nurodyti vien tik istorijos metodologijai skirti dalykai³⁶⁶. Šiuo atveju akcentuojami 1927 m. Z. Ivinskio daryti J. Totoraičio *Istorijos metodo* kurso paskaitų užrašai, regis, būtent tam, kad būtų galima pagrįsti, pademonstruoti, tikėtina, išankstinį įsitikinimą ar hipotezę, kad iš visų LU / VDU skaitytų istorijos teorijos ir metodologijos kursų Z. Ivinskiui teko klausyti paties tradiciškiausio, savo lygiu *vidutiniško* kurso, pritaikyto istoriko tyrinėtojo rengimui³⁶⁷. Z. Ivinskio padarytuose *Istorijos metodo* kurso paskaitų užrašuose net surastos raudonai pabrauktos vietos (pvz., *tik genetinis istorijos supratimas veda prie objektyvaus mokslingo pažinimo*)³⁶⁸ tarytum įgyja papildomos įrodomosios galios argumentuojant tai, kad Z. Ivinskis *gavo* ne vieną vėliau kartotą teiginį būtent iš J. Totoraičio. Pasirinkus tokią argumentacijos strategiją linkstama prie išvados, kad Z. Ivinskis, visiškai skirtingai nuo konceptualių kelių, sekant

³⁶⁴ LASINSKAS, P. Prieškario Lietuvos istoriografija: metodologinių orientyrų paieška. Kn.: Istoriko atsakomybė. Vilnius, 2002, p. 89–97.

³⁶⁵ SELENIS, V. Zenonas Ivinskis... p. 88–89.

³⁶⁶ Apie mokytojo–mokinio santykius lietuvių istoriografijoje kol kas svarstyta gana buitiškai, t. y. pasiremiant tuo, kas kada ką pavadino mokytoju ar prisipažino patyręs įtaką (pvz., žr.: SELENIS, V. Lietuvos istorikų... Kaunas, 2008, p. 72–73).

³⁶⁷ RAGAUSKAS A. Keletas pastabų... p. 68–69.

³⁶⁸ Ten pat, p. 68.

L. Karsaviną, nuėjusio J. Jakšto, seka J. Totoraičio pėdomis³⁶⁹. Vis dėlto abejotina, ar iš atskirų teiginių perėmimo ar neperėmimo, istorinio fakto sampratos skirtingumo teiginio lygmenyje, tuo labiau iš paskaitų užrašų ir jų pabraukymų darytinos tokios išvados. Juk paskaitų užrašai yra toks šaltinis, kad tik kiek tiesmukai žvelgiant į jį galima numatyti visuomet už jo slypintį *mokytojo* ir *mokinio* kontaktą. Paskaitos, jų užrašai, galima sakyti, yra savotiškas šiam kontaktui subordinuotas *žanras*, tačiau einant šiuo keliu nėra išsprendžiama *mokytojo* ir *mokinio* sąryšio problema, nes studentas, tikėtina, niekada nėra toks pasyvus subjektas šiame kontakte, kaip kad gali pasirodyti iš jo paskaitų užrašų. Kita vertus, manytina, kad istorikui profesionalui Z. Ivinskiui ištikus dešimtmečius nešiotis 19-mečio jaunuolio (tiek metų buvo Z. Ivinskiui, kai jis klausė J. Totoraičio *Istorijos metodo* kursą) darytus užrašus paskirų teiginių, pabrauktų ar nepabrauktų sakinių pavidalu būtų buvusi, nėra jokios abejonės, nepakeliama našta. Todėl manytina, kad šiuo atveju J. Totoraičio *Istorijos metodo* kurso reikšmė yra kiek dirbtinokai didinama, o Z. Ivinskį vienprasmiškai vadinti J. Totoraičio mokiniu argumentų nepakanka.

Kadangi J. Totoraičio istorijos metodologijai skirtame kurse buvo sulietuvinta istorijos metodo vadovėliuose plėtota istorikos problematika, tai jo *įtakingumui* svarstyti, manytina, tinkamas probleminis laukas būtų kiek panašus į tą, kurią formulavome kalbėdami apie E. Bernheimo darbų populiarumą³⁷⁰ (žr. I.1.2). Kitaip sakant: ar TFF, kur buvo skaitomas J. Totoraičio *Istorijos metodo* kursas, buvo tokių studentų-istorikų, kurie, ilgainiui tapę profesionalais, būtų bandę peržengti vadovėlinį istorijos metodo priangį ar net įveikti tam tikrus istorijos metodo vadovėliuose ar su jais persidengiančioje vėlyvojo istorizmo teorinėje

³⁶⁹ Ten pat, p. 68–69.

³⁷⁰ Atsižvelgiant į A. Ragauskos pastebėjimą, kad Z. Ivinskis vartojo *genetinės istorijos*, *genetinio istorijos supratimo*, *psichofizinio priežastingumo*, *pragmatinės istoriografijos* ir kt. istorijos metodo vadovėliuose įtvirtintas sąvokas, reikia pažymėti, kad tas sąvokas Z. Ivinskis, tikėtina, *pasiskolino* ne iš savo studentišku J. Totoraičio *Istorijos metodo* kurso užrašų, o iš pačių istorijos metodologijos klasikų. Apie tai, kad Z. Ivinskis savo bibliotekoje turėjo E. Bernheimo darbą (Žr.: Zenono Ivinskio asmeninės... p. 13).

bazėje išryškėjusius nenuoseklumus? Būtent šiuo požiūriu, manytina, Z. Ivinskio atvejis ir yra gana įdomus ir charakteringas (žr. I.5.2).

Apibendrinant Jono Totoraičio ir jo *Istorijos metodo* kurso vietą Lietuvos istoriografijoje, galima pažymėti keletą momentų.

J. Totoraičio vieta ir reikšmė Lietuvos istoriografijoje pirmiausia matuojama kitais stambiais darbais³⁷¹ ir jų pakartojimais³⁷². Panašu, kad, žvelgiant mokslo istorijos požiūriu, J. Totoraičio metodologiniams kursams ir darbams, nors ir neoriginaliems, tačiau, žvelgiant ilgalaikės perspektyvos požiūriu, tapusiems savotiška Lietuvos istoriografijos, istorijos mokslo idėjinės profesionalizacijos iliustracija, dėmesys tikrai nėra per didelis. A. Federio istorijos tyrimo metodikos vadovėliui ir neabejotinai artimą santykį su juo turinčiam J. Totoraičio *Istorijos metodo* kursui būdingos vėlyvojo istorizmo istoriografijos teorinį-metodologinį potencialą apibrėžiančios charakteristikos: istoriografijos moksliskumo sąlyga laikoma sistemingas ir metodiškas šaltinių kritikos taikymas istorijos faktams pažinti, aiškiai figūruoja induktyvistinė istorijos faktų ir jų interpretavimo santykio samprata, chronologinė euristikos, kritikos ir interpretacijos seka ir t. t.³⁷³ Tačiau jeigu dėmesį koncentruosime į trečiąją istorijos metodo dalį, susijusią su interpretacija, kombinacija, dėstymu ir į su tomis operacijomis susijusį svarstymų horizontą, tai šiuo požiūriu artimesnė ir adekvatesnė už *vidinio pozityvizmo* terminą galėtų pasirodyti *kriksčioniškai orientuoto istorizmo* sąvoka. Juo labiau kad, žvelgiant sociokultūriškai, po Pirmojo pasaulinio karo pozityvizmo terminas išgyveno tam tikrą krizę ir akivaizdžią prasminę transformaciją. Tačiau platesnis pastarųjų pastebėjimų pagrindimas būtų atskiro darbo tema.

Istorijos mokslui Lietuvoje ieškant savarankiškumo ir autonomijos vėlyvojo istorizmo teorinę bazę reprezentuojanti istorikos forma tapo viena iš

³⁷¹ TOTORAITIS, J. Sūduvos Suvalkijos istorija. Kaunas, 1938, IV+702+2 p.

³⁷² TOTORAITIS, J. Sūduvos Suvalkijos istorija. Marijampolė, 2003, 726 p.

³⁷³ Šios charakteristikos naudojamos mėginant apibrėžti *vidinio pozityvizmo* terminą istoriografijoje (Žr.: NORKUS, Z. Istorika... p. 76, 81).

dominuojančių, istorikų veiksmus ir darbo būdą generuojančių teorinių-metodologinių mokyklų. Pasiskolinta iš Vokietijos, pasaulinio istorijos studijų centro XIX amžiuje (ir ne tik?), objektyvizuota J. Totoraičio *Istorijos metodo* kurse, ji tapo viena ryškesnių *istorijos moksliskėjimo* pastangas įprasminančių iliustracijų.

Lietuvai kaimyninėje historiografinėje literatūroje svarstyta, kad, tikėtina, nemažos šiuolaikinių istorikų dalies, esančios toli nuo teorinių ginčų dėl istorijos prigimties ir panašių dalykų, istorijos metodologijos samprata nedaug kuo skiriasi nuo to istorikos varianto, kuris *istorijos metodo vadovėliuose* buvo įtvirtintas kai kurių kolegų istorikų prieš šimtmetį³⁷⁴. Jeigu iš tiesų taip, tai istorijos metodo vadovėlių tradicijos, o kartu ir Jono Totoraičio *Istorijos metodologijos užrašų* pažinimas, tikėtina, galėtų suteikti tam tikrų savirefleksijos impulsų.

I.2.3. Tarp kritinės istorikos peržiūros ir istorijos atnaujinimo Prancūzijoje: Augustinas Voldemaras

1935 m. sausio mėn. Augustino Voldemaro jaunystės bičiulis, tuo metu Amerikoje gyvenęs Kleopas Jurgelionis paskelbė savo atsiminimus apie Kazimierą Būgą³⁷⁵, kuriuose buvo užfiksuotas įdomus epizodas iš amžiaus pradžioje mokslus Peterburge ėjusios lietuviškosios jaunuomenės gyvenimo. Apie 1904–1907 m., kuomet Peterburgo lietuvių moksleivių ir studentų būrelis rengėsi scenoje vaidinti A. Voldemaro išverstą farsą „Audra Giedroje“, K. Būga, K. Jurgelionis ir A. Voldemaras, trise grįžinėdami iš repeticijų, sustoję prie vienos iš cerkvių pokalbiui, kuriame A. Voldemaras išdėstęs savitą *triumvirato* sampratą:

Augustinas kalbėjo. Mūsų trijų draugijoje jis visuomet būdavo oratorius, o mudu su Būga jo audiencija. <...>. Tuomet Augustinas išdėstė mum savo didelį sumanymą. Jis palietė mus – visus

³⁷⁴ НЕЧУХРИН А. Н. Теоретико-методологические основы российской позитивистской историографии (80-е гг. XIX в. – 1917 г.). Гродно, 2003, p. 82–87.

³⁷⁵ JURGELIONIS, Kleopas. Atsimindamas Kazį Būgą. *Literatūros naujienos*, 1935, nr. 1 (17), p. 3.

tris. Jis palietė Lietuvą ir ką mes trys turime Lietuvai reikšti. Prie šitos nedraugingos cerkvės mes trys turime užmegzti amžiną triumviratą. Taip sakė Voldemaras. Mes turime iškilmingai pasižadėti, kad visą savo gyvenimą dirbsime Lietuvos naudai kiekvienas savo šakoj. Taip kalbėjo Augustinas. Negana to. Kiekvienas savo šakoj turime atsiekti perfekcijos³⁷⁶.

Tam tikra jaunatviška euforija ir apsikabinimais pasibaigusiame triumvirato projektavime A. Voldemaras pasižadėjęs pasišvęsti istorijos tyrinėjimui ir tapti *geriausiu Lietuvos istoriku*, K. Būga – tapti *geriausiu Lietuvos kalbininku*, o K. Jurgelionis – būti *Lietuvos Puškinu arba Turgenevu*, pasišvęsti lietuvių literatūros iškėlimui į reikiamą lygį. Šis siužetas pastaruoju metu buvo sureikšmintas išsamiaje ir intriguojančiame straipsnyje apie A. Voldemaro mokslus, studijas ir akademinę karjerą Peterburge ir Permėje 1900–1917 metais³⁷⁷. Vienas iš minimo straipsnio skyrelių buvo pavadintas *Sulaužyta priesaika*³⁷⁸. Iš jo galima suprasti, jog straipsnio autorius, vertindamas A. Voldemaro akademinę veiklą, su tam tikromis išlygomis pritaria atsiminimų autoriaus K. Jurgelionio požiūriui: *Vienas to triumvirato narių vietoj istoriją tyrinėti užsimanė daryti istoriją (išskirta – K. J.). Netapo geriausiu Lietuvos istoriku ir buvo labai vienpusišku ir nevykusiu jos politiku*. Tai rūstus įvertinimas, tačiau, pasak Gedimino Rudžio, ginčytis galima nebent dėl visiško A. Voldemaro politinės veiklos suniekinimo: *Negalima sakyti, jog nieko nenuveikė ir kaip istorikas, tačiau didžiu mokslininku netapo. O galėjo*.³⁷⁹ Kad ir kaip būtų, panašu, jog pastarajame vertinime ir bandyme susumuoti kai kuriuos A. Voldemaro darbus buvimas vienokio ar kitokio lygio Lietuvos istoriku buvo pernelyg glaudžiai susietas išskirtinai su Lietuvos istorijos tyrinėjimais³⁸⁰, kas, reikia pasakyti, iš esmės nebuvo pagrindinė jo specialybė. Svarbu pažymėti, kad pagal A. Voldemaro intelektualinę formaciją, kurioje derėjo klasikinio filologo ir

³⁷⁶ Ten pat, p. 3.

³⁷⁷ RUDIS, G. Augustinas Voldemaras Peterburge ir Permėje 1900–1917 m. Kn.: VOLDEMARAS, A. Laiškai Jujai (1902–1919 m.). Laiškus iš rusų kalbos išvertė ir parengė G. Rudis. Vilnius, 2010, p. 7–58.

³⁷⁸ Ten pat, p. 49–55.

³⁷⁹ Ten pat, p. 49–50.

³⁸⁰ Ten pat, p. 50–55.

istoriko visuotinio dėmenys, jo kūrybos įvertinimas reikalautų kompleksiškesnio požiūrio, juo labiau kad dalis svarbiausių A. Voldemaro darbų yra būtent ne iš Lietuvos istorijos srities³⁸¹. Vienaip ar kitaip, A. Voldemaro kūrybos kaip visumos įvertinimas ar jo intelektualinė biografija reikalautų atskirų studijų. Šiame darbo segmente tik labai netiesiogiai bus paliečiamas klausimas – kokio lygio Lietuvos istoriku A. Voldemaras tapo? Mat pripažindami paradigminę istoriografijos kaitos traktuotę, nerasime vienos vertikalės, vieno mato išmatuoti įvairių istoriografinių mokyklų ar krypčių istorikų lygiui, o dėl to klausimas dėl *geriausio Lietuvos istoriko* taps vargiai išsprendžiamas. Tai, žinoma, nereiškia, kad A. Voldemaro pažiūros buvo ar dabar atrodytų nei su kuo nepalyginamos. Atvirkščiai, kadangi mūsų dėmesio centre bus istorikos, istorijos metodologijos klausimai, XX a. pradžios Vakarų Europoje ir ikirevoliucinėje Rusijoje išgyvenusios gana dinamišką vystymosi trajektoriją, A. Voldemaro pažiūros istorikos ir istorijos metodologijos srityje gali pasirodyti atliepiančios (ar net tipiškos) tuometinius tarptautinius ieškojimus istorikos, istorijos mokslo perorientavimo srityje.

1925–1927 m. Lietuvos universiteto paskaitų tvarkaraščiuose tarp HMF studentams dėstytų kursų figūruoja A. Voldemaro *Istoriškojo žinojimo teorija ir metodologija, Istorijos mokslo teorija ir metodologija*³⁸². Nėra visiškai aišku, kuomet po 1926 m. gruodžio 17 d. perversmo A. Voldemaras galutinai pasitraukė iš universiteto ir koks nuo to laiko buvo jo santykis su universitetu. Jau IV deš. VDU Kanceliarijos viršininko surašytame A. Voldemaro tarnybos lape nurodoma, kad nuo 1926 m. gruodžio 17 d. A. Voldemaro tarnyba universitete laikoma antraeile, o nuo 1928 m. kovo mėn. HMF dekanas raštu A. Voldemaras *laikomas pasiliuosavusiu iš tarnybos*³⁸³. Vienaip ar kitaip, aišku, kad, pavyzdžiui, trečiaisiais Lietuvos universiteto gyvavimo metais, 1925 m. rudens semestre

³⁸¹ VOLDEMARAS, A. (1909a, 1922, 1925a, 1994).

³⁸² Lietuvos universitetas. 1925 m. rudens semestro paskaitų apžvalga, K., 1925, p. 14; Lietuvos Universiteto Humanitarinių mokslų fakulteto rudens semestro paskaitos. K., 1927, p. 5.

³⁸³ A. Voldemaro asmens byla, LCVA, f. 631/3/831, l. 30–32.

profesorius A. Voldemaras HMF studentams skaitė *Graikų valstybės teisės*³⁸⁴ bei *Istoriškojo žinojimo teorijos ir metodologijos* kursus³⁸⁵. Pastarojo kurso aprašyme 1925 m. rudens semestro paskaitų apžvalgoje A. Voldemaras kaip parankinę literatūrą studentams nurodė šešių autorių darbus trimis kalbomis³⁸⁶. Tais pačiais 1925 m. *Humanitarinių Mokslų Fakulteto Raštų I* knygoje, kurios redaktorius buvo A. Voldemaras, buvo išspausdinta jo studija *Universitetas ir mokslas*³⁸⁷. Šiame darbe A. Voldemaras, ieškodamas atsakymo į klausimą, *kas yra mokslas*, daro plačius ekskursus į įvairias Vakarų intelektualines tradicijas, pradedant senovės graikais ir baigiant savo gyvenamojo laiko svarbesniais autoriais. Čia taip pat aptariami A. Comte'o, H. Spencerio, W. Dilthey'aus, W. Wundto, W. Windelbando, H. Rickerto, B. Croce's, A. S. Lappo-Danilevskio ir kitų filosofų, teoretikų minties kontekstai. Žvelgiant į minimos studijos trečią skyrių³⁸⁸, skirtą *istoriškųjų mokslų teorinio pagrindimo paieškai*, galima fiksuoti, jog šiame 1925 m. paskelbtame darbe pirmą kartą Lietuvoje sumuojami, apžvelgiami ir interpretuojami tam tikri Vakarų istorikos raidos kontekstai, apie kuriuos tik daugiau nei po septyniasdešimt metų (1996) specialų darbą Lietuvoje išleido Zenonas Norkus³⁸⁹. Todėl šiuo atveju vargu ar prasminga būtų pasitenkinti vien kai kurių *Istoriškojo žinojimo teorijos ir metodologijos* kurso idėjų nusakymu, bent fragmentiškai neatsižvelgiant į kiek platesnį A. Voldemaro intelektualinės biografijos kontekstą.

XIX a. pab. – XX a. pr. istorikos raida nužymėta daugybe paieškų ir žygių istorijos mokslo teorijos ir metodologijos srityje, kas atsispindi ir A. Voldemaro

³⁸⁴ Prof. A. Voldemaro kurso *Graikų valstybės teisė* užrašai, LCVA, f. 378/13/7, l. 43–69, 194, 221–253.

³⁸⁵ Prof. A. Voldemaro kurso *Istoriškojo žinojimo teorija ir metodologija* užrašai, LCVA, f. 378/13/7, l. 31–39, 116–200.

³⁸⁶ Autoriai ir jų darbai buvo išvardinti tokia seka: A. C. Лаппо-Данилевский, *Методология Истории*. Вып. I–II; E. Bernheim, *Lehrbuch der historischen Methode*; H. Rickert, *Die Grenzen der naturwissenschaftlichen Begriffsbildung*; E. Rothacker, *Einleitung in die Geisteswissenschaften*; W. Wundt, *Logik*, B. III; Chr. Sigwart, *Logik*, B. II; B. Croce, *Teoria e storia della storiografia*. (Žr.: Lietuvos universitetas. 1925 m. rudens... p. 14).

³⁸⁷ VOLDEMARAS, A. *Universitetas ir mokslas. Humanitarinių Mokslų Fakulteto Raštai*, Knyga I, 1925, p. 123–231.

³⁸⁸ VOLDEMARAS, A. *Universitetas ir mokslas...* p. 154–179.

³⁸⁹ NORKUS, Z. *Istorika: istorinis įvadas*. Vilnius, 1996, 247 p.

raštuose bei teoriniuose ieškojimuose. Bendrus procesus geriausiai iliustruoja dinamiška kritinės istorijos filosofijos sklaidos trajektorija³⁹⁰. Evoluicionavo ir A. Voldemaro istorijos mokslo teorijos ir metodologijos supratimas. Jo recenziją³⁹¹ Jono Mačiulio-Maironio *Lietuvos istorijai* ir veikale *Lietuva ir jos problemos* pristatomus H. Bergsono, H. Rickerto, H. Berro, J. A. de Gobineau, P. Vidal de La Blanche'o³⁹² teorinės minties kontekstus³⁹³ skiria beveik trisdešimt metų. Paskutiniame platesniame darbe buvo plačiai apžvelgta istorinio Kristaus historiografinio tyrimo tradicija ir konceptualus pagrindas³⁹⁴. Integruoto, sintetinio žinojimo paieškoms atviras, vienas pirmųjų bandantis įveikti istorikų *filosofinį nekaltumą*, disciplinarinį uždarumą ir tiesmuką empirizmą, Lietuvos historiografijoje pasirodo būtent Augustinas Voldemaras (1883–1942). Pastebėtina, kad neretai A. Voldemarą nurašius kaip *prastą politiką* beveik nelieka kokių realių šansų klausti dėl jo *perfekcijos* kitose srityse. Tai, manytina, vis dar akivaizdus tarpukariu subrandinto, IV deš. išsiskleidusio diskurso apie A. Voldemarą (kai šis jau nebebuvo aktyvioje politikoje) paveldas³⁹⁵.

Aišku, kad paaiškinimo ankstyviems historiografijos konceptualizavimo bandymams pirmiausia galima ieškoti vadinamojoje *stiprioje ikirevoliucinės Rusijos istorikos tradicijoje*³⁹⁶, kurioje galėtume aptikti ne vieną Lietuvos historiografijos ir istorikos raidą paaiškinantį, o, matyt, ir esamus aiškinimus koreguojantį aspektą. Charakteringa, kad bene ryškiausi prieškarinio Kauno teoriškai orientuotos historiografijos krypties atstovai A. Voldemaras ir L.

³⁹⁰ NORKUS, Z. Istorika... p. 79–130.

³⁹¹ VOLDEMARAS, A. (1906).

³⁹² Marcas Blochas yra teigęs, kad É. Durkheimas (jo svarstymus A. Voldemaras buvo įtraukęs į savo atliktą mokslo prigimties analizę (Žr.: VOLDEMARAS, A. (1925a, p. 214–217) ir P. Vidal de La Blache paliko nepalyginamai didesnę pėdsaką XX a. pradžios istorijos moksle, nors nebuvo specialistai ir diplomuoti istorikai (pirmasis buvo filosofas ir sociologas, antrasis – geografas), nei daugelis profesionalių istorikų (Žr.: БЛОК, М. Апология истории. Москва, 1986, p. 120).

³⁹³ VOLDEMARAS, A. La Lithuanie et ses problèmes. T. 1. Lithuanie et Allemagne. Lille, Paris, 1933, p. 27–35.

³⁹⁴ VOLDEMARAS, A. Istorinis Kristus. Kaunas, 1994, p. 2–25.

³⁹⁵ Plačiau apie tai žr.: RUDIS, G. Augustinas Voldemaras Peterburge... p. 7–9.

³⁹⁶ NORKUS, Z. Istorika... Vilnius, 1996, p. 79; NORKUS, Z. Historismus und Historik in Russland 1866–1933. In: Historismus in den Kulturwissenschaften. Geschichtskonzepte, historische Einschätzungen, Grundlagenprobleme / Hrsg. Oexle, Gerhard Otto und Rüssen, Jörn. Köln, 1996, p. 369–388.

Karsavinas XX a. pradžioje savo studijas bei akademinę karjerą pradėjo Peterburge prieš Pirmąjį pasaulinį karą³⁹⁷.

Ankstyvą A. Voldemaro susidomėjimą istorijos teorijos ir metodologijos klausimais liudija dar šiandien mūsų bibliotekose esančios jo autografais pažymėtos tam tikros knygos. Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekoje saugomi A. Voldemaro autografuoti E. Bernheimo, Ch. Seignobos'o, A. S. Lappo-Danilevskio istorikai skirti darbai³⁹⁸. Ne atsitiktinis šiame kontekste atrodo ne tik jau iš laiko perspektyvos aukšto įvertinimo sulaukęs A. Voldemaro istoriografinių recenzijų ir recenzinių straipsnių pasirodymas³⁹⁹, tačiau ir jo dalyvavimas 1923 m. Briuselyje vykusio Tarptautinio istorijos mokslų kongreso⁴⁰⁰ istorijos metodų ir pagalbinių istorijos mokslų sekcijos darbe ir diskusijose. Šioje sekcijoje pranešimą tuomet skaitė Analų istoriografinės mokyklos priešistorėje gerai žinomas prancūzų filosofas ir istorijos teoretikas Henri Berr'as (1863–1954), sintetinio požiūrio į istoriją ir istorijos sumokslinimo propaguotojas⁴⁰¹.

³⁹⁷ Dėmesio vertą pastabą šiuo požiūriu yra palikęs vienas iš tarpukario jaunųjų istorikų Vincas Trumpa: *Atsimenu, kad profesorius Leonas Karsavinas su didele pagarba kalbėjo apie Voldemarą kaip akademiką. Esą net jam, tikram rusui, buvę nelengvą konkuruoti akademinėje karjeroje su prof. Voldemaru dar senajame Petrapilio universitete, nors Karsavinas buvo vieneriais metais vyresnis už Voldemarą. Galbūt, didžiausias 1926 m. gruodžio 17 d. perversmo nuostolis, kad dėl jo nutrūko prof. Voldemaro akademinė karjera. O Kauno universitetas, kol jis ten dirbo, turėjo tikrai neeilinį profesorių ir mokslininką. Žinia, Voldemaro kaip politiko, vaidmuo nebuvo labai sėkmingas*, (Žr.: TRUMPA, V. Augustinas Voldemaras – recenzentas ir kritikas, *Akiračiai*, 1977, nr. 7, p. 9).

³⁹⁸ E. Bernheim (1905). *Einleitung in die Geschichtswissenschaft*. Leipzig (LMAVB sign.: 212628); Ch. Seignobos (1909) *La Méthode Historique appliquée aux sciences sociales*. Paris (LMAVB sign.: 536542); A. C. Лаппо – Данилевский (1913) *Методология истории*, ч. 2, Санкт–Петербург, (LMAVB sign.: 75210).

³⁹⁹ Kompetetingų ir žinomų autorių įvertinimus (Žr.: JAKŠTAS, J. Voldemaras mokslininkas ir politikas savuose raštuose, *Lietuvių tautos praeitis*, 1978, t. 4, kn. 2 (14), Chicago, p. 141–156; TRUMPA, V. Augustinas Voldemaras – recenzentas ir kritikas...; GIRNIUS, J. [Alaušius]. Augustino Voldemaro raštai, *Aidai*, 1978, nr. 6, p. 282–284).

⁴⁰⁰ A. Voldemaro, V-ojo tarptautinio istorikų kongreso (vykusio Briuselyje 1923 m. balandžio mėn.) dalyvio, nario bilietas, LMAVB RS, f. 172/19, l. 5.

⁴⁰¹ *Compte rendu du Ve Congrès international des Sciences historiques*. Bruxelles, 1923, p. 403–409; žinomas Belgijos istorikas Henri Pirenne'as (1862–1935) šiame pirmajame kongrese po Pirmojo pasaulinio karo, kuriame dėl politinių aplinkybių nedalyvavo Vokietijos istorikai, skaitė pranešimą apie komparatyvistikos galimybes istorijoje (*De la méthode comparative en histoire*, *Compte rendu...* p. 29). Plačiau apie A. Voldemaro dalyvavimą šiame kongrese žr.: RAGAUSKAS, A. VDU mokslininkai istorijos mokslo kongresuose... Kaunas, 1993, p. 180–181.

Nors ir įžvelgdamas tuometiniame kongreso (1923) darbe, tiksliau, tuometinio istorijos mokslo būklėje tam tikro neplaningumo ir chaoso, H. Berras džiaugėsi, kad kongreso organizacinis komitetas ėmėsi ne tik iniciatyvos sukurti *istorijos metodo ir pagalbinių istorijos mokslų* sekciją (XI sekcija iš XIII), bet ir sukūrė specialią subsekciją, skirtą istorijos metodui, o tai, pasak H. Berro, reikia laikyti neabejotinu pasiekimu. Nepaisant to, kad nei pranešimų, nei dalyvių skaičiumi minimo istorijos metodui skirto organizacinio padalinio darbas nebuvo gausus, H. Berro vertinimu, svarbu, kad jis išvis egzistavo, nes tai neblogo oficiali pradžia, galvojant apie su istorijos metodologija susijusių klausimų ir problemų ateitį. Vis dėlto, H. Berro pastebėjimu, jis asmeniškai turėjo galimybę atkreipti dėmesį į tai, kad subsekcijos pavadinimas buvo nepilnas – pavadinime reikėjo pasitelkti *istorijos teorijos* kategoriją, kaip nurodančią į daugelį istorijos metodologijos klausimų ir problemų (nepasitenkinti vien *istorijos metodo* sąvoka)⁴⁰². Pagaliau, savo atsiliepime apie 1923 m. kongresą Briuselyje H. Berras neslėpė pasitenkinimo tuo, kad tarp kongreso dalyvių istorikų jis rado bendraminčių, kurie buvo puikiai susipažinę su *istorijos kaip mokslo* koncepcija, kurią propagavo jo paties nuo 1900 m. leidžiamas žurnalas *Revue de synthèse historique*⁴⁰³ ir kitos jam artimos publikacijos, ir kurie vieningai pasisakė už metodo, teorijos ir istorinės sintezės klausimų teisėtą, aktualizuotiną vietą istorijos moksle. Siūlyta sukurti pastovią komisiją, kuri palengvintų tarptautinį bendradarbiavimą istorijos teorijos, metodų ir istorinės sintezės problematikos srityse. Tikėtina, kad vieną kitą iš minėtų bendraminčių H. Berras savo atsiliepime nurodė. Pavyzdžiui, diskusijos (po savo pranešimo *Sintezė istorijoje*) dalyvių eilę H. Berras nurodė tokia tvarka: *P-nai Voldemaras (Kaunas), Haleckis (Varšuva–Ženeva), Eck (Peterburgas–Gentas), Gronskis (Peterburgas–Paryžius), Berras (Paryžius)*⁴⁰⁴.

⁴⁰² BERR, H., Le Ve Congrès International des Sciences historiques (Bruxelles, 8–15 avril) et la Synthèse en Histoire, *Revue de synthèse historique*, T. XXXV, (N. s. T. IX), No. 103–105, 1923, p. 8–10.

⁴⁰³ Nuo 1931 m. iki šiol eina kitu pavadinimu – *Revue de synthèse*. Prieiga: <<http://www.revue-de-synthese.eu/>>.

⁴⁰⁴ BERR, H., Le Ve Congrès... p. 12.

Vienaip ar kitaip, būtų, matyt, naivu galvoti, kad A. Voldemaras, tik prieš metus įsikūrusio Lietuvos universiteto profesorius, vien tik lengvu mostu ar gerai žinoma savo arogancija įsiveržė į šį specifinį Europos istorikų forumą. Todėl reikia kiek sugrįžti į A. Voldemaro studijų metus Peterburge.

Pagal savo universitetinį išsilavinimą A. Voldemaras nebuvo tipiškas istorikas. Nors savo studijų metais (1905–1911 m.) Peterburgo universiteto Istorijos-filologijos fakultete paraleliai lankė klasikinės filologijos ir istorijos skyrius, 1911 m. baigęs Filologijos skyrių jis *buvo paliktas prie klasiškosios filologijos katedros ruoštis į profesorius*⁴⁰⁵. Būtent šis filologinis išsimokslinimas, pasak J. Jakšto, *nemažai svėrė A. Voldemarui istorikui: Iš jo galėjo išeiti žymus Romos istorikas, prilygsta mokytojui Rostovceviui, ar prašmatnus Lietuvos istorikas, jei būtų sekęs savo jaunystės pašaukimu*⁴⁰⁶. A. Voldemaras mėgo apeliuoti į savo mokytojus, į tam tikros mokslinės tradicijos ir mokyklos tęstinumą. Jis ne kartą pabrėžė⁴⁰⁷ išėjęs žymių mokslininkų Michailo Rostovcevo⁴⁰⁸ ir Tadeušo Zielinskio⁴⁰⁹ mokyklą. Dar daugiau, aiškiai galima sutikti su G. Rudžio požiūriu, kad A. Voldemaras nepaprastai didžiavosi turėjęs laimės mokytis pas šiuos profesorius: *Juos laikė pačiais didžiausiais savo mokytojais*⁴¹⁰. Tai buvusi tokia mokykla, kurioje, pasak A. Voldemaro, mokytojai nuosekliai ruošė *eiti visuomet link sintezės, tačiau per kruopštų smulkmenų tyrinėjimo labirintą*⁴¹¹.

⁴⁰⁵ Augustino Voldemaro curriculum vitae (1922 m. kovo 7 d.). Kn.: Lietuvos archyvai: str. rinkinys. [Kn.] 4: Prie Lietuvos universiteto ištakų: dokumentų rinkinys. Vilnius, 1992, p. 152–154.

⁴⁰⁶ JAKŠTAS, J. Voldemaras istorikas, *Lietuvių Enciklopedija*, t. 34, Boston, 1966, p. 506–507.

⁴⁰⁷ Augustino Voldemaro curriculum... p. 153; VOLDEMARAS, A. La Lithuanie et ses problèmes. T. 1: Lithuanie et Allemagne, Lille-Paris, 1933, p. 9; VOLDEMARAS, A. Istorinis Kristus. Kn.: Ankstyvoji krikščionybė. Kaunas, 1997, p. 18.

⁴⁰⁸ Michailas Rostovcevas (1870–1952) – Peterburgo universiteto senovės istorijos ir klasikinės filologijos profesorius (Михаил Иванович Ростовцев), nuo 1920 m. dirbo Viskonsino, o nuo 1925 m. – Jėilio universitetuose (Michael Rostovtzeff). Antikos istorikas ir archeologas, klasikinis filologas, senovės Romos ekonominės ir socialinės istorijos tyrinėtojas.

⁴⁰⁹ Tadeusz Zielinskis (1859–1944) – Peterburgo universiteto klasikinės filologijos ir senovės istorijos profesorius, 1906–1908 m. Istorijos-filologijos fakulteto dekanas (Фаддей Францевич Зелинский), nuo 1920 m. Varšuvos universiteto klasikinės filologijos profesorius (Tadeusz Stefan Zieliński). Klasikinis filologas, kultūros istorikas, senovės graikų kultūros ir religijos tyrinėtojas, vertėjas.

⁴¹⁰ RUDIS, Gediminas. Augustinas Voldemaras Peterburge... p. 28.

⁴¹¹ Voldemaras A. La Lithuanie et... p. 9;

A. Voldemaro recenzijos, straipsniai ir atskiri platesni darbai iš tiesų nestokoja sintetinės orientacijos, bendresnio požiūrio, o kartais ir netradicinio priėjimo. Netgi Lietuvos istorijos tyrinėjimų srityje tą tendenciją, beje, iš vieno konkretaus atvejo, jau išsivijoje fiksavo Zenonas Ivinskis: <...> *Plati ir perdėm kritiška [Voldemaro] recenzija Alekno „Lietuvos istorijos“ vadovėliui, rodė jau tada jo savą sintetišką žvilgsnį į visą Lietuvos istoriją*⁴¹². Kad ir kaip painu būtų nustatyti minimos sintetinės orientacijos kilmę, galima sakyti, kad vien iš šiandien rodomo akademinio dėmesio M. Rostovcevo⁴¹³ ir T. Zielinskio⁴¹⁴ veiklai ir darbams būtų galima spręsti, jog A. Voldemaras iš tiesų turėjo kuo didžiulis. Kita vertus, tai akivaizdžiai nebuvo tik vienpusiška A. Voldemaro savireklama. Abu profesoriai pripažino A. Voldemarą savo mokiniu⁴¹⁵, 1921 m. planuojant projektuojamo Lietuvos universiteto HMF profesorių sudėtį A. Voldemaras inicijavo paskirtos komisijos prašymą Švietimo ministerijai pakviesti į universitetą profesoriauti prof. T. Zielinskį *dėl jo pasaulinio pasižymėjimo neribotam laikui*⁴¹⁶, išliko M. Rostovcevo ir T. Zielinskio laišakai A. Voldemarui, taigi, buvo palaikomi ryšiai

⁴¹² IVINSKIS, Z. Lietuvos istoriografija. In: IVINSKIS, Z. Rinkiniai Raštai. I tomas: Lietuvos istorija iki Vytauto Didžiojo mirties. Roma: LKMA, 1978, p. 58. Minėta recenzija buvo paskelbta 1921 m., Žr.: VOLDEMARAS, A. (1921a).

⁴¹³ WES, Marinus A. Michael Rostovtzeff, historian in exile: Russian roots in an American context (Historia-Einzelschriften; 65). Stuttgart: Franz Steiner Verlag, 1990; Скифский роман. Под ред. Г. М. Бонгард-Левина. Москва, 1997; Парфянский выстрел. Под ред. Г. М. Бонгард-Левина и Ю. Н. Литвиненко. Москва, 2003; ANDREAU, Jean / BERELOWITCH, Wladimir (éd.). Michel Ivanovitch Rostovtzeff. Bari: Edipuglia, 2009, 272 p.

⁴¹⁴ ФРОЛОВ, Э. Д. Русская наука об античности. Историографические очерки. Изд. 2-е. Санкт-Петербург, 2006, с. 312–318; ZABOROWSKI, Robert. Tadeusz Zieliński (1859–1944) – sa vie et son œuvre. In: Annales du Centre Scientifique à Paris de l'Académie Polonaise des Sciences 12, 2009, p. 207–222.

⁴¹⁵ WES, Marinus A. Michael Rostovtzeff... p. 15; Пять писем Ф. Ф. Зелинского к Вяч. Иванову (подготовка текста и примечания Е. А. Тахо-Годи), Prieiga: <<http://losevaf.narod.ru/zelinsepistolae.htm>>.

⁴¹⁶ Komisijos narių (prof. A. Voldemaro, E. Volterio, K. Būgos, V. Krėvės-Mickevičiaus ir A. Janulaičio) 1921 m. rugpjūčio 24 d. posėdžio protokole taip pat buvo nurodoma, jog, prof. T. Zielinskiui sutikus atvykti į Lietuvą, būtina įpareigoti Švietimo ministeriją padėti išgabenti iš Rusijos jo knygyną, (Žr.: Aukštųjų kursų komisijų posėdžių protokolai, LCVA, f. 391/4/765, l. 41). Už nuorodą į šį šaltinį ir kitus neabejotinai gerus pasiūlymus noriu padėkoti artimam draugui Robertui Šimkui, besigilinančiam į Latvijos istoriografijos raidos specifiką, ne vienerius metus buvusiam mano istoriografinių diskusijų partneriu.

su minimais profesoriais jau gyvenant ir dirbant Lietuvoje⁴¹⁷. Be to, jau po daugelio metų didžiausiu rusų ir amerikiečių XX a. antikos tyrinėtoju pavadintas prof. M. Rostovcevas⁴¹⁸ dar prieš Pirmąjį pasaulinį karą buvo rašęs recenziją A. Voldemaro aukso medaliu Peterburgo universitete įvertintam darbui apie Adriano agrarinę reformą⁴¹⁹, o A. Voldemaras 1911 m. rašytoje recenzijoje apie M. Rostovcevo 1910 m. Vokietijoje vokiečių kalba išleistą darbą Romos kolonato tema buvo charakterizavęs jį kaip problemos iškėlimą pasaulinėje istoriografijoje *visu ūgiu*⁴²⁰.

Po savo universitetinių studijų Kijevo ir Peterburgo universitetuose būsimasis profesorius ir Amerikos istorijos asociacijos prezidentas (1935)⁴²¹ M. Rostovcevas savo užsieninės stažuotės metais (1895–1898) ne tik lankė įvairius antikinius paminklus ir dirbo Romos, Vienos, Paryžiaus, Londono mokslinėse institucijose ir bibliotekose, tačiau užmezgė daug naudingų pažinčių su Vakarų Europoje tuo metu žinomais antikinio pasaulio tyrinėtojais. Tarp jų buvo ir Teodoro Momseno (Theodor Mommsen 1817–1903) mokinys, senovės istorikas, vienas iš graikų-romėnų papirologijos pagrindėjų Ulrichas Wilckenas (1862–1944). Būtent jo įsteigto leidinio, 1901 m. pasirodžiusio pirmojo papirologijos disciplinai skirto žurnalo (*Archiv für Papyrusforschung und verwandte Gebiete*) serijoje ir buvo išspausdinta minėta 1910 m. prof. M. Rostovcevo studija apie Romos kolonata. Tai buvo pats stambiausias prof. M. Rostovcevo darbas, kuris buvo išspausdintas užsienio leidyklose iki revoliucijos ir emigracijos⁴²². Šio darbo pratarinėje prof. M. Rostovcevas apeliuoja į Romos kolonato tyrinėjimo istoriją, naujausias mokslines antikos pažinimo tendencijas, į Maxo Weberio antikos agrarinės

⁴¹⁷ M. I. Rostovcevo, Peterburgo ir Jėilio universitetų profesoriaus laišakai (1911, 1929) Voldemarui, *LMAVB RS*, f.172/220, l. 1 – 3, 5; T. Zielinskio, Varšuvos universiteto profesoriaus 1928 m. gruodžio 15 d. lotynų kalba rašytas laiškas Voldemarui, *LMAVB RS*, f. 172/272, l. 1–2.

⁴¹⁸ ФРОЛОВ, Э. Д. Русская наука об античности. Историографические очерки. Изд. 2-е. Санкт-Петербург, 2006, p. 391–420.

⁴¹⁹ Augustino Voldemaro curriculum... p. 153.

⁴²⁰ ЛЕТЯЕВ, В. А. Восприятие Римского наследия российской наукой XIX–начала XX в. Волгоград: Изд-во ВолГУ, 2002, p. 145.

⁴²¹ Prieiga: <http://www.historians.org/info/AHA_History/mirostovtzeff.htm>.

⁴²² ФРОЛОВ, Э. Д. Русская наука... с. 395–403.

istorijos pažinimo idėjas⁴²³, taip pat dėkoja, be kitų, ir *savo mokiniui, filologijos studentui Augustinui Voldemarui* (A. Woldemar), sudariusiam studijos terminų ir vardų rodyklės (dalykinės rodyklės graikų, lotynų ir vokiečių kalbomis, autorių ir papirusų rodyklės, aišku, reikalavo nemažos studento kompetencijos)⁴²⁴. Į šią detalę Lietuvos istoriografijos tyrimuose kol kas nebuvo atkreiptas dėmesys. Kita vertus, iš to, kas pasakyta, galima daryti prielaidą, jog A. Voldemaro ir prof. M. Rostovcevo ryšiai buvo intensyvesni ne atsitiktiniai ar fragmentiški, tačiau tų prielaidų išsiaiškinimui, žinoma, reikėtų atskirų, įskaitant ir archyvinius, tyrimų.

Einant arčiau prie istorikos problematikos, pastebėtinas dar vienas autoritetas iš studijų laikų Peterburge. Savo universitetui skirtoje autobiografijoje 1922 m. A. Voldemaras rašė:

Dirbo bestudentaudamas daugiausia pas prof. Zielinskį, Miuncheno akademijos narį, ir prof. Rostovceva, kurs dabar profesorium yra Viskonsine, Amerikoje. Šiuodu pasaulio vardo mokslininku buvo artimesnieji mokytojai. Be jų, reikia dar pažymėti akademią Lappo-Danilevskį, kurs daug turėjo įtakos istorijos filosofijai ir metodologijai⁴²⁵.

Todėl vienu reikšmingesnių šaltinių, aiškinantis istorijos mokslo teorinio-metodologinio diskurso, istorikos ištakas Lietuvoje, kalbant apie universitetinius

⁴²³ Tarp daugelio prof. M. Rostovcevo korespondentų buvo ir žymusis vokiečių sociologas, ankstyvuosius savo darbus skyręs ūkinei antikos istorijai, Maxas Weberis (1864–1920) (Žr.: НЕЧУХРИН А. Н. Теоретико-методологические основы российской позитивистской историографии (80–е гг. XIX в.–1917 г.). Гродно, 2003, p. 342). Be antikos istorikų, archeologų, su kuriais palaikė ryšius ir susirašinėjo prof. M. Rostovcevas (Eduard Meyer (1855–1930), Theodor Wiegand (1864–1936), Johannes Hasebroek (1893–1957), Christian Hülsen (1858–1935), Ulrich Wilcken (1862–1944), Friedrich Münzer (1868–1942), Otto Crusius (1857–1918) Walter Otto (1878–1941), Fritz Heichelheim (1901–1968), Ernst Meyer (1898–1975) ir kt.), galima išskirti vieną ryškiausių vokiečių klasikinių filologų (Ulrich von Wilamowitz-Moellendorff (1848–1931), kuris, be kitų darbų, buvo rašęs kritikas F. Nietzsches pirmajai knygai (*Tragedijos gimimas*, 1872). Būdamas įtakingas Berlyno mokslų akademijos veikėjas, jis tarpininkavo prof. M. Rostovceva išrenkant Berlyno mokslų akademijos nariu-korespondentu (Žr.: Rostovtzeffs Briefwechsel mit deutschsprachigen Altertumswissenschaftlern. Einleitung, Edition und Kommentar. Herausgegeben von Gerald Kreucher. (Philippika – Marburger altertumskundliche Abhandlungen, 6). Wiesbaden: Harrassowitz Verlag, 2005, p. 1–19 (p. 230); Скифский роман. Под ред. Г. М. Бонгард-Левина. Москва, 1997, p. 50–83).

⁴²⁴ ROSTOWZEW, M. I. Studien zur Geschichte des römischen Kolonates (Erstes Beiheft zum *Archiv für Papyrusforschung und verwandte gebiete*, herausgegeben von Ulrich Wilcken). Leipzig – Berlin, B.G. Teubner, 1910, p. V–VIII. Dalykinės rodyklės graikų, lotynų ir vokiečių kalbomis, autorių ir papirusų rodyklės p. 410–432.

⁴²⁵ Augustino Voldemaro curriculum... p. 153.

istorijos teorijos ir metodologijos kursas, tampa Aleksandro Lappo-Danilevskio (1863–1919) istorijos metodologijos samprata. Žinomas Rusijos istorikas, vienas ryškiausių istorijos mokslo metodologijos kaip disciplinos pradininkų ir pagrindėjų Rusijoje, Peterburgo mokslų akademijos akademikas (1905) savo istorijos metodologiją universitetinio kurso pavidalu pradėjo dėstyti Peterburgo universitete nuo 1906 metų⁴²⁶. Būtent tuo metu Peterburgo universitete studijavo ir A. Voldemaras, ir Levas Karsavinas, kurie III deš. Lietuvos universitete pradėjo dėstyti studentams istorijos teorijos ir metodologijos kursus. Abu autoriai ne kartą buvo gana palankiai atsiliepę apie A. Lappo-Danilevskio istorijos metodologijai skirtus darbus. 1914 m. sausio 25 d. skaitydamas savo *ižengiamąją* paskaitą (*Dabarties uždavinys tyrinėti senovės Romos istoriografiją*) kaip Peterburgo universiteto privat-docentas, kurios pasiklausyti *buvo susirinkę nemaža studentų ir profesorių kalbininkų*⁴²⁷, A. Voldemaras tarp kitų dalykų samprotavo, kad, jo supratimu, geriausias veikalas istorijos metodologijai, istorijos teorijai studijuoti yra akademiko A. Lappo-Danilevskio *Istorijos metodologija*, išaugusi iš jo lekcijų Peterburgo universitete: *Kas plačiau nori susipažinti su istorijos mokslo teorija, tesigriebia nurodyto veikalo*⁴²⁸. L. Karsavinas savo *Istorijos teorijoje* charakterizuodamas istorijos metodologijai skirtą literatūrą apie A. Lappo-Danilevskio kūrybą atsiliepė kiek kritiškiau, tačiau taip pat teigė, kad kiekvienam, rimtai tyrinėjančiam istorijos teorijos klausimus, ji yra būtina⁴²⁹.

Akademiko A. Lappo-Danilevskio, vadinamo *rusiškuoju Bernheimu*⁴³⁰, teoriškai orientuotos mokyklos vieta ir įtaka Peterburgo universiteto ir Rusijos istoriografijos kontekste nebuvo žymi. Šiandieninių tyrinėtojų vertinimu, pagal

⁴²⁶ БРАЧЕВ, В. С. *Наша университетская школа русских историков и ее судьба*. Санкт-Петербург, 2001, p. 66.

⁴²⁷ Pirmoji priv. doc. A. Voldemaro lekcija, *Vairas*, 1914, nr. 3, vasario 5 d., p. 23; ši paskaita ar jos dalis buvo paskelbta *Vaire* (Žr.: VOLDEMARAS, A. Kas reiktų daryti tyrinėjant senovės Romos istorikų raštus, *Vairas*, 1914, Nr. 9, gegužės 5 d., p. 13–16).

⁴²⁸ VOLDEMARAS, A. Kas reiktų daryti... p. 15; taip pat žr.: VOLDEMARAS, A. Universitetas ir mokslas... p. 176–177.

⁴²⁹ KARSAVINAS, L. *Istorijos teorija*. Kaunas, 1929, p. 57–58.

⁴³⁰ NORKUS, Z. *Historismus und Historik...* p. 378.

savo charakterį akademiko A. Lappo-Danilevskio teorinės ambicijos ir užmojai atrodė kiek svetimi bendrame tuometinio Peterburgo universiteto Istorijos-filologijos fakulteto orientacijų lauke⁴³¹. Charakteringa ir įdomia, su akademiko A. Lappo-Danilevskio istorijos metodologijos kurso dėstymu susijusi smulkmena⁴³² gali pasirodyti tai, kad akademiko A. Lappo-Danilevskio, šiandieniniu vertinimu, turiningų istorijos metodologijos kursų pradžioje daugelis studentų tiesiog nesuprasdavo⁴³³. Nepaisant to, Rusijos istoriografijoje gana plačiai įrodinėta akademiko A. Lappo-Danilevskio epistemologinių paieškų XIX a. pab.–XX a. pr. istorijos mokslo kontekste vertė, istorijos pažinimo pagrindimas neokantizmo sąvokomis, analizuotos plačios ir detalios nomotetinės ir ideografinės prieigų prie istorijos mokslo charakteristikos⁴³⁴. Šiame kontekste prasminga bent trumpai palyginti akademiko A. Lappo-Danilevskio, susijusio su A. Voldemaro ir L. Karsavino mokslinės veiklos pradžia, *Istorijos metodologiją* su kitais klasikiniiais to meto veikalais. Jau užsiminėme apie E. Bernheimo istorijos metodologijos darbų populiarumą (žr. šio darbo I.1.2). Kitame darbo segmente bus sustota prie prancūziškosios istorijos metodo vadovėlio versijos – Ch. V. Langlois ir Ch. Seignoboso darbo *Introduction aux études historiques* (1898), kuris irgi buvo rekomenduojamas kaip studijų knyga studentams tarpukario Lietuvoje (žr. I.3). Taigi, visi autoriai, kuriuos nurodėme buvus A. Voldemaro bibliotekoje, rado vienokį ar kitokį atgarsį tarpukario Lietuvos istoriografijoje ir istorikų metodologinėje savimonėje. Palyginus šių trijų istorijos metodologijos veikalų konceptualinį kryptingumą, ryškėja tam tikri skirtumai. Ch. V. Langlois ir Ch. Seignoboso istorijos metodo vadovėlyje dėmesys

⁴³¹ РОСТОВЦЕВ, Е. А. А. С. Лаппо-Данилевский и петербургская историческая школа = А. S. Lappo-Danilevskii and St. Petersburg Historical School. Рязань, 2004, 347 p.

⁴³² Tikėtina, ji gali būti aktuali keliant ir svarstant galimą A. Voldemaro ir L. Karsavino istorijos mokslo teorijos ir metodologijos kursų įtakos ir reikšmės LU/VDU studentams klausimą.

⁴³³ БРАЧЕВ, В. С. *Наша университетская школа...* p. 68–69.

⁴³⁴ СИНИЦЫН, О. В. Неокантианская методология и развитие исторической мысли в России в конце XIX–начале XX в в. Казань, 1998; РУМЯНЦЕВА, М. Ф. Методология истории А. С. Лаппо-Данилевского и современные проблемы гуманитарного познания, *Вопросы истории*, 1998, № 8, p. 138–146.

sukoncentruotas į enciklopedinę istorijos metodo techninių operacijų deskripciją: euristika, analitinės operacijos (išorinė ir vidinė kritika) ir sintetinės operacijos (interpretacija ir dėstymas)⁴³⁵. Panašus savo struktūra buvo ir E. Bernheimo žymusis veikalas⁴³⁶, kiek didesnę dėmesį skiriant istoriškam istorijos mokslo vystymosi matmeniui. Tai ryškūs vėlyvojo istorizmo metodologinį potencialą įkūnijantys paminklai⁴³⁷, į kuriuos orientavosi ir mokslieškėjimo keliu žengianti tarpukario Lietuvos istoriografija bei istorikai. Kiek kitokį istorijos metodologijos supratimą ir aprašymą aptinkame minėtame akademiko A. Lappo-Danilevskio veikalė. Pirmiausia istorijos metodologija pagrindžiama kaip dviejų komponentų (istorijos pažinimo teorijos ir istorinių studijų metodų) integruotas derinys. Nuo pirmojo uždavinio sprendimo (istorijos pažinimo teorijos perspektyvos pasirinkimo: nomotetinės ar ideografinės) priklauso istorijos studijų metodų konstravimas⁴³⁸. Šios bendrosios prielaidos atsispindi ir veikalo sąraangoje⁴³⁹. Istorijos mokslo, istoriografijos sklaida čia įgyja ne chronologinę (referatyvioji, pragmatinė, genetinė istorija⁴⁴⁰), o epistemologinę matmenį (nomotetinė ir ideografinė istorijos pažinimo teorijų perspektyvos).

Tam tikras A. Voldemaro gilinimasis į istoriografijos loginius pagrindus laike išryškėjo jau minėtoje įžanginėje paskaitoje 1914 m. Peterburgo universitete. Joje buvo keliamas senovės istoriografijos istorijos reikalingumo klausimas. Čia A. Voldemaras atkreipė dėmesį, kad E. Bernheimui skirtumas tarp pamokomosios ir aiškinamosios (genetinės) istoriografijos radosi tik todėl, kad jis nurodo, kuriuo tikslu nori pažinti praeitį pamokomoji istorija, o apie aiškinamosios istorijos tikslą

⁴³⁵ Euristika: p. 19–46, Analitiniai darbai: p. 67–230, Sintetiniai darbai: p. 231–352 (Žr.: LANGLOIS, Ch. V. / SEIGNOBOS, Ch., Wstęp do badań historycznych. Lwów, 1912).

⁴³⁶ Istorijos mokslo sąvoka ir esmė: p. 1–178, Metodologija: p. 179–251, Šaltiniotyra (euristika): p. 252–323, Kritika: p. 324–561, Supratimas / Interpretacija: p. 562–776, Išdėstymas: p. 777–798 (Žr.: BERNHEIM, E. Lehrbuch der Historischen Methode und der Geschichtsphilosophie. Leipzig, 1908).

⁴³⁷ NORKUS, Z. Istorika... p. 74–78.

⁴³⁸ ЛАППО-ДАНИЛЕВСКИЙ, А. С. Методология истории, ч. 1, Санкт-Петербург, 1910, p. 3–59.

⁴³⁹ Įvadas: p. 3–59, Istorijos pažinimo teorija nomotetiniu požiūriu: p. 68–177, Istorijos pažinimo teorija ideografiniu požiūriu: p. 178–292 (Žr. ЛАППО-ДАНИЛЕВСКИЙ, А. С. Методология истории ч. 1, Санкт-Петербург, 1910).

⁴⁴⁰ BERNHEIM, E. Lehrbuch der Historischen Methode. Leipzig, 1889, p. 12–29.

jis nekalba, vietoje tikslo nurodydamas būdą, kuriuo jis privalo tirti praeitį: *tikslas visų mokslų iš tikrųjų vienas – tarnauti žmonijos reikalams, kuriuos ji laiko svarbiais. Daugumos šis pasakymas gal neįtikins, nes įprastas daiktas kalbėti apie mokslo objektyvumą. Mano temon neįeina aiškinimas, kas yra mokslas*⁴⁴¹. Neatsitiktinai vėliau šiam klausimui A. Voldemaras paskyrė savo studiją *Universitetas ir mokslas*. Apibendrinamas savo paskaitą, autorius pripažino, kad skirtumų tarp klasikinės senovės ir naujų laikų istorijos formų ir istorikų reikia ieškoti pirmiausia istorijos teorijoje ir metodologijoje, *kuri rūpinasi istorijos faktų konstrukcija*. Nurodęs, kad senovės istorikai *išrodinėjimo būdą* buvo pasiėmę iš teismo gyvenimo, kur kyla liudininko autoriteto problema ir vien individualiai psichologinės veiksmų priežastys, ir prieidamas prie senovės istorikų ir oratorių giminingumo temos⁴⁴², iš esmės paliečia tai, kas dabar vadinama retorine istorikos forma⁴⁴³.

Ilgainiui išryškėję integruoto žinojimo ir teorijos reabilitacijos siekiai A. Voldemaro intelektualinę biografiją padaro labiau integralią ir paslankią, atliepiančią europinius istoriografijos procesus. Istorijos ir *istorikų amžiumi* vadinamo XIX a. *filosofinį nekaltumą* istoriografijos teorijos, istorikos plotmėje labiausiai įkūnijo XIX. a. pab. atsiradusi istorinio metodo vadovėlių tradicija. Nuoseklesnę teorinę istorijos refleksiją čia pakeičia istorinių šaltinių kritikos metodologinė strategija. Tam tikra prasme analogas šiai tradicijai Lietuvoje yra nagrinėti Jono Totoraičio *Istorijos metodologijos užrašai* (žr. I.2.2). Šis darbas, kaip minėta, įkūnijo Lietuvos istoriografijos moksliško kryptį ir istorijos mokslo savarankiškumo paieškas. Tačiau tuo keliu einant Europoje istorijos mokslas ėmė prarasti savo vidinį integralumą, platesnę perspektyvą, tapo suskaldytas į daugybę specializuotų disciplinų ir subdisciplinų, atskirų valstybių, regionų, epochų, laikotarpių, tematikų konkrečių duomenų serijas. Palengva ir

⁴⁴¹ VOLDEMARAS, A. Kas reiktų daryti... p. 15–16.

⁴⁴² Ten pat.

⁴⁴³ NORKUS, Z. Istorika... p. 11–18.

labai iš lėto buvo suabejota fundamentalia prielaida apie teoriškai neutralų stebėjimų pamatą, kuris tik paskui interpretuojamas teoriškai⁴⁴⁴. Vienas pirmųjų istorikų filosofinį asketizmą ir iš to išplaukiančias išvadas bei galimą poziciją istorikų, susilaikančių visuose filosofiniuose klausimuose, atžvilgiu apibūdino F. Nietzsche:

Niekas negali vienu metu būti ir didis istorikas, ir menininkas, ir bukalgalvis, tačiau tai nereiškia, kad galima niekinti tuos pristatančius medžiagą, ją kraunančius ir rūšiuojančius darbininkus vien dėl to, kad jie negali tapti didžiais istorikais. Didis mokslingumas ir didžiai lėkštas protas puikiai sutelpa po viena skrybėle.⁴⁴⁵

Būtent Vokietijoje Lamprechto ginčo (Lamprecht-Streit) baigtis Karlo Lamprechto (1856–1915) nenaudai užkonservavo istorizmo metodologiją iki pat XX a. 7 dešimtmečio⁴⁴⁶. Prancūzijoje vienas pirmųjų ataką prieš tradicinę istoriografiją, erudicinę senąją istoriografiją, prieš išskirtinai empiristinę metodologinę strategiją, prieš *istorizuojančią istoriją* pradėjo jau minėtas Henri Berras⁴⁴⁷. Jo veiklą nužymi siekimas *histoire traditionnelle* paversti *histoire scientifique*. Ilgainiui jis imasi darbų, kuriuose bandoma pademonstruoti, kokios tradicinės istoriografijos istorinių darbų formos yra nepasiduodančios, svetimos, besipriešinančios bet kokiai sintezei iš principo⁴⁴⁸. Šių ilgalaikių darbų ir tikslų įgyvendinimo tribūna tapo jau minėtas H. Berro pastangomis pradėtas leisti žurnalas *Revue de Synthèse historique* (1900), o šį sumanymą ir iniciatyvą Lietuvos istoriografijoje pirmiausia įvertino L. Karsavinas⁴⁴⁹ ir A. Voldemaras⁴⁵⁰. Šiame žurnale pirmojoje vietoje buvo istorijos teorijos, istorijos metodologijos (ne

⁴⁴⁴ PATZIG, G. Objektyvumas ir vertybinis neutralumas (Dvi mokslo teorijos pamatinės idėjos). *Problemos*, 1995, nr. 47, p. 68.

⁴⁴⁵ NIETZSCHE, F. Apie istorijos žalą ir naudingumą. Kn.: Kultūra ir istorija, V., 1996, p. 78; A. Voldemaro aliuizijas į F. Nietzsche šiuo klausimu: (Žr.: VOLDEMARAS, A. Šių dienų patriotizmo reiškiniai. Kaunas, 1934, p. 45).

⁴⁴⁶ NORKUS, Z. Istorika... p. 159.

⁴⁴⁷ Vienas ankstyvųjų darbų, kuriame formuluojama istorijos sintezės samprata: (žr. BERR, H. La synthèse en histoire. Essai critique et théorique. Paris, 1911, XI+272 p.).

⁴⁴⁸ BERR, H. L'histoire traditionnelle et la synthèse historique. Paris: Félix Alcan, 1921, p. VIII–IX.

⁴⁴⁹ KARSAVINAS, L. Istorijos teorija... p. 68.

⁴⁵⁰ VOLDEMARAS, A. La Lithuanie et ses problèmes, t. 1: Lithuanie et Allemagne, Lille-Paris, 1933, p. 28.

tik istorinių šaltinių kritikos problematika, dominavusi istorinio metodo vadovėlių tradicijoje), istorijos sociologizacijos ir istorinės sintezės klausimai⁴⁵¹. H. Berro darbų tęsėjai, bendradarbiai Prancūzijoje buvo Analų mokyklos kūrėjai Markas Blochas (1886–1944) ir Lucienas Febvras (1878–1956), kurių kai kurios pastangos, nukreiptos prieš viešpataujančią senąją historiografiją, jos orientacijas ir metodus, tapo viena iš sąlygų sukuriant Analų historiografinės mokyklos pagrindus. M. Blocho ir ypač L. Febvro kritikos smaigalyje atsidūrė istorikai, naiviai teigę, kad užtenka apsiriboti šaltinių kritika, atskiriant juose tiesą nuo melo tam, kad būtų nustatyti istoriniai faktai ir tiesa sušvistų praeities paveikslo visumoje⁴⁵². Analų kūrėjai ėmėsi ryžtingos teorinės orientacijos, sintezės, metodologijos, tarpdiscipliniškumo klausimų ir idėjų. Kritikuodamas vieną iš istorinio metodo vadovėlių, L. Febvre'as apgailestavo, jog *hipotezės, tyrinėjimo plano, teorijos*, – kad ir *kiek ieškotume*, – *nerasime šiame vadovėlyje*⁴⁵³. Šiame kontekste aiškėja, kad jau vien pastangas sugražinti teorijos matmenį į istorijos mokslą, matyt, galima pavadinti tam tikra teorinio ar filosofinio istorikų asketizmo įveikos galimybe.

Žvelgiant plačiau į A. Voldemaro veiklą ir vietą tiek Lietuvos istorijos moksle, tiek istorikos idėjų lauke, dar reikėtų atkreipti detalesnę dėmesį į *Universitetą ir mokslą* bei kitus darbus retrospektyviniu požiūriu. Klausimas toks: kokie A. Voldemaro intelektualinės biografijos fragmentai yra svarbiausi, ieškant atsakymo į klausimą, kokiomis aplinkybėmis ir / ar dėl kokių socialinių, intelektualinių, politinių ryšių A. Voldemaras pateko į vienu iš *naujosios istorijos* (nouvelle histoire) tėvų vadinamo H. Berro⁴⁵⁴ nuo 1925 m. organizuotą

⁴⁵¹ Tokią charakteristiką pateikė žinomas vokiečių teologas, kultūros ir istorijos filosofas Ernstas Troeltsch (1865–1923) savo 1922 m. išleistame darbe: (Žr.: ТРЕЛЬЧ, Эрнст. Историзм и его проблемы. Москва, 1994, p. 589, 661).

⁴⁵² ГУРЕВИЧ, А. Я. Исторический синтез и Школа «Анналов». Москва, 1993, с. 36; ФЕВР, Л. Бои за историю. Москва, 1991, p. 65.

⁴⁵³ ФЕВР, Л. Бои за... p. 69.

⁴⁵⁴ Pastebėtina, kad nuo 1920 m. H. Berro pastangomis organizuotoje enciklopedinio pobūdžio leidinių serijoje *L'Évolution de l'humanité* pasirodė M. Blocho *Feodalinė visuomenė* (La société féodale, 1939–

Tarptautinį sintezės centrą (Centre International de Synthèse), kuris tuometinėje Europoje tapo vienu ryškiausių tarpdisciplininių studijų centrų⁴⁵⁵. Į tai, kad A. Voldemaras priklausė *Tarptautinio sintezės centro* Istorinės sintezės sekcijos narių grupei, taip įsiterpdamas tarp tokių ryškių prieškarinio istorikų, sociologų ir filosofų, kaip Henri Berras, Marcas Blochas, Lucienas Febvre'as, Marcelis Mauss'as (1872–1950), François Simiand'as (1873–1935), Ernstas Cassireris (1874–1945), Alfonsas Dopschas (1868–1953), Johanas Huizinga (1872–1945), Josefas Šusta (1874–1945) ar Oscaras Haleckis (1891–1973) ir kitų⁴⁵⁶, šiandieniniuose istoriografiniuose tyrimuose dėmesys dar nebuvo atkreiptas. Istorinės sintezės sekcija (Section de Synthèse Historique du Centre international) buvo platesnio institucinio ir intelektualinio darinio Tarptautinio sintezės centro (Centre international de synthèse) padalinys. Šis centras išplėtojo savo veiklą tuomet, kai 1924 m. H. Berro įsteigtą fondą (Fondation „Pour la science“) visuomeniškai naudingai ir aktuali 1925 m. lapkričio 26 d. dekretu pripažino Prancūzijos valstybės taryba. Fondo tikslas buvo tarptautiniu mastu koordinuoti mokslinius tyrinėjimus, įveikiant pernelyg siaurų specializacijų sukeltą mokslinės komunikacijos nepatogumus. Nors *Tarptautinio sintezės centro* veikloje dalyvavo įvairių specialybių pasauliniu mastu žinomi mokslo atstovai (pradedant Albertu Einšteinu, Ernestu Rezerfordu ir kt.), buvo numatytos *Gamtos mokslų sintezės* ir *Bendrosios sintezės* sekcijos, tačiau ryškiausi veiklos rezultatai matėsi pirmojoje – *Istorinės sintezės sekcijos* – veikloje⁴⁵⁷. Tai buvo tam tikras istoriografijos atnaujinimo, istorijos, filosofijos ir sociologijos bendradarbiavimo,

1940) ir L. Febvre'o *Netikėjimo problema XVI a. Rabelė religija* (Le Problème de l'incroyance au XVIe siècle. La religion de Rabelais, 1942).

⁴⁵⁵ Plačiau apie tai žr.: COLE, Matthew, D. The Idea of Historical Synthesis, Henri Berr and the relationship between History and Sociology in France at the beginning of the Twentieth Century. Prieiga: <<http://www.shef.ac.uk/socstudies/Shop/8cole.pdf>>; Henri Berr et la culture du XXe siècle. *Revue de synthèse*, 1996, t. 117, n° 1–2, 339 p.; GATTINARA, E. C. Les inquiétudes de la raison: épistémologie et histoire en France dans l'entre-deux-guerres. Paris, 1998, p. 141–180.

⁴⁵⁶ Bulletin du centre International de synthèse, section de synthèse historique. 1926, N°1, p. 30–31; 1926, N°2, p. 34–35, 1927, N°3, p. 54–55, 1927, N°4, p. 49–50, 1928, N°5, p. 57–58, 1928, N°6, p. 51–52, 1929, N°7, p. 49–50, 1929, N°8, p. 37–38, 1930, N°9, p. 64–65.

⁴⁵⁷ BERR, H. „Pour la science“. *Revue de synthèse historique*, 1925, t. XL, N°118–120, p. 5–16.

istorijos teorijos, mokslo istorijos, istorinės sintezės (pačių istorinės sintezės sekcijos sumanytojų žvilgsniu, sekcija turėjo tapti savotiška *istorinės sintezės laboratorija*)⁴⁵⁸ forumas. Kita vertus, 1930 m. darydamas tam tikrus trisdešimties metų istoriografijos raidos, per tą laiką leisto žurnalo (*Revue de Synthèse historique*) bei veiklos istorinės sintezės srityje susumavimus, H. Berras leidosi į trumpą apžvalgą to, kas istorijos sintezės ir naujo istorijos supratimo vardan per tą laiką padaryta. Rezultatai ir išvados pasirodė gana optimistiškos. Istorijos sintezei ir istorijos teorijai neabejingos vadinamosios *nouvelle histoire* apraiškas H. Berras fiksavo Prancūzijoje, Italijoje ir JAV, Belgijoje ir Šveicarijoje (paminėjo Ispanijos, Anglijos, Norvegijos, Olandijos pavyzdžius, o Vokietijos įdirbį matė kaip reikalingą atskiro ir ilgo straipsnio)⁴⁵⁹. Tai gana aiškiai dar vienu atžvilgiu parodo tai, kad Analų istoriografinė mokykla neatsirado tuščioje vietoje. Vienas iš šios mokyklos kūrėjų, Lucienas Febvre'as, žvelgdamas į pirmąją *Tarptautinio sintezės centro* 1929 m. gegužės mėn. organizuotą istorinės sintezės savaitę (nuo 1929 m., jos paprastai vykdavo gegužės mėn.), gana džiugiai ir kiek patetiškai⁴⁶⁰ galėjo konstatuoti, kad *Tarptautinio sintezės centro* direkcijoje, be 16–kos užsienio atstovų, yra 20 prancūzų atstovų, o *Istorinės sintezės sekcijoje* yra 23 užsienio mokslininkai, tikrieji sekcijos nariai, ir 29 Prancūzijos mokslininkai⁴⁶¹. Tai, kad tarp L. Febvre'o nurodytų 23 užsienio mokslininkų buvo ir profesorius A. Voldemaras iš Kauno⁴⁶², panašu, neturėtų išsprūsti iš Lietuvos istoriografinių tyrimų akiračių. Tikėtina, kad kai kurie A. Voldemaro intelektualinės biografijos

⁴⁵⁸ BIARD, A. / BOUREL, D. / BRIAN, É. (éds). Henri Berr et culture du XXe siècle. Paris: Albin Michel, 1997, 366 p.; ТАРАН, Л. Теория «исторического синтеза» Анри Берра. Французский ежегодник 1968. Москва: Наука, 1970, p. 364–375.

⁴⁵⁹ BERR, H. Au bout de trente ans. *Revue de Synthèse historique*, 1930, t. L, p. 5–27.

⁴⁶⁰ Plačiai sumanytas *Sintezės centras*, pasak L. Febvre'o, H. Berro ir *Tarptautinio sintezės centro* direkcijos prezidento [būsimo Prancūzijos prezidento] p. Paulio Doumero dėka patogiai įsikūrė *Colbert* ir *Richelieu* gatvių kampe, visai netoli Nacionalinės bibliotekos, užimdamas tai, kas liko iš buvusio senjojo Never viešbučio (Hôtel de Never) ir iš to salono, kuriame *markizė de Lembert* (Anne-Thérèse de Marguenat de Courcelles (1647–1733) paskutiniaisiais XVII a. ir pirmaisiais XVIII a. metais pasitikdavo *Enciklopedistų judėjimo* pirmtakus (Žr.: FEBVRE, L. Le Centre International de Synthèse à Paris, et sa première semaine de discussions. *Annales d'histoire économique et sociale*, 1930, No 5, p. 81).

⁴⁶¹ FEBVRE, L. Le Centre International... p. 81–83.

⁴⁶² Plg.: Bulletin du centre International de synthèse, section de synthèse historique. 1929, N 7, p. 49–50, 1929, No 8, p. 37–38.

momentai galėtų sukurti tam tikrus interpretacinius rėmus tam, kad požiūriai į konkrečius jo darbus istorijos ir istorikos srityje būtų labiau pamatuoti.

Ką Lietuvos Universiteto HMF studentams dėstė A.Voldemaras savo *Istoriškojo žinojimo teorijos ir metodologijos* kurse, skaitytame 1925–1926 metais?⁴⁶³. Daug kas šiame kurse turi tiesioginį ar ne tokį tiesioginį ryšį su jau kiek anksčiau *Universitete ir moksle* paliesta problematika⁴⁶⁴.

Kadangi šiame šaltinyje, pasiremiant Williama Jameso (1842–1910), amerikiečių filosofo pragmatisto ir psichologo, tiesos samprata, ginama tezė, kad tiesą apibrėžti individualiai (kiek žmonių – tiek tiesų) būtų nepakankama, nes *vienas žmogus – tai metafiziškas prasimanymas*, ir konstatuojama visuomeninė tiesos ir jos paieškų prigimties samprata, galima numatyti svarstymo išeities tašką. Darant prielaidą, kad žmonija, susidedanti iš *kultūriškųjų tautų*, ne balsavimo keliu reiškia pritarimą tiesoms ir vertinimams, o socialinio darbo pasidalijimo keliu (*kultūriškosios tautos* turi tam tikras institucijas, kurių darbas ir tikslas yra ieškoti naujų mokslo tiesų ir *nešti jas visuomenei*)⁴⁶⁵, šiame darbe subtiliai grindžiamas Lietuvos nacionalinės istoriografijos, lituanistinės humanistikos ir, bendriau, nacionalinio mokslo reikalingumo ir specifikos klausimas, mėginama jį teoriškai

⁴⁶³ Glaustai ir gal dėl to truputi chaotiškai šį kursą yra mėginęs charakterizuoti V. Selenis. Kadangi tai buvo tik pirmasis ir gana bendro pobūdžio mėginimas nusakyti kai kurias to kurso idėjas, tai, žinoma, nevertėtų žvelgti į jį perdėm kritiškai. Tačiau simptomiškai, kad autorius, atpasakodamas kai kurias kurso idėjas, mėgina patikslinti A. Voldemaro teiginį: ne Pitagoras, o iš tikrųjų Protagoras, pasak V. Selenio, formulavęs gerai žinomą mintį (*Žmogus yra visų daiktų matas – esantiems, kad jie yra, o nesantiems, kad jų nėra*). (Žr.: SELENIS, V. Augustinas Voldemaras – mokslininkas, virtęs politiku. Kultūros barai, 2013, nr. 3, p. 74–77). Manytina, kad teisingai gali būti A. Ragauskas, spėdamas, kad A. Voldemaras, skaitydamas savo kursą, paskaitų rankraščio išvis neturėjo (Žr.: RAGAUSKAS, A. (2001), p. 66), o neseniai surasti paskaitų rankraščiai yra studentų, klausiusių šį kursą, daryti užrašai. Tikėtina, kad vėliau (1937 m.) buvo norima išleisti būtent šiuos studentų darytus užrašus (Žr.: 145 nuoroda). Vienaip ar kitaip, žinomi *Istoriškojo žinojimo teorijos ir metodologijos* paskaitų rankraščiai (LCVA, f. 378/13/7, l. 31–39, 116–220) daryti ne A. Voldemaro ranka. Taigi, studentų darytuose užrašuose Protagorą galėjo *nesunkiai pakeisti* Pitagoras, tačiau tai, žinoma, neturėtų leisti įtarti, kad profesorius, kurio specializacija buvo antika, neskyrė matematiko ir filosofo Pitagoro nuo sofisto ir filosofo iš Abderos, (Žr.: VOLDEMARAS, A. (1925a), p. 188–191).

⁴⁶⁴ Interpretuojant *Universitetą ir mokslą* atkreiptinas dėmesys, kad šis šaltinis yra iš to laikotarpio, kuomet A. Voldemaras kaip Lietuvos atstovas dalyvavo tarptautiniuose istorijos mokslo (Briuselis, 1923) ir sociologijos (Turinas, 1924) kongresuose, dalyvavo ten vykusiose diskusijose.

⁴⁶⁵ VOLDEMARAS, A. *Universitetas ir mokslas* ... p. 201–203.

artikuluoti. Galima spėti, kad minėtas kursas yra vienas originalesnių tarpukario Lietuvos šaltinių šiuo požiūriu⁴⁶⁶.

Jau pirmąją *Istoriškojo žinojimo teorijos ir metodologijos* kurso paskaitą, skaitytą 1925 m. spalio 5 d., A. Voldemaras pradėjo nuo savo studijoje *Universitetas ir mokslas* keltų klausimų – kas yra mokslas, kuo skiriasi mokslinis žinojimas nuo nemokslinio, taip pat vienareikšmiškai atsiribojo nuo sampratos, kuriai iš esmės neatsispyrė istorinio tyrimo metodikos vadovėlių autoriai, kad jei istorija turi savo metodus, vadinasi, istorija yra mokslas. Tiksliau sakant, toks požiūris A. Voldemarui atrodo nepakankamas⁴⁶⁷. Tai kartu nubrėžia tam tikrą punktyrą A. Voldemaro kurso kaip istorikos šakos identifikacijai – jo kursas buvo filosofiškai orientuotos istorikos, arba vadinamosios kritinės istorijos filosofijos, pobūdžio. Kurso autorius paskaitų pradžioje aiškiai įvardino savo filosofiškai orientuotų pastangų istorikos srityje ir šiame kurse pobūdį, taip pat bandė įveikti galimą klausytojų bet kokios filosofijos, kaip tamsių ir neaiškių dalykų, išankstinį baidymąsi:

Šis kursas yra daugiau filosofiškas, negu istoriškas. Šis kursas padės mums suprasti, kas yra integruotas žinojimas, prie kurio eina kiekvienas žmogus. Mes galim būti darbštūs, turėti daug knygų, užrašytų žinių, bet kai tas visas žinias imsime svarstyti, tai pastebėsime, kad tarp jų nėra ryšio. Yra mėgėjų tokias žinias rinkti ir jie vadinasi „eruditais“ – [tai] žmogus daug žinaš, bet nežinaš, kuriam tikslui jo žinios renkamos <...> Išmintingas tas, kurs nedaug žino, bet žino kas reikia – sako Anaksagoras. <...> Žmonija renka įvairias žineles, o vienas genijus tas žinias integruoja. Visapusiškas žinojimas, sujungtas vidaus ryšiu, bus tikras žinojimas. Reikia duoti paveikslas ir istoriškojo integruoto žinojimo <...>. Čia teks susipažinti su filosofišku galvojimimu. Daugumai filosofija atrodo neaiškus mokslas, kuris tik galvą sudrumsčia <...>. Iš tikrųjų, filosofija yra toks mokslas, kurį kiekvienas sveiko proto žmogus gali suprasti. Tik pradžioje filosofija nesuprantama, kol susipažįsti su jos terminais. Daugeliui filosofija atrodo toks tamsus

⁴⁶⁶ Pažymėtina, kad daugelis Lietuvos istorikų tarpukariu kėlė nacionalinės istoriografijos specifikos ir savarankiškumo klausimus, tačiau neretai tie svarstymai buvo gana vienpusiški, nukreipti į lenkų, rusų ar vokiečių istoriografijos tendencingumo demaskavimą, savo prigimtimi itin ideologizuoti. Vienus ryškiausių pavyzdžių šiuo aspektu žr.: MATUSAS, J. (1935h, 1936a, 1936c).

⁴⁶⁷ Prof. A. Voldemaro kurso *Istoriškojo žinojimo teorija ir metodologija* užrašai, LCVA, f. 378/13/7, l. 31–36.

daiktas, kuris sunku permatyti. Žinoma, kiekviename moksle yra neaiškumų arba vietų sunkiau suprantamų. <...> Čia netenka iš kalno baidytis filosofiško mokslo. Iš tikrųjų, kiekvienas turi šokią ar tokią filosofiją, tik mes to nesuvokiam, Džeims[as] sako, kad ir šeimininkei, išnuomojančiai kambarį, svarbu žinoti nuomininko filosofiją. Taigi ir kasdieniam gyvenimui reikalinga filosofija. Kalbant apie mokslą tenka susidurti su filosofiškais klausimais⁴⁶⁸.

Nieko stebėtino, kad būtent nuo to A. Voldemaras pradėjo savo kursą, jau prieš tai ne kartą jis buvo svarstęs, kad Lietuvoje bepradedamam plėtoti mokslui trūksta teorinio, filosofinio, kiek labiau sintetinio charakterio. Kita vertus, dar Michelis de Montaigne's (1533–1592) išpėjo apie pavojų filosofijoje įžiūrėti kažką grėsmingo, dideliais gauruotais antakiais, neprieinamo vaikams. A. Voldemaro amžininkas, vokiečių filosofas egzistencialistas Karlas Theodoras Jaspersas (1883–1969) savo radijo paskaitų ciklą Bazelyje po Antrojo pasaulinio karo pradėjo stebėtinai panašiai: *Nuo filosofijos nepabėgsi. Klausimas tik toks: ar ji suvokta, ar ne, gera ar prasta, aiški ar paini. Kas filosofiją atmeta, pats kuria tam tikrą filosofiją, nors šito ir nesuvokia*⁴⁶⁹. Kuo virsta pabėgimas nuo filosofijos ar teorijos istoriografijoje – į šį klausimą A. Voldemaras jau buvo mėginęs atsakyti kai kuriais ankstyvesniais darbais.

Kokiais būdais įveikiamas tam tikrai istoriografijos tradicijai būdingas filosofinis asketizmas? Iš tiesų – į tai gali vesti daug kelių. Paprasčiausias iš jų būtų, jei studentai bent trumpam įsitrauktų į istorikos ar istorijos filosofijos studijas, integruotų jas į istoriko veiksmų repertuarą (tokią išeitį matė L. Karsavinas savo *Istorijos teorijoje*⁴⁷⁰). Tačiau istorikui praktikui tai galėtų būti, matyt, gana trivialus kvietimas ar raginimas. Todėl toliau paliesime dvi praktines istoriko veiklos sritis, kuriose, tikėtina, ir dabar galima išvelgti tam tikrą įtampą tarp istorijos kaip tam tikros filosofinio aktyvumo formos ir filosofškai–teoriškai nepretenzingos, *faktinės*, eruditinės istorijos. Viena problema susijusi su

⁴⁶⁸ Ten pat, l. 31–33.

⁴⁶⁹ JASPERSAS, K. *Filosofijos įvadas*, Vilnius, 1998, p. 12.

⁴⁷⁰ KARSAVINAS, L. *Istorijos teorija*, K., 1929, p. 3–6.

konkrečiais istorikų tyrimais, kita – su universitetine didaktika, su istorikų skaitomomis paskaitomis studentams.

Vienas svarbiausių teorinio istorikų nepretenzingumo įveikos aspektų tiek, pavyzdžiui, žinomo anglų istorijos teoretiko, istoriko ir archeologo R. G. Collingwoodo darbuose⁴⁷¹, tiek jau minėtos Analų mokyklos Prancūzijoje kristalizacijos kontekste buvo aktyvaus istorikų santykio su istoriniais šaltiniais propagavimas ir įvairių istorijos kompiliatyvizmo formų kritika. Tai, kuo užsiima erudicinio, metodiško empirizmo metodologine strategija besiremiantis istorikas, R. G. Collingwoodas vadino *pasjanso dėliojimu* arba propagavimu tokios istorijos formos, kai aktyviai naudojamas *žirklių ir klijų metodas*, L. Febvre'as tradicinės istoriografijos ir istorijos prieigą palygino su vaikų mėgstamu *kubelių dėliojimu*⁴⁷². Italų filosofas B. Croce taip pat pateikė ne vieną komentarą tradicinei istorijai ir istoriografijai, o jos autorių darbų adresu tiesiai sakė: *jų veikalai nėra istorija*⁴⁷³. Žinoma, šie autoritetingi autoriai nekalbėjo apie vieną ir tą patį *priešą*, jie rėmėsi skirtingomis prielaidomis, tačiau bendresne prasme šie požiūriai rodė tam tikras problemas, su kuriomis susidūrė XX a. pirmos pusės profesionalioji istoriografija. Šiuo požiūriu charakteringa ir ankstyva Lietuvos istoriografijos kontekste yra A. Voldemaro kritika, skirta vienai pirmųjų lietuvių Vakaruose apgintai istorinės tematikos disertacijai:

Šnekant apie veikalą, pirmiausia reikia patėmyti, kad autorius per daug įsimylėjęs į šaltinius, ne visur kaip reikiant moka naudotis iš istorinės literatūros. Matyt, istoriniam veikalui parašyti, anot jo, visai užtenka surankioti žinias iš metraščių ir kitų rašytų šaltinių bei sutvarkyti jas kaip nors ir tiek. Toks įsimylėjimas šaltiniuosna daro tą, kad dažnai ne autorius medžiagą valdo, ale medžiaga autorių. Juk daugeliui svarbių klausimų šaltiniai arba visai neduoda medžiagos, arba,

⁴⁷¹ КОЛЛИНГВУД, Р. Дж. Идея истории. Автобиография. Москва: Наука, 1980, p. 217 (orig.: An Autobiography, 1939; The Idea of History, 1946).

⁴⁷² ФЕВР, Л. Бои за историю, Москва, 1991, p. 70 (orig.: Combats pour l'histoire, 1953).

⁴⁷³ КРОЦЕ, В. Istoriografija ir moralė. *Problemos*, 1995, nr. 47, p. 109 [orig.: La storia come pensiero e come azione, 1938].

kad ir duoda tai labai mažai. Taigi, sekant vien šaltinius, prieitų atsisakyti nuo daugelio klausimų išrišimo, nes medžiaga klausimų nepagamina⁴⁷⁴.

Ši kritinė pastaba, kontekstualiau žvelgiant, galėtų pasirodyti svarbi ir todėl, kad ilgainiui Lietuvos historiografijoje dar tik pradėjo įsivyrėti priešingas, istorinius šaltinius išskirtinai sureikšminantis, pagal šaltinių panaudojimą darbų lygį matuojantis ir neprobleminis požiūris⁴⁷⁵. Tačiau paraleliai formavosi ir kiek kitoks, aktyvesnis ir kritiškesnis žvilgsnis. Po beveik 30 metų *perdirbus* J. Totoraičio disertaciją į lietuvių kalbą⁴⁷⁶, kai Lietuvoje jau buvo pradėjusi reikštis *jaunųjų istorikų*, (baigusių LU /VDU) karta, J. Totoraičio darbas buvo charakteringai kritikuojamas jau kitos kartos istorikų:

Aplamai, gerbiamas profesorius šioje monografijoje yra sutelkęs nemažą šaltinių, tik jis nepasistengė jų nors kiek susintetinti, ir tuo būdu konstruoti savarankiškų tezių. Jis tenkinasi, pateikdamas šaltinių santraukas, sudėjęs jas chronologine tvarka – taip, kad ši monografija yra maždaug atskirų epizodų rinkinys⁴⁷⁷.

Ši kritika turi neabejotinų bendrybių su tuo, kaip minimas darbas buvo kritikuotas amžiaus pradžioje. Tačiau netgi žinant tai, kad pastarosios kritikos autorius J. Jakštas buvo A. Voldemaro kursų, tarp jų ir *Istoriškojo žinojimo teorijos ir*

⁴⁷⁴ VOLDEMARAS, A. (Rec.) [Die Litauer unter dem König Mindowe...]. *Draugija*, 1907, nr. 2, p. 175–181.

⁴⁷⁵ Ilustracija čia galėtų būti, pavyzdžiui, žinomo, įtakingo teisės istoriko ir LID pirmininko A. Janulaičio vertinimas, skirtas pradedančios istorikės V. Daugirdaitės-Sruogienės diplominiam darbui: <...> *Medžiaga sugrupuota tam tikroji sistemoj. Ne visos dalys vienodai apdirbtos, bet čia medžiaga valdė rašytoją, ji negalėjo savo noru pasirinkti tos medžiagos daugiau ar mažiau, tegalėjo imti tai kas yra <...>*. (Žr.: JANULAITIS, A. V. Daugirdaitės-Sruogienės diplominio darbo „Žemaičių bajoro ūkis I pusėj XIX šimtmečio“ įvertinimas [1929.V.7.], *LMAVB RS*, f. 267/1326, l. 1).

⁴⁷⁶ Savo darbo naujo leidimo pradžioje J. Totoraitis teigė, jog *šis raštas yra lietuviškai perdirbta mano disertacija <...>. Dalykai, kurie yra jau pasenę, išmesti, ir į jų vietą įdėtos dabartinės nuomonės* (TOTORAITIS, J. *Mindaugas, Lietuvos karalius*. Marijampolė, 1932, p. 3). *Dabartinės nuomonės* buvo susijusios su vertybinio požiūrio į Vokiečių ordiną transformacija: po beveik trisdešimties metų į Vokiečių ordino vaidmenį Lietuvos istorijoje nebebuvo žiūrima taip teigiamai, kaip 1905 m. pasirodžiusioje disertacijoje.

⁴⁷⁷ JAKŠTAS, J. Mindaugas ir ordinas. (Rec.). [Totoraitis J. Mindaugas, Lietuvos karalius. Marijampolė, 1932] *Vairas*, nr. 5, p. 90; panašią kritiką J. Totoraičio 1932 m. darbui pateikė ir TFF, kuriame J. Totoraitis profesoriavo, baigęs P. Šležas: *Perskaitęs Mindaugą net pamaniau: gal iš tikrųjų taip ir reikėtų rašyti istoriją? Bet ir tuojau atėjo į galvą mintis, ar tada istorija begalėtų vadintis mokslu? Krenta į akis ir autoriaus neskirstymas faktų į svarbesnius ir mažesnius*. (Žr.: ŠLEŽAS, P. (Rec.) [Prof. dr. J. Totoraitis. Mindaugas, Lietuvos karalius...] *Židinys*, 1932, nr. 5–6, p. 518.

metodologijos, klausytojas⁴⁷⁸, manytina, nekorektiška būtų viską suvesti į *Voldemaro įtaką*. IV dešimtmečio Lietuvoje jau buvo prasidėjęs istorijos peržiūros, platesnio, kartu ir teorinio, istorijos pagrindimo ir paieškų metas (žr. I.5), todėl suvesti naujovių generavimą į vieną asmenybę būtų, tikėtina, nekorektiška. A. Voldemaras turėjo ir kitų jo kurso klausytojų⁴⁷⁹, tačiau tai nereikia, kad pastarieji irgi būtinai turėjo patirti *tam tikrą įtaką* ar juo labiau tapti kurso autoriaus mokiniais. Kita vertus, tarp A. Voldemaro ir jo studento Juozo Jakšto būta tam tikro paralelizmo probleminio mąstymo, didesnio dėmesio teorinei istorijos pusei ir istorikos srityse.

Universitete ir moksle A. Voldemaras išplėtojo mokslo filosofijoje žinomą trijų rūšių profesorių universitete (taigi, ir moksle) vaizdinį: *fakto vergų, aukštesniųjų gyventojų*, kurie išeidami iš faktų turi prieiti prie teorijos, bet dažnai nuslysta į *vortinklių pynimą*, ir tų, kurie stovi pirmųjų dviejų profesorių rūšių viduryje⁴⁸⁰. Teorija, A. Voldemaro supratimu, moksle turi vaidinti labai svarbų vaidmenį, nes ji yra integruoto žinojimo prielaida ir neleidžia mokslininkui užsidaryti siauroje specializuoto mokslo citadelėje. Teorija gali ir turi padėti įveikti siaurą, specializuotą požiūrį, disciplininį uždarumą⁴⁸¹, kita vertus, *teoriškai* įvertinama teorijos neišvengiamybė⁴⁸², kaip ir minėtoje L. Karsavino *Istorijos teorijoje*.

⁴⁷⁸ 1926 m. J. Jakštas laikė prof. A. Voldemaro kursų *Romėnų valstybinė teisė* ir *Istorijos mokslų teorija ir metodologija* įskaitas, o 1926 m. rugsėjo 11 d. įsirašė *Istoriškojo žinojimo teorijos* egzaminui, kurį 1926 m. rugsėjo 24 d. išlaikė *labai gerai* (komisija: A. Voldemaras, J. Yčas, P. Gronskis). (LCVA, f. 631/1096, l. 68, 72; J. Jakšto, HMF studento, asmens byla: diplominis darbas, egzaminų ir įskaitų lapai).

⁴⁷⁹ Pvz., pagal likusius įskaitų ir egzaminų laikymo lapus A. Šapoka III ir IV savo studijų semestre 1926–1927 m., be kitų dalykų, klausė A. Voldemaro kursą *Senovės istorija*, o 1927 m. rugsėjo 14 d. įsirašė *Istoriškojo žinojimo teorijos ir metodologijos* egzaminui ir 1927 m. spalio 10 d. jį išlaikė *labai gerai* (komisija – A. Voldemaras) (LCVA, f. 631/10/237. A. Šapokos, HSM studento asmens byla [Įskaitų ir egzaminų laikymo lapai], l. 2, 3, 15); pagal tokio paties pobūdžio medžiagą, 1926–1927 m. A. Vasiliauskas lankė šiuos A. Voldemaro kursus: *Romėnų valstybinę teisę*, *Senovės istoriją*, *Istoriško [žinojimo] teoriją ir metodologiją*, (LCVA, f. 631/10/255. A. Vasiliausko, HMF studento asmens byla [diplominis darbas, įskaitų laikymo lapai], l. 76–82.

⁴⁸⁰ VOLDEMARAS, A. (1925a), p. 211–231.

⁴⁸¹ Ne vienoje savo recenzijoje A. Voldemaras recenzuoto darbo autoriui prikišo stoką lingvistinio, juridinio, ekonominio, literatūrologinio, kitaip sakant, kiek platesnio išsilavinimo. Ryškiausi pvz.: (Žr.: VOLDEMARAS, A., 1921a, 1921b, 1923d, 1923e).

⁴⁸² VOLDEMARAS, A. Universitetas ir mokslas... p. 143: *Toliau bus matyti, kad Comte'as nepasakė tiksliai, kas yra mokslas, bet jau dabar mums reikia nurodyti, kad vienas punktas jo argumentavime bet*

Daugybė mokslininkų, sekant šiuo vaizdiniu, *gyvena pirmame aukšte*. Pirmąsias *Tautos ir žodžio* knygas, Lietuvos universitete pradėtą leisti mokslinę periodiką A. Voldemaras įvardijo kaip *indėlį mokslui: Aš sakau indėlis mokslui, o ne mokslan, nes jos duoda daugiau žalios medžiagos, o ne mokslo tyrinėjimų*⁴⁸³. Šio aukšto gyventojus, pasak A. Voldemaro, identifikuoti galima nesunkiai:

Visą savo amžių praleidžia jie rankiodami medžiagą: vienas – gamtininkas – tyrinės skruzdžių kokią veislę, tiksliai ją aprašinėdamas, kitas – kalbininkas – rankios senus žodžius ar tirs vieną šnektą, trečias – chemikas – ieškos kokios nors reakcijos ir t. t. Kam tos žinios reikalingos, jie neduos sau nė klausimo. Negalima peikti tokio darbo, nes jis sudaro pamatą visam žinojimui. Dažniausiai pasitaiko atbulai, šie kurmiai su panieka žiūri į „teorijas“. Faktas, girdi, visada lieka tas pats, o teorija šiandien viena, ryt kita⁴⁸⁴.

Aukštesnieji gyventojai yra tokie profesoriai, kurie nuo faktų eina link teorijų, bet dažnai nuslysta į priešingą pusę: *pindami iš teorijų teorijas jie sudaro tikrus voratinklius, kuriuose patys susipainioja tiek, kad nustoja matę tikrąybę arba net ją neigia*⁴⁸⁵. Trečioji profesorių rūšis įsiterpia tarp dviejų pirmųjų kraštutinumų: *jie moka rinkti faktus, žinias, juos kritiškai įvertinti, bet ne čia mato savo darbui tikslą*. Visi faktai jiems yra tik medžiaga, iš kurios šie trečios rūšies profesoriai toliau daro mokslines konstrukcijas:

Teoretiškosios minties srityje jie stovi stipriai, nes turi gerą pamatą. Stato jie mokslinės tiesos rūmus kantriai, iš lėto. Pristigę medžiagos jie nemėgina užtraukti ją voratinkliu, bet sau ir kitam pasako: non liquet – dar neaišku⁴⁸⁶.

kam turėjo pulti akysna, - tas, kur garsus filosofas sau prieštarauja ir svarbų labai klausimą palieka visai nenagrinėjęs. Jis pats pasisako, jog daryti pastebėjimams reikia jau turėti teoriją. Aišku, kad ši teorija gimsta ne iš pastebėjimų, nes, anot Comte'o paties, negalima be teorijos nieko pastebėti. Bet iš kur tada ateina ši teorija? Išeina, kad ji mums duota iš anksto, a priori. Bet pripažinimas apriorinio žinojimo prieštarauja pozityvizmui.

⁴⁸³ VOLDEMARAS, A. Pirmieji lapai. *Tautos Vairas*, 1924, nr. 19, p. 5–6.

⁴⁸⁴ VOLDEMARAS, A. Universitetas ir mokslas... p. 226.

⁴⁸⁵ Be reikalo, anot A. Voldemaro, į šiuos profesorius neretai žiūrima iš aukšto, kaip į svajotojus, nes ir jie savo svajonėse kartais tikrą tiesą pamato, kuri vėliau, kai susirenka pakankamai įrodymų, tampa visiems aiški ir priimtina, p. 227.

⁴⁸⁶ Ten pat, p. 227.

Kaip šios trys profesorių rūšys funkcionuoja universitete, kokios šių profesorių paskaitos? Universitete yra kiekvienos rūšies mokslininkų, juos nesunku pamatyti net pagal studentų, klausančių jų paskaitas, skaičių: *mažiausia bus klausytojų pas faktų vergus*. Priežastis, pasak A. Voldemaro, ta, kad mokslininkas, paskendęs faktų rankiojime, būna blogiausias profesorius:

Per paskaitas jis valandomis išskaitinės faktus – faktelius jam žinomus neduodamas jokio tarp jų ryšio. Iškalbus toksai profesorius niekada nebūna ir negali būti: iškalbumas duotas tik tiems, ir tai ne visiems, kas gali matyti visą paveikslą ir jį jausti. Nuo atskirų gi faktų žmogui nei šilta nei šalta. Taip studentas, klausydamas nuobodžios litanijos, greitai nustoja domėtis profesoriaus žodžiais, ir, jei gali, nustoja vaikščiojęs klausytų. Tik, sakau, jei gali. Juk su šiuo profesorium teks susidurti per egzaminą, o egzaminai pas jį patys sunkiausi. Visą savo gyvenimą padėjęs visokių smulkmenų rinkimui, jis pats jas atsimena gražiai ir apie jas klausia studentus. Kadangi jie, neturėdami reikalo ir negalėdami jų žinoti, paklausti tyli, egzaminatorius randa, kad jie nieko nežino⁴⁸⁷.

Ar šis samprotavimas galėtų pretenduoti į vėlyvojo istorizmo fazėje susiformavusios, empirizmu paremtos, *faktams* ir *fakteliams* išskirtinį dėmesį teikiančios rutinizuotos universitetinės istorijos didaktikos įveiką? Sunku pasakyti, ar kurdamas šį vaizdinį A. Voldemaras turėjo realius jo apibūdinamų profesorių įvaizdžių prototipus, o jei taip, tai kas jie buvo. Tačiau, žinant A. Voldemaro ir vieno žinomiausių Lietuvos istorikų Igno Jonyno ypač įtemptus santykius (kartu ir tai, kad Ig. Jonynas *nepakentė Voldemaro*⁴⁸⁸), nors 1925 m. Ig. Jonynas buvo dar tik Lietuvos istorijos katedros docentas, neatmestina galimybė, kad būtent ši skirtinga *universitetinės didaktikos stiliaus* ir paskaitų samprata galėjo persidengti su nesutarimais dėl kitų priežasčių. A. Voldemaro samprotavimo kontekste iškalbingai atrodo Juozo Jakšto, buvusio A. Voldemaro ir Ig. Jonyno studento, atsiliepiamas apie pastarojo mokslininko paskaitas:

[Jonyno] paskaitos visada būdavo kruopščiai paruoštos. Savo išvedžiojimus grindė ne tiek istorine literatūra, kiek šaltiniais. Mėgo būti kritiškas istorinių veikalų autoriams. Jo paskaitų

⁴⁸⁷ Ten pat, p. 227–228.

⁴⁸⁸ MERKYS, V. Istorikas Ignas Jonynas. Kn.: Ig. Jonynas. Istorijos baruose Vilnius, 1984, p. 16.

trūkumas buvo susismulkinimas ir nesugebėjimas išryškinti vedamųjų idėjų istoriniuose įvykiuose. Paskendęs smulkmenose, jis vargindavo studentus ir buvo jų griežtas egzaminatorius.⁴⁸⁹

Žinoma, čia ryškėja tam tikros universitetinių istorijos kursų dėstymo metodinės ir didaktinės perspektyvos. Kitas klausimas yra – ar tik filosofinio istorikų asketizmo įveikos fone atsiranda tam tikros prielaidos teorijos matmens įtraukimui į universitetinę didaktiką?

Prie šių ir panašių probleminių historiografijos raidos klausimų ilgainiui atėjo trečiojo dešimtmečio pabaigoje pradėję reikštis *jaunieji istorikai* (žr. 1.5). Ne vienas šių istorikų teorinis, probleminis tekstas ar recenzija vienaip ar kitaip prisidėjo prie vienakrypčio empirizmo, įvairių kompiliatyvizmo formų ir tiesmuko santykio su istoriniais šaltiniais kritikos. Taigi jie tam tikru mastu, kaip ir A. Voldemaro darbai, skelbė pabaigą filosofinio istorikų *nekaltumo* amžiui.

Dar liko išryškinti keletą momentų charakterizuojant A. Voldemaro kursą. Tai buvo filosofiška orientuota istorikos kursas, ieškantis integruoto žinojimo ir mokslo *moksliškumo* pagrindo, klausiantis, kaip istorijos mokslas dera su kitais mokslais, koks tikro žinojimo šaltinis, einantis prie mokslo filosofijos vystymosi įvairiais laikotarpiais, pradedant senovės Graikija, ir mėginantis inicijuojanti *teoretinės nuomonės* susidarymą apie tai, kas ilgalaikėje perspektyvoje buvo vadinama *istoriška filosofija*. Profesorius šiame kurse pasirodė aiškiai stipriais *įsimylėjęs* senovės Graikiją, kuri pagal svarstomą problematiką jam dažnai buvo *ranka pasiekama*, nes *graikai žinojimu suprato visapusišką žinojimą*, gyvenimui reikalingą, nes iš senovės *Graikijos gyvenimo pažįstam ir šių dienų gyvenimą*⁴⁹⁰.

⁴⁸⁹ JAKŠTAS, J. Istorijos skyrius. In *Lietuvos universitetas 1579-1803-1922*. Red. P. Čepėnas. Chicago, 1972, p. 408; tai, kad J. Jakštui Ig. Jonyno egzaminai buvo *sunkiausi*, rodo, matyt, ir tai, kad juose J. Jakšto įvertinimai buvo *mažiausi* (Žr.: II.3.3). Iš esmės būtent toks Ig. Jonyno paskaitų pobūdis yra užfiksuotas įvairių asmenų ir įvairių laikotarpių atsiminimuose: DAUGIRDAITĖ-SRUOGIENĖ, V. (1957), KULIKAUSKAS, P. (2003), SAVUKYNAS, B. (2006).

⁴⁹⁰ Prof. A. Voldemaro kurso *Istoriškojo žinojimo teorija ir metodologija* užrašai, LCVA, f. 378/13/7, l. 31–39, 124; Prof. A. Voldemaro kurso *Graikų valstybės teisė* užrašai, LCVA, f. 378/13/7, l. 46.

Kursas, kurį sudarė dvylikos paskaitų ciklas, apėmė platų mokslo filosofijos ir istorijos kaip mokslo pagrindimo problematikos horizontą⁴⁹¹. Kursas baigiamas aktualijomis ir ginčais – ar istorija turi būti panaši į gamtos mokslus ar ne, pripažįstant, kad abi srovės (individualizuojanti ir socialinio gyvenimo dėsnių, įstatymų ieškanti) *papuolė į keblią padėtį*. Vis dėlto, darant užuominą į prancūzų teoretikus ir jų leidžiamą istorinį žurnalą, tikima istorijos kaip mokslo ateitimi ir prasme, į istoriją žvelgiama kaip į galimą *socialinio gyvenimo formų pažinimą*⁴⁹².

Žvelgiant konkrečiau, istorinio tyrimo metodikos ar metodologijos prasme – *istorikui praktikui* iš šio kurso naudos nedaug. Nors paskutinėje paskaitoje A. Voldemaras užsimena apie metodologijos ir metodų svarbą istoriniame pažinime, tačiau plati filosofinių tradicijų ir sampratų apžvalga, savotiška filosofinių aliuzijų, asociacijų ir užuominų panorama, panašu, buvo pasitelkta tam, kad laipsniškai, iš toli, refleksyviai, būtų einama prie svarbiausios šio kurso tezės:

Pažinimas nebūtų mokslas, jei būtų jis nesvarbu[s], bet sociali[nis] žmogaus gyvenimas svarbu pažinti. Toks pažinimas yra istorijos. Jis nenustato kurį dalyką reikia pažinti, kurį išleisti. Čia yra charakteringas [mokslių bruožas]. Aišku, kad istorija yra mokslas, tą galima suprasti⁴⁹³.

⁴⁹¹ Turinio požiūriu į šį ciklą įėjo: filosofijos, filosofinio žvilgsnio reikalingumo pagrindimas; mokslo samprata senovės Graikijoje; R. Descartes'o ir G. Vico, pranokusio savo laiką ir *iš dalies artimo sociologijos idėjoms*, mokslo filosofijos; A. Comte'o sociologijos ir pozityvizmo samprata, ir K. Marxo koncepcijos ryšys su pozityvizmu; dvasios filosofija XIX a. Vokietijoje, nomotetinių ir ideografinių mokslų perskyra, H. Rickerto istoriografijos teorija; gamtos mokslų raidos ir jų pateikiamo žinojimo *tikrumo* įvertinimas, pavyzdžiai ir kritika; *psichinio gyvenimo* kategorijos ir jos svarbos pažinime peržiūra [čia paliečiama psichologijos svarbos istorijos mokslui tema]; tiesos pažinimo sąlygų ir tiesos reliatyvumo problematika [čia paliečiamas ir mokslinių tiesų socialinis sąlygotumas, tiesos ir mokslinės tiesos socialumas]; W. Jameso tiesos samprata ir jo filosofinis pragmatizmas; evoliucionistinė pasaulio raidos samprata; ribos tarp mokslinio ir nemokslinio žinojimo (pažinimo) paieškos; istorijos kaip mokslo apibrėžimo paieškos; antikinės, viduramžių, XVI–XIX amžių istoriografijos vystymosi charakteristikos, tuometinės istorijos principai ir jų raida; istorijos ir visuomenės mokslų artimumo problematika; istorijos reikšmė, priežastingumas ir jo formos istorijoje, istorijos vystymosi laipsniai; ciklas užbaigiamas tokiais klausimais – kas rūpi šių dienų istorikams, į ką jie gilinasi, kokios galimos tyrimų kryptys, kokia istorijos mokslo ateitis? (Prof. A. Voldemaro kurso *Istoriškojo žinojimo teorija ir metodologija* užrašai, LCVA, f. 378/13/7, l. 31–39, 116–220). Dėl savo išskirtinio ir originalaus pobūdžio, manytina, šis kursas vertas atskiros detalesnės ir platesnės charakteristikos.

⁴⁹² XII paskaita (1926 m. kovo 22 d.). Prof. A. Voldemaro kurso *Istoriškojo žinojimo teorija ir metodologija* užrašai, LCVA, f. 378/13/7, l. 188–193, 217–220.

⁴⁹³ Ten pat. Apie tai, kaip mokslų plėtotėje, jų savivokoje veikia mokslų *tikrumo* ir jų socialinės reikšmės principai (*kas mokslams svarbu – kas nesvarbu*), Voldemaras plačiau svarstė prieš metus jau išleistame darbe: VOLDEMARAS, A. (1925a).

Žvilgtelėjus į ankstyvąją A. Voldemaro biografiją, studijų metus, istorikos, istoriografijos teorijos pažiūras, galima padaryti porą tarpinių apibendrinimų. Būdamas studentu A. Voldemaras pateko į aplinką, kurioje europiniu lygmeniu buvo imamasi spręsti antikinės istorijos problemas ir kurioje ikirevoliucinėje Rusijoje vykdomus antikos tyrinėjimus bandyta artinti prie šioje srityje lyderiaujančios Vokietijos. Kita vertus, tam tikras artimumas akademiko A. Lappo-Danilevskio teoriniams ieškojimams ir teoriškai orientuotai mokyklai⁴⁹⁴ galėjo būti vienas reikšmingesnių intelektualinės biografijos momentų aktyvinant teorinį ir metodologinį pasiruošimą, formuojant platesnį žvilgsnį į istoriją kaip į tam tikrą filosofinę aktyvumo formą. Vienaip ar kitaip, daug kas, aišku, priklausė nuo paties studento individualybės. Ilgainiui išryškėjęs atvirumas tarpdisciplininėms paieškoms, integruoto ir sintetinio žinojimo postulatams, įvertinant filosofinius ieškojimus ir pastangas istorijos srityje, A. Voldemarą artino prie Europos mastu žinomo Henri Berro organizuoto tarptautinio ir filosofinio *Istorinės sintezės* judėjimo, su kuriuo ypatingais ryšiais buvo susijęs vienos ryškiausių XX a. Analų istorinės mokyklos susiformavimas. Nenuostabu šiuo požiūriu, kad A. Voldemaras Lietuvos istoriografijoje pasirodo kaip vienas pirmųjų mėginantis įveikti disciplininį uždarumą, tiesmuką empirizmą ir platesnio požiūrio į istoriją stoką. Dar daugiau, vienas pirmųjų nusiteikęs įveikti istorikų filosofinį *nekaltumą*. Visa tai būtų prasminga turėti galvoje, kai bandoma atsakyti į Kleopo Jurgelionio atsiminimų apie Kazimierą Būgą kontekste iškilusius klausimus.

⁴⁹⁴ РОСТОВЦЕВ, Е. А. А. С. Лаппо-Данилевский и петербургская... 2004, 347 с.

I.3. Lietuviškosios *École Méthodique* metodologinių principų rekonstrukcija: istorika *implicite*

I.3.1. *Istoriografijos be istorikos* reikšmė ir implicitinės istorikos fenomenas

1932 m. Vytauto Didžiojo universiteto istorijos specialybės studentas Povilas Štuopis savo istoriosofiškai orientuotame straipsnyje *Lithuania cogitans* samprotavo:

Niekuomet, žinoma, mes nebūsime pirmeiviai teoriškuose moksluose, bet mes esame šiandien, galima sakyti, paskutiniai, nesakau, jau praktinių mokslų kūryboje, o net jų pasisavinime, žinojime ir vartojime. Net lituanistiškuose moksluose – istorijoje, filosofijoje – esame vos ne paskutiniai. Puikių specialistų, tikrai kultūringų inteligentų pas mus labai reta.⁴⁹⁵

Tai, matyt, galėtų būti pats paprasčiausias atsakymas į klausimą, kuris ne kartą svarstytas šiuolaikinių istoriografinių tyrimų kontekste – kodėl istorijos teorijos, to, ką vadintume istorijos refleksyvumu, filosofinio istorijos apmąstymo ir pagrindimo XX a. pirmųjų dešimtmečių Lietuvoje pernelyg nepasigesta, kodėl gimstantis ir augantis istorijos mokslas liko, vaizdžiai sakant, *be istorikos*⁴⁹⁶. Tačiau toks atsakymas šiandien, žinoma, galėtų pasirodyti pernelyg bendra ir paviršutiniška spekuliacija, ypač todėl, kad P. Štuopio tezės mes iš esmės negalime dalykiškai nei patvirtinti, nei paneigti. Todėl reikia ieškoti kito požiūrio taško, kartu adekvačiau bandant paaiškinti ne kartą akcentuotą *istoriografijos be istorikos* egzistavimo fenomeną. Šiam klausimui aptarti ir skiriamas šis darbo segmentas.

Šiandieniniuose Lietuvos istoriografijos tyrimuose rasime akcentuojamą poziciją tuo klausimu, kiek svarbios Lietuvos istorikams buvo teorinio-metodologinio istoriografijos plano studijos: istorikos Lietuvos istoriografijai nereikėjo (išskyrus retas išimtis)⁴⁹⁷, o darbų kiekis istorijos teorijos ir metodologijos klausimais

⁴⁹⁵ ŠTUOPIS, P. *Lithuania cogitans*. *Naujoji Romuva*, 1932, nr. 12, p. 268–271.

⁴⁹⁶ BUMBLAUSKAS, A. Penkios Zenono Ivinskio teorinės novacijos. *Lietuvos istorijos studijos*, 1997, nr. 4, 30–31.

⁴⁹⁷ Ten pat.

nebuvo didelis⁴⁹⁸. Tačiau tai dar nereiškia, kad istorikos, t. y. tam tikros istorijos teorijos, užsiėmimo istorija kaip tam tikros procedūrų visumos sampratos, vienokių ar kitokių teorinių prielaidų, Lietuvoje apskritai nebūta. Dar daugiau, teorinių-metodologinių istorijos mokslo svarstymų nebuvimas nebūtinai iliustruoja tai, kad istorikų bendrija užsiima istorija savotiškoje teorinės dezintegracijos būsenoje. Atvirkščiai, teorinių klausimų nekėlimas neabejotinai gali rodyti tam tikros (*vienintelės, teisingiausios*, kartu pagrindžiančios *normalaus mokslo* būseną) teorinės-metodologinės pozicijos, tam tikro istoriko darbo būdo sampratos susiformavimą ir jo akivaizdų absoliutinimą. Pagaliau, istorikos klausimų nekėlimas gali rodyti tai, kad teorinė-metodologinė istoriko darbo plotmė ir jos refleksija yra savotiškoje *savaime suprantamybės* ir įsisąmoninto akivaizdumo būsenoje. Žinoma, kad čia turime reikalą su *argumentum ex silentio*, kurio ne itin mėgsta istorijos tyrinėtojai, tačiau akivaizdu, kad, kalbėdami apie 1904–1940 m. Lietuvos istorikų teorines-metodologines pozicijas, be to vargiai galime apsieiti. Implicitiniu pavidalu egzistuojančią istoriką galime užčiuopti negausių teoriškai orientuotų straipsnių, istorijos darbų recenzijų, atsiliepimų, profesinės korespondencijos ir kitų istoriko veiklos parametrų nuosėdose. Ir visų šių dalykų iš tikrųjų yra kur kas daugiau nei pirmosios, t. y. istorikos, egzistuojančios išreikštu, akivaizdžiu pavidalu. Neišreikšti, neišplėtoti, numanomi istorikos pavidalai reikalauja detalios ir smulkmeniškos rekonstrukcijos (vis dėlto ši istorikos forma reiškiasi konkrečiame istoriko darbo procese atliekant įvairias istorijos tyrimo ir rašymo procedūras, pradedant strategija, pasirinkta archyviniam darbui, ir baigiant galutinės produkcijos (pvz., monografijos) kiekybiniais ir kokybiniais parametrais). Čia koncentruosime dėmesį tik į svarbesnius bruožus, mėgindami identifikuoti kai kurias implicitines istorikos formos apraiškas Lietuvos istoriografijoje ir atskleisti dominuojančią istorikos, teorinių-metodologinių prielaidų variantą vadinamajame *istorikos tylos* laikmetyje.

⁴⁹⁸ RAGAUSKAS, A. Keletas pastabų dėl istorijos metodologijos tarpukario Lietuvoje. *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*. Vilnius, 2001, t. XIX. p. 59–70.

Galima pradėti nuo kelių prielaidų, nuo to, kas, atrodo, yra labiausiai savaime suprantama. Lietuvos istoriografijos raidą analizuojančioje literatūroje keltas istorijos teorijos ir metodologijos srities darbų tarpukario Lietuvoje kiekio klausimas. Sustojus prie svarbaus istorijos metodologijos tekstų sričiai priskirtinų publikacijų kiekio, klausta: *kodėl šios rūšies tekstų tarpukario Lietuvoje parašyta palyginti nedaug – vos keliasdešimt publikacijų?*⁴⁹⁹. Be to, iš straipsnio, kuriame keliamas šis klausimas, aiškėja, kad plačiai suprantamą istorijos metodologijos publikacijų srautą sudarytų ne tik istorikų bendrijos narių, bet ir galimi filosofų šiai problematikai skirti darbai. Atkreiptas dėmesys į tai, kad *nedidelį istorijos metodologijos sričiai rodytą interesą* galėjo nulemti ir Lietuvos filosofijos tradicijos specifika (t. y. tradicija, linkusi į ontologizuojantį filosofavimą ir santykinai nedaug dėmesio skirianti epistemologiniams klausimams). Panašu, kad šioje vietoje galima įžvelgti netiesioginį pripažinimą⁵⁰⁰ to, kad istorijos teorija ar metodologija yra kažkas išoriško pačių istorikų profesijai. Aptariamo straipsnio autorius teigia, kad *patys istorikai dažniausiai buvo nepajėgūs imtis teorinės refleksijos*. Taip tarytum reiškiamas pageidavimas, kad tarpukario Lietuvos filosofai būtų galėję pagilinti istorikų istorijos supratimą, patobulinti jį ir išplėsti istorijos metodologijai skirtų publikacijų kiekį ir kokybę. Vis dėlto čia nereikėtų apeiti to, kad XX a. pirmaisiais dešimtmečiais Lietuvoje besikuriantis

⁴⁹⁹ RAGAUSKAS, A. Keletas pastabų...; Deja, čia nepaaiškinama, su kuo palyginant gaunamas būtent toks rezultatas. Kitaip sakant, čia būtų galima kelti klausimą – su kuo lyginant keliasdešimt publikacijų yra mažai? Su gerokai savo mastais besiskiriančiomis kaimyninės Lenkijos, Rusijos ar Vokietijos istorikų darbais, skirtais istorijos metodologijai, lyginimas būtų, matyt, ne tik nelygiavertis, tačiau ir nekorektiškas, o, tarkim, lyginimui su savo mastais artimesniais istoriografiniais subjektais (pvz., su Latvijos istorikų bendrijos produkcijos srautu, skirtu istorijos metodologijos klausimams) neturime nors kiek labiau išplėtos tyrimų bazės. Profesorius Zenonas Butkus jau beveik prieš du dešimtmečius yra konstatavęs, kad iš visų gretimų šalių Latvijos istoriografija mums pažįstama mažiausiai (Žr: BUTKUS, Z. (1997). Vienas paskutinių bandymų gilintis plačiau į šią problematiką (Žr.: ŠIMKUS, R. Latvijos ir Lietuvos istoriografijos paralelės: bandymai bendradarbiauti ir problemos tarpukaryje. *Lietuvos istorijos studijos*, 2007, nr. 19, p. 100–112). Galbūt būtų galima lyginti su artimų specialybių, t. y., vadinamųjų gretutinių specialybių, teoriniais-metodologiniais savų disciplinų pagrindimo ištekliais. Taip pat reikėtų klausti, gal keliasdešimt publikacijų yra mažai, lyginant šį kuklų istorikos pluoštą su šiandieninės Lietuvos istorikų bendrijos teorinių-metodologinių publikacijų srautu. Vienaip ar kitaip, ši tezė ir galimas palyginimas kol kas atrodo neišbaigtas ir stokoiantis platesnės argumentacijos.

⁵⁰⁰ Nors straipsnyje ir pastebima, kad filosofija XX a. pirmojoje pusėje buvo vienas iš istorijos metodologijos atsinaujinimo šaltinių, tačiau detaliau nekeliamas galimo filosofų poveikio konkrečiai istorikų darbo praktikai klausimas.

profesionalusis istorijos mokslas gana intensyviai ieškojo savo autonomijos, savo tyrimo objekto (–tų), tyrimų medžiagos ir šaltinių, savų metodų ir t. t., o filosofai šiame modernėjančiame pasaulyje jau laipsniškai atsisakė pretenzijų būti kitų, įskaitant ir specialių mokslų metodikas, mokytojai. Žinoma, ir čia reikia sutikti su bendromis A. Ragausko prielaidomis, reikėtų kelti klausimą dėl ankščiau minėtos kritinės istorijos filosofijos, t. y. antrosios, filosofinės istorikos formos recepcijos Lietuvos filosofinėje tradicijoje, masto⁵⁰¹. Siauriau suprantami istorijos metodologijos klausimai svarstyti istorijos metodo tradicijos vadovėliuose, t. y. pirmojoje anksčiau išskirtoje, nuo XIX a. pabaigos išaugusioje istorikos formoje, kurios produkcijos bazės kūrėjai buvo ne filosofai, o istorikai (žr. I.1.1). Todėl manytina, kad apžvelgtoje interpretacijoje užfiksuotas Lietuvos filosofijos tradicijos traktavimas kiek supaprastina filosofijos ir istorijos, taip pat filosofų ir istorikų galimo santykio XX a. pirmojoje pusėje problematiką. Kita vertus, matyt, vaizduotę žadinantis klausimas galėtų būti toks – kaip būtų reagavę, pvz., teisės, politikos istorikai Augustinas Janulaitis, Ignas Jonynas ar socialinių, kultūrinių klausimų istorikas, archeografas Konstantinas Jablonskis, jei jiems filosofai būtų parašę arba patarę, kaip reikėtų pagilinti istorijos supratimą ar kaip geriau užsiimti istorija⁵⁰².

Istorijos profesionalizacijos laikmetyje atsiradusiuose istorijos metodo vadovėliuose dėmesys nuo istorijos epistemologijos buvo perkeltas į istorijos metodologiją ir metodiką, o profesinius istoriko veiklos kontūrus labiau formavo ne ryškiausios filosofinės naujovės, o praktiškas požiūris. Atsirado ir keletas naujų istorijos kaip mokslo komponentų: bandymas ieškoti tvirtų istorijos pažinimo pagrindų, pirmiausia, šaltinių nagrinėjime, nuožmės kovos prieš ankščiau

⁵⁰¹ Šio klausimo sprendimas neįeina į šio darbo apimtį. Vis dėlto galima kelti prielaidą, kad tokiu atveju, jeigu kritinės istorijos filosofijos mastas lietuviškosios filosofijos tradicijoje būtų buvęs gerokai platesnio spektro, nei buvo, tai, žinoma, dar nebūtina reikštų tiesioginį kelią į istorijos metodologijos problematikos klausimų atnaujinimą istorikų bendrijoje.

⁵⁰² Tiesa, šiandieninė Lietuvos istorikų bendrija daugiau ar mažiau gerai vertina, skaito ir rekomenduoja studentams, įrašo į studijų programas filosofo ir sociologo Zenono Norkaus istorikai (o kartais ir socialinių mokslų filosofijai ir metodologijai) skirtus darbus. Tai, žinoma, dar nereiškia, kad galimas *Norkaus fenomenas* tarpukariu būtų taip pat entuziastingai sutiktas, kaip šiandien.

vyravusių mokyklų (orientuotų retoriškai, filosofiškai ar istoriosofiškai) istorikus, metodologija, kuria naudojantis siekta ištrinti prielaidas, spėliones ir spekuliacijas, virto bendru istorikų profesiją ir bendruomenę vienijančiu pamatu⁵⁰³. Istorijos disciplina ir gausėjanti istorikų profesionalų bendrija nuo XIX a. antrosios pusės ne tik ideologiškai buvo įtraukta į nacionalizmą, tautinių judėjimų ar siekiančių sukurti tautines valstybes visuomenių poreikių tarnybą⁵⁰⁴, tačiau kartu stengėsi ir intelektualiai – metodologiškai – įtvirtinti savo profesijos autonomiją. Todėl galima manyti, kad ilgainiui susiformuojančios *nedidelį kiekį* teorinės-metodologinės literatūros turinčios istoriografinės tradicijos gali reikšti ne tiek istorikų *nepajėgumą* imtis teorinės refleksijos, kiek sąmoningą apsisprendimą perimti tam tikros istoriografinės mokyklos metodologinius principus ir normas, atsiribojimą nuo galimų kitų teorinės refleksijos strategijų, pagaliau, vienos teorinės-metodologinės pozicijos ar prieigos absoliutinimą.

Istoriografinėje literatūroje ne kartą svarstytas ilgalaikis ir nuoseklus daugelio istorikų atsparumas teoriniams klausimams⁵⁰⁵, o amerikiečių istoriografijos teoretikas Alainas Megillis skirtumą tarp istoriko ir teoretiko yra apibūdinęs kaip tam tikrą ilgalaikę įtampą, atsirandančią dėl istoriko užduoties ir noro savo pateikiamą rekonstrukciją suredukuoti į istorinio konteksto specifiškumą, o teoretiko užduotis neretai yra kartu ir kvietimas peržengti bet kokio konteksto ribas⁵⁰⁶.

Galima samprotauti, kad tam tikra prasme istoriko ir teoretiko išsiskyrimo laikai siekia vėlyvojo istorizmo idėjinę bazę, o žvelgiant kiek konkrečiau – istorijos

⁵⁰³ TORSTENDAHL, R. Assessing Professional Developments. *Historiography in a Comparative Perspective*. In: Torstendahl, R. (ed.), *An Assessment of Twentieth-Century Historiography. Professionalism, Methodologies, Writings*. Stockholm, 2000, p. 10–15.

⁵⁰⁴ Tai, kad analogiški procesai tuo metu vyko ne tik Europoje ir Vakaruose, pademonstruota vienoje pirmųjų moderniosios istoriografijos panoraminių studijų (*Žr.: A Global History of Modern Historiography*. By Georg G. Iggers and Q. Edward Wang with the assistance of Supriya Mukherjee. London, 2008).

⁵⁰⁵ APPLEBY, J. / HUNT, L. / JACOB, M. (1998), CARR, E. H. (1999) ir kt.

⁵⁰⁶ Nepaisant to ryškaus skirtumo tarp istoriko ir teoretiko, autorius nuosekliai gina teorijos reikšmę ir vertę istoriko darbe (žr.: МЕГИЛЛ А. Роль теории в историческом исследовании и историописании. Prieiga: <<http://roii.ru/conf/2008/1-3.pdf>>).

metodo vadovėlių istorikos ir kritinės istorijos filosofijos skaidymosi laikus. Vienaip ar kitaip, kalbėdamas apie istorijos profesijos vystymąsi lyginamojoje perspektyvoje, R. Torstendahlis yra ypatingai akcentavęs XIX a. pabaigos metodinius žinytus, kurie greitai buvo plačiai pripažinti Europos istorikų bendruomenėje. Autorius nuosekliai klausia, koku būdu sklinda ir įsitvirtina akademinų profesijų normos ir taisyklės, kaip jos tampa plačiai pripažintomis:

Yra dvi pagrindinės galimybės ir jų kombinacijos. Arba profesija gali koncentruotis ties metodinių taisyklių ir normų komplekso puoselėjimu, arba gali kolektyviai pritarti teorijų ar teorinių prielaidų rinkiniui (pvz., Niutono fizika), arba grupė gali matyti abi kombinacijas kaip vienodai svarbias, būtinai reikalingas profesijai. Paprastai grupė neoficialiai pasiekia konsensą, o grupės konsensuso turinys yra normatyvinio pobūdžio⁵⁰⁷.

Būtent šios aplinkybės, tikėtina, ir paaiškina nedidelio istorikos publikacijų kiekio prieškarinio Lietuvoje priežastis, o tai praktiškai reiškia, kad, tikėtina, tarptautinėje istorijos mokslo pagrindimų praktikoje buvo kažkas, kam tam tikru metu buvo kolektyviai pritariama, iš esmės nesileidžiant į platesnes diskusijas ar refleksijas. Jau minėjome, kad R. Torstendahlis ypatingai išskyrė dvi tokio pobūdžio knygas (E. Bernheimo istorijos metodo vadovėlį ir prancūziškąjį jo analogą), pabrėždamas, kad jos buvo metodinės, labai plačiai naudojamos, o ilgainiui tapusios mokymo universitetuose pagrindu daugelyje šalių: šios knygos mokė rasti patikimą istorijos žinojimą. Abiejų knygų autoriai atsigrėžė į žinių reliatyvumą, kas buvo esminis elementas *Historismus* filosofijoje, kita vertus, šių knygų autorių metodologiniai tikslai buvo patrauklūs istorikams, o metodologinio pobūdžio normų pabrėžimas sudarė prielaidas žengti ryžtingą žingsnį metodo link⁵⁰⁸.

⁵⁰⁷ TORSTENDAHL, R. „Assessing Professional Developments. Historiography in a Comparative Perspective“, in: Torstendahl, R. (ed.), *An Assessment of Twentieth-Century Historiography. Professionalism, Methodologies, Writings* (Stockholm 2000), p. 10–15.

⁵⁰⁸ Ten pat.

Išsamiai nagrinėjęs vokiškojo (E. Bernheimo) ir prancūziškojo (Ch. V. Langlois ir Ch. Seignoboso) istorijos metodo vadovėlių pobūdį ir jų epistemologinius pagrindus, R. Torstendahlis padarė išvadą, kad E. Bernheimo vadovėliui pavyko labiau laimint istorikų palankumą⁵⁰⁹. Tačiau, žvelgiant formaliai, ir prancūziškasis istorijos metodo vadovėlio variantas ne vienoje tradicijoje nenusileido savo vokiškajam analogui. Kai kuriose tradicijose leidimų skaičiumi ir populiarumu jis net lenkė E. Bernheimo darbą, o kartais tapdavo ir pagrindine istorijos metodo aspiracijas įkūnijančia knyga⁵¹⁰. XIX a. baigiantis parašytas Ch. V. Langlois ir Ch. Seignoboso *Introduction aux études historiques* imperializmo epochos įkarštyje įkūnijo tai, ką prancūzų istorikas O. Lévy-Dumoulinas vaizdžiai pavadino *istorinio metodo imperija* (l'empire de la méthode historique), pirmiausia siedamas šį *imperializmą* su istorinio metodo išsiplėtimu ir į kitus humanitarinius mokslus⁵¹¹.

Lietuvos atvejis šiuo požiūriu įdomus ir charakteringas: pavyzdžiui, Mykolo Biržiškos nuo XX a. pradžios plėtota literatūros istorijos (ar literatūrinės istorijos) versija ir Augustino Janulaičio teisės istorijos darbai bei teisės istorijos samprata atskleidžia tamprų sąryšį būtent su istorinio metodo pamatinėmis charakteristikomis, požymiais ir normomis. Turint galvoje tai, kad pastarųjų dešimtmečių Lietuvos istoriografinių tyrinėjimų vertinimuose vienu autoritetingiausių prieškario Lietuvos istorikų laikomas profesorius Ignas Jonynas⁵¹² studentams istorikams pažinčiai su istorijos metodu

⁵⁰⁹ TORSTENDAHL, R. Fact, Truth, and Text: The Quest for a Firm Basis for Historical Knowledge Around 1900. *History & Theory*, 2003, vol. 42, p. 305–331.

⁵¹⁰ Langlois ir Seignoboso 1898 metais pirmą kartą išleistas, *istorikų biblija* taip pat vadinamas istorijos metodo vadovėlis pasirodė ne kartą prancūzų kalba (1898, 1899, 1905, 1909, 1924, 1992), taip pat buvo išverstas į daugelį kitų kalbų ir ne kartą pasirodė pakartotiniai leidimai. Buvo išverstas į: anglų (1898, 1903, 1904, 1906, 1908, 1909, 1912, 1925, 1926, 1932, 1966, 1979, 2009), rusų (1899, 2004), graikų (1902), ispanų (1907, 1913, 1965, 1972, 2003), lenkų (1912), kinų (1926, 1933, 1968), turkų (1937, 2010), japonų (1942, 1989), arabų (1963, 1970) ir kt. kalbas. Ši suvestinė daryta remiantis dviem tinklalapiais: Prieiga: <<http://www.worldcat.org>> ir <<http://www.theeuropeanlibrary.org>>).

⁵¹¹ LÉVY-DUMOULIN, O. Méthodique École, histoire. (Prieiga: <<http://www.universalis.fr/encyclopedie/ecole-methodique-histoire/>>).

⁵¹² Atkreiptinas dėmesys į intriguojančią detalę, kad istorikas, nepalikęs jokio platesnio svarstymo apie istorijos metodą ar istorijos metodologiją, yra matomas kaip sektiniausio istorijos metodo taikymo atvejo

rekomendavo būtent Ch. V. Langlois ir Ch. Seignoboso vadovėlį⁵¹³, detalesnis žvilgsnis į prancūziškąją istorijos metodologijos tradiciją, kurios pagrindu, tikėtina, irgi galėjo formuotis svarstomas implicitinis istorikos pavidalas Lietuvoje, įgauna neabejotino aktualumo. Be to, pastebėtina, kad, anot buvusių Ig. Jonyno studentų atsiminimų, bent jau prieškariniu profesoriu buvo *prancūzų kultūros garbintojas, nemėgęs vokiečių ir vokiečių kalbos (nors ja laisvai kalbėjo)*⁵¹⁴, o tai, panašu, galėtų būti tam tikras orientyras sąryšių paieškoms tarp iš pirmo žvilgsnio gana tolimų Prancūzijos ir Lietuvos istoriografinių kontekstų. Kita vertus, atkreiptinas dėmesys, kad būsimas *Lietuvos istorijos draugijos* pirmininkas Augustinas Janulaitis viename savo programinių straipsnių aiškiai atsirėmė taip pat būtent į Ch. V. Langlois ir Ch. Seignoboso darbą⁵¹⁵, o tai dar sykį pagrindžia mintį, kad prancūziškosios *École Méthodique* analogų ar atitikmenų ieškojimas lietuviškojoje istoriografijos tradicijoje yra galimas ir pamatuotas. Šie konkretus sąryšiai neturėtų versti galvoti, kad toliau bus leidžiamasi į dar labiau intriguojančias detektyvines paieškas. Tų kelių nuorodų visiškai užtenka, kad būtų galima rimtai kelti klausimą apie tolimesnį ar artimesnį istoriografijos tradicijų paralelizmą. Kitaip sakant, šie sąryšiai leidžia kelti klausimą, kuo panašios gali būti iš pažiūros tolimos XIX a. pabaigos Prancūzijos ir tarpukario Lietuvos istoriografinių tradicijų kūrimo aplinkybės, sąlygos (istorijos metodologijos ir istorijos profesionalizacijos prasme). Jei nėra istorikos tekstų, kurie leistų

pavyzdys. 1996 m. išleistoje Igno Jonyno darbų rinktinėje taip kvalifikuojama šio istoriko reikšmė Lietuvos istoriografijoje: <...> *Lietuvos Respublikos kūrimosi metais pasižymėjo kaip diplomatas, netrukus tapo pirmuoju Lietuvos istorijos profesoriumi, - iš pradžių dėstė VDU, o atgavus Vilnių – VU. Jis į gyvenimą išleido šimtus istorikų, paliko mokslinių pasekėjų, dirbančių iki šiol. Čia skelbiami I. Jonyno straipsniai apie Lietuvos valdovus Gediminą, Algirdą, Kęstutį, Jogailą, Aleksandrą, Steponą Batorą, jų žmonas, sūnus ir dukteris. Šie darbai yra taip profesionaliai parašyti, kad jie liko ne tik kaip ano meto istoriografijos paminklas, bet ir kaip nenustojęs mokslinės vertės, nepasenęs informacijos šaltinis ir sektinas tyrinėjimo metodo pavyzdys* (Žr: MERKYS, V. Keletas žodžių apie autorių [apie Igną Jonyną]. Kn.: JONYNAS, Ignas. Lietuvos didieji kunigaikščiai. Sudarė: V. Merkys. Vilnius, 1996, p. 5–13).

⁵¹³ DAUGIRDAITĖ-SRUOGIENĖ, V. Mano studijos [atsiminimai]. *Mūsų praeitis* 2, Vilnius, 1992, p. 6–14.

⁵¹⁴ Įdomu, kad, nepaisant to, autorė teigė, jog profesoriaus I. Jonyno vedami seminarai *pasižymėjo tikrai vokišku metodiškumu ir dideliais reikalavimais iš dalyvių* (Žr: DAUGIRDAITĖ-SRUOGIENĖ, V. Profesorius Ignas Jonynas, 1884–1954. Aidai, 1957, nr. 3 (98), p. 130, 133).

⁵¹⁵ A. Janulaitis naudojosi Langlois ir Seignoboso darbo leidimu rusų kalba (Žr: JANULAITIS, A. Teisės istorijos reikšmė. *Teisė*, 1924, nr. 6, p. 33–45).

konkrečiai detalizuoti didelės dalies istorikų darbo būdo ir teorinių įsitikinimų pagrindus, tačiau yra nuorodos ar užuominos į tai, kas minėtiems istorikams buvo autoritetai, tai gal verta labiau įsigilinti į tas paliktas užuominas. Gal tuomet galėtų paaiškėti, kokie įsitikinimai buvo artimi ar implicitiškai slypėjo ir tų istorikų, kurie nepaliko tiesioginių teorinius-metodologinius įsitikinimus atskleidžiančių darbų pavyzdžių, profesinėje savivokoje.

Turint galvoje tai, kad vieni autoritetingiausių prieškarinio Lietuvos istorikų išreiškė savo simpatijas *prancūziškajam* istorijos metodo variantui, prie jo reikia sustoti plačiau ir klausti – o kokius metodologinius principus ir laikysenas jis siūlė? Šiame historiografinių paralelizmų kontekste, tikėtina, ir išryškėja istorikos *implicite* nagrinėjimo prasminė potekstė.

I.3.2. *Metodinės mokyklos* variantai ir jų pamatiniai principai: Paryžiuje ir Kaune

Prieš dešimtmetį buvo parengta didžiulė Gabriele Lingelbach lyginamoji studija apie istorijos mokslo vystymąsi Prancūzijoje ir JAV. Vienas centrinių šios studijos klausimų yra pateikiama argumentacija, kad istorijos mokslo kaip nepriklausomos disciplinos vystymasis Jungtinėse Valstijose ir Prancūzijoje dažnai minimu *Vokiškojo modelio* buvo paveiktas gerokai mažiau, nei ligi šiol buvo manoma⁵¹⁶. Nagrinėdama istorijos metodologijos standartizaciją JAV autorė atkreipė dėmesį ne tik į tai, kad savarankiškos paieškos metodologinių ir epistemologinių pažiūrų srityje JAV, kuriose nuo 1884 m. egzistavo *Amerikos istorikų asociacija*⁵¹⁷, buvo gana retos, tačiau ir į tai, jog to metodologinio standarto, panašaus į E. Bernheimo ar Ch. V. Langlois ir Ch. Seignoboso istorijos metodo vadovėlius, XIX a. JAV

⁵¹⁶ LINGELBACH, G. Klio macht Karriere. Die Institutionalisierung der Geschichtswissenschaft in Frankreich und den USA in der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts. Göttingen, 2003, p. 9–10, 352–396, 625–684. Vieną iš recenzijų šiam darbui žr.: ELEY, G. Klio macht Karriere... *The Journal of American History*, 2004, vol. 91, no. 3, p. 1030–1031.

⁵¹⁷ Plačiau žr. *The American Historical Association* (AHA). Prieiga: <<http://www.historians.org/>>.

taip ir neatsirado⁵¹⁸. Tačiau savo darbų amerikiečių istorikai, žinoma, nepradėjo teoriniame vakuume. Jau pirmojo Ch. V. Langlois ir Ch. Seignoboso vadovėlio leidimo anglų kalba, kuris pasirodė tais pačiais metais, kaip ir originalas (1898 m.), pratarmėje anglų istorikas Frederickas Yorkas Powellas (1850–1904) reiškė įsitikinimą, kad teisinga prisiminti *pagrįstai mūsų autorių išgirtą ir naudotą* dr. Bernheim'ą už jo *Lehrbuch der historischen Methode*, tačiau *aš tikiu, kad, kaip anglų ar Šiaurės Amerikos studentams skirtas dalyko įvadas, šis mažas tomelis pasirodys patogesnis ir labiau praktiškas*⁵¹⁹. Panašu, kad praktiškai orientuotiems XIX a. pabaigos–XX a. pradžios *pradedantiesiems* vokiečių istoriografija ir jos *metodologinis standartas* darėsi per platus ir sunkiai aprėpiamas (ir, beje, ne tik dėl puslapių skaičiaus⁵²⁰), todėl pasirodžius glaustesniam ir labiau praktiškai orientuotam Ch. V. Langlois ir Ch. Seignoboso vadovėliui XIX a. pabaigoje susiklostė prielaidos prancūziškojo istorijos metodo varianto karjerai (žr. 511 nuor.). Nors ir neparašyta dar istorijos metodo ekspansijos ir globalizacijos istorija, šios aplinkybės sukuria deramas prielaidas atsigręžti ir į Prancūzijos istoriografijos bei metodologinio standarto specifiką.

Istorijos transformacija į mokslą XIX a. pabaigoje daugelyje Vakarų šalių buvo susijusi tiek su akademizacijos bei profesionalizacijos procesais, tiek su laipsniška istorijos metodo standartizacija. Laipsniškai kristalizavosi metodas, kuris vienijo istorikus ir atskyrė naująjį mokslą tiek nuo kitų mokslų, tiek nuo mėgėjiškos istoriografijos. Ne vienoje tradicijoje tokiu naujojo mokslo metodo pranašu⁵²¹ tapo Ch. V. Langlois ir Ch. Seignoboso 1898 m. parengta knyga, todėl verta detaliau pažvelgti į tuometinį Prancūzijos istoriografinį kontekstą.

⁵¹⁸ Pagal autorės traktuotę, toks vadovėlis pasirodė JAV tik 1911 m.: VINCENT, J. M. Historical research. An Outline of Theory and Practice. New York, 1911, 391 p. (Žr: LINGELBACH, G. Klio macht..., p. 496–514).

⁵¹⁹ POWELL, F. York. Preface. In: Ch. V. Langlois and Ch. Seignobos, Introduction to the Study of History. Translated by G. G. Berry. New York, 1898, p. vi – xiii.

⁵²⁰ Jau pirmasis E. Bernheimo vadovėlio leidimas 1889 m. buvo stambi, daugiau kaip 500 p. studijų knyga; Ch. V. Langlois ir Ch. Seignoboso įvadas pirmajame prancūziškame variante turėjo 308 p., angliškame – 350 p.

⁵²¹ TOLLEBEEK, J. A Stormy Family. Paul Fredericq and the Formation of an Academic Historical Community in the Nineteenth-Century. *Storia della storiografia*, 2008, vol. 53, p. 59–60, 63–64.

Tai, kas formavosi Prancūzijos istoriografijoje su ta istorikų karta, kurios raiškos pradžia nužymi prancūzų pralaimėjimas Prancūzijos–Prūsijos kare (1870–1871 m.), dažnai vadinama metodiniu posūkiu istoriografijoje: būtent nuo XIX a. antroje pusėje susiformavusios vadinamosios metodinės mokyklos (*École Méthodique*) galima kalbėti apie profesionaliosios istoriografijos mokyklą Prancūzijoje. Šios mokyklos formavimasis kanoninių tekstų požiūriu matomas kaip nusidriekęs per kelis dešimtmečius: nuo G. Monod manifestu vadinamo teksto⁵²², kuris buvo parašytas kaip naujo istorijos žurnalo Prancūzijoje (*Revue historique*, 1876 m.) vedamasis, iki mūsų minimo istorijos studijų įvado (*Introduction aux études historiques*, 1898 m.)⁵²³. Būtent šie tekstai paprastai pirmiausia traktuojami kaip minimos mokyklos pamatiniai, programiniai tekstai.

Istoriografijos tyrimuose ne kartą yra pastebėta, kad naujai atsirandanti mokykla (o neretu atveju kartu ir nauja istorikų karta) prieštarauja, atsiriboja ir bando išsiskirti, atitrūkti nuo prieš tai buvusių mokyklų. Tai galima suprasti ir kaip T. Kuhno išskirtų revoliucinių fazių moksle pasireiškimus. Nors prieš tai buvusias tendencijas, kryptis ir sroves vargiai būtų galima vadinti mokyklomis akademinė prasme, amžiaus paskutiniame ketvirtyje Prancūzijoje savo jėgas ir išteklius konsoliduojanti metodinė mokykla ir metodistai (*Méthodiques*) reprezentuoja tam tikrą naują balansą: jie priešina save pirmiausia romantiškoms tendencijoms istoriografijoje, katalikiškam istorijos rašymui, gausiems mėgėjiškiems ir diletantiškiems istorikų bandymams, kurie siūlo pirmiausia vietinės (lokalinės) istorijos monografijas. Metodinės mokyklos nariai, kurių metodologinių aspiracijų bene pamatinės charakteristikos yra suvedamos į jų darbo metodiškumą, griežtą nuoseklumą ir sistemingumą darbe su istorijos šaltiniais, būdingą kritiškumą ir tam tikrą skepticizmą, nuosekliai bando demaskuoti keletą buvusios istoriografinės tradicijos akligatvių (tokiais matydami pirmiausia pernelyg didelį

⁵²² MONOD, G. Du progrès des études historiques en France depuis le XVI e siècle. *Revue historique* 1, 1876, p. 5–38.

⁵²³ LANGLOIS, Ch.-V. / SEIGNOBOS, Ch. *Introduction aux études historiques*. Paris, 1898.

dėmesį apibendrinimams, subjektyvizmą, lyrizmą, kritinės ir lyginamosios analizės stoka)⁵²⁴. Būdinga, kad ši transformacija ne kartą aiškinta tuo, kad Prancūzijos istorikai XIX a. antroje pusėje patyrė esmingą Vokietijos historiografijos tradicijos poveikį, nes daugelis *Metodinės mokyklos* atstovų savo istorijos studijas gilino būtent Vokietijos mokslo institucijose. Tačiau kaip parodė minėtas G. Lingelbach tyrimas, prancūzų historiografijos santykis su vokiečių historiografinė tradicija nebuvo toks vienareikšmis. Prancūzų tradicijoje mėgta pabrėžti orientavimąsi į *progresyvią vokiečių istoriją* pirmiausia tuomet, kai aiškinantis faktus ieškota istorinio metodo *mokslinio* pavyzdžio. Vis dėlto, pasak G. Lingelbach, prancūzų santykis su vokiečių historiografija nebuvo pasyvus: prancūziškoje istorijos mokslo reinterpretacijoje ypatingai vertinti būtent vokiečių istorikų įdirbiai istorijos metodo srityje (pirmiausia šaltinių kritikoje), pagalbinuose istorijos moksluose ir istorijos mokslo disciplinarinės infrastruktūros konstravime. Tačiau pažymėtina, kad iš esmės buvo ignoruojamos filosofinės (istorijos filosofijos) implikacijos, kurios pagrindė vokiškąjį *Historismus*, beveik nesigilinta ir į neokantizmo pasekmes, o L. von Ranke prancūzų reinterpretacijoje iškilo kaip *faktologinio pozityvizmo* šalininkas, ignoruojant jo darbų religinius ir ideologinius užnugarius⁵²⁵. Galima pastebėti, kad vienu ar kitu būdu šis istorizmo kaip *faktologinio pozityvizmo* įvaizdis ilgalaikėje perspektyvoje palietė ir lietuviškosios historiografijos interpretacijas⁵²⁶.

⁵²⁴ LÉVY-DUMOULIN, O. *Méthodique École...*; NORONHA-DiVANNA, I. *Writing History in the Third Republic*. Newcastle, 2010, p. 80–224.

⁵²⁵ LINGELBACH, G. *Klio macht...*, p. 394–397; Nors Leopoldas von Ranke (Leopold von Ranke (1795–1886) ir Auguste'as Comte'as (Auguste Comte (1798–1857) buvo amžininkai, tačiau jų darbų pamatinės prielaidos, intencijos, pažintinės strategijos buvo neabejotinai skirtingos, todėl vieno *pozityvizmo* termino taikymas jų abiejų darbams ar bendrai charakteristikai vargiai išlaiko kritiką.

⁵²⁶ Akivaizdu, kad, pristatant prieškarinio Lietuvos historiografinį paveldą jau šiandieninėje Lietuvoje, nebuvo apsieita be tam tikro *nesusikalbėjimo* su buvusia tradicija. Tokio *nesusikalbėjimo* vienas pavyzdžių galėtų būti toks: nors komentuojant V. Daugirdaitės-Sruogienės studijas XX a. III deš. Berlyne panoramiškai išsiplėčiama iki Ranke's, *padėjusio pagrindus pozityvistinei historiografijai*, tačiau toliau spausdinamuose pačios V. Daugirdaitės-Sruogienės atsiminimuose apie savo studijas, apie teorinių-metodologinių pozicijų bei metodų pasirinkimo metą jokių tiesioginių ar netiesioginių nuorodų nei į *pozityvizmą historiografijoje*, nei į *pozityvistinę historiografiją* nerasime (Žr: LUKŠAITĖ, I. Vandos Daugirdaitės-Sruogienės atsiminimai apie pasirengimą istoriko darbui, *Mūsų praeitis* 2.V., 1992, p. 3–6; DAUGIRDAITĖ-SRUOGIENĖ, V. Mano studijos [atsiminimai], *Mūsų praeitis* 2. Vilnius, 1992, p. 6–14.

Vis dėlto, nepaisant tam tikro teorinių dalykų ignoravimo, paskutinio XIX a. ketvirčio įvairių priešpriešų ir kritikos atmosferoje prancūziškoji *Metodinė mokykla* suformulavo keletą pamatinių *istorijos metodologijos* principų ir taisyklių, turėjusių funkcionuoti istorinės mokyklos darbo praktikoje: 1) istoriko darbe centrinė vieta skiriama dokumentams⁵²⁷; 2) suformuluota griežto skaitymo samprata (taikant išorinės kritikos, vėliau vidinės kritikos operacijas ir standartus); 3) objektyvumo, kuris metodistus vertė pirmenybę teikti faktams, paieškos; 4) ypatingas dėmesys buvo sutelktas į istoriko paruošimą (mokymą); 5) vadinti save istoriku galima tik po disertacijos (thèse) gynimo. Kai kurie iš šių principų aiškiai turėjo tam tikrą atgarsį, nebūtinai tiesiogiai susijusį su Prancūzija, ir lietuviškojoje 1904–1940 m. istoriografijos tradicijoje.

XIX a. pabaigoje–XX a. pradžioje Prancūzijoje dominavusios istoriografinės mokyklos metodologiniai principai ir bendresni istorijos mokslo formavimosi bei istorikų profesijos klostymosi procesai turi solidžią kelių dešimtmečių tiek tarptautinę, tiek vietinę tyrimų tradiciją. Žvilgsnis į šią tradiciją gali sudaryti prielaidas detaliau pažvelgti į kai kurias metodinės mokyklos charakteristikas. Paliesime keletą minimos tradicijos svarbiausių akcentų.

Vienas pirmųjų išsamių darbų, nagrinėjusių Trečiosios respublikos (1870–1940 m.) itin permainingą laikotarpį (1870–1914 m.) kaip paradigmos pokyčio Prancūzijos istoriografijoje metą, buvo *intelektualinės ir institucinės istorijos sankirtos taške*⁵²⁸ parengta studija. Joje daug dėmesio skirta naujos istorijos metodologijos atsiradimo politinėms, akademinėms ir visuomeninėms

⁵²⁷ Šiuolaikiniuose istoriografiniuose tyrimuose tvirtinama, kad dažnai į pirmąjį Langlois ir Seignoboso vadovėlio dėstomosios dalies sakinį – *Istorija rašoma remiantis dokumentais* (LANGLOIS, Ch.-V. / SEIGNOBOS, Ch. Introduction aux études historiques. Paris, 1992, p. 29), – ilgai žiūrėta pernelyg kritiškai (Žr.: PROST, A. Charles Seignobos revisité. *Vingtième siècle*, 1994, no. 43, p. 100–118). Neatsitiktinai Langlois ir Seignobosas, itin daug dėmesio skyrę vidinei ir išorinei šaltinių kritikai, matomi kaip šaltiniotyros, kuri kaip specifinė mokslinė disciplina pradėjo formuotis XIX a. antroje pusėje, ir kaip dokumentotyros vieni iš pradininkų (Žr.: БЕЗДРАБКО, В. Джерелознавчі ідеї Шарля Сеньобоса та Шарля-Віктора Лянглау у теорії документознавства. *Мандрівець*, 2010, № 4, 57–60).

⁵²⁸ KEYLOR, W. R. *Academy and Community: The Foundation of the French Historical Profession*. Cambridge, 1975, p. 13.

aplinkybėms, kas leidžia įžvelgti ne tik istorijos *sumokslinimo* socialinius užnugarius, tačiau ir tai, kodėl savito, specifinio *istorijos metodo* paieškos XIX a. pabaigoje buvo tokios aktualios Prancūzijos istorikams. Modernizuodami istorijos studijas (dalyvaudami Prancūzijos universitetų sistemos reformoje, pasitelkdami seminarus, naujus kursus, naujai kuriamas institucijas, senų dokumentų paiešką ir jų leidybą, šaltinių kritiką ir savo puoselėjamą metodą) naujos kartos istorikai ieškojo to, kas leistų atitrūkti nuo senstelėjusios (taip manyta XIX a. antroje pusėje) istorijos supratimo tradicijos, kuri istoriją suvokė kaip literatūros studijų šaką, o jos metodą laikė kūrybinės vaizduotės užduotimi⁵²⁹. Iš esmės šis žygis (koordinuojamas tokių istorikų, kaip G. Monod, E. Lavisse, Ch. Seignoboso ir kt.), pasak W. Keyloro, buvo sėkmingas, leidęs tvirtinti ir ginti *mokslinį* istorijos metodologijos statusą. Šio proceso sudėtinė dalis buvo tam tikras istorikų pasitenkinimas tuo, kad pavyko iš istorijos pašalinti literatūrinius ir filosofinius momentus⁵³⁰.

Būtent prie čia svarstomos reikšmingos transformacijos Prancūzijos istoriografijoje netrukus buvo susikoncentruota kitoje plačioje studijoje⁵³¹.

⁵²⁹ Pastebėtina, kad analogiški atsiribojimo (nuo tokios istorijos, kuri yra literatūros dalis, taip pat nuo tokios, kuri, užuot turėjusi metodą, turi kūrybinę vaizduotę) procesai lietuviškojoje istoriografijoje vyko XX a. pradžioje ir sudarė pagrindą to, ką pavadiname amžiaus pradžios istoriografiniais manifestais (Žr.: I.1.3).

⁵³⁰ Žinomas intelektualinės istorijos autorius Dominickas LaCapra akreipė dėmesį į tai, kad šis istorikų tikėjimas dėl atsiribojimo nuo literatūrinių ir filosofinių istorijos elementų ir poteksčių buvo greičiau jų savivaizdis ir interpretacija, o W. Keylor'as juos naudoja kaip argumentacijas istoriografijoje vykstantiems pokyčiams tirti. Ten, kur, atrodo, egzistuoja drastiškas pokytis, LaCapra mato tęstinumą: literatūrinių ir filosofinių elementų atmetimas buvo tik paviršutiniškas tradicijos išsižadėjimas ir mėginimas kuo saugiau apeiti numanomas sąsajas tarp istorijos, literatūros ir filosofijos. Anot LaCapra'os, atviras literatūros atmetimas sutapo su tyliu pasitikėjimu tradiciškiausiomis *faktų* dėstymo, t. y. kronikos ir pasakojimo, formomis. Antra vertus, akivaizdus filosofijos atmetimas sutapo su tradicinės filosofijos vienos iš atmainų – *prijaukinto empirizmo* įteisinimu. Dominicko LaCapra'os recenziją Keylor'o darbui (Žr.: LaCAPRA D., Williams R. KEYLOR. Academy and Community... *American Historical Review*, 1978, vol. 83, p. 1270–1271).

⁵³¹ CARBONELL, CHARLES-OLIVIER. Histoire et historiens: une mutation idéologique des historiens français, 1865–1885. Toulouse, 1976, 605 p.; Carbonell'io tyrimo centre irgi buvo ypatingas laikotarpis Prancūzijos istoriografijoje, kuomet, vaizdžiai tariant, *poezijos amžių* pakeitė *istorijos amžius*, o pati istorija pasidarė *epochos kultūros centru, kartos aistra, protų užkariautoja ir didele mentaliteto formuotoja*. Tai iš esmės istoriko profesijos tapimo Prancūzijoje laikotarpis, kuomet istorikai suranda savo vietą ir įsitvirtina tiek akademiniam pasaulyje, tiek viešojoje erdvėje. Į šio darbo akiratį patenka 1095-i knygų ar straipsnių autoriai, 73 archyvistai, 120 dėstytojų ir 97 publicistai. Jie eklektiški savo darbų tematikos pasirinkimu, tačiau artimi vienas kitam metodo požiūriu. Vieną šio darbo recenzijų žr.:

Panaudodamas žinojimo sociologijos, demografinius ir geografinius tyrimo metodus, autorius leidžiasi į detalią esminių pokyčių Prancūzijos istoriografijoje analizę, ypač kreipdamas dėmesį į istoriko profesijos dinamiką, sociologinį istorikų bendrijos portretą, įvairių istorikų grupių (ir mokyklų) tarpusavio ideologines įtampas. Nors religiniai, politiniai ir socialiniai istorikų veiklos užnugariai šiame darbe vaidina pagrindinį vaidmenį, o prancūzų istorikai, anot autoriaus vaizdaus pasakymo, dažnai neturi *nei filosofinės, netgi nei metodologinės galvos ant pečių*, vis dėlto istorijos metodologijai čia skiriamas irgi svarbus dėmesys.

Dar daugiau, Charles-Olivier Carbonell'is mėgina koreguoti Prancūzijoje daugelį dešimtmečių (nuo Analų mokyklos pradžios) egzistavusią tradiciją XIX a. pabaigoje–XX a. pradžioje dominavusią istoriografinę mokyklą vadinti *pozityvistine*. Autorius atsispyrė nuo to, kad A. Comte'o tėvynės istorikų santykis su filosofinio pozityvizmo tradicija buvo itin nevienareikšmis. Todėl, apeidamas XX a. pirmosios pusės įtampas tarp Analų mokyklos ir jos kritikos taikinio bei konkurento (vadinamosios *tradicinės pozityvistinės istoriografijos*), pastarajam įvardinti pasiūlė neutralesnį *Metodinės mokyklos* terminą⁵³².

Minimoje epochoje, anot autoriaus, nerasime nei vieno prancūzų istoriko, kurį neabejodami galėtume pavadinti pozityvistu, o tokie autoriai, kaip Louis Bourdeau, ir jų darbai⁵³³ greičiau leidžia kalbėti apie tai, kad pozityvizmas Prancūzijos istoriografiniuose sumanymuose egzistavo kaip *doktrina be praktiku*⁵³⁴. Žinomas istorikas ir istorijos teoretikas Henri-Irénée Marrou, Ch. V. Langlois ir Ch. Seignoboso istorijos metodui skirtą knygą laikęs *tikru*

OULIAC, Paul. Histoire et historiens... *Bibliothèque de l'école des chartes*, 1976, vol. 134, no 2, p. 435–438.

⁵³² Šio termino ir jį įkūnijančios sampratos propagavimui turėjo įtakos tai, kad jis buvo įtrauktas į vadovėlines istoriografijos istorijos versijas studentams (Žr.: BOURDÉ, G. / MARTIN, H. *Les écoles historiques*. Rennes, 1982 (kiti leidimai – 1983, 1990, 1997 m.)).

⁵³³ Analizuojamas L. Bourdeau darbas *L'histoire et les historiens, essai critique sur l'histoire considérée comme une science positive* (1888), kuriuo siūloma savotiška nauja istorijos mokslškumo kryptis ir tendencija: ieškoti visuomenės pokyčių įstatymų ir dėsningumų.

⁵³⁴ CARBONELL, CH.-O. Histoire et historiens...p. 401–406.

*pozityvistinio erudito vadovėliu*⁵³⁵, savo recenzijoje Ch. Carbonell'io knygai atkreipė dėmesį į tai, kuo pozityvizmas vis dėlto galėjo prisidėti prie pagrindinės prancūzų istoriografinės krypties susiformavimo XIX a. pabaigoje⁵³⁶. Neatsitiktinai netrukus Ch. Carbonell'is specialiau susikoncentravo į tą patį klausimą, ne tik atskleisdamas būdvardžio *pozityvistinis* problemišumą, kai kalbama apie prancūzų istoriografiją XIX a. pabaigoje–XX a. pradžioje, tačiau kartu parodydamas, kokiose poleminese įtampose tarpukariu brendo kritika to, kas buvo vadinama *pozityvistine istoriografija*, stengiantis atsiriboti nuo senosios kartos ir jos didžia dalimi politinės-diplomatines istoriografijos⁵³⁷.

Daugiau kaip pusę amžiaus buvo kartojama, kad XIX a. pabaigoje–XX a. pradžioje Prancūzijos istoriografija buvusi *pozityvistinė*, tačiau panašu, kad tai buvo tokia tiesa, apie kurią visi kalba tik todėl, kad kartą būtent taip buvo pasakyta, – pasitelkdamas Charles Montesquieu (1689–1755) juokelį, samprotavo autorius. Nei vienas iš didžiųjų to laikotarpio prancūzų istorikų (Fustel de Coulanges, G. Monod, E. Lavisse, Ch. V. Langlois ar Ch. Seignobos) savęs nevadino pozityvistu (kas, žinoma, dar nereiškia, kad jie tokie nebuvo). Ch. Carbonell'is atsiriboja nuo *pozityvizmo* kaip etiketės, naudojamos istoriografijos raidos aiškinimuose. Analizuodamas metodo teoretikų pasisakymus, jis kelia konkretų klausimą – ar Trečiojoje respublikoje egzistavo pozityvistinė istoriografijos mokykla? Iš esmės atsakymas į šį klausimą yra neigiamas. Autorius niansuoja požiūrį į G. Monod 1876 m. manifestą (minėtą pirmojo *Revue Historique* numerio vedamąjį)⁵³⁸, parodo, kad Ch. V. Langlois ir

⁵³⁵ MARROU, Henri-Irénée. De la connaissance Historique. Paris, 1954, p. 22.

⁵³⁶ MARROU, Henri-Irénée. Quand les historiens redécouvrent l'histoire. *Journal des savants*, 1977, No°1, p. 12–14.

⁵³⁷ CARBONELL CH-O. L'histoire dite « positiviste » en France. *Romantisme*, 1978, num.° 21–22, p. 173–185.

⁵³⁸ Tik žurnalo *Revue Historique* įkūrimas (1876) Ch. Carbonell'io matomas kaip atviros tribūnos naujos istorijos šalininkams, turintiems ir tam tikrą metodologinį planą, pradžia. Žurnalo kūrėjų tikslai buvo ir *gero metodo* pavyzdžių teikimas jauniems žmonėms, kurie nori daryti istoriko karjerą ir kuriems tiesiog trūksta pradinių nurodymų. Nors tuo metu Prancūzijoje kuriami ir kiti į tam tikrą tematiką ar laikotarpį orientuoti istoriniai žurnalai, tačiau tik *Revue Historique* mėgina vienyti pajėgas tų, kurie naudoja *gerą metodą*, įskaitant tiek jau žinomus epigrafikos ir filologijos žinovus, tiek tokias ryškias figūras, kaip

Ch. Seignoboso pastangoje sistematizuoti istorijos metodą nebuvo nieko specifiškai pozityvistiško, atkreipia dėmesį į tai, kad prancūzų istorikai paprastai ignoravo A. Comte'ą ir jo filosofinę sistemą, o patys pozityvistai (paprastai filosofai ir sociologai, ne istorikai) esamoje, dominuojančioje historiografijoje pasigedo būtent *autentiškos pozityvistinės historiografijos*⁵³⁹. Praėjus pusei amžiaus po A. Comte'o L. Bourdeau klausė – kur tie istorijos dėsniai, apie kuriuos tiek daug kalbėta? Istorikus jis matė tiesiog kaip ilgų pasakojimų apie įvykius

Renanas, Taine'as, Fustelis de Coulanges, tiek *jaunus historiografijos vilkus*, kurių amžius tuo metu buvo apie 40 metų. Apie šį istorijos žurnalą ir buriasi ta istorikų falanga, kuri ilgai interpretuota kaip pozityvistinė. Analizuodamas G. Monod manifestą (1876) Ch. Carbonell' pastebi, kad iš pirmo žvilgsnio G. Monod kalba gali pasirodyti *pozityvistinė*, kontistinė (comtiste): *šis žurnalas bus pozityvios istorijos (d'histoire positive) rinkinys* ir t. t. Toks žodynas kartojamas nuolat, tačiau tie posakiai plačiau neekspliciuojami. Susidaro įspūdis, kad tai tiesiog tam tikro laiko kalbėsena, tačiau, žvelgiant bendriau, G. Monod ir jo bičiuliai nebuvo itin epistemologiškai orientuoti: kuomet jie kalba apie *pozityvią istoriją*, jie negalvoja apie A. Comte'ą (kurio vardas manifeste nepasirodo, beje, kaip ir *dėsnių sąvoka*), o apie konkrečią situaciją, kurioje yra tuometinė Prancūzijos historiografija. Tokia *retorika*, pasak autoriaus, nukreipta labiau prieš katalikišką historiografinę mokyklą (*École catholique*, kurios žurnalas *Revue des Questions Historiques* ėjo nuo 1866 m.), prieš historiografijos providencializmą ir ultramontanizmą (nuo ital. *papa ultramontano* (popiežius už kalnų) – Romos katalikų bažnyčios judėjimas už popiežiaus viršenybę prieš pasaulietinius Europos valdovus, ilgainiui virtęs gana ortodoksine klerikalizmo atmaina). Kartu pasisakoma prieš legistus, rojalistus, klerikalus, Apvaizdos vaidmenį istorijoje, ir, bendriau, buvo reiškiamas noras išvalyti istoriją nuo politinių ir religinių aistrų, kurios darto *tikrą mokslą*. Ch. Carbonell'is atkreipia dėmesį ir į tai, kad tarp 1866 ir 1875 m. Prancūzijoje vienas istorikas iš šešių buvo katalikų dvasininkas arba vienuolis, o vienas istorinis darbas iš keturių buvo skirtas krikščionybės istorijai. Būtų pernelyg išoriška, pasak autoriaus, būtinai ieškoti kažkokių ypatingo filosofinio šaltinio (nesvarbu, ar tai būtų Kantas, Herderis, Hegelis ar Comte'as), kurį stengėsi institucionalizuoti 1876 m. žurnalo kūrėjai, juo labiau kad jie mažiau ar daugiau *atvirai niekino filosofiją*. G. Monod neslepia historiografinio antagonizmo ir pasisako pirmiausia prieš tą istoriją, kurią rašo ir rekomenduoja rašyti *Revue des Questions Historiques* bendradarbiai. Atitinkamai, katalikiškos krypties istorikai kovojo prieš liberalias, respublikoniškas ir *eretiškas* publikacijas. Būtent šių kovų kontekste reikia interpretuoti G. Monod žodžius, kuomet jis kalbėjo apie *pozityvią istoriją* ir *griežtai mokslinį požiūrį tašką*. Pirmiausia, tai Dievo, šventųjų, Apvaizdos ir stebuklų išmetimas iš istorinių tyrinėjimų lauko, šventosios istorijos kaip privilegijuotos domėjimosi srities atsisakymas, pagaliau, pirmosios priežastys bei galutiniai tikslai taip pat turėjo būti pašalinti iš istorikų darbotvarkės (Žr.: CARBONELL, Ch.-O. Histoire et historiens... p. 211–215; CARBONELL, Ch.-O. L'histoire dite «positiviste»... p. 174–178).

⁵³⁹ CARBONELL, Ch.-O. L'histoire dite «positiviste»... p. 180-182; autorius cituoja tokias 1888 m. parašytos minėto Louis Bourdeau knygos vietas, kurios efektingai (nepaisant visų didelių skirtumų tarp autorių) primena puse amžiaus vėliau pasirodžiusias Lucieno Febvre'o paieškas tuo klausimu, kokia turėtų būti istorija; G. Lingelbach savo 2003 m. studijoje irgi išreiškė požiūrį į pozityvizmo prancūzų historiografijoje problemą. Anot jos, istorikai, kurie buvo kviečiami nuo 9 deš. į Sorboną ir kitas svarbias institucijas, dažnai buvo įvardijami pozityvistais. Tačiau jie buvo vienijami tam tikro empirinio skepticizmo ir kaip tik buvo tolimi filosofiniam pozityvizmui. G. Lingelbach vertinimu ir vaizdingu pasakymu, būtent istorinis–filosofinis a. Comte'o *didysis sproginimas* buvo itin svetimas tokiems istorikams, kaip Monod, Lavisse ar Seignobos. Istorikai, siekdami istorijos moksliskumo ir autonomijos, įvardijo jos siekius kaip pastangą tapti *pozityviu mokslu* (Science positive), jį vis dėlto pirmiausia suprasdami kaip konkrečių istorinių faktų paiešką ir tyrimą, spekuliatyvumo ir metafiziškumo atmetimą (žr.: LINGELBACH, G. Klio macht..., p. 425–426).

rengėjus, nuo tikrosios istorijos kelio nukrypusius ir pasimetusius faktų labirinte⁵⁴⁰. Kadangi L. Bourdeau istorijos vizija⁵⁴¹ buvo visiška priešingybė konkrečiai XIX a. pabaigos Prancūzijos istorikų praktikai, galima stebėtis, kodėl tos epochos universitetiniams istorikams ilgainiui prigijo būtent *pozityvistų* etiketė. Ch. Carbonell'is atsakymą į šį klausimą pateikia permanentiško kartų konflikto prancūzų historiografijoje ribose bei įžvelgia tam tikrą socialinę-ideologinę atsiribojimo nuo XIX a. strategiją. Daiktavardis *pozityvizmas* prancūzų kalboje turi tiesioginius ryšius su dviem būdvardžiais: *pozityvus* ir *pozityvistinis* (*positif, positiviste*). Kaip savo vieno straipsnio یشهities tašką Ch. Carbonell'is pasirenka talpią priešpriešą: *Pozityvi istorija prieš pozityvistinę istoriją (Histoire positive contre histoire positiviste?)*. Jo tikslas yra parodyti, kad *Metodinei mokyklai* tinka priskirti terminą *pozityvus*⁵⁴², tačiau terminas *pozityvistinis*⁵⁴³, kaip pirmiausia turintis ryšį su pozityvizmo filosofija, dažnai vartojamas neturint tam pagrindo.

Metodinės mokyklos klestėjimo laikai Prancūzijoje, anot Ch. Carbonell'io, t. y. po pralaimėjimo prieš Prūsiją ir po Paryžiaus Komunos pralaimėjimo prasidėję *nesėkmių laikai*, buvo ir kuklumo atradimo metas. Renanas metėsi į skepticizmą, Taine'as – į detalių reikšmės paieškas, Fustelis de Coulanges pasidarė

⁵⁴⁰ CARBONELL, Ch-O. L'histoire dite «positiviste»... p. 182.

⁵⁴¹ Gretindamas L. Bourdeau darbą su Ch. V. Langlois ir Ch. Seignoboso istorijos metodui skirtu vadovėliu Ch. Carbonell'is pirmąją 10 metų ankščiau pasirodžiusią knygą vadina *anti* -« *Langlois et Seignobos* ». Istorijos mokslą, anot L. Bourdeau, galima įsivaizduoti tik pasaulio evoliucijos perspektyvoje, kur progresyvaus pasaulėvaizdžio, istorinio priežastingumo ir faktų universalumo studijos yra ypač svarbios. Ypatinga vieta jo sampratoje tenka istorijos demografiniams veiksniams, stambiems visuomeniniams pokyčiams, anoniminiams masiniams procesams, istorijai *be datų ir vardų*. Kaip sociologijos kūrėjo mokinyš L. Bourdeau išmeta iš istorijos viską, kas yra netolydu ir rodo pertrūkį: pvz., herojus tarp žmonių. Jam, kaip ir J. S. Milliui, herojai tėra paprasti istorijos akseleratoriai. L. Bourdieu siūlo užversti karališkas rūmų kronikas ir istorijoje užsiimti masėmis, istorija, anot jo, pašaukta būti beasmene ir bendra. Atsitiktiniai ar pereinamieji, išskirtiniai faktai neverti pažinimo, tai, ką iš tikrųjų verta pažinti, yra reguliarūs ir nepertraukiami *bendri faktai*, nes būtent jie yra to, kas vyksta, giluminės priežastys. Kuomet tam tikri svarbiausi istorijos dėsningumai bus nustatyti, pasak L. Bourdeau, istorija taps pozityviu mokslu, o istorikas ne tik spręš apie praeitį, tačiau galės numatyti ir ateitį (Žr.: CARBONELL, Ch-O. L'histoire dite «positiviste»... p. 180–182).

⁵⁴² T. y., toks, kuris remiasi faktais, patirtimi, aposterioriniais sprendimais, lyginant su tuo, kas remiasi a priori idėja; atsargumas, konkretaus fakto meilė ir neobjektyvumo baimė charakterizuoja pozityvų protą.

⁵⁴³ T. y. optimistinis, progresyvioš pasaulio raidos matymas, pripažįstant trijų pakopų dėsni; dialektinė mokslų hierarchija ir efektyvumo paieškos išskiria pozityvistinį protą.

pirmaujančiu tekstų aiškinimuose. Istorikai nebenorėjo būti daugiau nei menininkai, nei pranašai, nei rašytojai. *Pozityvi istorija* gausino monografijų ir antologijų skaičių, be perstojo atidėliodama vėlesniam laikui sintezės amžių. Analitinių darbų, originalių šaltinių ir faktų kulto fone Prancūzijos historiografija virsta dūzgiančia statybų aikštele, kurioje didelis dėmesys buvo skiriamas nuobodiams, tačiau *moksliniams* parengiamiesiems darbams. Po 30 metų statybų, pradėdant amžių sąvarta, pasak Ch. Carbonell'io, pasirodo nauja karta, siekianti nutraukti ryšius su prieš tai dominavusiu *moksliniu* atsargumu: Henri Berras reikalavo būtiną sintezės, sociologai – grupių, klasių, o ne individų studijavimo, *l'Action française* kilo į ataką prieš Sorbonos germanofilus, prancūzų poetas ir eseistas Charles Péguy (1873–1914) be gailės išjuokė pasiligojusius Klėjos mokinius, o F. Nietzsche's darbų apie paralyžiuojantį prisirišimą prie praeities aidas darėsi vis girdimesnis.

Kaip tik tuo metu diskredituota *pozityvi istorija* (įsikūnijusi *Metodinėje mokykloje*) smunka. Dar vienos ateinančios kartos horizonte susiformavo Analų mokyklos pradmenys. Būtent tuomet atsirado plati atsiribojimo strategija, polemiškai nuspalvinta arogantiška užuojauta: scientistinės A. Comte'o pagundos ir troškimai buvo susieti su XIX a. antrosios pusės ir XX a. pradžios istorikų mokslinio darbo praktika, abiem atvejais taikant tam tikrą anatėmą, o sekant šio sąryšio vaizdiniu į oponentus buvo rodoma pirštais ir sakoma – *Pozityvistai!*⁵⁴⁴. Tik po daugelio dešimtmečių prasidėjo tai, ką būtų galima pavadinti savotiška tos mokyklos rehabilitacija⁵⁴⁵.

⁵⁴⁴ CARBONELL Ch-O. L'histoire dite «positiviste »...

⁵⁴⁵ PROST, A. Charles Seignobos revisité. *Vingtième siècle*, 1994, no. 43, p. 100–118; GRAFTON, A. The Footnote: A Curious History. Cambridge, MA, 1999, p. 26; TORSTENDAHL, R. Fact, Truth, and Text: The Quest for a Firm Basis for Historical Knowledge Around 1900. *History and Theory*, 2003, vol. 42, p. 321–331; LÉVY-DUMOULIN, O. «Méthodiques» contre «École des Annales»: un schéma caricatural? In: Réseau historiographie et épistémologie de l'histoire. Prieiga: <<http://www.ihtp.cnrs.fr/historiographie>>; ТРУБНИКОВА Н. В. Ревизия наследия позитивизма в современной французской историографии. *Известия Томского политехнического университета*, 2006, т. 309, № 6, с. 206–210; NORONHA-DiVANNA, I. Writing History in the Third Republic. Newcastle, 2010, p. 239–244.

Vienas pirmųjų šiuo keliu, akivaizdžiai įkvėptas Ch. Carbonell'io darbo, pradėjo eiti olandų istorikas Pim den Boer'is, pasisakydamas prieš trivialią pozityvizmo termino traktuotę, o L. Febvre'o poleminį įkarštį prieš *Metodinę mokyklą* interpretavęs kaip nekorektišką.

Energingiausiai formuluojamo istorijos metodo pavyzdžiu autorius matė būtent Ch. V. Langlois ir Ch. Seignoboso *Istorijos studijų įvadą*. Sakydamas, kad Ch. V. Langlois, kuris nuo 1913 m. buvo Nacionalinių archyvų direktorius, parašytoji euristikai ir išorinei kritikai skirta vadovėlio dalis buvo kiek sausa ir perdėm pedantiška, ir geriau įvertindamas Ch. Seignoboso dalį, skirtą vidinei kritikai ir sintetinėms istorijos metodo operacijoms, vis dėlto apibendrina, jog šis darbas buvo efektyvesnis nei platesnis, tačiau mažiau analitinis E. Bernheimo vadovėlis (1889 m.)⁵⁴⁶. Ch. Seignoboso kaip metodologo ir istorijos metodo teoretiko vaidmuo, anot P. Boer'io, ilgainiui buvo iškreiptas, kartais net sąmoningai. Ch. Seignobosas nebuvo toks dokumentų fetišizuotojas, koku jį pristatė L. Febvre'as, H. Marrou ir daugelis kitų. Jis pakankamai gerai suprato istorinių dokumentų *perskaitymo* sudėtingumą, o tai atitinkamai išaugino kritinių operacijų vietą ir vertę istorijos metodo visumoje, taip pat pabrėžė psichologines istorinio pažinimo sąlygas ir tam tikras istorinio pažinimo ribas: kitaip sakant, Ch. Seignobosas nebuvo *naivus epistemologinis pozityvistas*⁵⁴⁷.

Būtent šios prancūziškosios historiografinės tradicijos svarbiausi autoriai ir jų darbai, metodologinės pozicijos yra analizuojamos ir šiandieninėse studijose,

⁵⁴⁶ BOER, Pim den. *History as a Profession...* p. 281, 298–299, 429.

⁵⁴⁷ Ch. Seignoboso (kuris buvo Ernesto Lavisso mokinys ir asistentas, savo regioninei istorijai skirtoje daktaro disertacijoje (1882) pasinaudojęs Fustel de Coulanges socioinstitucinę prieigą) ir jo aplinkos istorikų, anot Boer'io, nereikėtų vadinti epistemologiniais pozityvistais iš prigimties (kaip jie aprašinėjami antrarušėje literatūroje). Asketiškas santykis su dokumentais buvo tiesiog charakteringas prancūzų istorikų XIX pab.–XX a. prad. bruožas. *Fustelinio aiškumo* (nuo Fustel de Coulanges) siekis, antipatija metaforai ir hiperbolei, negramatiniams posakiams ir asmeninėms asociacijoms ilgainiui tapo metodine taisykle. Konkrečių istorinių duomenų paieškose ir istorikų darbuose bandyta susekti ir išguiti iš istorikų žodyno abstrakcijas bei metaforas. Griežtas, kritinis požiūris turėjo būti nusakomas rimta, ramia kalba: *Amžių sąvartoje prancūzų istorikų proza buvo blaivi, preciziška, nuasmeninta ir metodiška*. (Žr.: BOER, Pim den. *History as a Profession...* 246, 297–299, 364–365).

naudojant ir grindžiant *Metodinės mokyklos* termino vartojimą⁵⁴⁸. 2010 m. išleista knyga yra savotiška *metodinės mokyklos* raiškos ir metodologinių principų Prancūzijos istoriografijoje rekonstrukcija ir sintezė, prie kurios reikėtų sustoti atskirai, tačiau čia pasitenkinsime pažymėdami, kad daugelis aptartų XIX a. pabaigos–XX a. pradžios Prancūzijos istoriografinės tradicijos tyrinėjimo aspektų ar traktuočių naujoje studijoje rado atgarsį, buvo konceptualizuoti viena ar kita kryptimi⁵⁴⁹. Implicitiškai, tikėtina, ir nurodytų pastabų pakanka, kad būtų galima daryti tam tikrus apibendrinimus.

Svarstymas apie tai, kad XIX a. pabaigos Prancūzijos istoriografijos situacija, kovos už *mokslinę* vadinamą istoriją, atsiribojimas nuo literatūrinių ir filosofinių istorikų darbo pamatų stebėtinai primena lietuviškosios istoriografijos 1904–1940 m. raidos kontekstą, žinoma, galėtų pasirodyti paviršutiniškas. Reikėtų turėti galvoje visą platų akademinių, institucinių ir sociokultūrinių skirtingumų spektrą. Tačiau aptariant kur kas siauresnę istorijos metodo ekspansijos temą įvairių valstybių (ir – ne valstybių) intelektualinėse ir humanitarinių mokslų tradicijose tam tikri sugretinimai yra galimi, ir, tikėtina, euristiškai vertingi.

Šiuo požiūriu, žinant aukštojo mokslo padėtį XIX a. Lietuvoje, nieko stebėtino, kad tarp Prancūzijos istoriografijos situacijos XIX a. antrojoje pusėje ir Lietuvos istoriografijos raidos 1904–1940 m. rasime akivaizdus, tiesioginio istorijos *moksliskėjimo* požiūriu, artimo tam tikromis ideologinėmis implikacijomis, nelengvai nuginčijamo istoriografinio paralelizmo. Ir tai suprantama; tiek vienu, tiek kitu atveju galima kalbėti apie *Paradigmos* pasikeitimus, siekį *sumokslinti* ir institucionalizuoti istoriją tiek intelektualiai, tiek sociokultūriškai, pagaliau, apie aiškaus, specifinio istorijos disciplinai, *gero metodo* konsolidacijos ir raiškos

⁵⁴⁸ NORONHA-DiVANNA, I. Writing History in the Third Republic. Newcastle, 2010; Recenziją šiai knygai žr.: PICKERING, M. Writing History... *American Historical Review*, 2011, vol. 116, issue 3, p. 881–882.

⁵⁴⁹ P.vz., ieškota aiškesnio sąlyčio taško tarp XIX a. Prancūzijos istoriografijos *didžiųjų* (Renano, Taine'o, Fustelio de Coulanges) ir metodinės mokyklos konsolidacijos bei dominavimo Prancūzijos istoriografijoje, žr.: NORONHA-DiVANNA, I. Writing History... p. 52–101, 239–244.

laikmečius. Būtent šiuo aspektu nėra netikėta tai, kad Ignas Jonynas, Lietuvos istorijos katedros vedėjas VDU ir vienas autoritetingiausių prieškarinio Lietuvos istorikų, studentams rekomendavo Ch. V. Langlois ir Ch. Seignoboso 1898 m. parengtą istorijos metodo vadovėlį. Atskirą kontekstą čia turėtų dar vienas gal kiek detektyvinės prigimties sąryšis: iš savo *studijų* (XX a. pirmajame dešimtmetyje Ig. Jonynas lankė užsieniečiams skirtus kursus Grenoblio universitete) Prancūzijoje laikų kaip ryškiausių profesorių Ig. Jonynas prisimindavo literatūrologą, kartu ir *Histoire littéraire* kaip disciplinos pagrindėją Gustavą Lansoną⁵⁵⁰, kuris jau 1910 m. atvirai pripažino, kad literatūros istorija Prancūzijoje buvo įkvėpta istorinių tyrimų ir jų ribose suformuotos kritinės tekstų skaitymo metodologijos. Kaip bet kokia istorija, literatūros istorija stengiasi, pasak G. Lansono, pirmiausia nustatyti faktus, todėl jos metodas yra iš esmės istorinis metodas, todėl tai, ko humanitarams studentams reikėtų imtis pirmiausiai, būtų ponų Ch. V. Langlois ir Ch. Seignoboso *Introduction aux études historiques*⁵⁵¹.

Istorijos metodo ekspansija turėjo savo trajektoriją ir Lietuvoje. Pagal išsilavinimą teisininkai, studijavę Maskvos universitete XX amžiaus pradžioje, Mykolas Biržiška ir Augustinas Janulaitis vieni pirmųjų mėgino išbandyti istorijos metodo išgales literatūros ir teisės istorijoje. Nors kiek ir klydo mokytojas iš provincijos, Lietuvos vaikų rašytojas, tuometinis Panevėžio apskrities mokyklų inspektorius Matas Grigonis (1889–1971), M. Biržiškos darbus *Mūsų raštų istorija* (1920) ir *Lietuvių literatūra Vilniaus universiteto metu* (1921) interpretuodamas kaip literatūros istorijos vadovėlius, jo pastebėjimas, kad M. Biržiškos literatūros istorijos versijoje pačią literatūrą užgožė tam tikra istorijos atmaina (*vardų vardai, metų metai ir kuo mažiausia raštų pačių nagrinėjimo*)⁵⁵², manytina, vaizdžiai

⁵⁵⁰ MERKYS, V. (1984), p. 8–9.

⁵⁵¹ VAN MONTFRANS, Manet. Travailler Pour La Patrie: Gustave Lanson, The Founder of Academic Literary History in France II. In: Spiering (ed.), *Nation Building and Writing Literary History*, Amsterdam-Atlanta, 1999, p. 155–172.

⁵⁵² GRIGONIS, M. Ar mokslo šaknys turi būti karčios? *Švietimo darbas*, 1922, nr. 12, p. 500.

užfiksavo tam tikrus poslinkius lietuviškoje humanistikos tradicijoje ir tam tikrą istorijos metodo ir jo aspektų plėtros situaciją. Ir po daugelio dešimtmečių literatūros istorijos tyrinėtojai jau iš laiko perspektyvos panašiai apibūdino M. Biržiškos mokslinių užmačių ir strategijų sampratą. Kaupti nežinomus faktus lietuvių literatūros ir kultūros istorijai tiek iš archyvų, tiek iš spausdintų šaltinių, pasak jų, buvęs svarbiausias M. Biržiškos mokslinių paieškų prioritetas: *Iš literatūros tyrinėjimo M. Biržiška reikalavo „istorijos suvokimo“* ir pats siūlė periodizacijos sampratą⁵⁵³. Pagaliau, savo artimumą istoriniam požiūriui ir *istorijos metodui* ne kartą patvirtino ir patys minėti teisininkai⁵⁵⁴.

Atsiribojimas, prieštaravimas ir mėginimas atitrūkti nuo tam tikrą laiką dominavusios *aušrinės istoriografijos* tradicijos ir joje susiformavusio romantizuoto patriotinio istorijos diskurso Lietuvos kultūroje ir visuomenėje iš pažiūros atsitiktinai, neorganizuotai, tačiau jau kolektyviškai prasidėjo XX a. pirmajame dešimtmetyje (žr. I.1.3). Aišku, kad Lietuvos universiteto veiklos pradžia 1922 m. suteikė tam tikrų impulsų tolimesniam darbui *mokslinės, kritinės, objektyvios* istorijos kryptimi. Gretimų mokslų, tokių kaip teisės istorija ir literatūros istorija, tam tikra *istorizacija* ir istorijos metodo, metodinių ir techninių darbo principų perėmimas leidžia galvoti, kad ir galimas savo specifinį metodą turinčios istoriografinės mokyklos konsolidacijos procesas turėjo peržengti vienos specialios disciplinos (istorijos) ribas.

Kaune susibūrusi istorikų bendrija su ilgainiui išryškėjusiais gana aiškiais lyderiais⁵⁵⁵ politinės istorijos (Ig. Jonynas), teisės istorijos (A. Janulaitis),

⁵⁵³ KUBILIUS, V. Literatūros mokslas Vytauto Didžiojo universitete. In: Vytauto Didžiojo universiteto ir Lietuvių Katalikų mokslo akademijos 70–metis. K.: Vytauto Didžiojo universitetas, 1993, p. 149–150.

⁵⁵⁴ Apie M. Biržiškos ir A. Janulaičio paieškas amžiaus pradžioje žr.: I.13; jau tarpukariu minimi autoriai irgi ne kartą pripažino savo ištikimybę istorijos metodui, pvz., JANULAITIS, A. (1924b), BIRŽIŠKA, M. (1925).

⁵⁵⁵ Lyderiavimas čia interpretuojamas pirmiausia universitete užimamų socialinių pozicijų prasme. M. Biržiška buvo HMF Filologijos skyriaus profesorius, LU prorektorius, rektorius, HMF dekanas, A. Janulaitis – Teisės fakulteto profesorius, trumpai – TF dekanas, Lietuvos teisės istorijos katedros vedėjas, Ig. Jonynas – HMF Istorijos skyriaus docentas, profesorius, IV deš. tapo HMF Lietuvos istorijos katedros vedėju (Žr.: SELENIS, V. Lietuvos istorikų... Kaunas, 2008, p. 112–119).

literatūros istorijos (M. Biržiška) srityse iš esmės tęsė savo jau XX a. pradžioje pradėtus darbus⁵⁵⁶, kuriuose išskirtinis dėmesys buvo skiriamas laiko išbandytiems ir europinėje historiografijos praktikoje patvirtintiems kanonams. Žinoma, šis kanonas, metodinė orientacija į naujų šaltinių paiešką, kritiką ir jos pagrindą kuriamą historiografiją į Lietuvą savo praktiniais pavyzdžiais atėjo ne tiesiogiai iš Vakarų – amžiaus pradžioje visi minėti istorikai buvo Maskvos universiteto studentai, tiek amžiaus pradžioje, tiek ne kartą vėliau su didele pagarba atsiliepę apie ikirevoliucinės Rusijos Maskvos universitete dirbusį išskirtinį savo darbų apimtimi ir užmoju LDK istorijos tyrinėtoją M. Liubavskį (Матвеей Кузьмич Любавский, 1860–1936).

Buvo laikomasi vieno svarbiausių vėlyvojo istorizmo ir klasikinio metodinės mokyklos Prancūzijoje principo, apie kurį kalbėjo M. Biržiška savo patarimuose studentams 1910 m.⁵⁵⁷ – pasirinkus siaurą tyrimo temą, siaurą klausimą, naudoti visus prieinamus šaltinius. Ištikimybę šiam principui konkrečiais darbais galima gausiai iliustruoti: *nes stengiausi sunaudoti ir be nesunaudojau visus man prieinamus spausdintus ir nespausdintus raštelius apie jį* [apie M. Akelaitį]⁵⁵⁸. Dėmesys naujų šaltinių paieškoms, kritinis (o kartais ir hiperkritinis⁵⁵⁹) požiūris į ankstesnę historiografiją ir griežta šaltinių kritika tapo naujosios historiografijos normomis. Ilgainiui, aišku, ryškėjo ir archyvinio darbo prioritetas, lyginant su kitomis historiografijos kūrimo galimybėmis. Jau tarpukariu ir vėliau ne kartą plačiai kalbėta, kad archyvinio darbo pagrindu rašomų darbų vienas iš pradininkų Lietuvoje buvęs A. Janulaitis⁵⁶⁰. Išskirtinis dėmesys faktui ir faktografinėi analizei gana gerai derėjo su abejingumu teorinėms, filosofinėms ar tiesiog koncepcinėms

⁵⁵⁶ Išskirtinė vieta šiuo požiūriu tenka Ig. Jonynui, kuris plačiau publikuoti darbus pradėjo tik III–IV dešimtmečiuose.

⁵⁵⁷ BIRŽIŠKA, M. [Analfabetas]. Visuomenės istorijos mokslas ir studentija. *Visuomenė*, 1910, nr. 7–8, p. 263–268.

⁵⁵⁸ JANULAITIS, A. Mikalojus Akelaitis (Lietuvių rašytojas 1829–1887), *Švietimo darbas*, 1920, nr. 11, (p. 46–59), p. 46.

⁵⁵⁹ RAGAUSKAS, A. (2009).

⁵⁶⁰ JANULAITIS, A. Valstiečiai ir 1831 m. revoliucija Lietuvoje: (iš Šiaulių ekonomijos archyvo). Vilnius, 1910, 29 p.

istoriografijos ir istorijos atvertims. Iš to galima suprasti, kad jokie filosofų pamokymai, komentarai ar pastabos, matyt, nebūtų radę efektyvaus atgarsio, net jeigu jie būtų buvę. Apibendrinimų vengimas, darbų metodiškumas, nuoseklumas ir sistemingumas, apie kuriuos daug kartų kalbėta lietuviškosios istoriografijos tyrimų tradicijoje⁵⁶¹, įskaitant ir atsiminimų pobūdžio medžiagą⁵⁶², *objektyvumas*, kritiškumas darbe su istorijos šaltiniais palaipsniui virto naujojo istorikų etoso Lietuvoje pagrindu. Neatsitiktinai jaunieji, jau kitos kartos atstovai gana greitai pradėjo antrinti palaipsniui nusistovintiems istorinio tyrinėjimo normoms⁵⁶³ ir pažintinių interesų sampratai⁵⁶⁴.

Radikaliai pasikeitus sociopolitinėms ir sociokultūrinėms sąlygoms, Lietuvai tapus nepriklausoma valstybe su *Lietuvos universitetu* Kaune, Lietuvos istoriografijai ir istorikams susidarė palankesnės sąlygos ieškoti, kritiškai įvertinti ir išdėstyti raštu tyrimų rezultatus, o naujasis istorikų etosas sudarė prielaidas leisti ieškoti savo istorinių *faktų Monblano*⁵⁶⁵. Tokiu būdu būtent tarpukario Kaune galutinai susiformavo *Kauno istorinės mokyklos* empirinė kryptis. Aiškiai ir vienareikšmiškai nubrėžti jos ribas nėra paprasta. Tačiau, šiaip ar taip, ji buvo dominuojanti, centrinė tarpukario Lietuvos istoriografijos ašis, kurios orbitoje sukosi absoliuti dauguma istorijos srities darbus rašiusios ar istorijos metodui ypatingą vaidmenį teikusios kūrybinės inteligentijos. Jeigu remtumėmės tuo pačiu prancūzų XIX a. pabaigos pavyzdžiu, norint *sumokslinti*, autonomizuoti istoriją, suteikti jai savarankišką intelektualinių paieškų pobūdį ir metodą, vargu ar galėjo būti kitaip.

Vis dėlto yra vienas ryškus skirtumas tarp to, kaip XX a. Prancūzijoje vertinta XIX a. pabaigos–XX a. pradžios istoriografijoje dominavusi *École Méthodique*, ir

⁵⁶¹ LUKŠAITĖ, I. (1972), MERKYS, V. (1984, 1991, 1998), JURGINIS, J. (1989).

⁵⁶² DAUGIRDAITĖ-SRUOGIENĖ, V. (1957).

⁵⁶³ MATUSAS, J. Ką mes darom savo istorijai? *Naujoji Romuva*, 1932, nr. 49, p. 1070.

⁵⁶⁴ ŠAPOKA, A. Raskim lietuvius Lietuvos istorijoj. *Naujoji Romuva*, 1932, nr. 21, p. 481–482.

⁵⁶⁵ Žr.: M. Biržiškos, A. Janulaičio ir Ig. Jonyno publikuotus darbus nepriklausomos Lietuvos laikotarpiu (Žr.: Bibliografijoje).

to, kaip XX a. ir dabarties Lietuvoje vertinama tarpukario Lietuvos istoriografija. Ir vienu, ir kitu atveju ilgai dominavo panašus požiūris į savo buvusios istoriografinės tradicijos patirtis – *tai pozityvizmas* (!). Tačiau Prancūzijoje pozityvizmas buvo ilgai koneveikiamas, o Lietuvoje, ypač sovietmečiu, vertintas kaip pažangi, viena pažangiausių buržuazinės visuomenės minties srovių. Toks vertinantis, etiketėmis persunktas žvilgsnis išlieka vyraujantis ir šiandien. Įdėmiau įsižiūrėjus į Prancūzijos istoriografijos savirefleksijos patirtis, gal tikrai verta įsiklausyti į Ch. Carbonell'io raginimus atsiriboti nuo *pozityvizmo* kaip etiketės, vartojamos pernelyg dažnai ir laisvai, per daug supaprastinančios ir schematizuojančios istoriografinį vyksmą.

I.4. Žinių migracijos fenomenas: Levo Karsavino vieta istorikos idėjų lauke

LU / VDU tarpukariu dirbo nemažai rusų tautybės ar ikirevoliucinėje Rusijoje savo akademinę karjerą pradėjusių mokslininkų. Keletas iš jų buvo tampriai susiję su istorijos mokslo vystymui skirtomis institucijomis. Trečiajame dešimtmetyje LU HMF profesorius ir Visuotinės istorijos katedros vedėjas buvo Pavelas Gronskis (1883–1937). Nuo 1928 m. užimti šią katedrą buvo pakviestas profesorius Levas Karsavinas (1882–1952), o nuo 1933 m. VDU HMF privatdocentu tapo Ivanas Lappo (1869–1944). Istoriografijos tyrinėtojai yra daug kartų pažymėję, kad jaunam *Lietuvos universitetui* trūko kvalifikuotų mokslininkų, todėl buvo ieškoma galimybių pakviesti mokslininkus iš užsienio. Rusijos pilietinio karo įkarštyje, kaip ir didelė dalis Rusijos kūrybinės inteligentijos, apsigyvenę ir dirbę europiniuose rusų išeivijos centruose, P. Gronskis ir L. Karsavinas į Kauną atvyko iš Paryžiaus, o I. Lappo – iš Prahos. Tiek jų ankstesnės akademinės patirtys ikirevoliucinėje Rusijoje, tiek išeivijos laikotarpio sumanymai ir darbai, pagaliau, atvykimas į Lietuvą ir darbas šios jaunos valstybės besikuriančiose mokslo institucijose, leidžia kalbėti apie tam

tikrą *žinių migracijos* fenomeną, kurio vienas konkretus aspektas mums čia bus svarbus.

Peterburgo universiteto docentas Levas Karsavinas 1916 m. apgintą savo disertaciją, kaip teigta istoriografinėje literatūroje, apie *vidutinį religingumą viduramžiais*, pradeda gana aiškiai išreikšta kritika, kuri skirta populiariam prancūzų autorių (Ch. V. Langlois ir Ch. Seignoboso) istorijos metodo vadovėliui. Pagrindinis klausimas, į kurį pažvelgiama, yra chronologiškai suprantama istorijos metodo operacijų (euristikos, šaltinių kritikos, interpretacijos) seka, analizės ir sintezės vienareikšmis atskyrimas į tam tikras istoriko darbo pakopas. L. Karsavinas vienareikšmiškai sako, kad šaltiniai kritikuojami, jų ieškoma, jie interpretuojami kartu, ir išties bet kokio veikalo rašymas yra savotiškas būvimas *nuolatiniame sintezės procese*⁵⁶⁶. Ši idėja pasirodo svarbi, charakteringa, prisimenant tai, kad vienas ryškesnių momentų, dėl kurių istorijos metodo vadovėlių autoriai matomi kaip *žengę žingsnį atgal*, lyginant su J. Droyseno *Istorika*, ir buvo būtent šis *euristikos–kritikos–interpretacijos–dėstymo* chronologinis supratimas⁵⁶⁷.

Nepasitikėjimas tuo, ką L. Karsavinas pavadino *pozityvia metafizika*, ir kritika buvo dar aiškiau charakterizuota *Istorijos teorijoje*, kurioje autorius apibūdino minėto vadovėlio generalinės krypties formuotojus kaip besilaikančius pernelyg didelių reikalavimų, dažnai net neįvykdomų istorijos darbų autoriams. Apžvelgdamas įvadies, pradines (pradedantiesiems, t. y. studentams, skirtas) istorijos metodologijai skirtas dalis L. Karsavinas nusakė, jo supratimu, svarbiausius *Introduction aux études historiques* (1898 m.)⁵⁶⁸ trūkumus:

⁵⁶⁶ KARSAVIN, L. *Osnovy Srednevekovoi Religioznosti v XII–XIII Vekakh* [Основы средневековой религиозности в XII–XIII веках, преимущественно в Италии. Петроград, 1915, XVI, 360 p.]; čia naudotasi antru šio darbo leidimu – [подготовка текста А. К. Клементьева; послесловие и примечания А. К. Клементьева и С. Ю. Клементьевой. Санкт–Петербург, 1997], p. 16.

⁵⁶⁷ NORKUS Z. *Istoriką...* p. 81–82.

⁵⁶⁸ Šio vadovėlio vertimas į rusų kalbą pasirodė jau 1899 m.

Ta nedidelė knygutė gali gerai papildyti Nr. 1⁵⁶⁹, bet reikia atsargiai elgtis su autorių tvirtinimais ir patarimais. Autoriai laiko kiekvieną *istorijos teoriją* būtinai arba *trivialia* (ko neišvengė ir jų knygelė), arba *transcendentine*, t. y. aišku, metafiziška, ir tai pasireiškia ir jų kolektyviniame darbe kaip labai nepatenkinama pozityvi metafizika. Statydami labai griežtus, dažnai net neįvykdomus reikalavimus statyti istoriją vien tik ant šaltinių ir naudoti medžiagą tik iš pirmų rankų, autoriai patys pripažįsta, kad istorikai dirba kitaip, bet *nekalba apie tai dėl skandalo baimės*. Knyga perdaug suprastina istorinį metodą, linkusi į schematizmą ir orientuojasi į praktiškus tikslus – duoti vadovaujančių patarimų kaip dirbti, dažnai ginčijamų ir perdaug detalių <...>⁵⁷⁰.

Jau minėjome, kad itin aukštais reikalavimais studentų euristiniais ir kritiniams sugebėjimams žinomas HMF, kuriame dirbo ir L. Karsavinas, Lietuvos istorijos katedros vedėjas Ig. Jonynas studentams gilinimuisi į istorijos metodologiją buvo rekomendavęs būtent šį *griežtų reikalavimų* vadovėlį. Šioje vietoje, beje, galima detaliau nurodyti, kad Ig. Jonynas paruošė *pavyzdinųjų Lietuvos istorijos temų ir pagrindinės, žymiausios literatūros tomis temomis sąrašą*⁵⁷¹ 1929 m. išverstai ir pasirodžiusiai Karsavino *Istorijos teorijai*, t. y. darbui, kuriame apie Ig. Jonyno studentams rekomenduojamus prancūzų istorijos metodologijos autoritetus buvo atsiliepiama gana skeptiškai. Ši smulkmena, tikėtina, gali būti traktuojama kaip iliustratyvi nuoroda į tam tikrą potencialų *Kauno istorinės mokyklos* nehomogeniškumą. Kitaip sakant, jau iš pateiktos ilgos citatos, kurioje L. Karsavinas atsiliepia apie prancūzišką istorijos metodo vadovėlio variantą, galima spręsti, kad tam tikrą istorijos metodo *suvadovėlinimo* implikuojamą *filosofinę istorikų nekaltbę* Lietuvoje, kaip ir tuometinėje Europoje, mėginta įveikti⁵⁷².

⁵⁶⁹ Pirmu numeriu šiame kontekste L. Karsavinas nurodė E. Bernheimo darbo naują leidimą: *Einleitung in die Geschichtswissenschaft*. Berlin, 1926.

⁵⁷⁰ Geriausiai minimame vadovėlyje L. Karsavinas įvertino tuos skyrius, kurie koncentravosi į šaltinių kritiką (ypač išorinę), ir kuriuos parašė Ch. Langlois (Žr.: KARSAVINAS L., *Istorijos teorija*. Kaunas, 1929, p. 54–55).

⁵⁷¹ JONYNAS, Ig. Lietuvos istorija [nuo ikivalstybinių laikų iki XVI a. pabaigos: *pavyzdingosios* temos ir *žymiausia* literatūra]. Sudarė Ignas Jonynas. In: KARSAVINAS, L. *Istorijos teorija*. Kaunas, 1929, p. 80–83.

⁵⁷² Plačiau apie badymus įveikti istorikų susilaikymo nuo bet kokių filosofinių klausimų tradiciją Lietuvoje: (Žr.: GIEDA A. *Filosofinės istorikų nekaltybės* įveikos modusai. *Inter-studia humanitatis*, 2007, nr. 4, p. 166–179).

Charakteringa, kad XIX a. pabaigoje–XX a. pradžioje išryškėjusią profesionalių istorikų praktinio, konkretaus darbo tendenciją vokiečių istorizmo tyrinėtojas ir teoretikas Ernstas Troeltschas savo darbe *Der Historismus und seine Probleme* (Tübingen, 1922) pavadino *susilaikymu nuo bet kokių filosofinių klausimų*. Nors šio apibūdinimo chronologija sutapo su *Lietuvos universiteto* veiklos pradžia, tačiau tam tikros, tikėtina, *bendraeuropinės* istoriko profesijos tendencijos laipsniškai jau buvo išryškėjusios ir Lietuvoje⁵⁷³. L. Karsavinas savo darbais ir istorikos samprata aiškiai mėgino tas tendencijas išjudinti.

Atvykęs į Kauną profesorius L. Karsavinas, jau beveik prieš dešimtmetį išleidęs savo *Įvado į istoriją* versiją rusų kalba⁵⁷⁴, susidarius tinkamoms aplinkybėms, tą darbą, pavadintą *Istorijos teorija*, išleido ir lietuviškai⁵⁷⁵. Čia L. Karsavinas pasirodo kaip plačių filosofinių užmojų istorikas ir, aiškiai vienas pirmųjų Lietuvos kultūroje, konceptualus istorijos teoretikas. Charakterizuojamą teorinę literatūrą profesorius suklasifikuoja į kelias svarbiausias rūšis. Jas sudaro istorijos metodologija (22 pozicijos), istoriografijos ir istorijos teorijos raida (14 pozicijų), moksliskai apibendrinančioji (nomotetinė) kryptis (16 pozicijų), istorinis materializmas (13 pozicijų), ideografinė kryptis (25 pozicijos). Pirmai pažinčiai su istorijos metodologijos sritimi patariama paskaityti *žinomo senovės pasaulio istoriko* polemikoje su naujausiomis pažiūromis (ypač su K. Lamprechto pažiūromis) išdėstyta *istorijos uždavinių ir metodų charakteristiką* – Eduardo

⁵⁷³ Tam tikrą *filosofinio asketizmo* strategiją puoselėjo ne vienas tarpukario Lietuvos istorikas. Su tuo turėjo ryšį ir dar vienas, specifinis *savokų* vartojimo lygmens momentas. Pabrėžtinai buvo akcentuojamas *filosofavimo* (iš esmės juo vadinant bet kokią abstraktesnę mąstymą) nesuderinamumas su istoriko veikla. Pavyzdžiui čia gali būti TFF profesoriaus Antano Alekno požiūrio charakteristika: <...> *net ir [dokumentų] interpretacijoje jis nesiekė toliau, kiek leido dokumento raidė, tuščiai ne „filosofuodamas“*. *Dėl to nei jo veikaluose, nei paskaitose nerado sau vietos nei tuščios panegirikos, nei perdėjimas, nei bergždi spėliojimai*. Prof. A. Alekna geriau mėgo nepasakyti, negu per daug pasakyti. Už tą bardavo ir savo studentus: daugiau „filosofuojančius“ ir „dideles ekskursijas“ savo referatuose darančius seminarų dalyvius visada sutikdavo jo griežtas *v e t o*, (Žr.: SUŽIEDĖLIS S. A. a. Prof. Kan. A. Alekna (1872–1930 m.), *Tiesos kelias*, 1930, nr. 9, p. 536–545); iš esmės tą patį įvairias rakursais paliudijo ir kiti buvę A. Alekno studentai (Žr.: DUNDULIS, B., A. a. Prof. Kan. A. Alekna, *Ateitis*, 1930, nr. 8–9, p. 361–365; ŠLEŽAS, P. Prof. Kan. A. Alekna: gyvenimas ir darbai. *Athenaeum*, 1931, t. 2, sąs. 1, p. 59–75; IVINSKIS, Z. A. Alekna – Lietuvos istorijos tyrinėtojas. *Naujoji Romuva*, 1936, nr. 9, p. 196–198.

⁵⁷⁴ КАРСАВИН, Л. Введение в историю (теория истории). Петроград, 1920, 78 p.

⁵⁷⁵ KARSAVINAS, L. *Istorijos teorija*. Kaunas, 1929, 86 p.

Meyerio (1855–1930) trumpą, *vieną geriausių ir naudingiausių* įvadinių rašinių (*Zur Theorie und Methodik der Geschichte*. Halle, 1902, 56 p.)⁵⁷⁶. Vėliau būtų galima *tiesiai pradėti tyrinėti vieną platesnių metodologijos darbų*, tarp kurių buvo įvardyta ir A. Lappo-Danilevskio *Istorijos metodologija* (1910–1913 m.)⁵⁷⁷. Pagaliau, su aktualia *šių dienų literatūra teoriniais istorijos klausimais* galima susipažinti iš Henri Berro redaguojamo žurnalo *Revue de synthèse historique*⁵⁷⁸. Šis momentas, o kartu kvietimas, pasiūlymas studentams, vienaip ar kitaip, suartina L. Karsavino ir nagrinėto A. Voldemaro atvejo teorines-metodologines pretenzijas, orientacijas ir preferencijas.

L. Karsavino *Istorijos teorija* turėjo intenciją atsakyti į tokius klausimus: *kas yra istorija, kokie jos tikslai ir istorinės medžiagos tyrinėjimo metodai, kame yra istorinio galvojiimo ypatybės, taigi ir reikšmė?*

Pirmiausia L. Karsavinas apibrėžia istorijos teoriją kaip mokslą, *tiriantį istorinio proceso ir jo pažinimo esmę bei savybes*, taip pat nurodo jo skirtingumą nuo istorijos filosofijos, kuri koncentruojasi *į tuos pačius klausimus ir patį istorijos procesą sąryšy[je] su absoliutu*. Pačios pamatinės istorijos, istorijos teorijos prielaidos ir klausimai apie istoriją, jos metodus ir istorinio mąstymo ypatybes sukelia didelių ginčų ir *tarp istorikų specialistų ir tarp filosofų, tiriančių istorijos teoriją*, todėl kiekvienas *pats turi ieškoti atsakymų į savo klausimus*.

Fiksuoti ir *nujausti* pagrindinius istorijos kaip mokslo principus ir pagrindus gali padėti praktiškai orientuotas darbas su istorijos šaltiniais ir klasikinių istorijos veikalų studijavimas, tačiau patiems principams *suvokti* neužtenka susipažinti, *kad ir labai nuodugniai, su pavyzdingais darbais ir specialiais tyrinėjimais*, o todėl *lygiagrečiai reikia [tai pat] studijuoti [ir] istorijos teorijos literatūrą, kur minėti*

⁵⁷⁶ Dėl minėtos knygos trumpumo ir dėl to atsirandančio nepilnumo, pasak L. Karsavino, reikėtų dar papildyti pradines studijas E. Bernheimo darbu *Einleitung in die Geschichtswissenschaft* (Berlin, 1926) ir pirmaisiais skyriais, skirtais išorinei kritikai, iš Ch.-V. Langlois / Ch. Seignoboso darbo *Introduction aux études historiques* (Paris, 1898), (Žr.: KARSAVINAS, L. Istorijos teorija...p. 56).

⁵⁷⁷ KARSAVINAS, L. Istorijos teorija... p. 57.

⁵⁷⁸ Ten pat, p. 68.

principai išskelti pirmon vieton. Kadangi tokios literatūros yra daug ir labai įvairios, tai reikalingi tam tikri į pagrindinių istorijos teorijos problemų lauką įvedantys pradiniai nurodymai. Jie gali būti tik *subjektyvūs*⁵⁷⁹, suprantant tai, kad *neįmanomas vadinamasis objektyvus svetimų pažiūrų dėstymas (iš tikrųjų ir nesamas) ir vien tik naudinga priėti prie savarankiško pastato kritikuojant vieną iš teorijų, paimtą pagrindine. Istorijos teorijos tikslas nėra pateikti, suformuoti skaitytojui istorijos supratimo schemą ir sistemą neginčijamų tiesų, kurias skaitytojas galėtų galutinai išmokti ir vadovautis.* Tokia nuostata būtų tik kenksminga savarankiškam darbui, nes mokslo prasmė ne vergiškame svetimų teorijų, kad ir viešpataujančių, išmokime, bet laisvame ieškojime tos tiesos, kuri aukštesnė, gilesnė ir platesnė už visas mėginančias ją išreikšti teorijas⁵⁸⁰. Istorikui irgi svarbu stengtis ieškoti savo filosofinio išeities taško, *teorijos*, nes tik tas gali suprasti savo mokslą, kas kelia ir fundamentalesnio pobūdžio (uždavinių, prasmės, teorijos) klausimus, o *rasti savąją istorinę pasaul[ė]žiūrą turi stengtis kiekvienas istorikas, jei jis nenori likti paprastas amatininkas.* Kiekviena teorija yra individuali ir subjektyvi, bet tai nereiškia, kad klaidinga, nes mokslo tiesa nėra paprasta nuomonių apie vieną ar kitą dalyką suma, bet *organiška sistema įvairialypių teorijų ir nuomonių.* Būtent todėl per drąsu būtų manyti, kad *paskiras žmogus gali išreikšti visa tai, dėl ko darbuojasi ištisos kartos*⁵⁸¹.

Istorijos teorijoje išryškėjo tam tikras L. Karsavino conceptualus skirtumas nuo tradicinių istorijos metodui skirtų vadovėlių ir nuo istorijos tyrimo metodikai skirtos istorikos šakos. Tai leidžia laikyti autorių savito filosofinės istorikos varianto, turinčio ypatingų sąryšių tiek su kritinės istorijos filosofijos, tiek su

⁵⁷⁹ Tai viena ryškesnių L. Karsavino darbuose fiksuojamų tezių, vienu ar kitu požiūriu ji tiesiogiai susijusi su vadinamojo *objektyvizmo* kritika ir nuvainikavimu.

⁵⁸⁰ Ši traktuotė neabejotinai turi sąsają su tuo, kaip mokslą ir studentų pradinius ieškojimus ir nusiteikimus mokslo lauke charakterizavo A. Voldemaras (Žr.: VOLDEMARAS, A. (1925), p. 211–231).

⁵⁸¹ *Intersubjektyvistinę mokslo sampratą* L. Karsavinas puoselėjo ir įvairiuose kituose savo darbuose. Šiai sampratai akivaizdžiai neatsispyrė ir kai kurie L. Karsavino studentai (Žr.: TRUMPA, V. (1937a)).

klasikinės istorijos filosofijos tradicijomis, atstovu. Tam tikru mastu tai atsispindi ir darbo koncepcinėje sąrangoje⁵⁸².

Tam tikras įvadas į istorijos darbo proceso supratimą, pasak L. Karsavino, galėtų būti vieno ar kito specialiesnio, siauresnio klausimo studijavimas (pvz., Atėnų demokratijos krizė V a. prieš Kr. gale, popiežių valstybės susidarymas⁵⁸³, rusų valstybės susidarymas, krikščionybės plėtra Lietuvoje), derinamas su istorijos teorijos srities literatūros skaitymu. Kaip pagalbinis istorijos teorijos ir metodologijos principų taikymo pavyzdys būtų naudingas ir klasikinių istorijos darbų skaitymas (pastebėtina šiuo atveju, ką profesorius laikė tuometine istorijos darbų *klasika*⁵⁸⁴). Vienaip ar kitaip, tai nėra privaloma istoriko darbo ir studijų schema, nes kiekvienas, būdamas individualus, gali tik pats susidaryti studijavimo planą. Tačiau visi iš čia pažymėtų studijų elementų, pasak L. Karsavino, vienu ar kitu būdu, anksčiau ar vėliau turi įeiti ir į individualų istoriko darbo ir studijų planą.

⁵⁸² Įvadas, p. 3–6, Pagrindiniai istorijos teorijos klausimai (čia charakteringi ir istoriją kaip procesą liečiantys filosofiniai klausimai), p. 6–54, Trumpa istorijos filosofijos ir metodologijos literatūros apžvalga p. 54–68, Moksliskai apibendrinančioji (nomotetiškoji kryptis), p. 63–64, Istorinis materializmas, p. 65, Ideografinė kryptis, p. 65–68, Klasiškųjų istorijos darbų sąrašas, p. 68–72, Temos specialiesiems darbams, p. 72–83 (Žr.: KARSAVINAS L. Istorijos teorija. Kaunas, 1929).

⁵⁸³ VDU studentas Antanas Vasiliauskas (A. Vasys-Vasiliauskas, 1902–1974 m.), vėliau žinomas diplomatikos, paleografijos ir istorijos specialistas, nuo 1936 m. dirbęs VDU HMF Visuotinės istorijos katedroje vyr. asistentu, 1932 m. pristatė prof. L. Karsavinui savo 73 lapų diplominį darbą *Bažnyčios valstybės susidarymas*, kuriame nuolat cituojami arba laisvai nupasakojami L. Karsavino įvairūs darbai (L. 16, 23, 24, 25, 26, 30, 32, 38, 39, 42, 51, 53, 54, 56, 59, 62, 65, 67, 68, 70). Prof. L. Karsavinas parašė tokią pastabą šio darbo paraštėje: *Kad ir kompiliatyvinio pobūdžio, bet sąžiningai atliktas darbas. Autorius, kiek begalėdamas, stengėsi remtis šaltiniais. Ne jis kaltas, kad Universiteto bibliotekoje nėra tų šaltinių leidinių ir kad autorius turėjo jų ieškoti tekstų knygoje. Gerai. 1932 06 01, Leonas Karsavinas, (LCVA, f. 631/10/255, l. 1–73).*

⁵⁸⁴ Tarp dvidešimt penkių nurodomų *klasiškųjų istorijos darbų* autorių Vokietijos istoriografijos atstovų buvo dešimt (B. G. Niebuhr, 1776–1831, L. von Ranke, 1795–1886, J. G. Droysen, 1808–1884, G. Waitz, 1813–1886, Th. Mommsen, 1817–1903, H. von Treitschke, 1834–1896, F. Meinecke, 1862–1954, ir kt.), penki – Prancūzijos (J. Michlet, 1798–1874, A. de Tocqueville, 1805–1859, E. Renan, 1823–1892, H. Taine, 1828–1893, N. D. Fustel de Coulanges, 1830–1889), keturi – Jungtinės Karalystės (E. Gibbon, 1737–1794, G. Grote, 1794–1871, Th. B. Macaulay, 1800–1859, Th. Carlyle, 1795–1881) ir keturi Rusijos (S. M. Solovjov, 1820–1879, K. N. Bestužev-Riumin, 1829–1897, V. O. Kliučevskij, 1841–1911, S. F. Platonov, 1860–1933). Taip pat čia dar nurodomas vienas italų autorius (P. Villari, 1827–1917) ir Šveicarijos meno ir kultūros istorikas Jacobas Burckhardtas (1818–1897), (Žr.: KARSAVINAS, L. Istorijos teorija... p. 68–72).

Pagrindinius istorijos teorijos klausimus profesorius pradeda istorijos dalyko apibrėžties nužymėjimu – *tai žmonija jos socialiaime (t. y. visuomeniniame, politiškame, materialiai ir dvasiškai kultūriniame) išsivystyme*. Tačiau nereikėtų painioti *išsivystymo* sąvokos su pažanga, nes išsivystymas – tai *tolydinis atmainų procesas*. Šis *išsivystymo tolydumo* pripažinimas susijęs su laisvos valios ir tikslingos žmonių veiklos pripažinimu istorijoje, tačiau pabrėžiama ir tai, kad visi poelgiai yra organiškai susiję su juos gimdančia aplinka. Tolydus išsivystymas istorikui svarbus kaip istorinio subjekto, *socialiai veiklios, kultūrą kuriančios* žmonijos išsivystymas. Tačiau pastaroji idėja gali egzistuoti tik būdama susijusi su tam tikra metafizika, kaip ir istorijos teorija kaip tokia (pasak L. Karsavino, ji galima tik kaip susijusi *su ta ar kita metafizika*).

Išsivystymo mokslas ir išsivystymo subjektas (*socialiai veikli žmonija*) turi būti *visalaikė ir visaerdvė* vienybė⁵⁸⁵. Kritinėje literatūroje daug kartų pažymėta, kad būtent šis konceptualinis pagrindas, tai, kas vadinama *visa ko vienovės metafizika*, L. Karsavinui buvo išeities taškas ir pagrindas, jį suprantant kaip autentiškos rusiškojo mąstymo filosofinės tradicijos tąsą⁵⁸⁶, pradedant svarstyti teorinius istorijos klausimus.

Istorijos teorija šiuo požiūriu yra kartu ir istorinės būties ir istorinio pažinimo teorija. Pirmąją L. Karsavinas konstruoja remdamasis *visa ko vienovės* metafizika ir istorinių subjektų (žmonija, kultūra, tauta ir t. t.) hierarchijos principais, o antroji gimsta daugiau ar mažiau iš *diskusijų* su H. Rickerto ir W. Dilthey'aus, kritinės istorijos filosofijos pradininkų, historiografijos teorijomis. Iš esmės, pasak tyrinėtojų, L. Karsavinas kėlė uždavinį nuosekliai filosofiskai apmąstyti istorijos tyrimo prielaidas, sukurti vieningą istorinės būties ir istorinio pažinimo koncepciją⁵⁸⁷. Kita vertus, galima teigti, kad savo pateikiamos teorinės

⁵⁸⁵ Šios *vienybės* vieną iš interpretacijų žr.: NAMLI, E. Visalaikis kaip istorinė filosofinė paradigma. *Naujoji Romuva*, 1998, nr. 2 (522), p. 51–53.

⁵⁸⁶ RAUDELIS T. Levas Karsavinas ir Lietuva, *Kultūros barai*, 1990, nr.12. p. 50.

⁵⁸⁷ SVERDIOLAS, A. Kultūra lietuvių filosofų akiratyje. Vilnius, 2012, p. 184.

perspektyvos, o kartu ir teorinės, istorijos klausimus liečiančios literatūros ribose, L. Karsavinas sujungia, integruoja abi istorikos šakas, kurios atsišakojo, suskilo XIX a. antrojoje pusėje⁵⁸⁸. Vienaip ar kitaip, istorinio metodo supratimo prasme L. Karsavino pozicija yra aiškiai svetima *induktyvizmui*, pabrėžiant tai, kad *istorikas niekad neturi darbo su atskirais, nutrūkusiais nuo visko faktais*.

Kadangi istorijos subjektas matomas kaip tam tikra vienybė, sutampanti su išraiškų daugybe, tai tas subjektas turi būti *dauginga vienybė*. Išsivystymo subjektas negalėtų egzistuoti be savo *išraiškų* arba *individuacijų*. Žemesni socialiniai žmonijos išsivystymo subjektai yra kultūrų subjektai (pvz., antikinės, Europos, rusų), tautos, socialinės grupės ir, galiausiai, individas. Individas nėra vienintelė istorinė realybė, o toks supratimas vestų prie istorinio atomizmo, istorinio materializmo ir mechaniško istorijos aiškinimo. Lygiai taip pat nėra ir socialinių subjektų be individų, o toks aiškinimas būtų *bloga spiritualistiška metafizika*, kurios pavyzdžiu galėtų būti *bendros žmonių kultūros* idėja. Tokia abstrakti kultūros idėja skatintų nepageidaujamus žingsnius *prie tautiškumo paniekinimo, prie tautos ypatybių neigimo ir prie pačios istorinės tikrybės nususinimo*.

Socialinės veiklos formos (ekonominė, politinė, filosofinė, religinė ir t. t.) yra tarpusavyje visada glaudžiai persipynusios, nes jos pasireiškia viename ir tame pačiame išsivystymo subjekte, kaip ir *mano gyvenime visas aš ištisai galvoju, noriu ir t. t.* Svarbu pripažinti įvairių socialinės veiklos formų vienybę ir tai, kad materialios veiklos vienybę su psichine *galima pastebėti tik psichiniame momente, nes kiekviena sociali veikla pirmiausia yra dvasinė, vadovaujama ne materijos, o reikalų, norų ir t. t., t. y. psichinės eilės faktų*. Būtent dėl to istorijai įteisinama vieta *dvasios mokslų* eilėje, ką taip *energingai tvirtino Dilthey'us*. Taigi, dar

⁵⁸⁸ NORKUS, Z. Istorika... p. 79–82.

labiau konkretizuojant ir ieškant istorijos apibrėžties, ji yra *psichiškai socialus žmonijos išsivystymas*⁵⁸⁹.

Toks apibrėžimo susiaurinimas, detalizavimas jau atveria kartu ir tam tikras specifines istorijos metodo savybes. Viena iš atraminių jo savybių atsiranda iš tvirto įsitikinimo, kad psichiniam procesui, kuris yra tolydus ir be pertrūkių, atskirų aiškių momentų, nepritaikoma priežastingumo kategorija. Konkretus psichinis patyrimas *tolydiniame sielos procese* išreiškiamas *aš* ir *ne aš* sandūra, todėl ne tokie svarbūs pasirodo priežastiniai ryšiai, kaip *dialektinis būtinumas*. Kaip išvis įmanomas svetimo psichinio proceso pažinimas – tai istorikui svarbus, jo darbo būdą paliečiantis klausimas. Šį procesą, pasak L. Karsavino, galima suprasti tik *susigyvenant arba įsigyvenant juose, įsijaučiant, taigi, susigyvenimas guli istorinio galvojimo pagrinde*. Istorija kaip mokslas galimas todėl, kad mes galime patirti kitų sielos procesus, tačiau ne transformuodami juos, atitraukdami nuo istorinio konteksto, o tų procesų realybėje. Pagaliau, iš įsigyvenimo į kito subjekto išsivystymą plaukia *pažįstančiojo subjekto supanašėjimas su pažįstamuoju*⁵⁹⁰. Todėl istorikas, pažindamas tam tikrą istorinio subjekto išsivystymą, pats tampa *to subjekto individuacija*. Būtent su tuo sietinas dar vienas istorijos kaip mokslo apibrėžimas: istorijos mokslas – *tai istorinio subjekto savižina (susivokimas)*, t. y. *savižina tos socialinės grupės, kurią atstovauja istorikas, jo gadyinės, jo tautos ir, galiausiai, žmonijos*. Vis dėlto tai nereiškia, kad istorijos moksle reliatyvizmas yra neišvengiamas, nes svarbu atmesti ir istorijos

⁵⁸⁹ Tam tikras istorijos psychologizavimas, aptinkamas tiek L. Karsavino ankstyvuosiuose darbuose ikirevoliucinėje Rusijoje, tiek ir Analų mokyklos kristalizacijos kontekste Prancūzijoje, leido tyrinėtojams gana plačiai ieškoti vienokių ar kitokių sąryšių tarp L. Karsavino idėjų ir Analų mokyklos konceptualių pagrindų. Būtent šiame kontekste ne kartą buvo įžvelgiamas ir tam tikras konceptualus L. Karsavino darbų reikšmingumas, autorius matytas kaip vienas iš ankstyvųjų būsimos Analų mokyklos keliaisėjusių Rytų Europos istorikų, pagaliau, kreipiant dėmesį į L. Karsavino gyvenimo Paryžiuje laikotarpį (1925–1928 m.), kelta hipotezė apie galimus L. Karsavino kontaktus su M. Blochu ir L. Febvre'u (Žr.: ЯСТРЕБИЦКАЯ А. Л. Историк-медиевист Лев Платонович Карсавин (1882–1952), аналитический обзор. Москва, 1991, 131 p.; ЯСТРЕБИЦКАЯ А. Л. Историк культуры Лев Платонович Карсавин: у истоков исторической антропологии в России. *Диалог со временем*. Историки в меняющемся мире. Москва, 1996, p. 35–68).

⁵⁹⁰ Šios sampratos ir pagal naudojamas sąvokas, ir pagal problematikos turinį turi aiškias sąsajas su W. Dilthey'aus gyvenimo hermeneutikos koncepcijomis (Žr.: NORKUS, Z. Istorija... p. 143–149).

kaip visiems privalomo abstraktaus mokslo vaizdinį. Istorijos mokslą sudaro taip pat *dauginga vienybė individinių supratimų, pataisančių ir papildančių vienas kitą*. Istorinės pažiūros kinta kartu su žmonijos išsivystymu, ir *jei vieną istorinę pažiūrą pakeičia kita, tai nereiškia, kad pirmoji buvo klaidinga*⁵⁹¹. Istorinės pažiūros būna vienašališkos, individualiai apibrėžtos, tačiau būtent todėl jose yra kažkas savita ir *brangu absoliučiai*. Iš to seka, kad pats istorijos mokslas yra taip pat savotiška *dauginga vienybė*, kaip ir istorinės būties procesas, tačiau tai ne paprastas individualių istorijos supratimų rinkinys, bet jų konkreti sintezė. Ši sintezė gali neįvykti nė vienoje individualioje sąmonėje, tačiau kiekvienai iš jų ji yra ir uždavinys, ir tikslas.

L. Karsavinas nepritaria istorinio metodo apibūdinimui kaip genetiško: genezės ieškojime norima matyti ypatingą naujosios mokslinės, *genetine* vadinamos istorijos bruožą, skiriant ją nuo *pragmatiškosios* ir *pasakojamosios* istorijos. Nepritiriamas pagrindžiamas tokiais argumentais: 1. Tyrinėdamas tam tikrą istorinį procesą, istorikas jį turi suprasti *vienybės visumoje*, tačiau *tamsiose nediferencijuotose pradžiose* daug sunkiau surasti tikrąją paties proceso prigimtį; 2. Tyrinėdamas atskiro istorinio proceso genezę, istorikas praranda bendrą istorinio proceso vienybės perspektyvą, todėl:

<...> istorikui specialistui, atsidėjusiam tyrinėti smulkius procesus, dažnai visas istorinis išsivystymas išrodo ne kitaip, kaip priežastinė įvairių faktorių kombinacija, kas, žinoma, visai natūralu, bet labai neistoriška ir neduoda autoriui suprasti istorinio proceso, net to atskiro, kurį jis tiria.

Bendro istorinio subjekto išsivystymo supratimo negalima susiformuoti iš atskirų faktų, kaip negalima suprasti *kito sielos gyvenimo* iš pastabų rinkinio apie tam tikrą individualybę. Priešingai, dažnai vienas bruožas ar smulkmena gali nelauktai padėti suprasti *kito vidaus išsivystymo reikalą*. Todėl aišku, kad istorijos pažinimo metodas turi tam tikrų sąsajų su *meniniu metodu*, tačiau pagrindinis skirtumas

⁵⁹¹ Visiškai kitokia traktuotė šiuo požiūriu matome istorijos metodo vadovėlių tradicijoje, kuomet istoriografija ir jos raida yra skirstoma pasakojamosios, pragmatinės ir genetinės istorijos laipsniais.

tame, kad istorikas neprasimano naujų faktų, o naudojami tik tais, kuriuos pagrindžia istorijos šaltinių tyrinėjimai. Būtent istorijos šaltiniai yra svarbiausia priemonė, kurios dėka istorikas gali *įsigyventi* į praeities vienybę. Tyrinėjant istorijos šaltinius galima išskirti tam tikras metodologines operacijas (datavimas, interpretacija-supratimas, kritika), tačiau visos šios operacijos, paprastai atskiriamos metodologijos traktatuose ir vadovėliuose, *iš tikrųjų neatskiriamai susipynusios tarpusavy*. Kritikuoti negalima neaiškinant ir neinterpretuojant, o interpretuoti ir kritikuoti – nedatuojant ir t. t. Visos šios operacijos yra galimos tik jų ir šaltinių sąryšyje *su visa visuma mūsų žinių apie tą sistemą arba vienybę*.

Pagrįsdamas istorijos mokslo reikšmę, L. Karsavinas dar sugrįžta prie ontologijos. Būtis yra dviejų polių: *vienybės* (psichinė ir socialiai psichinė būtis) ir *daugybės* (erdvės medžiagos būtis). Pastarąjį, susiskaldžiusį pasaulį tiriantieji gamtos mokslai ima atskirus tos realybės fragmentus, elementus, galėdami juos apibrėžti, t. y. *atskirti jį nuo visų kitų*. Eidami tokiu keliu gamtos mokslai gali pasiekti didžiausią tikslumą, tačiau jie neatsako į daugybę svarbių filosofinių klausimų. Todėl, įvertinant mokslus jų reikšmės atžvilgiu pasaulėžiūrai, t. y. *jų filosofinės reikšmės atžvilgiu, reikia vienoje pirmųjų vietų pastatyti istoriją, ypač mūsų gyvenamoje gadyneje*. Didžiausia pokantinės filosofijos raidos nelaime L. Karsavinas laiko tai, kad mokslinis žinojimas buvo neteisėtai sutapatintas išskirtinai su gamtamoksliu žinojimu. Gamtos mokslai bei matematinis loginis žinojimas negali išaiškinti, *kas yra abstrakčioji būtis ir kaip ji santykiauja su konkrečia, kas yra erdvė, laikas, priežastingumas...* Tokiu būdu filosofija pateko į aklavietę ir todėl *tolimesnis filosofijos išsivystymas priklauso nuo istorijos išsivystymo*⁵⁹². Šios traktuotės, potencialiai trečiame–ketvirtame dešimtmetyje pristatytos Kauno studentams, primena tą platų problematikos lauką, kuriame radosi kritinės istorijos filosofijos gyvybingumas ir aktualumas:

⁵⁹² Tam tikras filosofijos redukavimas į istoriją arba istorijos padarymas filosofijos tinkamą vystymąsi garantuojančiu veiksniu buvo ne vieno tuometinio kritinės istorijos filosofijos teoretiko darbų lauke (Žr.: pvz., apie B. Croces ir R. G. Collingwoodo istorijos ir istoriografijos teorijas, NORKUS, Z. Istorika... p. 102–130).

Kritinė istorijos filosofija atsiranda tada, kai filosofija ima vaidinti istoriografijos tarnaitės vaidmenį, bandydama padėti įveikti istorizmo krizę, pagrįsti objektyvaus ir visuotinai reikšmingo istorijos pažinimo galimybę. Ji baigiasi, paversdama pačią filosofiją dar viena istoriografijos šaka <...>⁵⁹³.

Levas Karsavinas Lietuvos istoriografijos kontekste buvo išskirtinė asmenybė. Tačiau, nepaisant aukšto šiuolaikinio jo kūrybos ir idėjų įvertinimo (*šiaip ar taip, L. Karsavino darbai – tai kol kas svariausias bandymas Lietuvoje istorijos metodologijos srityje*⁵⁹⁴), istoriografiniuose tyrimuose L. Karsavinas nėra aiškiai integruotas į Lietuvos istoriografijos raidos procesus, o taip pat ir į bendresnę istoriografijos vystymosi perspektyvą. Dar daugiau, kartais jo pažiūros kiek dirbtinokai priešinamos Lietuvoje dirbusiems istorikams, o dėl to tyrimuose ryškėjantis L. Karsavino pažiūrų vaizdinys yra nusakomas negatyviai: *L. Karsavino teorinės nuostatos gerokai skyrėsi nuo kitų universiteto istorikų pažiūrų* <...>⁵⁹⁵. Tačiau ar buvo tokių istorikų, kurie būtų artimi L. Karsavino nuostatomis ir paieškomis istorijoje, arba tokių, kuriems L. Karsavino pažiūros būtų artimos – šie klausimai kol kas paliesti aiškiai fragmentiškai ir reikalauja specialesnių tyrimų. Taip pat svarbu pažymėti ir tai, kad L. Karsavino veiklos ir kūrybos Lietuvoje tyrinėjimai ar teorinių-metodologinių pozicijų komentavimai, apsiribojantys lietuviškais masteliais (t. y. liečiantys tik jo veiklą Lietuvoje), neretai neleidžia nei paneigti, nei patvirtinti bendresnio pobūdžio istoriografinių tyrimų pamatinių tezių. Šių abejonių ir klausimų nepanaikina ir neseniai 100 egzempliorių pasirodžiusi, istorijos specialistams ir *plačiajam skaitytojų ratui* skirta monografija⁵⁹⁶. Atkreiptinas dėmesys, kad L. Karsavino tėvynėje jau pradėta rašyti istoriko ir istorijos teoretiko recepcijos istorija⁵⁹⁷. Šiame darbe į L. Karsavino istorikos idėjas ir istoriosofinius polinkius mėginama žvelgti kaip į tam tikrą Lietuvos tarpukario istoriografijos intertekstą,

⁵⁹³ Ten pat, p. 130; Plg.: KARSAVINAS, L. Istorijos mokslo krizė, *Vairas*, 1930, nr. 4, p. 8–14.

⁵⁹⁴ RAGAUSKAS, A. Keletas pastabų dėl istorijos metodologijos tarpukario Lietuvoje. LKMA Metraštis XIX. Vilnius, 2001, p. 67–68.

⁵⁹⁵ LASINSKAS, P. Istorijos mokslas Vytauto Didžiojo universitete 1922–1940 metais. Vilnius, 2004, p. 148, 293.

⁵⁹⁶ LASINSKAS, P. Levo Karsavino fenomenas. Vilnius, 2009, 216 p.

⁵⁹⁷ СВЕШНИКОВ, А. В. / СТЕПАНОВ, Б. Е. История одного классика: Лев Платонович Карсавин в постсоветской историографии. In *Классика и классики в социальном и гуманитарном знании*. Москва, 2009, p. 332–360.

leidžiantį samprotauti ir grįsti Kauno istorinės mokyklos teorinės krypties fenomeną. Tai leidžia perinterpretuoti ir L. Karsavino vietą Lietuvos istoriografijos kontekste.

I.5. Jaunųjų istorikų kartos atstovų teorinės-metodologinės steigtis

Steigtis čia suprantama kaip tokia kultūros filosofijos kategorija, kurią pravartu pasitelkti, kai kalbama apie prieškarinio Lietuvos kultūrą, meną, istoriografiją. Šio skyriaus dėmesio centre – jau prieškarinio laikinojoje sostinėje savo istorijos studijas pradėjusių *jaunųjų istorikų* kartos akademinės ir kultūrinės iniciatyvos, atsispindinčios pirmiausia tekstuose. Čia bus žvelgiama į kai kurių minimos kartos istorikų bandymus pakoreguoti istorijos mokslo teorinius-metodologinius pagrindus, o taip pat ir į siekius, pasiryžimus ir bandymus *steigti* naujus istorijos mokslo savivokos, vertės ir paskirties horizontus. Turint galvoje, kad *jaunieji istorikai* akademiniam moksle iki 1940 m. reiškėsi nedaugiau kaip 10 metų (ir tai, kad jiems 1940 m. tebuvo 25–40 metų⁵⁹⁸), nėra netikėta, kad solidesnių teorinės metodologinės prigimties darbų šios kartos atstovai tarpukariu neparašė⁵⁹⁹. Todėl čia ir pasirinktas *steigtis*⁶⁰⁰ terminas, kuriuo norima nurodyti pirmiausia į tai, kas *jaunųjų istorikų* darbų lauke egzistavo kaip siekinys, bandymas, iniciatyva ar netgi eksperimentas.

⁵⁹⁸ Pvz., Juozui Jakštui 1940 m. buvo 40 metų, Zenonui Ivinskiui – 32 metai, Vincui Trumpai – 27 metai.

⁵⁹⁹ Klausimas, kodėl tokių darbų neatsirado jau po Antrojo pasaulinio karo, kai dauguma *jaunųjų istorikų* atsidūrė išeivijoje, neretai keliamas apeinant esminį istoriografijos padėties pasikeitimą, t. y., tai, kad *jaunieji istorikai* daugumoje atvejų neteko galimybės dirbti akademinį darbą mokslo institucijose. Kita vertus, vargu ar pamatuotas *aukštų reikalavimų kėlimas*, pavyzdžiui, išeivijos laikotarpio Z. Ivinskio darbams vien dėl to, kad jis keletą metų 6–7 dešimtmečiais dirbo Bonos universitete, – aplinkybės rodo, kad šis jo darbas labiau buvo susijęs su žemiškais rūpesčiais. Bendriau žvelgiant, gana negatyvistinis išeivijos laikotarpio istorikų veiklos ir darbų konteksto pasitelkimas įrodinėjant vienokį ar kitokį *istorikų lygį* bendrai (t. y. ir iki 1940 m.), manytina, nėra korektiškas (Žr.: RAGAUSKAS, A. Keletas pastabų dėl istorijos metodologijos tarpukario Lietuvoje. *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*. Vilnius, 2001, t. 19, p. 60–62.

⁶⁰⁰ Platesnis šio termino semantinis laukas kultūros filosofijoje pateikiamas Arūno Sverdiolo darbe: SVERDIOLAS, A. *Steigtis ir sauga: kultūros filosofijos etiudai*. Vilnius, 1996, 367 p.

I.5.1. 1929-ųjų kartos samprata ir kartų tyrimo vertė istoriografijoje

1929-ieji metai Lietuvos istoriografijai buvo ypatingi. Sąlygiškai galima sakyti, kad nuo 1929 m. Lietuvos istoriografijoje ėmė aktyvėti ir reikštis naujausias, nepriklausomos Lietuvos Respublikoje subrendęs intelektualinis potencialas. Tais metais istorijos studijas tuomet dar Lietuvos universiteto TFF baigė Zenonas Ivinskis, Valentinas Dėdinas, Povilas Šležas ir kt., HMF – Vanda Daugirdaitė-Sruogienė, Juozas Jakštas, Adolfas Šapoka ir kt.⁶⁰¹ Net keturi⁶⁰² iš čia paminėtų istorikų vėliau tapo Lietuvos kultūrinėje tradicijoje ir visuomenėje labiausiai atpažįstamos tarpukariu parašytos istorijos versijos, A. Šapokos redaguotos *Lietuvos istorijos*, bendraautorais. Aišku, *1929-ųjų karta* kaip pavadinimas (kaip ir bet kokia kita sistematizacija) yra sąlyginis darinys. Aptariant *1929-ųjų kartos* sampratą, būtų galima išplėsti jos semantinį lauką fone matant, pavyzdžiui, ypatingus tiek tarptautinius⁶⁰³, tiek vietinius⁶⁰⁴ tų metų istoriografijos įvykius, tačiau vis dėlto svarbiausias *1929-ųjų kartos* sampratos dėmuo būtų susijęs su bendresniu kartos ir jos vietos istoriografijoje supratimu. Generacijos ir jų kaita yra vienas iš galimų požiūrių į mokslo, meno ar kultūros raidą, taigi, potencialiai taikytina ir istoriografijos kaitos analizei. Laikantis generacijų kaitos nuostatos ar požiūrio, atskirų kultūros sričių tyrime kartais

⁶⁰¹ Lietuvos universitetą (VDU) 1927–1932 m. baigusiujų sąrašas, pgl. f. 631/1/233, l. 3–22. Apie 1929 m. LU / VDU studijavo ar jį baigė daugelis vėliau žinomais tapusių jaunųjų humanitarų. TFF – Juozas Ambrazevičius, Pranas Dielininkaitis, Antanas Kučinskas, Povilas Pakarklis, Juozas Grušas, Stasys Yla, Antanas Maceina, Jonas Matusas, Pranas Pauliukonis, Ignas Skrupskelis, Simas Sužiedėlis, Antanas Venclova, HMF – Konstantinas Avižonis, Jonas Balys, Jonas Puzinas ir kt.

⁶⁰² Z. Ivinskis, J. Jakštas, A. Šapoka, P. Šležas. Penktasis apie nepriklausomą Lietuvą rašęs bendraautorius, Vasario 16-osios akto signataras Petras Klimas nuo 1925 m. buvo paskirtas nepaprastuoju pasiuntiniu ir įgaliotuoju ministru Prancūzijoje.

⁶⁰³ Vieno ryškiausių XX a. istoriografijos fenomenų, prancūziškosios Analų mokyklos pradžios atskaitos tašku dažnai matomi 1929-tieji, kuomet du Strasbūro universiteto bendradarbiai Marcas Blochas ir Lucienas Febvre pradėjo leisti žurnalą *Annales d'histoire économique et sociale*. Pažymėtina, kad šiuolaikiniai tyrimai rodo, jog Analų mokyklos intelektualines ištakas reikia nukelti į XX a. pradžią (Žr.: LEROUX, R. *Histoire et sociologie en France: de l'histoire-science à la sociologie durkheimienne*. Paris, 1998, p. 99–152, 243–253; BURGUIÈRE, A. *The Annales School: an intellectual history*. Ithaca, 2009, p. 79–102; LAMY J., SAINT-MARTIN A. *La Frontière comme enjeu. Les Annales et la sociologie*, *Revue de Synthèse*, 131, n°1 (2010), p. 99–127.

⁶⁰⁴ 1929 m. gegužės mėnesį Kaune buvo įsteigta *Lietuvos istorijos draugija*, subūrusi didžiąją dalį profesionalių Lietuvos istorijos tyrinėtojų. Ją reikia traktuoti kaip pirmąją būtent istorikams skirtą profesinę organizaciją XX a. Lietuvoje (plačiau apie šią organizaciją žr.: II.3 poskyrį).

padaromos įdomios ir įsidėmėtinos išvalgos⁶⁰⁵. Lietuviškosios istoriografijos tyrimuose dažnai pasirodo būdvardžiai, nusakantys istorikų amžių ir inicijuojantys kalbėjimą apie *senąją, vyresniąją, jaunąją* istorikų kartas, o pastaruoju atveju kalbama, pavyzdžiui, kaip metaforas pasitelkiant Jono Puzino (g. 1905 m.), Adolfo Šapokos (g. 1906 m.) ar Zenono Ivinskio (g. 1908 m.)⁶⁰⁶ kartos sąvokas ir charakteristikas. Tačiau minimuose istoriografiniuose tyrimuose *kartos* kategorija neretai vaidina grynai pagalbinę medžiagos sistematizacijos funkciją, ir vietoj klausimo, kas vienija ir kas skiria tam tikros kartos atstovus, pasitenkinama nurodant pačius bendriausius, dažnai gana formalius tam tikros kartos veiklą ir kūrybą vienijusius momentus. Žinoma, čia atsiranda galimybė subendrinti ir suniveluoti individualius atskirų istorikų skirtumus, o klausimus – ką išties mokslo, istoriografijos plėtotėje gali reikšti generacijų problematika, kokios istoriografijos tyrimo kartų aspektu išgalės, – palikti nuošalyje. Todėl verta ieškoti generacijų tyrimo istoriografijoje vertės argumentų.

Pirmiausia būtina padaryti porą išlygų kalbant apie tai, kas realiai apsunkena kartų klausimo visapusišką svarstymą istoriografijos istorijoje. Literatūra ir kiti menai žino įspūdingą meninių manifestų, naujų menininkų kartų iššūkių, programinių nuostatų raiškos bei idėjinės saviidentifikacijos tradicijas. Žvelgiant į tai ne taip sunku pastebėti tam tikrus atsirandančių naujų meninių krypčių ar srovių genezės lūžius, o kartu įmanoma ir kultūrinį vyksmą susieti su kultūros arenoje vienu ar

⁶⁰⁵ TRUMPA, V. Kartos problema santykių su kraštu perspektyvoje: paskaita Liet. kultūros klubui Bostone (1959 m. sausio 24 d.), *Aidai*, 1959, nr. 3, p. 97–104; PUZINAS, J. Mūsų jaunimas Lietuvos laisvės sutemų laikais (straipsnio, spausdinto 1965 m., *Dirvos* nr. 129–132, atspaudas, 8 p.); ERETAS, J. Dvi generacijos mūsų krikščioniškosios kultūros tarnyboje. Nuo *Tėvynės sargo* įsteigimo (1896 m.) iki *Naujosios Romuvos* įkūrimo (1931): sociologinė studija. *Lietuvių katalikų mokslo akademijos suvažiavimo darbai*, 1972, t. 7, p. 3–54. Sintetinį žvilgsnį į lietuvių literatūrą, atsižvelgiant į kartų klausimą (Žr.: BRAZAITIS, J. Nepriklausomos Lietuvos literatūra. Literatūros stebėtojo žvilgsnis atgalios: Keliai ir keleviai nepriklausomoje žemėje, *Aidai*, 1968, nr. 2, p. 62–68). Tarpukario lietuvių literatūros istorijos skirstymas generacijomis pateiktas G. Viliūno darbe (Žr.: VILIŪNAS, G. Literatūrinis gyvenimas nepriklausomoje Lietuvoje (1918–1940). Vilnius, 1998, p. 23–31, 49–64, 152–153).

⁶⁰⁶ GIEDA, A. Jono Puzino ir jo kartos kultūros paveldo tyrinėtojų šimtmetis. *Kultūros paminklai*, 2005, nr. 12, p. 190–197; AKMENYTĖ, V. Lietuvos prieškarinio istoriografija: Adolfo Šapokos karta. Konferencija, skirta 100-ųjų Adolfo Šapokos gimimo metinių jubiliejui atminti. *Kauno istorijos metraštinis*, 2007, t. 8, p. 337–340; SELENIS, V. Konstantinas Avižonis Lenkijos archyvuose 1933–1934 m. *Istorija*, 2010, nr. 78, p. 54.

kitu momentu aktyviai, o dažnai ir savireklamiškai pasirodančiomis kartomis. Vien jau kalbant apie tarpukario Lietuvą, nesunku pastebėti, kad daug dėmesio įvairiuose tuometiniuose svarstymuose susilaukė literatų, teatralų, dailininkų ar muzikų skirtingų kartų savimonės ir idėjinės orientacijos klausimai⁶⁰⁷. Meninio gyvenimo visuma, lyginant su moksliniu gyvenimu, dažnai pasirodo kaip kur kas labiau individualizuotas ir idėjiškai diferencijuotas kultūrinis vyksmas. Solidesnes permainas ar bent eventualius jų siekius išreiškia įvairiose kūrybinėse veiklos programose, apie kurias neretai susiburia skirtingų kartų atstovai, užfiksuotos naujovių manifestacijos. Šia prasme, matyt, neatsitiktinai ir apie prieškarinio Lietuvoje egzistavusias istorikų kartas vieni pirmųjų pradėjo rašyti literatai. Vytauto Didžiojo universitete trečiajame dešimtmetyje dirbusį istorikų personalą vadindamas *senesniąja* karta, o tuo metu studijavusius istorikus – *jaunesniąja*, poetas Jonas Aleksandravičius (Jonas Aistis) 1934 m. gana provokuojamai skelbė nuožmų nuosprendį abiem istorikų kartoms: *senesnieji jau pagadino naująją istorininkų kartą ir reikės laukti kol jaunieji išmirs*⁶⁰⁸. Verta pažymėti, kad istoriografijoje, moksle nusistovi kiek kitokie permainų mechanizmai, kitokie, žinoma, čia negu meniniame gyvenime ir santykiai tarp įvairių kartų atstovų. Todėl išvelgti istoriografijos ir jos tyrimų praktikos permainoms, pamatinių metodų ar atskirų idėjų naujumui istoriografijoje neretai neturime vienareikšmių ar bent jau nesunkiai istoriografiniame procese atpažįstamų ir identifikuojamų šaltinių⁶⁰⁹. Su pastarąja išlyga gana glaudžiai yra susijusi ir antroji.

⁶⁰⁷ VILIŪNAS, G. Literatūrinis gyvenimas nepriklausomoje Lietuvoje (1918–1940). Vilnius, 1998, 182 p.; TRINKŪNAITĖ, Š. Sceninė lietuviškosios istorinės pjesės interpretacija 1904–1940 m. Daktaro disertacija. Humanitariniai mokslai, menotyra, teatrologija (03H). Vilnius, 2007, *LNMMB RS*, f. 132–4285; MULEVIČIŪTĖ, J. Modernizmo link: dailės gyvenimas Lietuvos Respublikoje, 1918–1940. Kaunas, 2001, 223 p.; JANKEVIČIŪTĖ, G. Dailė ir valstybė: dailės gyvenimas Lietuvos Respublikoje 1918–1940. Kaunas, 2003, 303 p.; Lietuvos muzikos istorija. Kn. 2: Nepriklausomybės metai, 1918–1940. Vilnius, 2009, 798 p.

⁶⁰⁸ KOSSU-ALEKSANDRAVIČIUS, J. Kauko alėja. *Literatūros naujienos*, 1934, nr. 2, p. 2; pažymėtina, kad toks įvertinimas buvo susijęs su gana aukštu ir romantizuotu (tiksliau – neoromantizuotu) senosios Lietuvos istorijos traktavimu, ko, anot poeto, abi istorikų kartos smarkiai stokojo.

⁶⁰⁹ Pavyzdžiui, tokių, kaip *Keturių vėjų pranašas* (1922 m.), *Trečio fronto* įžanginis straipsnis *Mes pasiryžom* (1930 m.), *Naujosios Romuvos* programoje užsibrėžta europinė orientacija (1931 m.) ir pan. (Žr.: Lietuvos literatūros enciklopedija [toliau – LLE]. Vilnius, 2001, p. 293).

Istoriografijos istorijoje galima pastebėti, kad istoriografinės mokyklos, srovės ar kryptys dažnai formuojasi ir tyrinėtojų yra identifikuojamos ne pagal kartas, o pagal tai, kas vadinama istoriografine komunikacija, instituciniais ir asmeniniais istorikų santykiais bei ryšiais ir pagal tuos ryšius palaikančius institucinius akademinius tinklus. Teoriškai vienai istoriografinei mokyklai ar kryptčiai dažnai priklauso įvairių kartų atstovai, nes būtent tai ir yra istoriografijos raidai esminis mokyklos ar krypties tęstinumo pagrindas. Reikšminga, kad prieškario Lietuvos istoriografijos atveju į šią problemą dėmesį yra atkreipęs (jau po 1990 m.) vienas iš ketvirtojo dešimtmečio jaunosios istorikų kartos atstovų Bronius Dundulis (g. 1909 m.). Jis teigė, kad prieškario istorikų kartų tarpusavio santykius komplikavo tai, jog dėl mažo etatų skaičiaus atsirado *jaunesniųjų priklausomybė nuo vyresniųjų*, užimančių vadovaujančius postus⁶¹⁰. Nesunku įsivaizduoti, kiek ir koku būdu jaunieji istorikai savo veikloje ir idėjinėse orientacijose potencialiai galėjo būti labiau suvaržyti nei, pavyzdžiui, prieškario menininkai. Vienaip ar kitaip, galima pastebėti, kad dėl minėtų aplinkybių gana ženklus galėjo būti ir jaunųjų istorikų oportunizmas, patogus ir neprincipingas prisitaikymas prie jau egzistuojančios, vyresniųjų kolegų pamėgtos istoriografijos mokyklos ar krypties. Šio momento taip pat nevertėtų išleisti iš akių, kai kalbama apie potencialias permainas istoriografijoje kartų kaitos požiūriu.

Akivaizdu, kad, žvelgiant šiuo požiūriu, kartų klausimas istoriografijos plėtotėje gali pasirodyti, bendrąja prasme, ne toks aktualus kaip mokyklų, kryptčių ar srovių identifikacijos klausimai. Vis dėlto tiek bendras kartos istoriografijoje, tiek konkretus *1929-ųjų kartos* Lietuvos istoriografijoje klausimai yra svarstyliniai ir turintys euristinę vertę. Tokią poziciją ir požiūrį reikia paremti bent keliais argumentais. Tarpukario Lietuvos istoriografijos tyrimas kartų kaitos aspektu, turint galvoje ir pripažįstant jau minėtą *jaunųjų istorikų priklausomybės nuo vyresniųjų* tezę, gali sukurti tam tikrus interpretacinius rėmus, kuriuose būtų

⁶¹⁰ RAGAUSKAS, A. Adolfo Šapokos 90-ųjų gimimo metinių minėjimas, *Mūsų praeitis*, nr. 5. Vilnius, 1998, p. 198–199.

galima žvelgti į jaunųjų istorikų tekstus ir jų prigimtį. Pavyzdžiui, bandant pasverti ar įvertinti jaunųjų istorikų parašytus, teorinei-metodologinei istorijos problematikai skirtus tekstus, bent hipotetiškai galima samprotauti, kad vieni iš tų tekstų siekė tęsti jau egzistuojančios mokyklos įdirbius, o kiti eventualiai žengė mažesnių ar didesnių naujovių link ar aktyvesniu Vakarų istorikos recepcijos keliu. Šia prasme požiūris į istoriografiją per kartos prizmę sukuria bendrą probleminį lauką galimoms tekstų interpretacijoms ir identifikacijai. Antra vertus, nagrinėjant istoriografijos raidą per kartų kaitos prizmę galima išvelgti tam tikrus idėjinių orientacijų objektyvizacijos procesus (t. y. momentą, kai, kaip teigia diskursų ir literatūros tyrinėtojai, atrodo nesvarbu, kas kalba, nes *autorius mire*)⁶¹¹. Tai leidžia pasitelkti tinkamą kontekstą atskirų tekstų ir idėjų išskirtinumo įvertinimui. Trečia, nemažiau svarbu atkreipti dėmesį, kad jaunesni istorikai buvo kur kas platesnės nepriklausomos Lietuvos jaunosios humanitarų kartos nariai. Jiems turėjo būti aktualios bendresnės laikmečio, to, kas XIX a. vokiškoje intelektualinėje tradicijoje buvo vadinama *laiko dvasia*, sociokultūrinių aplinkybių ir idėjinių orientyrų patirtys. Vienaip ar kitaip, skirtingomis sąlygomis ir skirtingų idėjinių orientacijų laikais bręstančios kartos – prasminga kategorija, aktualus mokslo ir kultūros istorijos dėmuo. Atkreiptinas dėmesys, kad kai kuriais atvejais istorikų manifestuojamas naujovių istorijos moksle poreikis daugeliu saitų ir artimų ryšių gali pasirodyti susijęs su bendresniu pokyčių humanistikoje horizontu. Tai būtų labiau teoriškai suprantamos istoriografinio tyrimo kartų aspektu vertės, tačiau čia prasminga pasitelkti ir kiek konkretesnes, su tarpukario Lietuvos istoriografija susijusias ir kartų istoriografijoje tyrimo aktualumą grindžiančias iliustracijas. Pasitelksime dvi tokias iliustracijas – viena bus labiau susijusi su bendru tarpukario Lietuvos jaunųjų humanitarų bendruomene ir

⁶¹¹ BARTHES, R. Autoriaus mirtis. In Bartas, R. Teksto malonumas. Vilnius, 1991, 339 p.; FOUCAULT, M. Kas yra autorius? *Metai*, 1996, nr. 9–10, 130–139 p.; KERŠYTĖ, N. Mirusio autoriaus metamorfozės (subjektyvybės problema literatūriniame diskurse). *Naujasios Židinyš-Aidai*, 2000, nr. 9–10, 480–488 p.

istorikų vieta joje, antra – su konkretesniu Povilo Štuopio (1907–1986), vieno iš maištingiausių jaunųjų istorikų, pavyzdžiu.

Gana iškalbingą iliustraciją aptinkame žvelgdami į prieškario Lietuvos trečiojo dešimtmečio pabaigos–ketvirtojo dešimtmečio pradžios kultūrinę situaciją, iš esmės į energingą tą, kuriuos pavadiname *1929-ųjų karta*, naujovių paieškos pradžia. Juo labiau, kaip matysime, kad būtent toje bendresnėje kultūrinėje situacijoje galima ieškoti ar net iš jos tiesiogiai kildinti ir istorijos kaip mokslo at(si)naujinimo imperatyvus, jaunųjų istorikų tekstuose aktyviau pasirodžiusius ketvirtojo dešimtmečio pradžioje.

Jau nepriklausomybės metais tiek gimnazijose, tiek universitete siekusios išsilavinimo naujosios kartos kultūrinės ir mokslinės veiklos imperatyvų formavimasis konkretesniais pavidalais matomas XX a. trečiojo–ketvirtojo dešimtmečių sandūroje. Pavyzdžiui, kaip kultūrinio atsinaujinimo iliustracija fiksuojami lietuvių literatūroje ir jos kritikoje skelbti nauji idėjiniai ir estetiniai principai. Einant šiuo keliu, anksčiausiai viešumoje pasirodžiusiu naujos kartos vienetu laikytina nedidelė literatų grupė, susibūrusi apie tais pačiais 1929 m. pradėtą leisti literatūros ir kritikos žurnalą *Pjūvis*⁶¹² (1929–1931, 3 nr.). Šio žurnalo keli svarbiausi bendradarbiai buvo pirmosios lietuviškos gimnazijos Kaune, švenčiant *Aušros* pasirodymo 40-metį nuo 1923 m. pavadintos *Aušros gimnazija*, absolventai⁶¹³. Literatūros istorijoje pjūvininkai matomi kaip trečiojo–ketvirtojo dešimtmečių neoromantizmo vėlyvoji banga, kuri kritiškai atmetė trečiojo dešimtmečio *Keturių vėjų* literatūrinį sąjūdį ir jo iš Vakarų importuotą *mašinizmo ūpą*, kartu kategoriškai nusigręždama nuo *tautinio romantizmo*,

⁶¹² *Pjūvis* (redaktorius ir leidėjas Petras Juodelis), Kaunas, 1929–1931, nr. I–III.

⁶¹³ Anot Giedriaus Viliūno, *Pjūvis* – tai pirmiausia kritinės minties, o ne kūrybos leidinys. Jo užmojis, apie kurį galima spręsti ir iš pavadinimo, buvo išnagrinėti esamą lietuvių kultūros bei visuomenės būklę. Šį užmojų šis leidinys ir vykdė, o Petro Juodelio ir Motiejaus Miškinio straipsniai jį daro vienu įdomiausių tarpukario kultūros leidinių (Žr.: VILIŪNAS, G. Literatūrinis gyvenimas... p. 55).

apdainuojančio *kunigaikščių Lietuva*, inercijos⁶¹⁴. Charakteringa tai, kad tuo pačiu metu viešumoje pasirodė ir kitos *jaunųjų* grupės. Tarp jų ir katalikiškų pažiūrų jaunų rašytojų sambūris su almanachu *Granitas*⁶¹⁵, kuriame siekta katalikiškos kultūros tradiciją suderinti su modernizmu bei dėstytos meno atnaujinimo teorinės idėjos⁶¹⁶ ir kurio antro numerio medžiaga buvo panaudota nuo 1931 m. pradėjusiam eiti *Naujosios Romuvos* žurnalo pirmajam numeriui⁶¹⁷. Kairiųjų pažiūrų jauni rašytojai avangardistai taip pat dešimtmečių sandūroje pasirodė su almanachais *Audra*, *Raketa*, žurnalu *Trečias frontas*⁶¹⁸.

Dauguma jaunųjų autorių visais nusakytais atvejais buvo tiesiogiai susiję su LU akademinė aplinka, t. y. jie dešimtmečių sandūroje buvo studijavę LU arba tuo metu baigę studijas. Kreipiant dėmesį į šį kultūrinį naujovių (ir kartu naujos kartos raiškos) kontekstą, visiškai natūralu būtų klausti – ar studentai istorikai, skirtingai nuo studentų literatų, dešimtmečių sandūros aktyvėjančiame meno, literatūros, kultūros vertinimo, at(si)naujinimo bei naujų kelių paieškos intelektualiniame procese liko pasyvūs stebėtojai? Prieš atsakant į šį klausimą, žinoma, reikia turėti galvoje, kad literatūrinė veikla kultūriniame gyvenime jau nuo tautinio judėjimo ištakų laikų dažnai pasirodė kaip paklausi bei formalių hierarchijų mažiau varžoma kultūrinės saviraiškos erdvė, ir tarpukario jaunieji istorikai šia prasme, matyt, nė iš tolo negalėtų lygiuotis į jaunųjų literatų organizacinį ir kūrybinį kultūrinio gyvenimo aktualinimą. Tačiau tikėtina, kad pats jaunųjų humanitarų veiklos kontekstualizavimas leistų pamatyti ir istorikų ieškojimus tam tikroje tinkamoje perspektyvoje.

⁶¹⁴ LLE, Vilnius, 2001, p. 386–387. Plačiau apie literatūrinį neoromantizmą (Žr.: JURGUTIENĖ, A. Naujasis romantizmas iš pasiilgimo: lietuvių neoromantizmo pradininkų estetinė mintis. Vilnius, 1998, 338 p.).

⁶¹⁵ *Granitas*. Literatūros almanachas (redaktorius Juozas Keliuotis), Kaunas, 1930.

⁶¹⁶ LLE, Vilnius, 2001, p. 162.

⁶¹⁷ *Naujoji Romuva*. Iliustruotas savaitinis kultūros gyvenimo žurnalas. Red. J. Keliuotis. Kaunas, 1931–1940.

⁶¹⁸ *Audra* (1928, red. K. Boruta), *Raketa* (1929, red. V. Montvila), *Trečias frontas* (1930–1931, 5 nr., red. A. Venclova). Plačiau žr.: VILIŪNAS, G. Literatūrinis gyvenimas nepriklausomoje Lietuvoje (1918–1940). Vilnius, 1998, p. 56–57.

Jaunieji istorikai neliko pasyvūs stebėtojai tuometinės dešimtmečių sandūros aktyvėjančiame kultūros gyvenime. Konkrečių įvairias jaunųjų istorikų veiklos sritis apimančių faktų dešimtmečių sandūros kultūroje būtų galima pateikti ne vieną⁶¹⁹, tačiau pagal sumanymą čia mums rūpi istorikos, istorijos teorijos ir metodologijos klausimai, kuriems irgi neliko abejingi jaunieji istorikai⁶²⁰. Neužmirštant to, kad kaip tik tais pačiais 1929 m. pasirodė tiek TFF, tiek HMF profesorių jaunesiems istorikams skirtos istorijos teorijos ir metodologijos studijos⁶²¹, akivaizdžiu istorijos apmąstymo aktyvėjimo ženklu laikytini ir kai kurie pačių jaunųjų istorikų tekstai. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad teoriškai orientuotų tekstų gausa nepasižyminčioje Lietuvos istoriografijos tradicijoje per trumpą, kiek daugiau nei dešimties metų laikotarpį pasirodė visas pluoštas jaunųjų istorikų tekstų, kurių turinys, iš pirmo žvilgsnio, implikavo istoriografijos atnaujinimo, teorinių-metodologinių įsitikinimų patvirtinimų, *pakartojimų* ar peržiūros perspektyvas, kai kuriais atvejais – vienokias ar kitokias istorinių koncepcijų, pažiūrų korekcijas⁶²². Dar daugiau, šiame trečiojo dešimtmečio pabaigos–ketvirtojo dešimtmečio sąlyginės *minties revoliucijos* fone, ypač akcentuojant kartų kaitos aspektą lietuviškojoje humanitarinėje tradicijoje, būtų prasminga matyti ir kitus istorijai paralelių sričių jaunųjų humanitarų tekstus,

⁶¹⁹ Pavyzdžiui, ne paskutinę vietą šių faktų eilėje užimtų 1928 m. siekianti dvidešimtmečio, tuomet dar studento Zenono Ivinskio iniciatyva leisti kolektyvinę monografiją, skirtą Vytauto Didžiojo 500 metų mirties paminėjimui (Žr.: Z. Ivinskio laišakai-aplinkraščiai įvairiems asmenims dėl monografijos apie Vytautą Didįjį rašymo, *LNB RS*, f. 29 / 1094, l. 1–2).

⁶²⁰ Plačiau apie tam tikrą tarpukario Lietuvos, įskaitant ir jaunuosius humanitarus, aktyvumą literatūros teorijos (ypač mokyklinės) srityje (Žr.: GIEDA, A. Apie vieną nublukusią kultūrinę tradiciją [apie literatūros teorijos vadovėlių tradiciją XX a. Lietuvoje]. *Knygų aidai*, 2003, nr. 5, p. 23–27).

⁶²¹ TOTORAİTIS, J. Istorijos metodologijos užrašai. Paskaitos skaitytos 1929 m. pavasario semestre Lietuvos universitete, Kaunas, 1929, 67 p.; KARSAVINAS, L. *Istorijos teorija*. Kaunas, 1929, 86 p.

⁶²² Čia nurodysime tik autorius ir jų publikacijų metus (pilni pozicijų aprašymai pateikti bibliografijoje): GALVYDIS, J. (1932b, 1932c, 1933a, 1933b, 1933c, 1933d), IVINSKIS, Z. (1933c, 1934a–c, 1935a, 1940), JAKŠTAS, J. (1932e, 1934c), MATUSAS, J. (1927b, 1932a, 1932c, 1933b, 1935h, 1936c, 1937c, 1937h, 1938h), STAKAUSKAS, J. (1933a, 1933c, 1936b, 1939a, 1939b), ŠAPOKA, A. (1931c, 1932b, 1935), ŠLEŽAS, P. (1933d), ŠTUOPIS, P. (1930a, 1931a, 1932a, 1932b, 1932c, 1933e, 1934d, 1934f), TRUMPA, V. (1937a, 1938a, 1938b) ir kt.

akivaizdžiai išsitenkančius tik gana įvairiose disciplinų, metodologinių priegų bei ideologinių orientuočių konfigūracijose⁶²³.

Žvelgiant platesniu kultūriniu požiūriu, charakteringa ir įdomu tai, kad nemaža minėtų jaunųjų istorikų tekstų dalis savo sumanymu, turiniu, pasirinkta retorika bei stilistika pretendavo į vienokį ar kitokį, tačiau principinį programiškumą. Sunku išvengti abejonės, ar tai nebuvo padiktuota dešimtmečių sandūros Lietuvos kultūros bendresnio aktyvuoto, manifestacinio pobūdžio ir braižo, apie kurį minėjome. Kai kurie tekstai vien jau savo pavadinimais orientavosi į aktyvią peržiūrą to, kas buvo savotiškos kultūrinio gyvenimo ir mokslinės praktikos normos. Vienas charakteringesnių tokių pavadinimų pavyzdžių – *Priežastingumas, sąmoningumas ir atsitiktinumas istorijoje (Ar nepaseno istorijos įvykių aiškinimo metodai?)*⁶²⁴. Atkreiptinas dėmesys taip pat į tai, kad autoriai, kurie parašė minimus tekstus, ne visuomet buvo instituciniai istorikai⁶²⁵, ir todėl, žinoma, galėjo būti nevaržomi arba mažiau varžomi anksčiau aptartos *jaunesniųjų priklausomybės nuo vyresniųjų* istorikų. Kita vertus, į *jaunesniųjų priklausomybę nuo vyresniųjų* reikėtų žiūrėti kompleksiškiau. Visiškai suprantama, kad tarp jaunųjų istorikų tekstų galėjo būti ir tokių, kuriais buvo norima savotiškai įsiteikti, tęsti ar kitaip atliepti vyresniųjų istorikų orientacijas ir darbus. Vienaip ar kitaip, akivaizdu, kad svarstymų diapazonas, žvelgiant į minėtus jaunųjų istorikų kartos teoriškai orientuotus tekstus, buvo gana platus. Tai iliustruoti galėtume net pažvelgę į minimuose tekstuose cituojamų autorių (kuriais remiamasi ar kurie kritiškai peržvelgiami) priklausomybę įvairioms intelektualinėms tradicijoms: nuo

⁶²³ ALANTAS, V. (1940), AMBRAZEVIČIUS, J. (1935), AŠMANTAS, A. (1940), BALDAUSKAS, J. (1929), BALYS, J. (1932), BALTRUŠAITIS, J. (1934, 1939), DAUSA, K. (1936a, 1936b), DONSKIS, I. (1933), GIRNIUS, J. (1939), GRINIUS, J. (1934, 1938), GUSTAINIS, V. (1932, 1933, 1934, 1935), JUODELIS, P. (1929), KELIUOTIS, J. (1935), KORSAKAS, K. (1932, 1936), LINGIS, J. (1938), MACEINA, A. (1936, 1940), MACIŪNAS, V. (1934), MAŽIULIS, A. (1938), PUZINAS, J. (1931a, 1931b, 1935), SKRUPSKELIS, I. (1930a, 1930b, 1937), VALANČIUS, G. (1930, 1932, 1933) ir kt.

⁶²⁴ Tekstas tokiu pavadinimu buvo numatytas spausdinti reklamuojant *Naujosios Romuvos* 1932 m. veiklos programą. Straipsnis, kurio autorius turėjo būti TFF absolventas Povilas Šležas, vėliau nepasirodė (Žr.: *Naujoji Romuva*, 1932, nr. 1, [b. p.]).

⁶²⁵ Penki iš devynių nurodytų tekstų autorių (J. Galvydis, J. Stakauskas, P. Šležas, P. Štuopis, V. Trumpa) niekuomet nedirbo VDU.

Heinricho Rickerto (1863–1936), Eduardo Meyerio (1855–1930) ir Benedetto Croce's (1866–1952) Juozo Jakšto tekste⁶²⁶, revizionistiškai orientuotų Vokietijos istoriko Ericho Keyserio (1893–1968) ir filosofo Georgo Mehlišo (1878–1942), rusų filosofo emigranto Nikolajaus Berdiajevo (1874–1948) ir Lietuvoje jau keletą metų dirbusio Levo Karsavino (1882–1952) Povilo Štuopio tekste⁶²⁷, iki Juozo Galvydžio 1931–1933 m. straipsnių cikle pristatytos dialektinio ir istorinio materializmo koncepcijų formavimosi retrospektyvos su jai būdingais autoriais (Georgas Wilhelmas Friedrichas Hegelis, Ludwigas Andreas Feuerbachas, Karlas Marxas, Friedrichas Engelsas)⁶²⁸. Kai kurių autorių tekstai sąmoningai ir tiesiogiai nesiremia iš esmės jokiais autoritetais. Būdinga tai, kad būtent tokių tekstų lyginamoji naujų požiūrių ar pažiūrų pristatymo vertė yra santykinai nedidelė⁶²⁹. Čia, matyt, reikia atkreipti dėmesį į tai, kad į Lietuvą, lietuviybę, lietuviybės išsaugojimą ir gynimą orientuotų tezių dėstymas tautininkų režimo metais kai kuriuos tekstus labiau priartina prie ideologinio užsakymo vykdymo. Šia prasme užsiėmimas teorine ir metodologine istorijos refleksija egzistavo ir kaip daugiau ar mažiau ideologizuotas socialinis fenomenas. Pasitelksime vieną ryškesnę iliustraciją.

Tarp jaunųjų istorikų teoriškai orientuotų tekstų autorių nurodėme Juozą Galvydį (1896–1982) ir jo marksistiškai orientuotą straipsnių ciklą, kuris iš esmės liečia ne istorikos, o istorijos filosofijos problematiką. Nepaisant to, trumpai sustosime prie šio pavyzdžio, nes jis charakteringas savo socialinėmis implikacijomis ir vertingas formuluojant *1929-ųjų kartos* sampratą.

⁶²⁶ JAKŠTAS, J. Vertybės istorijoje. *Vairas*, 1934, nr. 7, p. 257–266.

⁶²⁷ ŠTUOPIS, P. Mūsų istorija (Eskizai). *Naujoji Romuva*, 1931, nr. 20, p. 468–471.

⁶²⁸ GALVYDIS, J. Hegelio filosofija... *Kultūra*, 1931, nr. 12, p. 683–687; Feuerbacho filosofija... *Kultūra*, 1932, nr. 1, p. 24–29; Dialektinio materializmo pažinimo mokslas. *Kultūra*, (1932, nr. 4, p. 213–218; nr. 5, p. 269–272); Bazis ir antstatas. *Kultūra*, 1933, nr. 3, p. 158–164; Karoliui Marksui paminėti. *Kultūra*, 1933, nr. 4, p. 210–219; Klasės ir klasių kova. *Kultūra*, 1933, (nr. 5–6, p. 283–288; nr. 7–8, p. 333–343).

⁶²⁹ ŠAPOKA, A. Raskim lietuvius Lietuvos istorijoje. *Naujoji Romuva*. 1932. nr. 21, p. 481–482; MATUSAS, J. Ką mes darom savo istorijai? *Naujoji Romuva*, 1932. nr. 49, p. 1070; MATUSAS, J. Istorijos mokslas ir tautinė politika. *Vairas*. 1935, nr. 12, p. 388–395.

Nors Juozo Galvydžio straipsnių ciklas buvo kompiliatyvus pobūdžio, jis, manytina, savotiškai iliustruoja tai, kaip buvo stengiamasi ir istorijos apmąstyme *neatsilikti* nuo literatų, naujovių ieškotojų, kairiosios orientacijos rašytojų puoselėjamos aktyvizmo programos, socialistinio angažuotumo ir marksistinių literatūros traktuočių bei literatūros kritikos bandymų. Pastarąsias tendencijas bene ryškiausiai įkūnijo skandalingoji *Trečiojo fronto* istorija⁶³⁰. Tais pačiais 1931 m., kai baigė istorijos studijas VDU Humanitarinių mokslų fakultete⁶³¹, keli mėnesiai iki *Trečio fronto* uždarymo, Juozas Galvydis pradėjo publikuoti savo apžvalginį straipsnių ciklą apie materialistinę pasaulėžiūrą, priartėdamas ir prie dialektinio bei istorinio materializmo problematikos⁶³². Šis ciklas buvo spausdinamas liberaliame ir kartu materialistinę pasaulėžiūrą propaguojančiame *Kultūros* žurnale, kurio faktinis redaktorius 1928–1933 m. buvo pats Juozas Galvydis⁶³³. Prisimenant *Trečių frontą*, verta atkreipti dėmesį į tai, kad ne vienas *Trečio fronto* autorius anksčiau ar vėliau bendradarbiavo ir *Kultūros* žurnale⁶³⁴. Būtent jame tuo metu, kai pasirodė pirmas Juozo Galvydžio minimo ciklo straipsnis, literatūros skyriaus redaktorius, o po Juozo Galvydžio ir faktinis *Kultūros* redaktorius (1933–1941 m.) buvo vienas iš *Trečio fronto* ideologų Kostas Korsakas⁶³⁵. Taigi, nors ir sąlygiškai vadintume Juozą Galvydį jaunuoju

⁶³⁰ Žurnalas, leistas 1930–1931 m. ir nuo 4-ojo numerio pasukęs prokomunistine linkme, su stiprėjančia kultūrbolševikine tendencija, cenzūros buvo nepraleistas ir uždarytas nuo nebepasirodžiusio 6 / 7 numerio 1931 m. lapkričio mėn. Naivūs bandymai literatūrinuose tekstuose deklaruoti klasių kovą ir revoliucinių pertvarkymų būtinumą Lietuvoje, pasak L. Gudaičio, baigėsi cenzoriaus braukymais ir žurnalo uždarymu. Plačiau apie šią istoriją: GUDAITIS, Leonas. *Trečio fronto* agonija. Paskutinio numerio paieškos. *Darbai ir dienos*, 2007, nr. 47, p. 201–236.

⁶³¹ LFMIŠ II, V., 1991, p. 117; BENDŽIUS, A. / LESČIUS, V. / ŽIUGŽDA, R. Lietuvos TSR nusipelnisiam mokytojui, docentui Juozui Galvydžiui – 85 metai. In: GALVYDIS, Juozas. Bibliografija. V., 1981, p. 4–5.

⁶³² GALVYDIS, J. (1931a, 1931b, 1931c, 1931d, 1932a, 1932b, 1932c, 1932d, 1933a, 1933b, 1933c, 1933d).

⁶³³ ŽE, V., 1997, p. 251; KEŽ, V., 1997, p. 209 (trumpinius žr. Bibliografijoje)

⁶³⁴ Tiek *Trečiame fronte*, tiek *Kultūroje* bendradarbiavo K. Boruta, P. Cvirka, K. Korsakas, S. Nėris, A. Venclova ir kt. (Žr.: LLE, V., 2001, p. 511; ŽE, V., 1997, p. 251).

⁶³⁵ GUDAITIS, L. *Trečio fronto* agonija. Paskutinio numerio paieškos. *Darbai ir dienos*, 2007, nr. 47, p. 216.

istoriku⁶³⁶, galima įžvelgti, kad ir jaunieji istorikai turėjo savo *atstovą* materialistinę pasaulėžiūrą, marksizmą, kairuolišką angažuotumą manifestuojančių ir propaguojančių kultūros veikėjų gretose. Vienaip ar kitaip, Juozas Galvydis jau savo straipsnių ciklo pirmaisiais sakiniais užėmė tam tikrą savitai suprasto antikrikščioniško ir antitautininkiško *trečiafrontiškumo* poziciją:

Lietuvoj išleistų raštų apie dialektiškai materialistinę pasaulėžiūrą mes neturime. O dabartiniais laikais, kad ir kažkaip ten galą materializmui skelbtų autoriai iš „Židinio“ ar „Vairo“, tai, be abejonės, didelė spraga⁶³⁷.

Praėjus pusei amžiaus nuo Juozo Galvydžio daugiau kaip 100 puslapių straipsnių ciklo pasirodymo, nagrinėjant kultūros filosofijos raidą tarpukariu, buvo savitai nusistebėta, kaip dialektinio ir istorinio materializmo klausimus paliečiantis straipsnių ciklas pasirodė legalioje tarpukario spaudoje⁶³⁸.

Toliau pereisime prie konkretesnio vieno iš jaunųjų istorikų – Povilo Štuopio – pavyzdžio. Kai kurie iš teoriškai orientuotų tekstų autorių savo tekstų parašymo metu jau buvo baigę LU / VDU arba buvo LU / VDU studentai istorikai, todėl turėjo progą, žinoma, iš arti stebėti akademinės Lietuvos istoriografijos cechą. Charakteringa, kad tokius stebėjimus vienu ar kitu būdu ketvirtojo dešimtmečio pradžioje bandęs susumuoti studentas istorikas Povilas Štuopis pirmasis viešojoje erdvėje pasirodė su ganėtinais nuožmia istoriografijos negalių kritika. Beje, atkreiptinas dėmesys, kad P. Štuopis buvo *aušrokas* (t. y. Aušros gimnazijos absolventas), kaip ir anksčiausiai viešumoje pasirodžiusios naujos kartos leidžiamo žurnalo *Pjūvis* redaktorius ir leidėjas Petras Juodelis, to paties žurnalo bendradarbiai poetai Jonas Kossu-Aleksandravičius ir Antanas Miškinis. Iš tiesų

⁶³⁶ Žvelgiant tik į gimimo metus, Juozas Galvydis, gimęs 1896 m., būtų net keliolika metų vyresnis už bene jauniausią *jaunąjį istoriką* Vincą Trumpą, gimusį prieš šimtmetį – 1913 m. Tai, žinoma, galėtų sukelti tam tikrų abejonų, ar tai tos pačios kartos istorikai. Tačiau čia orientuojamasi ir į sociokultūrinę kartos sampratą. Šia bendresne prasme visi, kurie savo istorijos studijas pradėjo ir baigė nepriklausomos Lietuvos laikais LU / VDU (turint galvoje tai, kad realiai diplomų teikimas tęsėsi tik kiek daugiau nei 10 metų), gali būti vadinami vienos kartos atstovais.

⁶³⁷ GALVYDIS, J. [J. G.] (1931a). Dialektiškai materialistinė pasaulėžiūra. Bruožai. *Kultūra*, 1931, nr. 8, p. 424.

⁶³⁸ SVERDIOLAS, A. (1983). Kultūros filosofija Lietuvoje. Vilnius, 1983, p. 95.

tai nebūtų akcentuojamas, jei ne stebėtinos P. Štuopio ketvirtojo dešimtmečio pradžios publikacijų tematinės ir stilistinės sąšaukos su *Pjūvio* publikacijomis. Gimnazijoje veikusi moksleivių *Meno draugija* leido šapirografuotą literatūros žurnalą⁶³⁹, kurio bendradarbiais trečiajame dešimtmetyje buvo ir visi čia minėti Aušros gimnazijos absolventai. Po dviejų dešimtmečių Jonas Aistis prisiminė, kad gimnazijoje tuomet *literatūros gyvenimas ir aistros virė*⁶⁴⁰. Nieko stebėtino, kad ir P. Štuopis savo kaip kritiko *karjerą* pradėjo nuo literatūros ir literatų kritikos, kviesdamas juos nusimesti dirbtinį originalumo ieškojimą ir afišavimąsi, užsienio srovių pamėgdžiojimą bei nutolimą nuo visuomenės ir jos lūkesčių, siūlydamas pereiti prie autokritikos, proto ir orientacijos. Autorius pirmiausia kvietė *pagalvoti ir demaskuotis*⁶⁴¹.

Kadangi P. Štuopis buvo vienas iš pirmųjų jaunujų istorikų, rašiusių apie istorijos mokslo idėjinės reorganizacijos reikalingumą, be to, tai daręs ne kartą, tai pasitelktas *1929-ųjų kartos* kontekstas, įskaitant ir jaunuosius literatus, suteikia galimybę kiek kitaip nei įprasta pažvelgti į kai kuriuos P. Štuopio tekstus, įskaitant ir bene programiškiausią⁶⁴² jo straipsnį, pavadintą *Mūsų istorija*⁶⁴³. Šiam tekstui akivaizdžiai būdingi kai kurie literatūrinių manifestų bruožai. Šiuos bruožus literatūrologai apibūdina gana talpia formule: réksmingumas ir aforistiški šūkiiai,

⁶³⁹ *Alfa et Omega*: Aušros gimnazijos moksleivių meno draugijos organas (1925–1927 m. Kaune leidžiamas Aušros gimnazijos moksleivių *Meno draugijos*), *LNB RS*, f. 135/22, f. 135/1607, f. 135/1608, f. 135/23; Jaunieji literatai čia bandė jėgas poezijoje, prozoje, esė žanre, literatūros ir visuomenės kritikoje. P. Štuopis taip pat čia išbandė save poezijoje, tačiau būsimas braižas kur kas geriau atsiskleidė 1927 m. smulkiojoje prozoje: <...> – *Šalin praeitis! Dabar XX amžius, - rėkė įsikarščiavęs Futurizmas, Fokstroto pritariamas <...> Telefonai, radio, traukiniai, orlaiviai, automobiliai, fabrikai, mados, fokstrotai, manieros, kinai, teatrai, elektros, boikotai, streikai, revoliucijos, evoliucijos, audiencijos, autoritetai ir 9009 kitoki paibeliai; be to, baisus tempas, vienodas mašinos plakimas, amžinas judėjimas <...>* (XX amžius, *LNB RS*, f. 135/23, l. 18–22).

⁶⁴⁰ J. Aistis prisiminė ir tai, kad Pulgio Andriušio paties vieno prirašytas ir iliustruotas gimnazijos satyrinis leidinėlis buvo nukreiptas prieš mokytojus (Žr.: AISTIS, J. Apie laiką ir žmones (Antanas Miškinis). *Aidai*, 1951, nr. 1, p. 13–20).

⁶⁴¹ ŠTUOPIS, P. Gyvenimo ir literatūros anormalumai. *Rytas*, 1930, nr. 46 (1790), p. 4–5.

⁶⁴² Aišku, kad žvelgiant iš dabarties vienu ar kitu tekstų traktavimas kaip *programinių* yra sąlyginis, susitarimo dalykas. Dėl to čia visiškai nesiekiamo nustatyti tikslaus istoriografijos at(si)naujinimo iniciatyvų skaičiaus, o labiau norima parodyti istoriografijos teorijos Lietuvoje raidos kontekstus, į kuriuos įsižiūrėjus būtų įmanoma pateikti korektišką prieigą prie *jaunujų istorikų* kartos teorinių-metodologinių orientacijų klausimo.

⁶⁴³ ŠTUOPIS, P. Mūsų istorija (Eskizai). *Naujoji Romuva*, 1931, nr. 20, p. 468–470.

provokuojantys paradoksai ir polemiskis patosas, pranašiška galutinės tiesos intonacija bei ekspresionistinė rėkiančio plakatiškumo kompozicija⁶⁴⁴. Tačiau, atsiribojant nuo išipareigojimo žanrui, iš minimo teksto galima rekonstruoti kelias tuometinei istorijos teorijai ir metodologijai svarbias temines ašis bei argumentacijos linijas.

Bendriausia prasme P. Štuopio tekstas yra savotiškas kvietimas filosofiniams klausimams, kvietimas užsiimti istorijos teorija, pagaliau, raginimas rimčiau susimąstyti apie tautos praeities pažinimą, apie tautos istorijos filosofiją (*tautos tapimo (istorijos) filosofijos pamatus tiesti...*). Atsispirdamas nuo, anot P. Štuopio, plokščios, beveidės, nekūrėjiškos *dabarties* Lietuvos visuomenės, nuo užsieniuose nugirstos tezės, jog naujoji Lietuva – tai tik *pokarinės politinės konjunktūros anachronizmas*, autorius imasi grįsti, argumentuoti praeities pažinimo didaktinę reikšmę tautai kaip tautos savivokos formavimosi, dinamiško susitelkimo ir savivertės jėgą. Šiuolaikiniais terminais kalbant, P. Štuopis daug dėmesio skiria istorijai kaip galimam tautos tapatybės šaltiniui charakterizuoti. Tačiau po to, kai, regis, tautos praeities pažinimo svarba ir vertė yra teoriškai, istoriosofiškai argumentuota (iškeltas tautos praeities, *tautos laiko* išilginio pjūvio detalaus pažinimo reikalingumas), paaiškėja, kad lituanistika ir istorijos mokslas Lietuvoje yra itin nepavydėtinoje padėtyje:

Bejėgiški, kuklūs, neekspansyvūs, be galios, be kūrybos, be kūrybinės drąsos, be širdies, be meilės, be meno mūsų istorikai. Jie istorikai – epigonistai, amatininkai, profesionalai, buhalteriai, chronologai, dogmatikai pedantai, popieristai <...> Jie, sakau, plokšti, siauri, nuobodūs. Jie gal per moksliski ar per šališki... Jie ne tautos gyvo likimo vaizduotojai, o dokumentų, raidžių, datų, vardų, faktų registratoriai, jie rašo ar skelbia tautos istorijos simbolių, ženklų, hieroglifų istoriją, tableles. <...> Mūsų istorikai, jei jų turime, serga savo specialybės fetišizmu, mokslo sauslige...⁶⁴⁵.

⁶⁴⁴ Pgl.: LLE, Vilnius, 2001, p. 129, 293.

⁶⁴⁵ ŠTUOPIS, P. Mūsų istorija (Eskizai). *Naujoji Romuva*, 1931, nr. 20, p. 470.

Tokiu būdu autorius ir tarpukario Lietuvoje fiksuoja iš esmės visoje moderniojoje historiografijoje susiklosčiusį paradoksą – istorijos sumokslinimo kaina buvo sumažėjęs visuomeninis interesas (plačiaja prasme) istorijai, bent jau tai jos daliai, kuria užsiima istorikai-mokslininkai. Neatsitiktinai savo straipsnio apibendrinamuoju tašku P. Štuopis pasirenka istorijos mokslo vienokios ar kitokios reformos reikalingumo postulavimą. Siūloma eiti nuo analizės prie sintezės, nuo monografizmo prie sintetinių darbų, akcentuojamas planingesnis santykis tarp indukcijos ir dedukcijos, kritikuojamas istorikų neproduktyvumas. Ryškus istorijos populiarizacijos, įskaitant ir tam tikras rekomendacijas šiuo klausimu, akcentas. Autorius remiasi ir cituoja Frydrichą Nietzsche, kuris savo antrajame pralenkusiame savo laikmetį apmąstyme *Apie istorijos žalą ir naudingumą*⁶⁴⁶ jau buvo atkreipęs dėmesį į tai, jog egzistuoja prieštaravimas tarp tinkamumo gyvenimui, netgi paties gyvumo ir atsiminimo įkalinimo į sukaupto žinojimo narvą be tiesioginės funkcijos praktiniame gyvenime⁶⁴⁷. Dar daugiau, kai kuriuose vėlesniuose P. Štuopio tekstuose antiracionalistinis neoromantizmas ir pritarimas Nietzsche's tezei, kad istorija turi *padėti gyventi gyvenimui reikalingų mitų kūrimu*⁶⁴⁸, darėsi dar akivaizdesnis⁶⁴⁹. Prisimenant Jørno Rūseno išskirtą istorinio pažinimo penkių principų schemą, P. Štuopis fiksuoja modernėjančioje lietuviškojoje historiografijoje susiklosčiusią specifinę situaciją, kai istorijos mokslo orientavimo funkciją ištiko vienokia ar kitokia krizė. Iš esmės tą pačią, tik kiek kitu kampu, beveik po dešimtmečio pakartojo Z. Ivinskis, sakydamas, kad:

⁶⁴⁶ NIETZSCHE, F. Apie istorijos žalą ir naudingumą. In *Kultūra ir istorija*. Vilnius, 1996, p. 43–109.

⁶⁴⁷ RŪSEN, J. Istorijos tvarka: modernybė, postmodernybė ir istorinis atsiminimas. In *Istorika. Istorikos darbų rinktinė*. Vilnius, 2007, p. 199.

⁶⁴⁸ NORKUS, Z. *Istorika*. Vilnius, 1996, 247 p.

⁶⁴⁹ Pvz., <...> *Mokslas iš tikrųjų yra galingiausia pasaka, pats stipriausias parosilogizmas ir prietaras, - o mokslininkai – burtininkai ir magai. Mokslas yra pati galingiausioji nuomonė apie tiesą, bet jis pats nėra nei tiesa, nei dogma, nėra jokių kriterijų ar motyvų mokslų absoliutinimui, hierarchizacijai. Mokslas tikrai galinga pasaka sustiprinti gyvenimo energetizmui – ir mes klausysimės tos, kad ir melagingos pasakos, kuri mus pakels į erdves, mes klausysimės tos, kad ir „nemokšiškos“ istorijos, kuri mus prakalbins, uždegs* <...> ŠTUOPIS, P. Istorijos stebuklai ir istorikai (fragmentai). *Naujoji Romuva*, 1932, nr. 20, gegužės 15 d., p. 462; taip pat žr.: ŠTUOPIS, P. Lithuania cogitans. *Naujoji Romuva*, 1932, nr. 12, kovo 20 d., p. 268–271; ŠTUOPIS, P. Lietuvos istorijos pradžia ir jos kūrėjai. *Naujoji Romuva*, 1932, nr. 13, kovo 27 d., p. 294–295.

mažų tautų istorijoje, ilgai gyvenusių po svetimu jungu, ir dabartyje pavojų apsuptų, vis nuolat reikia žvalgytis ir dabar į savo praeitį, ypač jei ji garbinga, – kelti savo sąmonę praeities vaizdais (Ta kryptimi, rodos, paprastai ir eina mūsų spauda, kariuomenė, šauliai). Bet šalia patriotinio momento turi būti nepamirštas ir istorinės tiesos reikalavimas⁶⁵⁰.

Į historiografijos teorijos raidą galima žvelgti kaip į tam tikro diskurso plėtros procesą⁶⁵¹. Į nagrinėjamo laikotarpio Lietuvos historiografijos teorinių-metodologinių įsitikinimų sklaidą galima pažvelgti iš ilgalaikės istorinės raidos perspektyvos, atveriant ir subendrinant tam tikras pasikartojančias idėines naujoves ar atsirandančias sąvokas, numatančias ne tik skirtingus historiografinio diskurso elementus, bet ir nehomogeniškas socialinio veiksmo, t. y. mokslinės praktikos, perspektyvas. Tokiu atveju *1929-ųjų kartos* teorinių ir metodologinių naujovių konsteliacijos, savotiški nauji mokslo sąmoningumo dėmenys ar, panaudojant Vytauto Kavolio žodyną, simbolinių reikšmių istoriko savivokoje ansambliai taptų ilgalaikio ir laipsniško tapsmo arena. Pokyčiai būtų matomi per tam tikras naujovių, inovacijų⁶⁵² diegimo manifestacijas, sistemiškas požiūrių pa(si)keitimo praktikas ne vieno paskiro istoriko, intelektualo pažiūrose (paskiruose jų straipsniuose, recenzijose ar konkrečiuose istoriniuose tyrinėjimuose), o bendresniame, tuo pat metu apimančiame bent keleto asmenų tekstų ir idėjų kontekstus, masyve. Tokio pobūdžio pasikeitimai būtų ne kas kita, kaip pokyčiai historiografijos raidos teorinio-metodologinio plano sąmoningumo plotmėje, o *1929-ųjų kartos* lauke, pavyzdžiui, galėtume kiek bendriau ieškoti

⁶⁵⁰ IVINSKIS, Z. Lietuvos istorija romantizmo metu ir dabar. *Lietuvių Katalikų Mokslo Akademijos Suvažiavimo darbai*. 1940, t. 3, p. 337.

⁶⁵¹ Palyginimui galima pateikti sociologijos teorijos kaip diskurso raidos tyrinėjimo prielaidas. Sociologijos istorijos tyrinėtojas Richardas Münchas sociologijos teorijos plėtrą įvardija kaip diskurso raidą: *Sociologijos teorija yra diskursas, turintis istoriją, vykstantis konkrečiuose visuomeniniuose ir kultūriniuose kontekstuose ir besivystantis pagal racionalaus kriticizmo logiką – pastoviai šalinant klaidas ir tobulinant argumentus*. Pats diskursas matomas kaip vienos žinijos srities, šiuo atveju sociologinės minties, progresyvus augimas, kuris pasiekiamas tarpusavyje konkuruojant skirtingoms paradigmoms ir teorijoms (Žr.: KRANIAUSKAS, L. Lietuvos sociologijos istorijos bruožai (II). *Sociologija. Mintis ir veiksmai*, 2001, nr. 3–4, p. 15).

⁶⁵² A. Bumblauskas kai kurias Z. Ivinskio naujai reiškiamas idėjas siūlė vadinti novacijomis (Žr.: BUMBLAUSKAS, Alfredas (1997). Penkios Zenono Ivinskio teorinės novacijos. *Lietuvos istorijos studijos*, 1997, nr. 4, p. 14–34).

bandymų praturtinti bei atnaujinti istorijos ir istoriografijos teorijos išgales Lietuvoje.

Žvelgiant kontekstuliai, P. Štuopio tekstas *Mūsų istorija* charakteringas ir tuo, kad daugelis jo idėjų, prielaidų, traktuočių buvo sąmoningai ar nesąmoningai, tikėtina, dažniausiai gana atsitiktinai, įvairiais rakursais plačiai kartojama kitų jaunųjų istorikų. Būtent todėl šį tekstą, manytina, galima vadinti programiniu *1929-ųjų kartos* tekstu. Programiškumas ir sykiu kartų tyrimo vertė istoriografijoje čia atsiskleidžia per tam tikrą istorijos teoretizavimo krypties intertekstualumą.

Keletas būdingiausių pavyzdžių: *Mūsų istorijoje* įvairiais rakursais pasisakoma už savitos, naujos, specifinės, lietuviškos istorijos traktuotės, lietuvių istoriosofijos paieškas⁶⁵³; čia teigiama, kad *reokupacija yra tipiškas mūsų istoriko uždavinys*, t. y. pasisakoma už dar energingesnę Lietuvos praeities pasisavinimą iš rusų ir lenkų istoriografinių kontekstų⁶⁵⁴; kritikuojamas profesionalių lietuvių istorikų neproduktyvumas (lyginant su lenkų ir rusų istorikų darbais Lietuvos istorijos tematika)⁶⁵⁵; lietuviškojoje istoriografijoje pasigendama estetiško, meninio, kūrybinio prado⁶⁵⁶; pasisakoma už sintetinę orientaciją istoriografijoje (raginama pagalvoti, kaip geriau – *ar nuo analizės prie sintezės, ar nuo sintezės prie analizės eiti...*)⁶⁵⁷; pagaliau, tekste net penkis kartus raginama surasti tautą ir jos praeitį, o suradus ją išstudijuoti. Šia prasme Adolfo Šapokos straipsnis *Raskim lietuvius Lietuvos istorijoj*, pasirodęs *Naujojoje Romuvoje* 1932 metais, po ką tik tame pačiame žurnale išspausdintų keturių P. Štuopio straipsnių serijos⁶⁵⁸, iš esmės neapeliuojantis į jokių filosofinius kontekstus, atrodo kur kas labiau

⁶⁵³ Plg.: IVINSKIS, Z. (1940), TRUMPA, V. (1938a, 1939b, 1939d), ŠAPOKA, A. (1932b).

⁶⁵⁴ Plg.: IVINSKIS, Z. (1940), MATUSAS, J. (1933b, 1935d, 1936a, 1937b, 1937f), ŠAPOKA, A. (1931c, 1932b, 1935).

⁶⁵⁵ Plg.: MATUSAS, J. (1933b); kiek kitu atžvilgiu profesionalių istorikų neproduktyvumą kritikavo J. Stakauskas (Žr.: STAKAUSKAS, J. (1933a)).

⁶⁵⁶ Plg.: JAKŠTAS, J. (1934c), TRUMPA, V. (1937a, 1938b, 1938c).

⁶⁵⁷ Plg.: JAKŠTAS, J. (1932c), TRUMPA, V. (1937a, 1938a, 1938b). Sintetinės orientacijos istoriografijoje klausimais ne kartą buvo jau anksčiau pasisakę ir vyresnės kartos istorikai L. Karsavinas ir A. Voldemaras.

⁶⁵⁸ ŠTUOPIS, P. (1931a, 1932a, 1932b, 1932c).

ideologizuotas, o tam tikra prasme ir epigoniškas. Todėl didelis ir įvairiapusis dėmesys, rodomas A. Šapokos *Raskim lietuvius Lietuvos istorijoje*, manytina, ne visai pamatuotai netiesiogiai autorizuoja platų sociokultūrinį vyksmą, lietuviškojoje visuomenėje subrendusį populiarizuotą orientacijos laike poreikį, neadekvačiai paverčiant⁶⁵⁹, norint to ar nenorint, autorine originalia kūryba tai, kas iš esmės buvo tik tam tikram laikmečiui būdinga didaktinė tendencija.

Pateiktoji P. Štuopio kvietimų ir raginimų visuma – ypatinga, būtent todėl, kad ji tam tikru požiūriu neblogai nusako tarpukario Lietuvos *jaunosios kartos* istorikų teorinių požiūrių ir jų sąsaukų savotišką bendrą vardiklį, tam tikrą teoretizavimo žemėlapi. Šiuo požiūriu P. Štuopio *Mūsų istorija* šiame poskyryje ir buvo pristatyta kaip konkretus kartų tyrimo vertės istoriografijoje argumentas. Kalbant apie P. Štuopio tekstą kiek platesniu istorikos kaitos požymių požiūriu, pažymėtina, jog tai, kad svarbiausios kliūtys *tinkamam, geram istorijos pasakojimui* matomos ne tik istorikų darbo taisyklėse, bet ir *istorijos pasakojimo kalbinėse formose*⁶⁶⁰, leidžia P. Štuopio tekste išvelgti ir postmodernios istorikos požymių.

Kai kurie jaunieji kolegos istorikai įvertino P. Štuopio įdirbį, vadino jį *gabių jaunu mokslininku*⁶⁶¹, tačiau akademinės karjeros P. Štuopis nepadarė. Tam tikrą vaidmenį tame, turint dar kartą galvoje *jaunųjų istorikų priklausomybę nuo vyresniųjų istorikų*, žinoma, galėjo suvaidinti ir gana radikali dar studento P. Štuopio kritika vyresnės istorikų kartos ar kai kurių istorikų veiklos adžvilgiu, pavyzdžiui, jau minėtame straipsnyje *Mūsų istorija*. Tačiau ne mažesnę vaidmenį

⁶⁵⁹ SELENIS, V. Adolfas Šapoka ir nepriklausomos Lietuvos istorijos mokslo programa „Raskim lietuvius Lietuvos istorijoje“. *Istorija*, 2008, nr. 71, p. 13–21.

⁶⁶⁰ RŪSEN, J. Istorijos tvarka: modernybė, postmodernybė ir istorinis atsiminimas. In: *Istorika. Istorikos darbų rinktinė*. Vilnius, 2007, p. 205.

⁶⁶¹ STAKAUSKAS, J. Istorikai – *Naujosios Romuvos* bendradarbiai. *Naujoji Romuva*. 1936, nr. 40 (300), p. 778–779; IVINSKIS, Zenonas. Lietuvos istorija romantizmo metu ir dabar. In: *Lietuvių Katalikų Mokslo Akademijos Suvažiavimo darbai*. 1940, t. 3, p. 341.

turėjo ir kitos biografijos aplinkybės⁶⁶², dėl kurių P. Štuopis diplomuotu VDU istoriku tapo tik 1937 m. birželio mėn. Pagaliau, žvelgiant kiek plačiau, panašu, kad P. Štuopio akademinės karjeros galimybes apsunkino ir tai, kad jis, nors ir išlaikęs *Istorijos teorijos ir metodologijos* įskaitą ir egzaminą 1930–1931 m. pas prof. Levą Karsaviną ir gavęs įvertinimą *labai gerai*⁶⁶³, tačiau kaip pagrindinę studijų šaką pasirinkęs Lietuvos istoriją, diplominį darbą rengė pas Lietuvos istorijos katedros vedėją Igną Jonyną. Žvilgtelėjus į P. Štuopio daugiau kaip 200 puslapių. apimties diplominį darbą *Lietuvos bajorijos ūkis ligi Liublino unijos*⁶⁶⁴, taip pat į Ig. Jonyno priedašus, komentarus ir įvertinimą⁶⁶⁵, akivaizdus tam tikras nebendramatiškas dalykų supratimas arba, kitaip sakant, tam tikras nesusikalbėjimas. Įvade diplomantas sumaniai argumentavo ūkio istorijos svarbą ir reikšmingumą, vėliau bandė paaiškinti, kodėl būtent tokio formato (autoriaus žodžiais – *daugiau abstraktinio, daugiau bendrinio pobūdžio*⁶⁶⁶) darbo jis ėmėsi. Diplominio darbo įvertinimas, Ig. Jonyno surašytas ir pasirašytas 1934 m. spalio mėn., buvo griežtas ir vienareikšmis:

Autoriui buvo duota labai konkreti tema – atvaizduoti lietuvių bajoro ūkį XVI amž. remiantis XVI amž. dvarų inventoriais <...> Autorius, pakeitęs pačią temą stengėsi duoti kažkokią „istoriosofiją“ <...> Autorius mėgsta frazeologiją, kuri temdo pačią dėstomosios temos prasmę,

⁶⁶² Savo studijas Lietuvos universitete P. Štuopis pradėjo 1928 m. rugsėjo mėn., ir kaip pats pažymėjo 1940 m. lapkritį rašytoje autobiografijoje, per keturis metus universiteto kursą išklaušė ir išlaikė daugumą egzaminų. Tačiau universiteto baigimas dėl vienu ar kitu aplinkybių užtruko. 1933 m. P. Štuopis dėl akių ligos buvo atleistas nuo karinės prievolės. Tais pačiais metais mirus tėvams P. Štuopis pradėjo tarnybos paieškas, o nuo 1934 m. vasaros laisvai samdomo teisėmis buvo paskirtas į Vilkaviškio d-ro J. Basanavičiaus valstybinę gimnaziją, kurioje 1934–1937 m. dėstė istoriją, lotynų kalbą, visuomenės mokslą ir psichologiją. Nuo 1938 m. dirbo Mažeikių valstybinės gimnazijos direktoriumi, nuo 1940 m. mokytoju ir švietimo inspektoriumi Ukmergėje. 1944 m. P. Štuopis pasitraukė į Vakarų, 1946–1947 m. dirbo Liubecko lietuvių gimnazijoje, 1947 m. išvyko į Kanadą, LCVA, f. 391/7/5573, l. 8, 10, 15, 22, 23, 28, 31 (Mokytojo P. Štuopio asmens byla); STAŠAITIS, S. Mažeikių gimnazijos direktorius Povilas Štuopis. *Būdas žemaičių*, 1998, nr. 29 (79), p. 3.

⁶⁶³ P. Štuopio diplominis darbas, įskaitų ir egzaminų lapai, LCVA, f. 631/10/235, l. 234, 257.

⁶⁶⁴ P. Štuopio diplominis darbas *Lietuvos bajorijos ūkis ligi Liublino unijos*, LCVA, f. 631/10/235, l. 1a, 1b, I–VII, 1–230). Atkreiptinas dėmesys, kad *Lietuvių enciklopedijoje* nurodytas klaidingas diplominio darbo pavadinimas – *Lietuvos valstiečių ūkiai XVI a.* (LE, Boston, 1964, t. 30, p. 92). Tas netikslumas kartojamas šiandieniniuose darbuose (Žr.: SELENIS, V. Lietuvos istorikų bendrija 1918–1940 metais. Kaunas, 2008, p. 32).

⁶⁶⁵ Igno Jonyno pabraukymai, komentarai, pastabos ir įvertinimas, pasirašytas 1934 m. spalio 1 d., LCVA, f. 631/10/235, l. 1a, VII, 1, 3, 9, 10, 11, 12, 13, 15, 16, 17, 55, 212, 213, 214, 215, 216 etc.

⁶⁶⁶ P. Štuopio diplominis darbas, įskaitų ir egzaminų lapai, LCVA, f. 631/10/235, l. I–VII, 57.

lengvai daro išvadas, faktais neparemtas. Autorius daug yra skaitęs istorinės literatūros ir daug įdėjęs darbo, deja, per daug visko apėmęs, nesugebėjo tinkamai visko „suvirškinti“ <...>. Daug yra visai nereikalingo balasto. Dabartinė forma darbas gali būti pripažintas tik patenkinamu⁶⁶⁷.

Mokėdamas užsienio kalbų ir, kaip pats apibūdino, turėdamas *palinkimų istorijos ir pedagogikos mokslams*⁶⁶⁸, P. Štuopis ilgainiui kiek atitrūko nuo istorijos teorijos, metodologijos, istoriosofijos problematikos, tačiau gana aktyviai bendradarbiavo spaudoje kitais klausimais: reiškėsi kaip recenzentas⁶⁶⁹, lietė konkrečius Lietuvos istorijos siužetus⁶⁷⁰, domėjosi istorikų vieta istorijos politikoje ir istorijos propagandoje⁶⁷¹, daug ir įdomiai rašė istorijos didaktikos ir metodikos, bendrais pedagogikos klausimais⁶⁷². Jo atvejį šiame poskyryje bandėme pateikti kaip iliustratyvų kartų tyrimo vertės istoriografijoje pavyzdį. Kita vertus, ketvirtajame dešimtmetyje istorijos teorijos ir metodologijos srityje akivaizdžiai ar mažiau akivaizdžiai pradėjo reikštis ir kiti jau minėti *jaunieji istorikai*, kurie buvo labiau susiję su akademinė VDU aplinka. Pora iliustratyvesnių pavyzdžių ir bus pasitelkta kitame poskyryje.

I.5.2. Istorijos teorijos ir istoriografijos refleksyvumo link

Jei į jaunųjų istorikų istoriografijos teorijos sričiai priskirtinus tekstus pažvelgtume pasitelkę šiame darbe jau minėtą Jørno Rūseno euristinę schemą, nurodančią požiūrius, kuriais gali būti analizuojama istoriografinė paradigma (ir kurią logiškai pagrindžia vienokios ar kitokios istoriografijos teorijos (istorikos)

⁶⁶⁷ Diplominiams darbams įvertinti buvo paskiriama komisija, tad nenuostabu, kad kiek vėliau prie įvertinimo pasirašę ne Lietuvos istorijos specialistai L. Karsavinas ir V. Krėvė-Mickevičius sutiko su Ig. Jonyno įvertinimu – *patenkinamai* (Žr.: P. Štuopio diplominis darbas, įskaitų ir egzaminų lapai, LCVA, f. 631/10/235, l. 1a [nenumuotas]).

⁶⁶⁸ Asmens byloje 1937 m. nusakyta, kad P. Štuopis gali kalbėti vokiečių, rusų, lenkų kalbomis: Mokytojo P. Štuopio asmens byla, LCVA, f. 391/7/5573, l. 11, 28.

⁶⁶⁹ ŠTUOPIS, P. (1933b, 1935d, 1935f).

⁶⁷⁰ ŠTUOPIS, P. (1930b, 1931b, 1931c, 1931d, 1932d, 1932e, 1932f, 1933c, 1933d, 1933e, 1934a, 1934b, 1935c, 1938b).

⁶⁷¹ ŠTUOPIS, P. (1933a, 1934c, 1934d, 1934e, 1934f, 1934g, 1939b).

⁶⁷² ŠTUOPIS, P. (1934h, 1935a, 1935b, 1935e, 1936a, 1936b, 1936e, 1936f, 1939a, 1940a, 1940b).

svarstymų vietos, tradiciniai istorikos svarstymų horizontai⁶⁷³), tai netrukus paaiškėtų ir atskirų autorių tekstų teorinės vertės nelygumas. Kai kurių jaunųjų istorikų tekstų teorinė problematika įvairi, sodri, apimanti praktiškai visus istoriografinės paradigmos dėmenis⁶⁷⁴. Kitais atvejais teoriniai įdirbiai kuklesni, iš esmės apimantys, pavyzdžiui, pažintinius interesus⁶⁷⁵ ar praktines gyvenimo orientacijos funkcijas⁶⁷⁶. Tai vienas iš svarbiausių motyvų, kodėl analizei kaip autorius pasirinktas Juozas Jakštas. Zenono Ivinskio teorinės pažiūros ir paieškos, be abejonės, yra daugiausiai analizuotos iš visų jaunųjų istorikų, tačiau kadangi tyrimus atlikę autoriai⁶⁷⁷ priėjo prie gana skirtingų išvadų, kurios net buvo įvardintos kaip diametraliai priešingos⁶⁷⁸, vis dėlto, svarstant jaunųjų istorikų teorinių-metodologinių įsitikinimų temą, Z. Ivinskio atvejis, matyt, neapeinamas. Tokiomis prielaidomis buvo pagrįsta tolimesnė tyrimo kryptis. Tačiau šioje vietoje būtina pastebėti, kad jauniausias iš mūsų nagrinėjamų *jaunųjų istorikų* Vincas Trumpa (g. 1913 m.) taip pat puikiai įsiterpia į teoriškai orientuotų jaunųjų istorikų gretą. Nuoroda į tai galėtų būti netgi V. Trumpos 1937 m. gegužės mėnesio stipendijos prašymo turinys (*Nuolankiai prašau p. Švietimo Ministerį suteikti man stipendiją į užsienį Lietuvos istorijos ir istorijos filosofijos studijoms pagilinti <...>*)⁶⁷⁹, žinoma, turint galvoje tiek paties V. Trumpos darbus⁶⁸⁰, tiek

⁶⁷³ Jie, anot J. Rūseno, susiję su keliais istoriografijos faktoriais (A. Pažintiniai interesai, B. Istorijos koncepcijos, C. Šaltinių tyrimo metodai, D. Literatūrinio dėstymo formos, E. Gyvenimo praktinės orientacijos funkcijos), NORKUS, Z. Istorika. Vilnius, 1996, p. 33–37.

⁶⁷⁴ JAKŠTAS, J. Vertybės istorijoje. *Vairas*, 1934, nr. 7, p. 257–266.

⁶⁷⁵ ŠAPOKA, A. Raskim lietuvius Lietuvos istorijoje. *Naujoji Romuva*. 1932, nr. 21, p. 481–482;

⁶⁷⁶ Pavyzdžiui: TAUTOGINAITIS [Jonas Matusas]. Susirūpinkime lietuvių tautos istorija. *Tiesos kelias*, 1933, nr. 7–8, p. 490–491; MATUSAS, J. Istorijos mokslas ir tautinė politika. *Vairas*, 1935, nr. 12, p. 388–395; MATUSAS, J. Istorijos mokslas ir politika. *Trimitas*, 1936, nr. 12, p. 26–268.

⁶⁷⁷ BUMBLAUSKAS, A. Z. Ivinskis ir Lietuvos istoriografijos paradigmos. *Kultūros barai*, 1992, nr. 3, p. 8–13. BUMBLAUSKAS, A. Penkios Zenono Ivinskio teorinės novacijos. *Lietuvos istorijos studijos*. 1997, nr. 4, p. 14–34; LASINSKAS, P. Z. Ivinskio teorinės nuostatos ir paieškos XX a. 4-ajame dešimtmetyje. *Lituanistica*, 2000, nr. 1/2, p. 3–15.

⁶⁷⁸ RAGAUSKAS, A. Keletas pastabų dėl istorijos metodologijos tarpukario Lietuvoje. *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*. Vilnius, 2001, t. 19, p. 59–60.

⁶⁷⁹ V. Trumpos 1937 m. gegužės 17 d. prašymas Švietimo ministrui, LCVA, f. 391/9/986, l. 8.

⁶⁸⁰ Pavyzdžiui: TRUMPA, V. Napoleonas – Baltija – Amerika. Istorinės sintezės bandymas. Chicago, 1973, 244 p.; TRUMPA, V. Lietuva XIX-tame amžiuje. Chicago, 1989, 279 p.

vėlesnius jo darbų vertinimus ir charakteristikas⁶⁸¹. Tačiau detali V. Trumpos teorinių pažiūrų analizė lieka už šio darbo ribų. Šiuo atveju daroma prielaida, kad bendrą *jaunųjų istorikų* teorinių-metodologinių įdirbių problematiką charakteringai atskleidžia ir jau minėti J. Jakšto ir Z. Ivinskio atvejai. Atskirą teorinį kontekstą⁶⁸² turi meno istorikų Halinos Kairiūkštytės-Jacynienės⁶⁸³, Jurgio Baltrušaičio⁶⁸⁴ bei Mikalojaus Vorobjovo⁶⁸⁵ intelektualinės biografijos ir ieškojimai. Nepaisant to, kad tai charakteringas meno istorijos Lietuvoje kūrimosi ir europėjimo siužetas, dėl sąlyginio meno istorijos nehomogeniškumo bendroms istorikos, istoriografijos teorijos slinktims, meno istorijos specifikos detaliau šiame darbe jis nėra analizuojamas. Taigi, pora atvejų, prie kurių bus sustota detaliau, susiję su J. Jakšto ir Z. Ivinskio tekstais ir veikla.

Iš karto galima pasakyti, kad bene labiausiai teoriškai ir filosofškai orientuotais prieškarinio Lietuvos jaunaisiais istorikais ne kartą įvardinti J. Jakštas ir V. Trumpa įvairiais ryšiais buvo susiję su LU / VDU Visuotinės istorijos katedros vedėju Levu Karsavinu. Jie abu buvo HMF absolventai, gana anksti viešumoje pasirodę ir su teoriškai, filosofškai orientuotais darbais. Į tai neseniai atkreipė dėmesį ir filosofai, sudarinėję *Lietuvos filosofinės minties istorijos šaltinių III tomą* (Filosofija išeivijoje 1945–2000) ir tarp filosofinės minties autorių paminėję

⁶⁸¹ Pavyzdžiui: ALEKSANDRAVIČIUS, E. / KULAKAUSKAS, A. Carų valdžioje. XIX amžiaus Lietuva. Vilnius, 1996, p. 11–12, 16–19, 25, 358; ALEKSANDRAVIČIUS, E. Liberalaus tautiškumo darbininkas. In Vinco Trumpos korespondencija. Vilnius, 2013, p. 11–15.

⁶⁸² Su nuorodomis, pavyzdžiui, į Heinricho Wölfflino (1864–1945), Jacobo Burckhardto (1818–1897), Henri Focillono (1881–1943), Henri Bergsono (1859–1941), Richardo Hamanno (1879–1961), Adolpho Goldschmidto (1863–1944), Wilhelmo Pinderio (1878–1947) ir kitų autorių darbus.

⁶⁸³ BIELINIENĖ, J. Halina Kairiūkšytė-Jacynienė. Kn. H. Kairiūkšytė-Jacynienė. Pažaislis, baroko vienuolynas Lietuvoje. Vilnius, 2001, p. 228–245.

⁶⁸⁴ MITUZIENĖ, A. Tolimas ir artimas Jurgis Baltrušaitis. *Mokslas ir gyvenimas*, 1998, nr. 1, p. 24–26; GAIŽUTIS, A. Jurgis Baltrušaitis – garsus menotyrininkas ir kultūrologas. Kn. Baltrušaitis, J. Visuotinė meno istorija. K., 1992, t. 1, p. I–XIV; A Biographical Dictionary of Historic Scholars, Museum Professionals and Academic Historians of Art. Prieiga: <<http://www.dictionaryofarthistorians.org>>.

⁶⁸⁵ BUTVILAITĖ–PETRAUSKIENĖ, R. / JANKAUSKAS, V. Mikalojus Vorobjovas ir jo „Vilniaus menas“. Kn. M. Vorobjovas. Vilniaus menas. V., 1997, p. 88–93; JANKEVIČIŪTĖ, G. Lietuvos meninio paveldo dalybos nacių okupacijos metais ir Mikalojaus Vorobjovo veikla. *Naujasis Židinys-Aidai*, 2012, nr. 5, p. 315–318.

Juožą Jakštą bei Vinčą Trumpą⁶⁸⁶. TFF absolventas Z. Ivinskis nebuvo taip tiesiogiai susijęs su filosofinės minties plėtojimu, tačiau tai, žinoma, visiškai netrukdo Z. Ivinskio istoriosofinių ir teorinių pastangų istorijoje įžvalgos įvertinimui. Dėl šios aplinkybės, analizuodami J. Jakšto ir Z. Ivinskio teorinių-metodologinių orientacijų kryptį, taikysime kiek skirtingas tiriamąsias strategijas. Pirmam atvejui iliustruoti pasirinksiame vieną įdomiausių, 1934 m. pasirodžiusių J. Jakšto tekstų – *Vertybės istorijoj*⁶⁸⁷, o antruoju – kalbėdami apie Z. Ivinskio teorines-metodologines orientacijas – pasitelksime tiek tekstus, tiek bendresnius iliustratyvius Z. Ivinskio veiklos kontekstus.

Iš visų *jaunųjų istorikų* teoriškai-metodologiškai orientuotų tekstų akademiškumu ir refleksyvumu išsiskiria, beje, nedaug ir *istoriografinio manifesto* žanrą primenantis Juozo Jakšto svarstymas, skirtas istorinio pažinimo specifikai aptarti, pasitelkiant vertybių istorijoje ir vertinimų istoriografijoje problematiką⁶⁸⁸. Šiame tekste ieškoma ryšio, santykio, jungties tarp praeities kultūrinio socialinio gyvenimo tikrovės ir dabarties istorikų kuriamų istorinių reprezentacijų. Laikomasi ir iš esmės pritariama Benedetto Croces *refleksyvaus istorizmo* principui, t. y. nuostatai, kad *kiekvienos epochos istorikai gali pažinti bet kurią kitą epochą tik per savo pačių epochą, nes jie negali pabėgti nuo savęs*⁶⁸⁹. Ši J. Jakšto svarstymą paliesime kiek plačiau ir todėl, kad jo kontekste pasirodo charakteringos tuometinės europinės istoriografijos teorijos poslinkių, susidūrimų ir subuvimų vietos.

Vertybių problematiką istoriniuose procesuose ir istoriniame pažinime užaštrino *Badeno neokantininkų* mokykla, pirmiausia Heinrichas Rickertas (1863–1936), bandydamas aksiologine (vertybių) teorija pagrįsti istoriografijos metodologinę

⁶⁸⁶ Lietuvos filosofinės minties istorijos šaltiniai. III tomas: Filosofija išėivijoje. 1945–2000. Vilnius, 2011, p. 136–139, 342–344.

⁶⁸⁷ JAKŠTAS, J. Vertybės istorijoj. *Vairas*, 1934, nr. 7, p. 257–266.

⁶⁸⁸ Ten pat, p. 257–266.

⁶⁸⁹ NORKUS, Z. *Istorika*. Vilnius, 1996, p.105-106; JAKŠTAS, J. Didžiausias Vytauto politikos tikslas. *Lietuvos aidas*, 1930, nr. 93 (874), (balandžio 25 d.), p. 3–4; JAKŠTAS, J. Vokiečių ordinas ir Lietuva (Ordino įsikūrimo Prūsuoose 700 m. sukaktuvių proga). *Vairas*, 1932, nr. 4 (balandis), p. 553–556.

autonomiją: buvo pabrėžiama istorijos kaip ideografinio mokslo specifika ir skirtumas nuo nomotetinių, dėsnių ieškančių gamtos mokslų⁶⁹⁰. Svarbu atkreipti dėmesį, kad H. Rickerto darbai Vokietijoje pasirodė vadinamojo *Lamprechto ginčo* (Lamprecht-Streit) metu, o vėliau tam tikrą laiką buvo *oficialioji* konservatyviosios vokiečių istorikų cecho daugumos filosofija⁶⁹¹. H. Rickerto istorijos kaip ideografinio mokslo sampratą ginanti istorika buvo populiarė, L. Karsavino žodžiais sakant, šio *naujakantionio* darbai buvo vieni viešpataujančių istorijos teorijoje⁶⁹². Todėl nenuostabu, kad tuomet jau Berlyne ir Vienoje studijavęs jaunas VDU HMF asistentas atkreipė dėmesį į tuo metu populiarią vertybių problematiką istoriografijoje. Juo labiau kad jau Kaune XX a. trečiajame dešimtmetyje J. Jakštui dėstę profesoriai savo tekstuose buvo gana plačiai įvertinę, pastebėtina, ne be tam tikrų kritinių pastabų, H. Rickerto formuluotos istoriografijos teorijos vertę, išvalgas ar tam tikras nuostatas⁶⁹³.

Remdamasis H. Rickerto pasiūlyta tikrovės kaip *sudėtingo, įvairaus, margo, gausaus*, kitaip sakant, tikrovės kaip ekstensyvaus (*į plotį*) ir intensyvaus (*į gylį*) įvairialypio kontinuumo samprata, vertybių ir vertinimų problemomis istoriografijoje, J. Jakštas nėra H. Rickerto teorijos nekritiškas komentatorius. Tekste leidžiamasi ir į kritinę peržiūrą bei korekciją. Pirmiausia čia suabejojama vadinamuoju *pirmuoju Rickerto istoriografijos aksiologinio pagrindimo žingsniu*, t. y. H. Rickerto siūlymu atskirti *siejimą su vertybėmis* kaip teorinį aktą nuo *vertinimo* kaip praktinio akto:

Juk jau siejimas praeities faktų su vertybėmis, tas centrinis pagal Rickert'ą istoriškos kūrybos momentas, bus drauge ir jų vertinimas. Nes sieti ką su vertybėmis reiškia pripažinti dalyką esant teigiamos arba neigiamos vertės. O tai ir yra dalyko vertinimas. Kaip gi istorikas galės sieti kokį

⁶⁹⁰ 1929 m. išėjo jau penktas svarbiausio H. Rickerto istorijos teorijos darbo leidimas.

⁶⁹¹ NORKUS, Z. Istorika. Vilnius, 1996, p. 102. (Plačiau apie Rickerto istoriką žr.: NORKUS, Z. Istorika. Vilnius, 1996, p. 90–105).

⁶⁹² KARSAVINAS, L. *Istorijos teorija*. Kaunas, 1929, p. 32.

⁶⁹³ VOLDEMARAS, A. Universitetas ir mokslas. *Humanitarinių mokslų fakulteto raštai*. Kn. I. Kaunas, 1925, p. 165–176; KARSAVINAS, L. *Istorijos teorija*. Kaunas, 1929, p. 8, 18, 31–32, 39, 59, 60, 62, 66.

faktą su vertybe, jo nevertindamas? Susilaikant nuo fakto vertinimo, neįmanoma būtų susekti, ar jis prilygsta tai vertybei, su kuria jis siejamas. Tad Rickerto tendencija visiškai atskirti istorijos faktų siejimą su vertybėmis nuo jų vertinimo nepateisinama.⁶⁹⁴

Akcentuojama perskyra buvo itin svarbi H. Rickerto istoriografijos aksiologinio pagrindimo projekte, nes teorinis *siejimas su vertybėmis* turėjo tarnauti istoriko *objektyvumui*. Ji turėjo leisti istorikui įvairiuose praeities kontekstuose fiksuoti dominuojančias (reikšmingas) vertybes, atpažinti jas ir tų identifikacijų pagrindu kurti *objektyvų* pasakojimą, atsiribojant nuo subjektyvių istoriko praktinių vertinimų. Tačiau tokia *istoriko subjektyvumo* kontroliavimo filosofine konstrukcija ilgainiui imta rimtai abejoti⁶⁹⁵. Tai, kad *siejimus su vertybėmis* ir *vertinimus* sunku atskirti vieną nuo kito, nėra svarbiausia, o juo labiau vienintelė abejonės istorijos mokslo *objektyvumu* prielaida. Kadangi realybė yra neaprepiamas kontinuumas, kurio tyrimais neįmanoma aprėpti kaip *fotografiško vaizdo, visiškai atitinkančio tikrovę*, tai klystų tie, pasak J. Jakšto, kurie manytų, kad *šaltiniai leidžia istorikui atvaizduoti praeities gyvenimą tokį, koks jis iš tikrųjų buvo*⁶⁹⁶, – tai viena. Antra, kadangi žmogiškasis pažinimas determinuotas tam tikrų turimų bendrų sąvokų, taip pat reiškinių, kurių psichologai vadina apercepcija (t. y. suvokimo priklausomybė nuo ankstesnės patirties), tai istoriniame pažinime ypač svarbūs pasirodo *subjektyviniai momentai*, nes čia pats objektas nėra betarpiškai duotas: *pasiremdamas fragmentiškais šaltiniais, istorikas jį turi susikurti*⁶⁹⁷. Vien jau todėl, pasak J. Jakšto, istoriko veikla *prilygsta kiek menininko-literato kūrybai*⁶⁹⁸. Trečia, praktinių vertinimų ir gebėjimų atskirti

⁶⁹⁴ JAKŠTAS, J. Vertybės istorijoje. *Vairas*, 1934. nr. 7, p. 261.

⁶⁹⁵ NORKUS, Z. Istorika. Vilnius, 1996, p. 102–103.

⁶⁹⁶ JAKŠTAS, J. Vertybės istorijoje. *Vairas*, 1934, nr. 7, p. 259.

⁶⁹⁷ Ten pat. A. Ragauskas linkęs itin aukštai įvertinti tai, ką jis vadina J. Jakštui būdinga epistemologine fakto samprata (RAGAUSKAS, A. Keletas pastabų dėl istorijos metodologijos tarpukario Lietuvoje. In *Lietuvių Katalikų Mokslo Akademijos Metraštinis*. Vilnius, 2001, t. 19, p. 65). Korektiškumo dėlei reikia pridurti, kad straipsnis *Vertybės istorijoje* būtų labiau tinkamas panašioms interpretacijoms, nes J. Jakšto tekstas, kuriame buvo išvelgta epistemologinė fakto samprata, nėra jo originalus straipsnis, o vertinimas, sulietuvinimas, pristatymas (Žr.: JAKŠTAS, J. Istorijos mokslas ir gyvenimas. *Vairas*, 1932. nr. 10, p. 84–88).

⁶⁹⁸ Ten pat.

svarbius faktus nuo nesvarbių problematika perkeliama iš teorinės-loginės plotmės į konkretų istorikų darbo socialinį kontekstą. Socialinė istorikų darbo aplinka neatsiejama nuo tam tikram *erdvėlaikiui* būdingų visuomeninio gyvenimo vertybių, kurios ir pasirodo esmingai svarbios, determinuojančios tiek temų, tiek faktų atranką:

Žvelgdamas į praeitį istorikas apsišarvuoja, jeigu taip galima pasakyti, tam tikrais aprioriniais principais, kurie leidžia jam praeities gyvenimą suvokti ir atvaizduoti. Aprioriniai principai, pagal kuriuos istorikas formuoja praeities gyvenimą, savo ruožtu susidaro jo gyvenimo socialinės aplinkos įtakoje <...> Būdamas visuomeniškas padaras, susietas tūkstančiais saitų su visuomene, paskiras individas supranta ir **vertina** (išskirta – J. J.) įvairius socialinius reiškinius bei faktus pagal visuomenės nusistatymą jų atžvilgiu <...> Kaip kiekvienas žmogus, taip ir istorikas, būdamas visuomeniškas padaras, apibrėžiamas visuomenės ideologijos <...>. ⁶⁹⁹

Istorijos mokslas, J. Jakštui pasiremiant *dideliu šių dienų italų mokslininku Benedetto Croce*, visada gimsta aktualioje dabartyje. Jame išryškėjančių vertybių sandūros (praeities kultūros vertybių, dabarties socialinio gyvenimo vertybių bei iš jų kylančių istorinių tyrimų prielaidų) ir yra svarbiausios praeities ir dabarties sąsajoms ir jungtims. Todėl *senas istorijos mokslas darosi nuolatos naujas, nes jis kitėja, eidamas kartu su gyvenimu* ⁷⁰⁰ – vienas svarbiausių analizuojamo svarstymo leitmotyvų. Be to, analizuojamame tekste vertybių raiškos istorijoje lauke dar aptiriamos *paprasto kitimo, vystymosi (evoliucijos) ir progreso* sąvokos. Į pastarąją, kaip nurodančią reiškinį, kurio neįmanoma įrodyti jokiais moksliniais argumentais ir kaip į negalinčią būti empirinio mokslo tyrinėjimo objektu, žvelgiama kritiškai ⁷⁰¹. Taip pat kritiškai žvelgiama į visuomenės mokslams ir istorijai keliamą uždavinį *surasti tam tikrus dėsnius* ar bandymą paversti juos *įstatymų mokslais*, nes jokiam istorikui *nepavyko ir nepavyks*, anot J. Jakšto, surasti visuomeninio gyvenimo dėsnių ar įstatymų:

⁶⁹⁹ JAKŠTAS, J. Vertybės istorijoje. *Vairas*, 1934, nr. 7, p. 259–260.

⁷⁰⁰ Ten pat, p. 266.

⁷⁰¹ Ten pat, p. 265; plg.: Levo Karsavino kritišką progreso idėjos vertinimą. L. Karsavinas *pažangos teoriją* traktuoja kaip *pozityvistiško metafiziško idealo surogatą* (Žr.: KARSAVINAS, L. Istorijos teorija. Kaunas, 1929, p. 33–35).

Veltui praeitam amžiui naujo visuomenės mokslo – sociologijos kūrėjai vylėsi surasti bendrinio gyvenimo dėsnius. Jų nustatyti tariamieji dėsniai buvo ne kas kita, o tam tikri aprioriniai teigimai, pagrįsti savotiškais istorijos faktų aiškinimais⁷⁰².

Žvelgdami į J. Jakšto analizuojamą tekstą kiek plačiau, galėtume samprotauti, kad jis leidžia matyti tarpukario Lietuvoje plėtotos istorikos santykį su Vakarų intelektualinėmis istorijos apmąstymo tradicijomis. Vakarų istorikos autoritetų tekstus bandoma permąstyti, įvertinti, suaktualinti. J. Jakšto tekstas taip pat atskleidžia tam tikrą užgimstantį tęstinumą ar tradiciją vietinėje Lietuvos istorikos sričiai skirtų publikacijų tradicijoje. Tiek Augustino Voldemaro, tiek Levo Karsavino, kurie buvo J. Jakšto profesoriai LU, tiek J. Jakšto tekstuose H. Rickerto istoriografijos pagrindimo projektą, vieną įtakingiausių to meto istoriografijos pagrindimo praktikoje, buvo bandoma kritiškai peržiūrėti ir įvertinti. Be to, J. Jakšto tekstas, prisimenant Jørno Rüseno *istoriografinę paradigmą* analizuoti skirtą euristinę schemą, tiesiogiai ar netiesiogiai paliečia įvairius istoriografijos disciplinarinės matricos (specialistų drausmės statuso) dėmenis⁷⁰³.

Pažintiniai istoriografijos interesai, t. y. klausimai – *ką pažinti ir kas „įdomu“ istorijoje*, – refleksyviai aiškinami juos redukuojant į socialiai ir vertybiškai determinuotas, socialinės aplinkos ir jos vertybių kaitos ritmu žengiančios intelektualinės kūrybos prielaidų tezę. *Idėjos-koncepcijos*, kurių pagrindu istorikai sistemina ir *organizuoja* istorinius faktus į darnias visumas, taip pat yra socioistorinio, kintančio pobūdžio, nes istorikas, *siedamas su vertybėmis* tam

⁷⁰² Ten pat, p. 258. Svarbu pridurti, kad J. Jakštas, studijuodamas Vokietijoje, susidūrė su profesoriumi, kuris surado istorijoje konkretų, apibrėžtą dėsnių skaičių, t. y. 24 dėsnius. Tai atsitiko studijų metu Berlyno universitete ir buvo, kaip aiškėja iš J. Jakšto autobiografijos, tam tikra pažintis su dėsnių paieškomis istorijoje ir tų paieškų verte: *Šiek tiek pasidomėjau ir senuko K. Breysigo taip pat istoriosofinėmis paskaitomis. Nepatraukė manęs jo pozityvistinė istorijos samprata.* (JAKŠTAS, J. Mano istorijos mokslo kelias. Vilnius, 1992, p. 23); šią J. Jakšto pažiūrą galima palyginti su L. Karsavino kritišku požiūriu į dėsnių istorijoje paiešką (Žr.: KARSAVINAS, L. Istorijos teorija. Kaunas, 1929, p. 33; analogiškos pažiūros laikėsi ir studijų metais J. Jakštui artimas profesorius Jonas Yčas (*Istorijoj visai nėra normų, įstatymų žmonijos veikimui ateityje*) (Žr.: ANIČAS, J. Lietuvos universiteto profesorius Jonas Yčas. *Mokslo Lietuva*, 1995, nr. 7, p. 4, 7).

⁷⁰³ Šiuo aspektu galima įžvelgti ir tam tikrą J. Jakšto kaip autoriaus išskirtinumą, lyginant su kitų jaunųjų istorikų tekstais, priskirtiniais istorikos sričiai.

tikrus praeities gyvenimo reiškinius, kartu neišvengdamas *praktinio vertinimo*, žvelgia į praeitį savo laiko visuomeninių vertybių kategorijomis (*šiuolaikybėje* egzistuoja tokios, pasak J. Jakšto, visuomeninės vertybės, kaip *tikyba, tautybė, valstybė, teisė, dorovė, mokslas, menas* ir kt.⁷⁰⁴). Remiantis šių idėjų *vertybiniais, vertinamaisiais* pagrindais, užmezgama jungtis tarp praeities ir dabarties, o kaip tos jungties pasekmė kuriamos istorinės koncepcijos, sisteminančios faktus į darnias visumas. Įsitikinimas, kad turint pakankamai istorinių šaltinių ir vadovaujantis tinkamais metodais (empirinio tyrimo taisyklėmis) galima atkurti praeities gyvenimą *tokį, koks jis buvo iš tikrųjų*, autoriaus traktuojamas kaip *naivus požiūris*⁷⁰⁵. *Naivaus realizmo* historiografijoje pažeidžiamumas pirmiausia tame, kad istorijos *objektas nėra betarpiškai duotas* (nepriklausomai nuo turimų šaltinių tyrinėjama tema kiekio), todėl istorijos moksle tyrimų objektas yra konstruojamas, su(si)kuriamas, ir dėl to istoriniame pažinime ypatingai svarbūs pasirodo *subjektyviniai momentai*, kurie, nepaisant tam tikrų ryškių skirtumų tarp istorikų ir literatų, istoriko veiklą, kaip minėjome, *prilygina kiek menininko-literato kūrybai*. Taigi, abejodamas istorijos metodų ir praeities liekanų dabartyje tyrimo visagalybe, nurodydamas tam tikrą sąryšį, panašumą tarp istoriko ir menininko-literato intelektinių pastangų, J. Jakštas netiesiogiai paliečia metodų (empirinio tyrimo taisyklių) ir historiografijos dėstymo formų, t. y. 3-įjį ir 4-ąjį historiografijos paradigmos drausminės matricos aspektus. Pagaliau, *praktinės gyvenimo orientacijos funkcijos* yra paliečiamos Benedetto Croces praeities ir dabarties ryšio (*aktualizmo, prezentizmo*) kontekste, visuomeniškai vertybinio ir kultūriškai didaktinio dialogo tarp praeities kultūros vertybių ir šiandienos

⁷⁰⁴ JAKŠTAS, J. Vertybės istorijoje. *Vairas*, 1934, nr. 7, p. 260.

⁷⁰⁵ Pažymėtina, kad 1932 m. pasirodžiusiame tekste, kuriame J. Jakštas pristatė revizionistiškai orientuoto austrų istoriko, Insbruko universiteto profesoriaus (nuo 1918 m.) ir rektoriaus (1938–1942 m.) Haroldo Steinackerio (1875–1965) straipsnį, buvo atkreiptas dėmesys į *naivaus realizmo*, kurio *klaidingumą įrodė ne istorikai, o filosofai*, kritikos kontekstus. Tarp *naivaus realizmo* kritikų čia nurodyti W. Dilthey'us, W. Windelbandas, H. Rickertas, G. Simmelis, E. Sprangeris ir E. Troeltschas (Žr.: JAKŠTAS, J. Istorijos mokslas ir gyvenimas. *Vairas*, 1932, nr. 10, p. 84–88); plg. E. Troeltsch *naivaus realizmo* istorijoje sąvokos išskleidimą ir kritiką 1922 m. pasirodžiusiame darbe *Istorizmas ir jo problemos* (Žr.: ТРЕЛЬЧ, Э. Историзм и его проблемы. Москва, 1994, p. 503–508).

visuomenės vertybinių kategorijų perspektyvoje. Turint galvoje tai, kad istorikos pozicijos, pažiūrų visuma sudaro tam tikrą *dinaminę sistemą*, leidžiančią spręsti apie istoriografiją pagrindžiančių istorikos formų kaitą⁷⁰⁶, o J. Jakšto tekste paliestos įvairios istorinio pažinimo ir istorijos mokslo problemos gali būti rekonstruojamos kaip integrali minties struktūra, netiesiogiai paliečianti visus istoriografinės paradigmos matricos atpažinimo dėmenis, minimas tekstas įgyja papildomos reikšmės kalbant tiek bendriau apie Lietuvos istorikos ir istoriografijos raidą prieškarį, tiek individualiai apie J. Jakšto teorinius ieškojimus. Baigiant žvelgti į J. Jakšto tekstą *Vertybės istorijoje*, galima pasakyti, kad tokie straipsnio elementai, kaip kritinis požiūris į *naiviojo realizmo* istoriografijoje tradiciją, abejonė istorijos mokslo *objektyvumu*, konstruktyvistinės istorinio pažinimo prigimties, istorijos mokslo socioistorinio sąlygiškumo ir determinacijos pripažinimas, *refleksyvaus istorizmo* prielaidų ir *prezentizmo* principo akcentavimas, nebuvo naujiena į J. Jakšto tekstą žvelgiant tuometinės Vakarų istorijos teorijos ir metodologijos, istorijos filosofijos literatūros raidos požiūriu. Tačiau Lietuvoje, kur profesionali istorikų bendruomenė ketvirtajame dešimtmetyje iš esmės pradėjo skaičiuoti tik savo antrą gyvavimo dešimtmetį, šios istorikos idėjos buvo naujoviškas posūkis istoriografijos teorijos, kuri dažnai egzistavo išskirtinai implicitiniu *savaime suprantamybės* pavidalu, intelektualiniame reljefe. Dar daugiau, akivaizdu, kad vietinėje, Lietuvoje begimstančioje istorikos tradicijoje imtos svarstyti temos ir problemos, kurios buvo aktualios ir patenkančios į akiratį daugeliui to meto pripažintų istorikos autoritetų. Būtent tai suteikia kai kuriems prieškario Lietuvos istorikos tekstams universalios prigimties, o taip pat rodo tuometinės istorikos Lietuvoje intelektualinį potencialą.

Dar reikia atkreipti dėmesį, kad J. Jakšto plėtojama istorikos problematika savo pavidalu ir kryptingumu jau ganėtinai skiriasi nuo tarpukario dar gana aktyviai

⁷⁰⁶ NORKUS, Z. Istorika. Vilnius, 1996, p. 29–32.

aptarinėtos klasikinės istorijos filosofijos formos (pvz., Adomo Dambrausko-Jakšto⁷⁰⁷, Prano Dovydaičio⁷⁰⁸ darbuose), išskirtinį dėmesį koncentruojančios į istorinio proceso teoriją, o istorinio pažinimo teorijai paliekančios itin nežymią vietą. Modernėjančioje historiografijoje ir patiems istorikams darėsi aktualūs istorinio pažinimo filosofinio pagrindimo klausimai, o tai istorijos filosofijos formai, kuri vadinama historiografijos teorija ar istorika, atsivėrė galimybės susilaukti ir profesionalių istorikų bendruomenių intelektualinio aktyvumo. Kas teoriškai-metodologiškai svarbaus J. Jakšto tekstu yra pasakoma istorikų bendruomenei – *kaip tyrinėti, kaip rašyti istoriją?* Kas sutelkta požiūryje, kad kiekvieno *erdvėlaikio* istorikai yra veikiami savo visuomenės vertybinių kategorijų? Ar, žvelgiant formaliai, toks požiūris skiriasi kuo nors ypatingai nuo priešingos tezės (teiginio, kad niekas iš istorikų savo darbuose jokių socioistorinių determinančių nėra sąlygojamas)? Nesant jokio *įvertinimo mato*, apie kuriuos tiek daug kalba J. Jakštas, jokios diferenciacijos, palyginimo, historiografijos raidos sociokultūrinio ir vertybinio sąlygiškumo tezė virsta gana abstrakčia, istoriko darbo praktikai indiferentiška deklaracija. Tačiau geriausia, ką ji šiuo atveju duoda, o tai, vienaip ar kitaip, nėra mažai, tai istoriko savirefleksija: savo darbų prielaidų įvertinimo ar net sugebėjimo išvengti paviršutiniško ideologinio angažuotumo skatinimas. Kita vertus, kaip tinkamai įvertinti istorikų darbus, t. y. kodėl tomis pačiomis sąlygomis, panašiose socialinių vertybių dominuojančių kategorijų struktūrose gimsta gana įvairūs, nelygiaverčiai, neretai ir konfliktuojantys, vienas kitam prieštaraujantys darbai? Atsakymo į šį klausimą reikėtų ieškoti, greičiausiai, J. Jakšto užaštrintuose ir istoriko darbą

⁷⁰⁷ A. Dambrausko-Jakšto straipsnis, paremtas Augustino istoriosofijos idėjomis (Žr.: DAMBRAUSKAS-JAKŠTAS, A. Kas yra istorija? *Ateitis*, 1926, nr. 9–10, p. 439–44).

⁷⁰⁸ P. Dovydaitis aiškina istorijos filosofijos sąvokos turinį, koncentruojasi į istorijos filosofijos idėjas pirmąsias visuomenės mitologijoje, senovės Rytų epinėje kūryboje bei graikų filosofijoje (žr.: DOVYDAITIS, P. Istorijos filosofija ir jos problemos. *Logos*, 1932, p. 97–144. Ankstesnėje to paties pavadinimo publikacijoje P. Dovydaitis taip pat bandė aiškintis istorijos filosofijos turinį bei charakterizavo pagrindines istorijos filosofijos koncepcijas (pasak autoriaus, *deterministines* ir *metafizines*) (Žr.: DOVYDAITIS, P. Istorijos filosofija ir jos problemos. *Viltis* (Mokslo ir literatūros priedas), 1914, nr. 9–10, p. 273–334).

paliečiančiuose *subjektyviniuose* momentuose, skirtingose istorikų individualybėse ir pan. *Istorijoje yra viskas subjektyvu*, – teigė J. Jakštas jau senatvėje išėivijoje⁷⁰⁹. Žvelgdami iš dabarties į šiuos klausimus, galime pasitelkti paties J. Jakšto individualią biografiją. Pavyzdžiui, kodėl jo istoriniai pažintiniai interesai ketvirtojo dešimtmečio viduryje transformavosi nuo Lietuvos viduramžių istorijos prie visuotinės (ankstyvųjų viduramžių) istorijos? Pažintiniai interesai neretai gali būti susiję ne tik su individualiais pasirinkimais ir prioritetais, todėl plačiau ir detaliau prie šio klausimo sustosime kitoje vietoje, svarstydami apie tarpukarinės Lietuvos istorikų bendrijos ryšius (žr. II.3), pasitelkdami ir kiek kitoki nei tik teorinį-metodologinį (istorikos) kontekstą. Biografiškai kalbant apie J. Jakštą ir jo angažavimąsi teoriniams-metodologiniams istorijos pagrindimo klausimams, galima pridurti keletą momentų.

LU HMF J. Jakštas su pertrauka studijavo 1923–1929 m.⁷¹⁰ Apie tuos metus jis yra teigęs, kad studijų metais beveik tiek pat, kiek istorija, domėjosi ir filosofija: *Nuo pat pirmųjų studijų jungiau istoriją su filosofija ir istoriosofija*. J. Jakštas taip pat akcentavo, kad lankė Izidoriaus Tamošaičio (kurio iniciatyva 1925 m. J. Jakštas pradėjo bendradarbiauti savaitraštyje *Lietuvis*), Vosyiliaus Sezemano ir Johano Štraucho (Johannes Strauch) paskaitas, taip pat kad pirmuosius savo straipsnius laikraščiams ar žurnalams dar studijų metais parašė iš filosofinės tematikos⁷¹¹. Kita vertus, savo studijų pagrindu J. Jakštas pasirinko istorijos dalykus, o tuo metu artimiausias iš profesorių jam tapo Jonas Yčas⁷¹². Pažymėtina, kad J. Yčui nebuvo svetimos istorijos mokslo teorijos ir metodologijos problemos,

⁷⁰⁹ BALAŠAITIENĖ, A. M. Mįslė, kuri tapo gyvenimo uždaviniu. Vietoj nekrologo a. a. prof. Juozui Jakštui Klivlende mirus (1900.IX.9–1989.VII.31). *Tėviškės žiburiai*, 1989, nr. 39 (rugsėjo 26 d.), p. 6.

⁷¹⁰ Nuo 1924 m. J. Jakštas paraleliai savo studijoms pradėjo dirbti istorijos, visuomenės mokslo mokytoju Jurbarko „Saulės“ gimnazijoje, Tauragės komercijos mokykloje, D-ro J. Tumėno brandos kursuose, Pgl. Mokytojo J. Jakšto asmens byla, LCVA, f. 391/7/1991, l. 1, 12, 14–17.

⁷¹¹ JAKŠTAS, J. Mano istorijos mokslo kelias. Vilnius, 1992, p. 14–18; taip pat žr.: JAKŠTAS, J. Kanto moralė (200 metų Kanto sukaktuvėms paminėti). *Kultūra*, 1924, nr. 5 (gegužė), p. 185–190.

⁷¹² JAKŠTAS, J. Mano istorijos mokslo kelias. V., 1992, p. 16–18.

nors jis ir nepaliko specialių, sistemiškų darbų, skirtų būtent šiai problematikai⁷¹³. Vis dėlto J. Yčas savo disertacijos *Ivado žodyje* kvietė rimčiau susidomėti pagalbinais istorijos mokslais, historiografija ir istorijos metodologija⁷¹⁴, nevengė istoriosofinių klausimų ir problemų⁷¹⁵, o tarp savo mokytojų nurodė ir vieną ryškiausių ikirevoliucinės Rusijos istorijos metodologų Aleksandrą Lappo-Danilevskį⁷¹⁶ (jis minėtinas ir A. Voldemaro bei L. Karsavino intelektualinių biografijų kontekste). Tačiau, nors būtent J. Yčą J. Jakštas pabrėžtinai vadino *manuoju*⁷¹⁷ profesoriumi studijų metais, pažymėtina, kad teorines istorijos disciplinas, istoriką jam dėstė A. Voldemaras⁷¹⁸. Kita vertus, kai J. Jakštas pradėjo dirbti HMF Visuotinės istorijos katedroje, jos vedėjas jau buvo L. Karsavinas. Nors J. Yčas buvo svarbiausias J. Jakšto stipendijos ir studijų gilinimo užsienyje iniciatorius⁷¹⁹, kuris vėliau turėjo būti atsakingas ir prižiūrėti jo studijų užsienyje eigą⁷²⁰, prie vėlesnių J. Jakšto iniciatyvų (vykti susipažinti su Vienos pagalbinių istorijos mokslų instituto *sutvarkymu ir mokslo eiga*, taip pat *pažinti arčiau Dopscho mokyklą*⁷²¹) tiesiogiai⁷²² ar netiesiogiai⁷²³ prisidėjo ir L. Karsavinas.

⁷¹³ Jono Yčo darbų bibliografiją (Žr.: Jonas ir Martynas Yčai. Bibliografija (sud. P. Dabulevičienė, Z. Balaišienė). Kaunas, 2006, p. 11–19; taip pat žr.: ANIČAS, J. Lietuvos universiteto profesorius Jonas Yčas. *Mokslo Lietuva*, 1995, Nr. 6 (kovo 29 d.), p. 6; nr. 7 (balandžio 12 d.), p. 4, 7; nr. 8 (balandžio 26 d.), p. 2.

⁷¹⁴ YČAS, J. Simono Grunau, XVI amžiaus kronisto reikalai (atspausdinta iš *Švietimo darbas*. Kaunas, 1922, nr. 3–6, p. 4).

⁷¹⁵ YČAS, J. Kas lemia mūsų istoriją? *Kultūra*, 1923, nr. 2, p. 139–142; YČAS, J. Prūsų žemės istorija. Rankraščio teisėmis. Studentų humanitarų draugijos spaudos komisijos leidinys nr. 40, Kaunas, 1929, p. 9–11, 73–79.

⁷¹⁶ Jono Yčo curriculum vitae: In Lietuvos archyvai. [Kn.] 4: Prie Lietuvos universiteto ištakų. Vilnius, 1992, p. 144–145.

⁷¹⁷ JAKŠTAS, J. Mano istorijos mokslo kelias. Vilnius, 1992, p. 19; apie J. Yčo reikšmę J. Jakštui kaip istorikui galima spręsti ir iš pastarojo atsiliepimo pobūdžio apie J. Yčą po jo mirties (Žr.: JAKŠTAS, J. Prof. J. Yčui mirus. *Vairas*, 1932, nr. 2., p. 257–258).

⁷¹⁸ 1926 metais J. Jakšto įskaitų lape randame prof. A. Voldemaro dalyką *Istorijos mokslo teorija ir metodologija*, o 1926 m. rugsėjo 24 d. A. Voldemaro *Istoriškojo žinojimo teorijos ir metodologijos* egzaminą J. Jakštas išlaikė įvertinimu *labai gerai* (komisija – A. Voldemaras, P. Gronskis, J. Yčas) (Žr.: Juozo Jakšto diplominis darbas, egzaminų ir įskaitų lapai, LCVA, f. 631/10/96 l. 68, 72).

⁷¹⁹ J. Yčo 1929 m. vasario 1 d. siūlymas HMF dekanui paskirti užsieninę stipendiją 2 metams J. Jakštui, Stipendininko J. Jakšto asmens byla, LCVA, f. 391/9/346, l. 14; taip pat žr.: JAKŠTAS, J. Mano istorijos mokslo kelias. V., 1992, p. 18.

⁷²⁰ Stipendininko J. Jakšto asmens byla, LCVA, f. 391/9/346, l. 29.

⁷²¹ J. Jakšto studijų apyskaita už 1931 m. vasaros semestro studijas Berlyno universitete (1931-10-05), Stipendininko J. Jakšto asmens byla, LCVA, f. 391/9/346, l. 6–7.

Pagaliau, galbūt suveikė tam tikros *mokyklinio artimumo*, atpažinimo ar pripažinimo psichologinės prielaidos, nes būtent J. Jakštas buvo vienas pirmųjų, parengusių solidžius tekstus tiek apie A. Voldemarą kaip apie mokslininką⁷²⁴, tiek apie L. Karsaviną⁷²⁵. Tikėtina, kad visos šios J. Jakšto biografijos aplinkybės (tiek vidinės, tiek išorinės) sudarė tam tikrą integruotą veiksmų visumą, leidusią *jaunajam istorikui* ne kartą žengti į istorijos teorijos ir metodologijos, istorijos filosofijos bei istoriosofijos problematikos sritį⁷²⁶, vienokiu ar kitokiu būdu skatinant pačios istoriografijos refleksyvumą.

Jau pabrėžėme, kad Zenonas Ivinskis istoriografijos raidos apmąstyme remiasi tradiciniu, dar XIX a. antrojoje pusėje subrandintu istoriografijos kaitos aiškinimo modeliu, kurį naudojo Ernstas Bernheimas. Akivaizdu, kad remtis žinomu vokiečių istorijos metodologu E. Bernheimu dar prieš Pirmąjį pasaulinį karą ir po Antrojo pasaulinio karo – ne visiškai lygiaverčiai dalykai, ir šia prasme Z. Ivinskio tam tikros teorinio-metodologinio istorijos plano sampratos nėra, iš pirmo žvilgsnio, nei itin originalios, nei juo labiau novatoriškos. Tačiau šis, palyginus, smulkus ir detalus sugretinimas per nuorodas į autoritetus, žinoma, nereiškia, kad galime visą minimo laikmečio istoriografiją prilyginti ar vienareikšmiškai nurašyti kaip užsitęsusių vėlyvojo istorizmo⁷²⁷ fenomeną. Juk nuorodos į E. Bernheimą, į istorijos metodui skirtus vadovėlius, vienaip ar kitaip, yra tik bendro pobūdžio deklaracijos, persekiojančios Lietuvos istoriografiją XX amžiuje. Tai tikrai gera iliustracija to, kad XX a. Lietuvos

⁷²² Pavyzdžiui, prie 1931 m. spalio 5 d. J. Jakšto prašymo HMF dekanui *pratęsti man užsieny istorijos mokslui eiti stipendiją dar vieną semestrą*, yra L. Karsavino prierašas – *Prašymą palaikau* su parašu, Stipendininko J. Jakšto asmens byla, LCVA, f. 391/9/346, l. 5.

⁷²³ Kai kurie pareiškimai, pasiūlymai, susiję su J. Jakšto studijų užsienyje klausimais, yra pasirašyti ir J. Yčo, ir L. Karsavino, Stipendininko J. Jakšto asmens byla, LCVA, f. 391/9/346, l. 8, 9.

⁷²⁴ JAKŠTAS, J. Voldemaras mokslininkas ir politikas savuose raštuose [Rec. kn.: Profesorius Augustinas Voldemaras. Raštai. 90 metų sukakčiai paminėti. Red. Morkus Šimkus. Chicago, 1976]. *Lietuvių tautos praeitis*. 1978, t. IV, kn. 2 (14), p. 141–156.

⁷²⁵ JAKŠTAS, J. Leonas Karsavinas istorikas-filosofas ir „Europos kultūros istorijos“ autorius. *Lietuvių tautos praeitis*, 1977, t. IV, kn. 1 (13), p. 53–71.

⁷²⁶ JAKŠTAS, J. (1930a, 1932c, 1932e, 1934a, 1935b, 1937e, 1938c, 1953a, 1954a, 1954b, 1956a, 1968a, 1971a, 1977a, 1983a).

⁷²⁷ Plačiau apie vėlyvąjį istorizmą žr.: NORKUS, Z. *Istorika.*, p. 74–78.

istorikai, turint galvoje pačios Lietuvos sociokultūrinę ir sociopolitinę kaitą XX a., *vis iš naujo bandė* istoriją kaip pamokymą, kaip identiteto formuotoją, kaip didaktikos priemonę, kaip nacionalinio savitumo ir išskirtinumo paieškų erdvę paversti istorija-mokslu, priartinti ją prie mokslo, o istoriko veiklą prilyginti tiesų apie praeitį ieškojimui, atsiribojant nuo išskirtinai didaktinių istoriografijos užmačių. Tas *vis iš naujo bandė* pirmiausia reiškia istorijos neatsiejamumą nuo aktualios dabarties, nuo XX a. Lietuvos sociopolitinės realybės. Istorija kaip mokslas ne kartą buvo verčiama gręžtis ir vėl tapti pirmiausiai politikos ir visuomenės aktualių poreikių įkaite.

Vertinimai priklauso nuo to, kokį žiūros būdą pasirinksi. Z. Ivinskis nebuvo teoretikas novatorius, kaip ir dauguma jo laikmečio Lietuvos (ir ne tik Lietuvos) istorikų. Jis buvo pirmiausiai kruopščiai su pirminiais šaltiniais dirbantis istorikas ir šio darbo pagrindu leidžiantis savo studijas. Tačiau, žvelgiant prieškarinio lietuvių istoriografijos *teoretiniais masteliais*, jo vieta yra gana savita ir originali.

Pavyzdžiui, Z. Ivinskio habilitacijos pagrindu išleistos knygos įvado pradžia gali pasirodyti kaip netradicinė žiūra:

Įtraukiant į Lietuvos praeities sritį ir ekonominius klausimus, žinoma, peržengiama siaurai suprastos istorijos ribos. Šitie klausimai, kad ir būdami praeityje, yra paprastai istorikui svetimesnė sritis, negu politinės istorijos faktai. Jiems tyrinėti reikalinga turėti atitinkamo teoretinio nusimanymo ekonominiuose dalykuose⁷²⁸.

Toliau, priėjus prie profesoriaus Wernerio Sombarto⁷²⁹, kurio studentu Z. Ivinskis buvo⁷³⁰, žodžių, pasakytų 1931 m. žiemos semestre Berlyne per bendrosios ūkio istorijos paskaitas, kad ūkio istorijos negalės tinkamai tyrinėti nei vieni ekonomistai, nei vieni istorikai, sakoma: *pirmiesiems stigs istorinių davinų, perspektyvos, o antriesiems – deramo stažo ekonominiuose dalykuose*. Z. Ivinskis užbaigia šią mintį sakydamas, kad jis pats save *norėtų priskirti prie antrųjų*. Dar

⁷²⁸ IVINSKIS, Z. *Lietuvos prekyba su Prūsais*. Kaunas, 1934, p. 7.

⁷²⁹ Plačiau apie W. Sombartą žr.: SCAFF, Lawrence A. Veržiantis iš geležinio narvo: Max Weber ir moderniosios sociologijos atsiradimas. Vilnius, 1995, 388 p.

⁷³⁰ Stipendininko Zenono Ivinskio asmens byla, LCVA, f. 391/9/338, l. 31.

tiesmukiškiau apie savo nepakankamą teorinių ekonominių dalykų išmanymą Z. Ivinskis užsimena savo dienoraštyje, kai tikėjosi būsiąs paskirtas VU Ekonomikos fakulteto studentams skaityti ūkio istorijos paskaitų⁷³¹. Jau vien toks prisipažinimas ir integralus mokslo traktavimas (teoretinio žinojimo ir empirinės medžiagos tyrimo sąryšio reikalingumo pripažinimas) yra savotiškas pasiekimas istoriografinėje tradicijoje, kuri neretai pasitenkino medžiagos surinkimo, kritinės peržiūros ir išdėstymo veiksmis. Tačiau, be tokio subendrinto teorijos istorijos moksle reabilitacijos akcento, galima pastebėti ir kai kuriuos būtent Z. Ivinskio tekstams būdingus priartėjimo prie istorijos teorijos kelius. Norint interpretuoti tas Z. Ivinskio tekstų vietas, kurios dažniausiai cituotos ir kuriose jis pasirodo kaip netradicinių pažiūrų prieškario istorikas, reikia atkreipti dėmesį į bendrąją istoriografijos raidos XIX a. pabaigoje–XX a. pirmojoje pusėje vaizdinį. Tam ypač tinka kelios pastabos apie vėlyvojo istorizmo ypatybes:

Atmetęs „idėjų doktriną“ istorizmas įžengė į vėlyvąjį savo raidos tarpsnį, kurį istoriografijos istorikai, nesimpatizuojantys istorizmui, vadina kriziniu. Istorikai stengiasi nagrinėti siauras, griežtai apibrėžtas problemas ir vengia platesnių apibendrinimų, palyginimų ar drąsesnių interpretacijų. Ankstyvasis istorizmas skeptiškai žiūrėjo į visuotinę istoriją, o optimaliu mokslinės istoriografijos lauku laikė atskirų valstybių, tautų, periodų istoriografiją. Vėlyvajame istorizme jau ir šitoks laukas laikomas labai rizikingu ištikimybės grynajam mokslui požiūriu. Populiariausiu žanru tarp profesionalių istorikų tapo monografija, kurioje nagrinėjama labai siaura speciali tema, siekiant „išsemti“ visus su ta tema susijusius šaltinius. Sintetinės atskirų šalių bei periodų istorijos virsta monografinių tyrinėjimų rinkiniais <...> „Vidinis“ pozityvizmas būtina ir pakankama istoriografijos moksliskumo sąlyga laikė sistemingą ir metodišką šaltinių kritikos taikymą istorijos faktams pažinti⁷³².

Profesionalėjanti Lietuvos XX a. pirmosios pusės istoriografija kaip tik pradėjo nuo siauriau ar plačiau suformuluotų, dažniausiai Lietuvos istoriją liečiančių temų ir problemų. Būtent šiame vėlyvojo istorizmo teorinių ir metodologinių pagrindų

⁷³¹ [Z. Ivinskio dienoraščio ištraukos]: Buržuazinis istorikas gyvenime (Z. Ivinskio dienoraštis). *Mokslas ir gyvenimas*, 1962, nr. 12, p. 35; taip pat: Z. Ivinskio dienoraštis, 1940 m. rugpjūčio 28 d., *LNB RS*, f. 29/14(2), l. 589.

⁷³² NORKUS, Z. *Istorika*. Vilnius, 1996, p. 74–78.

peržiūrėjimo ir tam tikrų ribotumų fiksavimo kontekste reikėtų matyti ir labiausiai eksploatuotas Z. Ivinskio tezes, pvz., *Dažnai mūsų darbas yra panašus į prie didelės krūvos besikrapštinėjantį žmogelį, kuris nemato, kas yra anoje jos pusėje*⁷³³. Dar daugiau, istorijos mokslui esant mažai standartizuotam, anot Z. Ivinskio, kai pati vykdomų tyrimų visuma atrodo kaip *palaidų, nesistemingų, atsitiktinių* studijų ir iniciatyvų sklaida, dominuojant atsitiktinėms studijoms pats istorijos mokslo padėties charakterizavimas darosi gana keblus. Galima ilgai vardinti, kas ką yra parašęs, prie kokių temų sustojęs, tačiau nesimato, prie ko visa tai veda. Neatsitiktinai įvairių tyrinėtojų bene labiausiai akcentuotame Z. Ivinskio pranešime trečiajame LKMA suvažiavime 1939 m., pavadintame *Lietuvos istorija romantizmo metu ir dabar*, tam *dabar* skiriama vos 6 p. iš 22 p. pranešimo visumos. Be to, kol kas neatkreiptas deramas dėmesys į konkrečias šio pranešimo pasirodymo aplinkybes. Čia užtektų nurodyti vieną ryškų šių aplinkybių akcentą, LKMA pirmininko profesoriaus Stasio Šalkauskio raštą Z. Ivinskiui, kuriame ne tik dėkojama už sutikimą skaityti paskaitą trečiajame *Lietuvos katalikų mokslininkų ir mokslo mėgėjų suvažiavime*, tačiau ir pageidaujama, *kad paskaita būtų kiek galima rišama su bendrąja tema – ką esame įvairiose srityse pasiekę, pakeliui į visuotinai reikšmingą lietuvių kultūrą*⁷³⁴. Kad šis uždavinys būtų lengvesnis, prie šio rašto pridodamas lapelis, kuriame sužymėtos vedamosios idėjos suvažiavimo pranešėjams. Vedamosiose idėjose siūloma atkreipti dėmesį į tai, *ką esame pasiekę visuotinai reikšmingo*, o jei reikšmingų laimėjimų tam tikroje srityje nėra, tai *tenka apibūdinti faktiškąjį mūsų stovį*. Toji būklė turi būti papildyta palyginimu su kitų kraštų laimėjimais, kiti kraštai kartu gali būti pavyzdžiais to, *ko mes visų pirma turime siekti*. Žodžiu, pranešėjai orientuojami į tam tikros kultūrinės srities (Z. Ivinskio atveju – istorijos mokslo) būklės klausimą, tos būklės palyginimą su kitų kraštų laimėjimais bei tam tikrų gairių

⁷³³ IVINSKIS, Zenonas. Lietuvos istorija romantizmo metu ir dabar. In *Lietuvių Katalikų Mokslo Akademijos Suvažiavimo darbai*, 1940, t. 3, p. 341.

⁷³⁴ LKMA pirmininko prof. St. Šalkauskio 1939 m. sausio 17 d. raštas nr. 44 p. dr. Z. Ivinskiui, LNB RS, f. 29/142, l. 55.

pažangiam vystymuisi ateityje nusakymą⁷³⁵. Žinodami tai, kad Z. Ivinskis savo pranešime bando charakterizuoti tuometinį Lietuvos istorijos mokslą (nors ir sako, kad tai padaryti dėl paskirų, atsitiktinių, nesistemiškų studijų, be bendros krypties, dėl istorikų *krapštinėjimosi* kas sau yra neįmanoma) ir čia jam tenka, deja, *konstatuoti faktiškąjį mūsų stovį*, tai, kad Z. Ivinskis, atkreipdamas dėmesį į čekų tautinio atgimimo ir naujosios jų istorijos kelią, pastebi ryškius jų laimėjimus istorijos srityje (nes čekams jų istorija jau nėra *lyg kokia sala visuotinės istorijos jūroje*, o čekiškumas, kuris buvo anksčiau itin aukštintas, dabar užleido vietą čekų istorijos ir Vakarų Europos istorijos sąryšiams), pagaliau tai, kad tuo sugretinimu su čekų istorija ir keliomis kitomis pastabomis nubrėžiamos ir tam tikros Lietuvos istorijos gairės, galima manyti, kad nebūtų per drąsu teigti, jog Z. Ivinskio 1939 m. istorijos mokslo padėties Lietuvoje refleksija ir autorefleksija buvo išprovokuota filosofų klausimų apie *visuotinai reikšmingus pasiekimus*. Toji perspektyva, į kurią buvo orientuotas Z. Ivinskio pranešimas, ir kultūriškai įvairi (ne tik specialistų) auditorija, kuriai buvo skirtas šis svarstymas, matyt, ir buvo svarbiausi veiksniai, ne tik leidę Z. Ivinskiui peržengti siaurai suprantamus istorijos mokslo laimėjimus (t. y. leidę atsiriboti nuo inventoriško naujai pasirodžiusių darbų įvertinimo), tačiau ir priartėti prie vėlyvojo istorizmo teorinės-metodologinės bazės kritinės peržiūros. Z. Ivinskio pranešime kritiškai peržiūrima istorijos mokslo Lietuvoje padėtis, nors tuo metu jau yra pasirodžiusios įvairios monografijos, kiti ryškūs tarpukario historiografijos darbai, kurie pastaruoju dešimtmečiu aprašyti specialiai šių darbų apžvalgai skirtame Povilo Lasinsko disertacijos pagrindu parengtos knygos skyriuje⁷³⁶. Kodėl daug kritikos istorijos mokslo adresu nukreipta kaip tik tada, kada, kaip mes sakome, jis atsirado ir suklestėjo? Tai klausimas, į kurį atsakyti bene geriausiai tinka pasitelkiant *Ivinskio atvejo* kontekstą.

⁷³⁵ Vedamosios idėjos III L. K. Mokslininkų ir Mokslo mėgėjų suvažiavimo pranešėjams, *LNB*, f. 29/142, l. 56.

⁷³⁶ LASINSKAS, P. Istorijos mokslas Vytauto Didžiojo universitete 1922–1940 metais. Vilnius, 2004, p. 150–291.

Minėta, kad tarpukario istorijos mokslas vystėsi vėlyvojo istorizmo pavidalu: išskirtinis dėmesys buvo skiriamas euristikai ir kritikai, šaltinių paieškai ir pristatymui bei monografiniams tyrinėjimams. Tačiau retas kuris iš istorikų suabejojo šio kelio neprilygstama verte ir teigė, kad *klaidinga yra pažiūra, kad tik prirašius daug monografijų, lyg kokių plytelių statiniui, būtų galima statyti Lietuvos istorijos rūmas*. Dar daugiau, tai, ką savo pranešime suformulavo Z. Ivinskis, galima vadinti savotiška vėlyvojo istorizmo istoriografijos socialine ir metodologine aporija: kai visuomenėje ir tam tikrose istorijos kryptyse dar akivaizdžiai palaikomos pragmatinės istorijos orientacijos (istorija nepasiekia mokslinės istorijos laipsnio), o istorikai, rengdami jau ne pirmą mokslinę monografiją, dirba kas sau prie savo siaurai suformuluotų temų ir problemų, negalima nepastebėti *istorijos nepavydėtinos padėties*. Iš vienos pusės, Z. Ivinskis pasirodo kaip mokslininkas istorikas, pasisakantis prieš dar gausias istoriografinio pragmatizmo apraiškas lietuvių istoriografijoje ir visuomenėje (*kelti savo sąmonę praeities vaizdais – ta kryptimi, rodos, paprastai ir eina mūsų spauda, kariuomenė, šauliai*), iš kitos – kaip filosofas, keliantis *susmulkėjusios* istorijos visuomeninio ir visuotinio reikšmingumo, istorinių koncepcijų, istorijos vieningumo, istorijos programos, istorinės sintezės ir istoriosofijos poreikio klausimus. Pagaliau, kaip suderinti mokslinį istorijos tyrinėjimą su pasaulėžiūrinėmis istorijos funkcijomis, kaip nutiesti tiltus tarp mokslškai dirbančių istorikų ir jų gyvenamojo laikotarpio visuomenės? Visi šie klausimai nebuvo nauji žvelgiant į juos, pavyzdžiui, Vakarų teorinės minties plėtotės požiūriu. Dar daugiau, jau buvo pasirodę darbai, kuriuose šios istorizmo antinomijos ir problemos buvo specialiaime filosofų dėmesio centre bei kuriuose kritinės istorijos filosofijos formos gimimas ir išaugimas XX a. pirmojoje pusėje buvo aiškinamas kaip reakcija į vėlyvojo istorizmo vadinamąjį *istorijos suskaldymą* ir nuniokojimą⁷³⁷. Tačiau tuometinėje Lietuvos istorikų bendrijoje

⁷³⁷ ТРЕЛЬЧ, Э. Историзм и его проблемы. Москва, 1994, р. 13.

Z. Ivinskio pranešime paliestos problemos nebuvo plačiai keliamos, o kartais galima pamatyti ir tam tikrą aštrią priešpriešą tokių klausimų kėlimui:

Užsieny kai kur dabar kalbama apie istorijos vienokią ar kitokią sintezę, apie bendrą jos apžvelgimą, tam tikrą prasmę apie istorijos filosofiją. Bet mums? Iš ko bedarysi, sveikas sintezes, kai neturi medžiagos. Pirma ūkininkas lietuvis suveža javus, paskui tik juos kulia, valo ir skirsto rūšimis. Taip pat su mūsų istorija. Pirma reikia sutvarkyti jos medžiagą. Tuo pačiu metu galima rašyti išsamias paskirų dalykų studijas arba monografijas. Neturėdamas po kojų pagrindo, bala žino, kur gali nusintetizuoti bei nufilosofuoti⁷³⁸.

Z. Ivinskio svarstomas pranešimas pirmiausia svarbus tuo, kad jame koncentruotai pateiktas istorijos mokslo padėties problematiškumas. Daugelis dalykų, Z. Ivinskio kartotų apie mokslo padėtį įvairiose kitose publikacijose, dažnai vienu kitu aspektu ar rakursu paliečia tą pačią anksčiau išskirtą vėlyvojo istorizmo aporiją. Be to, šiuo požiūriu Z. Ivinskio tekstų grupavimas (kai kalbama apie jo teorines nuostatas ir paieškas ketvirtajame dešimtmetyje), išskiriant tekstų grupę, skirtą istorijos mokslo padėčiai Lietuvoje, ir grupę, kurioje jis pats praktiškai pademonstruoja istoriosofinio Lietuvos istorijos apmąstymo galimybes, yra dirbtinokas⁷³⁹. Atskyrus dvi tekstų grupes, kurių pirmojoje nemažai kalbama apie mokslinę historiografiją (*genetinį istorijos laipsnį*), ją priešinant pragmatinei historiografijai, o antrojoje gilinamasi į istoriosofinius Lietuvos istorijos apmąstymus, nesąmoningai implikuojamas Z. Ivinskio kaip chaotiško ir nenuoseklaus istoriko vaizdas (juk mokslinė historiografija gimė ir sklaidėsi kaip tik pažabodama ir sutramdydama istoriosofinius rakursus ir prieigas⁷⁴⁰). Todėl manytina, kad istoriosofinių straipsnių pasirodymas⁷⁴¹, kuriuos, beje, kaip matome iš 1939 m. pranešimo, Z. Ivinskis vertino gana kukliai, buvo savotiška egzistencinio susirūpinimo istorijos mokslo padėtimi ir bandymo visuomeniškai aktualinti istoriją pasekmė. Kitaip sakant, tai tos pačios vėlyvojo istorizmo

⁷³⁸ MATUSAS, J. Ką mes darom savo istorijai?, *Naujoji Romuva*, 1932, nr. 49 (101), p. 1070.

⁷³⁹ LASINSKAS, P. Istorijos mokslas Vytauto Didžiojo universitete 1922–1940 metais. Vilnius, 2004, p. 118–119.

⁷⁴⁰ NORKUS, Z. Istorika. Vilnius, 1996, p. 38–42.

⁷⁴¹ Jų vedamoji mintis yra didžiosios Lietuvos geopolitinės jėgos, praeityje ir dabar veikiančios Lietuvos būklę: IVISNKIS, Z. (1933c, 1935a, 1937a, 1939d).

istoriografijos socialinės ir metodologinės aporijos sprendimo vienas iš kelių. Todėl ir požiūris, jog *kai kurių A. Toynbee schemas elementų recepcija jam (Ivinskiui – A. G.) buvo įdomus pozityvisto laboratorijoje vykdomas eksperimentas*, neatrodo pakankamai pamatuotas, nes netiesiogiai verčia abejoti Z. Ivinskio susirūpinimo istorijos mokslo padėtimi Lietuvoje *nuoširdumu ir rimtumu*. Dar daugiau, įvairūs Z. Ivinskio minties aspektai, kurie buvo pavadinti penkiomis Zenono Ivinskio novacijomis⁷⁴² (pragmatizmo kritika ir kritinis metodas, *inventorinimo* kritika ir lemtingų įvykių istorija, nuo *žirklių* ir klijų metodo prie probleminio istorizmo, istorinių bendrybių, dėsnų, teorijų paieškos bei universalios istorijos nuojautos), traktuotini kaip bandymai įvairiais rakursais spręsti tą pačią vėlyvojo istorizmo istoriografijos socialinę ir metodologinę aporiją ir kartu kaip bandymas kvestionuoti pamatinius vėlyvojo istorizmo teorinės-metodologinės bazės klausimus. Prie to prieinama itin įvairiais keliais. Žinome, kad prieškario Europos istoriografija yra toji intelektualinė erdvė, kurioje randasi platūs užmojai įveikti istoriją-pasakojimą pereinant prie istorijos-problemos⁷⁴³. Šiuo požiūriu ne vienintelė prieškario Lietuvoje, tačiau charakteringa Z. Ivinskio probleminio mąstymo reikalavimo perspektyva bei paprasto referavimo istoriografijoje kritika:

Iš gausiai duotų šaltinių ištraukų rusų, lotynų ir vokiečių kalbomis Avižonis iškėlė dar daug iki šiol nepastebėtų smulkmenų (išskirta – Z. I.). Tik jis, berods, visur pasitenkina paprastu referavimu. Duoda savo teigimą ir paremia jį daugybę šaltinių ir literatūros; ypač paskutinioji uoliai cituojama. Kartais vienam dalykėliui paremti suminima net 9-13 veikalų. Autoriui nėra problemų, kontroversijų. Pvz.

⁷⁴² BUMBLAUSKAS, Alfredas (1997). Penkios Zenono Ivinskio teorinės novacijos. *Lietuvos istorijos studijos*. 1997, nr. 4, p. 14–34.

⁷⁴³ Plačiau žr.: HUPPERT, George. The *Annales* Experiment. In *Companion to Historiography*. London and New York, 1997, p. 873 – 888.

būtų buvę įdomu, jei Avižonis būtų išdėstęs Haleckio-Semkovičiaus ginčą dėl Lietuvos bajorijos atsiradimo <...>⁷⁴⁴.

Šiame kontekste geriau suprantamas darosi ne tik Z. Ivinskio parengtas pasiūlymas Lietuvos istorijos draugijai dėl periodinio istorijos žurnalo leidimo, kuriame siūloma orientuotis į klasikinius istorinių žurnalų pavyzdžius (*Historische Zeitschrift*, *Český časopis historický*, *Kwartalnik Historyczny*), bet ir įvairiose vietose Z. Ivinskio kartotas reikalavimas, kad tokiame žurnale deramą vietą turėtų užimti istorijos mokslo aktualijos, apžvalgos, recenzijos ir polemikos: *prie 10 lankų vieno numerio studijinių straipsnių reiktų pridėti bent 4–6 lankus aktualijų (apžvalgų, polemikos, recenzijų)*⁷⁴⁵.

Ilgainiui, po Antrojo pasaulinio karo mokslinės polemikos galimybės radikaliai pasikeitė. Istoriografija ir istorijos mokslas atsidūrė kultūrinio šaltojo karo (Cultural Cold War) sąlygose. Z. Ivinskis ne tik toliau išlaikė savo svarstymuose pragmatinės istorijos ir kritinės istorijos perskyrą⁷⁴⁶, ne tik ypatingą dėmesį parodė sekdamas lietuvių sovietinės istoriografijos raidą⁷⁴⁷, tačiau ir konkrečiai patyrė radikaliai pakitusias mokslinės polemikos sąlygas.

Iš istorijos mokslo sudėtingos padėties ir iš sintezės poreikio kylantis noras reabilituoti tam tikrus istorijos teorijos conceptualius elementus (istorines koncepcijas, istoriosofiją, probleminį mąstymą, kritiškai žvelgiant į referatyvumą

⁷⁴⁴ IVINSKIS, Z. (Rec.) [Avižonis, Konstantinas, Dr.: Die Entstehung und Entwicklung des litauischen Adels bis zur litauisch-polnischen Union 1385. Historische Studien, herausgegeben von Dr. Emil Ebering, Heft 223. Berlin, 1932 (174, 8°)...] *Židinys*, 1933, nr. 5–6 (101–102), p. 571–574.

⁷⁴⁵ 1936 m. gegužės 5 d. Z. Ivinskio ir A. Šapokos pasirašytas pasiūlymas Lietuvos istorijos draugijai dėl periodinio istorijos žurnalo (tiksliau, dėl *Praeities* žurnalo renovavimo) leidimo (Žr.: *LMAVB RS*, f. 267–2815, l. 20–21). Lietuvos istorijos draugijos susirinkime, įvykusiame 1936 m. vasario 8 d., tarp kitų dalykų buvo priimtas pasiūlymas suaktualinti *Praeities* žurnalą, iniciatyva paversti jį periodiniu žurnalu. Z. Ivinskiui ir A. Šapokai susirinkime buvo pavesta parengti konkretų tokio žurnalo projektą (Pgl. žr.: *LMAVB RS*, f. 267/2815, l. 19). Kaip rodo likę šio projekto parengiamieji rankraščiai, rašyti Z. Ivinskio ranka, pasiūlymo pertvarkyti *Praeities* žurnalą autorius, pirmiausia, buvo Z. Ivinskis. Tai, kad oficialiai įteiktą *Lietuvos istorijos draugijai* raštą pasirašė ir A. Šapoka, esmės nekeičia (žr.: *LNB RS*, f. 29/863, l. 2–7).

⁷⁴⁶ IVINSKIS, Z. Lietuvos istorija: iki Vytauto Didžiojo mirties. Vilnius, 1991, p. 1–7.

⁷⁴⁷ Pavyzdžiu gali būti šie Z. Ivinskio išėivijos laikotarpio tekstai (viešos paskaitos, paskaitos radijui, straipsniai spaudai etc.): Lietuvių ir kitų baltų praeitis sovietų aiškinime, *VUB RS*, f. 198/890; Prūsų Lietuvos lietuviai, *VUB RS*, f. 198/893; Kaip raudonasis Vilniaus akademikas žaloja Daukantą ir jo laikus, Kaip atrodo Maskvos rašoma Lietuvos istorija?, *VUB RS*, f. 198/888; Neleiskime raudoniesiems maskoliams falsifikuoti Lietuvos praeities..., *VUB RS*, f. 198/843 ir kt.

bei inventorinimą), įveikiant, išbandant poleminės kritinės disciplinos išgales, pagaliau, užaštrinant vedamąsias mintis istoriografiniuose darbuose ir reabilituojant formas dalykus – tai yra tie istorijos teorijos ir metodologijos segmentai, kuriais Z. Ivinskis siūlo permąstyti vėlyvojo istorizmo istoriografijos realybę ir išgales.

Į tai kreipiant dėmesį, ryškėja Z. Ivinskio savita vieta Lietuvos istoriografijoje. Tačiau įsidėmėtina, kad 1940 m., kuomet tiek besikurianti Lietuvos istoriografija, tiek pati Lietuva patyrė okupaciją, Z. Ivinskiui buvo tik trisdešimt dveji metai. Tiek Z. Ivinskio kritinei Lietuvos istorijos mokslo refleksijai, tiek naujam Lietuvos istorijos permąstymui prielaidų ieškoti reikia ir toje socialinėje terpėje, kuriai prieškarinio Lietuvoje priklausė istorikų bendrija.

Naujoviškos idėjos sudarė savotišką plačiai suprastos istorikos idėjų fondą, kuris savo esminiais bruožais stebėtinai atliepia europietišškai orientuotos istorijos kaip akademinės veiklos srities teorinį potencialą bei praktines išgales. Šioje teorinės minties linijoje buvo absorbuotos tuometinės vakarietiškos mokslo naujovės, kartu identifikuojant lietuviškos humanistikos, plačiai suprantamo socialinio mokslo negalias ir labiausiai pažeidžiamas vietas. Kitaip sakant, ketvirtojo dešimtmečio Lietuvos istorijos mokslo kontekste radosi tam tikri teorinio proveržio ženklai, kurie stebėtinai primena kai kurias Augustino Voldemaro ir Levo Karsavino teorines nuostatas. Būtent tai ir leidžia kalbėti apie teoriškai orientuotą *Kauno istorinės mokyklos* kryptį. Kai kurie jaunieji istorikai bandė ieškoti naujų išeičių ir sprendimų, o tai šio poskyrio kontekste ir vadintina istoriografijos refleksyvumu.

II. *NORMALAUS MOKSLO* LINK: PROFESIJOS IR JOS ATRIBUTŲ KLOSTYMASIS

Viena svarbiausių Thomo S. Kuhno nuostatų darbe, atvėrusiame naują žvilgsnį į mokslo raidą, buvo mokslo istorinės ir sociologinės prigimties akcentavimas⁷⁴⁸. Viena vertus, *normalaus mokslo* sąvoka čia vartojama T. Kuhno nužymėta prasme: *Normalus mokslas, kuriam dauguma mokslininkų neišvengiamai skiria beveik visą savo laiką, remiasi prielaida, kad mokslinė bendruomenė žino, koks yra pasaulis*⁷⁴⁹. Paradigmos moksle, anot T. Kuhno, suteikia mokslinei bendrijai problemų kėlimo ir sprendimo modelį, o *normalaus mokslo* tarpniai nusako paradigminius rėmus, t. y. konvencinius metodologinius standartus, kurie autoritetingai įteisina visuotinai pripažintus mokslo pasiekimus, o taip pat nurodo ir nusako tokį tyrimą, kuris tvirtai remiasi vienu ar keliais praeities mokslo pasiekimais. Kita vertus, normaliu mokslu čia, pasitelkiant sociologinį istoriografijos moksliskėjimo kriterijų, vadinama specifinė situacija istoriografijos profesionalizacijoje, kuomet XIX a. kaip modernizacijos, nacionalizmo ir nacionalinių istoriografijos tradicijų klostymosi pasekmė vyko tiek intelektualinė, tiek institucinė istorijos mokslo profesionalizacija, sukūrusi istoriko profesiją ir profesinę istorikų bendriją su savomis normomis, kvalifikacijos standartais ir akademinėmis istorijos mokslo vystymui skirtomis institucijomis. Šia prasme istorizmo istoriografinė paradigma kaip pirmoji į istoriją kaip į mokslą⁷⁵⁰ orientuota tradicija vystėsi *normalaus mokslo* keliu. Būtent XIX–XX a. sandūrą Rolfas Torstendahlis traktuoja kaip tą lūžio momentą, kuomet Leopoldo von Rankes ir jo mokinių profesiniai akademinio etoso idealai tapo žinomi ir pripažįstami daugelyje šalių atsirandančių akademinų institucionalizuotų istorijos mokslo tradicijų. Kaip į procesą žvelgiant į istorizmo principų įsivyravimą

⁷⁴⁸ KUHN, T. S. *Mokslo revoliucijų struktūra*. Vilnius, 2003, p. 7–23.

⁷⁴⁹ Ten pat, p. 19.

⁷⁵⁰ NORKUS, Z. *Istorika*. Vilnius, 1996, p. 81.

atskirose nacionalinėse istoriografijos tradicijose, taip pat į su tuo susijusį istoriko profesijos tapsmą, istoriografijos raida ir pasirodo tapsmo *normaliu mokslu* perspektyvoje.

Tačiau istoriko, kaip ir bet kokios kitos profesijos, genezės procesas yra sudėtingas ne tik kognityvinių procesų, tačiau ir sociokultūrinių bei sociopolitinių veiksnių rezultatas, reikalaujantis kompleksiško, įvairius profesijos tapsmo dėmenis paliečiančio tyrimo. Šioje darbo dalyje dėmesys bus koncentruojamas į išoriškai atpažįstamus profesionalizacijos aspektus – sociokultūrinius istorijos profesionalizacijos genezę sąlygojusius veiksnius, įvairius institucinius istorijos profesionalizacijos elementus (sociokultūrinę, intelektualinę ir kvalifikacijos institucionalizaciją) ir į su jais susijusias problemas, taip pat į istorikų profesinės grupės / tinklo formavimosi Lietuvoje procesą. Pagaliau kreipiamas dėmesys į tai, kaip toji specialaus žinojimo sritis, kurios užuomazgas ir naujus epistemologinius pagrindimus Lietuvoje matome XX a. pradžioje, pradėjo augti susikūrus tautinei Lietuvos valstybei ir su kokiomis augimo problemomis susidūrė iki pat išorinio agresyvaus veiksnio įsikišimo, suardžiusio profesijos struktūrą ir stabilumą (t. y. pirmosios sovietinės okupacijos). Per tuos kelis dešimtmečius Lietuvoje ne tik pasirodė, bet ir augo istorikų skaičius, atsirado tam tikri šios profesijos prestižo ženklai, formavosi akademiniai istorijos disciplinos standartai, atsirado studentų, stipendininkų, docentų ir profesorių. Tam tikros profesijos atsiradimo ir jos atributų klostymosi procesai neabejotinai susiję su pažintiniu poreikiu rekonstruoti prieaugio trajektoriją ir dinamiką. Tam, kad tai būtų atlikta adekvačiai, kartais prireikia kiek platesnės chronologinės perspektyvos. Kai kada norint paaiškinti visuomeninius ir sociokultūrinius reiškinius ilgalaikėje perspektyvoje sąmoningai griežtai nesilaikoma 1904–1940 m. riboženklių.

II.1. Nuo *istoriografijos be istorikų* – profesionalizacijos link: sociokultūrinės istoriko profesijos ištakos

Senamadiška, matyt, būtų teigti, kad istorijos mokslo, kuriamo XX a. Lietuvoje, pradžia buvo sunki. Aišku, kad XIX a. pabaigos–XX a. pradžios lūžyje nebeužteko, apsiginklavus romantiško susižavėjimo nuostatomis (kas gana dažnai ir ne be kritikos akcentuota amžininkų tekstuose), elgtis panašiai kaip pirmieji istorinių raštų rašytojai: pirmoji iš kaimo kilusių inteligentų karta buvo savotiškai *istorijos paviliota*, savo darbų kelrodžiu matydama, pvz., Algirdo daužymą kalaviju į Maskvos vartus. Tačiau tokia nuostata, buvusi naudinga tautinės savimonės konsolidacijos, augimo ir tapatybės konstravimo procesuose, į ką dėmesį yra atkreipęs Algirdas Julius Greimas, netruko tapti žalinga su tokia nuostata bandant įsigyventi realybėje ir kurti istoriją⁷⁵¹. Žvelgiant sociokultūriniu požiūriu, nieko stebėtino ir tai, kad tautinių valstybių kūrimo laikmetyje, kuris Lietuvoje tiesiogiai prasidėjo tik po Pirmojo pasaulinio karo, Lietuvos istorikai *visa galva* pasinėrė į Lietuvos bei lietuviybės paieškas istorijoje – vargu ar galėjo būti kitaip⁷⁵². Jie susidūrė su iš tautinio sąjūdžio laikotarpio ateinančiais istoriniais vaizdiniais, o tai negalėjo nedaryti įtakos ir pačios istoriografijos besiformuojantiems pažintiniams interesams. Literatūros tyrinėtojų žvilgsniu, jau *Aušra* sėkmingai įtvirtino Algirdo, Kęstučio, Birutės, Vytauto, Margirio, taip pat krivių krivaičio bei vaidilučių figūras kaip romantinę literatūros topiką, persmelktą idealizuojančio santykio⁷⁵³. Tačiau viena yra istorinė poezija, o kita –

⁷⁵¹ GREIMAS A. J. *Iš arti ir iš toli*. Vilnius, 1991, p. 154.

⁷⁵² Tikėtina, kad būtent visuomeninių procesų kurstomą pažintinių interesų vektorių iliustravo Adolfo Šapokos daug kartų aptartas tekstas (Plg. žr.: SELENIS, V. Adolfas Šapoka ir nepriklausomos Lietuvos istorijos mokslo programa „Raskim lietuvius Lietuvos istorijoje“. In *Istorija*, 2008, nr. 71, p. 13–21). Neatsitiktinai universitetinių istorikų kontekste į A. Šapokos straipsnį, raginantį *rasti lietuvius Lietuvos istorijoje*, buvo vienu pažiūrėta kaip į *užgavimą jau dabar universitete dirbančių žmonių, nors niekas jame nebuvo išvardytas*, o kiti jame matė *autoreklamą* (Žr.: Ig. Jonyno laišką A. Šapokai: In JONYNAS, Ig. *Istorijos baruose*. Vilnius, 1984, p. 257–259).

⁷⁵³ KUBILIUS, V. *Romantizmo tradicija lietuvių literatūroje*. Vilnius, 1993, p. 63. Žinoma, kad ši literatūrinė tradicija turėjo savo šaltinius. Didele dalimi ji buvo paveldėta, pratęsta, atnaujinta, skolinta, suteikiant naują kvėpavimą iš daug apie Lietuvos praeitį lenkiškai rašiusių romantikų. A. Mickevičiaus, J. Slovackio, J. Kraševskio, V. Sirokoplės ir kitų autorių darbai palaipsniui tapo neišsemiamu tautinės savigarbos, tapatybės, tautinės istorijos poetizacijos ir, bendrai, istorinių siužetų literatūroje bei kituose

istoriografija, nors ir kaip jos glaudžiai būtų susijusios tautinių sąjūdžių kultūriniuose ir politiniuose projektuose⁷⁵⁴. Ilgainiui santykis su istorija turėjo keistis – reikėjo parodyti didesnę dėmesį ir tai istorijai, kokia ji *buvo iš tikrųjų*. Pagausėjus studentų iš Lietuvos skaičiui, studijuojančių, taip pat ir istoriją, tiek Rusijoje, tiek Vakaruose, tai turėjo būti atlikta, nusitaikant į mokslinės istorijos formatą (o kartu ir į europines istoriografijos madas), neidealizuojant, be perdėto poetiško praeities heroizavimo ir pragmatiško išankstinio nusiteikimo, tačiau su deramu kritiškumu, tam tikru *emociniu šaltumu*, su nuorodomis į pirminius šaltinius, savo pozicijos argumentavimu, su įrodymais, su artikuliuotomis išvadomis ir pan. Į tai ir orientavosi begimstanti profesionalioji lietuvių istoriografija.

Kaip įvyko ši transformacija ir kokie socialiniai veiksniai ją nulėmė, kaip šalia istorijų, kurias rašė ne istorikai (čia tai įvardijama *istoriografijos be istorikų* būkle), atsirado ir tam tikros prielaidos istoriografijos idėjinei, intelektualinei profesionalizacijai, akademiniai institucionalizacijai ir istoriko profesijos tapsmui? Kodėl mėgėjiškas interesas istorijai truko sąlygiškai taip ilgai (kodėl nei vidinei, nei išorinei profesionalizacijai prielaidų ilgai neatsirado), kas apsunkino istoriografijos profesionalizaciją ir kokios visuomeninės sąlygos stimulavo istoriko profesijos (ir istorikų produkcijos) pasiūlą ir poreikį? Tai klausimai, prie kurių reikia sustoti aiškinantis Lietuvos nacionalinės istoriografijos tapsmo *normaliu mokslu* procesą. Ieškant atsakymų į šiuos klausimus, reikia tiek teoriniu, tiek chronologiniu požiūriu platesnės perspektyvos.

Nacionalizmo amžiumi vadinamo XIX a. europinės istoriografijos reljefe galima išskirti tris nacionalinių istoriografijų atmainas: 1) tam tikrose valstybėse

menuose populiarizacijos šaltiniu. Lenkų kalba kuriama romantikų kūryba apie senąją Lietuvą tapo ypatingos svarbos istorinių reminiscencijų ir istorinių įvaizdžių šaltiniu XIX a. antrosios pusės lietuvių tautiniams veikėjams Ši tema ne kartą paliesta tyrimuose (Žr.: DAUJOTYTĖ, V. Adomas Mickevičius XIX a. lietuvių kultūroje. In *Tautos žodžio lemtys*. Vilnius, 1990, p. 60–76; JUČAS, M. Pratarmė. In KRAŠEVSKIS J. I. *Vytauto Lietuva*. Iš lenkų kalbos vertė Kazys Uscila. V., 1994, p. 5–12; KABELYTĖ, S. L. Kondratovičiaus istorinė poema „Margiris“. In *Lietuvos TSR aukštųjų mokyklų mokslo darbai. Literatūra*. Vilnius, 1962, t. IV, p. 109–123.

⁷⁵⁴ Plačiau apie tai žr.: šio darbo III.1.

atsirandančias profesionaliosios nacionalinės istoriografijos tradicijas; 2) nacionalines istoriografijos be valstybių⁷⁵⁵; 3) nacionalines istoriografijos be istorikų. XIX a. antrosios pusės Lietuvos istoriografija ir bandymai telkti tautinį istorijos pasakojimą pateko į šią trečią nacionalinių istoriografijų vystymo grandį – Lietuvoje ilgai tai darė įvairių specialybių ir profesijų žmonės, dažnai aktyvūs tautinio judėjimo veikėjai (J. Basanavičius, Maironis, J. Šliūpas). Daktarai (gydytojai), kunigai, teisininkai ir mokytojai ilgai buvo svarbiausi Lietuvos istoriografijos kūrėjai, ir tik XX a. pradžioje, keičiantis sociokultūrinei situacijai ir gerėjant kultūrinio gyvenimo sąlygoms, atsirado keletas veiksmų, leidusių santyki su istorija pakreipti veiklos, kuria užsiima profesionalai, linkme tiek vidinės, tiek išorinės profesionalizacijos prasme. Čia svarbu išsiaiškinti, kaip intelektualinei profesionalizacijai sąlygos ėmė klostytis anksčiau nei atsirado universitetas ir istorikų etatai jame, t. y. nei susikūrė instituciniai veiksniai vadinamajai akademiniai institucionalizacijai.

Istorijos suklestėjimo šimtmečiuje (XIX a.) istorija ne tik buvo institucionalizuota, o istorija užsiimantys mėgėjai virto atskiros istorikų profesijos atstovais ir istorikų profesinės bendrijos nariais, tačiau daugelio, pirmiausia Vakarų šalių, istorikai savo akademinis užsiėmimus pradėjo lyginti su ta pačia veikla kitose šalyse. Kadangi palapsniui istorijos nagrinėjimas buvo iškeltas iki *nacionalinio instituto* lygmens, tai savų tradicijų lyginimas su užsieniu buvo naudingas tuo, kad buvo galima atkreipti dėmesį į neatliktus darbus savo regione ir taip bandyti pagerinti aukštųjų mokyklų infrastruktūrą ir teisinę padėtį⁷⁵⁶. Tai, žinoma, laipsniškai vyko ir kiek anksčiau, t. y. iki aiškaus istoriko profesijos išsidiferencijavimo. Tinkamu

⁷⁵⁵ Charakterizuodamas romantizmo laikotarpį siekiantį išskirtinį susidomėjimą istorija, Lutz Raphael daro perskyrą tarp tų tautinių judėjimų, kurie rėmėsi stipriomis nacionalinės kultūros tradicijomis ar ankstesnėmis valstybėmis (pvz., Lenkija, Vokietija, Italija), ir tų tautų, kurios buvo regimos kaip neturinčios savos istorijos (tokiais buvo laikomi estai, latviai, baltarusiai, ukrainiečiai, slovėnai, slovakai, albanai ir makedonai) (Žr.: PORCIANI, I., RAPHAEL, L. (eds.). *Atlas of European Historiography: The Making of a Profession, 1800–2005*. Basingstoke, 2010, p. 32).

⁷⁵⁶ BOER, P. den. Vergleichende Historiographieggeschichte – einige Beobachtungen insbesondere zur Professionalisierung in Frankreich und Deutschland, In: *Historische Institute im internationalen Vergleich / Matthias Middell, Gabriele Lingelbach, Frank Hadler (Hrsg.). Leipzig, 2001, p. 136.*

pavyzdžiu čia galėtų būti ir vadinamosios *Vilniaus istorikų mokyklos* tarptautinio bendradarbiavimo ar orientacijų į mokslo darbus užsienyje patirtis⁷⁵⁷. Tačiau istoriografinėje literatūroje ne kartą pabrėžta, kad vienas reikšmingiausių žingsnių, kalbant apie istoriografijos profesionalizaciją ir institucionalizaciją, istorijos disciplinos autonomijos susiformavimą, buvo istorinių seminarų įsteigimas, kur buvo mokoma šaltinių kritikos praktinių įgūdžių. Pirmasis neoficialus istorijos seminaras buvo įsteigtas L. Von Rankes Berlyne 1832 metais⁷⁵⁸. Ši data mūsų temoje, matyt, gali būti tam tikra lūžinė riba istoriografijos profesionalizacijos ir istoriko profesijos tapsmo procesuose⁷⁵⁹ – kai *būsimoje* Vokietijoje įkuriamas istorijos seminaras kaip institucinis pagrindas profesionalizacijai ir naujų specialistų rengimui, taigi ir istoriko profesijai, carinės Rusijos šiaurvakarinėje dalyje panaikinamas Vilniaus universitetas, o to krašto visuomenė, įstumta į itin specifinę padėtį mokslo profesionalizacijos, institucionalizacijos ir specializacijos amžiuje, tampa *visuomene be universiteto*⁷⁶⁰.

Šis sutapimas neturėtų būti pervertinamas, nes, tik gana akademiškai žiūrint, minėto sutapimo semantika įgyja vertybines konotacijas. Žvelgiant sociokultūriškai, geresnė ir greitesnė komunikacija, industrializacija, sekuliarizacija, ilgalaikis perėjimas nuo feodalinės prie pilietinės visuomenės,

⁷⁵⁷ ŠIDLAUSKAS, A. Istorija Vilniaus universitete XIX a. pirmojoje pusėje. V., 1986, 167 p.

⁷⁵⁸ NORKUS, Z. *Istorika: istorinis įvadas*. Vilnius, 1996, p. 35. Amerikiečių istorikas Herbert Baxter Adams (1850–1901), baigęs istorijos studijas ir įgijęs Ph.D. laipsnį Heidelberge, 1876 m. grįžęs į JAV Jahns Hopkins universitete 1880 m. įsteigė pirmąjį istorijos seminarą, o Amerikos istorikų asociacijos, įkurtos 1884 m., pirmuoju garbės nariu 1885 m. tapo L. von Ranke. Angliškoje Kanados dalyje istorijos seminarai įvesti XX a. trečiajame dešimtmetyje (Žr.: WRIGHT, D. The professionalization of history in English Canada, 2005, p. 32, 62. In *Official American Historical Association website*: <http://www.historians.org/>). Remiantis Gabrieles Lingelbach tyrimais, pirmasis oficialaus seminaro institucionalizacijos atvejis tuometinėse Vokietijos žemėse buvo užfiksuotas 1832 m. Königsbergo universitete (Žr.: LINGELBACH, G. *The Institutionalization and Professionalization...* Oxford, 2011, p. 78–96).

⁷⁵⁹ Ji, manytina, gerai nužymi tuos fundamentalius skirtumus, kuriais plėtojosi istoriko profesijos konsolidacijos galimybės, žvelgiant istoriografijos raidos požiūriu, Europos istorijos mokslo centre (Berlyne) ir periferijoje (Vilniuje).

⁷⁶⁰ STALIŪNAS, D. *Visuomenė be universiteto?* (Aukštosios mokyklos atkūrimo problema Lietuvoje: XIX a. vidury–XX a. pradžia). Vilnius, 2000, 215 p.

atsiradusi karinė prievolė, privalomas švietimas, spauda ir liberalizmo idėjos⁷⁶¹, žinoma, laipsniškai galėjo vesti jei ne prie konvergencijos, tai bent prie tam tikrų apčiuopiamų modernėjančių visuomeninių panašumų. Vis dėlto skirtumai tarp XIX a. pabaigoje suvienytos Vokietijos ir carinės Rusijos, siena tarp kurių ėjo ir per etniškai lietuvių gyvenamą teritoriją, išliko gana ženklūs (tie skirtumai buvo prikišamai akivaizdūs ir iš Rytprūsių į *Šiaurės Vakarų kraštą* uždraustą lietuvišką spaudą gabenusiems knygnešiams). Nepaisant to, XIX a. nacionalizmas ir jo sąryšis su istorijos rašymu leidžia gretinti ir ieškoti paralelių tarp įvairių, netgi atokiausių Europos visuomenių. Nacionalizmas tapo svarbiausiu ženklu XIX a. visuomenės, kultūros ir historiografijos raidoje. Šia prasme epochoje, kurioje *tauta tapo vis labiau sakralizuojama*⁷⁶², tiek profesionalioji historiografija, tiek *istoriografija be istorikų* turėjo savo balsą ir teises. Tačiau tiek istorijos nagrinėjimo priegios, metodai, tiek literatūrinės dėstymo formos, tiek, pagaliau, lyginamasis pirminių istorijos šaltinių panaudojimo svoris atskiruose istorijos darbuose ilgai išliko skirtingas.

Aišku, kad historiografijos raidos tyrimas nacionalizmo, tautinių judėjimų ir tautinių valstybių kūrimo(si) laikmetyje nebeįmanomas nekreipiant dėmesio į nacionalizmo teorijas, juo labiau kad pastaraisiais dešimtmečiais atsirado ir mokslo bei historiografijos istorijos darbų, kuriuose akivaizdžiai atskleidžiami itin glaudūs ryšiai tarp nacionalizmo, historiografijos plėtotės ir istoriko profesijos. Vieną tokių teorijų plėtojantis Anthony'is Smithas taip nusako istorijos vaidmenį nacionalizmo sąjūdžiuose:

<...> Istorija ir etninė tradicija vaidina svarbiausią vaidmenį nacionalistiniame mąstyme, nes tėvynės nepriklausomybės poreikis yra vienas iš pagrindinių nacionalistinio judėjimo reikalavimų. Nuo pat savo pradžios nacionalizmas fetišizuoja etninius, tautosakos, gimtosios žemės, kalbos, religijos, papročių ir postuluojamos kilmės ryšius, kad tik būtų patvirtinti ir atgaivinti platesniu teritoriniu mastu tie broliški solidarumo jausmai, kuriuos komunikacijų stoka,

⁷⁶¹ BERGER, S. *Narrating the nation: le pouvoir du passé*. Prieiga: <http://www.eurotopics.net/fr/archiv/magazin/geschichte-verteilerseite-neu/europaeische_nationalgeschichten_2008_05/apuz_berger_macht_vergangenheit/>.

⁷⁶² Ten pat.

lokališkumas ir grupiškumas išardė ir suskaidė <...>. Iš tiesų, poreikis sukurti istorines šaknis ir suformuoti tėvynės jausmą yra toks svarbus, kad nacionalistai privers mokslą išrasti etniškumą ir politinę istoriją, kurių buvo likę tik migloti atsiminimai <...>. Kitaip sakant, nacionalizmas mėgina pateikti visuminį bendruomenės raidos vaizdą ir susieti bendruomenės praeitį, dabartį ir ateitį⁷⁶³.

Daugelio šių uždavinių realizavimo savo raštuose ėmėsi XIX a. antrosios pusės lietuvių išsivadavimo kultūros veikėjai. Susieti dabartį ir praeitį dažnai reiškia kartu ir kurti ateities strategiją, o tai, norom nenorom, suartina istorinę raštiją su aktyviu politiniu veiksmu, o istorikus su politikais.

Istorinė literatūra, suprantant ją plačiaja prasme, vaidino išskirtinį vaidmenį XIX a. nacionalinėse kultūros tradicijose ir tapatybės projektuose. Populiarumą jai užtikrino tos socialinės reikšmės, kurių atpažinimas visuomenėse atliko aiškiai numatytas funkcijas, t. y. pirmiausia ugdė kolektyvinio tapatumo jausmą ir siūlė alternatyvą nuo istorinės arenos nueinančiai feodalizmo laikotarpio luominei savivokai. Būtent apie šią funkciją vokiečių istorikas Jūrgenas Kocka yra sakęs: Kaip tik dėl šios funkcijos istorijos mokslas XIX a. pasiekė fenomenalių aukštumų, kai jis, rekonstruodamas ir konstruodamas nacionalinę tradiciją, padėjo suformuoti naciją ir nacionalinę valstybę. Šiek tiek sušvelninta forma tai vyksta ir šiandien⁷⁶⁴.

Neatsitiktinai būtent XIX a. atsivėrė plačios galimybės istoriko profesijai. Nuo XX a. aštuntojo dešimtmečio istoriografiniai tyrimai Vakaruose, kreipiantys ypatingą dėmesį į nacionalinių istoriografijų klostymąsi ir žvelgiantys į tai, ką nacionalizmas reiškė istorijos rašymui, supratimui ir istoriko profesijai, sukūrė solidžią tyrimų tradiciją, išgyvenusią ne vieną pokytį⁷⁶⁵. Viena reikšmingiausių pastarųjų dešimtmečių transformacijų šiuo požiūriu buvo išryškėjusi specifinė istoriografinių darbų tendencija. Nuo gausių istoriografinių tyrimų, kuriuose tam

⁷⁶³ SMITH A. D. *Nacionalizmas XX amžiuje*. Vilnius, 1994, p. 41. Plg. A. J. Greimas yra sakęs, kad *jei mes ir nebūtume turėję istorijos, ją būtų reikėję išgalvoti*, pridurdamas, kad *iš dalies ji ir buvo išgalvota*, žr.: GREIMAS A. J. *Iš arti ir iš toli*. Vilnius, 1991, p. 146.

⁷⁶⁴ KOCKA, J. Istorijos mokslas ir atvira visuomenė. In *Kultūros barai*, 1997, nr. 1, p. 10.

⁷⁶⁵ Išsamią nacionalinių istoriografijų tyrimų lyginamojoje perspektyvoje apžvalgą žr.: BERGER, S. National Historiographies In Transnational Perspective: Europe In The Nineteenth And Twentieth Centuries. In *Storia della Storiografia*, 50 (2006), p. 3–26.

tikros tautinės valstybės istorikai analizavo tautinės istorijos raštų įtaką tautinei valstybei, laipsniškai pereita prie lyginamosios ir daugiašalės istoriografijos tyrimų. Nors *tautinės paradigmos* tyrimai atvėrė reikšmingus nacionalizmo ir istoriografijos tarpusavio ryšių rezultatus atskirose nacionalinėse tradicijose, tačiau, pasak šiuolaikinių tyrimų, jie buvo linkę nepastebėti vadinamosios *europinės istoriografinės nacionalizmo* dimensijos⁷⁶⁶. Pradėjus išsamesnius tautinių istoriografijų tyrimus, santykiai tarp tautinių istorijų ir tautinių tapatybių daugiau tyrinėti didesnėse Europos valstybėse (Vokietijoje, Prancūzijoje, Britanijoje ir Italijoje), o apie tuos santykius kai kuriose mažose Europos valstybėse ilgai žinota kur kas mažiau⁷⁶⁷. Tačiau pastarajame dešimtmetyje atsirado pokyčių ir šiuo aspektu.

Monikos Baár novatoriškoje studijoje⁷⁶⁸ yra atkreiptas dėmesys ne tik į biografines, intelektualines, istoriografines Joachimo Lelewelio (Joachim Lelewel, Lenkija), Františeko Palacky' o (František Palacky, Čekija), Mihaly' o Horvatho (Mihaly Horvath, Vengrija), Mihailo Kogalniceanu' o (Mihail Kogalniceanu, Rumunija) ir Simono Daukanto kūrybos ir veiklų paraleles. Žvelgiama ir į šių istorikų vaidmenį tautiniuose judėjimuose, taip pat be reikiamo dėmesio nelieka platesnė romantinės istoriografijos demokratizacijos tendencija, penkių nacionalinių istoriografijų institucionalizacijos ir profesionalizacijos klausimai. Svarbu pažymėti, kad Lietuvos atveju pastarieji procesai traktuojami kaip aiški išimtis, nes su Simonu Daukantu lietuviškoji istoriografijos tradicija nebuvo nei institucionalizuota, nei profesionalizuota, dar daugiau – 1845 m., prieš pasirodydamas, S. Daukanto *Būdas* turėjo įveikti carinės imperijos cenzūrą⁷⁶⁹. Apšvietos epochos ir Romantizmo intelektualinė įtaka tautiniams istorikams, nacionalinių kalbų svarbos ir vertimų veiksnys, tautos kilmės ir jos garbingos,

⁷⁶⁶ Ten pat, p. 4–5.

⁷⁶⁷ Ten pat, p. 4–5.

⁷⁶⁸ BAÁR, M. *Historians and Nationalism. East-Central Europe in the Nineteenth Century*. New York, 2010, 340 p.

⁷⁶⁹ Ten pat, p. 96–102.

idealizuotos, tokios, kuri sugebėtų tautinės istorijos skaitytojams suteikti pasitikėjimo ir tam tikro išdidumo, praeities akcentavimas yra minimos knygos dėmesio centre. Pagaliau, išryškinant tai, kad tautinių istorijų kūrime ne paskutinę vietą vaidino Tacito istoriosofinis / istoriografinis modelis (pagal kurį ankstyvosioms visuomenėms būdinga lygybė, kolektyvinė žemės nuosavybė, socialinis teisingumas ir t. t.⁷⁷⁰), nutiesiamas kelias į feodalizmo kaip ypatingos svarbos laikotarpio refleksijas ir vertinimus tautinėse istorijose, parodomi savojo *aukso amžiaus* paieškų atvejai penkiose nacionalinės istoriografijos užuomazgose. Aišku, kad *aukso amžius* įvairiose tautinėse tradicijose stipriai skiriasi savo turiniu, chronologija bei akcentuojamomis vertybėmis. Šia prasme S. Daukanto nutapyti miškingos pagoniškosios Lietuvos laikai yra ne tik seniausi iš visų penkių tautinių istorikų surandamų *aukso amžiaus* atvejų. Jis kartu yra prasčiausiai istoriškai dokumentuotas, todėl, natūralu, autoriaus stipriai suliteratūrintas⁷⁷¹ *aukso amžiaus* paieškų atvejis. Tačiau autorė gana aiškiai pademonstruoja, kad formos požiūriu svarbiausi elementai (su kovomis, nepriklausomybės karais, revoliucijomis, vidinių ir išorinių priešų akcentu, tautinio unikalumo paieška) ir paskirtis (patriotiškai orientuotos visuomenės kūrimas), kurią Vidurio Rytų Europos (ir ne tik šio regiono) istoriografijų pradininkai teikė savo tautų *aukso amžiui*, buvo stebėtinai panašūs. Be to, Vidurio Rytų Europos istorijos buvo ženkliai persipynusios tarpusavyje (pvz., tarp lenkų ir lietuvių, vokiečių ir čekų, vengrų ir rumunų), todėl, nacionalizmo amžiuje ieškant neabejotino savitumo ir unikalumo, kai kurie konfliktai ir ginčai buvo tiesiog *užprogramuoti*. Tautinėms istorijoms reikėjo surasti atramas tautoms praeityje, o dabarties įtampos ir praeities konfliktai buvo tam sėkmingai panaudojami. Galima manyti, kad pats

⁷⁷⁰ Ten pat, p. 172–174.

⁷⁷¹ Nenuostabu ir kartu iliustratyvu, kad S. Daukantas, kuris pirmąsias savo istorijos pamokas gavo iš Vilniaus universiteto profesorių, tarp jų – ir iš Joachimo Lelevelio (*kuris norėdamas pačiu istorijos pavadinimu išreikšti kritinės istoriografijos koncepciją, vietoje ars historica savo metodologinius darbus vadino historikomis, kadangi griežtai skyrė meno ir istorinės tiesos atkūrimo metodikos vaidmenį istoriniame darbe*), savo darbų pavadinimuose žodžio *istorija* visai nevartojo. Plačiau žr.: BONČKUTĖ, R. S. Daukanto istoriografijų moksliskumas. In *Tiltai*, 1998, nr. 1, p. 9–14.

vertingiausias M. Baár studijos bruožas yra tai, jog joje Vidurio Rytų Europos nacionalinių istoriografijos tradicijų ir jų pradininkų raštų pavyzdžiu sukurtas tam tikras *idealus tipas* elementų ir atributų, kurie yra būdingi, veiksmingi ir reikalingi *gerai tautinės istorijos interpretacijai*. Taigi, nacionalizmo amžiaus tautinės istorijos turėjo savo topiką (kaip antikos laikų retorinė istoriografija, žinoma, su reikšmingomis XIX a. inovacijomis) ir atlikimo technikas, tačiau nacionalinių istoriografijos tradicijų atsiradimo visuomeninės sąlygos, santykis su profesionalizacija ir institucionalizacija, tautinių istorijų poveikio galimybės įvairių Vidurio Rytų Europos nacionalinių istoriografijos tradicijų formavimosi pradžioje buvo itin skirtingos. Lietuvos nacionalinės istoriografijos raidos istorijoje, atkreipiant dėmesį į istoriografijos profesionalizacijos galimybes, galima akcentuoti ir tą fenomeną, kad 1822 m. *lietuvių kalba* parašytas pirmasis pasakojimas apie praeitį (*Darbai senųjų lietuvių, kalnėnų ir žemaičių*), daugiau kaip šimtą metų pragulėjęs rankraštyje nespausdintas, buvo išleistas tik 1929 m.⁷⁷² Šis pertrūkis, manytina, gana nemažai pasako tiek apie *lietuviškosios visuomenės* galimybes XIX a. vystyti savo tautinės istorijos versijas, tiek apie Lietuvos nacionalinės istoriografijos pradžios specifiką. Kitaip sakant, S. Daukanto istorinių darbų artimumas kitų Vidurio Rytų Europos istoriografijų klasikų darbams pirmiausia buvo idėjinis, tačiau išorinės sąlygos ir sociokultūrinės prielaidos istoriografijos vystymui, įskaitant ir jos institucionalizaciją ir profesionalizaciją, buvo itin nevienodos: pavyzdžiui, pirmuoju Lenkijos moksliniu istorijos žurnalu tapo 1889 m. Lwowe pradėtas leisti *Kwartalnik historyczny*, o žvelgiant bendriau, Lenkijoje XIX a. jau klostėsi ne tik prielaidos istoriko profesijai, bet atsirado ir atskiros istoriografinės mokyklos⁷⁷³. Daugeliu atveju visi šie dalykai Lietuvoje atsirado 1904–1940 m. laikotarpiu.

⁷⁷² DAUKANTAS, S. *Darbay senuju Lituwiiu yr Žemaycziu 1822*. Spaudai paruošė Vaclovas ir Mykolas Biržiškai. Kaunas, 1929, XVI, 213 p.

⁷⁷³ DAVIES, N. *Dievo žaislas: Lenkijos istorija*. Vilnius, 1998, t. I, p. 49–53.

Tarp S. Daukanto veiklos ir istorikų atsiradimo Lietuvoje būta esmingo ilgalaikio pertrūkio. Šia prasme jau į *priešaušrio* lietuvių literatūrą charakteringai buvo pažvelgęs Vincas Mykolaitis-Putinas, sakydamas, kad

<...> ne kūrybinio entuziazmo, ne lakios vaizduotės, ne pranašiškos intuicijos stumiami gamina to laikotarpio rašytojai negausius savo raštus (išskyrus vienintelį Simoną Daukantą, mokslininką-istorininką), bet vieni tokiu būdu žaismingai leidžia atliekamą laiką, antri dirba pareiginių darbą, dažnai nė nesusimanydami, kad tai yra t a u t i n i s (išsk.- V. M.) darbas⁷⁷⁴.

Čia labiau išryškinamas S. Daukanto darbų *atsiradimas ne laiku*, kuris ne kartą pabrėžtas istoriografijoje kalbant apie S. Daukantą, o aiškų pertrūkį lietuvių nacionalinės istoriografijos tradicijoje yra fiksavęs Egidijus Aleksandravičius: *S. Daukanto darbus, žinomus tik siauram jo gyvenimo meto šviesuolių ratui, iš naujo atras tik po pusšimčio tie, kuriems tie darbai buvo skirti*⁷⁷⁵. Kitaip sakant, jei, kalbant apie modernios lietuvių tautos formavimosi procesus, įskaitant ir S. Daukanto darbus, samprotaujama bendresniame regioniniame (Centrinės ir Rytų Europos) kontekste kaip apie *visiškai tipišką savo netipiškumo ieškojimą*⁷⁷⁶, tai, kalbant apie visuomenines prielaidas istoriko profesijos atsiradimui, tą patį pasakyti būtų sunku. E. Aleksandravičius yra atkreipęs dėmesį į tai, kad Lietuva Rusijos imperijoje buvo kaip tik tuo laikotarpiu, kai valstybės funkcijos valdant ir organizuojant kultūrą nepaprastai didėjo, tačiau Lietuvai, neturinčiai nei valstybės, nei kultūrinio elito tiesiogine prasme, dar ir uždraudus spaudą, ilgai nebuvo paprasčiausių kultūrinės veiklos sąlygų. Jos ėmė rasti tik XIX a. paskutiniame ketvirtyje, kai ėmė daugėti nacionalinės kultūros kūrimui atsidavusių, išsilavinusių

⁷⁷⁴ MYKOLAITIS V. „Priešaušris“ ir „Poaušris“ lietuvių literatūroje. In *Židinys*, 1929, nr. 11, p. 305, 310–311; Pridurtina, kad bandydamas sukurti ar tiesiog nužymėti bendrąją lietuvių kultūros istorijos (pirmiausia – grožinės literatūros) XIX a. slinktį, V. Mykolaitis-Putinas rėmėsi į Kauną atvykusio dirbti rusų istoriko ir filosofo istoriosofine terminija. XIX a. kultūroje įžvelgtas *statinės* (pasyvios) ir *dinaminės* (aktyvios) tautinės kultūros susidūrimo metas. „Priešaušrio“ literatūra matoma kaip *ne tiek kūrybinė, kiek darbinė, o ja reiškiamoji tautos sąmonė – ne tiek dinaminė, kiek statinė*. Aušrininkai matomi kaip *iš pasyvaus apsigynimo statizmo pereinantys į veiklų puolimo dinamizmą*. Platesnį šios sampratos įvertinimą žr.: SUBAČIUS P. *Lietuvių tapatybės kalvė*. Vilnius, 1999, p. 186–192.

⁷⁷⁵ ALEKSANDRAVIČIUS, E. Simono Daukanto pasaulis. In *Praeitis, istorija ir istorikai*. Vilnius, 2000, p. 44.

⁷⁷⁶ ALEKSANDRAVIČIUS, E. Prie lietuvių atgimimo ištakų. In *XIX amžiaus profiliai*. Vilnius, 1993, p. 42.

ir finansiškai nesuvaržytų žmonių⁷⁷⁷. Tačiau aišku, kad tarp prielaidų vystyti nacionalinę kultūrą ir prielaidų atsirasti įvairių žinijos sričių profesionalizacijai yra tam tikra distancija. Iš esmės Lietuvoje tik XX a. pradžioje susidarė tam tikros sociokultūrinės sąlygos tiek istoriografijos profesionalizacijai, tiek tam tikroms istoriko profesijos ištakoms.

Tuo metu, kai Vakaruose, Vidurio Rytų Europoje ir Rusijoje⁷⁷⁸ susiformavo ir išaugo istorijos mokslas, susiklostė institucinė jo struktūra (atsirado katedros su profesoriais istorikais ir istorikų etatai), t. y. XIX a. antroje pusėje (vokiškose žemėse dar ankščiau⁷⁷⁹), Lietuvoje ūkinę baudžiavą pakeitė *kultūrinė baudžiava*, t. y. nuo 1864 m. prasidėjęs spaudos lotyniškais rašmenimis draudimas. Būtent tuo laikotarpiu Vakarų pasaulyje aktyviausiai vyko istorijos kaip atskiros disciplinos mokslinės konsolidacijos procesai, įskaitant institucijų atsiradimą, istoriko profesijos gimimą ir *masiškėjimą*, istorijos disciplinos diferenciaciją ir t. t. Tokiu būdu istoriografija kaip tam tikrų profesionalų veiklos sritis anksčiau radosi ne tik Prancūzijoje, Anglijoje, Italijoje ar vokiškose žemėse, šiuo požiūriu aplenkusiose visus kitus kraštus, bet ir Lietuvai pagal savo sociopolitinę padėtį kur kas artimesnėse kultūrinėse tradicijose – Lenkijoje, ukrainiečių, baltarusių, latvių ar estų žemėse. Neatsitiktinai 1926 m. jau turėta ką pasakyti apie Baltijos šalių istoriografijos raidą tarptautinėje plotmėje, išskirtinį dėmesį koncentruojant į Estijos ir Latvijos atvejus. Tais metais minint 50 metų nuo prestižinio istorijos žurnalo *Revue historique* pasirodymo buvo išleistas savotiškas Europos kraštų

⁷⁷⁷ ALEKSANDRAVIČIUS, E. Mecenatai ir klientai naujų laikų Lietuvos kultūroje. In *Praeitis, istorija ir istorikai*. Vilnius, 2000, p. 29–31.

⁷⁷⁸ Istorijos mokslo institucionalizacijos ir profesionalizacijos pirmumas Vakaruose priklauso vokiškųjų universitetų akademinėi tradicijai (didžiąja dalimi tai įvyko XIX a. pirmojoje pusėje). Kitose didžiosiose Vakarų tradicijose (Prancūzijoje, Didžiojoje Britanijoje, Italijoje, JAV) istorija buvo sumokslinta XIX a. antrojoje pusėje. Lietuvai kaimyninėse tradicijose (carinėje Rusijoje, taip pat jai priklausiusiose Lenkijoje ir Ukrainoje) istorija institucionalizacija ir profesionalizacija įvyko taip pat XIX a. antrojoje pusėje. Plačiau žr.: NORKUS, Z. *Istorika: istorinis įvadas*. Vilnius, 1996, p. 74–78.

⁷⁷⁹ Paskutiniame XIX a. ketvirtyje daugelyje Vakarų šalių formavosi organizacinė istorijos mokslo struktūra ir profesionalaus išsilavinimo, istorijos katedrų ir istorinių seminarų universitetuose sistema. Kad augimas buvo itin ryškus galima iliustruoti tuo, kad, pavyzdžiui, vokiečių žemėse XIX a. pradžioje buvo 12 istorijos katedrų, o to paties amžiaus pabaigoje suvienytoje Vokietijoje istorijos katedrų skaičius išaugo iki 175. I. РЕПИНА, Л. П., ЗВЕРЕВА, В. В., ПАРАМОНОВА, М. Ю. История исторического знания. Москва, 2006, с. 184.

istoriografijų nuveiktų darbų sąvadas, kuriame Tartu universiteto profesorius Arno‘as Rafaelis Cederbergas apžvelgė sau geriau pažįstamą Lietuvos šiaurinių kaimynų istorinių tyrimų tradiciją⁷⁸⁰. Žinoma, tai buvo daugiausiai vadinamosios baltvokiškos istoriografijos apžvalga, tačiau tai kartu rodė ir tai, kur XIX a. pabaigoje–XX a. pradžioje Baltijos šalyse, kurios dar tik susikurs, telkėsi universitetinė istorijos mokslo kultūra. Vaizdžiai tariant, matyt, būtų galima pasakyti ir taip – tuo metu, kai daugelyje Europos kraštų prasidėjo istorijos mokslo institucionalizacija, besiformuojanti lietuvių inteligentija dar entuziastingai rašė pamfletus, pavyzdžiui, apie *Kaizerį Fridrichą II ir Imperatorię Katariną II*, išdraskiusius lenkų–lietuvių Respubliką ir už tai pakliuvusius į pragarą⁷⁸¹. *Visuomenėje be universiteto*⁷⁸², dar daugiau, be legalios nacionalinės raštijos tradicijos, matyt, ir negalėjo atsirasti prielaidų racionalizuoti praeities tyrinėjimą tiek, kad būtų pereita prie kritinių šaltinių studijų.

Šiuo požiūriu vėl galima pažvelgti į tyrimų projektą, apie kurį užsiminėme, skirtą tautinių istorijų rašymui Europoje. Viename iš apibendrinamųjų tyrimų buvo suformuotas ilgalaikis lietuviškosios (Lietuvos) istoriografijos vystymosi vaizdinys, kuriame S. Daukantas tapo atraminiu tašku. Anot autorių, ne tik lietuvių tauta, bet ir visos Baltijos tautos arba likdavo anapus vyraujančių regione rusų, lenkų ir vokiečių istoriografinių tradicijų tendencijų pažintinių orientacijų, arba jos tapdavo integralia didesnių tautų naratyvo dalimi⁷⁸³. Čia galima atkreipti

⁷⁸⁰ CEDERBERG, ARNO RAFAEL. „Pays Baltes“, *Histoire et historiens depuis 50 ans. Méthodes, organisation et résultats du travail historique de 1876 à 1926*. Paris, 1927, t. 1, p. 258–265.

⁷⁸¹ Anot Juozo Tumo, tokio turinio buvęs bene pats pirmasis Petro Vileišio darbelis, pgl.: TUMAS, J. *Lietuvių literatūros paskaitos: draudžiamasis laikas. Aušrininkų grupė: I.: J. A. Vištelis, M.D.-Silvestravičius, T. Žičkis, J. Myliauskis; II: P. Vileišis, Mykolas ir Matas Mėžiniai, Stanislovas Dagilis, Silvestras Gimžauskas*. Kaunas, 1924, p. 140–141.

⁷⁸² Plg.: STALIŪNAS, Darius. *Visuomenė be universiteto?* Vilnius, 2000, t. 16.

⁷⁸³ Būsimas Lietuvos universiteto profesorius Augustinas Voldemaras savo 1921 m. recenzijoje Antano Alekno Lietuvos istorijai taip charakterizavo tapimo kitos tautos naratyvo sudedamąja dalimi problemą: <...> mūsų istorija be galo susipynusi su mūsų kaimynų, rusų ir lenkų. Rusai ir lenkai mokslininkai, betyrinėdami savo pačių tautos istoriją, buvo priversti susidurti su Lietuvos istorija. Jie dažniausiai net nepastebėdavo skirtumo tarp savo tautos ir lietuvių tautos istorijos. Rusai mokslininkai net nukalė terminą: lietuvių-rusų valstybė (litovsko-russkoje gosudarstvo). Pati valstybė niekada šiuo vardu nesivadino; ji vadinosi Didžioji Lietuvos Kunigaikštija. Nereikia manyti, kad rusų istorikų pramanytasai vardas išplaukia iš noro surusinti mūsų praeitį. Rusų gaivalas Lietuvos kunigaikštijoje buvo tiek skaitlingas ir valstybės

dėmesį ir į tą fenomeną, kuris, kalbant apie XIX a. Rusijos ir Lenkijos istoriografijų konfliktą dėl skirtingos Lietuvos istorijos traktuotės, buvo pavadintas *Lietuvos dalybomis istorijos mokslo arenoje*⁷⁸⁴. Kita vertus, kaip Baltijos kraštų raidos specifika matoma dar ir tai, kad Baltijos tautos ilgai neturėjo tų, kurie nuosekliai vystytų tautinės istorijos akademines versijas. Tinkamu pavyzdžiu pasitelkiamas tas pats S. Daukantas, kadangi jis neturėjo jokių tiesioginių pasekėjų. Studijos *The Contested Nation* autorių požiūriu, kadangi laikotarpiu tarp 1832 m., kuomet carinė administracija uždarė Vilniaus universitetą, ir XX a. pradžios Lietuva neturėjo savo akademinių istorikų, tai tautinės tapatybės jausmo kūrimas atiteko neprofesionalams. Daroma išvada, kad ilgus dešimtmečius tautinės istorijos versijas Lietuvoje puoselėjo saujelė bajorų, poetų ir kalbininkų, kurie labiau domėjosi herojiškos praeities kūrimu nei Vakarų istorijos mokslo ir mokymo kanonų sekimu. Atkreiptinas dėmesys, kad čia pat priduriama, jog jų darbas buvo svarbi prielaida 1918 m. sukuriant nepriklausomos Lietuvos valstybę⁷⁸⁵.

Apie poetų, rašytojų, mokslo mėgėjų vaidmenį kuriant nacionalinę kultūrą, lietuvišką tapatybę ir projektuojant nacionalinę nepriklausomą valstybę lietuviškoje kultūros istoriografijoje rasime ne vieną įdomią ir visapusišką analizę⁷⁸⁶. Sekant viena iš jų, Lietuvoje, priešingai nei daugeliu kitų panašios

išsiplėtime tiek daug reišė, kad pavadinimas lietuvių-rusų valstybė neprasižengia su tikrėnybe. Bėda ne tame, kad jie Lietuvos praeity ištardo rusų gaivalo reikšmę, o tame, kad jie visai nemato tenai lietuvių (Žr.: VOLDEMARAS, A. Raštai. 90 metų sukakčiai paminėti. Chicago, 1976, p. 38–39). Šioje vietoje reikia pridurti ir tai, kad vienas ryškiausių tų laikų *lietuvių-rusų* valstybės istorijos tyrinėtojų, ypatingą autoritetą tarp Lietuvos istorikų turėjęs VDU HMF garbės daktaras rusų istorikas Matvejus Liubavskis buvo kviečiamas atvykti dirbti į Lietuvą. Tačiau tiek į kvietimą atvykti dirbti į Lietuvą, tiek į Lietuvos Metrikos perdavimo Lietuvai klausimą M. Liubavskis atsakė iš esmės neigiamai (Žr.: JANULAITIS A. Praeitis ir jos tyrimo rūpesčiai. Vilnius, 1989, p. 430).

⁷⁸⁴ ALEKSANDRAVIČIUS, E., KULAKAUSKAS, A. Istorijos istorija arba XIX a. tyrinėjimų apžvalga. *Akademikas*, 1993, nr. 1, p. 24.

⁷⁸⁵ BERGER, S., LORENZ, CH. *The Contested Nation: Ethnicity, Class, Religion and Gender in National Histories*. Basingstoke, 2008, 544 p. Recenzijas šiai knygai žr.: Daniel Woolf recenzija. Prieiga: <<http://geschichte-transnational.clio-online.net/rezensionen/11324.pdf>>; Michael Bentley recenzija. Prieiga: <<http://hsozkult.geschichte.hu-berlin.de/rezensionen/2009-2-131.pdf>>.

⁷⁸⁶ Iš jų aiškiai galima suprasti, kodėl, pavyzdžiui, istorinės kultūros tradicijos analizės lyginamasis svoris negali likti išskirtine istoriografijos istorikų prerogatyva bandant rekonstruoti tautinės istorijos vaizdinius ir variantus lietuviškojoje kultūroje: pvz., [ŠIDLAUSKAS, M.] JONAITIS M. Poetas ir visuomenė XIX–

nacionalizmo raidos atvejų, iki XX a. ribos neiškilo tautinių dailininkų, kompozitorių, architektų, o svarbiausiais istoriniais personažais tapo rašytojai. Būtent XIX a. antrojoje pusėje platesniu mastu pradėjo klostytis nauja *tautinė hierarchija*, o į istoriją ir praeities *didžiuosius* imta žvelgti nauju, tautiniu būdu⁷⁸⁷. Jonas Basanavičius⁷⁸⁸, Vincas Pietaris⁷⁸⁹, Jonas Šliūpas⁷⁹⁰, Martynas Jankus⁷⁹¹, Vydūnas⁷⁹² ar Jonas Mačiulis-Maironis⁷⁹³ buvo vieni pirmųjų, priklausiusių tai tautinio judėjimo veikėjų kartai, kuri plačiai plėtojo naująją praeities, dabarties ir ateities sąryšių, suprastų nauju *tautiniu būdu*, programą. Charakteringa, kad, pavyzdžiui, J. Šliūpo darbus plačiau tyrinėjęs Juozas Jakštas padarė išvadą, kad J. Šliūpas kalbėdamas ar rašydamas *retai kada išsiversdavo nepaminėjęs kokių nors įvykių iš Lietuvos praeities*⁷⁹⁴.

XIX a. antrojoje pusėje kultūrinio gyvenimo sąlygos, ypač po spaudos draudimo įvedimo, ženkliai pasikeitė, tačiau užsiėmimas istorija tautinio išsivadavimo

XX amžių sankirtose. Klaipėda, 1994, 121 p. SUBAČIUS, P. Lietuvių tapatybės kalvė. Vilnius, 1999, 245 p.

⁷⁸⁷ Žvelgiant sociologiškai į profesijų tapsmą Lietuvoje XIX a. antrojoje pusėje, reikia pasakyti, matyt, kad ryškiausi XIX a. antrosios pusės lietuvių rašytojai profesiniu požiūriu (pvz., M. Valančius, Jonas Baranauskas, Antanas Vienažindis, Maironis) buvo pirmiausia kunigai (Žr.: SUBAČIUS P. Lietuvių tapatybės kalvė: tautinio išsivadavimo kultūra. Vilnius, 1999, p. 117–129).

⁷⁸⁸ BASANAČIUS, J. Rinkiniai raštai. Vilnius, 1970, 1037 p.

⁷⁸⁹ PIETARIS, V. Algimantas, arba Lietuviai XIII szimtmetyje: istoriszka apysaka, t. 5. Shenandoah, Pa., 1904–1905. Vėliau *Algimantas* pasirodė dar ne kartą: 1921 / 1922 m., 1931 m. *Ūkininko skaitymų* serijoje, 1940 m. *Jaunimo bibliotekos* serijoje, 1948 m., 1978 m., 1989 m., 2005 m. *Mokinio skaitinių* serijoje. Minėtina šiame lauke ir V. Pietario *Kova ties Žalgiriais: istoriszka drama keturiuose aktuose*, pasirodžiusi JAV 1906 m. Pastarajame kūrinyje polemizuojama su H. Sienkiewicziumi, bandomos atkurti Žalgirio mūšio politinės prielaidos, groteskiškai pajuokiami lenkai ir Jogaila, aukštinaamas Vytautas, pgl.: Lietuvių literatūros enciklopedija. Vilnius, 2001, p. 383–384.

⁷⁹⁰ ŠLIŪPAS, J. Rinkiniai raštai. Vilnius, 1977, 611 p. J. Šliūpo kompiliacinė Lietuvos istorija, susidedanti iš 3 tomų, pavadintų *Lietuvių tauta senovėje ir šiandien* (I–II tomai) ir *Gdynė šlėktos viešpatavimo Lietuvoje (1569–1795)* (III tomas), apima daugiau kaip pusantro tūkstančio puslapių (pasirodė 1904–1909 metais Amerikoje).

⁷⁹¹ JANKUS, M. Lietuwninku bei Lietuwos nusidawimai. Bitėnai, 1897, IV+108 p.

⁷⁹² *Istorija Vydūnui rūpėjo ne tiek kaip mokslo sritis; jis nesistengė pateikti naujų atradimų. Į istoriją, didžiąja dalimi Lietuvos, rašytojas ir mąstytojas kreipėsi kaip į tautiečių kultūrinės savimonės ugdymo priemonę, taip pat kaip į vieną iš argumentų savo filosofinei koncepcijai pagrįsti*, pgl.: BAGDONAVIČIUS V. Vydūno istoriosofija ir Žalgirio mūšio vertinimas joje. In *Žalgirio laikų Lietuva ir jos kaimynai* (Acta Historica Universitatis Klaipedensis, t. I), Klaipėda, 1993, 163–168.

⁷⁹³ MAIRONIS. Raštai, 3 t, 4 kn. Vilnius, 1987–1992. ZABORSKAITĖ V. Maironis. Vilnius, 1987, 438 p. JAKŠTAS, J. Lietuvos aušrinė istoriografija pagal Maironį ir Pietarį. *Aidai*, 1971, nr. 7, p. 305–307.

⁷⁹⁴ JAKŠTAS, J. Dr. Jonas Šliūpas. Jo raštai ir tautinė veikla. Fotografuotinis leidimas. Šiauliai, 1996, p. 181–191, 358–359.

kultūroje tapo vienu iš svarbiausių prioritetų daugelį veiklų vienu metu plėtojančių mėgėjų darbotvarkėje. Šiuo požiūriu šis laikmetis istoriografijoje ir vadintinas *istoriografijos be istorikų* būsena, kuri tęsėsi ne vieną dešimtmetį. Netgi apie XX a. pirmaisiais dešimtmečiais atsirandančios naujos *sistemingiau ir specialiau* istorijos studijoms atsidėjusios kartos įdirbius ir mastą reikia pasakyti, kad jų veiklos pavyzdys negalėjo greitai virsti norma. Pats interesas istorijai tautinio judėjimo, lietuvių visuomenės sąmoningumo istorijoje buvo ilgai susijęs su tais pragmatiniais-didaktiniais tikslais, kurie padaro domėjimąsi istorija visuomeniškai aktuali bei naudinga veikla. Dar daugiau, tai, ką galima įvardinti perėjimu nuo *istorijos mums* prie *istorijos savaimė*, buvo lėto ir skausmingo, su neplanuotais ilgalaikiais grįžimais atgal⁷⁹⁵, proceso rezultatas. Akivaizdu, kad tiek, kiek *istorija savaimė* neturi ir negali turėti neabejotinos visuomeninės reikšmės, pavyzdžiui, represijas patiriančioje lietuviškojoje visuomenėje XIX a. pabaigoje, tiek ir naujos (kritiškosios) istoriografijos šalininkai rizikuoja likti savotiškais akademiniiais marginalais, kurių atsisakymas tenkinti visuomenės orientacijos laike poreikį, remiantis didžia dalimi vien pragmatiniais-didaktiniais interesais, gali būti savotiška užsidarymo *dramblio kaulo bokšte* prielaida.

Pirmiausia, pats augantis interesas istorijai buvo ilgalaikis visuomenės modernizacijos ir modernios lietuvių tautos sampratos ir visuomenės, kuri tą sampratą įkūnijo, sklaidos rezultatas. Jau minėjome, kad tyrinėtojai dažnai pabrėžia istorijos raštų ir istorikų reikšmę *kuriant naciją kaip įsivaizduojamą bendruomenę*, sakydami, kad dauguma XIX–XX a. istorikų sumanymų ir

⁷⁹⁵ Didelė dalis Lietuvos istorikų bendrijos jau po Antrojo pasaulinio karo atsidūrė emigracijoje, dėl specifinių laikmečio sąlygų dažnai vadinamoje tremtimi. Tremtis suardė buvusią mokslo struktūrą: profesionalai neteko galimybės naudotis savo tyrimams reikalinga medžiaga ir dėstyti paskaitas universitete, kas buvo pagrindinis jų pragyvenimo šaltinis. Reikėjo keisti savo planus ir darbus. Ne vienam teko dirbti antikvariate, eiti bernauti pas ūkininkus, dirbti plieno liejykloje, skerdykloje, plieno fabrike, baldų krautuvėje, draudimo įstaigoje ir pan. (Žr.: JAKŠTAS, J. Mano istorijos mokslo kelias. V., 1992, p. 32–34; TAUTAVIČIUS, A. Lietuvos proistorės mokslo pradininkas. *Kultūros barai*. 1990, nr. 10, p. 61). Vienas žinomiausių išeivijos istorikų P. Rabikauskas, 1967 m. pradėdamas Istorijos mokslų sekcijos darbą Huttenfelde, LKMA VII suvažiavime, yra sakęs, kad istorijos sekcijos nariai pirmiausia turi rūpintis savo išlaikymu ir tik atliekamu laiku gali dirbti istorijos mokslo srityje (Žr.: VASILIAUSKIENĖ, A. Lietuvių katalikų mokslo akademija. Vilnius, 1992, p. 58).

ilgalaikių įdirbių buvo vienu ar kitu būdu susiję su akcentuota *kuriamąja* istorijos potekste⁷⁹⁶. Tačiau, žvelgiant vien į šią bendrą formulę, atrodo, būtų sunku surasti aiškesnius istoriografijos kaitos dėmenis: dalines slinktis, ribinius lūžius, reikšmingesnius profesionalizacijos prielaidų pokyčius.

Istoriografijos, kaip ir bendrai mokslo, profesionalizacija neatskiriamai susijusi su visuomenės, o konkrečiau – su tam tikros visuomenės inteligentijos istorija. Po Vilniaus universiteto uždarymo prasidėjusios studentų iš Lietuvos studijos Tartu, Peterburgo, Maskvos, Kijevo, Charkovo, Kazanės, Karaliaučiaus ir kt. universitetuose dar ne vienam dešimtmečiui tapo beveik išskirtine aukštuomenės tradicija, o studentų sąrašuose tarp formalių dalykų dar išliko įrašas – *kieno lėšomis mokosi*⁷⁹⁷. Konkrečiai tyrinėta Maskvos universiteto situacija rodo, kad studentai iš Lietuvos masiškiausiai studijavo mediciną, o per ilgą 1839–1856 m. laikotarpį tik du studentai studijavo Istorijos-filologijos fakultete⁷⁹⁸. Reikšminga, kad ir po pusšimčio metų, nepaisant baudžiovos panaikinimo ir sąlyginio studentų, kilusių iš valstiečių, skaičiaus padidėjimo, situacija neypatingai buvo pasikeitusi: XX a. pradžioje Maskvos universiteto lietuvių studentų draugijoje, kuriai priklausė 29 studentai, buvo 12 medikų, 8 teisininkai, 4 matematikai, 4 gamtininkai, 1 istorikas-filologas. Mykolas Biržiška, pats Maskvoje studijavęs teisę, situaciją apibendrino taip: iš 5 studentų 2 rengėsi į gydytojus, iš 4 – 1 į teisininkus⁷⁹⁹. Žvelgiant bendresniu požiūriu, vėlgi, matyt, nieko stebėtino, kad XIX a. antros pusės ir XX a. pradžios lietuvių tautinio judėjimo veikėjai savo studijoms rinkosi labiau praktines, t. y. ateityje padėsiančias pragyventi, specialybes. Vienaip ar kitaip, XIX a. pabaigoje–XX a. pradžioje, tik pradėdant

⁷⁹⁶ CONRAD, CH., CONRAD, S. Wie vergleich man Historiographien? In Die Nation schreiben: Geschichtswissenschaft im internationalen Vergleich. Göttingen, 2002, s. 14–16.

⁷⁹⁷ Pagal A. Tylos tyrimus, tarp per 17 metų (nuo 1839 iki 1856 m.) Maskvos universitete studijavusių studentų, kilusių iš Lietuvos, 232 buvo kilę iš bajorų, 30 iš miestiečių, 17 buvo karininkų vaikai ir 9 iš valstiečių ir vienkieminių (Žr.: TYLA, A. Iš Lietuvos kilęs jaunimas Maskvos universitete 1832–1862 m. In Praeities baruose. Vilnius, 1999, p. 182–190).

⁷⁹⁸ Ten pat, p. 193–196.

⁷⁹⁹ M. Baltasis [BIRŽIŠKA, M.). Maskvos lietuvių studentų statistika 1903–1904 m. *Visuomenė*, 1910, nr. 3, p. 104–105.

kalbėti apie Lietuvos autonomiją Rusijos sudėtyje, Lietuvos praeities studijavimas atrodė panašus į savotišką *kraštotylinę* laisvalaikio formą, o, kita vertus, niekam nesant tikram dėl Lietuvos ateities, Lietuvos praeities studijavimas galėjo atrodyti socialiniu požiūriu pažeidžiamas. Charakteringa, kad visi trys didieji vadinamosios Aušrinės istoriografijos klasikai savo universitetinėms studijoms pirmiausia buvo pasirinkę Istorijos-filologijos fakultetus (J. Basanavičius ir J. Šliūpas Maskvos universitete, Maironis Kijevo universitete), tačiau neilgai pastudijavę pasirinko kitas specialybes – pirmieji du ėmė studijuoti mediciną, o Maironis įstojo į kunigų seminariją. Apie masinį studentų istorijos dalyko pasirinkimą savo studijoms vargiai galima kalbėti ir po Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo 1918 metais. Po Pirmojo pasaulinio karo atkūrus Lietuvos valstybę ir įsteigus valstybės stipendijas studentų studijoms, taip pat specializacijai užsienyje, visuomeniniai prioritetai parenkant ir planuojant labiausiai Lietuvai reikalingų specialybių atstovus koreliavo su neatidėliotinais valstybiniais-visuomeniniais poreikiais, o istoriko specialybė kiekybiškai (pagal studijuojančių studentų skaičių) neatsidūrė šių poreikių pradinėse eilėse⁸⁰⁰. Todėl kalbant apie lietuvių istoriografijos profesionalizacijos ištakas svarbu kelti ne tik kiekybinį istorikų gausėjimo ar specialaus išsilavinimo kriterijų akcentuojantį klausimą, tačiau ir fiksuoti kokybinius sociokultūrinės situacijos pokyčius.

Daugelis lietuvių tautinio judėjimo tyrinėtojų būtent XX a. pradžioje išvelgia tam tikrą politinės aktyvizacijos laikotarpį⁸⁰¹. Aišku, kad reikalas *rimčiau* užsiimti istorija gali būti sąlygotas ir vienu ar kitu politinių sumetimų. Vienaip ar kitaip, ilgainiui lietuvių politikams pradėdami įrodinėti Lietuvos ateities perspektyvas ir projekcijas, buvo svarbu pasiremti ne tik neoromantinio patriotizmo istoriografiniu pragmatizmu, bet ir adekvatesnėmis, labiau argumentuotomis

⁸⁰⁰ Pagal tyrimus, kuriuose nurodoma daugiau kaip 1300 studentų, 1919–1940 m. studijavusių 15 Europos valstybių, didžioji dalis studentų studijavo žemės ūkio specialybes (veterinariją, miškininkystę), ekonomiką (komerciją, prekybą), amatus, menus, jūreivystę (Žr.: KRIAUCIŪNIENĖ, Ž. Lietuvos studentai Europos aukštosiose mokyklose 1919–1940 metais. *Lietuvos istorijos metraštis. 1992 metai*. Vilnius, 1994, p. 91–108).

⁸⁰¹ VĖBRA, R. (1992), SUBAČIUS, P. (1999), KULAKAUSKAS, A. ir kt. aut. (2012).

pažiūromis į praeitį. Bene ryškiausia figūra čia ilgainiui tapo istoriko išsilavinimo neturintis Petras Klimas, jau karo metais leidęs darbą *Lietuva: jos gyventojai ir sienos*⁸⁰². 1919 m. Lietuvos Tarybos narys, jos sekretorius, Vasario 16-osios akto signataras, kaip *Lietuvių mokslo draugijos* leidinį leidžia *Lietuvių senybės bruožus*⁸⁰³, kartu skirdamas reikiamą dėmesį ir kritiniam požiūriui, ir statistikai, ir istorijai, ir solidžiam moksliniam tonui. Tai, matyt, būtų galima pavadinti ir idėjine profesionalizacija iš *sociopolitinės situacijos kaitos* dvasios. Dar daugiau, į europinę istoriografiją žvelgiant lyginamuoju požiūriu, išryškinta tam tikra tendencija tarp skirtingo istorijos profesionalizacijos lygio Europoje ir to, kokį poveikį tai padarė specifiniams ryšiams tarp istorijos studijų ir tautinės idėjos propagavimo:

Ankstyva profesionalizacija Vokietijoje lėmė tam tikrą [istorijos] distanciją nuo politikos ir artumą valstybei, kai tuo tarpu palyginus vėlyvas istorijos tyrinėjimų vystymasis Balkanuose, priešingai, nulėmė suartėjimą su politika ir atstumą nuo valstybės (nuo imperinės valstybės). Šioje pasaulio vietoje politikai labai dažnai buvo pirmieji istorikai, nes istorijos instrumentalizavime jie matė svarbų ginklą savo politiniams siekiams, kuriant jų pačių tautą⁸⁰⁴.

Į atskirų Lietuvos istorikų-politikų veiklą ir dalyvavimą valstybės kūrime yra atkreiptas platesnis dėmesys⁸⁰⁵, o Lietuvos istoriografiniuose tyrimuose galima fiksuoti tradicinį tik tiesiogiai su politika ir Lietuvos valstybinių institucijų atsiradimu siejamą istoriografijos profesionalizacijos ir institucionalizacijos

⁸⁰² KLIMAS, P. *Lietuva: jos gyventojai ir sienos*. Vilnius, 1917, 63 p.

⁸⁰³ KLIMAS, P. *Lietuvių senybės bruožai* (Lietuvių mokslo draugijos leidiny). Vilnius, 1919, 170 p.

⁸⁰⁴ Stefanas Bergeris priduria: *XIX a. Vakarų Europos tautose taip pat būta sutapimų tarp istorikų ir politikų profesijų, ypač Prancūzijoje. Bet kai istoriko išsilavinimas tapo profesionalizuotas, tokie sutapimai tarp profesijų darėsi vis retesni* (Žr.: BERGER, S. *Narrating the nation...*).

⁸⁰⁵ JANUŽYTĖ, A. *Historians as nation state-builders: the formation of Lithuanian University, 1904–1922*. Tampere, 2005, 367 p. JANUŽYTĖ, A. *Lietuvių istorikų politikų valstybingumo samprata (1907–1918 m.)*. *Istorija*, t. 65, p. 12–25. Lyginamoji perspektyva leistų čia pamatyti dar ir tokius istorikus visuomenininkus: čekų Tomáš Garrigue Masaryk (1850–1937), lenkų Oskar Halecki (1891–1973), ukrainiečių Michaila Hruševski (1866–1934), baltarusių Mitrofan Dovnar-Zapolski (1867–1934). Tokiu būdu galbūt būtų atskleistas ir kiek platesnis istorijos ir politikos sąryšių regioninis kontekstas. Vieną iš bandymų leisti į teorinius istorijos ir politikos sąryšių klausimus ir problemas žr.: LOPATA, R. (2008).

Lietuvoje vaizdinį⁸⁰⁶. Manytina, kad čia užaštrinami svarbūs, tačiau tik išoriniai istoriografijos profesionalizacijos parametrai – universitetas, katedros ir istorikų etatai, ir tokiu būdu istorijos profesionalizacijos istorija savotiškai pradedama pasakoti *nuo vidurio*. Kitaip sakant, nusakytame požiūryje valstybė ir jos politika, šiuo atveju – švietimo politika, yra centras, o istoriografijos istorija egzistuoja kaip savaimė suprantama valstybės istorijos išvestinė. Tačiau atsisakydami absoliutinti vieną gyvenimo sferą kaip centrinę galėtume visiškai pamatuotai kelti priešingą klausimą – kiek daugiau ar mažiau profesionalus istorikų požiūris į Lietuvos praeitį pagrindė valstybinio savarankiškumo siekius, kiek jis tapo svarbiu XX a. pirmųjų dešimtmečių Lietuvos politinio gyvenimo diferenciacijoje, o taip pat ir tarptautinėse derybose valstybės atkūrimo laikotarpiu ir pan., t. y. kiek *istorinis žinojimas* ir tų žinių taikymo galimybės galėjo pagrįsti Lietuvos valstybės nepriklausomybę? Bendresne prasme tai yra klausimas apie socialines istorijos profesionalizacijos ištakas. Tai, kad iš 1918 m. vasario 16 d. Nepriklausomybės deklaraciją pasirašusiųjų dvidešimtuko nebuvo nei vieno, kuris būtų turėjęs specialų istoriko išsilavinimą, o vis dėlto net septyni⁸⁰⁷ iš jų iki 1918 m. jau buvo parašę istorinių-filologinių darbų, manytina, rodo tai, kokia galia siejo politinius reikalavimus su istorinėmis refleksijomis.

Tačiau XX a. pradžios idėjinė Lietuvos istoriografijos profesionalizacija sietina pirmiausia su teorinio-metodologinio istoriografijos plano XX a. pradžioje aktyvizacija (žr. I.1.3). Ją būtų galima aiškinti ir konfrontacija, kuri buvo susijusi su Rusijoje studijuojančių (ar studijavusių) lietuvių studentų patirtimis ir noru pademonstruoti legalioje lietuviškoje spaudoje tai, kad lietuvių kultūra ir istoriografija stokoja mokslinio vektoriaus, o taip pat su ryškėjančiu pasiryžimu parodyti, kaip tai *tikrai moksle daroma* ir pan. Platesne prasme tai buvo ne kartą

⁸⁰⁶ Plg.: 1918–1940 m. Lietuvos Respublikos nepriklausomybės laikotarpis sietinas su nacionalinio Lietuvos istorijos mokslo profesionalizacijos ir institucionalizacijos proceso pradžia, SELENIS, V. Lietuvos istorikų bendrija 1918–1940 metais. K., 2008, p. 4. Plg. LASINSKAS, P. (2004).

⁸⁰⁷ Čia pirmiausia turėtini galvoje J. Basanavičius, M. Biržiška, Pr. Dovydaitis, P. Klimas, J. Staugaitis (Žr.: bibliografijoje). K. Bizauskas ir K. Šaulys iki 1918 m. jau irgi buvo žinomi savo humanitariniais, socialiniais tyrinėjimais.

tyrinėtojų akcentuotas politinės-ideologinės lietuviškosios visuomenės diferenciacijos⁸⁰⁸ laikmetis (kartu susijęs su politinių partijų kūrimusi), o tai tam tikra prasme konsolidavo įvairaus pobūdžio pastangas parodyti savo palaikomos politinės-visuomeninės grupės pranašumą, taip pat ir istorijos nagrinėjimo požiūriu. Neatsitiktinai būtent tuo laikotarpiu pasirodė ir pirmieji kaltinimai, kuriuose įvairių visuomeninių grupių atstovai priekaištavo vieni kitiems, kad užsiėmimas istorija lieka priešininkų visuomeninio intereso užribyje. Dar daugiau, galima pasakyti, kad kiekvienas politinis-visuomeninis laukas tuo laikotarpiu stengėsi reprezentuoti užsiėmimą istorija per tam tikrus istorijos nagrinėjimui atsidavusius asmenis: krikščionys demokratai (A. Alekna, J. Totoraitis, Pr. Dovydaitis, J. Purickis), socialdemokratai (M. Biržiška, A. Janulaitis), viltininkai (A. Voldemaras). Profesionalizacija vyko pirmaisiais amžiaus dešimtmečiais, ir tie patys pretendentai į Lietuvos universiteto fakultetų dėstytojų branduolį 1922 m., rašydami savo CV⁸⁰⁹ siekdami užimti vieną ar kitą etatą naujai įkuriamame universitete, neturėjo tinkamų mokslinių ar pedagoginių laipsnių, publikacijų prestižiniuose moksliniuose žurnaluose, taip pat neturėjo priklausymo mokslo organizacijoms patirties, tačiau daugiau mažiau į mokslą pretenduojančių darbų, t. y. *kruopščių tyrinėjimų*, taip pat ir Lietuvos istorijos tema, turėjo. Nors ir nebuvo save vienareikšmiškai istorikais vadinančių, nors nebuvo didesnių istorijos mokslo institucijų už privačia visuomenės iniciatyva įsteigtą *Lietuvių mokslo draugiją* (1907 m.), nors nebuvo specializuotų žurnalų, o užsienyje įgyti kvalifikacijos laipsniai už istorinius darbus buvo vienetiniai, vis dėlto buvo tam tikros profesionaliosios historiografijos (vidinių reikalavimų istoriniams darbams prasme) užuomazgų. Pagaliau, tuo laikotarpiu atsirado ir pirmieji mokslo profesionalai sociologine prasme: turėtini galvoje pirmieji nacionalinio mokslo profesionalai, turėję etatus, tačiau ne Lietuvoje, nes Lietuvoje dar nebuvo

⁸⁰⁸ Plačiau apie lietuvių ideologinę ir politinę diferenciaciją XIX a. pabaigoje–XX a. pradžioje yra rašęs J. Puzinas (Žr.: PUZINAS, J. Lietuvių tautinės sąmonės raida ir tautinės srovės susidarymo pradmenys. In Tautinės minties keliu. Chicago, 1979, p. 11–68).

⁸⁰⁹ Lietuvos archyvai, kn. 4, Vilnius, 1992, 206 p.

valstybinių akademinėjų institucijų. Tokiais bene pirmaisiais profesionaliais sociologine prasme reikėtų laikyti kalbininką Kazimierą Būgą, chemiką V. Čepinskį⁸¹⁰, teisininką Vladą Stankevičių (Stanką), filologą-istoriką A. Voldemarą. Jie visi pradėjo daryti akademinę karjerą Peterburgo ir Maskvos universitetuose dar prieš Pirmąjį pasaulinį karą. Tai irgi traktuotina kaip Lietuvos nacionalinio mokslo profesionalizacijos ištaka.

Pirmasis pasaulinis karas pakeitė tiek iki tol Europos kontinente egzistavusių *nacionalinių istoriografijų be valstybės* padėtį⁸¹¹, tiek ir *istoriografijos be istorikų* tradicijos būklę. Naujoms tautinėms valstybėms atsirado poreikis apibrėžti ir įteisinti naujas realijas, kartu istoriografiškai pagrįsti atsiradusią polemiką apie sienas, etnografiją, o taip pat kultūrinius ir socialinius savo tautų savitumų ir istorijos aspektus⁸¹².

Antroji istoriografijos profesionalizacijos Lietuvoje banga sietina su tuo, į ką savo *Lietuvos istoriografijoje* prieš kelis dešimtmečius yra atkreipęs dėmesį Z. Ivinskis: XIX–XX a. sąvartoje atsirado lietuvių, kurie ėmė sistemingiau ir specialiau studijuoti istoriją⁸¹³. Suprantama, kad vienas kitas istorikas – tai dar jokių būdu ne istorijos mokslas, ypač akcentuojant sociologinį profesijos tapimo kriterijų. Tačiau, žinant tai, kad ne vienas šios pirmosios *sistemingiau* ir *specialiau* istoriją studijavusiųjų kartos atstovas sudarė Aukštųjų kursų, vėliau ir Lietuvos universiteto Kaune fakultetų vadinamuosius mokomojo personalo branduolius, manytina, kad būtent XX a. pirmuose dešimtmečiuose reikia ieškoti istoriografijos profesionalizacijos ištakų (pirmosios disertacijos, atsirandantis naujas mokslo etosas, archyvinio darbu paremti tyrimai, studijos vokiškos kultūros arba carinės

⁸¹⁰ Vincas Čepinskis, LU rektorius 1926–1927 m., 1890–1894 m. V. Čepinskis studijavo Peterburgo universiteto Matematikos ir gamtos mokslų fakultete, 1894–1896 m. buvo rusų mokslininko I. Mendelejevo asistentas (Žr.: Vytauto Didžiojo universitetas: mokslas ir visuomenė 1922–2022. Kanas, 2002, p. 185).

⁸¹¹ Plačiau žr.: RAPHAEL, L. National Historiography without a State. In. Atlas of European Historiography: The Making of a Profession, 1800-2005. Palgrave Macmillan, 2010, p. 27.

⁸¹² Plačiau žr.: MORETTI, M. Historians and the First World War. In. Atlas of European Historiography: The Making of a Profession, 1800-2005. Palgrave Macmillan, 2010, p. 34.

⁸¹³ IVINSKIS, Z. Lietuvos istorija: iki Vytauto Didžiojo mirties. Vilnius, 1991, p. 57.

Rusijos mokslo centruose ir t. t.), o nuo 1922 m. Lietuvos universiteto įkūrimo fiksuoti institucionalizacijos vyksmą ir profesionalizacijos tęsinį.

II.2. Institucionalizacijos formos kaip istoriografijos tapimo mokslu prielaidos

II.2.1. Institucionalizacijos įžanga: amžiaus pradžios diskusijos

Individualios biografijos požiūriu, kas yra gana dažnas reiškinys mūsų (ir ne tik) istoriografijos istorijoje, stebint paskiro subjekto *tapimo istoriku* procesą užaštrinami gerai žinomi to tapimo momentai: išsilavinimas, pirmieji daugiau ar mažiau specialūs tam tikros intelektualinės srities darbai, mokslinių laipsnių gynimas ir daugelis kitų su istorijos kaip mokslo sklaida susijusių aspektų (medžiagos paieškos, archyvinis darbas, mokslinė komunikacija, dalyvavimas vietiniuose ir tarptautiniuose mokslo forumuose ir t. t.). Tačiau biografinė prieiga, apie kurią Josifas Brodskis yra sakęs, kad tai paskutinis realizmo bastionas, neretai iš savo žiūros lauko išleidžia platų visuomeninių veiksnių, sąlygų ir būsenų lauką. Todėl iš esmės *tapimo istoriku*, o kartu ir *istorijos mokslinėje istorija* dažnai yra pasakojama kaip savotiška *herojinė aukštos kvalifikacijos ir profesinio meistriškumo* istorija, tariant Pierre'o Bourdieu žodžiais, savotiška agiografija⁸¹⁴. Tačiau, remiantis sociologiniu istoriografijos moksliskumo kriterijumi, istorijos *sumokslėjimas* susijęs su profesionalizacija, istoriografijos išsiskyrimu į savarankišką visuomeninio darbo šaką bei atitinkamų institucijų atsiradimu. Jei kaip į sudedamąsias istoriografijos moksliskėjimo dalis, atsižvelgdami į Europos istoriografijos raidos patirtį, žvelgsime į mokslo ir kultūros institucijų ir

⁸¹⁴ БУРДЬЕ, П. Социальное пространство: поля и практики. Санкт-петербург, 2005, p. 74. Netgi tuomet, kada bandoma aprėpti individualių biografijų visumą kaip kolektyvinę *tapimo istoriku* istoriją, remiantis kolektyvinės biografijos metodais, gali išlikti akivaizdžios heroizavimo tendencijos (pvz., kriterijus išskirti mokslinę profesinę bendriją, remiantis atskirų autorių darbų priskyrimu istoriniams pagal pirminių istorinių šaltinių panaudojimą, akivaizdžiai atskleidžia įsisąmonintas ar neįsisąmonintas prielaidas, kad buvimas istoriku ir darbas su pirminiais šaltiniais yra vienas ir tas pats (Žr.: SELENIS, V. Lietuvos istorikų bendrija 1918–1940 metais. Kaunas, 2008, p. 22–26).

specializuotų istorijai skirtų žurnalų atsiradimą, istoriko kvalifikacijos instituto atsiradimą (istorinių seminarų įsteigimą bei kvalifikacinių darbų gynimą) ar istoriografinių mokyklų sklaidą⁸¹⁵, istoriografijos moksliskėjimas ir profesionalizacija Lietuvoje pasirodys esąs vėlyvas, procesualus ir šiandien tebesitęsiantis reiškinys⁸¹⁶. Todėl, žvelgiant į istoriją kaip į profesinės praktikos klostymąsi, verta išryškinti ilgalaikius sociopolitinius ir sociokultūrinius pokyčius, laidavusius istorijos disciplinai profesinę sėkmę. Tam reikia pereiti nuo individualios *tapsmo istoriku* perspektyvos prie socialinės mokslo istorijos ir žvilgsnio į istoriografijos institucionalizacijos formas.

Mokslo institucionalizacija – vienas esminių šiandieninės mokslo sociologijos raktažodžių, kuri pasitelkus ieškoma tam tikrų būdingų ir ilgalaikių mokslinio žinojimo sklaidos dėsnų. Be to, jis sukuria prielaidas žvelgti į mokslą kaip į vieną iš socialinių institutų. Istorija šiandien taip pat svarstoma kaip socialinis institutas, kurio institucionalizuota prigimtis formuojasi socialinės / kolektyvinės atminties poveikyje, o, kita vertus, ji pati daro poveikį visuomenės atminčiai, kokybiškai keisdama jos turinį ir orientacijas, vaidindama ypatingą vaidmenį kolektyvinio identiteto formavimo procesuose. Institucionalizacija bendrąja prasme yra procesas, kurio metu socialiniai reiškiniai įgauna aiškų pavidalą, yra standartizuojami, atsižvelgiant į tam tikras normas ir reikalavimus. Institucionalizuoti istoriografiją reiškia ją padaryti socialiai kontekstuliai įsišaknijusia – draugijų ir akademinų institucijų veikloje, leidybiniuose projektuose, bibliografinėse ir bibliotekinėse klasifikavimo sistemose,

⁸¹⁵ Pgl. NORKUS, Z. *Istorika*. Vilnius, 1996, p. 34–37.

⁸¹⁶ Viena vertus, XIX a. pirmosios pusės Vilniaus istorijos mokykla pasirodė stovinti profesionalizacijos įkalnėje, su jos atstovų daugiašake veikla, su pertrūkiiais veikiančia istorijos katedra ir nenuosekliai skaitomu istorijos kursu (taip pat su anuometinio Vilniaus universiteto rektoriaus Jano Sniadeckio nuostata, pasiekiančia mus iš 1805-ųjų, jog istorija svarbi gimnazijoje, kur ji turėtų susiklostyti į savarankišką šeštoje klasėje baigiamą kursą, o universitete ji išvis nereikalinga). (Plačiau žr.: ŠIDLAUSKAS, A. *Istorija Vilniaus universitete XIX a. pirmojoje pusėje*. Vilnius, 1986, p. 41–42). Antra vertus, istoriografinių mokyklų klausimo šiandieninėje Lietuvos istoriografijoje kėlimas 2005 m. vykusiame pirmajame Lietuvos istorikų suvažiavime rodo, kad istorijos mokslo profesionalizacija tęsiasi (Žr.: NIKŽENTAITIS, A. *Istoriografinės mokyklos Lietuvoje, pranešimas suvažiavime, 2005 m. rugsėjo 17 d.* Pgl.: NIKŽENTAITIS, A. *Istorijos mokslas*. In *Lietuvos humanitarinių ir socialinių mokslų plėtros problemos*, Vilnius, 2004, p. 141–149).

universitetinio išsilavinimo struktūroje, mokykloje, visuomenės šventėse, paminkluose, kalendoriuose, enciklopedijose, žiniasklaidoje ir t. t. Kitaip sakant, institucionalizuota istoriografija – tai visuomenės gyvenimo dalis, palaikoma idėjiškai ir moraliai, galinti pasitelkti visuomenines ir valstybines dotacijas savo sumanymams, turinti savo institucinį tinklą, esanti išplėtota ir išsiskirianti visuomeninio gyvenimo reljefe.

Taigi, šiuo atveju svarbiausias klausimas – kaip, kokiais keliais Lietuvoje buvo pereita nuo *istoriografijos be istorikų* būsenos prie istorijos institucionalizacijos, prie atskirų istorijos sričių bei istorijos subdisciplinų standartizacijos? Kaip per palyginus trumpą kelių dešimtmečių laikotarpį nueita nuo įvairaus, daugiaprofilinio, mėgėjiško užsiėmimo įvairiomis istorijos temomis iki politinės, socialinės ar ūkio istorijos konsolidacijos ir specialisto fenomeno (medievisto, knygos istoriko, meno istoriko, archeologo, etnologo, muziejininko, archeografo ar kitų pagalbinių istorijos mokslų specialisto)? Koks institucionalizacijos kelias vedė Lietuvos istoriografijos tradiciją nuo mėgėjiško nespécializuoto užsiėmimo, kurį praktikavo įvairių profesijų atstovai, prie profesionalaus, akademiškai institucionalizuoto, specializuoto ir standartizuoto žinojimo, t. y. tokio, kurį mokslo istorikai vadina *normaliu mokslu*? Trumpai tariant – kaip istorija Lietuvoje tapo institucionalizuota – svarbiausias šio poskyrio klausimas.

Istorijos mokslo institucionalizacijos procesai gana plačiai, įvairiais požiūriais tyrinėti Vakarų istoriografijoje. Šių tyrimų pagrindu galima sudaryti detaliai pagrįstą ir suformuluotą gana aiškią minimų procesų Vakaruose chronologiją⁸¹⁷. *Masinė* istorijos institucionalizacijos banga sutampa su lietuviškosios spaudos

⁸¹⁷ P vz., KEYLOR, W. R. *Academy and Community: The Foundation of the French Historical Profession*. Cambridge, 1975, p. 286; BENTLEY, M. *Modern Historiography: An Introduction*. London, 1999, p. 182; LINGELBACH, G. *Klio macht Karriere: Die Institutionalisierung der Geschichtswissenschaft in Frankreich und den USA in der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts*. Göttingen, 2003, p. 819; BOER, P. *den. History as a Profession: The Study of History in France, 1818–1914*. Princeton, 1998, p. XV, 470; *Historische Institute im internationalen Vergleich / Matthias Middell, Gabriele Lingelbach, Frank Hadler (Hrsg.)*. Leipzig, 2001, p. 483; NOIRIEL, G. *Naissance du métier d'historien, Genèses 1*, 1990, p. 58–85; PORCIANI, I. *Mapping institutions, comparing historiographies: the making of a European atlas, Storia della Storiografia*, no. 50 (2006), p. 27–58.

lotyniškais rašmenimis draudimo laikotarpiu. Carinės Rusijos imperijos universitetiniuose centruose istorijos disciplinos institucionalizacija taip pat vyko XIX a. antrojoje pusėje–XX a. pradžioje⁸¹⁸.

Dėl jau minėtų politinių aplinkybių Lietuvoje ar, tiksliau, lietuviškojoje tautinio judėjimo kultūroje XX a. pradžioje tik pradeda klostytis tam tikros sąlygos istoriografijos institucionalizacijai. Dar daugiau, būtent XX a. pradžioje vyksta ilgalaikis sociopolitinių sąlygų ir sociokultūrinės veiklos galimybių lūžis: ne tik leista be apribojimų statyti katalikiškus kryžius ir ant jų rašyti lietuviškus užrašus, ne tik panaikintas lietuviškos spaudos lotyniškais rašmenimis draudimas, ne tik 1905 m. manifestu gyventojams suteiktos politinės teisės (manifeste kalbama ir apie asmens neliečiamybę ir įvairias laisvės formas⁸¹⁹), o Vilniuje sukviestas Didžiuoju vadinamas Vilniaus seimas, tačiau laipsniškai radosi ir iš esmės naujos sąlygos mokslo ir kultūros plėtotei. Jos, žinoma, neaplenkė ir tų lietuvių, kurie XIX–XX amžių sąvartoje ėmė *sistemingiau ir specialiau* studijuoti istoriją⁸²⁰. Ši pirmoji *sistemingiau ir specialiau* istoriją studijavusiųjų karta, kurios atstovai sudarė Aukštųjų kursų (1920 m.), vėliau ir Lietuvos universiteto (1922 m.) Kaune fakultetų mokojo personalo branduolius, dar dažnai buvo, anot Zenono Ivinskio, *daugiadarbiai* (pvz., Jonas Totoraitis, Jonas Yčas, Ignas Jonynas ir kt.) arba gana greitai *atkūrus* valstybę įsitraukė į kitas veiklos sritis (pvz., Petras Klimas, Juozas Purickis, Augustinas Voldemaras ir kt.). Amžiaus pradžioje Lietuvoje dar nebuvo tokių *drąsuolių*, kurie išdrįstų save vienareikšmiškai vadinti

⁸¹⁸ Tai patvirtinama daugelyje darbų, taip pat ir tuose, kuriuose institucionalizacijos procesai nėra svarbiausiame tyrimo centre, pvz., СТЕЛЬМАХЪ С. П. Исторична думка і методологія історії в Україні (XIX - початок XX ст.): Автореф. дис. д-ра іст. Наук / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. — Київ, 2005, 33 p.; БОН, Т. М. Русская историческая наука (1880–1905 г. г.): Павел Николаевич Милуков и Московская школа / пер. с нем. Дмитрия Торицина. С.-Петербург, 2005, 269 p.; КАРЕВ, Д. В. Белорусская и украинская историография конца XVIII в.—начала 20-х гг. XX в. в процессе генезиса и развития национального исторического сознания белорусов и украинцев. Вильнюс, 2007, p. 169–259.

⁸¹⁹ Plačiau apie mokslo institucijų steigimo istorines ir kultūrinės prielaidas Lietuvoje XIX a.–XX a. pradžioje (Žr.: JUZEFOVIČIUS, R. Lietuvos humanitarų mokslo organizacijos (1918–1940). Vilnius, 2007, p. 20–28).

⁸²⁰ IVINSKIS, Z. Lietuvos istorija: iki Vytauto Didžiojo mirties. Vilnius, 1991, p. 57.

istorikais⁸²¹. Netgi parašius disertaciją iš Lietuvos istorijos srities užsienyje, toks savęs apibūdinimas, nesant Lietuvoje istorijos mokslo institucijų, galėjo (socialiniu požiūriu) skambėti gana keistai. Jonas Totoraitis *Lietuvių tautoje* prisistatė kaip *dr. kunigas*, Jonas Yčas buvo *gimnazijos direktorius*, Ignas Jonynas – *gimnazijos mokytojas*⁸²² ir t. t. Šia prasme, matyt, nieko stebėtino, kad atkūrus valstybingumą ir institucionalizavus istorijos mokslą Lietuvos universitete istorikais profesionalais tapo buvę kunigai, mokytojai, advokatai⁸²³. Tačiau pats šis faktas neleistų *a priori* samprotauti apie pirmųjų istorikų, pvz., menką kvalifikaciją. Istorijos institucionalizacija buvo per daug ilgalaikis procesas, nevienaplanis ir plačiai išsisknijantis lietuviškojoje visuomenėje, pirmiausia inteligentijoje, kad būtų galima daryti skubotas išvadas.

Bene ryškiausias XX a. pirmojo dešimtmečio bandymas nutraukti Lietuvoje ilgai dominavusią *istoriografijos be istorikų* tradiciją buvo iš Šveicarijos grįžusio jauno filosofijos daktaro, apgynusio disertaciją apie karalių Mindaugą, lietuviškojoje spaudoje 1905 m. inicijuota polemika. *Apie savo senovę turime mes raštų nedaug, ir tų pačių svarbiausieji (Daukanto) yra rašyti labai seniai. Per tiek laiko istorijos mokslas ir jos tyrinėjimo būdas toli nužengė <...> Dabar vėl reikėtų suvartojant visas kritiško tyrinėjimo priemones atlikti darbas iš naujo* – taip savo straipsnį pirmajame lietuvių dienraštyje pradėjo Jonas Totoraitis⁸²⁴. Pagal Vakarų Europos pavyzdį (primindamas ir Pabaltijo vokiečių organizavimąsi istorijos tyrimuose), kur kiekvienas kraštas turi savo istorijos tyrinėjimui draugijas ir laikraščius, primenant taip pat nuo 1879 m. Tilžėje veikiančią *Lietuvių literatūros draugiją* (kuri 1903 m. turėjo 183 narius ir rinko žinias apie lietuvius, nors senajai Lietuvos

⁸²¹ Tai iliustratyviai galima fiksuoti peržiūrėjus *Lietuvių Mokslo Draugijos*, veikusios Vilniuje nuo 1907 m., narių užsiėmimų sąrašus, skelbtus draugijos leidinyje *Lietuvių tauta* 1907–1914 metais.

⁸²² Iš lietuvių mokslo draugijos kronikos. VII-asis visuotinis lietuvių mokslo draugijos susirinkimas Vilniuje birželio 10–12 d. 1913 m. In *Lietuvių tauta: lietuvių mokslo draugijos raštai*. Kn. II. D. 3. Vilnius, 1914, p. 455–465.

⁸²³ V. Trumpa šią situaciją Lietuvos universiteto kūrimo pradžioje ir specialistų stokos problemą yra gana šmaikščiai apibūdinęs taip: *Taip teisininkas ėmė dėstyti literatūrą, agronomas – pedagoginius dalykus, ekskunigas – anglistiką ir t. t.* (Žr.: TRUMPA, V. Apie žmones ir laiką. Vilnius, 2001, p. 248).

⁸²⁴ Dr. J. NORUS [Jonas Totoraitis]. Rūpinkimės Lietuvos istorija. *Vilniaus žinios*, 1905, nr. 63, p. 1.

istorijai skyrė itin mažai dėmesio), J. Totoraitis kvietė ir Lietuvos istorijos tyrinėjimuose pereiti nuo pavienių asmenų darbo srities prie kolektyvinės iniciatyvos. Kadangi jau atsiranda vyrų, mūsų senove užsiimančių, o tų, kurie tiesiog domisi šia tematika, yra dar daugiau, raginama steigti draugiją Lietuvos istorijai tyrinėti. Ši draugija, anot J. Totoraičio, turėtų leisti laikraštį, skirtą Lietuvos istorijos tyrinėjimams, taip pat pagal savo finansinį pajėgumą galėtų spausdinti ir istorinius veikalus. Intelligentai kviečiami prisidėti prie šio sumanymo raštais ir skatiku, o kartu nurodomas galimas draugijos veiklos mechanizmas bei įžiūrima ilgalaikė tokios draugijos veiklos vertė⁸²⁵. Galimi draugijos nariai prašomi atsiliepti, pasakyti savo nuomones, o *Vilniaus žinios* kviečiamos tarpininkauti susižinojime.

Netrukus buvo ne kartą ir plačiau, su papildymais ir galimos draugijos veiklos ir jos pobūdžio koregavimais atsiliepta į šį kvietimą: Vladas Nagevičius, dėkodamas J. Totoraičiui už iniciatyvą, siūlė steigti *istoriškai-archeologiską draugiją (nes Lietuvos istorijos tyrinėjimas yra sinonimu lietuviškos archeologijos tyrinėjimo)*, o jos tiksluose numatyti taip pat paveldosauginius bei muzeologinius veiklos aspektus⁸²⁶, Juozas Tumas abejojo tuo, kad atsirastų pakankamai narių leisti vien istorijai skirtą laikraštį, o kartu, atkreipdamas dėmesį į etnografinių senovės papročių greitesnį nykimą nei istorinių raštų ir šaltinių⁸²⁷, siūlė kurti platesnio profilio istoriškai-etnografišką laikraštį ir kokiam porai šimtų inteligentų *susirišti į*

⁸²⁵ *Vyrai, kuriems rūpėtų Lietuvos istorija, turėtų kas metas dėti į draugijos išdą nors mažą mokestėlį. Už susirinkusius tokiu būdu pinigų būtų galima išleisti tam tikras laikraštis, kurio sandarbininkais būtų visi tyrinėjantieji Lietuvos istoriją. Patilptų jame visokį klausimai ir klausimėliai, kurie turi būti apdirbti prieš pradėsiant rašyti kokį nors rimtesnį istorijos veikalą, o be kurių istorijos rašyti negalima. Tokiu būdu palengvintų jįsai istorikams specialistams įžengiamąsias studijas, suvienytų juos ir padarytų pas mus pradžių istoriškiems tyrinėjimams, o tarp inteligentų pažadintų didesnį norą pažinti mūsų praeitį. (Žr.: Dr. J. NORUS [Jonas Totoraitis]. Rūpinkimės Lietuvos istorija. *Vilniaus žinios*, 1905, nr. 63, p. 1.)*

⁸²⁶ *Istoriškai-archeologiskos draugijos veiklos tiksluose V. Nagevičius įžiūri 4 momentus: 1) Moksliską Lietuvos istorijos tyrinėjimą; 2) Lietuvos senovės liekanų rinkimą, aprašymą ir globojimą; 3) Tam tikro laikraščio įsteigimą; 4) Ilgainiui lietuviško tautiško muziejaus įkūrimą (Žr.: V. Nagevyčia [NAGEVIČIUS, V.] Atsiliepimas ant d-ro Noraus sumanymo. *Vilniaus žinios*, 1905, nr. 69, p. 1.*

⁸²⁷ *Istorijos paminklai, kurie dar užsiliko, istorijos veikalai, gerai knygynuose sulaikomi, nesupelės dar 5-10 metų, kaip ligi šiol nesupelėjo; negu tik pelės dar vieną-antrą palėpėje užsimetusį dokumentą sučečios – rašė J. Tumas. Plačiau jis argumentavo senovės papročių aprašymo ir tautiškai etnografiško muziejaus reikalingumą (Žr.: TUMAS, J. Istoriskai-Etnografiškas laikraštis. *Vilniaus žinios*, 1905, nr. 79, p. 1.*

Istoriškai-Etnografišką Mokslo Draugiją. J. Tumas taip pat pridūrė, kad sugebančių moksliskai rinkti etnografijos medžiagą ir susidomėjusių etnografinė problematika atsirastų kur kas daugiau nei užsiimančių vien istorijos dalykais, todėl tokia platesnio profilio draugija turėtų daugiau narių, o tai, leidžiant laikraštį, palengvintų galimybę *pakelti žymų darbą ir spaudos lėšų našta*⁸²⁸. Tarp įsitraukiančių į diskusiją dėl draugijos veiklos pobūdžio laipsniškai plėtėsi įsitikinimas, kad specialų istorinį išsilavinimą turinčių inteligentų dar neatsirastų pakankamai tam, jog būtų įmanoma steigti specialiai istorijai skirtą draugiją (be to, *etnografiškai-istoriškos draugijos darbas būtų įvairesnis ir plačiai publikai įdomesnis nei grynai istoriškas*⁸²⁹), o istoriją, archeologiją ir etnografiją sujungus vienoje institucijoje, manyta, *ilgam laikui mums užtektų tokios draugijos*⁸³⁰. Diskusijoje netrukus pasirodė ir abejojantys tuo, kad būtų galima pasitenkinti specialia (istorijai, archeologijai, etnografijai skirta) draugija: lietuvių kalbą, jos tarmes ir *lietuviškos kalbos žodyną* akcentuojantis autorius kvietė *budinti prie visų mokslo šakų ne vien prie istorijos ar etnografijos*⁸³¹. Būsimasis Nepriklausomybės akto signataras Jurgis Šaulys reiškė įsitikinimą, kad tautai, norinčiai dar turėti ir savo ateitį, nereikėtų orientuotis vien į praeities tyrinėjimus paliečiančias sritis (folklorą, istoriją, archeologiją, etnografiją) ir *saldžiais senovės atminimais gyventi*:

⁸²⁸ J. Tumas detalizavo, kad paprastų laikraščių forma tam sumanymui netinka. Tai turėtų būti *daugiau svarbaus turinio* pripildytos, neperiodiškai išleidžiamos knygos ar sąsiuviniai, kuriems galėtų tikti, anot autoriaus, *Lituanicos* pavadinimas (Žr.: TUMAS, J. Istoriškai-Etnografiškas laikraštis. *Vilniaus žinios*, 1905, Nr. 79, p. 1). Šis J. Tumo samprotavimas apie projektuojamą draugiją buvo įtrauktas į 1899–1905 m. publicistikai skirtą raštų tomą. Ten pat yra ir kritinis komentaras šiam J. Tumo tekstui (Žr.: VAIŽGANTAS, *Raštai*. t. 6: Publicistika, 1899–1905. Vilnius, 1995, p. 288–291, 424–425).

⁸²⁹ BURBA, J. [J. Bur.]. Prie d-ro Noraus sumanymo. *Vilniaus žinios*, 1905, nr. 85, p. 1.

⁸³⁰ Kai kurie iš autorių į diskusiją įsitraukė nusakydami savo jau atliktus darbus ir ateities planus, pvz., *Draugijai susitvėrus, rinkčiau kiek galėdamas, senoviškas dainas, pasakas, priežodžius ir t.t. Šį tą jau ir dabar esu surinkęs, tik nėra kur dėti*. ŠILGALYS. Prie etnografiškai-istoriškos draugijos kūrimo. *Vilniaus žinios*, 1905, nr. 123, p. 1.

⁸³¹ ŠLIOGERIS, I. Prie d-ro J. Noraus sumanymo. *Vilniaus žinios*, 1905, nr. 152, p. 1.

Mes juk ne tik savo istorijos nežinome kaip reikiant (nors vis dėlto daugiau už kita ką!), - mes nežinome dargi savo krašto, savo žmonių gyvenimo, savo statistikos ir t. p. kitų tokių, būtinai reikalingų dalykų⁸³².

Todėl J. Šaulio jau aiškiai pakviesta steigti ne specialias atskirų mokslų draugijas, o įkurti *vieną ir bendrą mokslo draugiją*, kurioje įvairios atskiros mokslo šakos turėtų savo sekcijas, arba skyrius (istorija, etnografija, medicina, literatūra ir t. t.), ir kuri padėtų pamatus būsimai mokslo akademijai⁸³³. Verta pažymėti, kad kai kurie autoriai į diskusiją įsitraukė savotiškai agituodami už platesnį istorijos pažinimo supratimą, nusistebėdami tuo, kaip nedrąsiai ir negausiai buvo atsiliepta į J. Totoraičio kvietimą, išvelgdami platesnę istorinio pažinimo reikšmę ir potekstę:

<...> Savo istoriją mes žinome ne daugiau už Ilovaiskį, Solovjovą ir kai kuriuos lenkų istoriškus beletristus. <...> Bet jei mums rūpi Lietuva kaipo savistovi valstybė ir lietuviai kaipo tauta, atskira nuo kitų tautų įtekmės – turime rūpintis ne paviršutine, bet pilna savo istorija <...>⁸³⁴.

Vis dėlto ši mintis liko periferinė minimoje diskusijoje, ypač po to, kai į šią diskusiją įsijungė Jonas Basanavičius, dar kiek kitaip praplėsdamas ir pakeisdamas projektuojamos draugijos veiklos svarbiausius vektorius. Steigti draugiją vien istorijai tyrinėti būtų per anksti⁸³⁵, nes tokia draugija, anot J. Basanavičiaus, būtų per daug specializuota, o jos programa *išeitų* per siaura. *Bet ar etnografija, apie kurią svajoja su viršum 20 metų d-ras Basanavičius, mums ne taip reikalinga, kaip [istorija]?* – citavo vieną iš diskusijos dalyvių J. Basanavičius. Jis priminė, kad jau ne kartą pats buvo siekęs mokslo draugijos

⁸³² J. Šaulys siūlė atkreipti dėmesį lietuvių kaip mažos tautos gyvenimo sąlygas ir reikalavimus, taip pat pažvelgti į *rusinų* Ševčenkos vardo mokslo draugijos ir Rygos latvių draugijos pavyzdžius bei pasinaudoti jų patirtimi (Žr.: ŠAULYS, J. [J. Bekampis]. Mūsų mokslo reikalai. *Vilniaus žinios*, 1905, nr. 105, p. 1).

⁸³³ ŠAULYS, J. [J. Bekampis]. Mūsų mokslo...

⁸³⁴ LANDSBERGIS-ŽEMKALNIS, G. [Senis Betgyvas]. Prie d-ro Noraus sumanymo. *Vilniaus žinios*, 1905, nr. 99, p. 1.

⁸³⁵ *Pas mus [istorikų] tikroje to žodžio prasmėje, kiek žinau, dar ne būtų; patsai Daukantas, kaip ir dauguma iš mūsų, buvo diletantas ir kompiliatorius. Ir [istorikai], kaip ir kiti specialistai moksle, žinoma, ir pas mus su laiku atsiras, bet dėl jų jau šiandien steigti draugiją, man rodos, būtų per anksti* (Žr.: BASANAČIUS, J. Dar kartą apie įsteigimą „mokslo“ draugijos. *Vilniaus žinios*, 1905, nr. 153, p. 1).

sumanymą realizuoti, *kurios užmanymas, kaip tūlas žinos, siekia 1882 metus*⁸³⁶. Paskutinis bandymas steigti *etnografišką draugystę* 1902 m. pasibaigęs visišku fiasko, nes, anot J. Basanavičiaus, atsiliepė *tiek pagirtinų tautiečių, kiek yra ant vienos rankos pirštų*. Padaręs istorinę įžangą ir pasinaudodamas savo autoritetu, J. Basanavičius išreiškia tikėjimą, kad galbūt dabartinėse sąlygose *lengviau būtų realizuot įsteigimą panašios draugijos*, ir pats ragina tam susiburti *Lietuvos apšviestūnus*. Šia prasme J. Basanavičius netiesiogiai atsiriboja nuo J. Totoraičio pradėtos polemikos, pasisakydamas už tai, kad steigiamą draugiją neturėtų prisidengti kokio specialaus mokslo pavadinimu, tačiau turėtų būti tiesiog *mokslo draugija*, ir grįžo prie savo 1902 m. *etnografiškos draugystės* programos:

<...> nors specialistų toje, ar kitoje, mokslo šakoje mums trūksta, šiaip moksle išsilavinusių vyrų pas mus ne vienas rastųsi ir tokioje tad draugijoje būtų susitelkę įvairių specialybių žmonės, kokius tuom tarpu Lietuva turi, ar turėt gali. Tokia mokslo draugija – „Lietuviškoji mokslo draugija“ – galėtų tuom laiku savo veiklume prieš akis turėti visuotiną lietuvių tautos iššardymą par excellence, pagal mano paduotąją „Varpe“ (1902, p. 43) programą, kurią čion, mutatis mutandis, vėl atkartojau⁸³⁷.

Atkreiptinas dėmesys, kad, sekant J. Basanavičiaus mintimi, lietuvių praeities ir lietuvių kilmės tyrimams keliami saviti uždaviniai: dėmesys telkiamas ne tiek į istorinių laikų praeities tyrinėjimus, tačiau iš esmės į priešistorinius laikus, į klausimus, kuo lietuvių tauta buvo gilioje senovėje, kokios lygio buvo jos senovinė kultūra⁸³⁸. Kadangi toji gilesnė senovė išsiaiškinama daugiausiai

⁸³⁶ Apie tai, kad jau antrus metus puoselėjamas *Lietuviškos mokslų bendrystės (draugystės)* įsteigimas, rašoma viename pirmųjų *Aušros* numerių redakcinių straipsnių (Žr.: Apie įsteigimą „Lietuviškos mokslų bendrystės (draugystės)“, *Auszra*, 1883, nr. 4, p. 89–92).

⁸³⁷ Iš 15 programos punktų, nusakančių tai, kam reikėtų draugijos veikloje skirti išskirtinį dėmesį, žvelgiant šiandieninėje Lietuvoje egzistuojančių klasifikacijų požiūriu, dėmesys paskirstomas taip: 1 tema skirta antropologijai (fizinei), 1 tema lietuvių kalbai ir jos dialektams, 2 temos istorijai, 2 temos archeologijai ir paveldosaugai, 4 temos folkloristikai, 5 temos etnografijai, žr.: BASANAVIČIUS, J. Dar kartą apie įsteigimą „mokslo“ draugijos. *Vilniaus žinios*, 1905, nr. 153, p. 1.

⁸³⁸ Apie lietuvių gyvenimą Europos šiaurėje tarp vokiečių ir slavų, anot J. Basanavičiaus, yra *gana likę* paminėjimų kronikose, raštuose, archyvuose, todėl ir ši istorija *gali būti aprašyta ne su taip didžiu vargu*. Tačiau kur kas sunkiau atsakyti į *gilesnės senovės* ir lietuvių kilmės klausimus nei į paprastus istorinių laikų klausimus. Būtent čia ir įžvelgiama ypatinga folkloristinių šaltinių vertė: <...> *mes turime didžios vertės archyvus, dar beveik niekam ne žinomus ir ne suvartotus, mūsų dainose, pasakose, geographiškuose ir žmonių varduose, kurie, kaip koki suakmenėjusieji neišpasakytinai gilos senovės liudytojais su laiku*

naudojant folkloristikos šaltinius (renkant dainas, pasakas, geografinius ir žmonių vardus, patarles, priežodžius, sapnus, burtus ir kt.), tai būtent folkloristinėje projektuojamos draugijos veiklos dalyje, anot J. Basanavičiaus, reikia įžiūrėti svarbiausią draugijos veiklos programos dalį.

J. Basanavičiaus išskirti įvairių lietuvių tautos sričių tyrimai⁸³⁹, akcentuojamas daiktų rinkimas tautiniam muziejui ir bibliotekos kūrimas, steigimas *ypatingo organo apgarsinimui surinktos raštiškos medžiagos* rado atgarsį⁸⁴⁰ ir įgavo tęstinumą 1907 m. įkurtos Lietuvių mokslo draugijos darbotvarkėje.

Plačiau sustojome prie J. Totoraičio inicijuotos diskusijos todėl, kad ji atskleidė bent keletą svarbių faktų apie istorijos institucionalizacijos ištakas. Viena vertus, diskusijos parodė, kad lietuviškojoje inteligentijoje Lietuvos istorijos tema jau nebuvo naujiena ar netikėtumas, o kai kurių diskusijos dalyvių požiūriu, nors istorija ir prastai pažįstama inteligentijos, tačiau vis tik geriau nei daugelis kitų mokslo sričių. Tai reiškia, manytume, kad istorija kaip lietuvių tautinio judėjimo dalis inteligentijos sluoksniuose jau buvo tapusi pasaulėžiūros dalis, o kartu ir mėgėjiško tiriamojo intereso patenkinimo vieta. Antra vertus, kaip specializuotas žinojimas istorija pasirodė dar neturinti pakankamos, galima sakyti, *kritinės masės* specialų išsilavinimą turinčių asmenų, kurie imtų burtis į specialaus žinojimo plėtojimui skirtą istorinę draugiją (taip pat atkreiptinas dėmesys, kad XX a. pradžioje specialiai istorijai skirta draugija galėjo atrodyti politiškai labiau kuriama ne laiku nei etnografinė ar folkloristinė draugija). Pagaliau, trečia, diskusijos parodė, kad XX a. pradžioje būta labai įvairių istorijos ir lietuvių tautos

suteiks mums daug šviesos apie mūsų tautos kilmę ir istoriją dar toje gadynėje, kada lietuvių proseniai Maž. Azijoj ir ant Balkanų pusiasalio buvo apsigyvenę (Žr.: BASANAVIČIUS, J. Dar kartą apie įsteigimą „mokslo“ draugijos. *Vilniaus žinios*, 1905, nr. 153, p. 1). Tai reiškia, kad savo hipotezę apie lietuvių kilmę iš Maž. Azijos ir jos įrodymą J. Basanavičius pateikė kaip programinį LMD tyrimų tikslą. Apie senovišką lietuvių kultūrą žinoma labai nedaug, o ir tos žinios, kurios yra, dažnai pasirodo *iškoneveiktame per svetimtaučių neobjektyvumą*, pavidale.

⁸³⁹ Pagal J. Basanavičiaus programą, tyrimų sritys sugrupuojamos taip: a) tautos ypatybių ir jos kilmės tyrimai; b) lietuvių istorijos tyrimai; c) dvasiškosios ir materialinės lietuvių kultūros tyrimai.

⁸⁴⁰ J. Basanavičiaus sumanymas netrukus rado atgarsį ir organizuojant susirinkimą dėl draugijos steigimo (Žr.: J. G-ys. Prie D-ro Basanavičiaus sumanymo. *Vilniaus žinios*, 1905, nr. 207, p. 1).

praeities sampratų, o sekant jomis charakteringa, kad šalia istorijos ir istorinio žinojimo, projektuojant Lietuvių mokslo draugijos programą, visai artimos pasirodė ir archeologija, etnografija, folkloristika ir kt. kaip integralūs lietuvių tautos praeities įvairių aspektų tyrimų dėmenys.

II.2.2. Sociokultūrinės ir intelektualinės institucionalizacijos problemos

Amžiaus pradžioje Lietuvoje prasideda diskusijos apie tam tikrų sričių specialistus. Tose diskusijose jaučiamas ir istorijos specialistų poreikis, tačiau akivaizdu, kad jų nėra daug. Galima sakyti, kad iš esmės nėra kritinės masės, kad istorijai skirta draugija galėtų savarankiškai pradėti savo veiklą. Tačiau domėjimasis istorija yra ir, dar daugiau, tai akivaizdžiai augantis, įvairiai aktualinimas poreikis. Žinoma, savotiškas paradoksas, kad nors *istorija mažai pažįstama, bet vis tiek daugiau nei kas kitas* (J. Šaulys). Suprantama, kad istorija, etnografija, archeologija ir galimo muziejaus kūrimo svarstymai žengia greta. Visai artimi pasirodo taip pat ir folkloro, kalbos, literatūros tyrinėjimų reikalingumo pagrindimai ir motyvacijos. Vis dėlto dar reikėjo palaukti nuoseklesnės institucijų kūrimo programos. Be abejonės, tai sietina su Lietuvos Respublikos gyvavimo pradžia, su valstybine parama įvairioms istorijos mokslo institucionalizacijos formoms. Atkūrus Lietuvos nepriklausomybę sparčiai augo draugijų ir profesinių susivienijimų skaičius. Taip pat pagyvėjo ir kūrimas tokių institucijų, kurios tiesiogiai buvo susijusios su istorijos mokslo, jo taikymo, paveldosaugos ir populiarizacijos sritimis. Valstybės archeologijos komisijos⁸⁴¹ (toliau – VAK) įkūrimas 1919 m., Vytauto Didžiojo karo muziejaus atidarymas 1921 m. vasario 16 d.⁸⁴², neperiodinio žurnalo Lietuvos istorijos medžiagai rinkti pradžia⁸⁴³, Centrinio valstybės archyvo⁸⁴⁴ veiklos pradžia 1921 m., pagaliau

⁸⁴¹ KERŠYTĖ, Nastazija. Valstybės Archeologijos komisija. *Baltų archeologija*, 1996, nr. 2(9), p. 24–32.

⁸⁴² Vytauto Didžiojo karo muziejus: http://www.muziejai.lt/Kaunas/karo_muziejus.htm

⁸⁴³ *Mūsų senovė*. Neperiodinis žurnalas Lietuvos istorijos medžiagai rinkti. Red. J. Tumas. Kaunas: Švietimo ministerijos leidinys, 1921.

1922 m. Lietuvos universiteto⁸⁴⁵ įkūrimas iš esmės parodė, kokią svarbą istoriografijos institucionalizacijos procesuose turėjo nepriklausomybės atkūrimas ir valstybinė mokslo politika.

Vilniaus universiteto statuto 16 straipsnyje buvo numatyta, kad profesoriumi ir docentu gali būti tik tas, kas turi daktaro laipsnį, tačiau padarytos dvi aktualios (tam laikui, tarp jų ir lietuvių inteligentijos dalies tuo metu jau įgytam išsilavinimui) pastabos. Pirmojoje iš jų buvo sakoma:

<...> išimtis gali būti daroma tiems, kurie neturėdami daktaro laipsnio, yra savo mokslo darbais pasirodę gali mokyti aukštojoje mokykloje. Antroji – Vilniaus universiteto daktaro laipsniui mokslo atžvilgiu lyginami magistrų ir daktarų laipsniai, įgyti tose šalyse, kur jie yra kelialypiai. Kur jie vienalyčiai, kaip Vokietijoje ir kitur, daktaratas mokymo teisių neduoda⁸⁴⁶.

Reikia pasakyti, kad šios pastabos, manytina, yra kiek neadekvačiai įvertintos šiuolaikinių tyrinėtojų. Audronė Janužytė savo specialiai šiai tematikai skirtame straipsnyje taip komentuoja antrąją pastabą:

Taip lietuviams mokslininkams buvo siekiama sudaryti palankesnes sąlygas užimti profesoriaus ar docento vietas universitete. (Šia teise galėjo pasinaudoti tie politikai, tarp jų A. Voldemaras, J. Yčas, M. Biržiška, P. Klimas, A. Smetona ir kiti, kurie tuo metu turėjo tik magistro laipsnius.)⁸⁴⁷.

Reikalas tas, kad tuo metu kai buvo svarstomas Vilniaus universiteto statutas, iš visų čia išvardintų asmenų tik vienintelis A. Voldemaras turėjo Peterburgo universitete įgytą magistro laipsnį. Todėl realiai suinteresuotu *mokslo atžvilgiu lyginti magistrų ir daktarų laipsnius* galėtume įtarti nebent tik Vilniaus

⁸⁴⁴ KERŠYTĖ, Nastazija. Centrinis valstybės archyvas 1921–1940 metais. *Lietuvos istorijos metraštis. 1995 metai*. Vilnius, 1996, p. 341–350.

⁸⁴⁵ *Vytauto Didžiojo universitetas: mokslas ir visuomenė 1922–2022*. Red. kolegija: E. Aleksandravičius ir kt. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2002, 407 p.

⁸⁴⁶ Vilniaus universiteto statutas [patvirtintas Valstybės Tarybos Prezidiumo, susidedančio iš A. Smetonos, J. Staugaičio, St. Šilingo, ir Švietimo Ministerijos Valdytojo J. Yčo]. *Lietuvos aidas*, 1918, nr. 164 (212), [gruodžio 24 d.], p. 1–2.

⁸⁴⁷ JANUŽYTĖ, A. Tautinio Vilniaus universiteto klausimas lietuvių politikoje (1915 m. rudenį–1919 m. žiemą). *Istorija*, 2009, nr. 73, p. 10.

universiteto statuto svarstymuose dalyvavusį tuometinį ministrą pirmininką⁸⁴⁸. Neatsitiktinai, pvz., Jonas Yčas, dar 1903 m. baigęs istorijos studijas Peterburge ir parašęs diplominį darbą apie Lietuvos miestų atsiradimą, vėliau daugiau kaip dešimtmetį dirbęs įvairiose Rusijos gimnazijose, o grįžęs į Lietuvą trumpai dirbęs Švietimo ministerijos valdytoju bei švietimo ministru, 1919–1920 m. vyko gilinti istorijos studijų į Karaliaučių. Čia parengęs disertaciją *Simono Grunau, XVI amžiaus kronisto, reikalai*, 1920 m. viduryje gavo net du mokslo laipsnius: filosofijos daktaro ir laisvųjų menų magistro. Antanas Smetona ir Mykolas Biržiška buvo baigę teisės studijas atitinkamai 1902 m. Peterburge ir 1907 m. Maskvoje, tačiau magistro laipsnių nebuvo įgiję. Petras Klimas, prasidėjęs Pirmajam pasauliniam karui, buvo nutraukęs savo Maskvoje pradėtas teisės studijas ir aukštąjį mokslą baigė tik nepriklausomoje Lietuvos Respublikoje 1924 m. Nepaisant to, tai nesudarė kliūties P. Klimui 1920–1923 m. dėstyti istorinius kursus Kaune rengtuose Aukštuosiuose kursuose bei Lietuvos universitete. Viena vertus, buvo pirmoji universitetinio statuto pastaba, sakanti, kad universitete gali dėstyti ir *tie, kurie neturėdami daktaro laipsnio, yra savo mokslo darbais pasirodę galį mokyti aukštojoje mokykloje*, o antra vertus, kaip tik P. Klimas buvo 1919 m. pasirodžiusių *Lietuvių senybės bruožų*⁸⁴⁹ (ir tuo metu tai jau nebuvo pirmasis jo tokio pobūdžio darbas) autorius. Taigi dažnu atveju galėtume teigti, kad pirmoji pastaba (apie galimybę dirbti universitete, jei esi pasižymėjęs mokslo darbais) daugeliui buvo gerokai aktualesnė, nes tai palietė juos asmeniškai⁸⁵⁰. Tačiau čia būtina išplėsti problematikos supratimą, kad išties neatrodytų taip, kad Vilniaus universiteto statuto rengėjai, svarstydami atskirus

⁸⁴⁸ A. Voldemaras vadovavo pirmajam ministrų kabinetui nuo 1918 m. lapkričio 18 d. iki gruodžio 26 d., o Vilniaus universiteto statusas buvo priimtas 1918 m. gruodžio 5 d. bei išspausdintas *Lietuvos aide* 1918 m. gruodžio 24 dieną.

⁸⁴⁹ KLIMAS, P. *Lietuvių senybės bruožai*. Lietuvių mokslo draugijos leidinys. Vilnius, 1919, 170 p.

⁸⁵⁰ Išskirtinę vietą savo mokslo darbais ir produktyvumu iki 1918 m. užėmė du būsimi Lietuvos universiteto profesoriai, baigę teisės studijas XX a. pirmojo deš. Maskvoje – M. Biržiška ir A. Janulaitis.

statuto principus, juos formulavo pirmiausia pagal savo individualias situacijas ir asmeninius poreikius⁸⁵¹.

Sekdami istoriografiniais tyrimais, galėtume teigti, kad kiekybinis ir kokybinis istoriografijos šuolis prieškarui – akivaizdus⁸⁵². Tačiau, instituciškai ir chronologiškai detalizuojant, šis šuolis nebuvo toks greitas ir staigus, kad sąlygos iš esmės būtų pasikeitusios iškart su valstybės ar universiteto sukūrimu. Juk VAK narys ir vadovas, būsimas LID pirmininkas, dar 1924 m. laiške stažuotei į Paryžių išvykusiam Pauliui Galaunei rašė: *Archeologijos komisija turės ilgainiui keistis savo sąstatu. Palengvėle turės atsirasti specialistų, vieton diletantų*⁸⁵³.

Atidaryto Lietuvos universiteto įvairių fakultetų branduoliuose buvo ne vienas iš profesorių ar docentų, kurie turėjo vienokią ar kitokią dėstymo patirtį. Todėl iš esmės nereikėtų nuvertinti tų priešrevoliucinės Rusijos magistrų: jie turėjo dėstymo patirtį (taip numatė Rusijos magistro studijų tvarka), kita vertus, jų nebuvo daug, o atsižvelgdami į A. Voldemaro pavyzdį galėtume samprotauti, kad jie bene labiausiai buvo pasiruošę dirbti aukštojo mokslo institucijoje. Kita vertus, matyt, visai neverta įtariai žiūrėti į produkciją be laipsnių, juk Lietuvoje gyvenę ir dirbę inteligentai neturėjo progos ir galimybės kažkur specialiai pristatyti savo darbus laipsniams. O tų darbų nebuvo taip mažai, nors ir nebuvo lietuviškų mokslo institucijų, išskyrus Lietuvių mokslo draugiją. Tai iš esmės reiškia, kad profesionalizacija, bent jau intelektualinė, galėjo prasidėti anksčiau nei sociologinė, siejama su darbo vietomis ir etatais. Tai,, ką nuveikė istorijos srityje iki 1918 m. vienu ar kitu laiku Vilniuje gyvendami ir dirbdami

⁸⁵¹ Neatmestina galimybė, kad tokiu keliu einant yra kartais (taip pat ir šiais laikais) formuojami įstatymai, nuostatai ir statutai, tačiau tikėtina, kad pirmiausia buvo stengiamasi įsižiūrėti į realias nacionalinio aukštojo mokslo pradžios perspektyvas ir galimybes, nebūtinai galvojančių apie save ir savo ateitį. Be jokios abejonės, realiame gyvenime tarp šių dalykų paprastai nebūna tokių *analitinių skirčių*, kaip gali pasirodyti iš pirmo žvilgsnio.

⁸⁵² Į istorijos mokslo pokyčius žvelgta per istorijos dalyko, istorijos studijų LU / VDU plėtotę, fiksuojant neabejotinas permainas (jos išreiškiamos sąvokomis – vyko *pozityvios permainos, tobulėjo, padaugėjo* ir kt.) (Žr.: LASINSKAS, P. Istorijos mokslas Vytauto Didžiojo universitete 1922–1940 metais. Vilnius, 2004, p. 56–89, 292–294).

⁸⁵³ JANULAITIS, A. Praeitis ir jos tyrimo rūpesčiai. Vilnius, 1989, p. 353. Charakteringa, kad nei vienas VAK narys iš pradžių neturėjo specialaus archeologinio išsilavinimo.

Augustinas Janulaitis, Mykolas Biržiška, Petras Klimas, Antanas Alekna ir kt., buvo savotiški intelektualiniai ištekliai, kuriais, žinoma, buvo pasinaudota, į juos buvo apeliuojama tuomet, kai Lietuvos universitetas tapo centrine akademinės istoriografijos institucionalizacijos vieta. Dar daugiau, žvelgiant į ilgesnę perspektyvą, galima formuluoti įdomų amžiaus pradžios istoriografijos profesionalizacijos paradoksą: Lietuvoje gyvenę ir galėję prieiti prie Lietuvoje esančių archyvų (tokių, kurie buvo svarbūs Lietuvos istorijai) dažnai neturėjo galimybes gauti laipsnių už šiuos darbus, nes jų domėjimasis buvo individualus, asmeninis, t. y. neinstitutionalizuotas. Tai, pavyzdžiui, Lietuvių mokslo draugijos išleidžiami darbai (*Lietuvių tauta*), už kuriuos dėl pačios LMD veiklos pobūdžio jokie mokslo laipsniai nebuvo teikiami. Studijuojančių užsienyje istoriją tuo metu nebuvo gausu, tačiau vienas kitas apsigynė disertaciją ir iš Lietuvos istorijos srities.

Kitas svarbus procesas, prasidėjęs atkūrus Lietuvos nepriklausomybę, buvo susijęs su specialios istorinės periodikos leidybos problematika. Šią intelektualinės institucionalizacijos problemą charakterizuosime pasitelkdami vieną konkretų pavyzdį.

Kad parodytumėme, kaip istorikų mokslo padėties suvokimas gali būti priklausomas nuo jų užimamos pozicijos socialinėje-institucinėje mokslo bendrijos struktūroje, galime pasitelkti vieną pavyzdį ir kartu klausimą – kodėl to paties laikmečio istorikai gali gana skirtingai traktuoti iš pažiūros tuos pačius, šalia jų esančius mokslo kasdienybės reiškinius? Kodėl, pavyzdžiui, tos pačios kartos istorikai Jonas Matusas ir Zenonas Ivinskis itin skirtingai traktavo tą patį Lietuvos prieškarinės istorinės periodikos klausimą?

Pirmojo požiūriui įžvelgti itin tinkamas Jono Matuso 1938 m. svarstymas – *Kiek pažengė Lietuvos istorijos mokslas*⁸⁵⁴. Čia pristatoma Lietuvos istoriografijos slinktis gilesnių lietuviškų tyrinėjimų link, minimi svarbiausi lietuvių autoriai ir jų

⁸⁵⁴ MATUSAS, J. Kiek pažengė Lietuvos istorijos mokslas. *Pasaulio lietuvis*, 1938, nr. 7, p. 147–148.

darbai (vadovėliai, monografijos, straipsniai bei platesnės studijos), paremti spausdintais šaltiniais. Apžvelgiamas archeografinis darbas, pristatomos istorijos įstaigos (muziejai), pagaliau, net 4 istoriniai laikraščiai (*laikraščio* terminas tarpukariu dar dažnai vartotas ir kaip *žurnalo* sinonimas):

„Mūsų senovė“, įsteigta a. a. kan. J. Tumo, deda nesenų laikų atsiminimus ir kitokią istorinę medžiagą. Buvo keletą metų sustojusi, bet prof. Vaclovas Biržiška vėl ją atgaivino. „Praeitis“ deda atskirus tyrinėjimus, daugiausia platesnius. Nors kelis metus buvo sustojusi, bet šiemet vėl žada pasirodyti <...>

Taip situaciją mato situaciją J. Matusas, dar pridurdamas, kad „*Senovė*“ nuo 1935 m. tvarkingai išeina po 1 tomą per metus ir jos redaktorius profesorius L. Karsavinas, ją padarė rimtu mokslo žurnalu. Pagaliau, *Kariuomenės Štabo leidžiamas „Karo archyvas“*, kurį redaguoja pulk. V. Steponaitis ir spausdina medžiagą kariuomenės ir karo istorijai. Iki šiol išleisti 9 tomai. Šiame leidinyje apimami ne tik pokariniai laikai ir nepriklausomybės karas, bet ir senieji laikai. Trumpai tariant, 1938 m. Lietuvos istorinės periodikos pajėgos J. Matuso vertinamos gana entuziastingai ir pozityviai.

Kaip į tą patį klausimą žvelgia Z. Ivinskis? Pozicijos pavyzdžiu paimkime Z. Ivinskio 1937 m. tekstą *Aktualieji Lietuvos istorijos reikalai*, kuriame apžvelgiama spartėjanti istorijos mokslo politizacija Vokietijoje, Latvijos istorijos mokslo instituto įkūrimas ir jų pradėtas leisti žurnalas (*kurio per vienerius metus jau yra pasirodę 4 stori didoko formato sąsiuviniai*), istorijos mokslą baigusių Lietuvoje įtraukimo į istorinius tyrinėjimus problematika. Sustojęs prie archyvų, šaltinių leidimo ir visuomeninės istorikų reikšmės klausimų, užaštrindamas negausios LID nefunktionalumą, Z. Ivinskis užbaigia istorijos žurnalo poreikio klausimu:

Kai, berods, visos kitos profesijos (technikai, ekonomistai, prekybininkai, medikai ir t. t.) turi savo žurnalų ar laikraščių, istorikai, galima sakyti, tebėra be jokio, nors jiems žurnalo labiausiai reikėtų. Tiesa, iki šiol yra pasirodę du storuliai Praeities tomai, bet jau ketvirtį metų, kaip nieko nebėra. Pagaliau, Praeitis savo pobūdžiu (daugiau atskirų studijų rinkinys) ir ne periodišku ėjimu, negali patenkinti vis augančių istorijos mokslo reikalų Lietuvoje. Atskiriems mokslo straipsniams

spausdinti yra dar HMF leidžiama Senovė ir TFF Athenaeum (istorijai ir literatūrai), kai ką talpina Karo Archyvas, Židinys, Vairas. Bet niekur nėra istorijos mokslo kronikos, pranešimų, bibliografinių referatų ir, svarbiausia, recenzijų <...> Lietuvos istorijos žurnalo klausimas pasidarė labai aktualus, ir reikia pagaliau rasti būdų jam išspręsti⁸⁵⁵.

Nesunku pastebėti, kad J. Matuso ir Z. Ivinskio istorinės periodikos Lietuvoje traktuotės išryškintuose tekstuose gerokai skiriasi – pirmuoju atveju savotiškas *istorinės periodikos* statusas pripažįstamas keturiems leidiniams, o Z. Ivinskio samprotavimu, Lietuvai lieka aktualus istorinio žurnalo klausimas, nes esantieji periodiniai leidiniai su savo vienpusiška orientacija (atskirų studijų rinkiniai, mokslo straipsniai) jau negali patenkinti mokslo reikalavimų. Žinoma, reikia atkreipti dėmesį, kad J. Matuso ir Z. Ivinskio svarstomų straipsnių auditorija buvo skirtinga, tačiau, nepaisant to skirtingumo, manytina, šiose skirtingose Lietuvos istorinės periodikos traktuotėse galima įžiūrėti skirtingas J. Matuso ir Z. Ivinskio kaip istorikų socialines-institucines, sociokultūrines svarstymų prielaidas. J. Matusas, kaip minėjome, ilgainiui perėjo iš TFF į HMF, *didžiaisiais Lietuvos istorijos autoritetais* vadino profesorius Ig. Jonyną ir A. Janulaitį⁸⁵⁶, o Z. Ivinskio požiūris į kai kuriuos Ig. Jonyno darbus, kaip matėme, taip pat į stringantį LID *Praeities* žurnalo leidybos sumanymą⁸⁵⁷ buvo akivaizdžiai kritinis.

Šiuos reiškinius galima traktuoti ne tik kaip asmeninius požiūrius, bet ir kaip tam tikras socialines-institucines mokslo raidos ir sklaidos įtampas, kurios ir įprasmina

⁸⁵⁵ IVINSKIS, Zenonas. Aktualieji Lietuvos istorijos reikalai. *XX amžius*, 1937, nr. 12, sausio 16 d., p. 5.

⁸⁵⁶ MATUSAS, J. (Rec.) [1. Pov. Pakarklis. Mažoji Lietuva vokiečių mokslo šviesoje. Kaunas 1935, 75 p. 2. Pov. Pakarklis. Vokiečiai apie Mažąją Lietuvą. Kaunas, 1935, 25 p.], *Vairas*, 1935, nr. 11, p. 374–376.

⁸⁵⁷ Prisimenant Z. Ivinskio formuluotą *Praeities* žurnalo pertvarkymo sumanymą (t. y. žurnalo, kuriame deramą vietą turėtų užimti istorijos mokslo aktualijos, apžvalgos, recenzijos ir polemikos, projektą), su visa priderančia pagarba Lietuvos istoriografijos akademinėi tradicijai galima suformuluoti vieną klausimą kaip šio svarstymo apie prieškarinio Lietuvos istorinę periodiką išeities tašką – ar viską padarė tarpukario Lietuvos akademinės istoriografijos tradicijos atstovai, kartu ir akademinės istorinės periodikos leidėjai, redaktoriai, projektuotojai, kad Lietuvos jaunųjų istorikų darbus, pvz., Konstantino Avižonio vokiškai parašytą disertaciją, pasaulinis istorijos mokslas ir periodika pastebėjo, o Lietuvos akademinės periodikos grandai – ne? Atsiliepimas spausdintas ne bet kur, o *Ekonominės ir socialinės istorijos analuose* ir recenzentas – ne koks nors nežinomas istorikas, o Marcas Blochas (1886–1944) (Žr.: BLOCH, M. Aux origines d'une noblesse (atsiliepimas K. Avižonio disertacijai), *Annales d'histoire économique et sociale*, 1936, num° 39, t. 8, p. 311–312).

bei tai, kas čia nusakyta kaip sociokultūrinės ir intelektualinės istoriografijos institucionalizacijos problemomos.

II.3. Profesinės bendrijos sociografija: ar Lietuvos istorijos draugija tarpukariu buvo istorikų bendruomenės epicentras?

Istoriko profesijos konsolidacijos procesai yra neatskiriama susiję su profesinės bendruomenės mėginimais telkti, vienyti ir vienu ar kitu būdu institucionalizuoti savo veiklą kaip tam tikrą profesiją. Dėl tų procesų darosi įmanoma tam tikrai profesijai suteikti standartizuotą veiklos pavidalą intelektualiniu atžvilgiu ir visuomeniškai aktualų pobūdį institucine prasme. Taigi ir istorikai, susivieniję profesinėje draugijoje, susikūrė solidesnį pagrindą dalyvauti bendroje kultūrinės inteligentijos konkurencinėje kovoje dėl visuomet ribotų valstybės finansinių išteklių savo veiklos palaikymui.

Lietuvos istorijos draugijos (toliau – LID) veikla tarpukariu, be abejonės, yra vienas ryškiausių minėto pobūdžio profesinių susivienijimų veiklos pavyzdžių. Dar daugiau, kai Sąjūdžio metais atsirado poreikis ir suinteresuotumas mėginti atgaivinti tam tikras pozityviai vertintas tarpukario istoriografijos tradicijas, galvojant apie istorikų profesiją ir profesinį meistriškumą, žvilgsnis pirmiausia nukrypo į prieškariu veikusią LID. Nenuostabu, kad laikotarpiu, kuomet buvo atkurta prieškariu egzistavusi LID, kartu buvo parengtos publikacijos, kuriose prieškarinės LID veikla buvo prilyginta svarbiausiam, kone vieninteliam, tarpukario Lietuvoje istorijos mokslą koordinavusiam centrai. Žinoma, savo veiklos planavime ir įstatuose LID turėjo vienareikšmiškų pretenzijų tapti istorijos tyrinėjimų centru, vienyti daugelio istorijos tyrinėjimais užsiimančiųjų pastangas⁸⁵⁸, taigi, tapti savotišku istorikų bendrijos veiklos koordinatoriumi. Tačiau tai, kas planuota, ko siekta ir kokios pretenzijos LID veiklos lauke reikštos,

⁸⁵⁸ Pirmojoje draugijos įstatų redakcijoje buvo sakoma: *Draugijos tikslas yra tyrinėti ir plėsti istorijos mokslai Lietuvoje, ypač atsižvelgiant į lietuvių tautos istoriją*, (LID įstatai, LCVA, f. 1376/1/690, l. 3–5).

aišku, nebūtinai tapo realybe. Kita vertus, jau pirmosiose tarpukario LID veiklai skirtose publikacijose iškilo aiškus prieštaravimas. Vienas iš autorių, mėgindamas paaiškinti, kodėl strigo ir sustojo LID *Praeities* žurnalo leidimo sumanymas (trečio tomo pasirodymo buvo laukiama nuo 1933 m. iki 1940 m.⁸⁵⁹), pasirinko paprastą atsakymą – ... *matyt, pritrūko lėšų*.⁸⁶⁰ Tačiau jau pirmoje platesnėje publikacijoje klausta:

Kyla klausimas, kodėl delsta išleisti trečiąjį tomą? Lėšų klausimas nebuvo labai aktualus. Švietimo ministerija tebetiekė pagalbą – 1935–1936 m. ji suteikė 10 tūkstančių litų subsidiją. 1937 m. pradžioje draugija turėjo per 6500 litų.⁸⁶¹

Į šį prieštaravimą ir klausimą dėl priežasčių, nulėmusių tarpukario Lietuvos profesinio istorikų susivienijimo žurnalo leidybos neintensyvumą, vienareikšmio atsakymo nėra pateikta iki šiol. Todėl jau vien šis klausimas žvilgsnį į LID veiklą daro aktualų, reikalaujantį vienokios ar kitokios interpretacijos. Juo labiau kad darbe, specialiai nagrinėjusiame 1918–1940 m. Lietuvos istorikų bendrijos sudėtį ir profesionalizacijos ypatybes, LID veiklai, tikėtina, turėjusiai vienokios ar kitokios įtakos profesinės bendrijos struktūrai, *istorijos lauko*, istorikų tarpusavio santykiams, dėmesys buvo minimalus⁸⁶². Žinoma, atskiro tyrimo, matyt, reikalautų platūs klausimai – kiek LID pretenzijos tapti savotišku istorijos mokslo, profesionalių istorinių tyrinėjimų Lietuvoje centru, o kartu ir profesinės bendrijos savotiška susitelkimo vieta, buvo įgyvendintos, pamatuotos ir pagrįstos konkrečia

⁸⁵⁹ Trečio *Praeities* tomo išleidimo iniciatyvos ėmėsi Sąjūdžio metais atkurta Lietuvos istorijos draugija, kurios nariai dėjo daug pastangų ne tik rekonstruodami 1933–1940 m. projektuoto trečiojo tomo turinį, ieškodami atspaudų ir rankraščių, tačiau ir sutelkdami gana daug informacijos apie prieškrinės LID narius vienoje knygoje (Žr.: *Praeitis*. III tomas. Sudarė ir redagavo: 1939–1940 m. Augustinas Janulaitis, Zenonas Ivinskis, Konstantinas Jablonskis, 1992 m. Bronius Dundulis (Redaktorius), Jūratė Kiaupienė, Zigmantas Kiaupa (sudarytojai). Vilnius, 1992, p. 3, 221–226, 226–258).

⁸⁶⁰ GRIGARAVIČIUS, A. Lietuvos istorijos draugija. *Mokslas ir gyvenimas*. 1989, nr. 6, p. 23.

⁸⁶¹ BAKONIS, E. Lietuvos istorijos draugija 1929–1940 metais. *Mūsų praeitis* 1, 1990, p. 9.

⁸⁶² SELENIS, V. Lietuvos istorikų bendrija 1918–1940 metais... Kaunas, 2008, p. 93–94.

veikla, o kartu ir kokia dalis LID veiklos planuotojų sumanymų ir idėjų nebuvo iki galo realizuota⁸⁶³.

Tam tikrą problemą, kai kalbama apie LID veiklą ir jos rezultatus, manytina, galima įžvelgti ne tik kai kuriuose skirtinguose dabartiniuose tos veiklos vertinimuose⁸⁶⁴, bet ir tame, kad tiems vertinimams kartais prieštarauja vienalaikių LID veiklai autorių, priklausiusių arba nepriklausiusių LID, vertinimai. Kitaip sakant, paradoksalu, kad šiandienos darbuose išskylantis požiūris į LID veiklą kartais aiškiai prieštarauja pačių LID veikloje dalyvavusių istorikų požiūriui. Jau buvo pasirodę du stambūs LID leidžiamos *Praeities* tomai, kai 1935 m. neseniai VDU dirbti pradėjęs Z. Ivinskis savo kolegai Antanui Vasiliauskui, tuo metu studijavusiam Vienoje, rašė: <...> *Praeitą savaitę turėjo būti istorijos dr-jos susirinkimas, bet neįvyko. Mokslinis gyvenimas apmiręs* <...>⁸⁶⁵. Aišku, ši citata čia pateikta tik kaip savotiška metafora, kuri gali būti tik nuoroda, bet ne realus LID veiklos vertės pasvėrimas. Vienaip ar kitaip, besiformuojančiai istorikų bendrijai Lietuvoje, kaip ir bet kokios kitos profesinės bendrijos raidai, nestigo konkurencijos, polemikos, įtakos zonų vienokio ar kitokio balanso, kovos už galimybę monopolizuoti ir kontroliuoti istorijos tyrimų lauką⁸⁶⁶. Visa tai turėjo tiesioginį ryšį su profesijos plėtotės sąlygomis, jas veikusiais veiksniais ir galimybėmis. Taigi, bendresne prasme LID veikla gali būti nuoroda į istorikų bendrijos, istoriko profesijos raidos ir sklaidos tarpukario Lietuvoje tematiką. Panašu, kad būtent čia pirmiausia galima pastebėti tam tikros profesinės grupės galios, jos vidinės struktūros, įtakos, santykių ir ryšių, pasitelkiant Pierre'o Bourdieu terminą, *lauko* temą. Šie profesinio istorikų lauko tyrimai arba tai, ką

⁸⁶³ Tam tikros prielaidos šiems klausimams yra pateiktos E. Bakonio straipsnyje: (Žr.: BAKONIS, E. Lietuvos istorijos draugija 1929–1940 metais. *Mūsų praeitis* 1, 1990, p. 4–18).

⁸⁶⁴ Pvz., Romas Juzefovičius kritiškai žvelgia į E. Bakonio tyrimo rezultatus, pasak kurių, *Praeities* žurnalo pirmieji du tomai buvę labiau panašūs į studijų rinkinius nei į periodinius žurnalus (Žr.: JUZEFOVIČIUS, J. Lietuvos mokslo organizacijų istorinė raiška (1920–1940 m.). *Istorija*, nr. 65, p. 31).

⁸⁶⁵ Zenono Ivinskio 1935 m. gruodžio 5 d. laiškas Antanui Vasiliauskui, *LMAVB RS*, f. 205/11, l. 1.

⁸⁶⁶ Kai kuriuos vertingus pastebėjimus šiuo klausimu žr.: SELENIS, V. Lietuvos istorikų bendrija 1918–1940 metais. Kaunas, 2008, p. 71, 73, 101.

būtų galima pavadinti istorikų profesinės bendrijos sociografija, išskyrus kai kuriuos mėginimus⁸⁶⁷, beveik netyrinėti.

Todėl šiame skyriuje pasitelksime tik vieną siaurą problemos aspektą, mėgindami koncentruotis į LID veiklos vietą ir tam tikrą reikšmę tarpukariu susiklosčiusioje istorikų profesinėje bendrijoje, t. y. į klausimą – ar *Lietuvos istorijos draugija* tarpukariu buvo istorikų bendrijos epicentras? Bus aptarti trys su LID veikla susiję klausimai: kokios buvo LID veiklos ištakos, kokie prieštaravimai, žvelgiant profesijos plėtotės požiūriu, išryškėja nagrinėjant į LID veiklą ir kaip būtų galima traktuoti istorikų, nepriklausiusių LID, santykį su draugijos autoritetais.

II.3.1. Draugijos veiklos ištakos: Augustino Janulaičio kaip Lietuvos istorijos tyrinėjimų autoriteto iškilimas

Tarpukario Lietuvos profesionaliosios istorikų bendrijos ištakos siekia *Lietuvių mokslo draugijos* veiklą amžiaus pradžioje. Nors vienas pirmųjų, kvietusių burti istorikų pastangas ir leisti istorinį laikraštį, buvo Jonas Totoraitis (žr. I.2.2.), vis dėlto, įsikūrus LMD, jos veikloje reikšmingesnį vaidmenį turėjo kitos asmenybės. Simboliška, kad viena iš jų buvo 1903 m. pamfleto prieš istoriografinį pragmatizmą autorius Augustinas Janulaitis (1878–1950). LMD veikloje, kuri, žinoma, nebuvo sutelkta specialiai tik į istorijos mokslo ir istorinius tyrinėjimus, ilgainiui išryškėjo keletas autoritetingų humanitarinių ir socialinių mokslų atstovų, tarp kurių buvo ir artimus santykius palaikę, tuo metu veikę socialdemokratų partijoje A. Janulaitis ir Mykolas Biržiška. Jau LMD pirmaisiais veiklos metais buvo orientuojamasi į plataus užmojo lituanistinę veiklą, pradėti lituanistinio archyvo, bibliotekos ir muziejaus planavimo darbai. Be to, LMD veikla matoma ir kaip tam tikras konkrečių tyrimų, naujų požiūrių ir intelektualinių pastangų katalizatorius. Tai sietina, pirmiausia, su LMD organizuotais metiniais draugijos

⁸⁶⁷ SELENIS, V. Lietuvos istorikų bendrija...

narių suvažiavimais, kuriuose skaitytos istorinės paskaitos ir pranešimai⁸⁶⁸. Toje intelektualinių pastangų atmosferoje, kuri įtraukdavo į svarstymus, diskusijas ir pranešimų skaitymus, istorija kaip disciplina, turinti savo metodus ir specifiką, dar nebuvo aiškiai susiformavusi. Todėl nieko stebėtino, kad, pavyzdžiui, literatūros, teisės, politikos ar socialinio gyvenimo tyrinėjimai neretai buvo atliekami įvairių specialybių atstovų, tačiau istorinis žvilgsnis ir istorinės traktuotės juose atliko ypatingą vaidmenį. Vienaip ar kitaip, LMD savo tiksluose buvo numačiusi įvairiapusį *Lietuvos ištyrimą*⁸⁶⁹, o kultūrinės, literatūrinės, teisinės, politinės ar bažnytinės Lietuvos patirtys praeityje tiesiogiai tapo įvairių LMD narių domėjimosi sritimis. Iki 1932 m. buvo surengti dvidešimt du metiniai visuotiniai draugijos susirinkimai, kuriuose buvo skaityti įvairių sričių pranešimai, tačiau didžioji dalis, maždaug pusė iš jų (69 iš 141), buvo parengti istorinių tyrinėjimų pagrindu (praeties lietuvių kultūra, atskirų laikotarpių įvykiai ir jų veikėjai, visuomeniniai santykiai ir t. t.)⁸⁷⁰. Vienu universaliausiu pagal savo domėjimosi sritis LMD veiklos narių buvo neabejotinai tapęs A. Janulaitis, parodęs daug dėmesio įvairiausiems Lietuvos praeties aspektams: socialinių santykių ir baudžios tyrinėjimams, kultūrinei-literatūrinei, teisinei Lietuvos praeičiai. Paskaitų, skaitytų LMD susirinkimuose, statistika rodo, kad A. Janulaitis savo skaitytų pranešimų skaičiumi (10) nusileido tik J. Basanavičiui (15)⁸⁷¹. 1922 m. LU rašytoje Curriculum vitae 1907 m. Teisių skyrių Maskvos universitete baigęs A. Janulaitis savo veiklą per du dešimtmečius pozicionavo taip: <...> *Iš mano originalių darbų dauguma palyti Lietuvos istoriją. <...>. Medžiagą rinkau*

⁸⁶⁸ JURGINIS, J. Lietuvių mokslo draugija. In: Iš lietuvių kultūros istorijos. Mokslo, kultūros ir švietimo draugijos, Vilnius, 1975, t. VIII, p. 75–86.

⁸⁶⁹ JURGINIS, J. Lietuvių mokslo draugija...

⁸⁷⁰ VALAITIS, A. Iš Lietuvių Mokslo draugijos istorijos (Perspausdinta iš „Lietuvių tautos“ IV kn. 3 sąs.). Vilnius, 1932, p. 35.

⁸⁷¹ Trečioje vietoje po J. Basanavičiaus ir A. Janulaičio pagal skaitytų pranešimų skaičių buvo M. Biržiška (8) ir V. Vydūnas-Storosta (8). Kitų pranešėjų pranešimų skaičiai buvo kur kas kuklesni, VALAITIS, A. Iš Lietuvių Mokslo draugijos... p. 35.

*Maskvos, Vilniaus, British Museum ir kituose knygynuose, Vilniaus, Kauno, Šiaulių ir kituose archyvuose*⁸⁷².

Tai, kad A. Janulaitis penkerius metus (1914–1918) priklausė LMD valdybai⁸⁷³, buvo gana produktyvus pradedantis tyrinėtojas, nuo 1915 m. priklausęs LMD vadovėlių leidimo komisijai⁸⁷⁴, žinoma, padėjo jam sutelkti tam tikrą simbolinį kapitalą ir įgyti autoritetą veiklai ateityje. Charakteringa, kad 1920 m. sausio mėnesį Kaune įvykusiame steigiamajame LMD susirinkime, kuriame buvo įkurtas Kauno LMD skyrius, buvo įsteigta ir A. Janulaičio vadovaujama istorijos sekcija. Nors apie šį LMD padalinį literatūroje ir sakoma, kad jis gyvavo neilgai ir nieko nenuveikė⁸⁷⁵, tačiau pats bandymo burti istorikų pastangas Kaune faktas, akivaizdu, turi neabejotinas sąsajas su tuo, kas buvo plėtojama Vilniuje nuo amžiaus pradžios. Kitaip sakant, panašu, kad 1929 m. įkurta LID, kurios pirmininku tapo Lietuvos teisės istorijos profesorius Augustinas Janulaitis, buvo kryptingų kelis dešimtmečius trukusių pastangų padarinys.

Jau 1921 m., daugiausia vyresnės inteligentijos dėka, buvo parodytas dėmesys profesinei istorinei periodikai. Buvo sumanyta leisti leidinį *Mūsų Senovė*, kurio redaktoriumi buvo išrinktas J. Tumas-Vaižgantas, o redakcinės komisijos nariais tapo K. Būga, A. Janulaitis ir P. Klimas⁸⁷⁶. Būsimi istorijos mokslo plėtotojai, dėstytojai tuo metu aktyviai dirbo nuo 1920 m. pradėjusiuose veikti Aukštuosiuose kursuose Kaune, kurie netrukus tapo svarbiausia atrama 1922 m. įkurtam *Lietuvos universitetui*. Ir vienoje, ir kitoje institucijoje buvo ženklus A.

⁸⁷² Augustino Janulaičio 1922 m. curriculum vitae. Kn.: Lietuvos archyvai: [Kn.] 4. Vilnius, 1992, p. 160–161.

⁸⁷³ Iki 1932 m. į LMD Valdybą išrinkti daugiau kaip 10 kartų buvo tik 6 asmenys: J. Basanavičius (22), J. Šlapelis (18), A. Vileišis (14), A. Smetona (13), J. Vileišis (13), M. Biržiška (12), (Žr.: VALAITIS, A. Iš Lietuvos Mokslo draugijos... p. 36–39).

⁸⁷⁴ Komisijos iniciatyva pasirodė ir vienas pirmųjų platesnių A. Janulaičio darbų: (Žr.: JANULAITIS, A. Lietuvos visuomenės ir teisės istorija (sekdamas Stanislovą Kutrzebą parašė Augustinas Janulaitis). V.: Liet. mokslo d-j, 1916 (Bajevskio sp.), 218 p. (2 leid. –Švietimo ministerijos Knygų leidimo komisijos leidinys, „Švyturio“ b-vė, Tilžė : O. v. Mauderodės sp., 1920, 218 p.).

⁸⁷⁵ ANDRIULIS V., Augustinas Janulaitis (1878–1950). Biobibliografija. Vilnius, 1972, p. 14.

⁸⁷⁶ GAIGALAITĖ, A. Mokslinė istorinė periodika nepriklausomoje Lietuvoje (1921–1940). *Istorija*, nr. 75, 2009 / 3, p. 41.

Janulaičio veiklos vaidmuo⁸⁷⁷. Nors pagrindinė A. Janulaičio darbovietė buvo Teisių fakulteto Lietuvos teisės istorijos katedra ir kurį laiką darbas Vyriausiojo tribunolo teisėju, LU HMF studentams jis ilgą laiką dėstė įvairius istorinius kursus (svarbiausi: *Lietuvos teisės istorija, XIX a. Lietuvos istorija*)⁸⁷⁸. 1924 m. prie *Karo mokslų draugijos* buvo įsteigta istorijos sekcija, o istorijos sekcijos organizaciniame susirinkime dalyvavę žinomi tyrinėtojai ir mokslo propaguotojai (A. Janulaitis, M. Biržiška, V. Biržiška) dalinosi mintimis ir teikė pasiūlymus kariuomenės struktūriniais padaliniais, kaip tirti, kaip domėtis ir ką veikti istorijos tyrimų srityje⁸⁷⁹.

Nuo 1924 iki 1929 m. Lietuvos universitete dar buvo keletas iniciatyvų burti bendru profesiniu pagrindu tam tikrų specialybių atstovus, o susijusių su istorija iniciatyvų centre beveik visuomet buvo A. Janulaitis. Iš to, kas pasakyta, galima susidaryti požiūrį į klausimą, kodėl ilgalaikį įdirbį istorijos kaip mokslo organizavimosi srityje puoselėjęs A. Janulaitis, buvęs įvairių iniciatyvų ir sumanymų epicentre, tapo *Lietuvos istorijos draugijos*, pradėjusios veiklą 1929 m., pirmininku.

II.3.2. *Lietuvos istorijos draugija* kaip istorijos mokslo *spiritus movens*: tarp pretenzijų ir realybės

Sociologų teigimu, mokslo raidos praktikoje kova dėl mokslinės kompetencijos monopolizavimo yra įprastas reiškinys. Be to, priduria, kad *grynas* mokslas yra toks pat socialinis laukas kaip ir kiti, su tam tikra jėgų pusiausvyra, monopolijomis, kovos strategijomis, įvairiais interesais ir su vienokiu ar kitokiu

⁸⁷⁷ JURGINIS, J. Augustino Janulaičio palikimas. Kn.: Augustinas Janulaitis. Praeitis ir jos tyrimo rūpesčiai. Vilnius, 1989, p. 11–13.

⁸⁷⁸ LASINSKAS, P., PIVORAS, S. Humanitarinių mokslų fakultetas. In *Vytauto Didžiojo universitetas: mokslas ir visuomenė 1922–2002*. Kaunas, 2002, p. 143.

⁸⁷⁹ JUZEFOVIČIUS, R. Istorinė švietėjiška karo mokslų draugijos veikla 1923–1933, *Karo archyvas*, Vilnius, 2002, t. XVII, p. 181–194.

pelnu⁸⁸⁰. Dar daugiau, P. Bourdieu *mokslo lauko* teorijos kontekste keldami klausimą, kodėl, pavyzdžiui, Mykolas Römeris tarpukario Lietuvoje nesugrįžo prie istorijos tyrinėjimų, kuriems aukštai įvertintą atskaitos tašką buvo padaręs XX a. pradžioje⁸⁸¹, galėtume samprotauti, jog, tikėtina, todėl, kad jis tapo *žvaigžde* teisės moksluose. Tačiau tiems teisininkams, kuriems buvo nelengva tapti *žvaigždėmis* teisėje, reikėjo ieškoti alternatyvių kelių – ir jie tapo, tarkime, *žvaigždėmis* istorijos ar literatūros moksluose. Bendresnio pobūdžio socialiniai procesai akademiniam lauke, žinoma, turi aiškius sąryšius ir su individualiais norais ir prioritetais. Tyrinėtojams atrodo, kad įvairūs pasirinkimai ir iniciatyvos dažnai priklauso nuo individualių norų, tačiau sociologinė prieiga neretai padeda gerai išryškinti, kaip individualūs norai yra susaistyti su bendresnėmis lauko, situacijos, konteksto potekstėmis.

Lietuvos kariuomenės karininkų laikraštyje būsimasis *Lietuvos istorijos draugijos* pirmininkas Augustinas Janulaitis 1925 m. įspėjo susidomėjusiuosius istorija, kad neskubėtų savo nedidelių bandymų, kuklių įdirbių istorijos srityje suprasti kaip mokslo:

Reikia įspėti [Lietuvos istorijos] skaitymų mėgėją nuo savarankiškų studijų ir tyrimų, kad tos srities savo bandymų nelaikytų mokslo darbais: nesugebės ir neištesės to darbo atlikti. Istorijos tyrinėjimui daryti, kaip ir kiekvienam kitam darbui, reikia turėti technikos, įgudimo, o tam reikia išėiti atitinkamas studijas, mokyklas; šiaip darys neleistinų klaidų, kurių nedarys bent kiek pasimokęs; Kaip negalima padaryti dailininko ir gauti iš jo paveikslo, įdavus jam drobės, dažų, teptuką, kad ir daugybę galerijų būtų jis išžiūrėjęs, taip negalima padaryti istoriko, davus jam dokumentą arba duodant progos skaityti knygas. Reikia mokėti apsieiti su dokumentais, reikia priprasti mokėti daryti išvadas⁸⁸².

Tam tikras aiškiai išreikštas metodinis griežtumas ir reiklumas istorijos srityje pradedantiems reikštis tyrinėtojams, ne vienu požiūriu primenantis aukštus

⁸⁸⁰ БУРДЬЕ, П. Социальное пространство: поля и практики. Санкт–Петербург, 2005, p. 509–517.

⁸⁸¹ RÖMER, M. Litwa. Studium o odrozeniu narodu litewskiego. Lwów, 1908, 438 p.; MIKNYS, R. Įvadas veikalo „Mykolas Römeris, Lietuva. Studija apie lietuvių tautos atgimimą“ lietuviškajam leidimui. In RÖMERIS, M. *Lietuva: studija apie lietuvių tautos atgimimą*. Vilnius, 2006, p. VII–XXIII.

⁸⁸² JANULAITIS, A. Lietuvos istorijos programa ir raštija. *Kardas*, 1925, nr. 18, spalio 1 d., p. 8.

reikalavimus tyrėjams prancūziškosios metodinės mokyklos istoriografinės tradicijos kontekste (žr. I.3), buvo būdingas ir LID pirmininko pavaduotojui, būsimam HMF Lietuvos istorijos katedros vedėjui Ignui Jonynui. Pavyzdžiui, 1929 m. Lietuvos universiteto HMF diplomantė Vanda Daugirdaitė-Sruogienė, kaip baigiamąjį darbą universitete parašiusi žinomą studiją apie žemaičių bajoro ūkį⁸⁸³, savo atsiminimuose minimo diplominio darbo rašymo kontekstą, o kartu ir euristinių paieškų, ir pirminių šaltinių panaudojamumo matmenį istoriko darbe pristatė kiek patetiškai. Tiesa, tai kartu šį tą pasako apie *lietuviškosios* metodinės mokyklos istoriografijoje charakterį ir specifiką:

Daugiausiai pasinaudojau privačiai V. Biržiškos ir K. Jablonskio patarimais. Prof. I. Jonynas buvo labai reiklus, nepasitikėjo studentais, buvo nepatenkintas, kad pasirinkau diplominio darbo temą, pasiūlytą V. Biržiškos, o ne jo. Kai pateikiau darbą jam įvertinti, liepė man atnešti visą mano archyvą ir smulkų naudotos literatūros sąrašą. Pamatęs keletą lagaminų, suminkštėjo <...>⁸⁸⁴.

Šis siužetas iliustratyviai nusako tam tikrą tarpukario Lietuvos (ir Europos) istorijos mokslo metodologinių aspiracijų formą. Yra pakankamai daug pavyzdžių ir prielaidų samprotauti, kad būtent ši *reikli ir metodiškai griežta* metodologinių įsitikinimų platforma buvo tas intelektualinis pagrindas, kuris vienijo arba apie kurį būrėsi *Lietuvos istorijos draugijoje* susitelkę istorikai. Kita vertus, socialinių ryšių požiūriu, 1929 m. gegužę A. Janulaičio bute įvykęs steigiamasis draugijos posėdis akivaizdžiai buvo ne atsitiktinių, nedaug susaistytų tarpusavyje socialiniais ryšiais, istorikų ir istorijos tyrinėtojų susibūrimas.

Su broliais Mykolu ir Vaclovu Biržiškėmis A. Janulaitis nuo XX a. pradžios veiklos Vilniuje palaikė artimus santykius. Bendra veikla LMD, socialistinės ir marksistinės literatūros propagavimas socialdemokratinės ir visuomeninės veiklos kontekste, bendradarbiavimas ir redagavimas tų pačių leidinių, panašūs interesai

⁸⁸³ DAUGIRDAITĖ-SRUOGIENĖ, V. Žemaičių bajoro ūkis XIX amžiaus pirmoje pusėje. Vilnius, 1995, 143 p. [pirmas leidimas pasirodė Kaune 1938 m.].

⁸⁸⁴ DAUGIRDAITĖ-SRUOGIENĖ, V. Mano studijos. *Mūsų praeitis* 2, Vilnius, 1992, p. 10–11.

Lietuvos kultūros, istorijos ir literatūros tyrinėjimuose⁸⁸⁵ ypač buvo suartinę M. Biržišką ir A. Janulaitį, o tai leido tyrinėtojams tuomečius jų ryšius charakterizuoti kaip *artimų draugų*⁸⁸⁶ santykį. Nuo 1919 m. Kaune įkurtoje *Valstybės archeologijos komisijoje*, kuri, be kitų tikslų, kėlė sau uždavinį apsaugoti ir sutelkti vienoje vietoje rašytinį, rankraštinį, dokumentinį, archyvinį Lietuvos paveldą, įvairiu laiku bendradarbavo A. Janulaitis, K. Jablonskis, V. Biržiška, P. Tarasenska ir kt.⁸⁸⁷. 1921 m. Šiauliuose įsteigus kairiosios pakraipos švietėjų inteligentų knygų leidybos kooperacinę bendrovę *Kultūra*, netrukus (1923 m.) pradėtas leisti to paties pavadinimo mokslo populiarinimo žurnalas. Jame siekiama laisvai aiškintis *visuomenės gyvenimo santykius, jų išsiplėtojimą ir istoriją*, o žurnalo skyrių redaktorais buvo: bendrojo skyriaus (V. Biržiška), visuomenės ir istorijos (A. Janulaitis), literatūros ir meno (M. Biržiška) ir kt.⁸⁸⁸. 1923 m. grupės karininkų iniciatyva Kaune įsteigta *Karo mokslų draugija*, kurios 1924 m. įkurtos istorijos sekcijos valdybos pirmininku buvo A. Janulaitis. Šios sekcijos veikloje bendradarbiavo V. Biržiška, P. Tarasenska, M. Biržiška ir kt.⁸⁸⁹. Tam tikra korespondencija, jos pobūdis⁸⁹⁰ irgi leistų samprotauti apie tai, kad tarp LID steigėjų branduolio, kuris pirmajame draugijos posėdyje pasiskirtė pareigas būsimoje draugijos veikloje (pirmininku tapo A. Janulaitis, pavaduotoju – I. Jonynas, kasininku – P. Tarasenska, knyginku – V. Biržiška, sekretoriumi – K. Jablonskis), neabejotinai buvo glaudūs socialiniai ryšiai. Vytautas Merkys šį istorijos ir archeologijos tyrinėtojų (P. Tarasenska, iš dalies ir K. Jablonskis)

⁸⁸⁵ PŠIBILSKIS, V. B. Mykolas Biržiška. Patrioto, mokslininko, kultūrininko gyvenimo ir veiklos pėdsakais. Vilnius, 2009, p. 75–128.

⁸⁸⁶ Ten pat, p. 89.

⁸⁸⁷ A. Janulaitis kurį laiką buvo LAK pirmininkas nuo 1923 m. 1925–1926 m. LAK veikla dėl lėšų stygiaus buvo nutraukta, o 1930 m., ją atnaujinus, iki 1934 m. komisijos pirmininku tapo K. Jablonskis (Žr.: KULIKAUSKAS, P.; ZABIELA, G. Lietuvos archeologijos istorija (iki 1945 m.). Vilnius, 1999, p. 181–187, 199–208, 236).

⁸⁸⁸ PŠIBILSKIS, V. B. Mykolas Biržiška... p. 269–270.

⁸⁸⁹ JUZEFOVIČIUS, R. Lietuvos humanitarų mokslo organizacijos (1918–1940). Vilnius, 2007, p. 51, 61, 95–96.

⁸⁹⁰ Pvz., STEPONAVIČIENĖ, D. Petras Tarasenska (1892–1962). Biografinė apybraiža. Vilnius, 1996, p. 36–50; JONYNAS, Ig. Istorijos baruose. Vilnius, 1984, p. 196–199, 208; JANULAITIS, A. Praeitį ir jos tyrimo rūpesčiai. Vilnius, 1989, p. 358–359; 340.

sambūrį yra pavadinęs bendraminčių *profesiniu klubu*, tapusiu tam tikra intelektualine terpe istorikų darbams ir ieškojimams⁸⁹¹. Turint galvoje tai, kad LID organizacinio branduolio nariai jau tuo metu užėmė solidžias institucines pozicijas (A. Janulaitis buvo Lietuvos universiteto Teisės fakulteto Lietuvos teisės istorijos katedros vedėjas nuo 1922 m., V. Biržiška – Lietuvos universiteto centrinės bibliotekos direktorius nuo 1923 m.) arba netrukus jas įgijo (Ig. Jonynas nuo 1931 m. buvo HMF Lietuvos istorijos katedros vedėjas), manytina, minimas *profesinis klubas* galėjo turėti potencialo kontroliuoti ar bent daryti nemažą poveikį *istorijos laukui* ir istorijos mokslo tarpukario Lietuvoje orientacijai, kryptčiai, metodologinei savimonei ir pan.

Jau pirmajame LID steigėjų posėdyje nuspręsta pranešti apie draugijos įsteigimą dar dešimčiai su istorijos tyrinėjimais susijusių asmenų: 1) prof. J. Yčui; 2) prof. L. Karsavinui; 3) prof. J. Totoraičiui; 4) prof. A. Aleknai; 5) P. Penkauskui; 6) prof. J. Šliūpui; 7) d-rui D. Alseikai; 8) P. Klimui; 9) P. Galaunei ir 10) prof. E. Volteriu⁸⁹². Tais pačiais metais LID pirmininkas valdybos pasėdyje pranešė, kad planuojamas *Praeities* žurnalas yra įtrauktas į Švietimo ministerijos *Knygų leidimo komisijos* subsidijuojamų leidinių sąrašą, o draugijos valdyba nutarė kaip narius priimti į informaciją jau spėjusius sureaguoti prof. L. Karsaviną, prof. J. Yčą, prof. J. Totoraitį, P. Klimą, P. Galaunę ir prof. E. Volterį⁸⁹³. Pirmajame visuotiniame LID narių susirinkime, įvykusiame 1929 m. gruodžio 8 d. Lietuvos universiteto Teisės fakulteto bibliotekoje, kuriame, be organizacinio branduolio, dar dalyvavo prof. M. Römeris, prof. E. Volteris ir P. Galaunė, buvo išsakytos kelios svarbiausios darbų ir paieškų kryptys, ilgainiui įvairiais rakursais pasikartojusios LID susirinkimuose ir tolesnėje konkrečioje veikloje: *Praeities* žurnalo leidybos klausimai, siūlyta kreiptis į Švietimo ministeriją dėl Lietuvos

⁸⁹¹ MERKYS, V. Konstantinas Jablonskis. Kaunas, 1991, p. 69–73.

⁸⁹² Pirmojo *Lietuvos istorijos draugijos* steigėjų posėdžio protokolas (1929 m. gegužės 18 d.), *LMAVB RS*, f. 267/2815, l. 1.

⁸⁹³ Lietuvos istorijos draugijos valdybos posėdžio protokolas (1929 m. lapkričio 27 d.), *LMAVB RS*, f. 267/2815, l. 2.

istorinių archyvų sugrąžinimo į Lietuvą, keliamas klausimas apie dvaruose ir kitur likusius *archyvus ir šiaip raštus*, atkreiptas dėmesys, kad visos draugijos vardu reikėtų kreiptis į visuomenę, jog ji pavestų *savo likusius archyvus draugijai*, svarstoma, kad draugijos valdyba išskirtiniais atvejais galėtų įsigyti svarbių dokumentų draugijos lėšomis, teigiama, kad būtų svarbu surinkti žinias apie Lietuvą liečiančią archyvinę medžiagą, esančią užsienyje. Susirinkimo protokole užfiksuota, kad Ig. Jonynas, V. Biržiška, P. Galaunė dėl įvairių minėtų klausimų ir problemų, ypač dėl archyvų rinkimo ir archyvalijų įsigijimo, pirmiausia siūlė kreiptis į Švietimo ministeriją, nes šiems darbams reikėjo nemenko finansinio palaikymo⁸⁹⁴.

Draugijos įstatuose numatyta, kad *Draugijos darbo plotai yra visa Lietuva*, o tyrinėti ir *plėsti istorijos mokslus Lietuvoje* ketinta tokiomis formomis: a) *daryti susivažiavimus*, kongresus, pasikalbėjimus, paskaitas ir t. t.; b) leisti žurnalus, knygas, kitokius rašinius ir spaudinius; c) palaikyti ryšius su kitomis organizacijomis, siekiančiomis to paties tikslo⁸⁹⁵. Naujoje 1936 m. priimtoje LID įstatų redakcijoje įrašyta dar viena tikslo įgyvendinimo kryptis: *rinkti medžiagą Lietuvos istorijai tyrinėti*⁸⁹⁶.

Istorikai, detaliau tyrinėję LID veiklos kryptis, yra išskyrę keletą jos veiklos momentų, radusių draugijos veikloje reikšmingesnę atgarsį: a) LID spauda, t. y. žurnalo *Praeitis* solidūs 2 tomai (400 + 514 p.) ir *Praeities bibliotekos* serijoje išleistos trys knygos⁸⁹⁷; b) lituanistinės medžiagos apie užsienio ir Lietuvos archyvų fondus rinkimas; c) tarptautinis bendradarbiavimas (ypač turint galvoje nuo 1931 m. užmegztus kontaktus su *Tarptautiniu istorijos mokslų komitetu*, stengiantis paversti LID Lietuvos istorikus tarptautinėje arenoje reprezentuojančia organizacija); d) istorijos mokslo populiarinimas (pirmiausia tai siejama su 1938

⁸⁹⁴ Visuotinio Lietuvos istorijos draugijos narių susirinkimo protokolas (1929 gruodžio 8 d.), LMAVB RS, f. 267/2815, l. 3.

⁸⁹⁵ LID įstatai (1929), LCVA, f. 1376/1/690, l. 3.

⁸⁹⁶ LID įstatai (1936), LMAVB, f. 267/2816, l. 17–20.

⁸⁹⁷ DOBUŽINSKIS, M. (1933), ŠAKENIS, K. (1935), JABLONSKIS, K. (1941).

m. prie LID įsteigta *Istorijos mokytojų sekcija* ir jos lauke pasireiškusių tam tikru bendradarbiavimu tarp akademinų istorikų ir istorijos mokytojų); e) mokslinės diskusijos (LID susirinkimuose, suintensyvėjusiuose IV dešimtmečio antroje pusėje, buvo dalijamasi moksline informacija, skaitomi pranešimai, savo darbų pristatymai, nevengta ir mokslinės polemikos)⁸⁹⁸. Ne viena šių veiklos sričių buvo glaudžiai persipynusi su LID pirmininko asmeniniais prioritetais ir iniciatyvomis. Ypatingas dėmesys archyvinių šaltinių, istorinės literatūros paieškoms ir principinė euristikos ir archyvinio darbo prioritetiškumo nuostata, išskirtinės asmeninės bibliotekos komplektavimas ir kūrimas⁸⁹⁹ buvo būdingi A. Janulaičio veiklos bruožai. Tiesa, dar sovietmečiu J. Jurginis, tyrinėdamas A. Janulaičio palikimą, pastebėjo, kad jis buvo itin produktyvus mokslininkas, tačiau ne visus jo darbus būtų galima pavadinti tiriamaisiais⁹⁰⁰.

Pastebėtina itin ryški orientacija į *pirmąją* istorijos metodo operaciją. Turint galvoje tuometės Lietuvos istorijos mokslo sąlygas, kuriose išskirtinį vaidmenį atliko jaunos valstybės ir visuomenės mėginimas susisaistyti su praeitimi, įgyti istorišką matmenį, atrasti tai, ko ilgai net nebuvo ieškota, nestebina vienoks ar kitoks tyrinėtojų polinkis į tam tikrą euristikos kultą.

Vis dėlto, išskiriant ir charakterizuojant įvairias LID veiklos kryptis, iš esmės apeinamas klausimas apie tai, kad LID įvairūs veiklos barai nebuvo lygiaverčiai. Kita vertus, tikėtina, kad iki šiol neišvengiama tam tikro metodologinio pobūdžio nenuoseklumo: 4–5 LID veiklos sritys sodriai aprašomos, detaliai charakterizuojamos ir tokiu būdu sukuriama regimybė, kad visose apibūdintose veiklos srityse LID pasiekė pakankamai *aukštų rezultatų*, todėl *natūraliai* peršasi

⁸⁹⁸ BAKONIS, E. Lietuvos istorijos draugija 1929–1940 metais. *Mūsų praeitis* 1, 1990, p. 4–18; JUZEFOVIČIUS, R. Lietuvos humanitarų mokslo organizacijos (1918–1940). Vilnius, 2007, p. 53, 91–92, 111–114; MERKYS, V. Konstantinas Jablonskis. Kaunas, 1991, p. 69–73; GRIGARAVIČIUS, A. Lietuvos istorijos draugija. *Mokslas ir gyvenimas*, 1989, nr. 6, p. 22–24.

⁸⁹⁹ DAUGIRDAITĖ-SRUOGIENĖ, V. Profesorius Ignas Jonynas, 1884–1954. In *Aidai*, 1957, nr. 3, p. 131; RAGUOTIENĖ, G. Marija Urbšienė (1895–1959) – bibliofilė. In *Knygotyra*, 2002, nr. 38, p. 6.

⁹⁰⁰ JURGINIS, J. Augustino Janulaičio palikimas. In JANULAITIS, A. Praeitis ir jos tyrimo rūpesčiai. Vilnius, 1989, p. 18–19.

išvada, kad *LID* tapo koordinaciniu centru, kuris vienijo Lietuvos istorikų pajėgas, padėjo Lietuvos istorijos mokslui siekti profesinio brandumo⁹⁰¹. Žvelgiant į *LID* veiklos liudijimus, ši profesinio brandumo tezė, matyt, būtų sunkiai paneigiama, tačiau kitas klausimas, ar tuometėje Lietuvoje egzistavo bendra profesinio brandumo samprata. Visiškai tikėtina, kad *LID* veikla liudijo **tam tikro profesinio brandumo** išteklius ir išgales.

Iš esmės, norėdami atsakyti į klausimą, kokią vietą *LID* užėmė Lietuvos istorikų bendrijoje ir tarpukario Lietuvos istorijos mokslų *pasiėkimuose*, galėtume tik pasitelkdami palyginimus: kokią vietą istorijos populiarizacijoje ar istorijos metodikos įdirbiuose turėjo kitos socialinės grupės ar atskirų asmenų iniciatyvos, kur ir kokios mokslinės diskusijos ir polemikos tarpukario Lietuvos istorijos moksle dar atliko (be *LID*) išskirtinį vaidmenį, kokią reikšmę *LID* leidiniai turėjo bendrame tuometės Lietuvos istorinės spaudos ir periodikos kontekste ir t. t. Kitaip sakant, norint adekvačiau įvertinti, reikėtų palyginti tuomečio Lietuvos istorijos mokslo visumą ar bent platesnę kontekstą ir tam tikrą jo aspektą su *LID* įdirbiu nagrinėjamoje sferoje.

Nepaisant to, kad šiuolaikiniai tyrinėtojai įvairiai argumentuoja ir bando išvelgti *Praeities* žurnalo formate ir struktūroje periodinio leidinio užmačių⁹⁰², realiai periodiniu leidiniu 1930–1933 m. išėjusius du *Praeities* tomus⁹⁰³ vargu ar galima pavadinti. Netgi minimus du tomus matant kaip periodinius leidinius, jų lyginamasis svoris tarpukario Lietuvos istorinėje periodikoje buvo pakankamai kuklus, nepaisant *Praeities* ypatingumo pristatant ir skelbiant naujus šaltinius⁹⁰⁴. Pernelyg nutolusios viena nuo kitos pasirodė *Praeities* leidimo pretenzija (*Tuo*

⁹⁰¹ BAKONIS, E. Lietuvos istorijos draugija 1929–1940 metais. *Mūsų praeitis* 1, 1990, p. 16.

⁹⁰² JUZEFOVIČIUS, R. Lietuvos humanitarų mokslo organizacijos (1918–1940). Vilnius, 2007, p. 111; GAIGALAITĖ, A. Mokslinė istorinė periodika nepriklausomoje Lietuvoje (1921–1940). *Istorija*, 2009, nr. 75, p. 42.

⁹⁰³ Praeitis. I tomas. Leidžia Lietuvos Istorijos Draugija. Redaguoja Augustinas Janulaitis. Kaunas, 1930, IV+400 p.; Praeitis. II tomas. Leidžia Lietuvos Istorijos Draugija. Redaguoja Augustinas Janulaitis. Kaunas, 1933, 514 p.

⁹⁰⁴ GAIGALAITĖ, A. Mokslinė istorinė periodika nepriklausomoje Lietuvoje (1921–1940). *Istorija*, 2009, nr. 75, p. 40–51.

tarpu ketiname leisti „Praeitį“ 1 ar 2 tomų į metus)⁹⁰⁵ ir realybė. Aktyvesnės jaunujų istorikų pastangos nuo 1936 m. atnaujinti *Praeities* leidybą ir formatą rezultatų neatnešė⁹⁰⁶. Lituanistinės medžiagos paieškos neretai buvo aiškiai politiškai motyvuotos, stengiantis atverti istorinės Lietuvos raštijos įvairiomis kalbomis klodus ir tokiu būdu parodyti *garsią lietuvių tautos praeitį* – istorijos pažintiniai interesai buvo orientuoti į svetimųjų politikų ir jų iniciatyvas atliepančių istorikų tendencingumo kritiką ir ketinimą sukurti savarankišką, savą istoriografiją⁹⁰⁷. Neatsitiktinis šiame kontekste atrodo LR Prezidento kanceliarijos 1930 m. raštas *Praeities* redaktoriui A. Janulaičiui, nepaisant to, kiek plačiai būtų kalbama apie jo materialistines ar kairiąsias ideologines pažiūras⁹⁰⁸:

Jo Ekselencija Respublikos Prezidentas ir Ponia Prezidentienė dėkoja Ponui Profesoriumi už Lietuvos Istorijos Draugijos leidžiamą, Pono Profesoriaus redaguojamą „Praeities“ I tomą⁹⁰⁹.

Literatūroje atkreiptas dėmesys, kad A. Janulaičio straipsniuose, išspaudintuose *Praeityje*, ypač *įkyriai lietuvinamos* įvairių šalių politinių veikėjų pavardės⁹¹⁰. Nors tai ir būtų gana tolimas sąryšis, vis dėlto, simboliška, kad į *Praeities* žurnalą pirmieji iš jaunosios istorikų kartos *prasimušė* ne kartą, kitais atvejais, aiškiai politiškai angažuoti Lietuvos istorijos *lietuvintojai* J. Matusas ir A. Šapoka⁹¹¹.

LID veikla tarptautinio bendradarbiavimo srityje Sąjūdžio metais vertinta gana pozityviai, tačiau ir joje neapsieita be tam tikrų prieštaravimų. Pavyzdžiui, Aivas Ragauskas yra iškėlęs mintį, kad, matyt, kiek simptomatiška, jog mes nieko nežinome, ką LID valdybos pirmininko pavaduotojas, HMF Lietuvos istorijos katedros vedėjas Ig. Jonynas veikė 1932 m. liepą Hagoje vykusioje eilinėje *Tarptautinio istorijos mokslų komiteto* sesijoje. Mat Ig. Jonynas, užuot kur nors

⁹⁰⁵ JANULAITIS, A. „Praeities“ uždaviniai. *Praeitis*, I tomas. Red. Augustinas Janulaitis. Kaunas: Lietuvos Istorijos Draugija, 1930, p. III–IV.

⁹⁰⁶ LASINSKAS, P. Istorijos mokslas Vytauto Didžiojo universitete 1922–1940 metais. Vilnius, 2004, p. 288–291; JUZEFOVIČIUS, R. Lietuvos humanitarų mokslo... p. 112–114.

⁹⁰⁷ JANULAITIS, A. „Praeities“ uždaviniai... p. III–IV.

⁹⁰⁸ SELENIS, V. Lietuvos istorikų bendrija... Kaunas, 2008, p. 81–83.

⁹⁰⁹ JUZEFOVIČIUS, R. Lietuvos humanitarų mokslo... p. 111.

⁹¹⁰ GAIGALAITĖ, A. Mokslinė istorinė periodika... p. 42.

⁹¹¹ MATUSAS, J. (1930b, 1930c), ŠAPOKA, A. (1933a, 1933b, 1933c).

užsiminęs apie tos sesijos darbą, kaip entuziastingas sodininkas⁹¹², grįžęs iš kelionės parašė ir *Lietuvos aide* išspausdino straipsnį *Gėlių krašte (Ispūdžiai iš Olandijos)*⁹¹³.

Istorijos mokslo populiarizavimo srityje LID veiklą irgi būtų sunku įvertinti vienareikšmiškai. Originalių, autentiškų ir pirmaeilių eksponatų stoka leido LID valdybai į VDU prorektorius Blažiejaus Česnio (1884–1944) pristatytą Vytauto komitete iškilusį sumanymą surengti *plačią parodą Vytauto asmeniui ir jo laikotarpio Lietuvai atvaizduoti*, atsakyti iš esmės neigiamai. LID valdybos posėdžio išvada buvo gana vienareikšmė:

Taigi, tegalėtume sudaryti fotografiškai-bibliografišką Vytauto parodą, kurioje būtų primaišyti keli atsitiktiniai originaliniai eksponatai. Jei su tokia Vytauto paroda mėgintume kiek plačiau rodytis, tai tik sukompromituotume ir Vytauto jubiliejų ir apskritai⁹¹⁴.

Po penkerių metų to paties profesoriaus B. Česnio bute vyko pasitarimas dėl galimybės parašyti platesnę, solidesnę *Lietuvos istoriją* už tas, kurios egzistavo⁹¹⁵. Šio susitikimo fone reikia ieškoti A. Šapokos redaguotos *Lietuvos istorijos* pasirodymo ištakų, tačiau ir šiame susitikime LID valdybos nariai, vyresnieji istorikai A. Janulaitis, V. Biržiška ir Ig. Jonynas, samprotavo, kad, jų požiūriu, platesnei *Lietuvos istorijai* dar nėra pribrendę sąlygų: reikia pradėti nuo originalių studijų, monografijų, kurios suformuotų bendrąją lietuvišką Lietuvos istorijos koncepciją⁹¹⁶. Šie pavyzdžiai rodo, kad LID organizacinis branduolys turėjo savitą istorijos viziją, supratimą, kiek ir kada galima *istorijos sintezė* ar istorijos populiarizacija. Taigi, vertinant LID veiklą profesijos plėtotės požiūriu,

⁹¹² Plačiau apie tai žr.: DAUGIRDAITĖ-SRUOGIENĖ, V. Profesorius Ignas Jonynas, 1884–1954. *Aidai*, 1957, nr. 3, p. 127–134.

⁹¹³ RAGAUSKAS, A. VDU mokslininkai istorijos mokslo kongresuose 1918–1940 m. In *Vytauto Didžiojo universiteto ir Lietuvių Katalikų mokslo akademijos 70-metis*. Kaunas, 1993, p. 181–182.

⁹¹⁴ Prof. B. Česnio 1930 m. vasario 13 d. raštas LID pirmininkui, kuriame prašoma padėti paruošti Vytautui Didžiajam skirtą parodą, *LMAVB RS*, f. 267/2817, l. 1; svarstymai ir atsakymas į šį prašymą – 1930 m. kovo 8 d. *Lietuvos istorijos draugijos* valdybos posėdžio protokolas, *LMAVB RS*, f. 267/2815, l. 4.

⁹¹⁵ Prof. B. Česnio 1935 m. laiškas-kvietimas prof. dr. A. Janulaičiui dėl dalyvavimo pasitarime, kuriame bus svarstomos kolektyvinio veikalo *Lietuvos istorija* išleidimo galimybės, *LMAVB RS*, f. 267/346, l. 1–2.

⁹¹⁶ MERKYS, V. Konstantinas Jablonskis. Kaunas, 1991, p. 72–73; JUZEFOVIČIUS, R. Lietuvos humanitarų mokslo... p. 91–92.

neišvengiama tam tikrų prieštaravimų. Kita vertus, manytina, kad vienokios ar kitokios LID autoritetų pažiūros buvo gana nuoseklus tam tikros profesinės brandos, griežtos *lietuviškosios* metodinės mokyklos istoriografijoje iliustracija. Atitinkamai LID autoritetų santykis su jaunesniais, jau nepriklausomybės metais į istorinius tyrimus įsitraukiančiais istorikais nebuvo vienareikšmis. Be to, galima samprotauti, kad LID vadovybei tik iš dalies pavyko įsiklausyti į LID nario M. Biržiškos raginimus, išsakytus 1932 m. metiniame LID posėdyje, kad būtų verta į LID susirinkimus (tikėtina, ir į LID veiklą) labiau įtraukti ir *mūsų jaunos istorikus*⁹¹⁷. Praėjus septyneriems metams nuo minėto pasiūlymo, be kai kurių jaunuųjų mokslininkų, pradėjusių dirbti universitete ir tapusių LID nariais (Z. Ivinskis, A. Šapoka, J. Matusas, A. Vasiliauskas, J. Puzinas, A. Plateris), į draugijos veiklą įsitraukė tik du jaunieji istorikai (Konstantinas Avižonis ir V. Daugirdaitė-Sruogienė)⁹¹⁸.

A. Janulaitis įdėjo nemažai pastangų tam, kad LID taptų istorijos mokslo Lietuvoje *spiritus movens*, tačiau šios pretenzijos nebuvo vienareikšmiškai sėkmingos. Tam tikrų prieštaravimų, nenuoseklumų, kai žvelgiama į LID veiklą profesijos plėtotės požiūriu, išvengti nelengva. Kalbėdami apie istorikų profesinę bendriją LID veiklos kontekste, pastebime reikšmingą istorikų dalį, kuri niekuomet nepriklausė LID. Kai kurių jų santykis su LID svarbiausiais autoritetais nebuvo vienareikšmis. Toliau šiai tezei iliustruoti pasitelksime tik vieną pavyzdį.

⁹¹⁷ 1932 m. sausio 17 d. A. Janulaičio bute vykusio metinio LID posėdžio protokolas, *LMAVB RS*, f. 267/2815, l. 6–7.

⁹¹⁸ Organizacijų statistikos žinios [žinios apie LID, suteiktos 1939 m. lapkričio 5 d.], *LCVA*, f. 1367/1/390, l. 33–34.

II.3.3. Istorikas autoritetų šešėlyje: Juozo Jakšto atvejis

Įvairiu laiku *Lietuvos istorijos draugijai* priklausė 26 nariai⁹¹⁹. Žinoma, ne visų jų veikla draugijoje buvo vienodai reikšminga ir aktuali. Nemažos dalies tikrųjų narių priklausomybė LID buvo daugiau formali, nei reali (Levas Karsavinas, Jonas Yčas, Jonas Totoraitis ir kt.). Kita vertus, gana platus institucinių ir neinstitucinių istorikų ratas nebuvo formaliai susijęs su LID veikla⁹²⁰. Kiekvieną iš čia minimų atvejų būtų galima nagrinėti individualiai, tačiau šiame poskyryje pasitenkinsime paprastu klausimu – kokie buvo istorikų, nepriklaususių Lietuvos istorijos draugijai, intelektualiniai ir, numatomai, socialiniai santykiai su žinomais, išskirtinę vietą bendrijoje užimančiais LID autoritetais? Iliustracijai pasirinkome vieno iš *jaunujų istorikų* Juozo Jakšto atvejį, kuriuo remiantis ir vėl būtų galima grįžti prie klausimo – ar *Lietuvos istorijos draugija* tarpukariu buvo istorikų bendruomenės epicentras?

Savo studijų LU metu⁹²¹ J. Jakštas buvo tuometinio Lietuvos istorijos katedros vedėjo Jono Yčo (1880–1931) mėgstamas studentas. Būtent J. Yčas iš istorikų imponavo J. Jakštui studijų metais: <...> *Jonyno paskaitų nepatrauktas, apsiribojau vien prof. Yču tiek visuotinės, tiek ir Lietuvos istorijos studijoms*⁹²².

⁹¹⁹ Augustinas Janulaitis (1878–1950), Ignas Jonynas (1884–1954), Pranas Tarasienka (1892–1962), Vaclovas Biržiška (1884–1956), Konstantinas Jablonskis (1892–1960), Levas Karsavinas (1882–1952), Jonas Yčas (1880–1931), Jonas Totoraitis (1872–1941), Petras Klimas (1891–1969), Paulius Galaunė (1890–1988), Eduardas Volteris (1856–1941), Mykolas Rōmeris (1880–1945), Juozas Tumas-Vaižgantas (1869–1933), Mykolas Biržiška (1882–1962), Pelikšas Bugailiškis (1883–1965), Vytautas Steponaitis (1893–1957), Zenonas Ivinskis (1908–1971), Adolfas Šapoka (1906–1961), Jonas Matusas (1899–1962), Konstantinas Avižonis (1909–1969), Antanas Vasiliauskas (1902–1974), Jonas Puzinas (1905–1978), Vanda Daugirdaitė-Sruogienė (1899–1998), Marija Urbšienė (1895–1959), Aleksandras Plateris (1913–1954), Povilas Spudis (1896–1944).

⁹²⁰ Iš tarpukario Lietuvos istorikų, nepriklaususių *Lietuvos istorijos draugijai*, galima paminėti Antaną Alekną, Mariją Arcimavičienę, Jurgį Baltrušaitį, Valentina Dėdiną, Praną Dovydaitį, Bronių Dundulį, Juozą Jakštą, Juozą Grinių, Alfonsą Koncę, Antaną Kučinską, Ivaną Lappo, Praną Penkauską, Simą Sužiedelį, Paulių Šležą, Povilą Štuopį, Augustiną Voldemarą, Mariją Krasauskaitę, Juozą Purickį, Praną Čepėną, Juozapą Stakauską, Mariją Ruginienę, Jonę Deveikytę-Navakienę ir kt.

⁹²¹ LU HMF Jakštas su pertrauka studijavo 1923–1929 m.

⁹²² JAKŠTAS, J. *Mano istorijos mokslo kelias*. Vilnius, 1992, p. 16. Pastebėtina, kad iš išlikusių J. Jakšto egzaminų lapų matyti, jog mažiausius egzaminų įvertinimus jis gavo iš tų dalykų, kuriuos dėstė Ig. Jonynas (1926 m. rugsėjo mėn. *Rusų istorijos* ir *Lenkų istorijos* egzaminus Jakštas išlaikė *patenkinimai*). Pgl. LCVA F. 631/10/96 Juozo Jakšto diplominis darbas, egzaminų ir įskaitų lapai, l. 62, 67; tai, beje, buvo patys žemiausi įvertinimai iš visų 23 egzaminų, kuriuos J. Jakštas išlaikė LU, pgl., J. Jakšto 1929 m. sausio

J. Yčas pasiūlė tiek tam tikras studijų kryptis, tiek rūpinosi stipendija J. Jakštui, rekomendavo jį istorijos studijoms užsienyje pagilinti⁹²³. Dvejus mokslo metus (nuo 1929 m. rudens) J. Jakštas gilino žinias Vokietijoje. Izidoriaus Tamošaičio patariamasis, J. Jakštas kreipėsi į prof. Levą Karsaviną, kuris pasiūlė J. Jakštui parašyti rekomendaciją nuvykus į Berlyną kreiptis į žinomą Berlyno universiteto medievistą Albertą Brackmanną (1871–1952)⁹²⁴. Būtent pas jį J. Jakštas pradėjo ir buvo bebaigęs rengti savo disertaciją iš Lietuvos istorijos srities (iš Vytenio ir Gedimino laikų)⁹²⁵. Kai 1931 m. J. Jakštas gilino savo studijas Vienoje pas prof. Alfonsą Dopschą (1868–1953), kurio kontinuiteto teorija jis susidomėjo dar studijuodamas Berlyne, tą metų gruodžio mėn. mirė J. Yčas⁹²⁶. Pasikeitė Lietuvos istorijos katedros vedėjas. Juo tapo Ignas Jonynas, kuris turėjo savų favoritų. Šiose specifinėse *istorikų lauko* aplinkybėse galima ieškoti J. Jakšto pažintinių interesų kaitos prielaidų. Nors savo diplomini darbą J. Jakštas buvo parašęs iš visuotinės istorijos srities⁹²⁷, disertacijai jis pasirinko Lietuvos istorijos tematiką (Vytenio ir Gedimino laikus). Kaip universiteto stipendininkas⁹²⁸, parašęs disertaciją iš Lietuvos istorijos srities ir tapdamas konkurentu kitiems kandidatams, J. Jakštas ilgainiui galėjo pretenduoti užimti Lietuvos istorijos katedros asistento vietą.

14 d. aukštojo mokslo baigimo liudijimas, LCVA, f. 391/7/1991; Mokytojo J. Jakšto asmens byla, ten pat, l. 13, 13 atv.

⁹²³ JAKŠTAS, J. *Mano istorijos mokslo kelias*. Vilnius, 1992, p. 18.

⁹²⁴ Albertas Brackmannas buvo vienas žinomiausių tuometinių vokiečių istorikų, lyderiausių ir koordinavusių Rytų Europos, vadinamojo Ostforschung'o, tyrimų sritį. Pažymėtina, kad būtent pas Albertą Brackmanną, kuris 1913–1920 m. buvo Karaliaučiaus universiteto profesorius, *tobulinosi* ir savo disertaciją apie Simoną Grunau rengė ir Jonas Yčas (Žr.: YČAS, J. *Simono Grunau, XVI amžiaus kronisto reikalu* (atspausdinta iš *Švietimo darbas*, nr. 3–6, 1922 m.), Kaunas, 1922, 66 p. (apie J. Yčo sąryšį su A. Brackmannu p. 23); taip pat žr.: Jono Yčo curriculum vitae. Kn.: Lietuvos archyvai. [Kn.] 4: Prie Lietuvos universiteto ištakų. Vilnius, 1992, p. 144–145).

⁹²⁵ Autobiografijoje j. Jakštas akcentuoja, kaip vyko disertacijos rengimas, kaip jis bendravo su A. Brackmannu ir kokie buvo disertacijos rengimo eigoje vokiečių istoriko vertinimai, pastabos ir abejojimai. Berlyno universitete J. Jakštas taip pat klausė tokių žinomų profesorių, kaip Fr. Meinecke, N. Hartmannas ir E. Sprangeris, paskaitų (Žr.: JAKŠTAS, J. *Mano istorijos mokslo kelias*. Vilnius, 1992, p. 19–24).

⁹²⁶ JAKŠTAS, J. *Mano istorijos mokslo kelias*. Vilnius, 1992, p. 24–25. Taip pat žr.: J. Jakšto nekrologą J. Yčui: JAKŠTAS, J. Prof. J. Yčui mirus. In *Vairas*, 1932, nr. 2., p. 257–258.

⁹²⁷ J. Jakšto diplominis darbas *Grigalius VII. Jo gyvenimas ir darbai*, 1928 m. pateiktas HMF įvertinimui, buvo galutinai įvertintas 1929 m. sausį. J. Yčo įvertinimas buvo *labai gerai*, Ig. Jonyno – *gerai*, V. Krėvės-Mickevičiaus – *labai gerai*. Pgl. Juozo Jakšto diplominis darbas, egzaminų ir įskaitų lapai, LCVA, f. 631/10/96, l. 1–61, 62–69, 70–72.

⁹²⁸ *Stipendininko Juozo Jakšto asmens byla*, LCVA, f. 391/9/346, l. 1–33.

Tačiau naujasis Lietuvos istorijos katedros vedėjas (Ignas Jonynas), kaip minėta, turėjo kitų prioritetų, kurie gana aiškiai buvo išdėstyti 1932 m. birželio 3 d. laiške kitam *jaunajam istorikui*, tuo metu pasinaudojus Čekoslovakijos vyriausybės stipendija studijavusiam Prahoje, Adolfui Šapokai:

Mano brangusis, Feci quod potui⁹²⁹. Tamsta esi išrinktas asistentu prie Lietuvos istorijos katedros <...> Nėra vilties, kad etatai būtų padidinti, o jeigu etatinės vietos būtų užimtos, tai kaip įstoti į universitetą? P. Jakštas yra universiteto stipendininkas. Ar šiaip, ar taip universitetas, kuris jam stipendiją buvo davęs, yra prieš vyriausybę atsakingas už tinkamą stipendijos išnaudojimą. Jeigu p. Jakštą priimti asistentu prie Lietuvos istorijos katedros, Tamstai kelias prie mano gyvos galvos būtų uždaras. Aš neradau bent tuo tarpu kitos išeities, kaip Tamstą jau dabar siūlyti asistentu <...>⁹³⁰.

Šiame kontekste suvokiant tuometinę situaciją, galima suabejoti, ar vien dėl akademinų griežtų disertacijoms keliamų reikalavimų pirmoji su A. Brackmanno pagalba rašyta J. Jakšto disertacija, pavadinta *Vokiečių ordino ir Lietuvos santykiams Vytenio ir Gedimino laikais* (pateikta HMF tarybai 1932 metais)⁹³¹, vertintojų buvo atmesta kaip netinkama ir rekomenduota ją iš esmės perdirbti. Nepaisant kai kurių įtikinamų ir argumentuotų J. Jakšto disertacijos trūkumų išryškavimo Ig. Jonyno parengtoje darbo recenzijoje, su kuo dalinai savo autobiografijoje (rašytoje 1984 m.) sutiko ir pats disertacijos autorius⁹³², atsiliepimo visuma turėjo ir tam tikros tendencijos, buvo pernelyg smulkmeniška ir priekabi⁹³³. Dar griežčiau J. Jakšto disertacija buvo įvertinta Ig. Jonyno bičiulio Augustino Janulaičio atskiroje *Nuomonėje dėl J. Jakšto disertacijos: Disertacijai statyčiau tokį reikalavimą: ji turi pilnai ir visiškai išaiškinti tyrinėjamąjį dalyką*,

⁹²⁹ Lotynų k. – *Padariau, ką galėjau*.

⁹³⁰ JONYNAS I. Istorijos baruose. Vilnius, 1984, p. 256–257.

⁹³¹ JAKŠTAS, J. *Mano istorijos mokslo kelias*. Vilnius, 1992, p. 25.

⁹³² Ten pat, p. 26, 28.

⁹³³ Bendra Ig. Jonyno kritikos strategija atsiliepime: kai kurie J. Jakšto teiginiai *nieko* nesako; vietomis įžvelgiamas *precizijos trūkumas*; kai ką reikia *pagilinti*, kai kur jaučiasi *paviršutiniškumas*; autorius *viską yra paėmęs per daug siaurame fone*; trūksta platesnės *politinės perspektyvos*; autorius apeina kai kuriuos svarbius klausimus, skirdamas jiems per mažai dėmesio; autorius *per daug pasitiki literatūra* ir nepasitikrina, neatsižvelgia į šaltinius; darbe nėra naujų mokslinių išvadų. Pgl. *Ig. Jonyno pranešimas HMF Tarybai apie Juozo Jakšto disertaciją „Vokiečių ordinas ir Lietuva Vytenio ir Gedimino metu“* (1934, sausio 15 d.), LMAVB RS, f. 267/1329, l. 12–18.

*dėl temos – turi būti ar nauja medžiaga ar naujas jos pertvarkymas. Šitų reikalavimų ji [J. Jakšto disertacija] neatitinka <...>*⁹³⁴. Disertacijos vertintojai pabrėžė, kad darbas buvo parengtas pernelyg skubotai, per daug paremtas prielaidomis, per greitai darantis apibendrinimus. Akivaizdžiai su tam tikru nuogaštavimu J. Jakštas prisiminė tą 1934 m. balandžio 27 d. HMF tarybos posėdį, kuriame buvo svarstoma jo disertacija:

Fakulteto tarybai ne tiek recenzijos svėrė, kiek žinovų sprendimas – už ar prieš. Prof. Jonynas nieko nesiūlė. Tuo stebėjosi ir dekanas Krėvė. Aiškiai neigiamai kalbėjo prof. Janulaitis, gal tik pavartęs ir neskaitęs⁹³⁵.

Praėjus kelioms dienoms po neigiamo HMF tarybos balsavimo, J. Jakšto sutiktas fakulteto dekanas Vincas Krėvė-Mickevičius sakęs jaunajam mokslininkui:

Tavo nelaimė, kad mirė Yčas, jis tave rekomendavo, ir mes davėm stipendiją. O šitie tavęs nepažįsta. Mes duodam tau dviejų semestrų atostogas su alga parašyti disertacijai tik iš visuotinės istorijos. O šitą tavo darbą mes išspausdinsime fakulteto žurnale „Senovė“⁹³⁶.

Tokiu būdu nuo 1934 m. spalio J. Jakštas vėl vyko į Vieną *pas pamėgtą profesorių Dopschą* ir ėmėsi rengti naują, visuotinės istorijos srities disertaciją. J. Jakštas, *pasimokęs* iš pirmojo darbo istorijos, dabar rinkosi tokią temą, kur būtų kur kas daugiau šaltinių, mažiau kontroversijų, priešingų traktuočių, kaip pats atsiminimuose sakė, *labiau dėstomąją, o ne nagrinėjamąją* (kaip pirmojo darbo) temą. Pirmame darbe reikėjo kai ką įrodinėti, atremiant priešingas nuomones, o antrame darbe *reikėjo būti daugiau šaltinių komentatorium*⁹³⁷. Žymiai lengviau,

⁹³⁴ A. Janulaičio 1934 m. kovo mėn. verdiktas J. Jakšto disertacijai buvo vienareikšmis: *Į nagrinėjamą studiją daug darbo įdėta, gausiai sunaudota literatūra, tačiau šioj formoj, kol nebus perdirbta, priimti šitą darbą į disertaciją negalima*. J. Jakšto disertacijai, anot A. Janulaičio, buvo būdingi šie trūkumai: pasirinktai temai trūko vieningumo, studija buvo sudaryta tarytum iš 5 atskirų straipsnių, svarstomieji studijoje dalykai nebuvo nauji (nebuvo nei naujos medžiagos, nei naujų išvadų), į kai kuriuos klausimus, į kuriuos gilintasi darbe, atsakymai nebuvo pateikti. (Žr.: A. Janulaičio *Nuomonė dėl J. Jakšto disertacijos „Vokiečių ordinas ir Lietuva Vytenio ir Gedimino laikais“*, (1934 m. kovo mėn.), LMAVB RS, f. 267/1329, l. 7–8.

⁹³⁵ JAKŠTAS, J. *Mano istorijos mokslo kelias*. Vilnius, 1992, p. 26.

⁹³⁶ Ten pat. Prof. L. Karsavino redaguojamame žurnale *Senovė* Jakšto pirmoji disertacija pasirodė 1935–1936 m. (Žr.: JAKŠTAS, J. *Vokiečių ordinas ir Lietuva Vytenio ir Gedimino metu*. In *Senovė*, 1935, t. 1, p. 125–157 (I–II skyriai); 1936, t. 2, p. 3–59 (III–V skyriai)).

⁹³⁷ JAKŠTAS, J. *Mano istorijos mokslo kelias*. Vilnius, 1992, p. 27.

pasak paties autoriaus, parašytą antrąją disertaciją, pavadintą *Vakarų krikščionių mintys apie Romos imperiją iki V amžiaus*⁹³⁸, pateiktą HMF 1936 m. pabaigoje ir atspausdintą 300 egz. tiražu 1937 m.⁹³⁹, J. Jakštas apgynė 1938 m. gegužės 28 d. HMF posėdyje⁹⁴⁰. Nors šį naują darbą aukštai įvertino kvalifikuoti recenzentai, pabrėždami studijos tarpdisciplininį charakterį⁹⁴¹, tačiau vienokia ar kitokia nuoskauda, gal labiau refleksija, dėl šios *dviejų disertacijų istorijos* J. Jakštui liko: Visuotinės istorijos 288 puslapių veikalą parašiau daug lengviau ir greičiau kaip aną Lietuvos istorijos 80 puslapių. Tačiau šitą trumpą darbą supratingas istorikas turėtų palaikyti vertingesniu už aną visuotinės istorijos⁹⁴².

Pažymėtina, jog Levas Karsavinas, Zenono Ivinskio liudijimu, vėliau yra ne kartą teigęs, kad J. Jakšto pirmoji disertacija kai kuriuo atžvilgiu buvo geresnė už antrąją⁹⁴³. Panašu, kad J. Jakšto *pirmosios disertacijos istoriją* galima vertinti taip pat ir iš tam tikros *nesusikalbėjimo, nebendramačio dalykų matymo* perspektyvos,

⁹³⁸ JAKŠTAS, J. *Vakarų krikščionių mintys apie Romos imperiją iki V amžiaus: istorinė – literatūrinė studija*. Disertacija Vytauto Didžiojo Universiteto Humanitarinių Mokslų fakulteto daktaro laipsniui įgyti. Kaunas, 1937, 315 p.

⁹³⁹ JAKŠTAS, J. *Mano istorijos mokslo kelias*. Vilnius, 1992, p. 29; naujasis J. Jakšto darbas taip pat buvo išspausdintas ir žurnale *Senovė* (Žr.: JAKŠTAS, J. *Vakarų krikščionių mintys apie Romos imperiją iki V amžiaus*. In *Senovė*, 1937, t. 3, p. 9–311).

⁹⁴⁰ Prieš šį posėdį HMF buvo išrinkta komisija (susidedanti iš V. Krėvės-Mickevičiaus, L. Karsavino ir Ig. Jonyno) naujam J. Jakšto darbui įvertinti. Formaliai galima spręsti, kad įvertinimą rašė visuotinės istorijos specialistas L. Karsavinas. Atsilepime akcentuoti kai kurie metodiniai darbo trūkumai, tačiau padaryta išvada, jog *veikalas yra neabejotinas indėlis į mokslinę II–IV amžių istoriją, lygiai vertingas tiek Romos imperijos, tiek Viduramžių istorikui, ir visiškai priimtinas kaip disertacija visuotinės istorijos daktaro laipsniui gauti*, pgl. HMF Komisijos, išrinktos p. Jakšto darbui (*Vakarų krikščionių mintys apie Romos imperiją iki V amžiaus. Istorinė – literatūrinė studija*) įvertinti, Protokolas (1937–04–11), *LMAVB RS*, f. 267/1330, l. 1–3.

⁹⁴¹ Pavyzdžiui, J. Stakauskas savo recenzijoje akcentavo, kad temos specialumas ir visapusiškumas reikalavo iš autoriaus *būti ne vien istoriku*: prireikė filosofinių pažiūrų analizės, lotynų literatūros istorijos, filologinių klausimų sprendimo bei Šv. Rašto egzegzės problemų išmanymo (Žr.: STAKAUSKAS, J. [Rec.] [J. Jakštas, *Vakarų krikščionių mintys apie Romos imperiją iki V amžiaus: istorinė – literatūrinė studija*]. In *Vairas*, 1938, nr. 11, p. 701–703).

⁹⁴² J. Jakštas atsižvelgė į istoriografinę tradiciją, pažvelgė, kaip vertintas jo darbas iš Vytenio ir Gedimino laikų, kokie autoriai naudojosi ar bent minėjo jo darbą. Tai, kad jo darbas įsiterpė tarp žinomų rusų ir vokiečių istorikų darbų iš Gedimino laikų ir buvo matomas, pastebimas istoriografijoje, J. Jakštui tampa netiesioginiu argumentu, kad galbūt jo pirmoji disertacija nebuvo verta tokio griežto neigiamo verdikto (nors tiesiogiai to klausimo autorius nekelia), Pgl. JAKŠTAS, J. *Mano istorijos mokslo kelias*. Vilnius, 1992, p. 26–29. Taip pat atkreiptinas dėmesys į tai, kad J. Jakštas savo biografijos apžvalgoje pirmosios disertacijos sumanymui, rašymui, redagavimui, vertimui etc. skiria kur kas daugiau dėmesio (p. 17–18, 19–22, 23–25, 29–30) nei antrajai disertacijai (p. 26–27, 29–30), už kurią jam buvo suteiktas daktaro laipsnis.

⁹⁴³ IVINSKIS, Z. Adolfo Šapokos darbai Lietuvos istorijos srityje. In *Aidai*, 1961, nr. 6 (241), p. 355–357.

o šis nebedramatiškumas dar kartą paryškina tai, kad Kauno istorinė mokykla nebuvo homogeniška.

J. Jakšto pažintinių interesų kaitos prielaidų galima ieškoti ir bendresnėje HMF atmosferoje, tam tikroje favoritų ir etatų politikoje. Panašu, kad būtent dėl jos J. Jakštas atsisakė kai kurių pretenzijų – patekti į Lietuvos istorijos katedrą ar užsiimti Lietuvos istoriją liečiančiais kursais, būnant Visuotinės istorijos katedros dėstytoju apsiginti Lietuvos istorijos srities disertaciją. Tai iš dalies sutapo ir su paties J. Jakšto polinkiais (visuotinės istorijos, istoriosofijos pamėgimu), kai nuo 1932 m. rudens jis pradėjo dirbti Visuotinės istorijos katedroje, kuriai vadovavo L. Karsavinas. Kita vertus, neatmestina galimybė, kad būtent tokia individualios biografijos tėkmė jeigu ne paskatino, tai bent sustiprino J. Jakšto įdirbius istorikos ir istorijos filosofijos srityje.

Nors ši J. Jakšto dviejų disertacijų istorija tiesiogiai niekaip nesusijusi su LID veikla, tačiau reikia prisiminti, kad svarbiausi pirmos disertacijos vertintojai žinovai, be savo universitetinių etatų, buvo dar ir svarbiausi LID lyderiai – A. Janulaitis ir Ig. Jonynas. Šiuo požiūriu J. Jakšto atvejis, regis, gali būti nebloga iliustracija kaip specifiniame, ypatingame lauke, kuriame, pasak Pierre'o Bourdieu⁹⁴⁴, vyksta kova už mokslinės kompetencijos monopoliją, LID lyderiai sugebėjo kontroliuoti *lauko pasipildymo* procesus, vienus jaunuosius proteguodami, o kitus palikdami savo autoritetų šešėlyje.

II. 4. Istoriografijos augimo socialinės potekstės ir sunkumai

XX a. pirmajame dešimtmetyje didžiulės carinės Rusijos imperijos pakraščio lietuviškuose kaimuose arba miesteliuose gimė vėliau išryškėjusios *jaunųjų istorikų* kartos atstovai⁹⁴⁵. Tuo metu Lietuvoje dar nebuvo tokių, kurie išdrįstų

⁹⁴⁴ BOURDIEU, P., WACQUANT, L. J. D. *Įvadas į refleksyviąją sociologiją*. Vilnius, 2003, p. 32–40.

⁹⁴⁵ Keletas istorikų ir tos pačios kartos paralelinių mokslų atstovų: Juozas Ambrazevičius, Konstantinas Avižonis, Jonas Balys, Bronius Dundulis, Jonas Grinius, Zenonas Ivinskis, Juozas Jakštas, Kostas

save vienareikšmiškai vadinti istorikais⁹⁴⁶. Tai, kas buvo pavadinta *istoriografija be istorikų* (žr. II.1), plėtojo kunigai, teisininkai, literatai, gydytojai, mokytojai ir kiti visuomenės veikėjai. Per kelis dešimtmečius situacija taip radikaliai pasikeitė, kad tapo įmanoma save įvardinti kultūros istoriku, literatūros istoriku, teisės istoriku, archeologu, paleografu, diplomatijos ar numizmatikos specialistu, pagaliau – tiesiog istoriku. Kokie procesai ženklino šį radikalų posūkį Lietuvos istoriografijoje, kokios buvo istoriografijos plėtros ir augimo socialinės potekstės ir problemos – šio skyriaus išėities taškas.

II.4.1. Istoriografijos plėtros pobūdis: veiksniai ir formos

Jaunieji istorikai intensyviai pradėjo reikštis ketvirtajame dešimtmetyje, t. y. tuo laiku, kai daugelyje tarpukarinės Lietuvos kultūros sričių pastebima tam tikra pažanga. Būtent todėl daugiausia per jaunosios istorikų kartos veiklos kontekstus čia bus žvelgiama į istoriografijos augimą ir tą augimą stabdančius, sulaikančius reiškinius. Žinoma, istoriografijos augimas nėra vienareikšmis procesas, ir žvelgti į jį galima daugeliu požiūrių. Tačiau, regis, vienas svarbiausių čia esti laiko (t. y. tam tikros kartos raiškos erdvės), sociokultūrinių aplinkybių slinkčių momentas. Todėl būtent karta pasirodo kaip itin tinkama kategorija. Antra vertus, neįmanoma atsakyti į tam tikrus klausimus, žvelgiant vien į istorikų bendriją kaip tokią. Kartais privalu turėti galvoje ir platesnį humanitarinių ir socialinių mokslų raiškos ir sklaidos lauką. Daugelis aplinkybių, priežasčių ar veiksnių mokslo plėtotėje nėra būdingi tik istorijos mokslui ar istorikams. Jie dažnai pasirodo bendri visai humanitarų bendruomenei, o dažnai ir apskritai akademinėi bendruomenei. Todėl, kalbant apie istoriografijos plėtros, augimo procesus, turėtini galvoje ne tik tiesiogiai su istorijos mokslu ir istorikais susiję reiškiniai. Kiek platesnė žvilgsnio

Korsakas, Antanas Maceina, Vincas Maciūnas, Povilas Pakarklis, Jonas Puzinas, Antanas Salys, Juozapas Stakauskas, Adolfas Šapoka, Antanas Vasiliauskas ir kt.

⁹⁴⁶ Tai akivaizdžiai atsiskleidžia peržiūrėjus Lietuvių mokslo draugijos, veikusios Vilniuje nuo 1907 m., narių užsiėmimų sąrašus, skelbtus draugijos leidinyje *Lietuvių tauta* 1907–1914 m.

perspektyva į istoriją ir jai artimas ar gretutines specialybes, į kai kurių tam metui naujų žinojimo sričių⁹⁴⁷ klostymosi kontekstus gali padėti kontekstualiau pažvelgti ir į istorijos mokslo būklę, plėtotės sąlygas ir problemas. Kartos ir kiek platesnės perspektyvos aspektai sudarys svarstomos istoriografijos augimo problematikos pagrindą.

Vyresnioji istorikų ir gretutinių specialybių atstovų karta, kurios atstovai sudarė Aukštųjų kursų, vėliau Lietuvos universiteto Kaune fakultetų mokomojo personalo branduolius, buvo dar *daugiadarbiai* (pvz., Jonas Totoraitis, Jonas Yčas, Ignas Jonynas, Eduardas Volteris ir kt.) arba gana greitai įsitraukė į kitas veiklos sritis (pvz., Petras Klimas, Augustinas Voldemaras)⁹⁴⁸. Dažnai akcentuota, kad vienas svarbiausių uždavinių, keliamų mokomajam personalui Lietuvos universitete, buvo parengti naują tyrinėtojų kartą, gebėsiančią atnaujinti, praturtinti ir praplėsti istorijos mokslą ir istorikų gretas. Nors buvo daugybė problemų mokslo institucionalizacijos fazėje, pradedant tinkamų specialistų problema, baigiant mokslinės literatūros stokos klausimais, vis dėlto rezultatas netrūkus tapo matomas – mažiau nei po dešimtmečio jau buvo paruošti pirmieji nepriklausomos Lietuvos Respublikos sąlygomis subrendę *jaunieji istorikai*. Vienaip ar kitaip, būtent Zenono Ivinskio, Juozo Jakšto ir Vinco Trumpos kartai šiame (istoriografijos augimo patirčių) procese teko išskirtinis vaidmuo. Savo akademines studijas pradėjusi jau nepriklausomos Lietuvos universitete, dažnai žinias gilinusi užsienio mokslo institucijose, ši karta tapo ne tik humanitarinių

⁹⁴⁷ Tokiomis su istorija persipinančiomis, gana naujomis žinojimo sritimis tarpukario Lietuvoje galima laikyti ne vieną discipliną: pvz., tautotyra (etnologija, tautosaka) (J. Baldžius, J. Balys), archeologija (J. Puzinas), literatūros istorija ir kultūros istorija (V. Maciūnas), sociologija (P. Dielininkaitis), žurnalistika (J. Keliuotis), menotyra ir meno istorija (J. Baltrušaitis, H. Kairiūkštytė-Jacimienė, M. Vorobjovas) ir t. t.

⁹⁴⁸ Taip ne vienas tarpukario jaunesnės kartos istorikas yra charakterizavęs savo dėstytojus. Plg.: IVINSKIS, Z. *Lietuvos istorija: iki Vytauto Didžiojo mirties*, Vilnius, 1991, p. 59; PUZINAS, J. Prof. E. Volterio nuopelnas lietuvių kultūrai. In *Naujoji Lietuva*, 1941, nr. 254, p. 3. Apie tai, kad valstybės kūrimo pradžioje buvo nedaug šansų, jog istorikai liks nuošalyje nuo svarbiausių įvykių ir atsidės vien istoriko darbui žr.: JANUŽYTĖ, A., Tarptautinis Lietuvos istorikų bendradarbiavimas XX a. pradžioje. In *Lietuva ir pasaulis: bendradarbiavimas ir konfliktas*. Vilnius, 2000, p. 213–215. Autorė susumuoja, kad diplomatinis darbas, valstybinė tarnyba (dažniausiai URM) bei darbas neuniversitetinėse švietimo institucijose buvo populiariausios veiklos tarp vyresnės kartos istorikų valstybės kūrimosi pirmuoju dešimtmečiu.

mokslų Lietuvoje profesionalizacijos ir specializacijos šaukliais, bet ir svarbia profesinės brandos išbandymo grandimi. Pagilinus studijas užsienyje, šios kartos atstovų atėjimas į universitetą buvo ženklus įvykis svarbiausios mokslinės institucijos gyvenime. Kai į Lietuvos universitetą atėjo *naujas Lietuvos mokslo derlius*: Pranas Skardžius, Antanas Salys, Juozas Jakštas, Adolfas Šapoka, Vincas Maciūnas, Jonas Puzinas ir kt., anot ketvirtojo dešimtmečio antroje pusėje studijavusio liudininko Vinco Trumpos, atmosfera gerokai pasikeitė: jaunieji gerokai skyrėsi nuo vyresniųjų kolegų savo pedagoginėje veikloje – laisviau bendravo su auditorija, jų paskaitų metu buvo daugiau dinamizmo, pratybas stengėsi organizuoti vakarietišku pavyzdžiu, mažinant atstumą tarp studento ir dėstytojo⁹⁴⁹. Tai buvo pirmieji Lietuvos universiteto ugdytiniai, gavę ir valstybines stipendijas studijoms Vakaruose. Į istoriografijos plėtrą įmanoma žvelgti tik kaip į kompleksinį, daugiabriaunį fenomeną, paliečianti įvairius mokslo sklaidos dėmenis. Toliau bus žvelgiama į istorijos įsitvirtinimo (legitimacijos) visuomenėje procesą, specialaus (istoriko) išsilavinimo, studentų skaičiaus ir gavusių valstybines stipendijas studijoms užsienio institucijose plėtrą, taip pat į įvairių profesinės komunikacijos formų atsiradimą. Šiame skyriuje taip pat klausiama – kaip dar būtų galima žvelgti ir kaip analizuoti istoriografijos augimą? Pagaliau, įsigilinama į problemas ir veiksnius, kurie apsunkino ar ribojo istoriografijos, istorijos mokslo augimą tiek kokybine, tiek kiekybine prasme.

Kaip teigia mokslo istorikai ir mokslo sociologai, kiekviena disciplina kovoja už savo egzistenciją, įsitvirtinimą, ieškodama pripažinimo, intelektualinio pastiprinimo, žmogiškų ir finansinių išteklių – kiekviena disciplina siekia karjeros akademinėje bendruomenėje ir visuomenėje. Užgimusiai sunkiose XIX a. antrosios pusės tautinio judėjimo sąlygose, lietuviškajai istoriografijai trūko daug ko. Tačiau atsiradus valstybei, universitetui, studijoms Vakaruose ji ženkliai keitėsi. Istorijos reikalingumo tautai, visuomenei imperatyvas buvo pagrįstas jau

⁹⁴⁹ TRUMPA, V. Jonas Puzinas – mokslininkas ir visuomenininkas. In Trumpa, V. *Apie žmones ir laiką*. Vilnius, 2001, p. 247–250.

XIX a. pabaigos tautinėje ideologijoje ir atskirų kūrėjų darbuose⁹⁵⁰. Po Didžiojo karo *istorija* Lietuvoje ieškojo naujų karjeros kelių ir įsitvirtinimo visuomenėje pavidalų. Įsitvirtinimas bibliotekose, pradedant bibliotekine bibliografijos klasifikacija (toliau – BBK) ir baigiant asmeninių kolekcijų plėtra, galėtų būti viena iš raidos krypčių.

Gausėjant istorinių knygų ir istorinių publikacijų periodikoje *istorija* prieškariu stabiliai įsitvirtino ne tik BBK, bet ir einamojoje Lietuvos bibliografijoje⁹⁵¹. Ji įgavo savo apibrėžtą vietą bibliotekose, knygų rinkoje ir, žinoma, knygynuose⁹⁵². Tą plėtros procesą neblogai charakterizuoja XX a. trečiojo dešimtmečio antroje pusėje–ketvirtajame dešimtmetyje Lietuvoje pradėtos rengti specialiosios istorinės bibliografijos. Būtent tuo laikotarpiu pasirodžiusios teminės retrospektyvinės rodyklės buvo skirtos lietuvių religijos ir mitologijos klausimams, kunigaikščiui Vytautui ir jo periodui, Vilniaus kraštui, Mažajai Lietuvai, Lietuvos nepriklausomybės kovoms, Lietuvos archeologijai ir etnografijai. Kitaip sakant, plėtoti istoriniai-bibliografiniai darbai lituanistine tematika⁹⁵³, taip pat su *istorija* susijusi kraštotyrinė bibliografija⁹⁵⁴, pagaliau ir einamoji Lietuvos istorijos

⁹⁵⁰ P vz., *Pavasario balsai*. Paraszė St. Maironis. Tilžė [Peterburgas], 1895, 78 p.

⁹⁵¹ Pgl.: *Bibliografijos žinios*. 1928, Nr. 1, p. 18, 24–25; *Bibliografijos žinios*, 1936, nr. 6(54), p. 222–223, 238–241.

⁹⁵² Žvelgdami į knygų leidybos statistiką 1918–1940 m. matome, kad istorinių, geografinių bei biografinių knygų kartu Lietuvoje tuo metu pasirodė daugiau kaip 1400 (Žr.: GLOSIENĖ, A. Knygų leidyba Lietuvoje 1918–1940 m. In *Knygotyra*, 1991, nr. 17, p. 54).

⁹⁵³ Tokius darbus rengė V. Biržiška, Z. Ivinskis, A. Ružancovas, V. Steponaitis, J. Matusas, P. Tarasėnka ir kt.

⁹⁵⁴ Išskirtinė vieta čia tenka Marijai Mašiotaitėi-Urbšienei ir jos bibliografiniams darbams apie Vilnių ir Vilniaus kraštą, Klaipėdos kraštą, Suvalkų trikampį. 1927–1933 m. gyvendama Paryžiuje M. Mašiotaitė-Urbšienė pradėjo rengti lituanistinių knygų aprašus, vėliau aplankiusi Rygą ir ten suregistravo įvairiomis kalbomis parašytas knygas, skirtas Lietuvai. Vienas iš didžiausių jos parengtų darbų buvo retrospektyvinė rodyklė *Lituanistika Vakarų Europos kalbomis*, apimanti 1900–1932 m. knygas. Pgl. *Knygotyra: enciklopedinis žodynas*. Vilnius, 1997, (toliau – KEŽ) p. 376.

bibliografija⁹⁵⁵. Paraleliai šiems procesams augo tiek LU / VDU bibliotekos fondai, skirti lituanistikai⁹⁵⁶, tiek istorikų asmeninės kolekcijos.

Dabartinėje Lietuvoje pasirodė pirmosios recenzijos stambioms socialinių-humanitarinių mokslų studijoms, kurių atsiradimas Lietuvoje susiejamas ne tik su pastarųjų dviejų dešimtmečių socialine ir teorine transformacija (nemažai laiko prirėkė peržengti XIX a. lygmenyje įstrigusios sovietinės marksizmo versijos ribotumus ir parengti į šiuolaikinę Vakarų teorinę mintį orientuotus darbus), tačiau kartu su po 1990 m. prasidėjusia vakarietišku knygų bei kserokopijų gabenimo į Lietuvą tradicija⁹⁵⁷. Retrospektyviai atsigręžus į prieškarį Lietuvą, reikia pasakyti, kad tai ne naujas, o tam tikrais ciklais, tam tikrose visuomeninio kultūrinio Lietuvos gyvenimo fazėse pasikartojantis reiškinys tiek moksle, tiek istoriografijoje: XIX a. pabaigos–XX a. pradžios lietuvių tautinio išsivadavimo veikėjai, prieškario Lietuvos Respublikos mokslo ir kultūros žmonės darė neretai tą patį. Šio proceso (Vakarų kultūros ir mokslo recepcijoje) centre įvairiais laikotarpiais stovėjo filosofai, literatai, istorikai. Zenonas Ivinskis, be abejonės, yra vienas tų prieškario Lietuvos jaunosios kartos humanitarų, kurių iniciatyva tarpukario Lietuvos Respublikos sieną kertančių vakarietišku knygų kiekis buvo vienas įspūdingiausių. Užtenka žvilgtelėti į Z. Ivinskio asmeninės bibliotekos, kuri

⁹⁵⁵ Ją už 1928–1931 metus rengė Konstantinas Jablonskis ir spausdino *Praeities* žurnale (PRTS I, p. 384–396; PRTS II, p. 474–500). Plačiau apie Lietuvos istorijai skirtus bibliografinius darbus iki 1940 m. (Žr.: MIEŽINIENĖ, A. Lietuvos istorijos bibliografiniai šaltiniai (XIX a.–1940 m. laikotarpio darbų apžvalga). In *Knygotyra*, 1972, Nr. 2 (9), p. 111–117).

⁹⁵⁶ Įvairių prieškario Lietuvos institucijų bibliotekų komponavimo aplinkybės, rūpesčiai ir problemos sudaro platų medžiagos srautą, prie kurio plačiau nesustosime. Pasitenkinsime viena charakteringa iliustracija. Jaunųjų humanitarų kartos etnologas ir tautosakininkas Jonas Balys 1935 m. rugpjūčio 24 d. laiške iš Helsinkio rašė VDU bibliotekos direktoriui Vaclovui Biržiškai dėl knygų, kurios buvo atrinktos iš žinomo tautosakininko prof. Aukusti Roberto Niemio bibliotekos (dėl atrankos būdo, pargabenimo į Lietuvą ir kainų). Laiške, kuriame sakoma, kad knygos buvo atrinktos iškart jas priskiriant universiteto arba *Tautosakos archyvo* bibliotekai, priduriama – *Galbūt Archyvo daliai pateko viena kita folkloristinė knyga, kurios Biblioteka ir neturi, bet stačiai buvo neįmanoma dėl kiekvienos knygos versti katalogą ir žiūrėti ar ten yra U-to Bibliotekos signatūra <...> Manau, kad dėl to mes nesipešime. <...> Bibliotekai teko viso 950 knygų, Archyvui – 220.* (Žr.: J. Balio 1935 m. laiškas iš Helsinkio prof. V. Biržiškai, *LMAB RS*, f. 163–232, l. 2).

⁹⁵⁷ NORKUS, Z. (Rec.). Pirmasis lietuviškas sociologijos metateorijos veikalas. In *Sociologija. Mintis ir veiksmas*, 2005, nr. 2, p. 144–145.

liko Lietuvoje, knygų sąrašą⁹⁵⁸. Istoriko darbo sudėtine dalimi, Z. Ivinskiui dar besimokant Lietuvos universitete, tapo nuolatinis sekimas, registravimas naujai pasirodančių, ypač su Lietuvos istorija susijusių, darbų, kuris netrukus virto bibliografinių darbų pagrindu⁹⁵⁹. Daugelyje Z. Ivinskio korespondencijos vietų yra paliečiamas *knygų gabenimo į Lietuvą* klausimas⁹⁶⁰. Išskirtinis dėmesys *medžiagos akumuliacijos* procesui, kalbant apie Z. Ivinskį ir jo kartos istorikus, žinoma, dar nereiškia jokio ypatingo tos kartos išskirtinumo, nes domėtis savo specialybės naujausia literatūra bei stengtis įsigyti naujausius vienos ar kitos srities tyrimų rezultatus yra ne išskirtinis *normalaus mokslo* požymis, o jo kasdienybė. Visgi šis Z. Ivinskio kartos medžiagos paieškų ir domėjimosi naujomis knygomis *atvejis* yra charakteringas, žvelgiat į prieškarinio Lietuvos historiografiją platesniu požiūriu. Vos prieš dešimtmetį, Lietuvos Respublikos gyvavimo pradžioje, 1922 m. stažuotei į Miuncheną vykęs, vėliau Z. Ivinskio dėstytoju ir kolega LU / VDU buvęs Pranciškus Penkauskas (1888–1950) sunkioje pokarinėje situacijoje dar visai kitaip matė galimybę įpirkti užsienines istorines knygas. Jo ataskaitoje studijas Miunchene finansavusioms institucijoms, kurios rėmė stažuotę kaip pasirošimą dirbti istoriko darbą Lietuvos universitete,

⁹⁵⁸ Zenono Ivinskio asmeninės bibliotekos, saugomos Žemaičių dailės muziejuje, spaudinių Abėcėlinis katalogas. Plungė-Vilnius, 1998 (pažymėtina, kad vyresnieji profesoriai (pvz., Ig. Jonynas ir A. Janulaitis) turėjo dar gausnes asmenines bibliotekas). Ši knygų gabenimo į Lietuvą procesą implikuoja ir išlikę formalūs administraciniai dokumentai, kurių viename, pavyzdžiui, Z. Ivinskis prašo Lietuvos Respublikos finansų ministerijos Prekybos ir pramonės departamento (toliau – FMPPD) tarpininkauti dėl trijų dėžių knygų iš Karaliaučiaus įvežimo į Lietuvą (1934 m. rugpjūčio 8 d.) (Žr.: Z. Ivinskio 1934 m. rugpjūčio 8 d. laiškas Lietuvos respublikos Finansų ministerijos prekybos ir pramonės departamentui, LNB RS, f. 29–1086; plg. J. Stakausko grįžimas atostogų iš studijų užsienyje ir prašymas *savo knygas* įvežti be maito (Žr.: 1930 m. rugsėjo 22 d. raštas FMPPD, Stipendininko J. Stakausko asmens byla, LCVA, f. 391/9/871, l. 4).

⁹⁵⁹ Pvz., IVINSKIS, Z. Užsieniuose lietuvių ar apie Lietuvą rašytos disertacijos. In *Bibliografijos žinios*, 1933, nr. 2 (32), p. 72–75.

⁹⁶⁰ Charakteringas pavyzdys gali būti ištrauka iš Z. Ivinskio laiško jaunam istorikui Antanui Vasiliauskui (1902–1974), tuo metu studijavusiam Vienoje: „<...> Šia proga noriu Jūsų prašyti, kaip esame kalbėję, atvežti man iš Vienos „lituanistikos“ ir „prussikos“. Pirmiausia, Haleckio [knygas], Šapoka gyrėsi gavęs Voigt [knygą]. Tokius dalykus ir aš pirkčiau. Jei liksite Leipgige, užeikite į Koehleit. antikvariatą. Jis turi ne maža lituanistikos dalykų. Gaila, kad neturiu dabar po ranka jo katalogo. Aš renku ir PRUSSIKA. Jei ką parvešite ir antrą egzempliorių, aš mielai nupirksiu. Konkrečiai ką išvardyti negaliu. Aš sau perkuosi viską. Kas tik nėra per daug brangu (Žr.: Z. Ivinskio 1935 m. gruodžio 5 d. laiškas Antanui Vasiliauskui iš Kauno į Leipgigą, LMAVB RS, f. 205–11, l. 1).

viskas užfiksuota su dideliu kruopštumu⁹⁶¹, kas leidžia ne tik įsivaizduoti pasiruošimo darbui Lietuvos universitete sudėtingumą, bet ir suprasti, kaip laipsniškai keitėsi situacija prieškarui. Vienaip ar kitaip, bibliotekų, tarp jų ir asmeninių, augimas ilgainiui tapo akivaizdus. XX a. ketvirtojo dešimtmečio pradžioje bibliofilija susidomėjusi Marija Urbšienė formulavo, kad jau laikas *bibliofiliniu žvilgsniu* tirti Vaclovo Biržiškos, Augustino Janulaičio, Konstantino Jablonskio, Igno Jonyno, Vytauto Steponaičio ir kitų veikėjų asmenines bibliotekas⁹⁶². Tas procesas paliudytas ir buvusių studentų atsiminimuose apie savo profesorius ir jų buvusias bibliotekas. Vanda Daugirdaitė-Sruogienė apie profesoriaus Igno Jonyno biblioteką yra rašiusi:

Didžiulė profesoriaus biblioteka, kur buvo surinkti kone visi svarbiausi spausdinti Lietuvos istorijos šaltiniai, turtinga ir sunkiai po visos Europos bibliotekas bei antikvariatų surinkta literatūra, liečianti mūsų praeitį, nemažą archyvinės medžiagos – tai buvo tikras lobynas (tokias turtingas Lietuvos istorijos bibliotekas turėjo prof. A. Janulaitis, prof. Vaclovas Biržiška, Petras Klimas, J. Šaulys ir gal dar pora asmenų Lietuvoje)!⁹⁶³

Kai kurios iš daug lituanistinių knygų turėjusių bibliotekų plačiai išblaškytos II pasaulinio karo metais ir po jo⁹⁶⁴.

Kitas charakteringas, naujas istorijos karjeros Lietuvoje po Didžiojo karo šuolis – įsitvirtinimas enciklopedijoje. 1910 m. JAV leidėjo K. Olšausko iniciatyva bei

⁹⁶¹ Ataskaitoje figūruojantys *degtukai, lango pataisymas, pirtis, žvakes, 3-rims kartams abonementas kirpykloje, baltinių skalbimas, fotografijos, tramvajus, valgis ir butas, užkandžiai universitete, maudyklai kelnaitės, piniginė, rašalas, šilti vakariniai batukai*, pagaliau, keletas istorijos vadovėlių (Žr.: P. Penkausko, tarnautojo asmens byla, LCVA, f. 631/3/543, l. 1–56) tampa savotiška talpia metafora, leidžiančia pajusti finansinių dalykų svarbą sunkiame pokariniame laikotarpyje ir pasiruošimo būti istoriku ir istorijos dėstytoju probleminį lauką.

⁹⁶² RAGUOTIENĖ, G. Marija Urbšienė (1895–1959) – bibliofilė. In *Knygotyra*, 2002, nr. 38, p. 214–221. Atkreiptinas dėmesys, kad pirmieji 4 iš čia nurodytų 5 veikėjų, buvo *Lietuvos istorijos draugijos* organizacinio branduolio nariai.

⁹⁶³ *Deja*, priduria V. Daugirdaitė-Sruogienė, *ji maža kam buvo prieinama, nes profesorius, nusivylęs ne tik studentais, bet ir kolegomis profesoriais, pasiskolinusiais ir negrąžinusiais knygų, vėliau labai retai kam jas iš savo bibliotekos beskolindavo, nors leisdavo ir studentams naudotis reikalinga medžiaga savo kabinete* (Žr. DAUGIRDAITĖ-SRUOGIENĖ, V. Profesorius Ignas Jonynas, 1884–1954. In *Aidai*, 1957, nr. 3 (98), p. 131).

⁹⁶⁴ Apie dr. Viliaus Gaigalaičio (1870–1945) bibliotekos dalis Marburge ir Vakarų Berlyne, apie Petro Klimo (1891–1963) bibliotekos dalis Vašingtone, Miunchene ir Paryžiuje (Žr.: ŠEŠPLAUKIS, A. Litanika Europos bibliotekose. In *Lituanistikos instituto 1971 metų suvažiavimo darbai*. Chicago, 1971, p. 236–246).

finansine parama rėmėsi pirmasis lietuviškos enciklopedijos leidybos projektas, kurio įgyvendinimo organizaciniu centru tapo *Lietuvių mokslo draugija*. Nors šis projektas ir matomas kaip *svarus ir iškalbingas tautos kūrybinės potencijos ir modernėjimo įrodymas*, tačiau iš esmės nebuvo sėkmingas – dar prieš karą enciklopedijos rengimo darbai sustojo dėl organizacinių nesklandumų, didelių nuotolių ir prasto JAV bei Lietuvos redakcinių komitetų ryšio, finansinių problemų ir spaudos profesionalų stokos⁹⁶⁵. Žymiai stabilesnė finansiniu požiūriu situacija susiklostė jau po Pirmojo pasaulinio karo, kuomet antrajame nepriklausomos Lietuvos valstybės dešimtmetyje pradėta leisti Vaclovo Biržiškos redaguojama pirmoji visuotinė enciklopedija lietuvių kalba. Pažymėtina, kad XX a. ketvirtajame dešimtmetyje leidžiant enciklopediją dauguma autorių buvo tie patys, kurie dalyvavo projektuojant 1910–1912 m. enciklopediją⁹⁶⁶. *Lietuviškoji Enciklopedija* (toliau – LE) buvo leidžiama kaip visuotinė enciklopedija, tačiau ypač orientavosi į žinias apie Lietuvą ir lietuvius⁹⁶⁷. Nepaisant tam tikrų mokslinės literatūros apimties prieškariu skaičiavimo nenuoseklumų, į kuriuos yra atkreipę dėmesį knygos istorikai⁹⁶⁸, istoriografijos, istorinės literatūros leidybos apimtys plėtėsi. Kita vertus, istorija greitai tapo viena iš tų sričių, kurių pateikiamos žinios buvo plačiai reprezentuojamos LE. Iš asmenų, kurie sudarė kuriamo LU fakultetų branduolius ir buvo bendradarbiavę enciklopedijose (leidžiamose rusų ar lenkų kalbomis) dar prieš Pirmąjį pasaulinį karą, buvo tik

⁹⁶⁵ Planuose figūravo 33 būsimos enciklopedijos bendradarbiai. Būsimojo Lietuvos skyriaus enciklopedijoje bendradarbiais istorijai buvo numatyti A. Voldemaras, S. Matulaitis, J. Yčas ir Ig. Jonynas. Plačiau apie šį projektą žr.: ČERNIAUSKAITĖ, V. Pirmasis Lietuvių enciklopedijos projektas. In *Informacijos mokslai*, 2002, t. 20, p. 126–130.

⁹⁶⁶ PAŠKEVIČIŪTĖ-KUNDROTIENĖ, E. LMD leidybinė veikla. In *Mokslo ir technikos raida*, 2009, nr. 1(1), p. 134.

⁹⁶⁷ Enciklopedijos vyriausio redaktoriaus Vaclovo Biržiškos pavaduotojai buvo Mykolas Biržiška ir Pranas Dovydaitis. Nuo 1931 m. iki 1944 m. išėjo beveik 10 *Lietuviškosios enciklopedijos* tomų (iki raidės „J“), pgl. *Lietuvių literatūros enciklopedija*. Vilnius, 2001, p. 68.

⁹⁶⁸ Siekdami skleisti mokslo žinias, akademinų periodinių leidinių ir LE leidėjai atskirai spausdino svarbesnių, aktualesnių straipsnių atspaudus, kartais net nepažymėdami, kad tai ne nauja publikacija. To meto spaudos statistikoje, anot Vandos Stonienės, jie buvo priskiriami prie mokslinės literatūros ir nepagrįstai didino mokslinės knygos skaičių (1920 m. moksliniai leidiniai sudarė 4 proc. visos spaudos produkcijos, 1925 m. – 20 proc., o 1930 m. – net 36 proc.) (Žr.: STONIENĖ, V. *Lietuvos knyga ir visuomenė: nuo spaudos draudimo iki nepriklausomybės atkūrimo (1864–1990)*. Vilnius, 2006, p. 62–64).

vienas kitas⁹⁶⁹. Situacija šiuo požiūriu ilgainiui ženkliai pasikeitė. Humanitariniai mokslai, lituanistika ir Lietuvos istorija LE tiek straipsnių skaičiumi, tiek jų apimtimi iškart užėmė *pačią pirmąją vietą*⁹⁷⁰. Z. Ivinskis suskaičiavo, kad dar antros alfabeto raidės nebaigus (iki Born) visiems Lietuvos istorijos laikotarpiams buvo bent po keletą svarbesnių straipsnių. Bendradarbių gretos (įskaitant lituanistikos, Lietuvos istorijos ir pagalbinių istorijos mokslų sritis) ženkliai plėtėsi, ir buvo reiškiamas viltis, kad *ir toliau lituanistika, tiksliau Lietuvos istorija, iki šiol laimėtų savo pozicijų LE nenustos*⁹⁷¹. Pagaliau, pavyzdinčiai atliekamas, lietuvių tautos tyrimui ypatingą dėmesį teikiančios enciklopedijos rengimo darbas buvo matomas kaip visais atžvilgiais *galintis konkuruoti su geriausiomis užsienio firmomis*⁹⁷².

Istoriografijos, kaip ir bet kokios kitos intelektualinės veiklos, plėtra neįsivaizduojama be specialaus išsilavinimo, be istoriko išsilavinimą turinčių asmenų kiekio augimo. Specialus išsilavinimas, kalbant apie lietuviškąją istoriografijos tradiciją, yra gana vėlyvas reiškinys. Pradžiai šiam procesui iš esmės tapo keletas asmenų studijos Rusijoje arba Vakaruose XX a. pradžioje. Be to, ir specialiau studijavusių istoriją iki 1922 metų iš žinomesnių buvo tik vienetai (Jonas Yčas, Ignas Jonynas, Juozas Purickis, Marija Rudzinskaitė-Arcimavičienė, Jonas Totoraitis, Augustinas Voldemaras). Bet kuriuo atveju, specialų istoriko išsilavinimą turinčių asmenų prieaugis ilgai išliko atsitiktinis, nevienareikšmis ir

⁹⁶⁹ Pvz., M. Biržiška buvo rašęs į lenkų kalba leidžiamą enciklopediją, E. Volteris ir A. Voldemaras – į rusų kalba leidžiamą enciklopediją, žr.: Mykolo Biržiškos, Augustino Voldemaro ir Eduardo Volterio 1920–1922 m. rašytas curriculum vitae: *Lietuvos archyvai*: str. rinkinys. [Kn.] 4: Prie Lietuvos universiteto ištakų: dokumentų rinkinys. Vilnius, 1992, p. 139–141, 152–154, 155.

⁹⁷⁰ IVINSKIS, Z. [Rec.] Lietuvos istorija Lietuviškojoje Enciklopedijoje <...>. In *Mūsų žinynas*, 1935, nr. 124, p. 83.

⁹⁷¹ Jau 1935 m. rekonstruojant Lietuvos istoriją iš LE, tarp lituanistikos, Lietuvos istorijos ir pagalbinių istorijos mokslų žinovų bei enciklopedijos autorių buvo Ig. Jonynas, K. Jablonskis, J. Puzinas, K. Paunksnis, V. Biržiška, M. Biržiška, Pr. Dovydaitis, J. Baldauskas, P. Skardžius, A. Salys, A. Janulaitis, Pr. Penkauskas, V. Sruogienė, V. Steponaitis, P. Šinkūnas, J. Matusas, P. Galaunė (Žr.: IVINSKIS, Z. [Rec.] Lietuvos istorija Lietuviškojoje Enciklopedijoje <...>. In *Mūsų žinynas*, 1935, nr. 124, p. 82–85).

⁹⁷² STAKAUSKAS, J. [Rec.] Lietuvių tautos praeitis *Lietuviškojoje Enciklopedijoje*. In *Vairas*, 1935, nr. 4, p. 481–482.

neženklus, tik taip ir galėjo būti *visuomenėje be universiteto*⁹⁷³. Tikresnis augimas prasidėjo tik Lietuvoje įkūrus universitetą su savais profesoriais ir savais istoriją studijuojančiais studentais. Vis dėlto dėl daugelio veiksnių istoriją studijuojančios Kauno studentijos niekuomet nebuvo itin gausu, ypač palyginus su visuomet perpildytu, pagal studentų skaičių LU / VDU visada pirmavusiu Teisių fakultetu ar antroje vietoje pagal studentų skaičių buvusiu Medicinos fakultetu⁹⁷⁴. Humanitarinių mokslų fakultete (šalia TFF, viename iš fakultetų, kur buvo galima studijuoti istoriją) Istorijos skyriaus studentų skaičius stabiliai išliko kur kas mažesnis nei studentų-filologų skaičius⁹⁷⁵. Lietuvos istoriografiniuose tyrimuose jau keltas klausimas dėl jaunimo apsisprendimo studijuoti istoriją prieškarinio LU / VDU, nurodant pačių studijavusiųjų atsiminimus, pagal kuriuos ne pelnas ar geras materialinis gyvenimas, o *pasiuokojimo savo tautai* idealizmas galėjęs motyvuoti kai kuriuos studentus studijoms pasirinkti istoriją⁹⁷⁶. Kita vertus, žvelgiant kiek kompleksiščiau į tuos pačius atsiminimus, galima rekonstruoti ne vieną momentą, kuris galėjo daryti tiesioginį ar netiesioginį poveikį istorijos studijas potencialiai pasirinkšančiam jaunimui. Ne iš piršto laužti, matyt, svarstymai, kad istorijos studijos nebuvo *iš lengvųjų*, studijuojantiems kelti gana aukšti reikalavimai (pvz.,

⁹⁷³ Iš esmės tokį patį menką, sociopolitinių priežasčių nulemtą istorikų prieaugį matome ir Latvijoje iki 1919 m. Latvijos universiteto atidarymo. Germanistikos ir slavistikos profesorius Rygos universitete Ernestas Blesse (Ernests Blesse, 1892–1964) taip yra apibūdinęs situaciją: *Istorininkų mums, latviams, visada buvo maža, nes Latvijos jaunuomenė, žinodama, kad jai istorijos dėstyti Latvijos mokyklose nebus leidžiama ir taip pat kitur bus sunkumų ir nemalonumų, istoriją maža testudijavo. Istorininkų „iš Dievo pasigailėjimo“ mums, išskiriant mūsų žiląjį tėvą Kruozzinieką, beveik visai nė vieno nėra buvę, mes sutinkam mūsų istorijos dirvoje tiktai vieną, kitą daugiau ar mažiau išsigalintį diletantą <...>* BLESSE, E. Latvijos Aukštosios mokyklos žmonėtyros numatomasis darbas 1920–21 mokslo metams. In *Švietimo darbas*, 1921, nr. 3–4, p. 58–66 (čia p. 64).

⁹⁷⁴ MANČINSKAS, Č. *Aukštasis mokslas Lietuvoje 1918–1940 metais*. V., 1996, p. 143–152.

⁹⁷⁵ Iš trijų HMF skyrių studentų-istorikų skaičius ilgai laikėsi stabiliai antroje vietoje. Juos gerokai lenkė kalbų ir literatūrų studentai, tačiau ateinančių studijuoti studentų-istorikų buvo visuomet daugiau nei ateinančių studijuoti studentų filosofijos skyriuje. Remiantis studentų registracijos knyga galima fiksuoti tokias naujai ateinančių studentų skaičiaus trijuose skyriuose proporcijas. Nuo 1932 m. iki 1939 m. į HMF filologijos, istorijos ir filosofijos skyriaus studentų gretas atėjo atitinkamai: 1932 m. – 108, 18, 6; 1933 m. – 98, 21, 7; 1934 m. – 90, 14, 4; 1935 m. – 86, 16, 4; 1936 m. – 75, 14, 4; 1937 m. – 116, 17, 2; 1938 m. – 151, 19, 16; 1939 m. – 131, 17, 16 studentų. Pagal VDU Studentų registracijos knyga 1932–1950 metais, LCVA, f. 631/1/302, l. 1–158. Plg., pvz., analogiškame fakultete Latvijos universitete 1921 metų rudenį studijoms prašymus įteikė 194 asmenys: 82 iš jų pedagogikos, 57 kalbų, 34 istorijos ir 21 filosofijos skyriuje (Žr.: BLESSE, E. Latvijos Aukštosios mokyklos žmonėtyros numatomasis darbas 1920–21 mokslo metams. In *Švietimo darbas*, 1921, nr. 3–4, p. 65–66).

⁹⁷⁶ SELENIS, V. *Lietuvos istorikų bendrija 1918–1940 metais*. Kaunas, 2008, p. 33.

nuolat pabrėžiama, kad *būtina remtis tik pirminiais šaltiniais*), kai kurie istorijos profesoriai buvo itin reiklūs, o istorijos studentams, be viso to, buvo būtina pramokti lotynų kalbos ir keletą kitų užsienio kalbų⁹⁷⁷. Tačiau visos galimos pastangos dar nieko nežadėjo ir ateities darbo perspektyva buvo neaiški⁹⁷⁸. Paradoksalu, kad visuomenėje, tautoje, kuri nuo tautinio judėjimo laikų kėlė istoriją kaip tautinės tapatybės vieną svarbiausių dėmenų, susidarius sąlygoms, jokio radikalaus studentų-istorikų skaičiaus šuolio nebuvo, tačiau prasidėjo tik nuosaikus studentų-istorikų skaičiaus augimas⁹⁷⁹. Dar daugiau, jau septintaisiais universiteto gyvavimo metais *Lietuvos aidas*, tuometinės Lietuvos vyriausybės oficiozas, politizuotame ir tendencingame straipsnyje kritikavo pernelyg greitą istorikų ruošimą TFF Filosofijos skyriuje⁹⁸⁰. Todėl galima teigti, kad specialaus istoriko išsilavinimo plėtrai neigiamai atsiliepė vidinio politinio gyvenimo įtampos ir tarpfakultetinė (HMF ir TFF) konfrontacija, ypač po to, kai ketvirtajame dešimtmetyje TFF veiklą buvo pradėta riboti.

Studentų, specialioms studijoms pasirinkusių istoriją, sudėties klausimu reikia pasakyti, kad didžiąją dalį studijavusiųjų sudarė moterys. 1932 m. profesorius Ignas Jonynas rašė savo mokiniui Adolfui Šapokai: *Šiais metais vedu seminarą iš*

⁹⁷⁷ Pažvelgus į V. Trumpos išlaikytų egzaminų ir įskaitų lapus, panašu, kad kai kurie *pažangesni studentai* iškart nesibodėjo šios *sudėtingos* istoriko išsilavinimo specifikos. 1933 m. pradėjęs studijuoti I semestre V. Trumpa, be trijų įvadinųjų filosofinių dalykų, studijavo bendrąjį lietuvių kalbos kursą, lotynų autorius, lenkų kalbą, rusų kalbą, senąją bažnytinę slavų kalbą, prūsų kalbą ir prancūzų kalbą. Pgl. Vincento Trumpos asmens byla, LCVA, f. 631/10/245, l. 6–12.

⁹⁷⁸ DAUGIRDAITĖ-SRUOGIENĖ, V. Mano studijos. In *Mūsų praeitis* 2, Vilnius, 1992, p. 9–11; JAKŠTAS, J. *Mano istorijos mokslo kelias*. V., 1992, p. 14–18; IVINSKIS, Z. Autobiografija. In *Žemaičių praeitis* 3. Vilnius, 1994, p. 76–78; DUNDULIS, B. Istorijos mokslo labui. In *Istorija*. Vilnius, 1996, t. 34, p. 6–7; KULIKAUSKAS, P. *Kelias į archeologiją*. Vilnius, 2003, p. 82–87.

⁹⁷⁹ Per pirmus 5 metus nuo 1924 m., t. y. nuo tada, kuomet LU / VDU pradėjo teikti universitetą baigusiems diplomus, istorijos studijas baigusių skaičius HMF buvo gana kuklus – 5 diplomuoti istorikai. Pgl. MANČINSKAS, Č. *Aukštasis mokslas Lietuvoje 1918–1940 metais*. Vilnius, 1996, p. 176.

⁹⁸⁰ *Prieš kelias dienas vėl plačiai buvo skelbiami sąrašai istorikų, baigusių TFF. Atsižūrint to fakulteto profesorių sąstato ir skaitomų kursų, negalima nesistebėti paplitusių „istorikų“ daugybe! Ir jie paleidžiami į pasaulį kaip i s t o r i k a i Lietuvos universiteto vardu! Jeigu jie būtų paskelbti istorikais TFF vardu – tat tegu jiems Viešpats padeda, bet kai skelbiama viso universiteto vardu, tai jau tenka raudonuoti!* Pgl. A. N. Dėl teologijos filosofijos ir evangelikų teologijos fakultetų. In *Lietuvos aidas*, 1929, nr. 142, p. 5; šioje vietoje verta pastebėti, kad iki 1929 m. birželio 26 d., kuomet pasirodė šis straipsnis, TFF Filosofijos skyrių jau buvo baigęs ne vienas vėliau plačiau žinomas Lietuvos istorikas: Povilas Pakarklis, Antanas Kučinskas, Jonas Matusas, Simas Sužiedėlis, Zenonas Ivinskis, Valentinas Dėdinas, Povilas Šležas.

XVI šimt. žemės reformos. Nežinau, kaip pavyks. <...> Daugiausia merginų, o jų tarpe dar nebuvo labai gabių⁹⁸¹. Studentų-istorikų proporcijos lyties atžvilgiu HMF nesikeitė⁹⁸², o su šiomis proporcijomis esmingai koreliuoja ir specialų istoriko išsilavinimą liudijančius diplomus gavusiųjų skaičiai. Tarp HMF baigusių istorijos specialistų (nuo 1926 m. iki 1939 m. iš viso tokių buvo 93 asmenys) 1926–1939 metų laikotarpyje buvo 60 moterų ir 33 vyrai⁹⁸³. Tačiau, žvelgiant į studentų-istorikų ir diplomuotų istorikų sudėtį, charakteringa yra tai, kad nei viena iš istorijos studijas prieškario Lietuvoje baigusių moterų akademinės karjeros (gaunant institucinę darbo vietą, etatą universitete ar mokslo institucijoje) iki 1940 m. nepadarė. Iš esmės tą patį galima pasakyti ir žvelgiant tautiniu požiūriu į studentų sudėtį. Žydų tautybės studentai, kurių daugiausia studijavo Medicinos ir Teisės fakultetuose⁹⁸⁴, savo studijoms neretai rinkosi ir istoriją HMF⁹⁸⁵. Vis dėlto žydų tautybės studentų-istorikų, ilgainiui padariusių karjerą prieškario Lietuvoje pagal savo specialybę, praktiškai nežinome. Tačiau manytina, kad istoriografiniuose tyrimuose pasirodęs požiūris į prieškario Lietuvos istorikų bendriją tautiniu aspektu problemą supaprastina: tai, kad Lietuvos istorikų bendrijoje nebuvo nei vieno žydų tautybės atstovo, sakoma, sąlygojo ir demografinė visuomenės sankloda. Čia pat pasiremiama 1923 m. Lietuvos gyventojų surašymo duomenimis (pagal kuriuos beveik 84 proc. Lietuvos

⁹⁸¹ JONYNAS, Ig. *Istorijos baruose*. Vilnius, 1984, p. 254.

⁹⁸² Nuo 1932 m. iki 1939 m. istorijos studijoms VDU HMF užsirašė (atitinkamai moterų ir vyrų): 1932 m. – 13 ir 5, 1933 m. – 13 ir 8, 1934 m. – 10 ir 4, 1935 m. – 11 ir 5, 1936 m. – 8 ir 6, 1937 m. – 10 ir 7, 1938 m. – 14 ir 5, 1939 m. – 11 ir 6. (Iš viso: 90 moterų ir 46 vyrai). Pagal VDU Studentų registracijos knygą 1932–1950 metais, LCVA, f. 631/1/302, l. 1–158.

⁹⁸³ Įdomu, kad HMF iš viso baigė 264 asmenys, o iš jų 45 proc. buvo moterys (Žr.: DUNDULIS, B. *Istorikų rengimas Vytauto Didžiojo universitete 1922–1940 metais*. In *VDU ir LKMA 70-metis*. Kaunas, 1993, p. 161–164.

⁹⁸⁴ MANČINSKAS, Č. *Aukštasis mokslas Lietuvoje 1918–1940 metais*. Vilnius, 1996, p. 169–170.

⁹⁸⁵ Norint nustatyti tikslų žydų tautybės studentų, pasirinkusių studijoms istoriją, skaičių, reikėtų specialesnio tyrimo. Šiame darbe daroma prielaida, kad studentų vardai ir pavardės irgi gali būti tautybės nustatymo šaltinis ir gali bent iš dalies kompensuoti tokį tyrimą. Šiuo požiūriu, žvelgiant į 1932–1939 m. HMF pradėjusių studijuoti istoriją sąrašus, galima teigti, kad žydų tautybės studentų-istorikų buvo ne mažiau kaip 38 iš 136. Pgl.: VDU Studentų registracijos knygą 1932–1950 metais, LCVA, f. 631/1/302, l. 1–158.

gyventojų buvo lietuviai, o žydų buvo – 7,58 proc. ir t. t.)⁹⁸⁶. Toks *situacijos natūralizavimas* pasitelkiant apmąstymui *naudingą* statistiką iš esmės užglaisto situaciją. Kartu, akivaizdu, neatsakoma į klausimą kodėl, pavyzdžiui, žydų tautybės studentams-istorikams keliai į akademinę karjerą liko uždari. Tiek moterų-istorikių, tiek žydų tautybės studentų-istorikų situacijų charakteristikos leidžia plačiau pažvelgti į specialaus išsilavinimo ir istoriografijos augimo sąryšį. Eventualios akademinės karjeros LU / VDU lauke, kaip tai matome iš XX a. ketvirtojo dešimtmečio į VDU priimtų naujų mokomojo personalo narių sudėties, iš esmės dominavo *lietuviai katalikai vyrai*. Tai byloja apie aiškiai gana selektyvią mokslo ir mokslo formavimo, stipendininkų atrankos ir mokslo personalo parinkimo (įskaitant ir *naujų pajėgų įtraukimą į mokslą*) politiką. Būtent kaip šios politikos pasekmė, įskaitant ir mentalinę įvaizdžių, stereotipų ir išankstinių nuostatų sritį, susiformavo situacija, kurioje istorijos specialistėms moterims darėsi neįmanoma konkuruoti su istorijos specialistais vyrais⁹⁸⁷. Iš esmės panaši situacija susiklostė ir dėl žydų tautybės studentų-istorikų. *Lietuvių paieškos Lietuvos istorijoje* aiškiai persidengė su nuolat eskaluojama nuostata, kad tik lietuviai mokslininkai gali surasti ir parodyti *tikrąją* Lietuvos praeitį, o tai atsiliepė ar net tapo pagrindu ir mokslo personalo formavimo procesui. *Lietuvių istorikų tyrinėjamos Lietuvos praeities* mokslo politikos prioritetas, ypač sustiprėjęs XX a. ketvirtajame dešimtmetyje, greitai davė savo vaisius – minėtą itin selektyvią mokslo ir mokslinio personalo formavimo politiką. Žinant šią bendrąją tendenciją nestebina, kad po ilgų skaičiavimų prieinama gana elementari išvada, pasak kurios, prieškarinio Lietuvos istorikų bendrijos centre stovėjo *lietuviai katalikai vyrai*⁹⁸⁸. XX a. ketvirtojo dešimtmečio VDU mokslo politikos liudininkas taip trumpai yra nusakęs šiame kontekste esminį procesą: *paskutinį nepriklausomybės*

⁹⁸⁶ SELENIS, V. *Lietuvos istorikų bendrija 1918–1940 metais*. Kaunas, 2008, p. 61–63. Žydų studentų skaičius prieškarinio LU / VDU buvo kur kas didesnis nei žydų gyventojų procentas Lietuvoje, pvz., 1923 m. LU studijavo 824 lietuviai ir 342 žydai, o nuo 1933 m. VDU studijuojančių žydų tautybės studentų skaičius ėmė mažėti (Žr.: MANČINSKAS, Č. *Aukštasis mokslas Lietuvoje 1918–1940 metais*. V., 1996, p. 169).

⁹⁸⁷ Plg.: SELENIS, V. *Lietuvos istorikų bendrija 1918–1940 metais*. Kaunas, 2008, p. 68.

⁹⁸⁸ Ten pat, p. 104–105.

dešimtmetį Humanitarinių Mokslų fakulteto narių lietuvių skaičius beveik padvigubėjo, o iš svetimtaučių tik vienas romanistikos katedros vedėjas, mirus prof. Dubui, buvo iš Prancūzijos parsikviestas⁹⁸⁹. Taigi, būtent šis procesas atsiliepė ir akademinės istoriografijos augimo pobūdžiui ir universitetinio mokslo personalo komplektavimui, tačiau apibendrinant reikia pažymėti, kad LU / VDU egzistavimas tarpukario Lietuvoje, žinoma, yra istorijos studijas baigusių specialistų nuoseklaus augimo prielaida. Kita vertus, pažymėtina, kad būtent tarpukariu LU / VDU savo studijas pradėjo ne vienas vėliau (sovietinėje Lietuvoje arba išeivijoje) išryškėjusių humanitarų. LU / VDU buvo pirmasis universitetas Algirdui Juliui Greimui⁹⁹⁰, Jurgiui Lebedžiui⁹⁹¹, Juozui Jurginiui⁹⁹², Stasiui Ylai⁹⁹³, Povilui Reklaičiui⁹⁹⁴, Kostui Korsakui⁹⁹⁵, Levui Vladimirovui⁹⁹⁶ ir kitiems žinomiems humanitarams.

Toliau žvelgdami į specialaus išsilavinimo plėtotę istoriografijos augimo aspektu, negalime apeiti 1919–1940 m. susiklosčiusios ir veikusios stipendijų skyrimo studijoms užsienyje sistemos, Lietuvos studentų kelionių specializuotis į užsienio mokslo institucijas arba vadinamojo *žinių gilinimo užsienyje*. Į Lietuvos studentų studijas užsienyje jau žvelgta kaip į kultūrinės integracijos formą, akcentuoti Lietuvos valdžios institucijų ir atskirų ministerijų veiksmai. Pasinaudojant

⁹⁸⁹ Pgl. SKARDŽIUS, P. Vincas Krėvė – žmogus ir lietuvis. In *Aidai*, 1954, nr. 10, p. 458; šioje vietoje pažymėtina, kad P. Skardžius kiek apibendrino situaciją (pvz., HMF IV deš. pradėjo dirbti ir iš Prahos į Kauną atvykęs I. Lappo), tačiau čia svarbu pats proceso išryškėjimas.

⁹⁹⁰ Čia ir toliau nurodysime tik vieną antrą charakteringą poziciją. Pvz., GREIMAS, A. J. *Sémantique structurale. Recherche de méthode*. Paris, 1966.

⁹⁹¹ Plačiau žr.: *Profesorius Jurgis Lebedys*: [straipsnių rinkinys]. Sud. J. Girdzijauskas. Vilnius, 1983, 229 p.

⁹⁹² JURGINIS, J. *Baudžiavos įsigalėjimas Lietuvoje*. Vilnius, 1962, 342 p. RUDOKAS, J. *Lietuvos istorijos legenda: akademikas Juozas Jurginis*. Vilnius, 2011, 330 p.

⁹⁹³ YLA, S. Vardai ir veidai mūsų kultūros istorijoje. Nuo Mažvydo ligi Skvirecko. Čikaga, 1973, 345 p.

⁹⁹⁴ REKLAITIS, P. *Prarastosios Lietuvos pėdsakų beiėškant*. Straipsniai iš Lietuvos dailės ir kultūros istorijos, rašyti 1954–1990 m. Vokietijoje. Vilnius, 1999, 491 p.

⁹⁹⁵ KORSAKAS, K. *Literatūros raida: studijos, kritikos straipsniai, pasisakymai*. Vilnius, 1985, 768 p. Kostas Korsakas. In: *Literatūra ir kalba*, t. 22. Parengė: V. Galinis, V. Kubilius. Vilnius, 1995, 415 p.

⁹⁹⁶ VLADIMIROVAS, L. *Knygos istorija: senovė, viduramžiai, renesansas, XVI–XVII amžius*. Vilnius, 1979, 568 p. VLADIMIROVAS, L. *Knygos istorija: XVIII amžius*. Vilnius, 2011, 199 p. *Bibliotekininkystei reikia pašaukimo ir meilės...: atsiminimai apie Levą Vladimirovą*. Sud. A. Glosienė. Vilnius, 2005, 218 p.

užsienio mokslo institucijomis bei studentų-stipendininkų sistema buvo siekiama parengti kvalifikuotus, jaunai Lietuvos valstybei reikalingus specialistus. Nors didžioji dalis iš maždaug 1300 asmenų per du dešimtmečius studijavusių užsienyje buvo žemės ūkio (veterinarijos, miškininkystės, žemėtvarkos), ekonomikos, komercijos, prekybos, jūreivystės, amatų specialistai arba menininkai⁹⁹⁷, laipsniškai, ypač nuo XX a. trečiojo ir ketvirtojo dešimtmečių sąvartos, didėjo stipendijų, kurios buvo skirtos studijuojantiems humanitarinius mokslus. Charakteringa, kad pirmajame nepriklausomos Lietuvos dešimtmetyje dauguma Lietuvos stipendininkų studijavo Vokietijoje⁹⁹⁸, o vėliau, dėl įtampų Klaipėdos krašte politiniams santykiams su Vokietija blogėjant, lietuvių studentų daugėjo Austrijoje, Anglijoje, Prancūzijoje ir kt. Prašymų, kuriuos teikė norintys gauti stipendijas studijoms užsienyje, buvo daugiau nei realių galimybių juos patenkinti. Todėl reikėjo daryti atranką, o komisijoje, kuri skirstė stipendijas, buvo atstovų ir iš tų ministerijų, kurioms reikėjo užsienyje parengtų specialistų⁹⁹⁹.

Jeigu klaustume, kokiomis sąlygomis ir kieno rekomenduoti Lietuvos *jaunieji istorikai* ar kiti humanitarai gavo stipendijas studijoms užsienyje, gautume gana nemažą skaičių individualių atvejų, pradedant gana tradiciniu J. Jakšto¹⁰⁰⁰ stipendijos gavimo atveju ar kiek įmantresne Z. Ivinskio¹⁰⁰¹ tapimo stipendininku

⁹⁹⁷ KRIAUCIŪNIENĖ, Ž. Lietuvos studentai Europos aukštosiose mokyklose 1919–1940 metais. In *Lietuvos istorijos metraštis. 1992 metai*. Vilnius, 1994, p. 97–108.

⁹⁹⁸ Toji bendra tendencija galioja įvairių specialybių studentams: į Vokietiją vykta ir dėl artimumo bei kaimynystės, taip pat dėl kalbos faktoriaus (tik po 1936 m. Švietimo reformos Lietuvoje vokiečių kalbą kaip pagrindinę užsienio kalbą Lietuvos gimnazijose išstūmė prancūzų kalba. (Žr.: KRIAUCIŪNIENĖ, Ž. Lietuvos studentai Europos aukštosiose mokyklose 1919–1940 metais. In *Lietuvos istorijos metraštis. 1992 metai*. Vilnius, 1994, p. 97, 105. Iš to, manytina, negalima daryti prielaidos, kad Lietuvos studentus istorikus būtų traukusi pažintis su vokiškuoju pozityvizmu (Žr.: SELENIS, V. *Lietuvos istorikų bendrija 1918–1940 metais*. K., 2008, p. 35).

⁹⁹⁹ KRIAUCIŪNIENĖ, Ž. Lietuvos studentai Europos aukštosiose mokyklose 1919–1940 metais. In *Lietuvos istorijos metraštis. 1992 metai*. Vilnius, 1994, p. 94, 105.

¹⁰⁰⁰ HMF profesorius Jonas Yčas 1929 metais fakulteto tarybai rekomendavo stipendiją (studijuoti dvejus metus užsienyje istoriją) paskirti HMF absolventui Juozui Jakštui (Žr.: JAKŠTAS, J. *Mano istorijos mokslo kelias*. Vilnius, 1992, p. 18; Stipendininko J. Jakšto asmens byla, LCVA, f. 391/9/346, l. 8, 12, 13, 14, 29.

¹⁰⁰¹ Savo autobiografijoje Z. Ivinskis rašė: *Niekada nesu iš nieko pasiteiravęs, kas nulėmė, kad man 1929 m. pavasarį fakulteto buvo paskirta stipendija pagilinti studijas užsienyje, ruoštis, kaip tada buvo sakoma, „profesūrai“... Tas pasiruošimas buvo suprantamas pirmiausia daktaro laipsnio įsigijimu. Man atrodo, kad prie mano stipendijos, šalia mano istorijos mokytojų (ypač A. Aleknos), stipriai prisidėjo pats*

istorija, ir baigiant specifiniu J. Puzino stipendijos gavimo studijoms užsienyje kontekstu: jo stipendijos studijoms užsienyje gavimo sėkmės laidas, be individualių gebėjimų, buvo taip pat ir tai, kad, dirbdamas prie prezidento Antano Smetonos raštų korektūros, J. Puzinas gavo individualų prezidento pasiūlymą kreiptis į Švietimo ministeriją dėl stipendijos studijuoti užsienyje archeologiją¹⁰⁰². Bet kuriuo atveju, lemiamą balsą daugumoje atvejų turėjo vyresnysis universiteto mokslo personalas, kuris stengėsi savo favoritams surasti galimybę pastudijuoti užsienio mokslo centruose, rūpinosi pradedančių istorikų darbais ir ateities sumanymais, o taip pat ir galimybėmis po studijų užsienyje gauti etatą VDU¹⁰⁰³.

Kadangi tiek TFF, tiek HMF, t. y. fakultetuose, kuriuose buvo galima studijuoti istoriją, didesnis nei studentų-istorikų buvo studentų-filologų skaičius, tad nenuostabu, kad ir fakultetų tarybose svarstant stipendijų skyrimo klausimus pirmiausia išskirtinis dėmesys skirtas potencialiems literatams ir kalbininkams¹⁰⁰⁴. Tačiau ilginiui susidarė palankesnės galimybės ir vis daugiau istorikų tapo Švietimo ministerijos, Užsienio reikalų ministerijos¹⁰⁰⁵, net Lietuvos prezidento

dekanas prof. Pranas Kuraitis. Nerandu tinkamo šilto žodžio, kad galėčiau trumpai įvertinti P. Kuraičio vaidmenį, jo pastangas išauginti katalikų pasauliečių būrį, sudaryti jiems – ir iš savo piniginės klojo jis tūkstančius – tinkamas sąlygas <...> IVINSKIS, Z. Autobiografija. In *Žemaičių praeitis* 3. V., 1994, p. 77–78. Akivaizdu, kad TFF dekanas P. Kuraitis reikšmingai tarpininkavo Z. Ivinskio studijų užsienyje klausimais, palaikydamas ir pritarėdamas šioms studijoms (Žr.: Stipendininko Z. Ivinskio asmens byla, LCVA, f. 391/9/338, l. 3, 5, 24, 34).

¹⁰⁰² TAUTAVIČIUS, A. Lietuvos proistorės mokslo pradininkas. In *Kultūros barai*, 1990, Nr.10, p. 60; GIRININKAS, A. Jonas Puzinas – akademinės Lietuvos archeologijos pradininkas. In *Lietuvos archeologija*. 2005, t. 29, p. 31.

¹⁰⁰³ Vieną ryškiausių tokių protegavimo atvejų galima matyti Ig. Jonyno ir A. Janulaičio laiškuose A. Šapokai, žr. JONYNAS, Ig. *Istorijos baruose*. V., 1984, p. 251–260. JANULAITIS, A. *Praeitis ir jos tyrimo rūpesčiai*. Vilnius, 1989, p. 377–379; 380–381, 437.

¹⁰⁰⁴ Pvz., tarp 1925–1926 m. Švietimo ministerijos stipendininkų, studijavusių užsienyje, iš istorijai artimų sričių galima išskirti dailės istoriją studijavusią Halina Kairiūkštytę, ūkio istoriką Joną Remeiką ir archeologą Adolfą Nezabitauskį. Filologų, galėjusių specializuotis užsienyje kalbų ir literatūrų studijose, tuo metu jau matome kiek platesnį ratą. Jame buvo Salomėja Bučinskaitė, Juozas Bukota, Augustinas Gričius, Jonas Grinius, Juozas Grušas, Antanas Kazakauskas, Sofija Orvidaitė, Juozas Paukštėlis-Ptašinskas, Juozas Petrėnas, Ignas Petrušaitis, Pranas Skardžius, Antanas Salys, Marija Spetylienė, Sofija Steponaitienė, Marija Tulauskaitė, Juozas Tysliava, Margarita Vymerytė, Petras Vaičiūnas, Antanas Valaitis. Pgl.: Švietimo ministerijos stipendininkai 1925–1926 metais, LCVA, f. 391/9/1097, l. 1–49.

¹⁰⁰⁵ Stipendininko Antano Vasiliausko asmens byla, LCVA, f. 391/9/ 1026, l. 1, 20.

kanceliarijos¹⁰⁰⁶ stipendininkais, pasinaudojo kitų šalių institucijų studijoms užsienyje skirtomis stipendijomis¹⁰⁰⁷. Pastebėtina, kad istorikės-moterys naudojosi privačių fondų teikiamomis galimybėmis¹⁰⁰⁸, studijoms ir darbui užsienio bibliotekose naudojosi privačiomis lėšomis¹⁰⁰⁹. Šiuo aspektu charakteringai apibūdintas žinomos teisės istorikės Jonės Deveikės mokslinės veiklos kelio kitoniškumas: *Tik vienu atžvilgiu ji labiau išsiskyrė: būdama iš namų turtinga, ji galėjo, nelaukdama jokių stipendijų, vykti į užsienį pasispecializuoti, išmokti svetimų kalbų (ypač prancūzų)*¹⁰¹⁰.

Kai kurios Švietimo ministerijos kuruojamos stipendijos buvo tiesiogiai numatytos LU / VDU profesūrai rengti¹⁰¹¹, o į jas pretendavo ir jomis pasinaudojo pirmiausia humanitarai-vyrai. Tačiau ir šiuo požiūriu krenta į akis akivaizdžios

¹⁰⁰⁶ Nuo 1928 m. buvęs Švietimo ministerijos stipendininkas Juozapas Stakauskas 1930 m. Vienos universitete apgynė daktaro disertaciją, tačiau dar dvejus metus pasiliko Vienoje dirbti archyvuose, rankraštyuose ir bibliotekose. Įdomu, kad tuo metu Lietuvos prezidento kanceliarija Kaune jam paskyrė stipendiją su sąlyga, kad knygą, kurią parašys disertacijos pagrindu, dedikuos prezidentui Antanui Smetonai, plg.: DUBOSAITĖ, J. Dr. kun. Juozapas Stakauskas – istorikas. In *LKMA metraštis*. 2001, t. 18, p. 131–132. Minėtina, kad J. Stakausko darbe, kuris pasirodė 1934 m. (*Lietuva ir Vakarų Europa XIII-ame amžiuje*), yra dedikacija prezidentui Smetonai (p. 5).

¹⁰⁰⁷ Pvz., istorikas Adolfas Šapoka buvo pirmasis iš Lietuvos studentų, kuris pasinaudojo Čekoslovakijos švietimo ministerijos įsteigta stipendija Lietuvos piliečiui (Žr.: KRIAUCIŪNIENĖ, Ž. Lietuvos studentai Europos aukštosiose mokyklose 1919–1940 metais. In *Lietuvos istorijos metraštis. 1992 metai*. Vilnius, 1994, p. 99–100); Bronius Dundulis iš pradžių gavo LKMA stipendiją, vėliau pasinaudojo Prancūzijos vyriausybės valstybine stipendija Lietuvos studentams, Plg: DUNDULIS, B. Istorijos mokslo labui. In *Istorija*, t. 34, Vilnius, 1996, p. 7–9.

¹⁰⁰⁸ Apie Marijos Andziulytės studijas Šveicarijoje, pasiremiant privačiu Amerikos lietuvių *Tautos fondu* 1918–1923 m. žr.: SLIESORIŪNAS, F. Marija Andziulytė-Ruginienė – pirmoji lietuvių istorijos mokslų daktarė. In *Istorija*, 1999, t. 40, p. 30–37. Apie 1914 m. Čikagoje įsteigtą *Tautos fondą*, kuris parėmė apie 100-to asmenų iš Lietuvos ir JAV studijas, ir šalpos organizavimo darbą (Žr.: KATILIUS, A. Fribūro universiteto draugijos „Lituanica“ šalpos fondas. In *LKMA metraštis*, t. 36, Vilnius, 2012, p. 91–117).

¹⁰⁰⁹ Tokiais pagrindais Vokietijoje ir Šveicarijoje studijavo Marija Kristina Krasauskaitė (Diplomantės M. K. Krasauskaitės asmens byla, LCVA, f. 391/9/474, l. 4–6, 8.), Vokietijoje – Vanda Daugirdaitė (DAUGIRDAITĖ-SRUOGIENĖ, V. Mano studijos. In *Mūsų praeitis 2*, Vilnius, 1992, p. 8), Prancūzijoje – Jonė Deveikytė (IVINSKIS, Z. Dr. Jonė Deveikė ir jos veikla Lietuvos istorijos srityje. In *Aidai*, 1971, nr. 8, p. 355–366), o Berlyno, Rygos, Paryžiaus bibliotekose bibliografinį darbą dirbo Marija Mašiotaitė-Urbšienė (KORSAKIENĖ, H. Marija Urbšienė-Mašiotaitė ir jos atsiminimai. In *Marija Urbšienė-Mašiotaitė. Prie žibalinės lempos. Atsiminimai*. Vilnius, 1982, p. 5–16 (naujas šios knygos leidimas – 1996 m.); šia prasme, kalbant apie tarpukarį, pernelyg yra apibendrinama, kai sakoma, *jog beveik nėra atvejų, kad Lietuvos istorikai studijuotų užsienyje savo lėšomis* ir kaip išimtis matoma tik V. Daugirdaitė (plg.: SELENIS, V. *Lietuvos istorikų bendrija 1918–1940 metais*. Kaunas, 2008, p. 41).

¹⁰¹⁰ IVINSKIS, Z. Dr. Jonė Deveikė ir jos veikla Lietuvos istorijos srityje. In *Aidai*, 1971, nr. 8, p. 355.

¹⁰¹¹ KRIAUCIŪNIENĖ, Ž. Lietuvos studentai Europos aukštosiose mokyklose 1919–1940 metais. In *Lietuvos istorijos metraštis. 1992 metai*. Vilnius, 1994, p. 97–98.

istoriografijos, taip pat ir kitų humanitarinių mokslų augimą ir plėtrą apsunkinusios aplinkybės:

Nepriklausomojoje Lietuvoje kiekvienas daugiau siekęs studentas veržėsi išvykti į užsienį, ten pasitobulinti savo specialybėje. Tačiau absoliučiai daugumai tokių galimybių nebuvo, nes kiekvienas universiteto fakultetas turėjo po vieną (užsieninę) stipendiją, kuri keleriems metams fakulteto ir švietimo ministro malone nukrisdavo kokiam moksle pasižymėjusiam fakulteto absolventui, kad jis galėtų, kaip tada buvo sakoma, „pasiruošti profesūrai“¹⁰¹².

Studentams-stipendininkams kas semestrą buvo privalomos ataskaitos apie studijų užsienyje eigą. Jose buvo nuosekliai fiksuojami studentų-stipendininkų darbai užsienio mokslo institucijose: studijų medžiagos paieškos bibliotekose ir archyvuose, nurodomi studijų prioritetai, konkrečios paskaitos ir seminarai, kuriuos lankė stipendininkai, istorijos studijų atveju – ilgesnės ar trumpesnės kelionės studijų reikalais į Lietuvos istorijai archyvais svarbius mokslo centrus. Apibendrinant šias veiklas buvo gana išsamiai informuojama, kas nuveikta atskiro semestro metu. Ataskaitose buvo pranešama apie disertacijų rengimo eigą, siunčiamos ištraukos iš studijų knygelių, kaip priedus pridedant paskaitų ir seminarų lankymo pažymėjimus, o kartais ir užsienio profesorių lakoniškus konstatavimus apie stipendininkų iš Lietuvos studijas¹⁰¹³. Jaunųjų humanitarų *studijų geografija*, palyginus su vyresniąja karta (studijavusia XX a. pirmajame ir antrajame dešimtmečiuose), ganėtinai išsiplėtė. Dėl vienu ar kitu priežasčių vyresniajai humanitarų kartai svarbiausias studijų Vakaruose centras ilgai buvo

¹⁰¹² IVINSKIS, Z. Dr. Jonė Deveikė ir jos veikla Lietuvos istorijos srityje. In *Aidai*, 1971, Nr. 8, p. 356. Atkreiptinas dėmesys, kad TFF taryba 1929 m. spalio 2 d. posėdyje užsienio stipendininkų klausimu padarė tokį sprendimą: *Kadangi Jonas Grinius jau sugrįžo iš užsienių, tai TFF taryba nutaria duoti jo stipendiją Zenonui Ivinskiui*, pgl. Stipendininko Z. Ivinskio asmens byla, LCVA, f. 391/9/338, l. 53.

¹⁰¹³ P vz., Stipendininko J. Jakšto asmens byla, F. 391/9/346, l. 6–7; Stipendininko Z. Ivinskio asmens byla, LCVA, f. 391/9/338, l. 26–33, 37–40; Stipendininko V. Trumpos asmens byla, LCVA, f. 391/9/986, l. 2; Stipendininko J. Stakausko asmens byla, LCVA, f. 391/9/871, l. 5, 8–10; Stipendininko A. Vasiliausko asmens byla, LCVA, f. 391/9/1026, l. 5, 6, 10, 11–17, 27; Stipendininko J. Puzino asmens byla, LCVA, f. 391/9/755, l. 4–5, 7–8, 9, 11, 14–17, 21–24, 32–33, 39–40, 47–49; Stipendininko Alfonso Koncės asmens byla, LCVA, f. 391/9/468, l. 18, 22–24, 25–29, 37–40, 46, 48–52, 61–63, 65, 72–73, 78–81 etc. (viename iš savo raštų Švietimo ministerijai A. Koncė rašė, jog jo studijos užsienyje, kurios truko nuo 1928 iki 1937 metų, užsitęsė dėl disertacijos plačios apimties, jos pavadinimas iš pradžių buvo – *Etnografiškoji Lietuva 10-15 amž.*, l. 8).

Fribūras Šveicarijoje. Čia XX a. pirmaisiais dešimtmečiais studijavo literatūros tyrinėtojai (Pranas Augustaitis, Motiejus Gustaitis, Vincas Mykolaitis-Putinas), filosofai (Kazimieras Ambrozaitis, Stasys Šalkauskis, Izidorius Tamošaitis), istorijos tyrinėtojai (Juozas Purickis, Antanas Kazimieras Steponaitis, Jonas Totoraitis) ir daugelis kitų¹⁰¹⁴. XX a. trečiajame–ketvirtajame dešimtmetyje studentų humanitarų studijų Vakaruose žemėlapyje atsirado keli ryškūs nauji centrai: pirmiausia, tai Berlynas¹⁰¹⁵, Paryžius¹⁰¹⁶ ir Viena¹⁰¹⁷. Žvelgiant detaliau į šias studijų užsienyje patirtis, gana akivaizdu, kad, pavyzdžiui, XX a. ketvirtojo dešimtmečio stipendininkai istorikai iš Lietuvos Vakaruose turėjo gana įtakingus ir žinomus profesorius. Berlyne¹⁰¹⁸ jais tapo Ottas Hoetzschas (1876–1946), Werneris Sombartas (1863–1941), Nicolais Hartmannas (1882–1950), Vienoje¹⁰¹⁹ – Alfonsas Dopschas (1868–1953), Paryžiuje¹⁰²⁰ – Pierre‘as Renouvinas (1893–

¹⁰¹⁴ 1895–1935 m. Fribūro universitete studijavo apie 110 lietuvių studentų, Pagal VLE, t. VI, Vilnius, 2004, p. 256.

¹⁰¹⁵ Berlyne studijavo Konstantinas Avižonis, Vanda Daugirdaitė, Kazys Dausa, Izaokas Donskis, Zenonas Ivinskis, Juozas Jakštas, Jonas Remeika, Juozas Sakalauskas ir kt. *Studijų geografija* nurodyta remiantis šiais žinynais: LFMIS II, LLE, ŽE, KEŽ, LEAE. Taip pat čia naudotasi Valdo Selenio sudarytomis Lietuvos istorikų biogramomis (Žr.: SELENIS, V. *Lietuvos istorikų bendrija 1918–1940 metais*. Kaunas, 2008, p. 112–135).

¹⁰¹⁶ Paryžiuje studijavo Jurgis Baltrušaitis, Aleksys Churginas, Jonė Deveikytė-Navakienė, Pranas Dielininkaitis, Bronius Dundulis, Jonas Grinius, Valentinas Gustainis, Vytautas Kazimieras Jonynas, Juozas Keliuotis, Albinas Liaugminas, Juozas Miltinis, Vincas Trumpa, Antanas Vaičiulaitis ir kt. Apie 1937–1938 m. *Lietuvių studentų Paryžiuje draugijos* nariais buvo 75 asmenys. Pgl. JANUŽYTĖ, A., Tarptautinis Lietuvos istorikų bendradarbiavimas XX a. pradžioje. In *Lietuva ir pasaulis: bendradarbiavimas ir konfliktas*. Vilnius, 2000, p. 218).

¹⁰¹⁷ Vienoje studijavo Jonas Balys, Juozas Jakštas, Petras Jonikas, Aleksandras Plateris, Antanas Rukša, Juozapas Stakauskas, Antanas Vasiliauskas, Grigas Valančius ir kt. Lietuvos humanitariniams mokslams kaip svarbius studijų užsienyje centrus taip pat galima įvardinti Boną (Juozas Ambrazevičius, Vincas Maciūnas), Grenoblį (Jonas Aistis, Algirdas Julius Greimas), Leipcigą (Kazimieras Alminauskis, Alfonsas Koncė, Antanas Salys, Pranas Skardžius), Miuncheną (Zenonas Ivinskis, Halina Kairiūkštytė-Jacynienė, Vincas Maciūnas, Mikalojus Vorobjovas) ir kt. Be to, pastebėtina, kad ne vienas iš humanitarų studijavo keliuose Vakarų universitetuose. Pvz., Juozas Girmius studijavo Liuvene, Fribūre ir Paryžiuje, Antanas Maceina – Liuvene, Fribūre, Strasbūre ir Briuselyje.

¹⁰¹⁸ Stipendininko Z. Ivinskio asmens byla, LCVA, f. 391/9/338, l. 31–32; Stipendininko Alfonso Koncės asmens byla, LCVA, f. 391/9/468, l. 29, 38–41. TYLA, A. Konstantino Avižonio mokslinės veiklos etapai. In *LDK istorijos studijos. K. Avižoniui – 90*. Vilnius, 2001, p. 7–11.

¹⁰¹⁹ Stipendininko J. Jakšto asmens byla, F. 391/9/346, l. 6–7; JAKŠTAS, J. *Mano istorijos mokslo kelias*. V., 1992, p. 24–25; JAKŠTAS, J. Istorijos skyrius. In *Lietuvos universitetas 1579–1803–1922*. Chicago, 1972, p. 410; Stipendininko Antano Vasiliausko asmens byla LCVA, f. 391/9/1026, l. 14, 27; taip pat žr.: PETRAUSKAS, R. Juozapas Stakauskas ir medievistikos pradžia Lietuvoje. In Stakauskas J., *Lietuva ir Vakarų Europa XIII amžiuje*. Vilnius, 2004, p. 283–286.

¹⁰²⁰ Stipendininko V. Trumpos asmens byla, LCVA, f. 391/9/986, l. 2.; DUNDULIS, B. Istorijos mokslo labui. In *Istorija*, t. 34, Vilnius, 1996, p. 9–12.

1974), Georgesas Lefebvre'as (1874–1959), Marcas Blochas (1886–1944), Charlesas Seignobosas (1854–1942) ir daugelis kitų.

Kalbant apie prieškarį Lietuvos stipendininkus platesniame humanitarinių mokslų kontekste, atkreiptinas dėmesys, kad pirmajame LU / VDU egzistavimo dešimtmetyje įvairios dalykinės humanitarų veiklos sritys, tai, ką galima pavadinti disciplinomis ir subdisciplinomis, tuo metu buvo ganėtinai skirtinguose plėtotės lygiuose. Charakteringa iliustracija tam galėtų būti literatūros ir kultūros istoriko Vinco Maciūno bei proistoriko ir kultūros istoriko Jono Puzino argumentacijų, siekiant gauti stipendiją studijoms užsienyje, ir iš jų aiškėjančių skirtingos padėties traktuočių palyginimas. Lietuvių kalbos ir literatūros mokslai buvo išskirtinėje, privilegijuotoje padėtyje, todėl nenuostabu, kad motyvuojant V. Maciūno studijų užsienyje stipendijos klausimą buvo įmanoma iš anksto parengti visuminį būsimų studijų projektą. Jame konkrečiai fiksuojama, kad literatūros teoriją studijuoti ir savo filologines žinias gilinti V. Maciūnas turėtų vokiečių universitetuose, naudodamasis prof. Walzelio (Oskar Walzel, 1864–1944) ir kitų mokslininkų pagalba, įskaitant ir prof. V. Mykolaičio, prof. B. Sruogos ir doc. Pr. Skardžiaus (kurie tuo metu dirbo VDU) nurodymus. Vėliau, kaip numatyta plane, geriausiai Krokuvos universitete pažinti lenkų literatūros istorijos mokslinį darbą, naudojantis VDU prof. V. Krėvės-Mickevičiaus ir M. Biržiškos patarimais. Paraleliai šioms dviem veiklos kryptims V. Maciūnas turėtų susipažinti su Vilniaus lietuvių ir lenkų literatūriniais archyvais ir bibliotekomis, o tame darbe reikėtų pasinaudoti tų dalykų žinovų Mykolo ir Vaclovo Biržiškų patarimais. Stipendijos skyrimą numatančiame motyvaciniam rašte sakoma, kad V. Maciūnas savo studijose *pasizymėjo rimtumu ir gabumais*, o pastarieji net yra patvirtinti psichologijos profesoriaus VDU J. Vabalio-Gudaičio tyrimais¹⁰²¹. Šiame kontekste kitos humanitarinių mokslų sritys tuometinėje mokslų sistemoje gali pasirodyti kaip kone visai pamirštos. Pavyzdingas čia gali

¹⁰²¹ Prof. M. Biržiškos, prof. V. Mykolaičio ir doc. Pr. Skardžiaus 1932 m. motyvacinis raštas HMF tarybai, LCVA, f. 391/9/561, l. 17. (Stipendininko Vinco Maciūno asmens byla).

pasirodyti 1930 metų VIII semestro studento Jono Puzino prašymas švietimo ministrui dėl stipendijos archeologijos studijoms užsienyje skyrimo:

Šiuo turiu garbės prašyti Poną Ministerį paskirti man stipendiją archeologijai studijuoti. Šia mokslo šaka esu susidomėjęs senokai, o dabar tenka dirbti šios srities darbą Kauno Miesto Muziejuje. Kadangi mūsų Universitete archeologijos katedros nėra ir šiaip neturime archeologų iš kurių būtų galima pasimokyti, todėl tikiuos, kad Tamsta, Ponas Ministeri, tinkamai įvertinsite mano prašymą. Vokiečių kalbą moku¹⁰²².

Šis kreipimasis, nežvelgiant į jį tiesmukai, gali skambėti irgi kaip savotiškas *jaunųjų humanitarų* kartos bei *istoriografijos augimo* manifestas. Ypač žinant, jog J. Puzinui jau grįžus iš studijų Heidelberge 1934 m. buvo įsteigta paminklų apsaugos referantūra, o universitete – Etnikos katedra, kurios lektoriumi, skaitydamas sistemingus proistorės kursus, buvo J. Puzinas. Jo iniciatyva 1938 m. VDKM buvo įrengta pirmoji Lietuvoje mokslinė archeologijos ekspozicija, o 1939 m. J. Puzinui tapus VDU docentu pradėti rengti ir nauji archeologai. Dar vėliau, nuo 1941 m. jau perkėlus dalį VDU personalo į VU, Vilniuje įkurta Archeologijos katedra, kurios vedėju tapo J. Puzinas. Būtent dėl šių naujovių komplekso ketvirtojo–penktojo dešimtmečių sąvartoje archeologija Lietuvoje, kaip teigiama, pasiekė tą lygį, kurį *mūsų kaimynai (Latvija, Estija) turėjo apie 1925 m.*¹⁰²³ Žinoma, ne visi J. Puzino kartos humanitarai galėjo pasigirti tokia sėkme. Pažymėtina, kad literatūros istorijos ir archeologijos mokslo sričių padėties sugretinimas leidžia išvelgti gana platų diapazoną skirtingų sąlygų, į kurias atsižvelgiant savo darbus turėjo pradėti *jaunieji humanitarai*.

Apibendrinant galima pasakyti, jog aišku, kad stipendijos studijoms užsienyje gavimas iš esmės buvo žingsnis link etato universitete ir tam tikro įsitvirtinimo

¹⁰²² Jono Puzino 1930 m. prašymas Švietimo ministrui dėl stipendijos archeologijos studijoms užsienyje, pgl. LCVA, f. 391/9/755, l. 51 (Stipendininko J. Puzino asmens byla). Pažymėtina, kad svarbiausios studijų sritys, kurias LU studijavo J. Puzinas, buvo lietuvių kalba ir literatūra, lyginamoji kalbotyra ir pedagogika. Turint tai galvoje, galima daryti prielaidą, jog moderni archeologija Lietuvoje gimė *iš filologijos*. Plačiau apie J. Puzino studijas Heidelbergo universitete ir jo veiklos reikšmę archeologijos tapsmui Lietuvoje (Žr.: ČIVILYTĖ, A. Jonas Puzinas – Heidelbergo universiteto daktaras: archeologijos profesionalumo link. In *Lietuvos archeologija*. 2005, t. 29, p. 39–48).

¹⁰²³ TAUTAVIČIUS, A. Lietuvos proistorės mokslo pradininkas. In *Kultūros barai*. 1990, nr. 10, p. 59–62.

moksle (ypatingai tai galioja tiems, kam stipendija buvo skirta kaip *pasiruošimo profesūrai* būdas). Specialaus išsilavinimo plėtros požiūriu stebint situaciją, galima fiksuoti, kad XX a. trečiajame dešimtmetyje LU tarp istorinius kursus istorikams studentams skaičiusio (ar tarp su istorija susijusius kursus dėsčiusio) mokomojo personalo dar buvo ne vienas, neturėjęs specialaus istoriko išsilavinimo. Lietuvos istoriją ar kitus su istorija susijusius dalykus ne kartą dėstė teisininkai¹⁰²⁴. Tarp istorikų, pradėjusių dirbti VDU XX a. ketvirtajame dešimtmetyje, oficialiai specialaus istoriko išsilavinimo neturėjo tik vienintelis Konstantinas Jablonskis, kuris 1916 m. Maskvos universitete nutrūkusias teisės studijas užbaigė VDU tik 1933 m., parašė diplominių teisinį-istorinį darbą *XVI a. belaisviai kaimynai Lietuvoje* ir įgijo *visas diplomuoto teisininko teises*¹⁰²⁵. Dar daugiau, įsidėmėtina, kad iš XX a. ketvirtajame dešimtmetyje atėjusių dirbti į universitetą jaunųjų istorikų visi (išskyrus Joną Matusą¹⁰²⁶) buvo studijavę ir

¹⁰²⁴ Išskirtinę grupę LU veiklos pradžioje šiuo požiūriu sudaro asmenys, turėję teisinį išsilavinimą: broliai Mykolas ir Vaclovas Biržiškos, Pranas Dovydaitis, Pavelas Gronskis, Augustinas Janulaitis, Petras Klimas. Pastarasis buvo vienintelis, kuris buvo studijavęs teisę Maskvos universitete 1910–1914 m., tačiau studijų nebuvo baigęs. Jau 1922 m. pabaigoje P. Klimas rašė prašymą Teisės fakulteto dekanui P. Leonui, kad jam būtų leista laikyti valstybinius egzaminus iš tų dalykų, ko nebuvo išlaikęs sekant teisės studijų programą Maskvoje. Pridėdamas 1915 m. liudijimą apie 1911–1914 m. išlaikytus Maskvoje egzaminus P. Klimas pridūrė, jog <..> *liudijimas yra išduotas vardu „Klimaševski“, nes taip oficialiai aš vadinausi. Kad tai yra tas pats asmuo, kurs dabar vadinasi „Klimas“ <..> prirėikus aš pateiksiu reikalingus išrodymus* (P. Klimo asmens byla, LCVA, f. 631/11/3, l. 1–4). Panašu, kad biogramose visuotinai kartojama tezė, jog P. Klimas baigė Maskvoje teisės studijas 1914 m., nėra pamatuota.

¹⁰²⁵ Jau 1925 m. K. Jablonskis parašė prašymą LU Teisių fakulteto tarybai leisti laikyti diplominius egzaminus prie Teisių fakulteto, nurodydamas ir tuos 7 egzaminus, kuriuos jis buvo išlaikęs Maskvos universitete iki 1916 metų. (l. 68). Diplominių egzaminų eigos lentelėje užfiksuota, kad pirmus 4 egzaminus LU K. Jablonskis išlaikė 1926 m., o po pertraukos, 1931–1933 m. – dar 6 egzaminus (l. 67). Diplominio darbo, pristatyto Teisės fakulteto įvertinimui, turinį sudarė du tekstai. Tyrimas – *XVI a. belaisviai kaimynai Lietuvoje* (l. 3–50) ir Baltarusijos istoriko V. Pičetos 1928 m. Minske išleistos specialios studijos, skirtos belaisvių klausimams LDK, recenzija (l. 51–64). Šie abu K. Jablonskio tekstai jau buvo išspausdinti *Praeities* žurnalo I tome 1930 m., todėl nenuostabu, kad 1932 m. gruodžio mėn. diplominio darbo vertintojai A. Janulaitis ir V. Biržiška ant diplominio darbo tik užrašė *labai gerai* ir pasirašė be jokių papildomų komentarų. Pgl. K. Jablonskio diplominis darbas ir studijų dokumentai, LCVA, f. 631/11/27, l. 1–64, 65–73; V. Selenis yra atkreipęs dėmesį, kad K. Jablonskis už IV deš. VDU HMF skaitomą rusiškosios paleografijos ir diplomatikos kursą gaudavo 100 Lt atlyginimą ir tai buvo simbolinis atlyginimas šalia 1500 litų Valstybės Tarybos nario algos (Žr.: SELENIS, V. *Lietuvos istorikų bendrija 1918–1940 metais*. Kaunas, 2008, p. 99).

¹⁰²⁶ Nors Jonas Matusas ir laikėsi nuostatos, kad *Lietuvos istorijos mokslą gilinti reiktų siųsti ne į užsienį (tokią Vokietiją, Austriją, Prancūziją), bet į purvinus ir dulkėtus Lietuvos žemelės archyvus bei šiaip senienų vietas*, tačiau pripažino, kad būtų pravartu kokius metus pastudijuoti vokiečių ar prancūzų istorijos mokslą ir jo organizaciją, žr. MATUSAS, J. *Ką mes darom savo istorijai?* In *Naujoji Romuva*, 1932, Nr. 49, p. 1070.

užsienyje¹⁰²⁷. Tai iš esmės leidžia apie stipendininkų sistemą svarstyti kaip apie esminį prieškarinio Lietuvos akademinės istoriografijos augimo dėmenį.

Norėdami išplėsti istoriografijos augimo procesų svarstytinų temų ratą, galėtume dėmesį koncentruoti dar į daugelį mažiau ar daugiau svarbių šios tematikos aspektų. Į istoriografijos plėtros temų sąrašą pirmiausia patektų tai, ką būtų galima pavadinti istoriografinės komunikacijos procesais įvairiuose lygmenyse. Jos turinį sudarytų įvairios komunikacijos formos. Pirmiausia, tai asmeninė istorikų tarpusavio korespondencija, kurios paskirtis – keisti informacija, dalintis nuorodomis ir mokslinės literatūros bibliografinėmis naujovėmis, išsakyti savo planus ir sumanymus, domėtis istorijos studijomis ir jų organizacija užsienyje, archyviniais atradimais, istorinių šaltinių paieškomis, svarstyti specialius paleografinius ar diplomatikos klausimus ir t. t.¹⁰²⁸. Toks dominuojantis korespondencijos turinys leidžia įžvelgti ir tam tikrus tipiškus besiformuojančios gana specialios korespondencijos bruožus, kas iš esmės persipina su bendresniais reiškiniiais ir savotiškai individualiu lygmeniu atkartoja profesionalizacijos ir specializacijos procesus. Kur kas platesnio lygmens komunikaciją istoriografijoje įprasmina istorinių darbų recenzijos ir polemikos istorinių koncepcijų, interpretacijos klausimais. Istoriografiniuose tyrimuose fiksuota, kad jaunųjų istorikų parašytų istorinių darbų recenzijų, lyginant su vyresniosios istorikų kartos recenzijomis, pasirodė kur kas daugiau¹⁰²⁹, o istorinių polemikų atsiradimas ir gausėjimas bei kartu iš jų atsirandanti istoriografinės tradicijos branda konstatuota

¹⁰²⁷ IV deš. TFF pradėjo dirbti Z. Ivinskis ir S. Sužiedėlis, HMF – J. Baltrušaitis, J. Jakštas, J. Puzinas, A. Vasiliauskas ir A. Šapoka (Plg.: LASINSKAS, P., PIVORAS, S. Humanitarinių mokslų fakultetas. In *Vytauto Didžiojo universitetas: mokslas ir visuomenė 1922–2002*. Kaunas, 2002, p. 143).

¹⁰²⁸ Pvz., JANULAITIS, A. *Praeitis ir jos tyrimo rūpesčiai*. Vilnius, 1989, p. 338–396. JONYNAS, Ig. *Istorijos baruose*. Vilnius, 1984, p. 194–271; K. Jablonskio ir Z. Ivinskio susirašinėjimas: in *Konstantinas Jablonskis ir istorija: str. rinkinys*. Sud. E. Rimša. Vilnius, 2005, p. 249–384.

¹⁰²⁹ SELENIS, V. *Lietuvos istorikų bendrija 1918–1940 metais*. Kaunas, 2008, p. 70, 76.

remiantis jau vien tomis prieškario istorinėmis polemikomis, kurios buvo skirtos XIX a. Lietuvos istorijos problematikai¹⁰³⁰.

Atskirą istoriografijos ir, aišku, bendresnę istorinės kultūros komunikacijos formą sudarytų istorinių arba savo tematika jiems artimų darbų sekimai ir vertimai, pradedant, pavyzdžiui, iš LMD veiklos išaugusiu Stanislovo Kutrzebos (Stanisław Kutrzeba) darbo sekimu¹⁰³¹ ar M. Liubavskio darbo vertimu¹⁰³², ir baigiant LU bei Švietimo ministerijos inicijuotais Maxo Weberio¹⁰³³, Fustelio de Coulangeso¹⁰³⁴ ir Hippolyte'o Taine'o¹⁰³⁵ darbų vertimais.

Pagaliau, itin svarbus komunikacijos istoriografijoje lygmuo būtų vietiniai¹⁰³⁶ ir tarptautiniai renginiai, kongresai. Pastariesiems apžvelgti, susumuojant Lietuvos istorikų dalyvavimą, istoriografijos tyrinėtojai yra skyrę ne vieną gana išsamią publikaciją¹⁰³⁷. Vienaip ar kitaip žiūrėtume, visi šie istoriografinės komunikacijos lygmenys bent hipotetiškai implikuotų istoriografijos augimo procesus arba galėtų būti traktuojami kaip istorijos mokslo aktyvėjimą tuometinėje Lietuvoje

¹⁰³⁰ ALEKSANDRAVIČIUS, E., KULAKAUSKAS, A. Istorijos istorija arba XIX a. tyrinėjimų apžvalga. In *Akademikas*. 1993, nr. 1. p. 24–36.

¹⁰³¹ JANULAITIS, A. *Lietuvos visuomenės ir teisės istorija* (sekdamas Stanislovą Kutrzebą parašė Augustinas Janulaitis). Vilnius, 1916, 218 p.

¹⁰³² LIUBAVSKIS, M. *Lietuvos istorija ligi Liublino unijos* (iš rusų kalbos vertė J. Sondeckis). 2 dalys. Vilnius, 1920–1922, (86+94 p.).

¹⁰³³ WEBER, Max. *Ūkio istorija: universalinės ūkio ir visuomenės istorijos bruožai* (Jvado autorius – Albinas Rimka; iš vokiečių kalbos vertė Juozas Pajaujys). Kaunas, 1929, 308 p.

¹⁰³⁴ Fustel de Coulanges, N. D. *Senovės miestas: studija apie Graikijos ir Romos kultą, teisę ir institucijas* (iš prancūzų kalbos vertė D. J. Blynas). 2 d. Kaunas, 1932–1934, (264+192 p.).

¹⁰³⁵ TAINE, H. *Meno filosofija* (iš prancūzų kalbos vertė Kazimieras Masiliūnas). I–II dalys. Kaunas, 1938–1940, (339+266 p.).

¹⁰³⁶ Pavyzdžiui, LMD susirinkimai, LID posėdžiai su pranešimais, LKMA suvažiavimai, LU / VDU organizuotos paskaitos ir pranešimai. Istoriografijoje, žvelgiant platesniu Lietuvos istorijos mokslo tradicijos požiūriu, teigta, jog LID susirinkimai arba Istorijos sekcijos darbas prie LKMA prieškariniu buvo gana kuklūs istorikų sambūriai. Plačiau apie tai: GIEDA, A. Lietuvos istorikų bendruomenė: nuo pirmos disertacijos iki pirmo suvažiavimo. In *Naujasis Židinys-Aidai*, 2005, nr. 11–12, p. 550–555.

¹⁰³⁷ RAGAUSKAS, A. VDU mokslininkai istorijos mokslo kongresuose 1918–1940 m. In *VDU ir LKMA 70-metis*. Kaunas, 1993, p. 169–184; JANUŽYTĖ, A., Tarptautinis Lietuvos istorikų bendradarbiavimas XX a. pradžioje. In *Lietuva ir pasaulis: bendradarbiavimas ir konfliktas*. Vilnius, 2000, p. 222–230; čia derėtų pastebėti, jog CISH (Le Comité International des Sciences Historiques) vaidmuo, pasak R. Torstendahl, neturėtų būti pervertinamas. Pasak jo, CISH ilgai buvo silpna organizacija ir ji vaidino menką vaidmenį individualiems istorikams. Netgi tuomet, kai šalyse egzistavo tautiniai istorikų komitetai (t. y. CISH organizacijos filialai), paprastai jie nebuvo profesijos formavimo centrai (Žr.: TORSTENDAHL, R. Assessing professional developments. *Historiography in a comparative perspective*. In: Torstendahl, R. (ed.), *An Assessment of Twentieth-Century Historiography. Professionalism, Methodologies, Writings*. Stockholm, 2000, p. 10).

liudijantys ženklai. Iš esmės tą patį nurodytų ir aktyvėjančios archyvinės ir bibliotekinės medžiagos paieškos, jos rinkimas užsienio ir Lietuvos bibliotekose bei archyvuose¹⁰³⁸, pirminių istorijos šaltinių panaudojimo plėtra¹⁰³⁹ arba nurašinėtojų samdymas užsienyje esantiems istorijos šaltiniams ir rankraščiams nurašyti¹⁰⁴⁰. Pagaliau, plėtrą ženkлина tiek profesinių kalbų konstravimas (terminų kūrimas)¹⁰⁴¹, tiek fotoaparatus panaudojimas efektyvinant istoriko darbą – *nufotografuoti apsieis pigiau ir greičiau, - nei nurašinėti*¹⁰⁴². Tačiau reikia detaliau žvilgtelėti ir į istoriografijos augimą apsunkinusius veiksnius, į mokslo plėtrą ribojusius faktorius, juo labiau kad tai irgi nėra nauja tema Lietuvos istoriografijos raidos apžvalgose ir tyrimuose.

II.4.2. Augimą kontroliavę faktoriai ir plėtros problemos

Tarpukario Lietuva didžiąją savo egzistavimo dalį buvo autoritarinė valstybė, kurioje funkcionavo Karo cenzūra (1919–1933 m.), o cenzūros civilėjimas nuo 1933 m., kuomet leidiniuose nebebuvo dedamas antspaudas *Karo cenzūros leista*, nereiškė cenzūros liberalėjimo. Du dešimtmečius formuota spaudos priežiūros ir

¹⁰³⁸ Pvz., JANULAITIS A. *Praeitis ir jos tyrimo rūpesčiai*. Vilnius, 1989, p. 320–331, 348, 349, 357, 385–395, 394; Stipendininko Z. Ivinskio asmens byla, LCVA, f. 391/9/338, l. 3, 6–8, 13. *Istorijos archyvas*. (Surinko K. Jablonskis). Kaunas, 1934; MATUSAS J. *Lietuvių rusinimas per pradžios mokyklas*. Kaunas, 1937, p. 7–8. Taip pat žr.: SELENIS, V. Konstantinas Avižonis Lenkijos archyvuose 1933–1934 m. In *Istorija*, 2010, nr. 78, p. 54–57.

¹⁰³⁹ Įskaitant ir istorijos šaltinių blokų kaip tematinų priedų prie atskirų veikalų rengimą. Pvz.: RIMKA, A. Lietuvos visuomenės ūkis ligi Liublino unijos metų. Atsp. iš Teisės fakulteto darbų I knygos. K., 1925, p. 60–131; ŠINKŪNAS, P. Kėdainių miesto istorija. Krašto mokslui medžiaga. K., 1928, p. 71–98; ANDZIULYTĖ-RUGINIENĖ, M. *Žemaičių christianizacijos pradžia*. K., 1937, p. 92–122; ŠAPOKA, A. *Lietuva ir Lenkija po 1569 metų unijos*. K., 1938, p. 329–354.

¹⁰⁴⁰ A. Janulaitis 1923 m. laiške P. Galaunei rašė: <...> *Sužinojus, kas yra iš rankraščių „lituanicų“, bus galima imtis galvoti apie jų nurašymą. Manau, atsiras vienas kitas studentas, kuris už tam tikrą atlyginimą imtųsi to darbo. Ir jam būtų uždarbis, ir čia nauda <...>*. (p. 349). Taip pat žr.: JANULAITIS A. *Praeitis ir jos tyrimo rūpesčiai*. Vilnius, 1989, p. 347, 351, 388, 389, 390, 391, 396, etc.

¹⁰⁴¹ Žr., pvz., VAITKEVIČIUS, V. Prof. Jono Puzino archeologijos terminų kartoteka. In *Lietuvos archeologija*, 2005, t. 29, p. 49–54.

¹⁰⁴² JANULAITIS A. *Praeitis ir jos tyrimo rūpesčiai*. Vilnius, 1989, p. 351, 357, 378, 387, 389, 392, 393, 394. 1934 m. rugsėjo 28 d. VDU HMF taryba svarstė A. Vasiliausko prašymą paskolinti jam *fotografinį aparatą*, pgl.: ČAPAITĖ, R. Antanas Vasys – paleografijos Lietuvoje pradininkas. In *Kultūros barai*, 1991, nr. 6, p. 69. Apie fotoaparato poreikį ASLI veiklos kontekste žr.: TYLA, A. Istorija lituanistikos kontekste. In *Lituanistika: tradicijos, dabartis, perspektyvos*. Vilnius, 1999, p. 24–25.

kontrolės sistema, plačiai išplėtotas cenzūros mechanizmas¹⁰⁴³ turėjo, žinoma, tam tikrą įtaką ir Lietuvos humanitarinei minčiai, kultūrai ir spaudai. Matyt neatsitiktinai 1935 m. išleistas, lyginant su 1919 m., gerokai griežtesnis Spaudos įstatymas (valdžios institucijoms leidęs kištis į visuomenės informavimo priemonių skelbiamą žinių turinį ir pagrįstas Lietuvos valstybės ir lietuvių tautos interesų gynimo, saugumo ir moralės tikslais¹⁰⁴⁴) chronologiškai persidengia su aktyvėjančia lietuvių ir lietuvių adoravimo atmosfera humanistikoje, įskaitant ir į tą veiklą įsijungusius statistikos specialistus¹⁰⁴⁵ ar medicinos profesorius¹⁰⁴⁶. Kitaip sakant, ketvirtajame dešimtmetyje aštrėjanti tarptautinė situacija ir jos fone vykęs ideologinis istorijos supolitinimas ir panaudojimas politinei propagandai skleisti, taip pat agresyvėjantis kai kurių studijų tonas leidžia samprotauti apie tam tikrus politinius ideologinius slenksčius, kurie, artėjant Antrajam pasauliniam karui, sąlygojo humanistikos ir istorinio tyrimo kokybinį smukimą. Pasak Alvydo Nikžentaičio, norint iliustruoti konfliktuojančias XX a. ketvirtojo dešimtmečio ideologizuoto istorinio tyrimo tendencijas, būtų sunku atrasti geresnę temą nei Mažoji Lietuva¹⁰⁴⁷. Vienaip ar kitaip, valstybinė cenzūra Lietuvoje

¹⁰⁴³ Daugiau apie tai žr.: RIAUBIENĖ, A. Valstybinės cenzūros mechanizmas tarpukario Lietuvoje. In *Knygotyra*, 2005, nr. 44, p. 103–113.

¹⁰⁴⁴ Pgl.: VAIŠNYS, A. *Spauda ir valstybė 1918–1940 m.* Vilnius, 1999, p. 214–224.

¹⁰⁴⁵ VILEIŠIS, V. *Tautiniai santykiai Mažojoje Lietuvoje ligi Didžiojo karo: istorijos ir statistikos šviesoje.* Kaunas, 1935. Antras šios knygos leidimas pasirodė 2008 metais su istoriko Rimanto Miknio *Ivadu*: žr.: VILEIŠIS, V. *Tautiniai santykiai Mažojoje Lietuvoje ligi Didžiojo karo: istorijos ir statistikos šviesoje.* Vilnius, 2008, p. V–IX.

¹⁰⁴⁶ ŽILINSKAS, J. *Lietuvių protėviai.* Kaunas, 1937, 144 p.

¹⁰⁴⁷ Autoriaus požiūriu, žvelgiant į trečiojo dešimtmečio Lietuvos istoriografinę situaciją, istorija dar nebuvo visiškai pritaikyta politikos reikmėms (pvz., prūsai buvo laikomi lietuvių giminaičiais, bet tiesiogiai jie dar nebuvo prilyginami lietuviams). Vokietijos tautinė istorija (*Volksgeschichte*) atstovavo vis labiau revizionistinę poziciją Versalio sutarties rezultatų atžvilgiu, o istorikai ieškojo praeityje priežasčių tam, kad teritorijų, kurias Vokietija prarado po I pasaulinio karo, susigrąžinimas būtų pateisintas. Minėtų teritorijų gyventojų tautinio (pirmiausia vokiečių tautos) sąmoningumo patvirtinimas tapo pagrindiniu akademinų tyrinėjimų uždaviniu. Šiame kontekste iškilo ideologinė klausimo apie lietuvių kilmę Rytų Prūsijoje svarba. Į Vokietijos istoriografijos propagandą ir revizionizmą buvo atsakyta tuo pačiu, anot A. Nikžentaičio, plėtojant A. Šapokos kvietimą *atrasti lietuvius Lietuvos istorijoje*, kuris atitiko vokiškosios *Volksgeschichte* dvasią. Skirtumas tarp Vokietijos ir Lietuvos mokslininkų, pasak autoriaus, buvo tas, kad panašiai, kaip ir Lenkijos mokslininkai, lietuviai argumentavo iš gynybinių pozicijų, formuodami tam tikrą kontrpropagandos kryptį (1935 m. veikalė V. Vileišis prūsus, kuršius ir lietuvius jau traktavo kaip *tos pačios tautos žmones*) (Žr.: NIKŽENTAITIS, A. Lithuania Settlement in East Prussia as Reflected in Lithuanian Historiography, In *Historiographical approaches to medieval colonization of East*

draudė platinti ne tik Hitlerio, Lenino, Stalino kūriniai, anarchistines, revoliucines, kai kurias lenkiškas, prolenkiškas knygas ar ideologizuotas rašliavas apie istorinį materializmą¹⁰⁴⁸, tačiau į jos akiratį patekdavo ir kur kas mažiau kontraversiški rašiniai: opozicinės, tariamai *santykius su didžiais kaimynais gadinančios* ar tiesiog kritišką požiūrį į save (t. y., į Lietuvą) išreiškiančios mintys ir tekstai¹⁰⁴⁹. Tai reiškia, kad šią situaciją žinodami XX a. ketvirtojo dešimtmečio Lietuvos humanitarai ir istorikai tiesiogiai ar netiesiogiai buvo uždaromi į kokybiškai vis siaurėjantį tautinės problematikos diskursą, o tematinei darbų įvairovei suvaržymų ir nelaisvos spaudos visuomenėje laipsniškai iškilo rimtas egzistencinis klausimas.

Kiekybiškai istoriografijos augimą stabdė tiek lėta humanitarinių mokslų etatų plėtra universitete, tiek papildomų akademinų institucijų, kuriose būtų numatyti etatai humanitarams, stoka. *Lituanistikos instituto, Lietuvos mokslų akademijos, Lietuvos kultūros akademijos* idėjos ir iniciatyvos¹⁰⁵⁰, keltos Lietuvoje nuo 1925 m., dėl vienu ar kitu aplinkybių liko nerealizuotos. XX a. ketvirtajame dešimtmetyje VDU profesūros iniciatyva dar pasirodė *Lietuvos tyrimo instituto* idėja, kuri vėliau transformavosi į 1934 m. *Lituanistikos instituto* projektą, dėl kurio svarstyta irdar po penkerių metų (1939 m.) buvo atidarytas *Antano Smetonos*

Central Europe: a comparative analysis against the background of other European inter-ethnic colonization processes in the Middle Ages. Ed. Jan M. Piskorski, Boulder, 2002, p. 357–370.

¹⁰⁴⁸ PAPAURĖLYTĖ, A. Cenzūra tarpukario Lietuvoje. In *Literatūra*. 1999, nr. 37, p. 153–162, 162–167; PAPAURĖLYTĖ, A. Spaudos laisvė ir cenzūra Nepriklausomoje Lietuvoje 1918–1940 metais. In *Informacijos mokslai*, 2000, nr. 15, p. 44–54.

¹⁰⁴⁹ Kaip vieną pavyzdį iš daugelio čia galima paminėti Z. Ivinskio recenziją Petro Rusecko sudarytam atsiminimų rinkiniui *Lietuva Didžiąjame kare* (Vilnius, 1939). Gana korektiškai, tačiau kartu ir kritiškai P. Rusecko surinktus ir suredaguotus atsiminimus vertinanti, nedaug vertės tuose atsiminimuose matanti recenzija spaudoje nepasirodė. Z. Ivinskis ant savo juodraščio užrašė: *Cenzūra 1940 m. vasarį liepė išmesti, nors jau buvo surinkta dėti į Židinį*. Plg.: IVINSKIS, Z. [Rec.] *Didysis karas lietuvių tautai*. LNB RS, f. 29/941, l. 1–3.

¹⁰⁵⁰ Lituanistikos instituto klausimas [diskusija]. In *Naujoji Romuva*, 1937, nr. 48, p. 899; TYLA, A. Istorija lituanistikos kontekste. In *Lituanistika: tradicijos, dabartis, perspektyvos*. Vilnius, 1999, p. 15; PŠIBILSKIS, V. B. *Mykolas Biržiška. Patrioto, mokslininko, kultūrininko gyvenimo ir veiklos pėdsakais*. Vilnius, 2009, p. 288–291.

Lituanistikos institutas (ASLI)¹⁰⁵¹. Detaliai ASLI įkūrimo istoriją nagrinėjęs Dangiras Mačiulis padarė išvadą, kad į lituanistinio instituto atsiradimo kilmę reikėtų žiūrėti kaip į integralią tautininkų vyriausybės (nuo 1934 m. vasaros su švietimo ministru prof. J. Tonkūnu ir švietimo viceministru, lituanistu K. Masiliūnu priešakyje) vykdytos programos dalį¹⁰⁵². Tyrimu buvo bandoma paneigti supaprastintą požiūrį, pasak kurio, privačios iniciatyvos ar *mokslininkų norai* ASLI įkūrimo turėję reikšmingesnę vaidmenį. Vienaip ar kitaip, ilgainiui etatų skaičius LU / VDU humanitaroms (įskaitant ir galimas neetatinių darbo universitete formas), nors ir vangiai¹⁰⁵³, didėjo¹⁰⁵⁴, o dešimtmečio pabaigoje įkūrus ASLI, atrodė, atsiras prielaidos ir kiek platesniam kiekybiniam etatų šuoliui. Vis dėlto tiek galimo ASLI pobūdžio ir jo veiklos projektavime¹⁰⁵⁵, tiek

¹⁰⁵¹ Istorija lituanistikos kontekste. In *Lituanistika: tradicijos, dabartis, perspektyvos*. Vilnius, 1999, p. 16–22; PŠIBILSKIS, V. B. *Mykolas Biržiška. Patrioto, mokslininko, kultūrininko gyvenimo ir veiklos pėdsakais*. Vilnius, 2009, p. 291–293.

¹⁰⁵² Tarp ryškesnių Švietimo ministerijos iniciatyvų nuo 1934 m. D. Mačiulis išskiria ministerijai pavaldžios *Komisijos tautos melodijos rinkti įsteigimą* (vadovai Z. Slaviūnas ir S. Šimkus), 1934 m. Etnikos katedros VDU atidarymą, 1935 m. įkurtą *Tautosakos archyvą* (vedėjas J. Balys), kuriam buvo pavesta perimti ir 1930–1935 m. veikusios *Tautosakos komisijos* (vadovas Vincas Krėvė-Mickevičius, LE, t. 37, p. 592) rinkinius. Šių ministerijos *mokslinių tautiškojo paieškų* ir iniciatyvų kontekste matomas ir viceministro K. Masiliūno suburtas istorikų kolektyvas ir jo *Lietuvos istorijos*, kurios redaktoriumi tapo A. Šapoka, parengimas, taip pat ir paties K. Masiliūno pradėta versti ir leisti H. Taine *Meno filosofija* (1938–1940 m.). Tačiau svarbiausiu tuometinės Švietimo ministerijos projektu laikytinas ilgai projektuotas ir dėl finansavimo užsitikinimo užtrukęs ASLI buvo atidarytas 1939 m. pavasarį (Žr.: MAČIULIS, D. Antano Smetonos Lituanistikos instituto įkūrimas. In *Lituanistica*. 2002, nr. 2, p. 19–20, 23–33.

¹⁰⁵³ Specialiai istorikų etatų LU / VDU klausimui skirtame straipsnyje yra atskleisti politiniai etatų skaičiaus didėjimą riboję veiksniai, ypač kalbant apie TFF ir HMF konkurenciją ir vadinamąsias *paralelines specialybes* šiuose fakultetuose. Etatų klausimai buvo stipriai politizuoti, o tautininkų režimas IV deš. buvo suinteresuotas siaurinti TFF veiklą dėl politinių (opozicijos raiškos apribojimo) sumetimų (Žr.: SELENIS, V. *Parlamentas ir naujų istorijos specialistų kelias į Vytauto Didžiojo universitetą 1930–1940 m.* In *Parlamento studijos*. 2005, nr. 5, p. 107–126). Atkreiptinas dėmesys, kad šio straipsnio išvadose esantis apibendrinimas, jog *autoritarizmas dar labiau siaurino istorijos tyrimų lauką*, iš esmės neatitinka pamatinės straipsnio tezės, kad etatų ir istorikų, dirbančių universitete, skaičius, neženkliai (ir labiausiai IV deš., t. y. autoritarizmo metais) augo.

¹⁰⁵⁴ Autoritarizmo metais TFF Filosofijos skyriuje pradėjo dirbti J. Grinius, J. Pankauskas, A. Salys, J. Ambrazevičius, P. Dielininkaitis, Z. Ivinskis, A. Maceina, S. Sužiedėlis, HMF – J. Dumčius, J. Jakštas, A. Šapoka, J. Puzinas, J. Balys, K. Alminauskis, J. Matusas, K. Jablonskis, I. Lappo, J. Baldauskas, V. Maciūnas, P. Jonikas, A. Vasiliauskas, J. Baltrušaitis, K. Dausa, A. Rukša, D. Michelis ir kt., o iš TFF į HMF perėjo A. Salys ir V. Mykolaitis-Putinas. Pgl. Lietuvos universitetas..., Chicago, 1972, p. 349–367, 388–448.

¹⁰⁵⁵ D. Mačiulis išskiria pirmiausia šiuos su švietimo viceministru bendradarbiavusius ir ASLI projektavusius asmenis: J. Puziną, K. Alminauskį, A. Šapoką, A. Salį ir P. Skardžių. Visi jie tuo metu buvo ir universiteto *jaunieji humanitarai* (Žr.: MAČIULIS, D. Antano Smetonos Lituanistikos instituto įkūrimas. In *Lituanistica*, 2002, nr. 2, p. 26–29. Taip pat: TYLA, A. Istorija lituanistikos kontekste. In *Lituanistika: tradicijos, dabartis, perspektyvos*. Vilnius, 1999, p. 14–19).

ASLI veikloje iš esmės dalyvavo, su mažomis išimtimis¹⁰⁵⁶, to paties VDU personalo nariai. Todėl ir į ASLI kūrimą labiau reikėtų žvelgti ne kaip į formalų naujų etatų lituanistiniams mokslams kūrimą, o greičiau kaip veiksmą, kuriuo be *tautinės kultūros paieškų* buvo siekiama sudaryti palankesnės darbo sąlygas lituanistikai nusipelnusiems, o kartu, žinoma, ir režimui lojaliems asmenims. ASLI Istorijos skyriaus bendradarbiais pirmiausiai tapo VDU personalo nariai – Ignas Jonynas (skyriaus vedėjas), Jonas Puzinas, Adolfas Šapoka, Zenonas Ivinskis, Simas Sužiedėlis, Konstantinas Jablonskis ir nepriklausę VDU personalui – Vincas Trumpa, Juozapas Stakauskas ir Konstantinas Avižonis¹⁰⁵⁷. Z. Ivinskis, kalbėdamas apie Lituanistikos institutą, jau 1937 m. tokiose srityse, kaip lietuvių literatūra ir jos istorija, Lietuvos istorija, lietuvių kalba, geografija matė po keletą–keliolika žmonių, kurie, dėl *mūsų gyvenimo sąlygų nutolę nuo mokslinio darbo ir stovintys šalia universiteto*, galėtų būti daugiau ar mažiau įtraukiami instituciškai į lituanistinį darbą, o jų įtraukimas sudarytų sąlygas *išaugti rimtai institucijai ne vien reprezentacijos atžvilgiu*¹⁰⁵⁸. Kadangi ASLI personalo atranka iš esmės vyko nekeliant šio *universitetinių-neuniversitetinių* mokslo personalo narių kriterijaus, tad nenuostabu, kad po dvidešimties metų Z. Ivinskis dar konkrečiau pakartojo savo 1937 m. vizijas:

¹⁰⁵⁶ Pirmojoje ASLI vadovaujančioje Taryboje (1939 m.), be viceministro K. Masiliūno, buvo tik 3 asmenys iš 11, kurie tuo metu nedirbo VDU – kalbininkas, „Lietuvių kalbos žodyno“ redaktorius Juozas Balčikonis, kraštotyrininkas ir tautosakininkas, Dotnuvos ŽŪA profesorius Jurgis Elisonas bei istorikas, archyvistas, centrinio valstybės archyvo Kaune vedėjas Juozapas Stakauskas (Žr.: TYLA, A. Istorija lituanistikos kontekste. In *Lituanistika: tradicijos, dabartis, perspektyvos*. Vilnius, 1999, p. 17).

¹⁰⁵⁷ TYLA, A. Istorija lituanistikos kontekste. In *Lituanistika: tradicijos, dabartis, perspektyvos*. Vilnius, 1999, p. 22–30. Žr.: SELENIS, V. *Lietuvos istorikų bendrija 1918–1940 metais*. Kaunas, 2008, p. 92–93, 100, 110–133. Atskiras specialus klausimas būtų – koks šių istorikų santykis su A. Smetonos režimu. D. Mačiulis yra pateikęs charakteringą pavyzdį kalbėdamas apie Z. Ivinskį. Šis istorikas 1938 m. gruodžio mėn. buvo iškviestas pas švietimo ministrą J. Tonkūną, kuris Z. Ivinskiui pranešė, jog numatoma jį pakviesti dirbti į Lituanistikos institutą. Pokalbio metu ministras pareiškė, kad jis ir prezidentas A. Smetona *esą gana geros nuomonės* apie Z. Ivinskį, tačiau dėl aštrios pastarojo kalbos, pasakytos ateitininkų sendraugių susirinkime, jis *nepatenkš į istorijos skyriaus vedėjus*, o kviečiamas nariu (Žr.: MAČIULIS, D. Antano Smetonos Lituanistikos instituto įkūrimas. In *Lituanistica*. 2002, nr. 2, p. 30).

¹⁰⁵⁸ IVINSKIS, Z. Tautinė kultūra ir pozityvus darbas. Lituanistikos instituto reikalas. In *XX amžius*, 1937, nr. 167, p. 3. Šiame straipsnyje Z. Ivinskis neteigia, kad Lituanistikos instituto personalą turėtų sudaryti tik *neuniversitetiniai*, universitete nedirbantys humanitarai. Todėl jo paties priklausymas ASLI Istorijos skyriui nėra nenuoseklumas.

Jeigu iš dviejų šimtų¹⁰⁵⁹ istorikų tiek mažai jų tegalėjo pasilikti prie mokslinio darbo, priešasčių reikia ieškoti pirmiausia pačioje Lietuvos mokslinio darbo organizacijoje. Užsiimti Lietuvos istorijos tyrinėjimo darbu sąlygų paprastai teatsirasdavo tik vienam antram, kurie patekdavo į universiteto mokomąjį personalą. <...> Šalia universiteto Lietuva ilgai nebuvo sukūrusi jokių kitų valstybinių mokslo įstaigų (apie privačias ką ir bekalbėti!), kur universiteto diplomą gavę ir gabumais pasižymėję istorikai būtų galėję Lietuvos istorijos tyrime reikštis. Tokiems reikėdavo „nuskęsti“ kur nors mokykloje, ar kurioje įstaigoje, su Lietuvos istorija nieko bendra neturinčioje¹⁰⁶⁰.

Šiame kontekste Lietuvos istorikai galėjo tik pavydėti kaimynams latviams, kurie 1937 m. suorganizavo pirmąjį Baltijos valstybių istorikų kongresą Rygoje, kuriame dalyvavo 300 istorikų iš 13 valstybių, tarp jų gausus būrys latvių istorikų ir tik keletas istorikų iš Lietuvos¹⁰⁶¹. Dar sunkiau būtų lygiuotis į kaimyninę Lenkiją, kuriai tarptautiniame mokslo kongrese tarpukariu galėjo atstovauti beveik 100 istorikų, kur vykdyti platūs tyrimai, įskaitant ir Lietuvos istorijos problematiką¹⁰⁶².

Su *institucijų trūkumą* akcentuojančia Z. Ivinskio teze būtų sunku nesutikti, tačiau tik toks situacijos aiškinimas yra kartu ir labai redukcionistinis, istorijos mokslo augimo prielaidas suvedantis vien į vienintelį išorinį veiksnių mokslo raidoje – į valdžios dėmesį mokslui ir jo raidos finansinį palaikymą. Žinoma, kad šie dalykai yra esmingi ir istoriografijos plėtotėje, tačiau kreiptinas dėmesys ir į konkurencinius, vidinius mokslo raidos ir plėtotės aspektus. O šiuo požiūriu turėtumėm žvelgti į istorijos situaciją tuometinėje HSM sistemoje, o kartu pastebėti vienokią ar kitokią tarpdisciplininę, struktūrinę konkurenciją dėl visuomet ribotų išteklių¹⁰⁶³. Šia prasme atkreiptinas dėmesys į tai, kad tarpukariu

¹⁰⁵⁹ 200 istorikų – skaičius apytikris. Tiek istorikų Z. Ivinskis suskaičiuoja įtraukdamas tiek LU / VDU absolventus, tiek baigusius VU iki 1944 metų.

¹⁰⁶⁰ IVINSKIS, Z. Mokslai, iš kurių... tavo sūnūs te stiprybę semia. Į klausimus apie istorijos mokslus nepriklausomoje Lietuvoje. In *Į Laisvę*. 1958, nr. 16–17 (53–54), p. 9–20.

¹⁰⁶¹ Faktai ir idėjos. In *Naujoji Romuva*, 1937, nr. 35–36, p. 651.

¹⁰⁶² IVINSKIS, Z. Istorijos mokslas tarptautiniame forume. Įspūdžiai ir išvados iš VIII-to tarptautinio istorikų kongreso Ciuriche. In *Židinys*, 1938, nr. 8–9, p. 228–241.

¹⁰⁶³ Kaip atsitiktinį pavyzdį galima paminėti 1936 m. sumanytą prie HMF istorijos skyriaus steigti karinio parengimo katedrą. Ig. Končiaus ir A. Janulaičio išvados šiuo klausimu buvo, kad reikėtų steigti prie

atsirado ir *istorizavosi* istorijai (turint galvoje istorijos metodo taikymų erdvę) gretutinės disciplinos (knygos ir kultūros istorija, teisės istorija, literatūros istorija etc.). Akivaizdu, kad vienokia ar kitokia konkurencija dėl išteklių vyko ir tarp vadinamųjų lituanistinių disciplinų. Pavyzdžiui, Lietuvos geografijai, apie kurią lituanistikos kontekste buvo plačiai kalbėta¹⁰⁶⁴, vietos ASLI taip ir neatsirado. Šia prasme ir istoriografijos augimo problemas gana konkrečiai atskleidžia kai kurie, iš pirmo žvilgsnio, mikrolygmens dalykai. Pavyzdžiui, itin ryškiai ir charakteringai tarpdalykinė-tarpdisciplininė, struktūrinė įtampa fakulteto lygmeniu užfiksuota istorijos seminaro, kurio uždavinys – *pratinti studentus mokliškai dirbti*, inventoriaus komplektavime. Lietuvos istorijos katedros vedėjas Ignas Jonynas 1932 m. taip nusakė savo susirūpinimą istorijos seminaro inventoriumi:

Kad istorijos seminaras galėtų normaliai veikti, jis turi būti aprūpintas bent reikalingiausiais istoriniais šaltiniais ir istorine literatūra. Fakultetas, priverstas skaitytis su kitų katedrų reikalais ir laikytis tam tikro proporcingumo kreditų paskirstyme, toli gražu negalėdavo patenkinti istorikų reikalavimų¹⁰⁶⁵.

Prie tokių mikrolygmens istorikų *pralaimėjimų* galima priskirti ir LID organizaciniam branduoliui priklausiusių Ig. Jonyno ir K. Jablonskio kritiką HMF

Valstybės teisės katedros ir visiems universiteto 3 kurso studentams dėstyti karinį parengimą (Žr.: AŽUBALIS, A., KAZLAUSKAITĖ-MARKELIENĖ, R., ŽILĖNIENĖ, V. *Karinis rengimas Lietuvos mokykloje (1929–1940 m.)*. Vilnius, 2009, p. 139–144).

¹⁰⁶⁴ Kazio Pakšto, 1926 m. išleidusio Fribūre apgintą disertaciją apie Lietuvos klimatą (*Le climat de la Lituanie*. Klaipėda, 1926), pasisakymus apie projektuojamą Lituanistikos institutą žr.: Lituanistikos instituto klausimas [diskusija]. In *Naujoji Romuva*, 1937, nr. 48, p. 899–901.

¹⁰⁶⁵ Istorijos seminaro institucija buvo itin svarbus istoriografijos profesionalėjimo veiksnys. Šiuose seminaruose buvo mokoma naudotis pirminiais šaltiniais, šaltinių kritikos praktinių įgūdžių, o pirmąjį tokį seminarą 1832 m. Berlyno universitete įsteigė Leopoldas von Ranke (1795–1886). Praėjus šimtui metų nuo to Lietuvos istorijos katedros vedėjas Ignas Jonynas rašė VDU HMF dekanui apie VDU HMF istorijos seminarą susidariusią *stačiai nepakenčiamą padėtį. Einamuosius mokslo metus seminaras pradėjo nemaža turėdamas skolų. Jį spaudžia vokiečių knygynai, reikalaudami mokėti už senus, prieš kelis metus padarytus užsakymus <...>. Jei šiais metais būtų istorijos seminarui paskirta suma tokio pat didumo kaip praėjusiais metais, tai ji būtų tik lašas jūroj ir seminaro organizavimo reikalas nė kiek nepasistūmėtų pirmyn. Sudėtingą istorijos seminaro padėtį Ig. Jonynas argumentavo kaip iliustraciją pateikdamas istorijos seminarui reikiamų (tačiau neturimų) šaltinių rinkinių ir istorinės literatūros sąrašą (iš viso daugiau kaip 100 pozicijų). Pagal Igno Jonyno 1932 m. balandžio 14 d. raštą VDU HMF dekanui. In JONYNAS, Ig. *Istorijos baruose*. Vilnius, 1984, p. 267–270.*

leidybinei politikai¹⁰⁶⁶, kas iš esmės yra kritika to fakulteto, kurio vienos iš katedrų vedėjų buvo Ig. Jonynas. Šie ir panašūs momentai rodo, kad istorikai HMF užėmė periferinę padėtį ir vargu ar galėjo daryti reikšmingesnę įtaką bendrai fakulteto veiksmų programai. Įsidėmėtina, kad fakultetui, kuriame telkėsi gausiausias Lietuvos institucinių istorikų skaičius ir kuriame profesoriavo *4 didieji lietuvių rašytojai*¹⁰⁶⁷, istorikai praktiškai niekuomet nevadovavo. Dekanais visuomet buvo Filologijos skyriaus atstovai. 1922–1925 m. ir 1937–1939 m. HMF dekanas buvo literatūros ir kultūros istorikas, raštijos tyrinėtojas Mykolas Biržiška, o 1925–1937 m. – rašytojas, tautosakininkas ir slavistas Vincas Krėvė-Mickevičius. Tai iš esmės vaizdžiai siejasi su į HMF ateinančių studijuoti studentų skaičiais. Manytina, kad į šią aplinkybę verta atkreipti dėmesį, kai kalbama apie Lietuvos istoriografijos plėtrą ir augimo problemas tarpukariu. Šia prasme istoriografinių tyrimų visumoje bent hipotetiškai reikėtų sugrįžti prie istoriko Povilo Štuopio iškelto tuometinės istorijos kaip *lituanistikos podukros* vaizdinio¹⁰⁶⁸, tačiau kiek platesne, tarpdisciplinine, struktūrine prasme, HSM ir lituanistinių mokslų konteksto prasme. Tai iš esmės būtų jau kito darbo objektas.

Tarpukario Lietuvos istoriografijos kaip *normalaus mokslo* pagrindų kūrimo procesą nutraukė pirmoji sovietinė okupacija 1940 metais¹⁰⁶⁹. Netgi tam negausiam *jaunuųjų istorikų* būreliui, įsitvirtinusiame universitete ir atradusiam save moksle, buvo mažai laiko (ne daugiau dešimties metų) dirbti institucinėmis sąlygomis, pragyvenant iš istorijos studijų ir istorijos dėstymo studentams. Didžioji jų dalis po karo atsidūrė emigracijoje, kuri dėl specifinių laikmečiui būdingų aplinkybių vadinama tremtimi. Tokį pavadinimą savotiškai pateisina ir

¹⁰⁶⁶ JONYNAS, Ig. Susimąstykime! Vienos knygos pasirodymo proga: [Apie V. Šilkarskio knygą „Solowjews Philosophie der All-Einheit“ (Kaunas, 1932)]. In *Lietuvos aidas*. 1932, nr. 104 (1479), p. 3–5. JABLONSKIS, K. [Rec.] (Kun. Jonas Reitelaitis. Veisiejai (monografija). In *Tauta ir Žodis*. V knygos. Kaunas, 1928 (1929), p. 248–307). *Praeitis*. I tomas. Red. A. Janulaitis. Kaunas, 1930, p. 379–383.

¹⁰⁶⁷ HMF nariais filologijos skyriuje buvo V. Krėvė-Mickevičius, B. Sruoga, V. Mykolaitis-Putinas, J. Tumas-Vaižgantas (Žr.: RUKŠA, A. Humanitarinių mokslų fakultetas. In *Lietuvos universitetas...* Chicago, 1972, p. 392).

¹⁰⁶⁸ ŠTUOPIS, P. Lituanistikos podukra. In *Tautos mokykla*, 1935, nr. 8, p. 173–175.

¹⁰⁶⁹ Išsamiausią straipsnį šia tema žr.: RAGAUSKAS, A. Istorijos mokslo sovietizacija 1940–1941 metais. *Lietuvos istorijos metraštis*, 1994. Vilnius, 1995, p. 94–109.

istorikų padėties pokyčiai. Tremtis suardė buvusią mokslo struktūrą ir profesionalai neteko galimybės naudotis savo tyrimams reikalinga medžiaga, dėstyti paskaitas universitete, kas jau buvo tapę pagrindiniu jų pragyvenimo šaltiniu. Aišku, kad reikėjo keisti savo sumanymus ir darbus. Ne vienam teko dirbti antikvariate ar eiti bernauti pas užsienio ūkininkus, dirbti plieno liejykloje, skerdykloje, baldų krautuvėje, draudimo įstaigoje ir pan.¹⁰⁷⁰ Vienas žinomiausių, jau kiek kitos kartos išėivijos istorikų Paulius Rabikauskas, 1967 m. pradėdamas Istorijos mokslų sekcijos darbą Huttenfelde, Lietuvių katalikų mokslininkų akademijos septintajame suvažiavime, pabrėžė, kad Istorijos sekcijos nariai pirmiausia turi išlaikyti save ir tik atliekamu laiku gali dirbti istorijos mokslo srityje¹⁰⁷¹. Literatūrinėse interpretacijose minimos permainos fiksuotos su neslepiaamu tragikos sluoksniu:

Mano mielas, Tavo laiškas mane gerokai prajuokino, bet kartu ir sugraudino. Žinoma, aš labai džiaugiuosi, kad Tu pagaliau ištrūkai iš to kvailo ūkio ir susiradai švaresnį darbą, kuriuo, kaip matyti iš Tavo laiško, esi beveik patenkintas. Bet tie Tavo šunys! Viešpatie! Žinomas istorikas, pasakojęs apie garbingą valstybės ir tautos praeitį, pradėjo mazgoti šunis. Klausyk, Mielasis, juk tai baisi neteisybė. Jie čia šunims užrašo palikimus, stato paminklus kapuose, o žmogus su aukštuoju mokslu... Ne, ne, tai yra kažkas baisu ir tragiška¹⁰⁷².

Didelė profesionalių tyrinėtojų dalis buvo vėl nublokšta į daugiadarbiškumą, kuris, pradėdamas nuo pirmosios kartos, sistemingiau ir specialiau atsidėjusios istorijos studijoms, kaip pastebėjome, buvo nuolatinis Lietuvos istoriografijos palydovas.

¹⁰⁷⁰ JAKŠTAS, J. Mano istorijos mokslo kelias. V., 1992, p. 32–34. TAUTAVIČIUS, A. Lietuvos proistorės mokslo pradininkas. *Kultūros barai*, 1990, nr. 10, p. 61.

¹⁰⁷¹ VASILIAUSKIENĖ, A. Lietuvių katalikų mokslo akademija. Vilnius, 1992, p. 58.

¹⁰⁷² BŪDAVAS, St. Europietė. Londonas, 1976, p. 70–71.

III. VISUOMENIŠKAI ORIENTUOTA ISTORIJA: ISTORINĖS KULTŪROS LAUKAS IR ISTORIKAI

III.1. *Pirmieji istorijos žingsniai: mokyklinės istorijos variantų trajektorijos link*

Kaip 1904–1940 m. Lietuvos istorikai privalėjo / neprivalėjo suderinti Lietuvos istorijos tyrimus su tarpukario Lietuvos visuomenės orientacijomis, išankstinėmis nuostatomis, mentalitetu, kai kuriomis įsisenėjusiomis bei atsinaujinusiomis visuomeninėmis įtampomis? Manytina, kad būtų nevisiškai adekvatu iš karto daryti prielaidą, kad vieni iš jų, spręsdami Lietuvos istorijos *tikrovės* ir tuometinės visuomenės sąryšių sunkumus, nuėjo su visuomene, o kiti – su mokslu. Taip *surūšiuoti* realybę būtų taip pat nelengva, kaip atskirti ir užtikrintai identifikuoti aiškia skiriamąją liniją, ribą tarp ideologijos ir metodologijos, juo labiau kad tai, ką mes paprastai vadiname istoriniais naratyvais ar metanaratyvais, tautinės istorijos versijomis, visuomet yra savotiškas akademinės žiūros (metodologijos ir / ar metateorijos, kritinio požiūrio) ir visuomeninių vertybių, orientacijos laike poreikio, socialinių istoriografijos užnugarių, praktinių gyvenimo iššūkių bei poreikių kompromisas ir lydinys.

Tai, kad istorija ilgainiui tapo (ir ilgai išliko) svarbiu dėmeniu tautinio atgimimo darbotvarkėje, rodo tai, kad ne vienas iš pačių žymiausių lietuvių tautinio atgimimo veikėjų anksčiau ar vėliau priėjo prie istorijos temos, pateikdami savą Lietuvos istorijos versiją: J. Basanavičius, J. Šliūpas, Maironis, V. Pietaris, K. Grinius ar Vydūnas yra tik ryškiausi taškai savos (savitos) istorijos ieškojime.

III.1.1. *Maironio istoriko fenomenas: tautinio istorijos naratyvo kanono ištakos*

Šiame disertacijos segmente stengsimės išsiaiškinti, kokias pretenzijas ir galimybes istorinės kultūros formavimo atžvilgiu XIX a. pabaigos–XX a. pradžios *lietuviškojoje visuomenėje* galėjo turėti klasikiniai to laikotarpio autoriai, pirmiausia Maironis ir jo *Apsakymai apie Lietuvos praeigą* (1891 m.).

Bet koks auklėjimas, ugdymas remiasi tam tikra tradicija, kurioje ženklia vieta užima išskirtiniai autoritetai. Istorijos vadovėliai, priklausomai nuo vietos ir laiko, be jokių abejonių, yra tas funkcionalios istorinės sąmonės epicentras, kurio kaitoje, istorinėje trajektorijoje galima įžiūrėti ilgalaikius reikšmingus istorinės kultūros ir istorinės sąmonės poslinkius. Jau minėta, kad būtent XIX a. istorijos mokslas atliko itin aktualią tuomet nacionalinę funkciją, palaipsniui stiprindamas ir išsikovodamas sau palankesnes visuomenines pozicijas, užsitikrindamas paramą būtent dėl savo funkcijų ir naudingumo nacionalinių tapatybių klostymosi procesuose: *Istorijos pamokos ir tyrinėjimai tapo nacionalinių judėjimų ir nacionalinės valstybės valdymo dalimi. Išplatinta daug leidinių tam, kad tautos kilmė ir pakilimas būtų parodyti tviskančioje šviesoje. Išleista daug mokyklinių knygų pagrindinėms mokykloms ir gimnazijoms, kurių svarbiausias motyvas buvo ugdymas mylėti gimtinę. Ši nacionalinė funkcija prisidėjo prie spartaus šio mokslo vystymosi ir padidėjusio susidomėjimo šiuo dalyku daugelyje visuomenės sluoksnių. Iki pat 1960 m. ši nacionalinė istorijos funkcija buvo neginčijama, o savaiame suprantama*¹⁰⁷³.

Lietuviškų Lietuvos istorijos vadovėlių ir / ar sintezių leidybos ištakose akivaizdžiai išskirtinę vietą užima Jono Mačiulio (Maironio) darbai. Daugelyje tekstų, kuriuose paliečiamas *Maironio-istoriko* klausimas (dažnu atveju tai proginiai, įvairių jubiliejų metu rašyti tekstai), tarsi sutartinai ne be tam tikro didaktinio pamokomo patoso kartota:

*Maironį kaip poetą žino visa lietuvių tauta. Kaip neeilinį teologą jį gerai pažįsta kunigai, ypač buvę jo studentai. Maironio parašytas traktatas De justitia et jure yra nemažas įnašas moralinėje teologijoje apie teisės ir teisingumo supratimą <...> Bet Maironis kaip istorikas, ar, teisingiau, kun. dr. J. Matuso žodžiais tariant, Lietuvos istorijos rašytojas, mažai kieno dėmesį yra atkreipęs. O vis tik anuo metu jo parašytoji Lietuvos istorija buvo geriausias vadovėlis.*¹⁰⁷⁴

¹⁰⁷³ BOER, P. den. Vergleichende Historiographiegeschichte – einige Beobachtungen insbesondere zur Professionalisierung in Frankreich und Deutschland. In M. Middell e.a.(ed.), Historische Institute im internationalen Vergleich. Leipzig, 2001, p. 139–140.

¹⁰⁷⁴ PAULIUKONIS, P. Maironis istorikas. In *Aidai*, 1962, nr. 7, p. 312–315; Iš esmės ta pati mintis kiek kitais žodžiais ir kiek kitais rakursais kartota dažnai ir įvairių autorių. Nurodomi tik autorius ir jų

Taip apie *Maironį–istoriką* rašyta lietuviškojoje išeivijoje 1962 m., o to paties Maironio 100-mečiui skirto jubiliejaus proga sovietinėje Lietuvoje padėtas reikšmingas pagrindas tolimesniems maironistikos ieškojimams. V. Mykolaitis-Putinas ne tik nukalė ilgainiui įvairiuose kontekstuose kartotą Maironio itin talpią kūrybinės veiklos įvertinimo formulę (*Mano kartos žmonėms Maironis daugiau negu poetas*), tačiau tam tikra prasme paradoksaliai šiai formulei priešpriešino savo pateikiamą Maironio užsiėmimo istorija charakteristiką:

Mūsų poetas nebuvo istorikas. Tačiau jis suprato istorijos reikšmę pavergtai tautai, senovės žavesį, ypač kai piešiant senovės paveikslą, vaizduotė gali laisvai skrajoti idealiose fantazijos srityse. Praeities toliuose gali rodyti patraukliausius heroizmo pavyzdžius. Visi Maironio raštai nusagstyti lietuvių tautos praeities motyvų <...> Sąmoningas subrendusios tautos istorikas ieško praeity istorinės tiesos, analizuoja socialinius santykius, nužymi progreso linkmes. Tauta-kūdikis ieško praeity pasakų ir pamokymų¹⁰⁷⁵.

Teigdamas, kad Maironis gerai jautęs ir matęs tą XIX a. pabaigos lietuvių tautos kūdikiškumą, kita vertus, gana kritiškai, žvelgiant profesiniu žvilgsniu, charakterizuodamas Maironio užsiėmimo istorija pobūdį, Mykolaitis-Putinas netiesiogiai atsako į klausimą, kodėl istorikų dėmesys Maironio fenomenai, netgi jo istoriniams raštams, buvo ir ilgainiui liko itin fragmentiškas (gal išties dėl to, kad *mūsų poetas nebuvo istorikas?*). Istoriografiniai tyrimai ilgai ir pirmiausiai koncentravosi į tuos autorius (ir jų tekstus), kurie buvo traktuojami kaip neabejotinai turintys išliekamąją mokslinę vertę, į tai, kas pagrindė profesionalios istoriografijos Lietuvoje tapimo įvairius momentus, t. y. į istoriografijos ir istorinio tyrimo praktikos elitą, į tai, kas idėjų istorijos požiūriu pirmiausia matoma kaip istorijos mokslo Lietuvoje pavyzdžiai. Kaip tik dėlto, būdami iš esmės kompiliacinio pobūdžio, Maironio istoriniai darbai nesusilaukė

publikacijų metus: J. Matusas (1962), V. Mykolaitis-Putinas (1962), T. Venclova (1982), V. Zaborskaitė (1968, 1987, 1990), V. Trumpos (1985), A. Tytmonas (1993), L. Donskis (1993) ir kt.

¹⁰⁷⁵ MYKOLAITIS-PUTINAS, V. Maironis. 100-tosioms gimimo metinėms paminėti. In *Literatūros vertybių ieškant*. Vilnius, 1984, p. 286–287.

reikšmingesnio istoriografijos istorikų dėmesio¹⁰⁷⁶. Tačiau ypatingu paradoksu čia pasirodo tai, kad būtent toks (neakademiniškas, nepretenduojantis į jokias aukštumas) istorinio darbo formatas galėjo laiduoti Maironio istorinių raštų (žinoma, ir dažnų istorijos motyvų poezijoje) virsmą iškalbingais istorinės atminties ir kolektyvinio identiteto dokumentais¹⁰⁷⁷. Dar daugiau, būtent dėl Maironio istorinių raštų populiarumo ir populiarėjimo istorijoje galima fiksuoti tam tikrą spaudos draudimo laikotarpio *lietuviškosios visuomenės* išitraukimą į kovą dėl galios veikti istorinę atmintį ir tapatumą, t. y. tam tikros (pabrėžtinai *lietuviškos*) *istorijos politikos* pradmenis, Lietuvai dar neegzistuojant savarankiško politinio subjekto pavidalu. Kaip Maironio istorinių raštų populiarėjimo iliustraciją galima pasitelkti Maironio svarbiausiame istoriniame darbe išdėstyto elementarių žinių apie Lietuvos istoriją tam tikrą pritaikymą: *Maironio darbo pagrindu 1896 metams skirtame Tikrame tėvyniškame kalendoriuje buvo klausimų-atsakymų forma duotos kai kurios istorinės Lietuvos kelio gairės, taikantis prie plačiausių skaitytojų masių*¹⁰⁷⁸. Pats tekstas, pavadintas *Pareiga kiekvieno lietuvio*, savo turiniu primena savotišką *lietuvystės* abėcėlę, pačius pradmenis, *pradžią pradžią*. Čia sakoma, kad jei lietuviai negali *daugiau išsimokinti*, tai pareigos jausmas tegu neapleidžia, ir bent čia pasiūlyti svarbiausi klausimai ir atsakymai turėtų būti visiems žinomi ir įsidėmėtini. Tekstas sumanytas kaip istorijos reikšmės pagrindimas trumpais pavyzdžiais, savotiškas *trumpasis istorijos kursas*. Šioje klausimų atsakymų sekoje įkomponuojami ne tik istorijos siužetai:

Teipo-gi yra patemyta labai tankei, kad užklausia mūsų žmogų lietuvį koks gudas (ruskis), vokietis arba lenkas: Kas esi? (kas Tamista esi?) Beveik visados atsako: asz esu kataliks, o jei ne,

¹⁰⁷⁶ Juk istoriografijos istorija savo ištakose pirmiausiai orientavosi tyrinėti iškilus ir iškiliausius istorikus ir jų darbus, o ne istorinės kultūros, kurios teorija ir tyrimo praktika atsirado vėliau, fenomenus.

¹⁰⁷⁷ Plačiau apie tai, kad populiarioji istorinė literatūra ir kitos neakademiniškos istorijos reprezentacijos formos, kurios nepretenduoja į tai, kad jų pateikiamos istorijos atitiktų istorikų mokslininkų pateikiama praeities vaizdą, gali savo poveikiu istorinei atminčiai pranokti istorikų istorikams rašomų knygų poveikį (Žr.: NORKUS, Z. Senoji kultūros istorija ir naujoji kultūrinė istorija. In *Lietuvos istorijos studijos*, 2005, t. 15, p. 18–20, 28–36.

¹⁰⁷⁸ ZABORSKAITĖ V. *Maironis*. Vilnius, 1987, p. 55.

tai atsako: asz – evangeliks arba liuteris. Labai liūdna girdėti, kad tokio lengvo ir labiausiai reikalingo klausimo del kiekvieno lietuvio žinot atsakyti: **asz esmu lietuvis** (paryškinta originale – A.G.), o ne atsako, bet skubina atsakyti kokios jis religijos (tikėjimo) yra, ko svetimtaucziai suvis neklausia – arba labai retai teuzklausia¹⁰⁷⁹.

Kai kurie istoriniai klausimai – atsakymai (A.G.):

Kl. Delko vadino didžiais [kunigaikščius]?

At. Delto, kad anūse laikūse Lietuvos kunigaikštystė arba karalystė buvo labai didelė ir galinga, o delto ir jos valdytojų vadino **didžiu** (paryškinta originale – A.G.). <...>

Kl. Kokie buvo didžiausi Lietuvos neprietelei anūse laikūse?

At. Kryžiokai ir kardininkai vokiecziai.

Kl. Per kiek metų turėjo Lietuviai kariautis su Kryžiokais ir gintisi nū jų užpuolimų?

At. Par tris szimtus (300) metų su virszumi.

Kl. Koks Lietuvos kunigaikštis arba karalius buvo del Lietuvos geriausiu ir garbingiausiu?

At. **Vytautas** (paryškinta originale – A.G.), Keistuczio ir Birutos sunus, jis buvo vadintas didžiu, labai nū visų gūdotas ir mylėtas buvo, o Lietuvos neprietelei jo isz tolo bijojo.

Kl. Ar Vytautas, didis Lietuvos kunigaikštis, buvo Kataliku ar ne?

At. Teip, buvo geru kataliku; apkriksztytas tapo sykiu su Jaugiela par Gnezno Arcivyskupą 1386 metųse, ant krikszto gavo vardą Aleksandro. <...>

Kl. Kur tas visas žinias galima atrasti, kurios cze paaiszkintos ir padūtos del iszsimokinimo kiekvienam menkai mokytam lietuviui?

At. Tą visą ir dar szimtą kart placziaus galima atrasti knygelėje po vardu **Lietuvos istorija (Vistorija)** arba **apsakymai apie Lietuvos praeigą**. Paraszyta S t a n i s l o v o Z a n a v y k o 1886 metųse, o atspausta 1891 m. (paryškinta, išretinta originale – A.G.) <...>¹⁰⁸⁰.

¹⁰⁷⁹ *Tikras Tėvyniškas Kalendorius, pavestas Auksztaicziams ir Žemaiicziams Lietuvos Ukininkams 1896, Vilniuje, 1895, p. 8.*

¹⁰⁸⁰ Ten pat, p. 8–11. Šioje vietoje galima pasakyti dar keletą žodžių apie kalendorių reikšmę istorinės kultūros formavimo procesuose. Gytis Valatka bakalauro darbe pabandė analizuoti daugiau kaip 10 metų leistų Biržų (1911–1928) Kauno (1907–1940), Vilniaus (1906–1937) ir Žiburio (1908–1916; leistas Seinuose) kalendorių istorinių publikacijų turinį ir pobūdį bei padarė tokias svarbesnes išvadas: atskiri kalendoriai buvo leidžiami kasmetiniu 10–15 tūkst. tiražu. Kai kurie iš jų leisti iki 30 ir daugiau metų. Tiražo rodikliai ir kai kurių kalendorių ilgas leidimas leidžia manyti, kad būta nuolatinio skaitytojų rato; kalendorių istorinėse publikacijose buvo orientuojamasi pirmiausia į tuos istorinius siužetus, kurie vienu ar kitu būdu galėjo pagrįsti lietuvių tautos išskirtinumą ir savitumą (priklausomai nuo laikotarpio, kuris liečiamas publikacijoje, išskirtinumo ir savitumo pagrindimo ieškota įvairiose sferose – politikoje, kalboje, religijoje, kultūroje); kiekybiškai didžiausia dalį tarp visų istorinių publikacijų užėmė biografinio pobūdžio istoriniai pasakojimai; biografiniai tekstai kalendoriuose nesiekė plačiai aiškinti vienos ar kitos asmenybės svarbos ar reikšmės, tačiau nuolatinis biografijų pakartojimas turėjo intenciją tapti veiksminga istorinės kultūros formavimo priemone; išskirtinis vaidmuo pakartojimuose kiekybiškai buvo skiriamas kai kurioms XV a. ir XIX a. Lietuvos istorijos asmenybėms ir kai kuriems tų šimtmečių istorijos siužetams; visoje

Vilniaus generalgubernatorius tais pačiais metais, kai pasirodė ši *istorija*, sudaryta iš klausimų-atsakymų, raštu informuodamas vidaus reikalų ministrą apie draudžiamų lietuviškų spaudinių plitimą, pranešė, kad *Pareiga kiekvieno lietuvio buvo lyg koks muzikiškas politinis katekizmas*, ir įžiūrėjo jame carizmui priešingų idėjų propagavimą¹⁰⁸¹. Įsižiūrėdamas į šį momentą, V. Trumpa yra bandęs taip interpretuoti ir apibendrinti šią istoriją: *Taigi, tam tikra prasme Maironis pateikė lietuvių tautai politinę programą pirma, negu Lietuvoje atsirado politinės partijos*¹⁰⁸². Toliau sugrįžkime prie paties Maironio darbų.

Neabejotinai galima teigti, kad XIX–XX a. sandūroje Lietuvos istorinės kultūros reikšmingiausiu fenomenu, kalbant apie istorines knygas (ir istorinius vadovėlius), traktuotini 1891 m. Tilžėje Stanislovo Zanavyko slapyvardžiu pasirodę Maironio *Apsakymai apie Lietuvos praeigą*¹⁰⁸³, kurių pratarmėje galime išvelgti klasikines nacionalizmo amžiui būdingas istorijos panaudojimo intencijas:

Suprasdamas, kaip yra reikalinga Lietuvui žinoti savo istoriją, turėjau aš pasiimti už šio darbo, nors jutau, jog jisai pareina mano išgales. Noras mano buvo geras, - supažindinti savo brolius su jų praeiga ir parodyti Lietuviams, jog jų istorija yra verta pažinimo: bet ar pasiekiau savo užduotį, ne man sūdyti. Atsitikimų išguldinėjime rūpinaus kiek galint prisitaikinti prie išgalių ir išmonės paprastų žmonių ir nelakioti aukštai¹⁰⁸⁴.

Iš karto galima pasakyti, kad, bandydama prisitaikyti prie *išgalių ir išmonės paprastų žmonių*, būdama aktyviai visuomeniškai orientuota savo turiniu,

biografinių tekstų visumoje išskirtinis vaidmuo tenka penkioms asmenybėms: S. Daukantui, M. Valančiui, V. Kudirkai, M. Giedraičiui ir Vytautui; „Kunigaikščių Lietuvos“ laikotarpio istoriniuose aprašymuose dominuoja mūšių su kryžiuočiais tematika, o keturių kalendorių leidybos istorijoje iš kunigaikščių laikų biografiniiais tekstais koncentruojamasi tik į Kęstutį ir į Vytautą (apie pastarąjį tekstai dažnai yra pakartojami); [iš mūšių dažniausiai rašoma apie Žalgirio mūšį], pagal VALATKA, G. *Atminties darbotvarkė*: istorinės atminties reprezentavimas lietuviškuose kalendoriuose XX a. pirmoje pusėje. Bakalauro darbas. VU Istorijos fakultetas. Darbo vadovas: asist. A. Gieda. Vilnius, 2008.

¹⁰⁸¹ ZABORSKAITĖ V. *Maironis*. Vilnius, 1987, p. 53–56.

¹⁰⁸² TRUMPA V. Maironis: laikas ir vieta. Keletas tolimų siluetų. In *Apie žmones ir laiką*. Vilnius, 2001, p. 232.

¹⁰⁸³ *Apsakymai apie Lietuvos praeigą*. Parašė Stanislovas Zanavykas, 1886. Tilžė, 1891. Kaštu Lietuvos mylėtojų spausdinta pas O. v Mauderodės. 186 p. [perleista: Maironis, *Raštai*, 3 t. Antroji knyga. Vilnius, 1992, p. 437–578].

¹⁰⁸⁴ Ten pat, p. 440 (cituojant naudotasi 1992 m. leidimu).

Maironio tautinės istorijos vizija buvo ne tik plačiausia savo apimtimi¹⁰⁸⁵ lietuviškai parašyta *Lietuvos istorija* (su ja savo apimtimi galėjo gretintis tik XIX a. pabaigoje JAV pradėtas spausdinti daugiau kaip 1000 p. apimties Daukanto tautinės istorijos variantas¹⁰⁸⁶ ir XX a. pirmame deš. taip pat JAV išleista J. Šliūpo daugiau kaip 1500 p. tautinė istorija¹⁰⁸⁷), bet ir turėjusi daugiausiai leidimų tokio pobūdžio lietuviška knyga iki Pirmojo pasaulinio karo. Iš viso per penkiolika metų pasirodė trys Maironio *Apsakymų apie Lietuvos praeigą* laidos (trečioji, išėjusi 1906 m., buvo pavadinta *Lietuvos istorija: su kunigaikščių paveikslais ir žemėlapiu*), kurių tiražai siekė po tris tūkst. egzempliorių¹⁰⁸⁸. Nuo 1891 m. iki 1906 m. pasirodė trys laidos bendru tiems laikams dideliu (tarp pasaulietinio pobūdžio knygų) 9 tūkst. egzempliorių tiražu, todėl Maironio kūrinys gali neabejotinai būti traktuojamas kaip tam tikra *sėkminga knyga* tuometinių lietuviškų istorijos (ir ne tik istorijos) knygų rinkoje. Su šia maironiška Lietuvos istorijos vizijos sėkme dėl keleto dalykų vargiai galėjo lygintis kiti Maironio kartos Lietuvos istorijos tyrinėjimo mėgėjai, Lietuvos istorijos rašytojai, vadinamosios *aušrinės istoriografijos*¹⁰⁸⁹ atstovai. Dar daugiau,

¹⁰⁸⁵ Maironio darbo puslapių skaičius įvairių metų leidimuose: 1891 m. leidime – 186 p., 1903 m. leidime – 190 p., 1906 m. leidime – 259 p., 1926 m. leidime – 235 p.; plačiausia savo apimtimi ši lietuviška tautinė istorija išliko iki 1919 m. išleistos Antano Alekno *Lietuvos istorijos* praplatintosios laidos (Žr.: *Lietuvos istorija*. Parašė Antanas Alekna. Praplatintoji laida. Švento Kazimiero draugijos leidinys nr. 252, Kaunas, 1919, 263 + V p. + 4 žemėl. lap., 1 lentelė).

¹⁰⁸⁶ *Lietuvos istorija*, parašyta 1850 m. Simano Daukanto, buvusiojo Vilniaus universiteto filozofijos magistro. Kn. I-II, Plymouth (Pa.), 1893–1897 (spausdinta JAVėjusiame lietuvių savaitiniame laikraštyje *Vienybė lietuvininkų* 1891–1896 m., taip pat išleista atskirai dviem knygomis, kurių pirmoji, skirta laikotarpiui nuo *seniausiųjų laikų iki Gedimino*, turėjo 483 p., o antroji, skirta laikotarpiui nuo Gedimino iki Liublino unijos, 531 p.).

¹⁰⁸⁷ *Lietuvių tauta senovėje ir šiandien* / parašė J. Šliupas. Plymouth, 1904, 462 p.; *Lietuvių tauta senovėje ir šiandien* / parašė J. Šliupas. t. 2, Plymouth, 1905, 563 p.; *Gdynė šlėktos viešpatavimo Lietuvoje (1569-1795 m.)*. *Lietuviškasis Statutas Zygmanto I* / pagal T. Čackį parašė [iš lenkų kalbos vertė] J. Šliupas Chicago, Ill., 1909, 552 p.

¹⁰⁸⁸ Tokius tiražus nurodo literatūrologai, Maironio kūrybos tyrinėtojai (SLAVINSKAITĖ I. Maironis – visuomenininkas švietėjas, In MAIRONIS. *Raštai*, t. III, kn. 2. Vilnius, 1992, p. 797–809. Tačiau čia galima pridurti, kad į Paryžiaus parodą 1900 m. vežtuose kataloguose Maironio istorijos 1 laidos tiražas nurodomas 8 tūkst. Egz. (Žr.: *Lietuva pasaulinėje Paryžiaus parodoje 1900 m.* / sudarytojas R. Misiūnas. Vilnius, 2006, p. 56; taip pat žr.: PAULIUKONIS, Pranas. Maironis istorikas. *Aidai*, 1962, nr. 7, p. 312–315). Šio klausimo čia nelaikome esminiu, todėl specialiai prie jo nesustojame.

¹⁰⁸⁹ Apie stambiausio *aušrinės istoriografijos* darbo, kurį parašė Jonas Šliupas, nepopuliarumą lėmusius veiksnius žr.: ALEKSANDRAVIČIUS, E. Jonas Šliupas – istorikas. In *Praeitis, istorija ir istorikai*. Vilnius, 2000, p. 319–327. Iš šiame darbe minimos J. Šliūpo recenzijos Maironio darbui galima spręsti,

su Maironio istorinių darbų galimu įtakingumu vargiai galėjo lygintis ir Daukanto darbai. Šią prielaidą drąsiai galima iškelti žvilgtelėjus į pirmojo Maironio *Apsakymų apie Lietuvos praeigą* leidimo pratarbę, kurioje aiškiai nurodoma į tai: Kiek žinau, apie Lietuvių veikalus tikrai vienas Daukantas terašė lietuviškai (arba, tikrius sakant, žemaitiškai), bet jo darbas tebėra lig šiol rankraštyje ir nedidelis skaitlius žmonių tegali iš jo naudoti. Reikia dar žinoti, jog „Pasakojimai apie veikalus Lietuvių“, nors plačias ir kartais naujas paduoda žinias, tačiau yra parašyti nepragmatiškai ir, tikrius sakant, yra medžiaga istorijai, bet ne pati istorija¹⁰⁹⁰.

Reikšmingiausi iš jų, daugiausia rašę istorijos temomis, tokie kaip Jonas Basanavičius ir Jonas Šliūpas, jau pagal savo istorinių raštų tiek metodinį, tiek ideologinį *formatą* vargiai galėjo prilygti Maironiui potencialiu savo darbų visuomeniniu poveikiu. J. Basanavičius ėmėsi savo *ištyrinėjimų* įvairiomis Lietuvos istorijos, etnografijos, mitologijos, kultūros, tautosakos ir etnogenezės temomis. Daugumoje atvejų tai buvo nedideli atskiroms temoms skirti straipsniai¹⁰⁹¹, o platesni darbai išaugo iš įsitikinimo, jog pradedant rašyti Lietuvos istoriją reikia pirmiausia išsiaiškinti, iš kur lietuviai kilę ir kas yra istoriniai jų giminaičiai, t. y. buvo sukoncentruoti į vieną plačią – lietuvių etnogenezės – problematiką (pasitelkiant kalbinius, mitologinius bei tautosakinius duomenis), kuriai pagrįsti J. Basanavičius atidavė labai daug jėgų ir laiko, tačiau jo hipotezė, kad lietuviai turi istorinių sąryšių ar yra kilę iš trakų, kas turėjo suteikti lietuviams *garbės ir pasididžiavimo* sava praeitimi, taip ir liko tik hipoteze, neįtikinusia

kodėl J. Šliūpas laiškuose J. Basanavičiui, rašytuose tuo metu (apie 1900 m.), kai pradėjo rengti savo didžiausią veikalą *Lietuvių tautos senovėje ir šiandien*, kalbėdamas apie *ištisinės Lietuvos istorijos poreikį*, nemini Maironio 1891 m. išleisto darbo. Didaktinę šio darbo vertę J. Šliūpas jau buvo įvertinęs, o savo darbą pirmiausia suprato kaip mokslo veikalo rašymą, neatsitiktinai nurodydamas į Daukantą, *ištisinę Lietuvos istoriją tik iki 1569 metų* teparašiusį. Kitaip sakant, J. Šliūpas į Maironio darbą žiūrėjo pirmiausia kaip į vadovėlį, itin tinkamą *lietuvių mokslinėse*, o pats turėjo ambicijų rengti gerokai akademiškesnę ir platesnę tautinės istorijos versiją.

¹⁰⁹⁰ MAIRONIS. Apsakymai apie Lietuvos praeigą (1891). *Raštai*, 3 t, 2 kn. Vilnius, 1992, p. 439–440.

¹⁰⁹¹ Pavyzdžiu gali būti J. Basanavičiaus darbai apie: kryžiuočius, baudžiamą Lietuvijoje, senovės Lietuvos pilis, XIX a. rašytojus, pagoniškas šventenybes, senovės Lietuvos valdovų vardus, senuosius lietuvių kalbos paminklus, Kęstutį, Mindaugą, Kyburgo kelionę Lietuvon, Seinų vyskupystės istoriją, lietuvių kryžius, krikščionybės santykius su senovės lietuvių tikyba ir kultūra, Lietuvos kultūrą priešistorėje, senovės lietuvių mitologiją ir t. t., žr.: Svarbesnieji Dr. J. Basanavičiaus raštai. In NEZABITAUSKIS, A. *Jonas Basanavičius*. Vilnius, 1990, p. 509–528.

mokslininkų¹⁰⁹². Ne mažiau svarbu, kalbant apie J. Basanavičiaus istorinių raštų populiarumo prielaidas, yra tai, kad katalikiškame ir stiprią katalikų kultūrininkų terpę turinčiame krašte J. Basanavičiaus plėtota pažiūra į krikščionybę kaip į senosios, pagoniškos lietuvių kultūros naikintoją negalėjo nesusilaukti aiškios ir aštrios opozicijos¹⁰⁹³. Dar labiau neordinariai šiame kontekste atrodo Jono Šliūpo, neretai savo raštuose demonstravusio radikalią socialistinę pasaulėžiūrą, istorinės pažiūros. Stambiausias, daugiau kaip 1500 p. turintis jo istorijos tritomis *Lietuvių tauta senovėje ir šiandien* išėjo Amerikoje, kur tuo metu jis gyveno, 1904–1909 metais¹⁰⁹⁴. Ne kartą eidamas savo pirmtako J. Basanavičiaus pėdomis, pasitelkdamas tautosakinių argumentų aukštos pagoniškos Lietuvos civilizacijos įrodymui, taip pat ne be širdgėlos daug kalbėdamas apie istorinį lietuvių diduomenės lenkėjimą, matydamas reformacijoje išganingą Lietuvos sąjūdį, galėjusį išvaduoti Lietuvą iš Lenkijos įtakos, daug lietuvių būdo bruožų, kaip Daukantas, paimdamas ir perkeldamas į praeitį, J. Šliūpas savotiškai ieško pasididžiavimo Lietuvos praeitimi¹⁰⁹⁵. Tačiau jau Juozo Jakšto išryškintas J. Šliūpo istorinio mąstymo paradoksas (daug dėmesio savo istorijoje J. Šliūpas skiria liaudies švietimui, mokykloms, kultūrinio lygio kėlimui, tačiau dėl jo radiklios tuometinės pasaulėžiūros jam nepavyksta išvengti išpuolių prieš jėzuitus, kurių veikla ypač, anot Jakšto, neatskiriama nuo Lietuvos švietimo istorijos)¹⁰⁹⁶, radikalizmas istoriniuose katalikų bažnyčios ir kunigijos vertinimuose turėjo atsiliepti J. Šliūpo istorinių raštų populiarumui. Dėl J. Šliūpo radikalaus antiklerikalizmo gana kritiškos jo istorinių raštų vertinimo tendencijos

¹⁰⁹² Savo autobiografijoje J. Basanavičius rašė: *Didžiausiu ir svarbiausiu amžiaus mano darbu skaityčiau tą veikalą, jeigu man pasisektų neišgriautinus pamatus užtiesti priešistoriškoje etnologijoje dėl artimos giminytės ir neabejotinos tapatystos tarp Trakų ir šios dienos lietuvių*, plačiau žr.: JURGINIS, J. Jono Basanavičiaus kultūrinis palikimas. In BASANA VIČIUS, J. *Raštai*. Vilnius, 1970, p. I–XXIV.

¹⁰⁹³ TOTORAITIS, J. (1913a), DOVYDAITIS, P. (1913).

¹⁰⁹⁴ *Lietuvių tauta senovėje ir šiandien* / parašė J. Šliūpas. Plymouth, 1904, 462 p.; *Lietuvių tauta senovėje ir šiandien* / parašė J. Šliūpas. Plymouth 1905, t. 2, 563 p.; *Gadynė šlėktos viešpatavimo Lietuvoje (1569–1795 m.)*; *Lietuviškasis statusas Zygmanto I* / pagal T. Čackį parašė [iš lenkų kalbos vertė] J. Šliūpas Chicago, Ill., 1909, 552 p.

¹⁰⁹⁵ Plačiau žr.: JAKŠTAS, J. *Dr. Jonas Šliūpas, jo raštai ir tautinė veikla*. Šiauliai, 1996, p. 181–191.

¹⁰⁹⁶ Ten pat, p. 189–190.

lietuviškojoje visuomenėje, ypač jos plačiame katalikiškų pažiūrų veikėjų sparne, įskaitant ir J. Šliūpo Amerikoje išleistą P. Vileišio išverstą iš lenkų kalbos K. Skirmuntaitės parašytą Lietuvos istoriją¹⁰⁹⁷, pirmąją Lietuvos istoriją lietuvių kalba, išleistą spaudos draudimo metais (1887 m.), išryškėjo gana anksti. Ne paskutinę vietą vertinimuose, matyt, užėmė ir tai, ką V. Kudirka pavadino lietuviškosios visuomenės šliūpofobija¹⁰⁹⁸. Kitaip sakant, nusižiūrėtos nuo užsienio socialistiškai orientuotų autorių J. Šliūpo socialinės ir istorinės idėjos neturėjo XIX a. pabaigoje–XX a. pradžioje Lietuvoje socialinio užnugario, kas iš esmės apsunkino jo idėjų sklaidą, ypač gretinant su maironiškosios Lietuvos istorijos traktuotės galimu įtakingumu. Nei vienam iš Aušrinės istoriografijos didžiųjų autorių (J. Basanavičiui, Maironiui, J. Šliūpai ir kt.) netrūksta gerų norų pažinti Lietuvos praeitį ir tą pažinimą padaryti nuolatine kultūrine norma, teikiančia daug peno ir leidžiančio, naudojant tuometines metaforas, atbusti iš apmirimo, žadinti Lietuvą, lietuvius ir lietuviystę, o romantiškumas, idealizacija, herojų ir herojiškumo Lietuvos istorijoje paieškos yra bendriausios Aušrinės istoriografijos charakteristikos. Tačiau, nepaisant daugelio šių raštų panašumo, taip pat ir nuosekliai plėtojamo ir įvairiais pavidalais pasirodančio antilenkiškumo, ryškūs esminiai skirtumai tiek pasirinktos aprašymo formos, tiek turinio, reiškiamų koncepcijų, bendrųjų vaizdinių požiūriu. Pagaliau, tikrai ne paskutinę

¹⁰⁹⁷ SKIRMUNT, Konstancja. *Istorija Lietuvos: trumpai apsakytą: su trimis žemėlapiais*. New York: spaustuovėje „Lietuwiszkojo Balso“, 1887, 143 p. (vertėjo slapyvardis – Neris, t.y. Petras Vileišis).

¹⁰⁹⁸ XIX a. pabaigos lietuviškosios dvasiškos ir pasaulietinės inteligentijos sumanymams koncentruojantis ties *savųjų apšvietimu* (laikraščiais, knygomis, brošiūrėlėmis), ne paskutinę vietą kalbant apie Lietuvos istorijos vaizdinių plėtrą užėmė ir tai, kas yra (kokiam socialiniam laukui priklauso) galimos Lietuvos istorijos autorius, vertėjas, leidėjas. Į tai, kalbėdamas apie J. Šliūpo Amerikoje išleistą K. Skirmuntaitės darbą dar 1890 m. (t. y. prieš Maironio *Apsakymų...* pasirodymą), neslėpdamas artimumo J. Šliūpai atkreipė dėmesį V. Kudirka: *Pasirodžius „Lietuvos istorijai“, išverstai pagal K. Skirmunt iš lenkiškos kalbos į lietuvių, sakiau, kad taip naudinga knygelė taps išpirkta iki paskutinei ir pasklis po visą Lietuvą. Vienok retai kur gali tą istoriją užtėmyti. Priežastis pasirodė: / - Parvežiau tomistai dovanelę: Lietuvos istoriją, lietuviškai parašytą. / - Ačiū labai gražiai <...> O kas tą naudingą knygutę išleido į svetietį? / - Rėdytojas „Lietuviško balso“ / - ?! Ką? J. Šliūpas?! ... O tegu ją šimts, tą istoriją, kad aš tokį nieką turėčiau skaityti – tarė taip vienas apšvietęs lietuvis ir paleido ją iš rankų knygutę lyg žariją palaikęs. Kas tikrai rūpinasi lietuviyste, kiekvienas pripažins, kad yra patėmyjęs daugelį lietuvių sergančių šliūpofobija ir iš tos priežasties atsisakančių lietuviškų dalykų, kad kartais tarp jų neatsilaikytų koks raštas parašytas J. Šliūpo <...> Ką kalta „Lietuvos istorija“, kad ją išleido į svetietį J. Šliūpas, o ne koks „nekaltasis“ (Žr.: KUDIRKA, V. Raštai, t. 2. Vilnius, 1990, p. 697).*

vietą tarp įvairių autorių formalių ir ideologinių skirtumų, kalbant apie vieno ar kito istorijos darbo populiarumo XIX a. pabaigoje–XX a. pradžioje Lietuvoje prielaidas, užima kalbos kokybės, stiliaus, vaizdumo klausimai. Reikia turėti galvoje, kad XIX a. pabaigoje imtis platesnio darbo lietuvių kalba buvo ne tik tam tikras sąmoningumo lūžis, bet ir įvairiapusio kalbos išmanymo reikalaujantis dalykas¹⁰⁹⁹. Reikia pasakyti, kad Maironis šiuo požiūriu pasirodė toli pažengęs, nes ir *rimtai nusiteikę* vienalaikiai oponentai (ilgainiui virtę Aušrinės istoriografijos klasikais) pripažino šį maironiškos istorijos privalumą. Pavyzdžiui, J. Sapaliaus slapyvardžiu rašytoje recenzijoje nors ir stebisi J. Basanavičius, kad *Vistorijos* autoriui nežinomi daugelis naujausių tardymų (ypač vokiečių istoriografijos, liečiančios Lietuvą, darbai; tarp jų ir kai kurie jau paskelbtieji darbai iš dar *neapgarsintų* J. Basanavičiaus *tardymų* apie senovės Trakiją kaip lietuvių tėvynę), priekaištaujama dėl vienokių ar kitokių Lietuvos istorijos traktuočių, tačiau pripažįstama neabejotina Maironio knygos vertė:

Atskyrus Konstancijos Skirmantaitės trumpoką „Lietuvos istoriją“, mes iki sziol neturėjome istorijos mūsų tautos prigimtoje kalboje; dėl tų, kurie supranta lotyniszka, vokiszka ir lenkiszka su maskoliszka kalba, nesunku buvo be tokios istorijos apsieiti, bet dėl daugumo mūsų brolių jos stokoje buvo didelis kliūtis dėl pažinties praeigos tautos mūsų, veikalų sentėvių mūsų. Ne vienas, ir sziek tiek mokintėsnis, lietuvis, neturėdamas tam tikros versmės, isz kurios pasemti būtų galėjęs reikalingas žinias apie savo tautos praeigą, o skaitydamas tendentiszka suposmuotas „historijas“ lenkiszkoje kalboje apie lietuvių prosenius, tankiai gėdyjasi prisipažinti prie tautystės savo, ir tokiu būdu neretai „atskalūnu“ tapdavo. Ir dabar, szitai Zanavyko „Vistorijai“ pasirodžius, noris radikaliszka atmaina lietuvių tarpe ir neįvyko ir dar ne vienas atsiras isz mūsų renegatas, bet visgi szita kninga vienam – kitam akis atidarys. O tai nebus be naudos. Dailioje, szvelnioje, jau gana iszmiklintoje ir grynai lietuviszkoje kalboje paraszyta, szita kninga kvėpuoja tyra lietuviszka dvasia. Raszytojas, regimai, turi ne menką gabumą, karstą szirdį dėl praeigos mūsų ir gana tobulą objektyviszko raszyimo būdą. Nors ir žymu, kad jis, kaip ir daugumas mūsų rasztininkų, n’yra specialistas istoriszkame tardyme, o tik diletantas, ir neapsipažinęs gerai su

¹⁰⁹⁹ Kauno kunigų seminarijoje, kurioje 1884–1888 m. mokėsi Maironis, nuo 1871 m. pirmasis XIX a. antrosios pusės lietuvių kalbą ėmė dėstyti A. Baranauskas, kuriam buvo dedikuota viena ankstyvųjų Maironio poemėlių *Lietuva* (Žr.: LLE, p. 50, 305–307).

visomis lietuvių istorijos versmėmis, bet jo darbas užsipelno akyse mūsų nemenką pagyrą: už aiskų iszguldymą, svarias vietomis charakteristikas, atskyrimą lietuviszkųjų reikalų nuog interesų lenkų, ir gana harmoniszką istoriszkos medegos paskaidymą.¹¹⁰⁰

Labai panašų aukštą įvertinimą (*dėl pamokinimo ir apšvietimo lietuviškosios visuomenės*) Maironio darbui teikia ir kitas būsimas Aušrinės istoriografijos klasikas Jonas Šliūpas. Nepaisant gana aštrios ir reiklios kritikos, išvelgiama išskirtinė šios *kningelės* reikšmė lietuviškajai visuomenei:

Europos lietuviszkoji apszviestunija per ilgą laiką atsižymėjo iszdavinėjimu visokių menkraszczių kaip įvairių Raktų, Vadovų, Szaltinių ir t. t.; veltui tarp daugelio spausdintų kningų jieszkotum ko nors svarbesnio. Tiktai paskutiniame laike ima ir czion lyg nauja dvasė kvėpuoti. Žiburėliu tos naujos dvasės pasirodo mums iszdavinėjimai kningelių szvietiszkos įtalpos dėl pamokinimo ir apszvietimo lietuviszkosios visuomenės. Tokių bet kningelių iktuolaik mes per mažai dar esame susilaukę. Pažymią vietą tarp apszviecziančių mūsų visuomenę kningelių ažima augszcziaus paminėtoji „Vistorija“. Pažymu yra ant kožnos szalies to rasto, jog autorius netik yra giliaus susipažinęs su Lietuvos veikalais – kas nemenkai sveria – jis yra persiėmęs ne svetima dėl lietuvių ir lietuviystės dvase; kožnas, sakau, puslapis tos kningutės parodo didelę autoriaus meilę to, kas buvo ir yra lietuviszku. Skaitant tą veikalėlį szirdį kožnam lietuviui džiugina taip-gi aiszki, gryna lietuviszka kalba, kurios sudėtinė sutinka su lietuviszkosios kalbos dvase. Velyju, idant toji kningelė papuosztu namus kožno lietuviio. <...> ... asz nesidroviu dar sykį atkartoti paraginimą, kad kožnas vienžiamis pasirūpintu tą veikalėlį nusipirkti ir perskaityti: piningas ir darbas skaitytojui apsimokės. Galime tikėtiesi, jog „Vistorijos“ gabus autorius ateityje papildys tą savo veikalėlį, kuris ir dabar drąsiai gali būti vartotas lietuvių mokslinėse.¹¹⁰¹

Galima teigti, kad akylie pirmieji Maironio *Apsakymų...* recenzentai savotiškai atsakė į Maironio darbo galimo populiarumo klausimą, paryškindami ir akcentuodami tuos domėjimosi istorija motyvus ir tas teigiamas Maironio *Apsakymų...* puses, kurios tikrai nebuvo antraeilės minimo darbo išpopuliarėjimo kontekste.

¹¹⁰⁰ BASANA VIČIUS, J. [Recenzija Stanislovo Zantryko *Vistorijai*]. *Vienybė Lietuvininkų*, 1892, nr. 6, p. 71–73.

¹¹⁰¹ ŠLIŪPAS, J. [Recenzija Stanislovo Zantryko *Vistorijai*]. *Apszvieta*, 1892, nr. 6, p. 489–490, 492.

Maironio darbų literatūrologinio ir istoriosofinio tyrinėjimo tradicijoje ypač dažnai buvo (iškeliant Maironio darbų privalumus) mėgstama akcentuoti, kad Maironio *apsakymai ... buvo pirmoji ištiesinė Lietuvos istorija, parašyta lietuvių kalba* <...> *pirmas veikalas lietuvių istoriografijoje, susiejęs visą lietuvių tautos kelią nuo pačių seniausių laikų su dabartimi* <...>¹¹⁰². Ypač pamėgtas šiuo požiūriu Maironio darbo sugretinimas su Teodoro Narbuto ir Simono Daukanto, rašiusių savo istorijas iki Liublino unijos / Žygimanto Augusto mirties, darbų chronologija. Gerokai reiklesni šiame kontekste buvo vienalaikiai Maironio darbo recenzentai:

„Apsakymai“ pertraukti pasiliko su iszyrimu lietuvių ir lenkų valstijos 1795 m. <...> o kas sziądien szvietui gali būti geresniu keliarodžiu darbuose, jeigu ne neseniai pergyventi vargai, persekiojimai, teriojimai, kankynės? <...> O czia mūsų raszėjas nutraukia siūlą savo „apsakymų“ tiesiog valandoje, kada skaitytojas pasirengęs yra iszgirsti bėgį dalykų po to, kaip Lietuva ir Lenkija pateko po jungu maskoliszkojo krokodiliaus. Tos tai spragos neužtveria autoriaus „užbaiga“ pasakojimų, paszvēsta trumpai peržvalgai lietuvių raszliavos¹¹⁰³.

Tačiau vis dėlto esmė ne darbo chronologijoje. Žymiai svarbiau, kad Maironis savo darbui suteikė visai kitokią (populiaraus leidinio) formą nei Daukantas. Jis nerašė tūkstančio puslapių siekiančio veikalo, o atvirkščiai – siekdamas populiarios ir paprastos išraiškos, trumpino, schematizavo, praleido didelius (nes jie buvo jam ne tokie aktualūs) Lietuvos istorijos epizodus. Jau vien todėl (pagal pradinį sumanymą) Maironio darbas, nusitaikęs į platesnius sluoksnius, galėjo turėti kur kas didesnę visuomeninę rezonansą, vaidinti svarbesnę vaidmenį tautiškai suprastos istorinės kultūros klostymosi procesuose, juo labiau kad ilgainiui Maironio darbas buvo *institucionalizuotas*, tapdamas vadovėliu, funkcionalia *lietuviškosios visuomenės* kūrimo atrama švietime. Pvz., 1910 m. Marijampolės mergaičių progimnazijos stojamuosiuose egzaminuose į IV klasę pageidauta

¹¹⁰² ZABORSKAITĖ, V. *Maironis*. Vilnius, 1987, p. 46, 54; Iš esmės tas pats daug kartų kartota, pvz.: *Maironis ir Lietuvos istorija*. Mokslinės konferencijos, skirtos Jono Mačiulio-Maironio 130-osioms gimimo metinėms medžiaga. Klaipėda, 1993, p. 3–53; SLAVINSKAITĖ I. Maironis – visuomenininkas švietėjas, In MAIRONIS. Raštai. Vilnius, 1992, t. III, kn. 2, p. 5–28; DONSKIS, L. Maironis lietuvių istoriografijos ir istoriosofijos paradigmų kontekste. *Kultūros barai*, 1993, nr. 1, p. 68–71.

¹¹⁰³ ŠLIŪPAS, J. [Recenzija Stanislovo Znavyko *Vistorijai*]. *Apszvieta*. 1892, nr. 6, p. 489–492.

mokėti *Visą Lietuvos istoriją pagal Maironio vadovėlį (be rašliavos apžvalgos)*¹¹⁰⁴.

Maironiui, nors jis ir rūpinosi S. Daukanto rankraščių leidyba¹¹⁰⁵, pasirinkusiam populiarios, *prisitaikančios prie išgalių ir išmonės paprastų žmonių ir nelakiojančios aukštai* tautinės istorijos formatą, S. Daukanto užmačios ir *platus moksliskumas* nelabai tiko. S. Daukanto istorija buvo pernelyg plati ir pernelyg ištęsta, kad galėtų atlikti XIX a. antrojoje pusėje subrendusią mobilizacinę tautinės istorijos funkciją. Neatsitiktinai Maironis joje matė tik *medžiagą istorijai*. S. Daukanto darbuose, su kuriais Maironis buvo susipažinęs, ne tik krikščionybės vaidmens neigiamas vertinimas Lietuvos istorijoje sudarė pamatinę, *peržiūros* reikalaujančią problemą. Toji istorija netgi neturėjo aiškaus vieningo centro (vienareikšmiškai suprasto *aukso amžiaus*), kurio poreikis buvo sudėtinė tautinės tapatybės konstravimo dalis. S. Daukantui išskirtinę reikšmę turėję pagoniškos Lietuvos laikai ar pagoniškosios Atlantidos epocha¹¹⁰⁶ yra tik vienas tokių išskirtinių istorijos centrų. Tačiau akivaizdu, kad S. Daukantas *paliko* ir tam tikrą *pasirinkimo* galimybę:

Niekados Lietuva nebuvo nei didesnė, nei rimtesnė, kaip kad Vytautas ją valdė, vyras stropus ir buklus bei valdžios geislus <...> Visa Lietuva ratavo ir krikštavo nū dziaugsmo, regėdama Vytautą savo valdimieru¹¹⁰⁷.

Regis, galima kelti hipotezę, kad būtent skirtingas Lietuvos istorijos *aukso amžiaus* suvokimas ir tapo vienu iš pagrindų skirtingoms Lietuvos istorijos tautinėms interpretacijoms (pvz., J. Basanavičiaus, Maironio, J. Šliūpo). Krikščioniškai orientuotoje tautinės istorijos versijoje pagoniškajai epochai,

¹¹⁰⁴ *Marijampolės Lietuvių progimnazijos atsišaukimas į visuomenę*. „Žiburio“ Centro Valdybos vardu Draugijos pirmininkas ir įstaigos užveidėtojas Kun. dr. M. Gustaitis. Kaunas, 1910, p. 25.

¹¹⁰⁵ Būdamas vienas iš S. Daukanto *Pasakojimų...* leidybos iniciatorių, dar XIX a. 9 dešimtmetyje Maironis kėlė lėšų tam darbui išleisti klausimą, sakydamas, kad *jei lenkai ant Mickaus paminklo surinko tiek tūkstančių, argi lietuviai nesudės kelių dėl Daukanto*, plačiau žr.: ZABORSKAITĖ, V. Maironis. Vilnius, 1987, p. 44–47.

¹¹⁰⁶ BUMBLAUSKAS A. Pagoniškosios Atlantidos epocha? In *Lietuvos Didžioji Kunigaikštija ir jos tradicija*, Vilnius, 2010, p. 79.

¹¹⁰⁷ *Lietuvos istorija*, paraszyta 1850 m. Simano Daukanto, buvusiojo Vilniaus universiteto philozophijos magistro. Kn. II: Nuo Gedimino D.L.K. iki Liublino unijai, Plymouth (Pa.), 1897, p. 201.

kuomet *Lietuviai, užmiršę apie vieną tikrą Dievą, garbino daug svetimų dievų ir degino jiems aukas*¹¹⁰⁸, skiriamas kur kas mažesnis dėmesys nei S. Daukanto darbuose, nors ir gražiai apie tą laikotarpį atsiliepiama. Aiškus *aukso amžiaus* poslinkis į XIV a. pabaigą–XV pradžią nėra tai, kas būtų nežinoma S. Daukantui: Vytauto viešpatavimas yra visų garbingiausia Lietuvių istorijoje: niekadoms Lietuva nei pirmu, nei paskui nebuvo taip tvirta, garsi ir galinga; todėl tai tas laikas ir gali teisingai vadintis apogėjumi Lietuvių darbų¹¹⁰⁹.

Su vieningu Vytauto epochos centru, skirta *paprastiems žmonėms*, Maironio tautinės istorijos versija buvo ilgainiui¹¹¹⁰ įvairiapusiškai išgryninta, pildoma bei modifikuojama. Jau pirmojo leidimo (1891 m.) skyreliai¹¹¹¹ liudija, kad tai savotiška lietuvių kautynių ir kovų epopėja. Tačiau priešingai tam, kaip tradiciškai suprantama epopėja, šis darbas ne platus, o vaizdus, literatūrinis, įtraukiantis. Antrasis leidimas (1903 m.) buvo išleistas be autoriaus žinios (ir be pataisymų), kas neblogai iliustruoja istorijos poreikio augimą XX a. pradžios *lietuviškojoje visuomenėje*, trečiasis leidimas (1906 m.) – su pataisymais, kunigaikščių paveikslais ir žemėlapiu. Jame istorijos pasakojimas tęsiamas, kaip ir 1891 m. leidime, iki *Stanislovo Augusto IV Poniatauskio mirties*, tačiau gerokai praplėsta *Trumpa Lietuvių rašliavos apžvalga* (p. 212–256), dabar apimanti raštus nuo Mažvydo *Katekizmo* iki trečią kartą 1905 m. pasirodžiusių Maironio *Pavasario balsų* bei kitų literatūrinių XX a. pradžios bandymų¹¹¹².

¹¹⁰⁸ MAIRONIS. Apsakymai apie Lietuvos praeigą (1891). In *Raštai*, 3 t, 2 kn. Vilnius, 1992, p. 445.

¹¹⁰⁹ Ten pat, p. 513. Įspūdį, kad Vytauto valdymo laikotarpis yra pats reikšmingiausias Lietuvos istorijoje, turi sustiprinti įvykiai, kurie prasidėjo po Vytauto *smėčio*: *Trakų ežere per 7 dienas po jo smėčio vanduo buvęs kruvinas; apie Smalenską atsiradęs vilkas be skūros, kurs rijęs žmones; Žemaičiuose lijęs akmeninis lietus; apie Brastį buvęs žemės drebėjimas laike Vytauto smėčio <...>* (p. 529).

¹¹¹⁰ *Lietuvos istorija*. Su kunigaikščių paveikslais ir žemėlapiu. Parašė Maironis. Trečią kartą atspausa ir partaisyta. Petropilis, 1906, p. 111–134.

¹¹¹¹ *Karionės, Kardinkų zakonas, Kryžokų zakonas, Žemaičių karionės su vokiečiais, Kryžokų nedorybės, Kardinkų nuramdymas, Karionės su vokiečiais, Karionės su lenkais už Valyniją, Totorių pergalėjimas, Karionės su Maskoliais* (Žr.: MAIRONIS. Apsakymai apie Lietuvos praeigą (1891). In *Raštai*, 3 t, 2 kn. Vilnius, 1992, p. 451–496).

¹¹¹² Paskutinį kartą Maironiui gyvam esant jo *Apsakymai...* pasirodė 1926 m. viename *Raštų* tomų: žr.: *Maironio raštai*. IV tomas: Lietuvos praeitis. Ketvirtoji laida, žymiai perdirbta. Kaunas, MCMXXVI, 235 p.

Taigi *Maironio istoriko* fenomeno analizė bei retrospektyvinė Maironio *Lietuvos istorijos* versijos traktuotė vienalaikių šaltinių pagrindu gali paaiškinti kai kuriuos pragmatinės istoriografijos populiarumo, istorijos poreikio visuomenėje klostantis nacionalinei tapatybei aspektus, taip pat leidžia atkreipti dėmesį į Maironio *Lietuvos istorijos* pasakojimo įtaigą kaip į tautinio istorijos naratyvo kanono paradigmą.

III.1.2. Pomaironinės *Lietuvos istorijos* 1911–1934 metai: Antano Alekno ir Stasio Matulaičio versijos

Antano Alekno Lietuvos istorijai skirtas vadovėlis buvo vienas iš nedaugelio tos rūšies leidinių, kurie pirmą kartą pasirodė dar prieš karą (1911 m.), o savo pataisytais ir praplėstais variantais iš esmės *padarė karjerą* jau po 1918 m., t. y. nepriklausomoje Lietuvoje. Šiuo požiūriu su A. Alekno vadovėliu galėtų lygintis nebent pradinėms klasėms skirtas Prano (Prano Klimaičio, 1885–1940) Lietuvos istorijos vadovėlis, turėjęs 9 leidimus¹¹¹³. Išleistas 1911 m. A. Alekno vadovėlis buvo naudojamas steigiamose lietuviškose vidurinėse mokyklose, progimnazijose ir gimnazijose, o nuo 1918 m. pasirodė nauji, praplėsti ir papildyti šio vadovėlio leidimai. Pastebėtina, kad Nepriklausomybės atkūrimo pradžioje, be Alekno *Lietuvos istorijos* naujų pataisytų ir papildytų leidimų, kitų originalių tautos istorijos vadovėlių vidurinei mokyklai nebuvo išleista, o ir XX a. ketvirtojo dešimtmečio tekstuose, kuriuose vis dažniau abejota, ar mokykloje naudojami istorijos vadovėliai nėra senstelėję, dažnai aptinkame ir apeliacijų į A. Alekno parengtus vadovėlius¹¹¹⁴.

Nors 1924 m. prie Švietimo ministerijos sudarytos *Mokslo priemonių ir knygų tikrinimo komisijos* vienas A. Alekno vadovėlių variantas (1923 m. Tilžėje

¹¹¹³ Prano (Prano Klimaičio, 1885–1940) Lietuvos istorijos vadovėlis turėjo 9 leidimus – 1912, 1914, 1915, 1918, 1919, 1920, 1921, 1922 ir 1927 metais (1912 ir 1914 m. išleistas Vilniuje, 1921 ir 1922 m. – Kaune, 1915 ir 1927 m. – Čikagoje).

¹¹¹⁴ STAŠAITIS, Stanislovas. *Istorija Lietuvos mokykloje (XVII a.–1940 m.)*. Paskaitos VPU istorijos specialybės studentams, Vilnius, 2004, p. 55, 104–105, 126, 129.

išleistas *Lietuvos istorijos* 4-asis trumpesnysis leidimas) pateko tarp tų, kurie buvo pripažinti netinkamais mokyklai¹¹¹⁵, leidimų ir variantų (*trumpesnysis, praplatintasis, pradžiamokslis*) skaičius neabejotinai rodo, kad A. Alekno vadovėliai buvo viena populiariausių Lietuvos istorijos mokymo priemonių. Nuo 1911 m. iki 1934 m. iš viso A. Alekno *Lietuvos istorijos* vadovėlių variantų pasirodė 10 leidimų: 1911, 1918, 1919, 1920, 1923 (iš viso trys variantai: tais metais buvo išleisti du A. Alekno vadovėliai lietuvių kalba Tilžėje ir vienas lenkų kalba Kaune)¹¹¹⁶, 1925, 1931 ir 1934 m. leidimai. Šiam leidimų skaičiui (įskaitant net tai, kad kai kurie leidimai skirti pradinėms klasėms, kiti (praplėstieji) – gimnazijos klasėms) sunku būtų rasti analogų prieškarinio istorijos mokymo priemonių leidybos istorijoje. Šiuo požiūriu A. Alekna yra neabejotinas lyderis ir tarp istorikų, dirbusių LU / VDU ir kartu rengusių mokymo priemones mokyklai.

Taigi, A. Alekno vadovėlių populiarumas nekelia abejonių. Pagaliau, ne tik pradinė ar vidurinė mokykla buvo A. Alekno vadovėlių naudotoja. Galima žvilgtelėti į kareivių raštingumo ir kultūros lygio kėlimą pirmajame nepriklausomos Lietuvos dešimtmetyje. Karininkų ir kareivių švietimo programoje XX a. ketvirtojo dešimtmečio A. Alekno vadovėlis *Lietuvos istorijos pradžiamokslis* buvo ne tik rekomenduotas kareivių istorijos mokymui¹¹¹⁷, tačiau pateko tarp tokių švietimo priemonių, kuriomis naudotasi organizuojant kariuomenės lavinimą. 1926 m. valstybiniu užsakymu buvo nupirkta 500 egzempliorių minėto A. Alekno vadovėlio ir išsiųsta įvairiems kariuomenės

¹¹¹⁵ Mokslo priemonių ir knygų tikrinimo komisija netinkamais mokyklai buvo pripažinusi dar šiuos vadovėlius: A. Busilo 1920 m. išleštą *Istoriją vidurinei mokyklai: Priešistoriniai laikai*, netinkamais naudoti Lietuvos lenkų mokyklose pripažinti: Č. Nankės *Naujųjų amžių istorija*, A. Levickio *Lenkijos istorijos apybraiža* (lenkų kalba), plačiau žr.: STAŠAITIS, Stanislovas. *Istorija Lietuvos mokykloje (XVII a.–1940 m.)*. Paskaitos VPU istorijos specialybės studentams, Vilnius, 2004, p. 79–80, 105.

¹¹¹⁶ Du A. Alekno vadovėlio variantai 1923 metais: *Lietuvos istorija: 2-ra praplatintoji laida*. (Šv. Kazimiero draugijos leidinys nr. 357. Tilžė, 1923, p. 235 [5] + sulankst. žemėl.) ir *Lietuvos istorija su 4 spalvotais žemėlapiais*. (Šv. Kazimiero draugijos leidinys nr. 369. Tilžė, 1923, p. 103.)

¹¹¹⁷ Rekomenduota taip pat naudotis šiomis knygomis: M. Biržiškos *Lietuvos istorijos pradžiamokslis* bei Petro Tarasenkos *Lietuvių kovos dėl nepriklausomybės* (Žr.: AŽUBALIS, Algirdas ir kt. *Karo pedagogika Lietuvoje (1918–1940 m.)*. Monografija, Vilnius, 2007, p. 301).

daliniams¹¹¹⁸. Beje, norint adekvačiai suprasti tai, kodėl kariuomenės naujokams buvo siūloma pradėti būtent nuo pradžiamokslių (kurie buvo skirti pradinėms mokykloms), svarbu pridurti, kad ateinančių į Lietuvos kariuomenę naujokų nemažą dalį sudarė beraščiai arba mažai raštingi: pvz., iš 1925 m. Lietuvos kariuomenės naujokų lietuvių (kurie sudarė 87,27 proc. visų naujokų), pagal tuometinę statistiką, 30,69 proc. sudarė beraščiai¹¹¹⁹.

Lietuvos vidurinėse mokyklose tuo metu A. Alekno *Lietuvos istorija* buvo pagrindinė mokymosi knyga: ją sudarė įžanga, 22 paragrafai ir spalvotas Vytauto laikų LDK žemėlapis. Vadovėlyje buvo įdėti ne tik Lietuvos valdovų (Mindaugo, Gedimino, Kęstučio, Vytauto, Aleksandro, Žygimanto Senojo, Žygimanto Augusto), bet ir vyskupų (Merkelio Giedraičio bei Motiejaus Valančiaus) portretai. Parašytas kur kas mažiau literatūriškai ir ne taip vaizdingai kaip Maironio *Lietuvos istorija*, A. Alekno vadovėlis, be abejonės, išlaikė visus svarbiausius maironiškos *Lietuvos istorijos* traktuotės elementus: herojiški LDK laikai su ypatingu Vytauto akcentu, valstybės sunykimas po Liublino unijos (*po Liublino unijos Lietuva ima gyvuoti tuo pačiu gyvenimu ką Lenkija, ir drauge su ja eina silpnyn, nyksta ir galutinai, iširus valstijai, tampa prijungta prie Rusijos*)¹¹²⁰, pagaliau, po apmirimo laikotarpio (*taip Lietuvos paviršius liko apdengtas lenkyste ir po jaja nesimatė apačioje esančios lietuvių jūros*¹¹²¹), *Lietuvos istoriją* skaitanti turi viltingai nuteikti lietuvių tautos atgimimas, kuriame

¹¹¹⁸ Galima pridurti, kad užsakytos tiražo dalies požiūriu (500 egz.) A. Alekno vadovėlis nenusileido, o buvo lygus tarp kalbos (gramatikos), literatūros (skaitymų), geografijos (krašto pažinimo) pradmenų įsisavinimui skirtų užsakymo egzempliorių (Žr.: AŽUBALIS, Algirdas ir kt. *Karo pedagogika Lietuvoje (1918–1940 m.)*. Monografija, Vilnius, 2007, p. 312).

¹¹¹⁹ Šioje vietoje pridurtina, kad *mokantys skaityti ir rašyti, bet nesimokę mokyklose, Baigę pradžios mokyklą ar joje mokęsi* bei *baigę aukštesnę už pradžios mokyklą ar joje mokęsi* sudarė 58,89 proc. 1925 m. Lietuvos kariuomenės naujokų (Žr.: STEPONAITIS, V. Naujokų išsilavinimas (1925–1926 m.). In *Mūsų žinynas*, 1927, nr. 37, p. 54; plačiau apie Lietuvos tarpukario šauktinių išsilavinimą: žr.: AŽUBALIS, Algirdas ir kt. *Karo pedagogika Lietuvoje (1918–1940 m.)*. Monografija, Vilnius, 2007, p. 303–313).

¹¹²⁰ *Lietuvos istorija*. Parašė kun. A. Alekna. Kaunas, 1911, p. 71.

¹¹²¹ Ten pat, p. 92.

*tautos kilimas prigulės daugiausiai nuo pačių lietuvių darbštumo, ištvermės ir vienybės*¹¹²².

Kiek kitoks požiūris į Lietuvos praeitį buvo siūlomas gydytojo, vėliau tapusio istorijos mokslo daktaru, Stasio Matulaičio vadovėlyje. Glaustesnėje Lietuvos istorijos versijoje buvo 52 paragrafai. Vytauto epocha taip pat neabejotinai buvo matoma kaip Lietuvos istorijos *aukso amžius* ir šioje istorijos versijoje (*Žmonės lobo. Amatai klestėjo. Prekyba ėjo pirmyn <...> Ir plati buvo Lietuvos valstybė Vytauto rankose. Galinga buvo tuomet Lietuva, galingas – ir Vytautas. Nebuvo kito taip gerbiamo valdovo visoje rytų Europoje, kaip Vytautas <...>*¹¹²³), o povytautiniai laikai susieti su Lietuvos galybės mažėjimu¹¹²⁴. Tačiau ilgainiui chronologinį dėstymą vadovėlyje keičia tematinis, ir įžengus į XIX a. daromi platesni ekskursai į baudžiavos problematiką (*Kaip Lietuvoje įvedė baudžiavą, Dėl ko ir kaip panaikino baudžiavą*)¹¹²⁵. Tai iš esmės rodo autorių kaip socialinių-ekonominių santykių akcentuotoją istorijoje, kas vėliau kur kas labiau paaiškėjo ir iš kitų S. Matulaičio darbų. Vadovėlis baigiamas *Lietuvių tautos atgijimu* be jokių aiškiai išreikštos ateities projekcijų. Kiek vėliau pasirodęs (1923 m.) antras šio vadovėlio leidimas buvo dar labiau praplėstas socialiniais-ekonominiais santykiais ir jų svarba istorijoje, apeliacija į K. Marxo tezes apie istoriją. Nenuostabu, kad krikščionių demokratų valdymo metais naujoji S. Matulaičio *Lietuvių tautos istorija* buvo aštriai kritikuota:

Matulaičio istorijoje aiškiai prasimuša antireliginė tendencija <...> Matulaičio šališkumas pasirodo, kur jis rašo apie mokslo atgijimą ir reformaciją <...> Matulaitis nežino nei istorijos rašymo metodo <...> Iš to, kas pasakyta, aišku, kad Matulaičio Lietuvių tautos istorija yra netikusi, ypač mokykloms¹¹²⁶.

¹¹²² Ten pat, p. 95.

¹¹²³ MATULAITIS, S. *Lietuvių tautos istorija*. Voronežas, 1918, p. 30–31, 35.

¹¹²⁴ Ten pat, p. 42–43.

¹¹²⁵ Ten pat, p. 52–58.

¹¹²⁶ M. A. (Rec.). [St. Matulaitis. *Lietuvių tautos istorija*. „Švyturio“ bendrovės leidinys. Kaunas-Vilnius, 1923, 260 p.] *Draugija*, 1923, nr. 5–6, p. 226–230.

S. Matulaičio vadovėlis, aišku, nebuvo toks populiarus kaip A. Alekno. Tai neblogai atspindi, manytina, vien leidimų skaičius. Tačiau tai nereiškia, kad S. Matulaičio vadovėlis neturėjo tam tikros auditorijos, tam tikro socialinio užnugario. Švietimo sistemos tyrinėtojų požiūriu, S. Matulaičio vadovėlis, reikia manyti, buvo dar paplitęs ir Antrojo pasaulinio karo metais (nors ir leistas paskutinį sykį 1923 m.), nes pateko tarp tų vadovėlių, kurie 1941 m. pabaigos generalinio tarėjo įsakymu visų mokyklų direktoriams *dėl kai kurių vadovėlių marksistinės ar antivokiškos tendencijos* buvo uždrausti naudoti mokyklose¹¹²⁷.

A. Alekno ir S. Matulaičio vadovėliai ir jų turinys, siūlomos kiek kitokios *Lietuvos istorijos* versijos rodė tam tikrą Lietuvos visuomenės diferenciaciją, tam tikrų intelektualinių ir visuomeninių tradicijų, tautinės istorijos naratyvų įvairėjantį, konkuruojantį klostymąsi Lietuvoje. Tai atitiko bendrą nuo 1904 m. laisvėjančios ir įvairėjančios visuomenės raidos pobūdį.

III.2. Istorikų vaidmuo istorijos populiarizacijoje ir istorinėje kultūroje

Pas mus dabar visuotinis sielvartas, visuotinis skundas. Dūsauja visos sritys, sielojasi visos profesijos. Menkystos jeremijada ir eskatologinis profetizmas. Patylomis sielvartauja ir mūsų istorikai – ir jie menki, ilgisi dausų, ilgisi laikų, kada su savo istorija gaus varpais, trenks kanonadomis... Šiandien tačiau mūsų istoriko prestižas ir populiarumas – toks menkas! Kaip nemada ar nuobodulys, kaip straipsnis apie blaivybę ar kaip balastas¹¹²⁸.

2003 m. pradėtas Europos mokslo fondo (European Science Foundation) remiamas stambus projektas, skirtas nacionalinių istorijų rašymui Europoje

¹¹²⁷ Tuo pačiu įsakymu buvo uždraustas taip pat Jono Norkaus istorijos vadovėlis V ir VI pradinės mokyklos skyriui (NORKUS, Jonas: *Istorijos vadovėlis: V ir VI pradžios mokslo skyriams*. Kaunas, 1936, 264 p.; turėjo pakartotinius leidimus 1938 ir 1939 m.), taip pat uždrausti visi pirmuoju sovietmečiu (1940–1941 m.) išleisti vadovėliai.

¹¹²⁸ ŠTUOPIS, Povilas. Istorijos stebuklai ir istorikai (fragmentai). *Naujoji Romuva*, 1932, nr. 20 (72), gegužės 15 d., p. 461.

(Representations of the Past: The Writing of National Histories in Europe), įtraukė į įvairių Europos nacionalinių istoriografijų tradicijų tyrimus daugiau kaip 90 mokslininkų iš kelių dešimčių Europos šalių. Vienu svarbiausiu tiriamųjų tikslų buvo įvardintas aktualus ir novatoriškas sumanymas nustatyti ir giliai išanalizuoti santykius tarp nacionalinės istoriografijos iš vienos pusės ir tautinės istorinės kultūros – iš kitos¹¹²⁹. Projekto eigoje buvo iškelta neabejotinai daug svarbių klausimų: kas yra pagrindiniai tautinių istorijų veikėjai, o kas buvo suprantami kaip tautos priešai? Kas sudaro tautą ir kas ją kuria, kas ją mobilizuoja? Kokios tautinės periodizacijos dominavo ir kokios tautos kilmės versijos įvairioms tautoms buvo pasakojamos? Kaip „tamsieji amžiai“ keičiasi su „atsinaujinimo“ ir „atgimimo“ laikotarpiais, kokie keliai veda prie tautos „aukso amžiaus“ ir kas jį pirmiausiai simbolizuoja?¹¹³⁰

2010 m. pasirodžiusi knyga¹¹³¹, kurioje dėmesys koncentruojamas į penkias tautinės istorijos versijas penkiose Vidurio Rytų Europos kultūrinėse tradicijose (lenkų, lietuvių, čekų, vengrų ir rumunų), gali suteikti impulsų ne tik permąstyti Simono Daukanto (kurio veikla ir raštai čia pasirodo tam tikru požiūriu stulbinančiai panašūs į gretimų tradicijų autorių darbus) fenomeną, tačiau ir plačiau pažvelgti į lietuviškosios nacionalinės istoriografijos tapsmo procesą. Itin palankiai įvertintos minimos knygos recenzijoje pastebima, kad didžiąją XIX ir XX a. dalį istorikai buvo *patys geriausi tautų kūrėjai*:

Jų tautinės istorijos kartais būdavo pamatiniai tekstai nacionaliniams profesionaliems naratyvams tautinėse valstybėse. Kurį laiką istoriografijos istorikai tyrė santykį tarp nacionalizmo ir istorijos rašymo. Tačiau jie tai darė savų valstybių ribose, t. y., tautiniai istorikai nagrinėjo tautines

¹¹²⁹ Projekto vadovas prof. Stefanus Bergeris (Mančesterio universitetas). Plačiau apie projektą žr.: Representations of the Past: The Writing of National Histories in Europe. Prieiga: <<http://www.uni-leipzig.de/zhsesf/>>.

¹¹³⁰ BERGER, S. National Historiographies in Transnational Perspective: Europe in the Nineteenth and Twentieth Centuries. *Storia della Storiografia*, 50 (2006), p. 3–26. Prieiga: <http://www.culturahistorica.es/berger/national_historiographies.pdf>. Šiame tekste pristatomi projekto metodologiniai pagrindai, orientuoti į lyginamuosius istoriografijos tyrimus, bei apžvelgiami kai kurie atlikti darbai.

¹¹³¹ BAÁR, Monika. *Historians and Nationalism. East-Central Europe in the Nineteenth Century*. New York, 2010. 340 p.

istoriografijos tradicijas. Posūkis į komparatyvistiką istoriografijoje įvyko XX a. 10 deš. Iki šiol buvo daug lyginamųjų istoriografijos istorijos studijų, kurios taip pat nagrinėjo nacionalizmo ir istorijos rašymo temą. Dabartinė Monikos Baár knyga sutelkia tai, kas yra geriausia iš tų lyginamųjų studijų, ir jai lemta tapti klasikine istoriografijos istorijos studija¹¹³².

Vis dėlto Monikos Baár knygos pagrindinis tikslas buvo įvairiais rakursais pristatyti, gretinti ir ieškoti specifikos penkių nacionalinių istoriografijų pagrindėjų darbuose ir veiklose, o ne bandyti pamatuoti tautinės istoriografijos kūrėjų vaidmenį įvairių nacionalinių tradicijų ir visuomenių istorinės kultūros gimimo, sklaidos ir pasekmių, pavyzdžiui, XIX–XX a. istorinei kultūrai, procesus. Ir tai suprantama, nes temų ir problemų ratas, aprėpiamas knygoje, ir be istorinės kultūros dėmens akcentavimo yra platus ir intriguojantis. Kita vertus, kalbėdami apie istorikų vaidmenį istorijos populiarizacijoje ir istorinės kultūros klostymosi procesuose, negalime išleisti iš akių tam tikrų specifinių lietuviškosios istoriografijos raidos ir sąryšių su istorine kultūra momentų. Šiame darbe jau buvo akcentuota, kad 1822 m. *lietuvių kalba* parašytas pirmasis pasakojimas apie praeitį (*Darbai senųjų lietuvių, kalnėnų ir žemaičių*), daugiau kaip šimtą metų pragulėjęs rankraštyje nespausdintas, buvo išleistas tik 1929 m.¹¹³³ Istoriofografijos santykio su istorine kultūra raidos specifika šia prasme būtų galima paaiškinti ir tai, kad Jonas Mačiulis XIX a. pabaigoje eventualiai turėjo kur kas platesnes poveikio, įtakos istorinei kultūrai ir istorinei sąmonei galimybes (apie tai žr. III.1.1) nei Simonas Daukantas. Šia prasme *patys geriausi tautų kūrėjai* būtų realiai matomi labai nevienodose startinėse pozicijose. Kaip vėliau klostėsi Lietuvoje atsirandančių istorikų akademinės istorijos kūrimo ambicijos ir populiarizacijos, visuomeniškai orientuotos istorijos versijų koegzistencija, su kokiomis problemomis susidurta,

¹¹³² Stefano Bergerio recenzija M. Baár knygai *Historians and Nationalism: East-Central Europe in the Nineteenth Century*. H-Soz-u-Kult, H-Net Reviews (December, 2010). Prieiga: <<http://www.h-net.org/reviews/showrev.php?id=32011>>

¹¹³³ DAUKANTAS, S. *Darbai senųjų Lituvių yr Žemaičių 1822*. Spaudai paruošė Vaclovas ir Mykolas Biržiškai. (Lietuvos universiteto bibliotekos leidinys). Kaunas, 1929, XVI, 213 p. Autoriui gyvam esant, iš S. Daukanto istorinių darbų buvo išleistas tik *Būdas senovės lietuvių kalnėnų ir žemaičių* (Petrapilyje, 1845). Beveik po pusės šimtmečio *Būdas* pradėtas spausdinti dalimis JAV lietuvių laikraštyje *Vienybė lietuvininkų* (1892–1893 m.), vėliau ten pat pasirodė antrasis, kunigo Aleksandro Burbos parengtas, *Būdo* leidimas (1893), trečiasis leidimas – Kaune 1935 m. Vėliau buvo dar keletas leidimų.

kas istorinės kultūros požiūriu siejo istorikus ir visuomenę, kurios poreikius formuoti ir / ar tenkinti jie buvo įsipareigoję – šio skyriaus išeities taškai.

III.2.1. Istorijos populiarizacijos ir akademinės istoriografijos sąryšio problemos

Savo pažintines akademines ir visuomenines, ideologines, pasaulėžiūros funkcijas suderinti ir sukurti įtakingą tautinės istorijos versiją atsirandančiai lietuvių profesionaliai istoriografijai sekėsi sunkiai. Lietuvai XIX a. antrojoje pusėje neturint profesionaliosios istoriografijos tradicijos ir jos vystymui skirtų institucijų, atsirado didelė galimybė ir pagunda (ją ypač stimuliuojo tautinės tapatybės konstravimo poreikiai) savo kultūrinę vaizduotę ilgam įkalinti literatūrinių ir romantizuotų praeities įvaizdžių lauke¹¹³⁴, juo labiau kad pats atsigręžimas į Lietuvos praeitį ir ten iš pažiūros akivaizdžiai fiksuojama *ilgaamžė didvyriška kova* už laisvę greitai tapo vienu esmingiausių, sunkiai kuo nors pamainomu tautinės istorijos motyvu.

Neatsitiktinai atsirandanti profesionalioji lietuvių istoriografija, pasitelkdama kritinę istorijos funkciją, ne kartą stengėsi atsiriboti nuo istorinėje kultūroje įsivyravusio tam tikro vienpusiškumo, vienokios ar kitokios istorinės sąmonės mitologizacijos ir lietuvių kultūros įvairiose apraiškose ypatingai eskaluojamos *garbingos lietuvių senovės* adoracijos.

Vienu iš besikuriančios lietuvių profesionaliosios istoriografijos intelektualinių motyvų buvo nuolatinis bandymas pabrėžti buvusių istorinių raštų, istorijos rašytojų ir istorinių interpretacijų nekritišką ir literatūrinį charakterį. *Istorija be faktų – ne istorija, o istorinė pasaka*, sakė ilgametis Lietuvos istorijos katedros vedėjas Ignas Jonynas¹¹³⁵. Tačiau užgimstančiai kritinei istoriografijai, savo

¹¹³⁴ Turint galvoje tautinės tapatybės konstravimo imperatyvą, tai buvo tos rūšies pagunda, apie kurią Oskaras Vaildas (Oscar Wilde) sakė: *Vienintelis būdas atsikratyti pagundos – jai atsiduoti*.

¹¹³⁵ MERKYS, V. Istorikas Ignas Jonynas. In JONYNAS I. *Istorijos baruose*. Sud. V. Merkys. Vilnius, 1984, p. 31; kiti kritiški prieškarinio lietuvių istorikai, kurių darbai kaip istoriografijos paveldas buvo išleisti jau sovietmečiu, žr.: JABLONSKIS, K. *Lietuvių kultūra ir jos veikėjai* (sudarė Vytautas Merkys; redagavo Juozas Jurginis). V., 1973; *Istorija ir jos šaltiniai* (sudarė ir spaudai paruošė Vytautas Merkys). Vilnius, 1979; JANULAITIS A. (1989).

dėmesį fokusuojančiai į atskiras problemas, atskirus pirminius šaltinius, atskirus istorinius siužetus, į monografijos žanrą ar siaurų temų analizavimą straipsniuose, iškilo grėsmė susmulkėti ir taip prarasti bendresnę istorijos perspektyvą, kuri tik ir galėjo suteikti istorijai kaip mokslui kiek platesnio poveikio istorinei kultūrai ir dominuojančioms tautinėms istorijos versijoms perspektyvą. Savo pažintines akademines ir visuomenines, ideologines, pasaulėžiūros funkcijas suderinti ir sukurti įtakingą tautinės istorijos versiją atsirandančiai lietuvių profesionaliai historiografijai sekėsi sunkiai. Ji, kaip bet kokia kita naujai atsirandanti akademinė tradicija, pirmiausia tapo vienu iš istorinės kultūros šaltinių (ir, beje, nebūtinai pačiu įtakingiausiu). Juk tuo pačiu metu, kaip istorija ir istorikai, Lietuvoje institucionalizavosi ir rašytojai, lietuvių literatūros ir lietuvių kalbos mokslai, teatras, dailė ir muzika, kitos istorinės vaizduotės puoselėjimui ir istorinės atminties konstravimui neabejingos, o tam tikra prasme ir kur kas paveikesnės visuomeniškai orientuotos kultūros formos. Jose kur kas didesnis dėmesys skirtas estetinei istorijos kultūros dimensijai, neakcentuojant kaip svarbiausių tik pažintinių istorijos, praeities rekonstrukcijos momentų, ir šiuo požiūriu estetizuotos praeities perteikimo versijos gali pasirodyti žymiai giliau įleidusios šaknis istorinėje kultūroje¹¹³⁶.

Charakteringa, kad jaunieji, jau nepriklausomos Lietuvos laikais subrendę istorikai ėmėsi reflektuoti šią istorijos *sumokslinimo* ir galimo *mokslinės istorijos* visuomeninio poveikio klausimą gana dramatiškai:

Ar ilgai mes lauksime savo tautos istorijos gražaus, pilno, lietuviško vadovėlio, veikalo? (Aleknos, Matulaičio¹¹³⁷ – maža! Išpūsta Vytauto gadynė – tik fragmentas mūsų istorijos. Užtenka mums monografizmo; duokit ryškių rembrantiškų sintezių!). Inteligentija laukia gražios, klasiškos, stilingos, gyvos, lietuviškos 2–3 tomų savo tautos istorijos. Ar ilgai? Nežinau,

¹¹³⁶ Plačiau apie tai žr.: RÜSEN, J. Istorika. Istorikos darbų rinktinė. Vilnius, 2007, p. 109–413.

¹¹³⁷ Turimi galvoje anksčiau pasirodę A. Aleknos ir S. Matulaičio istorijos vadovėliai.

nežinau... Tik žinau, kad snaudžiame, kad žiovaujame istorijos auditorijose, seminaruose, nejudame, kad visa istorija mus jaudina, kaip pernykštis sniegas ... Tarsi užmigti ruošiamės¹¹³⁸. Pastaraisiais dešimtmečiais iš prieškarinio Lietuvos istorikų daug rašyta apie Z. Ivinskį¹¹³⁹. Šiame kontekste atkreiptinas dėmesys, kad Z. Ivinskiui taip pat itin rūpėjo istorijos mokslo, istorinės kultūros ir visuomenės tarpusavio sąryšių problemos. Istorijos funkcijos visuomenėje, *istorijos mums* (pasaulėžiūros) ir *istorijos savaime* (mokslo) derinimas, *provokuojančios progos* ir temos¹¹⁴⁰ neišsprūdo iš Z. Ivinskio dėmesio centro. Su neslepamu nerimu Z. Ivinskis klausė, ar viską mes, istorikai, padarėme, kad didelė dalis *lietuviškosios visuomenės* tebegyvena su *krivių krivaičių* ir kitų mitologizuotų personažų vaizdiniais, kad tokie istorijos vaizdiniai dar būdingi mokyklai, kariuomenei, visuomenei¹¹⁴¹. Čia apsiribosime tik vienu tų aktualių klausimų svarbumo Z. Ivinskiui aspektu. Tai, kad čia nusakytos problemos buvo Z. Ivinskiui nesvetimos, rodo tai, kad jis po aštuonerių metų savo tekste vėl pakartojo jaunojo istoriko P. Štuopio refleksiją (o kartu, matyt, ir tam tikra prasme savirefleksinę mintį), kuri buvo skirta nusakyti prieškarinio Lietuvos istorikų, atsidūrusių įtampoje tarp mokslinės istorijos poreikio ir pasaulėžiūrinės istorijos funkcijos, kūrybinėms galioms:

¹¹³⁸ ŠTUOPIS, P. Mūsų istorija (eskizai). *Naujoji romuva*, 1931, nr. 20, p. 470; Tuo metu, kai Povilas Štuopis rašė šį straipsnį, jis dar buvo Vytauto Didžiojo universiteto Humanitarinių mokslų fakulteto studentas istorikas (baigė studijas 1937 metais). 1932 m. vasario 19 d. laiške kitam jaunosios kartos istorikui Adolfui Šapokai, kuris tuo metu buvo išvykęs į Prahą gilinti istorijos studijų, VDU HMF Lietuvos istorijos katedros vedėjas Ignas Jonynas rašė: „<...> Šiais metais vedu seminarą iš XVI šimt. Žemės reformos. Nežinau, kaip pavyks. Geresniais darbininkais yra p. Štuopis ir Skirmuntas. P. Štuopis yra gabus, bet savimeilės ir ambicijos pilnas ir per daug aukštai vertina savo sugebėjimus <...>“, Pagal: JONYNAS I. (1984), 253–254. Iš to, ką savo straipsniuose istorikų bendrijos atžvilgiu sako P. Štuopis, ir iš to, kaip tos pastangos yra priimamos, galima susikurti hipotetinį atsakymą į klausimą, kodėl P. Štuopiui nebeliko kelio į akademinę karjerą.

¹¹³⁹ Šių svarstymų tradicijos išeities taškas, žr.: BUMBLAUSKAS A. Z. Ivinskis ir Lietuvos istoriografijos paradigmos. *Kultūros barai*, 1992, nr. 3, p. 8–13.

¹¹⁴⁰ TRUMPA, V. Nukentėjo Lietuvos istorijos mokslas [Ivinskiui skirtas nekrologas]. In *Apie žmones ir laiką*. Sud. G. Rudis. Vilnius, 2001, p. 430–434. Kalbėdamas apie Z. Ivinskio provokatyvumą, V. Trumpa mini pirmiausiai Z. Ivinskio bandymus IV deš. reabilituoti Jogailos vaidmenį Lietuvos istorijoje. Čia taip pat pažymima, kad platesnis Z. Ivinskio įsijungimas į kontraversiškas istorinės kultūros temas *būtų smarkiai padėjęs išsklaidyti miglas, kurias ėmė pūsti visokie tautosakininkai, beletristai ir vadinamieji patriotai* (p. 433).

¹¹⁴¹ IVINSKIS, Z. Lietuvos istorija romantizmo metu ir dabar. *Lietuvių Katalikų Mokslo Akademijos Suvažiavimo darbai*, 1940, t. 3, p. 335, 337–340.

Bėjėgiški, kuklūs, neekspansyvūs, be galios, be kūrybinės drąsos, be širdies, be meilės, be nieko, mūsų istorikai. Jie istorikai – epigonistai, amatininkai, profesionalai, buhalteriai, chronologai, dogmatikai, pedantai, popieristai ¹¹⁴².

Manytina, jog daug čia pasako tai, kad kartoti tuos žodžius (nors ir abstraktaus adresato atžvilgiu) iš tiesų reikėjo tam tikros drąsos. Kita vertus, tuos žodžius viešai kartoti galėjo tik gana specifinėje situacijoje atsidūręs istorikų bendrijos narys ¹¹⁴³. Vienaip ar kitaip, plačiau žvelgiant, Z. Ivinskio tekstai ir veikla, nors ir ne vienintelis atvejis, tačiau akivaizdžiai vienas pirmųjų bandymų Lietuvos historiografijoje išsivaduoti iš mokslinio provincializmo. Neatsitiktinai jau išeivijos laikotarpiu tiek daug dėmesio Z. Ivinskis skyrė Lietuvos istorijos mokslo, lituanistikos reprezentavimui užsienyje ¹¹⁴⁴. Tačiau kritinės teorinės idėjos apie tai, kaip Lietuva, įskaitant ir istorikus, nemoka reprezentuotis ir nesugeba savęs pristatyti pasauliui, siekia tarpukarį. Dar kartą galima prisiminti vėlyvojo istorizmo historiografijos socialinę ir metodologinę aporiją, kad jos fone perskaitytumėm Z. Ivinskio kritiką Igno Jonyno parašytai Lietuvos istorijos atkarpai 1938 m. reprezentaciniame leidinyje *Litauens Werden und Schaffen*:

Labai ilgas yra prof. Jonyno strp., kuriame 67 psl. išdėstyta Lietuvos istorija ir tiktai iki Liublino unijos. Autorius savo medžiagą išskirstė trumpais skyreliais, kuriuos kartais tesudaro vos keli sakiniai (91–92 psl.); tie skyreliai dažnai vienas su kitu nesurišti. Visas strp. galės būti skaitomas tik su kantrumu ir užsispyrimu, nes jis yra mozaikiškai sudarytas iš skyrelių a la vadovėlis, ar koks konspektas studentams, o ne sintetiška Lietuvos istorijos apžvalga <...>. Šis straipsnis yra plačiausias [recenzuojamoje] knygoje ir toje studijoje yra daug medžiagos, daug įdomių faktų, bet nėra vadovaujamų idėjų. Tai yra mėsa be griaučių. <...> Šitoji

¹¹⁴² Ten pat, p. 341.

¹¹⁴³ Mantina, kad galima pamatuotai kelti klausimą, kiek šiam Z. Ivinskio laisvumui darė įtakos tai, kad jis etatą turėjo ir dirbo VDU Teologijos-filosofijos fakultete, kuris per IV dešimtmečio šio fakulteto suvaržymus buvo ganamarginalizuotas kaip istorijos tyrimų centras. Tikroju istorijos tyrimų ir mokymo centru IV dešimtmetyje tapo išskirtinai VDU Humanitarinių mokslų fakultetas, kurio Lietuvos istorijos katedrai vadovavo Ignas Jonynas.

¹¹⁴⁴ MACEINA, A. Tasai nepažįstamasis Ivinskis. *Aidai*, 1972, nr. 4, p. 126–143.

prof. Jonyno su visomis periferijomis tik iki 1569 m. teprivesta istorija, bendrai, objektyviai ir teisingai išdėstyta, galėtų tikti kur kitur, bet šitame leidinyje nesiderina ji prie bendro plano¹¹⁴⁵.

Istorikai, nekreipdami dėmesio į istorijos atkūrimą, jos reprezentaciją, visuomenei skirtą populiarizavimą, tikėtina, gerokai sumažina savo įtakingumą ir galimą ryšį su visuomenės istorizacijos pobūdžiu, istorine kultūra ir istorine sąmone. Z. Ivinskis pastebėjo, kad tarp istorikų ir visuomenės gali susidaryti neperžengiama istorinės sąmonės praraja, pirmajai gyvenant dar su krivių krivaičiais, o antriesiems leidžiant jau ne pirmą kokybiškai sutvarkytą istorinių šaltinių rinkinį ar kokias konkrečias temas skirtą disertaciją ar monografiją.

Istorikai ir jų darbai istorinėje kultūroje dažnai vaidino tam tikro šaltinio atminties kultūrai vaidmenį. Tačiau literatų ir istorikų darbų tiražų sugretinimas (pvz., Kazio Binkio ir kai kurių istorikų) gana gerai galėtų parodyti, kas iš jų realiai galėjo tapti didesnį poveikį istorinei kultūrai ir istorinei sąmonei turinčios veiklos režisieriais¹¹⁴⁶. Kita vertus, ne vieną kartą istorinėje raštijoje pastebėta, kad pačių istorikų pasirinktas kalbėjimo būdas, stilius gali apsunkinti jų veikalų platesnę sklaidą. Pvz., V. Trumpa, recenzuodamas J. Matuso disertacijos (kuri buvo parašyta 1930 m.) pagrindu parengtą ir 1937 m. išleistą knygą *Lietuvių rusinimas per pradžios mokyklas*, atkreipia dėmesį į tai, kad:

Gaila tik, kad sunki forma sutrukdys platesniam skaitytojų barui semtis iš to periodo tautinio atsparumo ir stiprybės. Temos dramatiškumas, jei būtų įvilktas į gražų drabužį, būtų galėjęs tikrai sužadinti lietuvių sielą¹¹⁴⁷.

¹¹⁴⁵ IVINSKIS, Z. Ar mokame reprezentuoti? Recenzijos vietoje. *XX amžius*, 1939, nr. 71 (823), p. 7.

¹¹⁴⁶ BINKIS, K. *Kaip Vytautas Didysis sutriuškino Kryžiuočių galybę*. Kaunas, 1930 [tiražas – 40 000 egz. V. Biržiškos rengtoje bibliografijoje ši pozicija nurodyta prie istorijos mokslo]. GIRA, L. Kuo buvo Lietuvai Vytautas Didysis. Kaunas, 1930 [pagal V. Biržiškos rengtą bibliografijos rodyklę – 10 000. egz. knyga, 109 p.]. Kolektyvinė monografija Vytautas Didysis, kurią 1930 m. parengė 7 jaunieji istorikai, buvo išleista 3 000 egz. tiražu (300 p.) (Žr.: Vytautas Didysis, 1350–1430. Red. P. Šležas. Kaunas, Sakalas, 1930).

¹¹⁴⁷ TRUMPA, V. (Rec.) J. Matusas. *Lietuvių rusinimas per pradžios mokyklas*. Kaunas, 1937. *Vairas*, 1938, nr. 2, p. [106–108], p. 108.

Čia paliestos tik kai kurios istorijos populiarizacijos ir akademinės istoriografijos tarpusavio sąryšių problemos, į kurias įsižiūrėjus įdėmiau būtų galima matyti, jog požiūris į praeitį tiek dominuojančios ideologijos, tiek visuomenės grupių, pagaliau, tiek atskirų istorikų pasirinkimų ir preferencijų lygmenyje yra spręstinas kaip integraliai sociokultūrinė problema, neišleidžiant iš akių sociokultūrinių istorinės kultūros ir istoriografijos kaitos prielaidų. Tačiau dirbtinoka, o tam tikra prasme ir nekorektiška atrodytų prielaida, jei keltume klausimą, ar istorinė tam tikro laikmečio sąmonė daro įtaką istorikams, jų pasirinkimams ir sprendimams, ar ji pati yra praeities tyrinėtojų formuojama, orientuojama, veikiami. Tai būtų priežastiniai aiškinimai, kurie šioje vietoje būtų netinkami¹¹⁴⁸.

Istorikai, nepaisant jų studijų įtakingumo, dažnai gyvena tuo pačiu ritmu su visuomene, kurioje jie dirba. Vargu ar rastume geresnę iliustraciją šiai tezei už žemišką ir paprastą požiūrį. Pavyzdžiui, kokius vardus istorikai parenka savo nuosaviems vaikams? Iliustratyviausias pavyzdys čia, žinoma, ilgametis Lietuvos istorijos katedros vedėjas Ignas Jonynas, savo vaikams davęs Kęstučio, Birutės ir Vytauto vardus¹¹⁴⁹. Žinoma, tai tik metafora, tačiau nurodanti į žymiai gilesnius istorikų ir visuomenės tarpusavio sąryšius istorinės kultūros kūrimo, palaikymo ir sklaidos srityse.

III.2.2. Istorikai, visuomenė ir valdžia istorinėje kultūroje: vienu ritmu?

Net itin išsamiai nagrinėjant tautinių judėjimų procesus ir atskirų kultūros veikėjų raštus, sunku tikėtis rasti galutinį atsakymą į klausimą, kodėl vieni istoriniai įvaizdžiai dominuoja, o kiti lieka istorinės kultūros nuošalėje. Atsakyti į klausimą, kaip klostosi tam tikros istorinės kultūros dominantės ir koks yra istorinės kultūros charakteris, neįmanoma gilinantis tik į istorikų parašytus darbus.

¹¹⁴⁸ Kad yra tam tikrų istorijos sričių, kur priežastiniai aiškinimai pasirodo itin netinkami, ir bendrai, kritiškai žvelgęs į tokius aiškinimus istorijoje yra Levas Karsavinas (Žr.: KARSAVINAS L. *Istorijos teorija*. Kaunas, 1929, p. 13–54).

¹¹⁴⁹ DAUGIRDAITĖ-SRUOGIENĖ, V. Profesorius Ignas Jonynas, 1884–1954. In *Aidai*, 1957, nr. 3 (98), p. 131.

Tikėtina, kad atsakymo į kai kuriuos klausimus reikia ieškoti ne tik informacijos kiekiuose, ne kiekybinėje raštų viena ar kita tema gausoje, o visuomeniniuose procesuose, visuomenės orientacijose, vienos iš istorinių kultūrų nacionalizmo epochos orientacijų podirvyje. Taigi galima kelti klausimą, kokia toji santykinai trumpo (1904–1940 m.) nacionalizmo amžiaus *lietuviškoji visuomenė* (o kartu ir kokios jos istorijos interpretacijos ir redukcijos)?

Žinoma, ji – heterogeniška, įvairi, sunkiai glaustai nusakoma, reikalaujanti išsamių sociologinių studijų. Šio darbo tikslai, šiuo požiūriu, kuklesni, todėl pasitelksime tik kai kurias bendresnes charakteristikas.

Visuomenė įvairi, nuo Šančių darbininkijos iki Senamiesčio įtakingojo elito ir Žaliakalnio universitetinės profesūros. Provincijoje yra, be viso ko, istorijos mokytojų, kurie kaip mediumas tarp istoriografijos, istorinės kultūros ir visuomenės neša žinias provincijos jaunimui, kuris, be abejo, ne visuomet supranta tą, beveik savitiksli, žavėjimąsi praeitimi. Kartais net užsimanoma ant piliakalnių pastatyti paminklą ar pasodinti medžių (taip ardant piliakalnių kultūrinį sluoksnį) vien tik tam, kad gegužinės nevyktų tuščiai, kažkokiam plyname lauke, tiesiog tam, kad būtų smagiau¹¹⁵⁰.

Kita vertus, prisimindami ir bent iš dalies pripažindami tuo laikotarpiu atvykusio į Kauną Levo Karsavino akcentuotą istorinių procesų tolydumo tezę bei atsisakydami absoliutinti vieną gyvenimo sferą (ekonomiką, politiką, visuomenę, kultūrą ir t. t.) kaip centrinę, galime visiškai pamatuotai kelti tokį klausimą – kiek profesionalus ar mažiau profesionalus požiūris į Lietuvos praeitį tapo svarbus tarptautinėse derybose valstybės atkūrimo laikotarpiu ar net nepriklausomybės kovose, t. y. kiek istorinis žinojimas ir tų žinių taikymas pagrindė valstybinio savarankiškumo siekius? XX a. antrojo dešimtmečio pabaigoje organizuotoje Lietuvos kariuomenėje gana nesunkiai galima išvelgti tam tikrą *suistorinimo* tendenciją, dar daugiau – medievizacijos tendenciją. Kaip pavadinti atsirandančios

¹¹⁵⁰ ZABIELA, G. Lietuvos medinės pilys. Vilnius, 1995, p. 29–30.

Lietuvos kariuomenės pulkus ar karinę techniką? Teorinė bazė pavadinimams, žinoma, yra ankstesnė už pačią kariuomenę, todėl pavadinimai, suprantama, nesukelia galvosūkių¹¹⁵¹.

Tarpukario Lietuvoje kuriasi muziejai, draugijos, bibliotekos, švietimo įstaigos. Daugelį vienija tai, kad jie yra pasyvesni ar aktyvesni praeities, garbingos senovės mylėtojai. Ne tik Kaune, bet ir Marijampolėje su puikia marijonų biblioteka, ir Šiauliuose su sparčiai savo veiklą išplėtusia Kraštotyros draugija, ir Klaipėdoje su Pedagogikos bei Pramonės institutais, su Mažosios Lietuvos istorijos mėgėjų sambūriu, Telšiuose su įvairiapuse Prano Genio veikla¹¹⁵² ir t. t. Tuometinėje Lietuvoje atsirado daug iki tol nebūtų, negirdėtų dalykų. *Atėjo visai kita Lietuva su traktorais, melioracija, visuotinu mokymu, su radijo antenomis ant šiaudinio stogo, su savo naujais vadais, nuosavais spekuliantais, poetais, boksininkais, mokslininkais, karjeristais, balerinomis, kyšininkais ir daugybe kitų atributų <...>* – kiek patosiškai skelbė tuo metu jau buvęs avangardistas Kazys Binkis¹¹⁵³. Per Valstybės radifoną galima girdėti paskaitas, tarp jų – ir istorines, o jų dalis – ir apie lietuvių narsą senovėje. Kur skiria pasimatymus šios visuomenės įsimylėjusieji? Vytauto kalne (žinoma, čia turimi galvoje tik tie, kurie gyvena sostinėje), nes būtent ten yra puiki, maloni vieta jaudinantiems susitikimams¹¹⁵⁴.

Iš valstybės organizuojamų literatūros konkursų žinomiausias buvo Vytauto Didžiojo mirties 500 metų jubiliejui skirtų literatūros kūrinių konkursas, kuris, nepaisant jo rezultatu, aiškiai demonstravo tam tikrą rašytojų darbo svarbą ir

¹¹⁵¹ XX a. II dešimtmečio pabaigoje organizuotoje Lietuvos kariuomenėje atsirado aiški pavadinimų medievizacijos tendencija, pvz., Kauno kun. Vaidoto pulkas, L. kun. Vytenio pulkas, D. L. kun. Algirdo pulkas, D. L. K. Kęstučio pulkas, Pilėnų kun. Margio pulkas, L. Karaliaus Mindaugo pulkas, šarvuotis Gediminas (Žr.: RUSECKAS, Petras. Savanorių žygiai. Nepriklausomybės karų atsiminimai I. Kaunas, 1937, p. 64–65, 96–97, 101, 131, 144–145, 160–161, 176–177, 208–209, 240–241, 228, 256–257, 272–273, 306).

¹¹⁵² DACYS, V. Biografija arba kelias nuo Kalnėnų iki Šilutės. In GENYS, P. Džiugo varpai. Vilnius, 1992, p. 5–35.

¹¹⁵³ BINKIS, K. Mes ir jūs. *Literatūros naujienos*, 1934, nr. 1, p. 3.

¹¹⁵⁴ Tokius įvaizdžius galima fiksuoti, pavyzdžiui, satyriškai orientuotuose smulkiuosiuose žanruose, žr.: JANUŠYTĖ, L. Kur skirti pasimatymus. *Akademikas*, 1936, nr. 18, p. 368–369.

ypatingumą istorinės kultūros sklaidos procesuose¹¹⁵⁵. Tarpukariu tautinės istorijos versijos institucionalizacijos, medievizacijos ir lietuviškųjų viduramžių vaizdo įtvirtinimo, sutelkimo ir raiškos kultūros kasdienybėje formomis *lietuviškosios visuomenės* istorinėje kultūroje ir istorinėje vaizduotėje visiškai išsipildė viduramžių tema – kaip lietuvių neišsemiamo heroizmo ir stiprybės ryškiausias ženklas. Ryšys tarp senos praeities ir dabarties dažnu atveju pasidarė stebėtinai artimas ir dažnai akcentuojamas, kas kartais net kėlė nuostabą. *Argi nekeista išrodo iš paviršės pažiūrėjus, kad respublikoniškaisi Kaunas eilei gatvių davė mūsų kunigaikščių vardus?* – 1921 m. klausė būsimas Lietuvos universiteto profesorius Augustinas Voldemaras¹¹⁵⁶. Kunigaikščių vardais gatvės pavadintos ne šiaip sau, jos kartu tapo nuorodomis į *lietuviškų kunigaikščių* narsą, į kovas už laisvę, į tai, kas buvo aktualu besiformuojančiai naujai Lietuvai. Jei XX a. pradžioje pirmųjų lietuviškų dienraščių pirmuosiuose puslapiuose (šalia einamųjų gyvenimo reikalų arba suteikiant praeities didiesiems išskirtinai dominuojančią vietą pirmuose puslapiuose) pasirodo įtraukiančios kunigaikščių vizualinės iliustracijos¹¹⁵⁷, tai, įvykus akivaizdiems kultūros ir visuomenės gyvenimo pokyčiams, beveik po 40 metų kultūrinių žurnalų viršeliuose matome jau menines ir spalvotas kunigaikščių paveikslų reprodukcijas¹¹⁵⁸. Valstybės teatro repertuare *Gražina* ir *Šarūnas* daro sėkmingą karjerą iki pat 1940 m. sociopolitinio lūžio, o ketvirtajame dešimtmetyje nuorodų į istorinę medžiagą nestokoja dailė ir muzika. Kunigaikščių Lietuvos didvyriškumo temoje viduramžių kautynių tema, aišku, buvo integralus, dar daugiau – kone pats esmingiausias didvyriškumo įrodymo sandas. Nesunku tuo įsitikinti, jei pagalvoji apie tai, ką lietuvių istorinėje kultūroje galėtų reikšti, pvz., XIII–XV a., jei juos reikėtų pamatyti *kitaip*: su vakarinių ir šiaurinių Lietuvos kaimynų nukariavimu, bet be Saulės ir Durbės, kas būtų

¹¹⁵⁵ Plačiau žr.: VILIŪNAS, G. Literatūrinis gyvenimas nepriklausomoje Lietuvoje (1918–1940). Vilnius, 1998, p. 73.

¹¹⁵⁶ VOLDEMARAS, A. [Rec.] A. Alekno Lietuvos istorijai. *Mūsų senovė*, I knyga, 1921, 103–114.

¹¹⁵⁷ Pvz., Skirgaila, *Vilniaus žinios*, 1906, nr. 245, p. 1; Algirdas, *Vilniaus žinios*, 1906, nr. 251, p. 1; Kęstutis, *Šaltinis*, 1906, nr. 29, p. 1; Birutė, *Šaltinis*, 1906, nr. 31, p. 1 ir t. t.

¹¹⁵⁸ Vytauto Didžiojo paveikslas (iš 17 amž.) Vilniaus katedroje. *Naujoji Romuva*, 1940, nr. 6.

Vytautas, jei matytume jį tik su Vorskla, bet be Žalgirio ir t.t. Vienas paskutinių stambių bandymų vienu konkrečiu atveju prisiliesti prie šio viduramžių kautynių ir lietuvių didvyriškumo siužeto, nors ir pavadintas kiek pernelyg entuziastingu *didvyrių pjūties*¹¹⁵⁹ vardu, manytina, praneša ne tik akademinę Margirio ir Pilėnų tiesą, bet ir tam tikrą *lietuviškosios visuomenės* tiesą, kovos momento hipertrofuotą reikšmę tautinėse istorijose ir tokia kryptimi orientuotoje tautinėje istorinėje kultūroje¹¹⁶⁰.

Su lietuviškaisiais viduramžiais ieškoma neįtikėtino artimumo, kuomet jiems bandoma rasti vietos pačioje tautinės kultūros šerdyje. Pavyzdžiui, medinių pilių „klastotės“ tarpukariu darosi ypač populiarios:

Be jų, kaip kūniškos patriotizmo ir meilės savo istorijai išraiškos, neapsieita didesnių tautinių švenčių metu. Antai pirmosios lietuvių dainų šventės Kaune 1924 metais veiksmas vyko iš lentų sukalto gynybinio aptvaro ir dviejų dantytų vartų bokštų fone¹¹⁶¹.

Nepriklausomos valstybės pradžioje, vienalaikių teatro kritikų požiūriu, *Valstybės teatro* scenoje *Kęstutį* vaidino dauguma žmonių ne tik neatsakančių tam darbui, bet ir visai jam nepasiruošusių, nepaisant to, kas gali kelti tam tikrą nusistebėjimą, visus kartus *teatras buvo beveik pilnas*¹¹⁶². Ne kartą pastebėta, kad patriotinis patosas ir viduramžių artimumas dabarčiai ypač išaugo jubiliejinių Vytauto Didžiojo metų (1930 m.) įkarštyje. Vienos iš istorinių pjesių pradžioje nurodyta I veiksmo scenografijos detalė (*Ant sienos – šalmas ir kardas Vytauto laikų stiliaus*) turi aiškią intenciją parodyti kūnišką ir daiktišką Vytauto laikų ir jo kovų artimumą dabarčiai. *Įveikiančios* laikų distanciją pjesės pabaigoje, kuomet patriotinis įniršis įgyja sunkiai nuslepiamo *perkrovimo* nuotaikos, kanklininkas skambina ir smagiai dainuoja:

Mušk kryžėivį, mušk totorį,

¹¹⁵⁹ LIEPUONIS, Vladas. Didvyrių pjūties metas [apie D. Barono ir D. Mačiulio kn. „Pilėnai ir Margiris: istorija ir legenda“, V., 2010]. *Knygų aidai*, 2011, nr. 1, p. 1–6.

¹¹⁶⁰ Į *visuomenės balsą* įsiklausiančią recenziją minimam darbui žr.: BUTKUS, V. Demitologizuoti Pilėnus [apie D. Barono ir D. Mačiulio kn. „Pilėnai ir Margiris: istorija ir legenda“, Vilnius, 2010]. *Inter-studia humanitatis*, 2012, nr. 13, p. 227–233.

¹¹⁶¹ POŠKUS, V. Paskutinės medinės lietuvių tvirtovės. *Naujoji Romuva*, 2009, nr. 3, p. 13–17.

¹¹⁶² VAIČIŪNAS, P. Mūsų dramos drama. *Skaitymai*. VII knyga. 1921, p. 82–86.

Mušk maskolį ir kitus,
Kas tik laisvę mūsų nori,
Kad jį žuvus būt dėl mūsų¹¹⁶³.

Neatsitiktinai tyrinėjant istorinių pjesių interpretacijas scenoje fiksuota charakteringa pokyčių amplitudė: *istorinėje lietuvių dramoje jautrumas sugyvena su pakilia, lozungine nemarios lietuvių didvyrystės tranka, kuri – sunku paneigti – girdėjosi labiau, aiškiau, stipriau*¹¹⁶⁴.

Vienų ar kitų istorinių siužetų ir įvaizdžių populiarumo priežasčių ieškotina ne tik visuomenėje, bet ir sąmoningame valdžios istorijos politikos kryptingume, visuomeninėse akcijose ir istorinės sąmonės manifestacijose. Pavyzdžiu čia galima pasitelkti *lietuviškų mūšių* minėjimų tradicijas.

Iki 1910 m. lietuviškoje spaudoje ne itin daug kalbėta ir apie Žalgirį, tačiau jubiliejiniai metai sutapo su radikalia situacijos permaina. Ne tik daugelis lietuvių laikraščių publikavo tekstus apie Žalgirį, tačiau didžiausias jubiliejinis Žalgirio mūšio minėjimas Krokuvoje, lietuvių reakcija į šį minėjimą, atsiliepimai, diskusijos akivaizdžiai gana per trumpą laiką suaktualino Žalgirio problematiką. Tai, kad lietuvių veikėjai atsisakė dalyvauti minėjime Krokuvoje, iškalbingai sutampa su tuo metu išryškėjusiomis skirtingomis ateities politinėmis preferencijomis ir projekcijomis¹¹⁶⁵. Kita vertus, pačios Žalgirio tematikos populiarumui (taip pat ir lietuvių vietos, reikšmės Žalgirio mūšyje ieškojimui), žinoma, tai suteikė papildomų ir naujų impulsų. Prireikė su(si)kurti ir išpopuliarinti savą, lietuvišką Žalgirio mūšio eigos, laimėtojų ir reikšmės versiją. 1935–1936 m. ilgas rengimasis drauge su latviais paminėti Saulės mūšį baigėsi akivaizdžiu bendrų pastangų fiasko dėl negalėjimo sutartinai lokalizuoti Saulės mūšio vietos. Buvo nuspręsta Saulės mūšio jubiliejų paminėti atskirai savo

¹¹⁶³ KEBLAS, S. Mūšis ties Vilkmerge. Istorinis penkių veiksnių veikalas iš 1435 metų, pomirtinių Vytauto Didžiojo laikų. Kaunas, 1931, p.8, 61.

¹¹⁶⁴ TRINKŪNAITĖ, Š. (2007a, p. 50); platesnes išvadas šia tematika žr.: TRINKŪNAITĖ, Š. (2007b, p. 64–68).

¹¹⁶⁵ Plačiau žr.: ILGIEWICZ, H. Žalgirio mūšio minėjimas 1910 metais: politinis ir kultūrinis aspektai. *Mokslo ir technikos raida*, 2010, nr. 2, p. 94–108.

Saulėse. Jubiliejinė atmosfera, minėjimai Kaune ir Šiauliuose, XX a. ketvirtajame dešimtmetyje įsitvirtinęs Šiaulių miesto, kaip tiesiogiai siejamo su Saulės kautynėmis, vaizdinys buvo imlus tolimesnėms istorinės kultūros interpretacijoms ir reinterpretacijoms: pasak tyrinėtojų, 1986 m. jubiliejaus metu Šiaulių kaip Saulės miesto įvaizdis Saulės mūšį pavertė reikšmingu istorinės ir kultūrinės atminties epizodu¹¹⁶⁶. Įsidėmėtina, kad XX a. ketvirtajame dešimtmetyje, minint Saulės mūšio 700 m. jubiliejų, šių kautynių politinė aktualizacija buvo pasitelkta dėl to, kad turėjo tam tikras numatomas visuomenines potekstes ir konotacijas: ketvirtojo dešimtmečio antroje pusėje militarizuojantis Europai, Saulės mūšio atmintis liudijo lietuviško ginklo pergalę. Kaip bendra lietuvių ir latvių pergalė ji tiko Baltijos antantės (Lietuvos, Latvijos ir Estijos) idėjos stiprinimui ir buvo labai aktuali ir geistina užsienio politikos požiūriu. Be to, tuometinis lietuviškasis autoritarizmas Saulės mūšio vaizdiniu, jame akcentuodamas Lietuvos valstybės centralizacijos idėją, galėjo pasinaudoti ir kaip *istoriniu įrodymu*, liudijančiu egzistuojančio politinio režimo būtinybę ir privalumus¹¹⁶⁷.

Iš kai kurių kultūros istorijos studijų¹¹⁶⁸ rezultatų aiškiai ir užaštrintai galima suprasti, kodėl istorinės kultūros tradicijos analizės lyginamasis svoris negali likti išskirtine historiografijos istorikų prerogatyva, bandant rekonstruoti tautinės istorijos vaizdinius ir variantus. Literatūros tyrinėtojų žvilgsniu, jau *Aušra* sėkmingai įtvirtino Algirdo, Kęstučio, Birutės, Vytauto, Margirio, taip pat krivių krivaičio bei vaidilučių figūras kaip romantinį literatūros įvaizdį, persmelktą idealizuojančio santykio¹¹⁶⁹.

Nurodėme tik kelis nacionalizmo epochos perdėto patriotizmo atvejus, tačiau tie keli pavyzdžiai tikrai nereiškia, kad toji tarpukario visuomenė istorinės kultūros ir

¹¹⁶⁶ Plačiau žr.: MAČIULIS, D. Kolektyvinė atmintis ir miesto įvaizdis: Šiaulių atvejis. *Acta Humanitaria Universitatis Saulensis. Mokslo darbai*, 2009, t. 9 (Kultūrinės atminties kaita ir lokalinė istorija), p. 218–234.

¹¹⁶⁷ BARONAS, D. / MAČIULIS, D. Pilėnai ir Margiris: istorija ir legenda. Vilnius, 2010, p. 307–312.

¹¹⁶⁸ Pvz., JONAITIS M. [ŠIDLAUSKAS, M.] Poetas ir visuomenė XIX–XX amžių sankirtose. Klaipėda, 1994; SUBAČIUS P. Lietuvių tapatybės kalvė. Vilnius, 1999.

¹¹⁶⁹ KUBILIUS, V. Romantizmo tradicija lietuvių literatūroje. Vilnius, 1993, p. 63.

istorinės sąmonės požiūriu buvo vienpusiška ar vienaplaniška. Minėtos iliustracijos buvo greičiau populiarizuotos tautinės istorijos versijos atspindžiai (o čia vargu kada išvengiama tam tikro schematizmo ir paviršutiniškumo), kurie, žinoma, neišsėmė nei istorinės kultūros dominuojančių įvaizdžių, nei bendrai požiūrių į lietuviškuosius viduramžius įvairumo. Ypač tai pastebėtina, kai kalbama apie prieškarinio intelektualinio gyvenimą ir įvairias jo išraiškas.

Charakteringa, žvelgiant į to meto Lietuvos kultūrą, kad tarp tų, kurie bene pirmieji pradėjo kelti viduramžių savaiminio vertingumo ir nuolatinių viduramžių kovų *garbingumo mums* klausimus, abejoti kai kuriomis nusistovėjusiomis traktuotėmis ir įvaizdžiais, matome literatus, susirūpinusius istorinės literatūros kokybės klausimais. V. Mykolaitis fiksuoja tam tikrą, galima sakyti, mentaliteto poslinkio situaciją, kurioje reflektuoti ir suprasti (taip pat ir istorinėje literatūroje) darosi svarbiau nei tik *kelti tautinę garbę*, šventiškai ir / ar liaudiškai žavėtis. Tautinio judėjimo laikais buvęs itin aktualus *patriotinio emocinio* ryšio su praeitimi užmezgimas tarpukariu išgyveno tam tikrą krizę, ieškota tvirtesnio istorinės savivokos pagrindimo, einta permąstymo ir pervertinimų link.

Mūsų patriotinėje literatūroje, originalinėje ir verstinėje, dažnai naudojamos kovų su kryžiuočiais temos, ir ordino riteriai, žinoma, rodomi nedori, žiaurūs, klastingi ir visokių nedorybių kupini. Iš tiesų vakarų kaimynas, Teutonų ordinas, daugiausia yra iščiulpęs lietuvių kraujo ir gyvybės energijos. Būtų visai bergždžia ir beprasmiška ginti Ordino politiką, jo grobuoniškus tikslus ir pačių kryžiuočių dorybes. Bet turėtume suprasti, dėl ko taip buvo <...>¹¹⁷⁰.

Taip 1934 m. straipsnyje „*Garbinga senovė*“ literatūroje ir praeities skriaudos tikrovei formulavo V. Mykolaitis. Tais pačiais metais pasirodė ir žinoma Juozapo Stakausko disertacijos pagrindu parengta studija *Lietuva ir Vakarų Europa XIII amžiuje*, kurioje ne tik dėl ko taip buvo, bet ir bendresnis Lietuvos istorinių sąryšių XIII a. su Vakarų Europa klausimas atsidūrė analizės dėmesio centre. Neatsitiktinai šios pastangos šiuolaikinių istorikų vertinamos ne tik kaip izoliuoto

¹¹⁷⁰ MYKOLAITIS, V. *Garbinga senovė literatūroje ir praeities skriaudos tikrovei. Darbai ir dienos*, nr. 3, 1934, p. 9–10; po kelerių metų tuo pačiu (*istorinės sąmonės revizijos reikalingumo*) klausimu, beje, primindamas ir V. Mykolaičio straipsnį, rašė Antanas Valiukėnas (Žr.: VALIUKĖNAS, A. Mūsų istorijos vertinimo reikalai. *Akademikas*, 1938, Nr. 11–12, p. 247–249).

požiūrio į Lietuvos istoriją lietuviškojoje historiografijoje pabaiga, bet ir kaip vienas iš medievistikos pradžios Lietuvoje atvejų¹¹⁷¹. Pastebėtina, kad J. Stakausko studijai komplimentų negaili ir vienalaikiai autoriai, vadinamosios tuometinės *jaunųjų istorikų* kartos atstovai. Ir vis dėlto apie galimą platesnę visuomeninį J. Stakausko studijos atgarsį / poveikį galima spręsti iš kai kurių atsiliepimų gana vienareikšmiškai. Povilas Štuopis, itin aukštai įvertindamas J. Stakausko darbą (*studija vietomis istorine kritika ir moksliskomis interpretacijomis mus stebinte stebina*), kartu apgailestauja, kad jei *ne aibės tekste neišverstų lotyniškų, vokiškų ilgų citatų, tai veikalas būtų prieinamas ir naudingas ne tik istorijos specialistams, bet ir plačiajai inteligentijai*¹¹⁷².

Tai dar kartą neblogai iliustruoja, kad profesionalaus istorijos mokslo vieta istorinės kultūros įvaizdžių ir populiarizuotų istorinių vaizdinių visumoje tikrai nėra svarbiausia ir generalinė atminties linija. Tačiau šiais pavyzdžiais galima iliustruoti tam tikrus poslinkius intelektualiniame tarpukario gyvenime.

Kita vertus, aiškiai pastebėtina, kad istorikai savo darbais (pvz., Ig. Jonyno ir J. Matuso III–IV dešimtmečių publikacijos, žr. Bibliografijoje) nėra atitrūkę nuo istorinėje kultūroje dominuojančių temų, valdžios istorinės atminties manifestacijų, nuo bendro visuomenės ir valdžios veiksmų ritmo istorinės kultūros arenoje. Net nesiimant gilios ir išsamios istorikų darbų bibliografijų analizės, akivaizdu, kad daugelis istorikų nagrinėtų temų (*lietuviškieji viduramžiai*, Vytautiada, XIX a. Lietuvos / lietuvių kultūra, Klaipėdos krašto ir Prūsijos praeities problemos ir t. t.) buvo aktualios valdžios ir visuomenės istorinės kultūros akiratyje. Istorikai veikia savos visuomenės ir savo laiko pasaulėžiūros orbitoje, o kai kuriems iš jų kartais pasiseka pasiekti išskirtinio populiarumo.

¹¹⁷¹ PETRAUSKAS, R. Juozapas Stakauskas ir medievistikos pradžia Lietuvoje. In STAKAUSKAS, J. *Lietuva ir Vakarų Europa XIII amžiuje*. Perspaudas. Baigiamąjį žodį parašė R. Petrauskas. Vilnius, 2004, p. 283–286.

¹¹⁷² ŠTUOPIS, P. Lietuva ir Vakarų Europa XIII a. [atsiliepimas apie J. Stakausko darbą]. *Lietuvos aidas*, 1935, nr. 177, p. 5–6.

Vargu ar rastume šiuo požiūriu geresnę iliustraciją XX a. lietuvių istoriografijoje už Adolfo Šapokos redaguotą *Lietuvos istoriją*.

III.3. Adolfo Šapokos redaguota *Lietuvos istorija*: socialinės neišvengiamybės trajektorijos?

Adolfo Šapokos redaguotos *Lietuvos istorijos* kaip socialinio fenomeno mes negalėtume tinkamai įvertinti dėmesį telkdami tik į siaurą to darbo pasirodymo kontekstą. Suprantant tai, kad A. Šapokos redaguotai *Lietuvos istorijai* ir pačiam redaktoriui reikšmę teikia dabarties požiūriai ir vertinimai, negalima išvengti platesnės chronologinės perspektyvos.

Adolfas Šapoka kaip autorius ir istorikas, ir dabar, praėjus daugiau kaip šimtmečiui nuo jo gimimo ir daugiau kaip 70 metų nuo jo redaguotos *Lietuvos istorijos* pasirodymo, susilaukia išskirtinio dėmesio. Minimos įvairios Adolfo Šapokos gimimo metinės (90, 92, 95, 100–tosios gimimo metinės), rengiamos istorikui skirtos parodos, atidaromos jo vardu pavadintos auditorijos (2003 m. Vilniaus Pedagoginiame universitete ir 2006 m. – Vytauto Didžiojo universitete). Istorikai ir istorijos mokytojai rengia straipsnius ir konferencijas (vien šimtmečiui 2006 m. skirtos keturios konferencijos, jose parengta ir perskaityta per 30 pranešimų), radijo ir televizijos laidos. A. Šapokos vardu pavadinta gimnazija Utenoje, o joje įrengtas istoriko atminimo kambarys. Suskaičiuotos gausios A. Šapokai, jo gyvenimui ir darbams skirtos publikacijos. Spauldoje pateiktame dešimties mūsų tautos savimonės raidai svarbiausių tekstų autorių sąrašė A. Šapoka įsikūrė 10-tuko ketvirtoje vietoje, pagaliau, pradėti leisti plačiai sumanyti A. Šapokos raštai¹¹⁷³.

Verta pabrėžti – šie A. Šapokos vardą populiarinantys reiškiniai netraktuojami vertybiškai, jie nėra savaime nei *geri*, nei *blogi*. Dažname *minėjime-prisiminime* figūruoja, o dažnai iškyla ir į pirmą planą A. Šapokos redaguota *Lietuvos istorija*

¹¹⁷³ ŠAPOKA, A. (2008, 2013).

(toliau ją vadinsime tiesiog *Knyga*). *Knygos* ir A. Šapokos populiarumo sąsaja yra akivaizdi. Nors mes žinome, kad *Knyga* rašė 5 autoriai, nesimtumė spręsti, kiek *Knygai* virsti *Šapokos istorija* padėjo vienas redaktoriaus sakiny s pratarmėje: *Aišku, kad bendradarbiai, rašę atskiras dalis, už jų turinį negali būti atsakingi*. Kad ir kaip būtų, svarbiausias klausimas, kuris iškyla šiandien populiarinant istoriką A. Šapoką ir jo redaguotą *Knygą*, yra gana paprastas: kiek įsisąmoninti ir kokio pobūdžio yra šiandieninio populiarinimo motyvai?

III.3.1. *Šapokos istorijos* istorinė retrospektyva

Nepaisant to, kad, kaip pastebėjome, berods joks kitas prieškario Lietuvos istorikas nesimėgauja tokiu visuomeniniu, o kartais, panašu, ir akademinu dėmesiu kaip Adolfas Šapoka, viena iš 2006 m. konferencijų buvo palydėta tokiais žodžiais:

Tarp šimto įtakingiausių XX a. Lietuvos žmonių A. Šapoka užėmė 52 vietą. A. Šapokos pavardė buvo minima tarp dešimt svarbiausių lietuvių mąstytojų, padariusių didžiausią įtaką tautinės savimonės ir visuomeninės minties raidai. Neleiskime Lietuvos visuomenei pamiršti įžymaus istoriko asmenybės bei darbų. Suraskime „Adolfą Šapoką Lietuvos istorijoje“ ir tinkamai pagerbkime¹¹⁷⁴.

Ši dirbtinoka įtampa tarp *populiaraus Šapokos* ir *nepažįstamo Šapokos* ženklina gana specifinę kultūrinio kapitalo produkavimo tradiciją: žinoma, kad tiek istorijoje, tiek istoriografijoje yra *baltų dėmių* (negi kada nors jos bus užpildytos?), tačiau dažnai niekas negali pasakyti, kodėl vienos iš jų yra *gerokai baltesnės* už kitas.

Knygos, kaip ir žmonės, turi savo gyvenimus, geba siekti savo tikslų, daryti karjerą, užkariauti auditorijas. Tačiau yra vienas esminis skirtumas tarp *žymaus žmogaus* ir *žymios knygos* gyvenimų. Žymius žmones pavadinę asmenybėmis tyrinėtojai dažnai linkę *didelę ateitį* joms įžvelgti jau vaikystėje. *Žymių knygų*

¹¹⁷⁴ A. Šapokos straipsnio *Raskim lietuvius Lietuvos istorijoje* pavadinimas autoriams pasirodė parankus nusakant santykį su pačiu istoriku.

vaikystė ne taip dažnai būna tokia patetiška. Todėl ir apie ypatingą XX a. Lietuvos fenomeną, kurį pavadiname tiesiog *Knyga*, pradėsime ne nuo jos vaikystės, o nuo karjeros viršūnės.

Atgimimo metais buvo visu intensyvumu atsigręžta į tarpukario istorikų kūrybinį palikimą. Pasirodė daug perleidimų, buvo naudojamos tarpukario istoriografijos įdirbiu. Svarstyta, kad sovietmečio pabaigos bendrame socialinių-humanitarinių mokslų lauke mažiausiai nukentėjo istorikai, jei jie buvo apdairūs ir sugebėjo susirasti sąlygiškai *saugias* temas, tai 1989–1991 m. permainos jiems reiškė ne profesinius nuostolius, o monumentalius šansus¹¹⁷⁵. Tai svarbus, tačiau, tikėtina, gana lokalus akademinės bendrijos reiškinys. Socialiniu požiūriu, žinoma, ne mažesnę mokslinę-visuomeninę sėkmę galėjo garantuoti būtent temos *kontraversiškas, slaptumas, nesaugumas, visuotinis aktualumas* ir pan. (pvz.: visuomeniniai politiniai judėjimai XIX ir XX a. Lietuvoje, pirmoji Lietuvos respublika, pokaris, Lietuvos diplomatijos istorija, biografistika ir t. t.). Be to būtų sunku paaiškinti daugelį pastarųjų dešimtmečių reiškinų Lietuvos istoriografijoje, tarp jų ir gerai žinomą istorijos mokslo fenomeną – istorikų migraciją į politologiją. Tačiau čia svarbu, kad minimu laikotarpiu visuomeninės, kartu ir istorinės sąmonės transformacija monumentalius šansus suteikė XX a. pirmosios pusės istoriografijai (tai tipiškas ne tik Lietuvos, bet ir Vidurio Rytų Europos istorinės kultūros reiškinys). Tokiu būdu šių kraštų visuomenės bandė įveikti savo istorinės atminties pertrūkį, susigrąžinti tautinius herojus ir jais remiantis pertvarkyti savo istorinį sąmoningumą. Šiame kontekste ir vertėtų pažvelgti į išskirtinę Lietuvos istorijos knygą, susijusią su A. Šapokos vardu, 1988–1990 m. išėjusią keliais fotografuotinais leidimais¹¹⁷⁶ nuo 100 iki 155 tūkstančių tiražais. Nesunku suskaičiuoti, kad šimtatūkstantiniais tiražais perleista knyga galėjo

¹¹⁷⁵ NORKUS, Z. (Rec.). Pirmasis lietuviškas sociologijos metateorijos veikalas. *Sociologija. Mintis ir veiksmai*, 2005, nr. 2, p. 144–145.

¹¹⁷⁶ Istorikas Adolfas Šapoka ir jo darbų bibliografija / sud. M. Šapoka, G. Šapoka. Pustakas: „Aušros“ leidykla, 2006, p. 16; DABULEVIČIENĖ, P. Adolfas Šapoka. Biobibliografija. In *Tarp knygų*, 2006, sausis, p. 23–30.

atsirasti *beveik* visose šeimose ir, be abejonės, visose mokyklose ir bibliotekose. Natūralu, kad politinių-visuomeninių transformacijų įkarštyje ji įgavo universalios prigimties: vien žodinė ar emocinė nuoroda į *Knygą* turėjo visuomeninės pozicijos argumentacijos statusą.

Kultūrinio kapitalo aura padengė *Knygą* dar prieš jos paskutinį didįjį išplitimą. Ilustratyvu, kad *Knygnešio* žurnalo skaitytoja 1989 m. kovą skundėsi *Mokslo* leidyklos vadovais, jog jie mėgstą akcentuoti – nori gauti *Mokslo* knygą, užsisakyk iš anksto, – nenurodo būdo, kaip tai praktiškai padaryti:

Jau išėjo A. Šapokos redaguota Lietuvos istorija <..> ir kt. knygos, kurių nebuvo nei 1988, nei 1989 metų literatūros išleidimo planuose - kataloguose. Tad kaip jas užsisakyti? Susidaro įspūdis, jog išankstiniai užsakymai priimami tik paklausos neturintiems leidiniams. Tuo tarpu knygos, teisingai atspindinčios įvairius Lietuvos istorijos raidos etapus, atskirus įvykius, reikalingos įvairių kartų žmonėms – ir pensininkui, ir moksleiviui, - slepiamos. <..> jei knyga atsiranda staiga, reikia paskelbti, kad niekam nekiltų abejonų kam leidžiamos knygos – saujelei išrinktųjų ar plačiajai visuomenei. <...> Kaip perkūnas iš giedro dangaus atsirado „Vytautas Didysis“. Reklama pasipylė tik išėjus knygai. <...> Sklinda gandas, jog Vyriausia Enciklopedijų Leidykla leidžia „Jogaila“. Ir vėl tylomis. Matyt, leidėjams naudingiau leisti šlamštą, gadinti popierių, dažus, o deficitą pateikti žmogui tarsi išmalda¹¹⁷⁷.

Ši ilga citata turi platų tuometinių įtampų lauką ir simboliškai nurodo į tai, kokius *monumentalius šansus* šioje visuomenėje turi prieškarinio nacionalinė istoriografija. Susidaro įspūdis, kad tam tikru metu su tarpukario istoriografija, leidėjų pavadinta *Lietuvos istoriografijos* serija, vargiai galėjo socialinėje arenoje konkuruoti tuometiniai istorikai, netgi tie, kurie buvo toli nuo įvairių sovietinio prezentizmo versijų plėtojimo. Visuomenėje su kiekviena platesne akcija augo naujos (kitokios) kalbos, savotiško tematiškai naujo emocionalumo tipo, naujo pasaulio *įžodinimo* poreikis. Įtartini galėjo atrodyti visi vietiniai, tarp jų ne tik tie, kurie,

¹¹⁷⁷ Daugiau viešumo. *Knygnešys*, 1989, kovas, p. 3. Komentuodama šią situaciją redakcija duoda tokį priedašą: *Kai jau buvo parengtas šio numerio maketas, „Komjaunimo tiesa“ (vasario 3 d.) atspausdino Eltos korespondento R. Šlajaus interviu su Lietuvos TSR valstybinio leidyklų, poligrafijos ir knygų prekybos reikalų komiteto pirmininku Juozu Nekrošiumi. Jame informuojama, jog nuo vasario 15 d. iki kovo 15 d. skelbiama nelimnuota A. Šapokos red. Lietuvos istorijos prenumerata, kuri priimama visuose Respublikos knygynuose. Be to, rinkinį „Vytautas Didysis“ numatoma dar pakartoti 100 tūkst. egz. tiražu.*

kaip minėjome, mokslo vardu prisidengę kūrė įvairias komunistinio prezentizmo versijas, bet ir ideologinės kosmetikos bei retorikos neišvengę viduramžių ar naujųjų laikų istorikai: *Per keturiasdešimt su viršum tarybinių metų paruošta daugybė istorikų, bet rašyti Lietuvos istorijos, iš esmės imant, nėra kam, – skelbta 1988 m. rugpjūčio mėn. Komjaunimo tiesoje*. Šios tezės autorius skaičiuoja sovietmečio istorikų disertacijas, nurodo disertacijų temų ir kvalifikacijos koreliacinę ryšį, abejoja tuo, kad iš socializmo epochos ar iš prieškarinio disertasijas rašę istorikai gebėtų atsikratyti tų stereotipų, kurių jie buvo priversti savo darbuose laikytis. Dar kartą sustojęs prie socializmo epochos tyrinėtojų ir jų kvalifikacijos bei palyginęs juos su Ig. Jonyno, A. Šapokos ir jų kolegų darbais, autorius apibendrina: *Kai taip perkratai mūsų istorikų gretas, darosi aišku, kiek maža turim potencialių autorių, galinčių imtis tokio atsakingo uždavinio – kaip atsvarą A. Šapokos istorijai parašyti ir populiarią, ir mokliškai objektyvą, ir marksistinį veikalą apie lietuvių tautos istorinį kelią*¹¹⁷⁸.

Atgimimo laikotarpiu subrandintas ir visas arsenalas esminių priekaištų visai sovietinės Lietuvos istoriografijos tradicijai: *bijota „vieningosios srovės“ baubo, vengta politinės istorijos, kur atsiskleidžia žmonių individualybė (istorijos darbai liko be asmenybių, todėl Lietuvos valdovai pasidarė labai blankūs) ir t. t.* Istorija, anot autoriaus, nedaug kuo skiriasi nuo literatūros: *jose, kad ir skirtingomis priemonėmis, visuomenė vaizduojama per individą, bendra – per atskira. Tad ir istorijoje būtina kalbėti apie atskirus žmones – karalius, kunigaikščius, politikus, vadus ir pan.*¹¹⁷⁹. Istorikai, žinoma, nesutiko su tokiu istorijos mokslo diskvalifikavimu, bet jau patį santykį su istorija ir istoriografija ėmėsi iliustruoti

¹¹⁷⁸ PIROČKINAS, A. Kaimyniškai pakalbėkim apie istoriją. *Komjaunimo tiesa*, 1988, rugpjūčio 31 d., nr. 167, p. 1–2.

¹¹⁷⁹ 1988 m. rugpjūčio mėn., kai pasirodė A. Piročkino straipsnis, *Kultūros barų* žurnale pradėta išstisai perspausdinti *Knygą (Kultūros barai*. 1988, nr. 8 – 1990, nr. 2). Čia įvadinio straipsnio autorius išskyrė šiuos *Knygos* metodologinius trūkumus: 1) perdėtai smulkmenišką Lietuvos didžiųjų kunigaikščių ir didikų veiklos aprašinėjimas; 2) gerokai atitraktas nuo pasaulinės istorijos ir jos periodizacijos Lietuvos istorijos vaizdas; 3) neatsižvelgiama į LDK gyvenusių rusų, baltarusių, ukrainiečių veiklą, jų įnašą šiai valstybei stiprinti, neparodyti ūkiniai ir kultūriniai ryšiai tarp šių tautų. JUČAS, M. A. Šapokos redaguota „Lietuvos istorija“. *Kultūros barai*, 1988, nr. 8, p. 62.

pagal santykį su A. Šapoka: *Galima suprasti autoriaus nostalgiją dėl Šapokos. Pats jaunystėje buvau sulaukęs kolegų kritikos už šio istoriko veikalo minčių perpasakojimą politinio švietimo ratelyje skaitytame referate. Taigi, nesu jam abejingas, bet dabar nesu ir susižavėjęs.* Šio laikotarpio straipsniuose dažnai pasikartoja *Knygos* senstelėjimo motyvas: senstelėjusi ne tik metodologiniu, bet ir dalykiniu požiūriu (M. Jučas), *vakaryščios dienos darbas* (A. Piročkinas), *neaukšto mokslinio lygio* (L. V. Žeimantas) ir t. t. Tačiau įvairiai argumentuota, kad nėra kuo jos pakeisti. Įsijungdamas į polemiką Donatas Sauka iškėlė dar bent dvi *Šapokos aktualumo* strategijas. Pirma, anot jo, L. V. Žeimantas be reikalo vardija Lietuvos TSR istorijos (1985 m.) skyrių antraštes, norėdamas pagrįsti tai, kad ir šiame darbe yra valdovų paveikslai, ką pageidauja istorijoje matyti A. Piročkinas:

<...> jei pastarojoje „Istorijoje“ visuomenė tikrai būtų vaizduojama „per individą, bendra per atskira“, tai nebūtų dabar prisireikę A. Šapokos. Ir antra: šia proga, dar vienas argumentas už A. Šapokos „Istoriją“, nors jos senstelėjimas, visi sutariame, abejonių negali kelti. Patraukia joje faktinės medžiagos ir išvadų balansas, įvykių srautą sudrausminanti minties linija, o kaip dabar pasigendame tokio minties aiškumo, to sintetinančio žvilgsnio dažname, ypač populiariaesniame istorikų veikale¹¹⁸⁰.

Šios diskusijos iliustruoja probleminį svarstymų lauką, atsiradusias įtampas humanitarų bendrijoje, naujų identifikacijos kelių socialinės transformacijos sąlygomis paieškas. *Knyga, sovietinės okupacijos sąlygomis buvo lietuvių pasipriešinimo, tautinės ir pilietinės savimonės ginklu ir simboliu, o mūsų priešams ji buvo pavojingas, okupaciniams-kolonizaciniams tikslams kenkiantis leidinys*¹¹⁸¹. Dėsninga, kad ši socialinė įtampa ir ideologinė dichotomija sukūrė tinkamą prielaidų lauką 1936 metais *visuomenės ir mokyklos reikalus* tenkinančiai *Knygai* virsti viena ryškiausių atgimstančios Lietuvos mobilizacinių jėgų ir

¹¹⁸⁰ ŽEIMANTAS, V., L. Istorikų kaimynas pasikalbėjo, kadagiu „paglostė“... tik ar užtarnautai? *Komjaunimo tiesa*, 1988, rugsėjo 13 d., nr. 176, p. 3; SAUKA, D. Polemikos pamokos. In *Komjaunimo tiesa*, 1988, spalio 1 d., nr. 189, p. 2.

¹¹⁸¹ TYLA, A. Be Adolfo Šapokos darbų negalime įsivaizduoti lietuvių istoriografijos. *Lietuvos aidas*, 1996, vasario 14 d., nr. 31, p. 17.

kultūros ženklų. Vienaip ar kitaip, būtent Atgimimo laikotarpio sociokultūrinėse sąlygose reikėtų ieškoti dabartinio A. Šapokos ir jo redaguotos *Knygos* populiarumo ištakų taško.

Sovietmečiu *Knygai* priskirta kilni *teisingos, objektyvios valstybinės istorijos* misija. Iš jos ne tik buvo semiamasi tikrų, kruopščiai surinktų faktų apie senovės Lietuvą, Nepriklausomybės kovas, tarpukarį, tačiau, anot sovietmečio liudytojų, buvo *perrašinėjamos šio fundamentalaus veikėjo ištraukos, dalijamasi jomis tik patikimų bičiulių būreliuose*¹¹⁸². Sunku pasakyti, kiek *Knygos* perrašinėjimas sovietmečiu buvo paplitęs, o kiek tai gali būti vėlesniu laikotarpiu subrendęs savo idėjinės pozicijos sovietmečiu rekonstravimo modelis, pa(s)aiškinimas, tačiau akivaizdu, kad prielaidos tam buvo tiek idėjinės, tiek pragmatinės. Specifinė padėtis (specfonduose), jo supriešinimas su oficialiuoju lietuvių sovietinės istoriografijos diskursu (*mūsų istorija – priešų primesta istorija*) buvo savotiška ilgalaikė investicija, žadėjusi *Knygai* minėtus monumentalius šansus, o taip pat užtikrinusi *slaptą populiarumą* sovietmečiu.

Tiesa, daugumą liudijimų, susijusių su *Knygos* populiarumu sovietmečiu, aptinkame vėlyvuojų sovietmečiu, kuomet prieškario istoriografinis palikimas jau pradėtas priešinti sovietinei lietuvių istoriografijai. Žinoma, jog auganti socialinė įtampa leido augti ne tik simbolinei-idėjinei, bet ir piniginei *Knygos* vertei (negi galėtų būti kitaip?). Pavyzdžiui, 1988 m., fiksuodamas tai, kad sovietinėje lietuvių istoriografijoje *liko daug tuščių vietų, netirtų temų, laikotarpių, problemų ir pan.*, A. Eidintas apibendrina:

ar ne todėl turgelių biznierių pastangomis jau net keliais šimtais rublių įkainota nevalstybinėje prekyboje kursuoja A. Šapokos redaguota, 1936 m. išleista Lietuvos istorija¹¹⁸³.

Brangias prekes visais laikais žmonės stengėsi *pasigaminti kitaip*, todėl nenuostabu, kad *Knygos* perrašinėjimas galėjo būti paplitęs. Žinoma, šis

¹¹⁸² P.vz., JANKUS, G. Objektyvus valstybinės savimonės tyrėjas. *Kauno diena*, 1996, nr. 34, p. 14.

¹¹⁸³ EIDINTAS, A. Apie rašytojų ir istorikų drąsą. In *Istorinės prozos byla*. Sud. L. Gadeikis. Vilnius, 1988, p. 140.

pragmatinis aspektas – tai jau antraeilis dalykas, lyginant su tuo, ką *Knyga* idėjiškai simbolizavo Lietuvoje sovietmečiu. Išties, padaryti kruopščiau *Knygos* padėties sovietinėje Lietuvoje analizę galėtume tik specialiai surinkę su tuo susijusius liudijimus ir juos kritiškai įvertinę. Akivaizdu, kad kol kas paskirai funkcionuojantys *Knygos* slapto populiarumo, reikšmingumo sovietmečiu liudijimai yra greičiau medžiaga tyrimui. Aišku, kad sovietinės istoriografijos fone *Knygai* teko odiozinis, buržuaziniu nacionalizmu ir objektyvizmu paremtos istorijos vaidmuo. Todėl, manytina, *Knygos* populiarumo kontekstai turėtų tuo laikotarpiu koreliuoti su rezistencijos ir pasipriešinimo kontekstais.

Einant nuo *Knygos* bibliografinės *karjeros* viršūnės prie ištakų, kitas fragmentas būtų situacija išeivijoje. Gana naiviai ir tam tikra prasme šališkai atrodo šiandieninės Lietuvos istoriografijos istorijos disertacijoje diskusinis teiginys, kad nuomonė apie Z. Ivinskio padarytą žingsnį atgal po Antrojo pasaulinio karo atrodo nepakankamai pamatuota¹¹⁸⁴. Tarsi sutariama, kad tarpukariu besikurianti Lietuvos istoriografija, istorijos mokslo institucijos patyrė, kaip ir visa Lietuvos visuomenė, didelę traumą: istorikų bendrijos suirimą, jų priverstinį nuėjimą į kitas (kitokias) veiklos sritis, vietinių istorikų priverstinę indoktrinaciją, auditorijos ir savo funkcijų pokyčius tiek išeivijoje, tiek Lietuvoje ir pan., tačiau kartais samprotaujama, kad šios bendros *neigiamos tendencijos* galėjo kai kurių istorikų ir neliesti. Ar Z. Ivinskis buvo vienas iš tokių *laimingųjų*? Griežtai kalbant šią hipotezę galėtume patikrinti tik tuomet, jei gebėtume kontrafakciškai pagrįstai svarstyti – kur būtų nuėjusi Lietuvos istorikų bendrija (taip pat ir vienas perspektyviausių jos jaunųjų narių Z. Ivinskis), jei nebūtų buvę Antrojo pasaulinio karo ir tremties. Kadangi ši analizės rūšis labiau taikytina ekonominiams procesams modeliuoti, o ne idėjų ir kūrybos pasauliui, todėl nieko panašaus negalima čia atlikti. Tačiau susidaryti bendrą jaunųjų istorikų raidos vaizdą galima iš ketvirtojo dešimtmečio tendencijų: kolektyvinės jaunųjų istorikų monografijos,

¹¹⁸⁴ LASINSKAS, P. Istorijos mokslas Vytauto Didžiojo universitete 1922–1940 metais, Vilnius, 2004, p. 123.

skirtos Vytautui ir Jogailai, studijos užsienyje ir disertacijų rengimas, kai kurių iš jų įsitvirtinimas universitete, *Knygos* pasirodymas, tą pačių 1936 metų pasiūlymas iš pagrindų renovuoti stringantį tuometinės Lietuvos istorikų draugijos leidinį *Praeitis*, pasitelkiant vokiškų, čekiškių ir lenkiškų istorinių žurnalų pavyzdžius, gerokai praplečiant istoriografijos tyrimų, aktualijų-apžvalgų, recenzijų ir mokslinės polemikos bazę (visi šie dalykai turėjo sudaryti 1/3 žurnalo)¹¹⁸⁵. Prie šios naujovių ir *pasiryžimų* eilės, žinoma, priskirtinas ir vienas pirmųjų istoriografijos istorijos sričiai skirtų straipsnių¹¹⁸⁶. Būtų galima rasti ir išvardinti ir daugiau ketvirtojo dešimtmečio naujovių, bet ir išvardintųjų pakanka, kad parodytume Antrojo pasaulinio karo destruktinį poveikį istorikų bendrijai. Kokia vieta ir terpė šiems, lietuvišku masteliu žvelgiant, naujiems dalykams teko istorikams, atsidūrusiems tremtyje? Kur liko šie pasiryžimai, naujovės, istoriografijos konceptualizavimo bandymai ir įvairiapusė kritika istoriografinių tendencijų atžvilgiu? *Žingsnis atgal* nepriklausė nuo sąmoningų bei valingų atskirų istorikų pastangų, o jį ženklino radikalus sociopolitinės situacijos pasikeitimas: užtenka pasakyti svarbiausia – istorikai neteko savo darbo vietų ir auditorijos. Vietos netekę (*išvietinti*) istorikai neteko ne tik šaltinių savo studijoms, bet ir daugelio savo prieškarinių planų ir sumanymų, Lietuvos istorijos studentų, kritinės-diskusinės laisvės, kad ir *smetoniškai* suprastos, konkurencinės erdvės ir daugelio kitų su *normalaus mokslo* modeliu susijusių dalykų. Tiesa, sociopolitinis *žingsnis atgal* nebuvo visais atvejais vienodas, tačiau panašiai, kaip manyti, kad istorikai galėjo lengvai pasirinkti, kur žengti, bergždu ir egzistenciškai nekorektiška karikatūrinti istorikų padėtį: Z. Ivinskis išėivijoje *mažai* rašė ne todėl, kad neturėjo tam sąlygų ar buvo atsidėjęs Vatikano archyvų studijoms, o dėl to, kad buvo apimtas karšto siekimo surinkti *viską*¹¹⁸⁷. Anot

¹¹⁸⁵ Z. Ivinskio ir A. Šapokos 1936 m. gegužės 5 d. pasiūlymas Lietuvos istorijos draugijai dėl periodinio istorijos žurnalo leidimo, *MAB RS*, f. 267 – 2815, l. 20–21.

¹¹⁸⁶ IVINSKIS, Z. Lietuvos istorija romantizmo metu ir dabar. *Lietuvių Katalikų Mokslų Akademijos Suvažiavimo darbai*, t. 3. Kaunas, 1940, p. 320–341.

¹¹⁸⁷ RAGAUSKAS, A. Keletas pastabų dėl istorijos metodologijos tarpukario Lietuvoje. *Lietuvių Katalikų Mokslo Akademijos Metraštinis*, t. 19, Vilnius, 2001, p. 60.

Z. Ivinskio, A. Šapoka dar Augsburgėje būdamas pamatęs, kad išeivijos lietuviams reikia geros propagandos¹¹⁸⁸, o tremtyje sukurta A. Šapokos Lietuvos valstybės pradžios problematikai skirti straipsniai tik pademonstruoja pokarinio pasiryžimo realizacijos horizontą¹¹⁸⁹. Net nereikia sakyti, kad negalima reikalauti reikšmingų mokslinių studijų iš išeivijos istorikų, jei įsisaugojamas sociopolitinio ir sociokultūrinio lūžio ir pasikeitusių prielaidų moksliniam darbui radikalumas.

Šis rakursas buvo tarsi istorikų padėties iliustracinė apžvalga, skirta parodyti, kad analogišką istorikams žingsnį patyrė ir *Knygos* auditorija. Pačiai *Knygai*, o būtent jos populiarumui, žinoma, tai buvo į naudą. 1936 m. sulaukusi plačios kritinių atsiliepimų ir pastabų *krušos*, *Knyga* buvo rengiama pakartotinam leidimui, tačiau iki 1940 m. birželio mėn. nebepasirodė¹¹⁹⁰, palikdama nepilnavertį skaičių 2 veikalo laidų numeracijoje. Išeivijos kultūrinėje darbotvarkėje *Knygos* trečiasis leidimas iškart po karo atsirado tarp neatidėliotinių kultūrinių (lietuviškų) darbų. Leidyklos „Patria“ leidimas užtruko dvejus metus, o jos leidimo palydimajame žodyje gana smulkiai aprašytos ypatingos socialinės, techninės ir finansinės sąlygos, kuriomis teko rengti šį leidimą. Pristatant šias sąlygas pradžioje pasakyta: Nei spaudos draudimo laikais, nei mūsų raštijos atbudime joks veikalas nebuvo taip sunkiai leidžiamas kaip šis, kada nemokančių skaityti jau nesutinkame, kada niekas mums nedraudžia skaityti nei melstis gimtąja kalba arba skaitant nereikia bijoti nepažįstamo asmens kaip kad tėvynėje likusiems tautiečiams.

Nėra abejonės, kad šis tremties sąlygose subrandintas *Knygos* poreikis vargiai galėjo derintis su kritinėmis pastabomis, mokslinė peržiūra ir panašiais dalykais: Nepaprastai skaudina, kad tokia nesėkmė turėjo kristi ant veikalo, kuris yra mūsų tremties alfa ir omega, kuris įprasmina mūsų pasiryžimus, stiprina mus sunkioje valandoje, suteikia mums ir gal visai eilei kartų suteiks galimybę bendrauti su tėvyne, kvėpuoti mūsų protėvių kovos už laisvę

¹¹⁸⁸ IVINSKIS, Z. Adolfas Šapoka 1906.II.13 – 1961.III.9. *Lituanistikos instituto metraštis*. Nr. 1. Chicago, 1966, p. 117.

¹¹⁸⁹ RAGAUSKAS, A. Nuo hipotezės iki mito? Adolfo Šapokos pažiūros apie Lietuvos valstybės pradžią. *Lituanistica*. 1998, nr. 2, p. 59–65.

¹¹⁹⁰ IVINSKIS, Z. Adolfas Šapoka 1906.II.13 – 1961.III.9. *Lituanistikos instituto metraštis*. Nr. 1. Chicago, 1966, p. 118.

dvasia, nepalūžti kovoje prieš tėvynės okupantą, ir įgalina savo rankose laikyti visą Lietuvos praeitį, kuria ne be reikalo didžiuojamės¹¹⁹¹.

Šioje vietoje ženklus knygos ir jos turinio sutapatinimas su etine-religine sfera, kas yra bet kokio kultūrinio kapitalo *sėkmės* ir *klestėjimo* laidas. Aišku, tuo metu būtent ši *savo rankose laikoma Lietuvos praeitis* turėjo daugiausia šansų. Čia plečiasi *Knygos* užsakymų motyvacijos metaforinės išraiškos: *Užsakau A. Šapokos Lietuvos Istoriją, tai būtina kaip duona kasdieninė <...> ir linkiu sėkmės ir ištvermės turtinant spausdinto lietuviško žodžio lobyną...*¹¹⁹². 1950 m. laidos papuošimą sukūrė tuo laikotarpiu Freiburge įkūręs Taikomosios dailės mokyklą V. K. Jonynas. Šiame viršelio aplanke esančiame papuošime galima įžvelgti numatomą taikomosios dailės poveikį istorinei sąmonei: tolumoje herbas, trys figūros, vaizduojančios Mindaugą, Gediminą ir Vytautą, užrašas *Lietuvos istorija*. Matyt, bet kokiai knygai geriau, žvelgiant populiarumo žvilgsniu, turėti pavadinimą *Lietuvos istorija* nei būti kažkieno parašyta Lietuvos istorija. Tai, be abejonės, vienas didžiausių pasiekimų *Knygos* karjere. Dėmenų *Lietuvos istorija* ir *Šapokos istorija* suliejimas, vieno dalyko aiškinimas per kitą (jei Lietuvos istorija – tai reiškia kalbama apie A. Šapokos istoriją ir atvirkščiai) laikytinas lūžiniu karjeros reiškiniu su ilgalaikėmis pasekmėmis.

Dar kartą *Knyga* išėivijoje pasaulį išvydo 1981 m. anapus Atlanto¹¹⁹³. Tai dar vienas paminklas ne tik tautinei, bet kartu ir Šaltojo karo ideologinei indokrinacijai ir dialektikai (laisvojo pasaulio istorijos prieš suvaržyto, nutautinto ir nuasmeninto pasaulio istorijas). Šios 4-osios *laidos Lietuvai* kelias, įtaka ir kontekstas, matyt, galėtų tapti integralia devintojo dešimtmečio lietuvių Sąjūdžio genezės tyrimų dalimi.

¹¹⁹¹ Lietuvos istorija / red. A. Šapoka: 3-ioji laida. Fellbach / Württemberg: Patria, 1950, p. 695–697. [p. VI pažymėta: *Šio veikalo išleista 2 500 egzempliorių. Visi vienodame popieryje. Iš jų numeruoti nuo I ligi XXV, odos įrišime, leidėjo pasirašyti skiriami: Gerb. P.P. Autoriams, dailininkui, leidyklos bendradarbiams ir asmenims efektyviai parėmusiems šio veikalo išleidimq. Sekantieji 1 500 egzempliorių numeruoti ir pasirašyti skiriami visiems šį veikalq iš anksto užsisakiusiems.*

¹¹⁹² Žiupsnelis korespondencijos, [knygos priedas, psl. nenumeruoti].

¹¹⁹³ *Lietuvos istorija* / red. A. Šapoka. 4-oji laida Lietuvai. Chicago: Akad. Skautų sąjūdžio Vydūno fondas, 1981.

Žingsnį atgal ne tik siauruose istorijos tyrimuose, bet ir naujų istorijos bendrųjų vaizdinių produkavime bei kultūrininkų pamatinėse prielaidose išėivijoje žymėjo pirmiausia susitelkimas į tapatybės išlaikymą, kultūros saugojimą ir konservavimą. Retai atsiverta visiškai naujiems kūrybiniais impulsams, ir ne tik istoriografijoje. Daugelis dalykų (knygų, projektų, pasiryžimų) išėivijoje buvo savotiški tarpukario tęsiniai tiek formos, tiek turinio požiūriu. Plačiame išėivijos kultūrinės veiklos lauke *Knygos* funkcijos buvo *telktis, išsaugoti, perduoti*, bet ne *puoselėti, kurti bei atsiverti naujai patirčiai*. Aktyvios istorijos spaudimas (tremtys, masinės žudynės, priverstina kasdienybės transformacija ir t. t.) sunkiai leistų pakelti istorijos katastrofas ir baisumus, nenujaučiant už jų jokio ženklo, jokio transistorinio tikslo, jei visa tai – tik aklas ekonominių, socialinių arba politinių jėgų žaismas arba, dar blogiau, *laisvių*, kurias pasiglemžė ir kuriomis naudojasi mažuma pasaulio istorijos scenoje, padarinys¹¹⁹⁴. Šiuo požiūriu vienas iš aktyviausių išėivijos istorinės savimonės ženklų su transistoriniu tikslu darėsi mūsų svarstoma knyga. Savo kritiškų-poleminių įvertinimų laiką (1936–1940 m.) peržengusiai, po karo tapusiai *išvietintos lietuvių istoriografijos* sakralizuojama pozicija ir etalonu, *Knygai* bet koks sociopolitinis pokytis galėjo atnešti fundamentalią sėkmę, kas ir atsitiko Lietuvoje 1988–1990 m. Be to, didelei daliai išėivijos jų pačių vaikystė, jaunystė ar branda sutapo su tuo laiku ir erdve, kuria baigiasi *Knyga* (1926 m. gruodžio 17 d. perversmu).

Išėivijoje *Knygai* pavyko įgyti naują kvėpavimą. Iš mokyklinės knygos tapdama pirmiausia visuomenės knyga ji nutiesė emocinius ir istorinės kultūros tiltus tarp tarpukario ir Atgimimo.

III.3.2. Tautininkų Švietimo ministerijos iniciatyva: knygos karjeros ištakos

Toliau liko pateikti keletą pastabų dėl svarstomos knygos karjeros pradžios tarpukario Lietuvoje. Jau minėta, kad 1988 m. kai kurie filologų ir istorikų *Knygos*

¹¹⁹⁴ ELIADE, M. *Amžinojo sugrįžimo mitas: archetipai ir kartotė*. Vilnius, 1996, p. 137.

vertinimai dėl vienu ar kitu priežasčių diametraliai skyrėsi: pirmieji visuomenės vaizdavimą per individą traktavo kaip vieną svarbiausių šios istorijos privalumų, antrieji, priešingai, smulkmenišką LDK kunigaikščių ir didikų veiklos aprašinėjimą suprato kaip vieną svarbiausių trūkumų. Tarpukario historiografijos įsisavinimą lydėjo platus srautas literatūros apie tarpukario istorikus. Čia savotiškai suklestėjo *Knygos* adresu nukreiptas filologų siūlomas *metodologinis orientyras*: historiografijos raidos vaizdavimas per atskirus istorikus. Istorijos ir historiografijos suasmeninimas buvo viena ryškiausių istorijos mokslo ir historiografijos tyrinėjimų po 1990 m. gairių.

Istorikai ištyrė ir daugelyje vietų bei įvairiomis progomis kartojo, kad *Knyga* yra 5 autorių kūrinys (nors tai aiškiai pasakyta minimos knygos pratarinėje), generalizavo *publicistinį* ir tuo metu jau kiek trivialų principą *Raskime lietuvius Lietuvos istorijoje* iki šūkio formą įgijusios tuometinės Lietuvos istorijos mokslo programinės maksimos (nors tuo metu jau buvo nueita iki gana rafinuotų paieškos formų ne tik šūkių gamyboje, bet ir jų realizacijoje¹¹⁹⁵). Taip pat pasirodė daugiausia *jaunųjų istorikų* bei visuomenės svarstymų apie *naujos istorijos* parengimo poreikį ketvirtajame dešimtmetyje (kiek šie svarstymai galėjo turėti įtakos visuomenės ir mokyklos poreikiams, o kiek jie buvo minėtų poreikių įsisąmoninimo, netiesioginių pažadų ir pasiryžimų juos patenkinti iliustracija?). Buvo nuodugniai ištirtas *Knygos* parengimas ir nustatyta jos koncepcija, paremta tautiškumo-patriotizmo, valstybingumo ir moksliskumo, objektyvumo idealais¹¹⁹⁶.

¹¹⁹⁵ Prof. A. Janulaitis 1931 m. lapkričio 2 d. laiške į Paryžių M. Urbšienei-Mašiotaitėi sutinka, jog *gera idėja susekti Akelaičio gimines, kreipiantis į kapų valdininką. Jeigu būtų išlaidos – gražinčiau <...>*, *LMAVB RS*, f. 267/204, l. 6.

¹¹⁹⁶ LASINSKAS, P. A. Šapokos redaguota „Lietuvos istorija“: parengimas ir koncepcija. In *Lietuvos aukštųjų mokyklų mokslo darbai: Istorija*, t. LVIII, 2003, p. 52–58; supriešinant *svetimųjų* istorikų darbus iš Lietuvos istorijos srities su lietuvių istorikų potencialiais, pradedamais darbais, *Knygoje* pasakyta: *Todėl dabar lietuvių istorikams tenka iš naujo pervertinti visus tuos svetimtaučių darbus ir parodyti tokių savo tautos praeitį, kokia ji tikrai yra buvusi*; čia pažymėtina, kad istorijos pervertinimo ir istorijos parodymo, kokia ji tikrai yra buvusi, sutapatinimas, akivaizdu, jau to meto istorijos teorijos požiūriu, buvo gerokai pasenęs. Tai parodo, kad kai kurie tarpukario Lietuvos istorikai užsiėmė istorijos mokslu (darė *normalų mokslą*) būdami savotiškame teoriniame akligatvyje. Neatsitiktinai V. Trumpa stebėjosi po *Knygos* pasirodymo kilusia polemika, kurioje „objektyvumo“ pagrindu padėtas ne koks pastovus kriterijus, bet vieno ar kito istorinio momento vertinimas. Be to, pasitelkdamas istorijos kaip *intersubjektyvaus mokslo*

Istoriografinėje literatūroje apie *Knygos* atsiradimo aplinkybes paprastai vienu ar keliais sakiniais užsimenama, jog šios knygos leidyba ir parengimas buvo valstybės finansuojama, kad ji buvo tuometinės Švietimo ministerijos atstovų (ypač Švietimo ministerijos viceministro K. Masiliūno) rūpestis. Nenuostabu, kad didelės viltys buvo dedamos į naujai rengiamą leidinį, nes nuo 1933 m. pradėjus naują švietimo reformą pasikeitė lituanistinių dalykų lyginamasis svoris ugdymo planuose. Tais pačiais 1936 m. metais, kai pasirodė *Knyga*, švietimo viceministras ne kartą išsakė naujus programinius nuostatus, pvz.:

Švietimo taryba nusistačiusi ypač sustiprinti lituanistikos dalykus (lietuvių kalbą ir literatūrą, Lietuvos istoriją ir geografiją). Juos numatyta stiprinti ne tik didinant dėst. valandų skaičių, bet ir suintensyvinant patį dėstymą. Iki šiol lituanistikos dalykai buvo mokykloje silpnai tvarkomi. Tuo tarpu gerai pažinti savo kraštą, suvokti jo pažangą ir ja susidomėti yra būtinas kiekvienam inteligentui dalykas. Būtinas taip pat geras savo krašto praeities pažinimas, juo labiau, kad ir pats istorijos mokslas aukštesniojoje mokykloje turi didelės lavinamosios reikšmės¹¹⁹⁷.

Reforma stengiasi išplėsti ne tik lituanistinių dalykų vietą ugdymo turinyje, bet ir išryškinti *vedamąsias idėjas* atskiruose mokomuosiuose dalykuose. Šios 1933–1936 m. švietimo reformos metu prasidėjusi istorikų ir mokytojų, taigi, ir platesnės visuomenės integracija nebuvo savaiminis reiškinys, o planingai vykdomos švietimo reformos pasekmė. Pavyzdžiui, 1933 m. pabaigoje Ministerija surengė pirmuosius Lietuvos istorijos mokytojų kursus Kaune, o 1936 m. vasarą aukštesniųjų ir vidurinių mokyklų istorijos mokytojams paskaitas skaitė žinomi istorikai – K. Avižonis, A. Janulaitis, Z. Ivinskis, A. Šapoka¹¹⁹⁸. Šiais metais gimė

sampratą bei kai kurias tą sampratą artikuliuojančias L. Karsavino *Istorijos teorijos* (1929 m.) sąvokas, V. Trumpa primena, kad neverta į istoriografijos veikalus žvelgti kaip į vienintelės galimos istorinės tiesos reiškėjus: *Nė vienas bendro pobūdžio veikalų autorius nemonopolizavo teisės tik sau. O minėtas istoriko subjektyvizmas daro galimus ir prasmingus vis naujus ir naujus bendro pobūdžio istorijos veikalus* (Žr.: TRUMPA, V. Savosios istorijos kelias. *Vairas*, 1937, nr. 6, p. 141–147).

¹¹⁹⁷ 1933–1936 m. mokyklos reformos problemos spaudoje: Švietimo ministerijos požiūris K. Masiliūno pranešime 1936 m. In Lietuvos mokykla ir pedagoginė mintis: antologija, t. 3: 1918–1940 m. / sudaryt. Teresė Bukauskienė. Vilnius, 1996, p. 105. Pgl.: MOTUZAS, R. Lietuvos vidurinės mokyklos raidos 1918–1940 metais pedagoginės kryptys. Vilnius, 1995, p. 149.

¹¹⁹⁸ MOTUZAS, R. Lietuvos vidurinės mokyklos raidos 1918–1940 metais pedagoginės kryptys. Vilnius, 1995, p. 165, 171–173, 180–200.

idėja prie Lietuvos istorijos draugijos (veikusios nuo 1929 m., vadovas A. Janulaitis) įsteigti Istorijos mokytojų sekciją, o tai buvo realizuota 1938 m.¹¹⁹⁹

Maždaug nuo 1928 m. vykdomos tautininkų privačių mokyklų suvalstybinimo politikos ir mokyklų tinklo restruktūrizacijos bei politinio pobūdžio moksleivių organizacijų (*srovinių kuopelių*) uždraudimo fone, iškelus „*vieningos tautos – vieningo auklėjimo – vieningos mokyklos*“ principą¹²⁰⁰, gana nuoseklu būtų įžiūrėti ir nuo *bendrujų tendencijų* priklausomą vadovėlių turinio kaitą. Ar *Knyga* davė tai, ko iš jos buvo laukta? Tai vienas įdomiausių klausimų svarstant apie jos karjeros pradžią. Matyt, jai pavyko išryškinti tinkamas *vedamąsias idėjas*, kitaip vargu ar redaktorius už *Knygos* parengimą 1938 m. būtų buvęs Lietuvos vyriausybės apdovanotas ketvirtojo laipsnio Gedimino ordinu¹²⁰¹. Beje, šiame istorijos tyrinėtojų ir istorijos mokytojų integracijos fone kai kurių *Knygos* autorių prisipažinimai, kad jie *rašė knygą mokykloms, o parašė mokytojams*¹²⁰², neatrodo bereikšmiai pašmaikštavimai.

Žinoma, kad *Knyga* kaip vadovėlis rašytas pagal naująjį Lietuvos istorijos programos projektą reformuotai gimnazijai. Tačiau istorijos tyrinėtojas, kartu ir Istorijos mokytojų sekcijos prie Lietuvos istorijos draugijos valdybos narys skundėsi *vadovėlio negyveniškumu*:

ši programa yra tik rėmai, į kuriuos galima įspausti didesnę ar mažesnę turinį. Vadovėliui gi duota kiek galima platesnis turinys, prisilaikant minėtos programos. Tuo būdu vadovėlis gavosi labai platus, tiesiog perkrautas faktais <...>¹²⁰³.

Pažodinis *Knygos* pratarmės perskaitymas (<...> *Imantis darbo <...> buvo turima galvoje tiek visuomenės, tiek mokyklos reikalas*¹²⁰⁴), kalbant apie knygos adresatą,

¹¹⁹⁹ BAKONIS, E. Lietuvos istorijos draugija 1929–1940 metais. *Mūsų praeitis*, Vilnius, 1990, nr. 1, p. 13.

¹²⁰⁰ Valstybės Prezidento A. Smetonos kalba, pasakyta 1933 m. gegužės 25 d. Lietuvos mokytojų tautininkų dr. J. Basanavičiaus vardo Sąjungos visuotiniame skyrių atstovų suvažiavime, in: *Tautos mokykla*, 1933, nr. 11, p. 194

¹²⁰¹ Šis faktas figūruoja daugelyje straipsnių apie A. Šapoką, tačiau niekur nepateiktas platesnis šio fakto komentaras.

¹²⁰² AVIŽONIS, K. Naujoji „Lietuvos istorija“, *LMAVB RS*, f. 105 / 326, l. 48.

¹²⁰³ Ten pat, l. 50–51.

ir iš dalies iš to kilęs *bendro pobūdžio* veikalo pervadinimas ir padarymas *apibendrinamuoju*¹²⁰⁵, pačios knygos įvairiapusis sureikšminimas (galima klausti, kodėl pačių *Knygos* autorių jai priskiriama kuklesnė vieta Lietuvos istorijos moksle), supratimą apie *Knygą* padarė šiek tiek trivialų. Jos traktavimas kaip *centrinio įvykio šalies istorikų gyvenime*¹²⁰⁶ tarpukario Lietuvoje, *Knygos* konceptualaus pagrindo, t. y. *Lietuvos valstybingumo raidos* poveikio istoriografijai svarstymo pobūdis¹²⁰⁷ (ar *Knygai* priklauso šio konceptualaus pagrindo autorystė?), sudaro platų požiūrio horizontą, kuris ne tik savotiškai diskredituoja tarpukario Lietuvos istorikų bendriją, jų idėjas, darbus ir pasiryžimus, tačiau dar kartą fetišizuoja *Knygą* ir jos redaktorių, neadekvačiai didinant šio kultūrinio kapitalo akcijas. Tik dabar tai daroma pasitelkiant archyvinčius šaltinius ir mokslinį aparatą. Tai reiškia, kad *Knyga* rodo tendenciją pasiekti savo karjeros viršūnę dar vienoje neišbandytoje, čia nedaug svarstytoje sferoje – istorikų profesinės veiklos savirefleksijoje. Tiesa, tikėtina, kad tai gana lokalus reiškinys.

XX a. Lietuvos istorija yra ne tik kraštutinumų epocha, bet ir stringančios sociokultūrinės raidos bei savivokos istorija. XX a. Lietuvos istorijos *Knyga* turėjo ypač *gerą startą*, nes turėjo dvi funkcijas (mokyklai ir visuomenei), nemažai trūkumų ir privalumų. Antrasis pasaulinis karas du mokyklinės *Knygos* trūkumus pavertė dviem įtakingais ir svarbiais visuomeninės *Knygos* privalumais. Kaip vadovėlis *Knyga* neturėjo vieno itin svarbaus komponento:

¹²⁰⁴ Nors ir būtų pratarmėje aiškiai detalizuota: *turinys daugiau taikomas vidutiniam skaitytojui inteligentui, o medžiagos paskirstymas bei dėstymas daugiau taikomas mokyklos reikalui.*

¹²⁰⁵ LASINSKAS, P. *Istorijos mokslas Vytauto Didžiojo universitete 1922–1940 metais*. Vilnius, 2004, p. 150–171.

¹²⁰⁶ LASINSKAS, P. A. Šapokos redaguota „Lietuvos istorija“: parengimas ir koncepcija. In *Lietuvos aukštųjų mokyklų mokslo darbai: Istorija*, 2003, t. LVIII, p. 57.

¹²⁰⁷ LASINSKAS, P. *Istorijos mokslas Vytauto Didžiojo universitete 1922–1940 metais*. Vilnius, 2004, p. 171. Čia sakoma, kad A. Šapokos *Lietuvos istorijos* konceptualus pagrindas – Lietuvos valstybingumo raida – tapo orientyru vėlesnių apibendrinamųjų darbų autoriams. Kaip pavyzdžiai nurodomi šie: Z. Ivinskio *Lietuvos istorija: iki Vytauto Didžiojo mirties* (1972) ir Z. Kiaupos, J. Kiaupienės, A. Kuncevičiaus *Lietuvos istorija iki 1795 metų* (1998).

<...> vadovėlyje mokytojas taip pat pasigenda kiekvieno svarbesnio skyriaus gale įvairių klausimų ir uždavinių, kuriuos savarankiškai spręsdamas moksleivis galėtų labiau įsisąmoninti savo tautos praeitį. Moderniški vadovėliai be šitokių skyrelių, ugdančių moksleivių savarankiškumą, šiandien nebeapsieina¹²⁰⁸.

Išblaškytai ir *istorijos spaudimą* patyrusiai visuomenei šis paratekstinis klausimų-užduočių tinklas, žinoma, buvo mažiausiai reikalingas. Klausimai-užduotys demonstruoja istorijos *padaromumą* ir santykinai mažina *realybės efektą*, o dipukų laikais *Knyga* įsigeidė paslėpti, kaip matėme, net savo redaktorių, ir tapusi *tremties alfa ir omega*, ji virto tiesiog *Lietuvos istorija*.

Turėjo *Knyga* ir kitą nemažą mokyklinį trūkumą:

Nepatogus vadovėlio formatas ir ypačiai jo „storumas“. Moksleiviai, pamatę šį vadovėlį, pirmiausiai visai pamatuotai nusiskundžia tuo, jog knyga labai stora, sunki ir nepatogi nešiotis į mokyklą. Jei jau iš moksleivio reikalaujama vadovėlį nešiotis į mokyklą, tai jam reikia pateikti ir šiuo atžvilgiu tinkamą knygą¹²⁰⁹.

Mokyklinę *Knygą* reformuotoje gimnazijoje planuota išesti per trejus metus, tačiau karo perversijos išpopuliarino visuomeninę *Knygą*, kurios kursą lietuviškoji visuomenė įvairiuose žemynuose *kartojo* ir *mokėsi* daugiau kaip pusšimtį metų.

III.4. Alternatyvios idėjos ir *mažieji naratyvai* kaip istoriografijos ateities dėmenys

Adolfo Šapokos redaguotos *Lietuvos istorijos* pasirodymo aplinkybių, karjeros visuomeninėje sąmonėje ar turinio nagrinėjimas neišsemia ir negali pretenduoti į 1904–1940 m. Lietuvos nacionalinės istoriografijos raidos, ypač kai orientuojamasi į vienokį ar kitokį reikšmingiausių (turinčių išliekamąją vertę) dalykų akcentavimą, susumavimą. Ypač tai darosi akivaizdu, kai žvelgiame į nagrinėjamos istoriografinės tradicijos paraštėje atsidūrusias, dažnai marginalizuotas įžvalgas ir pastabas, nerelizuotas naujoves, pagaliau, pagrindinio

¹²⁰⁸ AVIŽONIS, K. *Naujoji „Lietuvos istorija“*. LMAVB RS, f. 105/326, l. 50.

¹²⁰⁹ Ten pat, l. 50.

istoriografinio srauto nuošalyje likusius alternatyvius, nedominuojančius mažuosius naratyvus, t. y. tokius, kurie nesulaukė pakankamai dėmesio ir įvertinimo savo laikmetyje, tačiau turėjo tęsinius istoriografinės tradicijos ateityje. Kitaip ir negali būti, jei A. Šapokos redaguotą *Lietuvos istoriją* matysime kaip epochinį sintetinį apibendrinimą mokyklai ir visuomenei, nes tokio pobūdžio apibendrinimai turi vienokių ar kitokių su tam tikros valstybės istorijos politikos konkrečiu laikotarpiu susietų, dalinių, konkrečiam laikmečiui būdingų reliatyvių prielaidų ir tam tikras politizacijos tendencijas. Pavyzdžiui, Vincas Trumpa, kuris jau Sąjūdžio metais pradėjęs kelti skubaus ir plataus A. Šapokos redaguotos *Lietuvos istorijos* perleidimo klausimą pirmasis prabilo apie *Šapokos sindromą*, jau 1937 m., rašydamas plačią recenziją minėtai istorijai, joje išvelgė neabejotinų savo laikmečiui būdingų dėl politinių prielaidų daromų istorinių ir istoriografinių apibendrinimų (kai Lietuvos istorijoje po Liublino unijos ieškoma tik vieno – kiek ir kaip po Liublino unijos Lietuva išliko savarankiška, tarsi visai užmirštant, kad į šį klausimą galima atsakyti tik kartu paraleliai klausiant – kiek Lietuva realiai įsiliejo į ATR?).

Augustinas Voldemaras numatė galimą istorijos ir sociologijos bendradarbiavimą ir artimumą. XX a. antrajame dešimtmetyje svarstant tautinio Vilniaus universiteto klausimą ir rengiant atkuriamo universiteto statutą, Mykolas Biržiška stebėjosi ir ironizavo, kad neaiškiomis aplinkybėmis projektuose atsiradęs *Sociologijos fakultetas* tikriausiai gimė Ministrų kabinete, turėdamas galvoje, kad prie tos idėjos bus prisidėjęs tuometinis ministras pirmininkas A. Voldemaras. Pats A. Voldemaras visai neslėpė, kad yra tokios idėjos autorius, ir akcentavo reikalingumą *Sociologijos fakultete* apjungti visus su visuomene susijusius mokslus¹²¹⁰. Akcentuojama, kad čia suveikė ne tik idėjiniai, bet ir pragmatiniai

¹²¹⁰ Plačiau apie tai žr: JANUŽYTĖ, A. Tautinio Vilniaus universiteto klausimas lietuvių politikoje (1915 m. ruduo – 1919 m. žiema). *Istorija*. 2009, nr. 73, p. 3–16.

motyvai¹²¹¹, tačiau nesunku pastebėti, kad gana dažnas A. Voldemaro pabrėžimas įvairiuose kontekstuose, jog universitete turėtų būti *daugiau profesorių nei katedrų*, kad jau atidarius universitetą Kaune daug statuto nuostatų liko *tik ant popieriaus*¹²¹², pagaliau, kad lietuviai bando *sukurti universitetą, didesnę nei Berlyno*, susiję ne tik su pragmatiniais interesais, tačiau ir su A. Voldemaro įsivaizduojama ne tokia būtina mokslo šakų dalyba, diferencijavimu ir dirbtiniu skaidymu, o drauge ir su dažnu A. Voldemaro tarpdisciplininių idėjų akcentavimu. Nenuostabu, kad išvados, prie kurių einama specialiau nagrinėjant šį klausimą, yra A. Voldemaro idėjų vertinimui pozityvios: *Sociologijos fakulteto reikalingumo akcentavimas* rodo A. Voldemaro erudiciją, modernų samprotavimą ir atvirumą to meto naujoms mokslo tendencijoms¹²¹³. Jeigu žvelgdami į sociologijos mokslo tapsmą Lietuvoje pastebėsime, kad, viena vertus, jau Antrojo pasaulinio karo metais prasidėjusi sociologijos institucionalizacija Lietuvoje buvo trumpalaikis sumanymas, o sovietinėje Lietuvoje *teisinga* sociologija redukuojama išimtinai į istorinio materializmo įvairius pavidalus (kurių privalomas laikymasis sovietmečio lietuvių istoriografijoje išskyla greičiau kaip įvairiapusė problema, nei kaip realiai taikomos mokslinės programos faktas)¹²¹⁴, tai į kai kuriuos šiandieninių Lietuvos sociologų ir istorikų bendrus projektus ir veiksmus istorinio-sociologinio žinojimo srityje galėsime pažvelgti kaip į tokius, kurie turi tolimų netiesioginių sąryšių būtent su A. Voldemaro prieškarinėmis idėjomis ir sumanymais. Dar daugiau – nerasime, matyt, kito tarpukario Lietuvos filologo, istoriko, kurio dalyvavimas Tarptautiniame Sociologų kongrese, būtų įvertintas tokiais ar panašiais žodžiais:

¹²¹¹ Voldemaras rūpinosi, kad universiteto atkūrimo projektas būtų realus ir jo įgyvendinimas netaptų valstybės lėšų švaistymu (Žr.: PŠIBILSKIS, V. B. Pirmas Lietuvos universitetas turi būti tikrai Vilniuje. In Iš Lietuvos XX a. kultūros istorijos. V., 1997, p. 61).

¹²¹² LASINSKAS, P. *Istorijos mokslas Vytauto Didžiojo universitete 1922–1940 metais*. Vilnius, 2004, p. 42.

¹²¹³ JANUŽYTĖ, A. Tautinio Vilniaus universiteto klausimas lietuvių politikoje (1915 m. ruduo–1919 m. žiema), *Istorija*, 2009, nr. 73, p. 3–16.

¹²¹⁴ ŠVEDAS, A. *Matricos nelaisvėje. Sovietmečio lietuvių istoriografija (1944–1985)*. Vilnius, 2009, p. 215–219.

<...> kongrese jis [A. Voldemaras] tapo žymiausia centrine asmenybe <...>. Voldemaras iškilo kaip šviesiausia žvaigždė, o savo iškalba pralenkė tokius, kaip senas profesorius Tönnies, kuris rimtai pirmavo moksle. <...> puiki Voldemaro prancūzų kalba yra koncentruota ir pilna jėgos, nepaprastai turininga ir veikianti klausytojus argumentų iškalbingumu¹²¹⁵.

Vienaip ar kitaip, net dabar galėtume iškelti sau visiškai pamatuotą klausimą – ką mūsų historiografijos metodologinei savimonei reiškia, pvz., vokiečių sociologo ir filosofo Ferdinando Tönnieso darbai?¹²¹⁶

Todėl kai šiandien skaitome kai kurių šiuolaikinių sociologų drąsius apibendrinimus, kad *turbūt niekam nekelia abejonių istorijos ir sociologijos tardalykiniai ryšiai*¹²¹⁷, norom nenorom prisimename tarpukarines pastangas tai paversti užgimstančios akademinės tradicijos bei intelektualinio gyvenimo norma. Tokia norma, kuri ilgus dešimtmečius buvo marginalizuota Lietuvoje, nors Vakarų intelektualinėje tradicijoje iš esmės kaip tik tuo laikotarpiu radosi mokyklos ir metodologijos, kurios matė prasmę istorijos ir sociologijos tarpusavio sąryšiuose.

Mažųjų naratyvų ir alternatyvių Lietuvos istorijos traktuočių būta įvairių. Ir jų plėtotojų galima ieškoti įvairiuose kontekstuose, net įvairiuose disciplinų tradicijose (kalbinėje, literatūros, istorijos etc.). Kazimieras Būga, Petras Juodelis, Jonas Aistis, Povilas Štuopis, Victoras Jungferis yra, žinoma, tik keli pavyzdžiai. O tų alternatyvių traktuočių tikrai yra net *smetoniškai suprastos Lietuvos laisvės kultūriniame kontekste*. Susidaro įspūdis, kad A. Šapokos redaguotą *Lietuvos istoriją* pernelyg ilgai matyta kaip savotiškas istorinės sąmonės ir kultūros centru.

¹²¹⁵ RÖMERIS, M. Dienoraštis. Ištraukos, *Kultūros Barai*, 1990, nr. 9, p. 72–73. [orig. 1927]; 1924 m. tarptautiniame sociologų kongrese Lenkijai čia atstovavo Wł. M. Kozłowski, Vokietijai – F. Tönniesas, Rusijai – P. Sorokinas ir t. t. To meto Europoje žinomos dvi tarpusavyje konkuruojančios tarptautinių sociologų kongresų tradicijos, itališkoji ir prancūziškoji. Plačiau apie tai žr. RÖMERIS, M. Trečiasis tarptautinis sociologijos kongresas Romoje. *Lietuvos universiteto Teisių fakulteto darbai*, T. 2, kn. 1., Kaunas, 1928, p. 2–12.

¹²¹⁶ Yra išlikęs Ferdinando Tönnieso, filosofų kongreso Oxforde dalyvio laiškas A. Voldemarui, kuriame apgailestaujama, kad kongrese nėra Lietuvos atstovo, F. Tönnieso 1929 m. spalio 1 d. laiškas A. Voldemarui, *LMAVB RS f. 172/251/1. 1.*

¹²¹⁷ VALANTIEJUS, A. Istorijos ir sociologijos sąlyčio beieškant. *Sociologija. Mintis ir veiksmas*, 2001, nr. 1–2, p. 5–8.

Atidžiai tyrinėdami pamatytume, kad kai kurios paties A. Šapokos traktuotės akademinuose tekstuose skiriasi nuo tų, kurios išdėstytos ir subendrintos 1936 m. *Lietuvos istorijos* versijoje. Kitaip ir negali būti, sintezė-vadovėlis turi aiškiau atspindėti savo laikmečiui būdingas diskurso kūrimo ir traktuočių žymes.

Dar tyrinėtojai atras alternatyvas, naujas, inovatyvias ir, žvelgiant į ateitį, euristiškai vertingas traktuotes ir požiūrius. Čia apsiribojame tik vienu ryškesniu atveju – naujo viduramžių LDK naratyvo formavimu ir jo prielaidomis Z. Ivinskio kūryboje.

Ne kartą pabrėžta, kad Z. Ivinskio kūrybos išskirtinumas ir reikšmė pirmiausia tame, kad jis, oponuodamas tautiniam lietuvių paieškų Lietuvos istorijoje pažintiniam vektoriui, naratyvui, *prisidėjo prie / pradėjo* formuoti krikščioniškai europietišką Lietuvos pritaipimo prie Vakarų naratyvą, kurdamas krikščioniško eurocentrizmo lietuvių istoriografijoje koncepciją¹²¹⁸. Kokios teorinės ir sociokultūrinės šio pasikeitusio pažintinio intereso ir kūrybos potekstės?

Neseniai pasirodžiusioje studijoje apie prieškarinio Lietuvos istorikų bendriją Z. Ivinskio vieta istorikų bendrijoje charakterizuojama taip:

Iš jaunosios kartos istorikų solidžiausią simbolinį kapitalą sukaupė Z. Ivinskis. Jis ne tik vadovavo TFF Visuotinės ir Lietuvos istorijos katedrai ir ėjo šio fakulteto sekretoriaus pareigas, bet 1936 m. LKMA antrajame suvažiavime pirmininkavo Istorijos mokslų sekcijai, 1938 m. tapo LKMA sekretoriumi, 1939 m. – vieninteliu istoriku tikroju šios akademijos nariu – akademiku <...> 1940 m. prieš pat pirmąją sovietinę okupaciją Z. Ivinskis vienintelis iš visų tarpukario jaunųjų istorikų gavo ekstraordinarinio profesoriaus vardą¹²¹⁹.

Deja, čia remiamasi tik kai kuriomis Pierre'o Bourdieu *akademinio lauko* sąvokomis, tačiau ne pačia jo *akademinio lauko* teorija. Nepaisydamas savo akademinų pasiekimų, Z. Ivinskis liko vienu didžiausių istorijos mokslo padėties Lietuvoje kritikų. *Mokslinis gyvenimas apmiręs, daugelis mūsų pastangų ir darbų tėra skirta savajam kiemui, mūsų darbas panašus į prie didelės krūvos*

¹²¹⁸ BUMBLAUSKAS, A. *Lietuvos istorijos modeliai XIX–XX a. istoriografijoje*. Habilitacijos procedūrai teikiamų mokslo darbų apžvalga. Humanitariniai mokslai, istorija (05 H). Vilnius, 2007, p. 11–12.

¹²¹⁹ SELENIS, V. *Lietuvos istorikų bendrija 1918–1944 metais: kolektyvinės biografijos tyrimas*. Vilnius, 2007, p. 96.

besikrapštinėjanti žmogeli, kuris nemato, kas yra kitoje jos pusėje – tai tik kelios dažnai kartotos kritinės pastabos, įvairiais rakursais kartotos Z. Ivinskio ir jo darbų tyrinėtojų. Anot Z. Ivinskio, kaip matėme, Lietuvos istorijos moksle nematyti ne tik kokios nors ypatingesnės koncepcijos, bet Lietuvoje nėra nei vieno vokiško, čekiško ar lenkiško akademinio istorijos žurnalo standartus atitinkančio leidinio. Ar, socialiai žvelgiant, galėtų sau leisti, išsakydamas tokias pastabas, Z. Ivinskis save ir savo katedrą TFF traktuoti kaip svarbų mokslo ir akademinės galios centrą? Kita vertus, ar būtų išsakęs Z. Ivinskis minimus itin kritinius istorijos mokslo būklės įvertinimus, neturėdamas bent dalinės autonomijos nuo istorijos moksle ir istoriografijoje dominuojančios linijos? Tokia instituciškai dominuojančia linija Lietuvos istorijos klausimais per tuos keturiolika metų (1926–1940 m.) tapo HMF Lietuvos istorijos katedra, nuo 1931 m. vadovaujama profesoriaus Igno Jonyno¹²²⁰, ir nuo 1929 m. tų pačių HMF profesorių įkurta *Lietuvos istorijos draugija*, kurios būstinė ir susirinkimų vieta buvo profesoriaus Augustino Janulaičio bute. Pierre'o Bourdieu savo *akademinio lauko* teorijoje yra numatęs, kad, kalbant apie mokslinės kompetencijos klausimus, studento ar mokslininko gabumus įvairiuose etapuose, visada svarbu žinoti tą poziciją, kurią studentas ar mokslininkas užima tam tikrose hierarchijose¹²²¹. Šia prasme ir istorikų kovos už mokslinę kompetenciją laukas yra sudėtinga socialinių ryšių ir santykių tarp atskirų pozicijų konfigūracija. Z. Ivinskio pozicija, žvelgiant šiuo požiūriu, XX a. ketvirtajame dešimtmetyje nėra prestižinė (kas galėtų didžiuotis vadovaudamas kelių etatų katedrai *apkarpyimų* ir neaiškios ateities kontekste), tačiau būtent čia atsiveria kūrybiškos alternatyvos, paieškų ir naujų istorinių koncepcijų (naujo naratyvo?) generavimo perspektyva. Atsiveriančios naujovių perspektyvos būtinai turi būti gretinamos su tuo, kieno požiūriu jos yra naujos. Su kuo lyginant naujovės identifikuojamos? Pirmiausia, su romantiškai pragmatiniu, tautiniu auklėjamoju požiūriu į istoriją. Antra, su tokiais istoriniais pasakojimais,

¹²²⁰ JONYNAS, Ig. Istorijos baruose. Vilnius, 1984, p. 189–194.

¹²²¹ БУРДЬЕ, П. Социальное пространство: поля и практики. Санкт–Петербург, 2005, p. 473–517.

kurie krikščionybę traktuoja kaip Lietuvos istorijos nelaimių pradžia. Trečia, su tais pasakojimais, kuriuose Lietuvos istorija (ar LDK istorijos įvairūs fragmentai) yra atskira sala, atsieta nuo visuotinės istorijos bendrųjų procesų ir tendencijų. Pagaliau, naujas požiūris, lyginant su viena konkrečia XX a. ketvirtojo dešimtmečio įtakinga istorijos versija – A. Šapokos redaguota *Lietuvos istorija*, kurios vienos dalies autorius yra pats Z. Ivinskis. Z. Ivinskis tą istoriją mato, aišku, ne kaip mokslinę produkciją, o kaip mokslo populiarizavimą¹²²². Neužmirštant to, kad minimos istorijos redaktorius savo pratarinėje panaikino bendradarbių atsakomybę dėl galutinio rezultato ir perkėlė ją sau¹²²³, galima manyti, kad Z. Ivinskio ir A. Šapokos tarpusavio santykiai nebuvo tokie vienareikšmiški ir artimi, kaip jie pateikiami kai kuriose šiandienos publikacijose¹²²⁴.

Savo jau ne kartą minėtame svarstyme *Lietuvos istorija romantizmo metu ir dabar* Z. Ivinskis išvelgia tam tikrą paralelę tarp XIX a. pradžios lituanistinio sąjūdžio veikėjų noro išvaduoti Lietuvos istoriją nuo svetimųjų iškreipimų, Dionizo Poškos tikėjimo, kad būsimasis Lietuvos istorijos pasaulietis atsisakysiąs niekinančių epitetų (barbarų, laukinių, niekšų, plėšikų) lietuvių tautai, ir dabarties historiografijos būklės:

Tokie istorikai yra atsiradę beveik tik už šimto metų. Jie stengiasi visur pabrėžti lietuvių savitumą, jų aukštą kultūringumą, suredukuoti svetimųjų įtakų dominuojančią reikšmę ir apskritai surasti lietuvius Lietuvos istorijoje. Šitokia tema rašydamas 1932 m. Dr. Adolfas Šapoka rimčiausiu mūsų besikuriančio istorijos mokslo uždaviniu (N. R., 1932, 482 p.) laikė rasti ir parodyti lietuvius Lietuvos istorijoje. Tai esąs skubus ir neatidėliotinas reikalas, nes jau ir dabar daug kas mūsų istorijoje neberandąs nieko, nes romantiškasis idealizmas nublukęs ir nebėra ko griebtis. Tokį lietuvių ieškojimą istorijoje jis pats yra padaręs savo darbelyje „Valstybiniai

¹²²² Z. Ivinskio kvalifikacijai kelti dokumentai, *LNB RS*, f. 29/7, l. 4.

¹²²³ *Lietuvos istorija*. Red. A. Šapoka. Kaunas, 1936, p. V–VI.

¹²²⁴ SELENIS, V. Adolfas Šapoka ir nepriklausomos Lietuvos istorijos mokslo programa „Raskim lietuvius Lietuvos istorijoje“. *Istorija*, 2008, nr. 71, p. 13–21.

lietuvių gabumai istorijos perspektyvoje“ ir Tada Kosciušką, kaip anie aušrininkai iškalbingai, priskirdamas prie lietuvių¹²²⁵.

Paskutinio sakinio, kuris detalizuoja Z. Ivinskio poziciją historiografiniame prieškario naratyvų reljefe, nerasime spausdintame pranešimo teksto variante – redaktoriaus ranka jis buvo *išcenzūruotas* (o gal *autocenzūruotas*?). Reikia turėti galvoje, kad 1939 m. kritikuoti A. Šapoką, kuris jau 1938 m. už savo redaguotą *Lietuvos istoriją* buvo gavęs Gedimino III laipsnio ordiną, tiek asmeniniu, tiek instituciniu lygmeniu darėsi neatsakinga. *Akademinio lauko* teorijos plėtotojas įspėja apie tai, kaip redakcijų komitetai paprastai *filtruoja* tai, kas gali būti publikuota, o kas ne: oficialus mokslas nuolatos duoda pavyzdžius to, kas tikrai gali būti pavadinta mokslu, tuo pat metu vykdoma ir eretiškos produkcijos atranka ir rūšiavimas¹²²⁶. Kai kurie Z. Ivinskio alternatyvūs požiūriai susidūrė tiek su *oficialaus mokslo* palaikomomis traktuotėmis, tiek su sociokultūrinėje terpėje įsitvirtinusiomis išankstinėmis nuostatomis. Galima pateikti keletą būdingų pavyzdžių. Recenzuodamas Antano Kučinsko darbą, Z. Ivinskis teigia, kad *neužtenka, einant prieš tradicinę historiografijoje viešpatavusią nuomonę ir prieš kronikų žinias, pakelti balsą iškeliant kokią originalesnę mintį. Reikia dar ją apginti ir įrodyti*. Čia pat duodama pamokomoji redakcijos pastaba: *Jei savi mokytieji istorikai varžysis, nedrįs kelti aikštėn ir daryti dokumentais, o kartais ir vien logika pagrįstų išvadų, tai mūsų gilioji garbingoji senovė ir toliau pasiliks mūsų tautai svetimųjų spalvomis atvaizduota. Kas galima atitaisyti yra mūsų tautinės garbės pareiga. Svetimieji, jei galės, apsigins patys*¹²²⁷.

Recenzija Petro Rusecko surinktiems ir suredaguotiems atsiminimams apie Lietuvą Didžiajame kare, matyt, kaip pernelyg kvestionuojanti atsiminimų vertę

¹²²⁵ IVINSKIS, Z. *Lietuvos istorija romantizmo laikotarpyje ir dabar* (straipsnio rankraštis), LNB RS, f. 29/141, l. 20.

¹²²⁶ БУРДЬЕ, П. Социальное пространство: поля и практики. Санкт–Петербург, 2005, p. 509–517.

¹²²⁷ IVINSKIS, Z. [Rec.] Dr. A. Kučinskas. *Kęstutis lietuvių tautos gynėjas*. Sakalas, 1938. *Mūsų žinynas*, 1939, nr. 12, p. 788–790.

bei gana kritiška redaktoriaus darbo atžvilgiu, nebuvo leista cenzūros¹²²⁸. Bene ryškiausiai žinomas Z. Ivinskio *kitoniško* požiūrio puoselėjimo atvejis yra susijęs su Vytauto ir Kęstučio jubiliejų proga pradėtu Jogailos veiklos permąstymu¹²²⁹, į kurį netruko įsijungti leidinio, kuriame spausdintas Z. Ivinskio straipsnis, redakcija: *Bet [Krėvos sutartis] turėjo ir savo blogųjų pusių, kurių autorius, deja, čia nenurodo*¹²³⁰.

Pagaliau, 1935 m. pasirodė Z. Ivinskio provokatyvių paieškų rezultatas, lietuvių istoriografinėi tradicijai prieštaraujantis straipsnis apie *Jogailą valstybininką ir žmogų*, kuriame reabilituojamas geras Jogailos vardas. Jau vien šiuo požiūriu įžvelgiama Z. Ivinskio išskirtinė vieta Lietuvos istoriografijoje, kuri sugretinama su Henryko Łowmiańskiego vieta lenkų istoriografijoje¹²³¹. Tačiau straipsnių rinkinį, kur buvo minimas Z. Ivinskio naujoviškas darbas, leidusi Švietimo ministerija pridėda straipsnio pradžioje pastabą, verčiančią dar kartą klausti dėl Z. Ivinskio vietos Lietuvos istoriografijoje: *Už naujoviškas straipsnio autoriaus mintis leidėjai atsakomybę palieka jam pačiam*¹²³². Kur ieškoma pritarimo ar palaikymo tokiems atvejais? Žinoma, pirmiausia artimiausioje aplinkoje, savo socialiniame-intituciniame tinkle, t. y. TFF. Neatsitiktinai tarp Z. Ivinskio korespondencijos randame tų pačių metų, kai pasirodė minėtas straipsnis, TFF profesoriaus Jono Totoraičio laišką Z. Ivinskiui, kuriame, be kita ko, sakoma, jog *aš norėčiau, kad pastabos (už naujoviškas autoriaus mintis leidėjai atsakomybę palieka jam pačiam) visai nebūtų. Jogaila gali būti ir nemalonus, kad padarė uniją su Lenkija, bet tie kaltinimai, kurie jam yra dabar prikišami, yra per daug neistoriški. Aš linkstu prie Jūsų nuomonės*¹²³³. Dar kartą peršasi išvada, kad sociokultūrinių

¹²²⁸ Ivinskis prie savo rankraščio pažymėjo – „Cenzūra 1940 m. II mėn. liepė išmesti, nors jau buvo surinkta dėti į *Židinį*“, *LNB RS*, f. 29–941, l. 1–3.

¹²²⁹ IVINSKIS, Z. Jogaila Lietuvos istorijoje ir mes. Jo mirties 500 metų proga. In *Naujoji Romuva*, 1934, nr. 171 (15), p. 313–315.

¹²³⁰ IVINSKIS, Z. Jogaila, unija ir Lietuvos krikštas. In *Naujoji Romuva*, 1934, nr. 172 (16), p. 342–343.

¹²³¹ NIKŽENTAITIS, A. *Vytauto ir Jogailos įvaizdis Lietuvos ir Lenkijos visuomenėse*. Vilnius, 2002, p. 11, 16–17, 90.

¹²³² *Jogaila*. Red. A. Šapoka. Kaunas, 1935, p. 311.

¹²³³ Jono Totoraičio 1935 m. birželio 28 d. laiškas Ivinskiui, *LNB RS*, f. 29/1234, l. 3.

istoriografijos kaitos prielaidų *Ivinskio atveju* reikia ieškoti pirmiausia toje socialinėje terpėje ir toje socialinėje-institucinėje pozicijoje, kurios atstovas buvo Z. Ivinskis. Pasitelkime dar keletą tokių požiūrio tašką pagrindžiančių pavyzdžių. Pirmiausia, kaip atsitiko, kad Z. Ivinskiui, vieninteliam iš visų prieskario *jaunųjų istorikų*, 1940 m. pirmoje pusėje buvo suteiktas ekstraordinarinio profesoriaus vardas? Jau minėjome, kad pareigų ir *laipsnių* suskaičiavimas leido šiandieniniams tyrinėtojams teigti, jog Z. Ivinskis tarpukariu buvo sukaupęs iš jaunosios kartos istorikų solidžiausią simbolinį kapitalą¹²³⁴. Tačiau stebėtina, kad netgi žinant ir nurodant pirminius dokumentus (juodraščius ir protokolų išrašus)¹²³⁵, kuriais remiantis Z. Ivinskiui buvo suteiktas profesoriaus vardas, nepastebima, kad juodraščio, kuriuo remiantis sudarytas kvalifikacijos kėlimo (Z. Ivinskio tapimo profesoriumi) protokolą, autorius yra pats Z. Ivinskis¹²³⁶. Ką reiškia ši „nežymi smulkmena“, kad siekiant profesoriaus laipsnio kvalifikacijos kėlimo protokolo juodraščių sau rašo pats Z. Ivinskis, o ne speciali tam *universitetiniam ritualui* sudaryta istorikų komisija? Pirmiausia, žinoma, tai, kad minimas juodraštis reiškia, visų pirma, ne kitų istorikų, o paties Z. Ivinskio požiūrį į savo darbus, jo supratimą apie tai, kas iš jo darbų nuo tapimo docentu 1935 m. rugsėjo mėnesį priskirtina mokslo straipsnių ir veikalų grupei (čia išvardijama iš viso 11 publikacijų, iš kurių 8 paskelbtos lietuvių kalba, dvi – vokiečių ir viena anglų kalba), o kas jo traktuojama kaip pusiau mokslinio pobūdžio arba kaip mokslo populiarizacija (pastarojoje grupėje tarp 12 pozicijų yra ir Z. Ivinskio aprašytas 1385–1572 m. laikotarpis A. Šapokos redaguotoje *Lietuvos istorijoje*). Pagaliau, tai paties Z. Ivinskio argumentacija – už ką jam suteiktinas profesoriaus vardas. Tačiau žymiai svarbiau, manytina, kad remiantis čia nusakytais dalykais galima formuluoti dar vieną, šalia patetinės (Z. Ivinskis, būdamas 32 metų, tapo

¹²³⁴ SELENIS, V. *Lietuvos istorikų bendrija 1918-1944 metais: kolektyvinės biografijos tyrimas*. Vilnius, 2007, p. 96.

¹²³⁵ Nurodoma į VDU TFF Komisijos mokslo kvalifikacijoms ištirti dokumentus, esančius: *LNB RS*, f. 29/7, žr. SELENIS, V. *Lietuvos istorikų bendrija 1918–1940 metais*. Kaunas, 2008, p. 90, 136.

¹²³⁶ VDU TFF Komisijos mokslo kvalifikacijoms ištirti protokolų išrašas dėl docento (1935) ir juodraščiai dėl profesoriaus (1940) vardo suteikimo Z. Ivinskiui, : *LNB RS*, f. 29-7, l. 2–4.

profesoriumi) ir formalios (Z. Ivinskis vienintelis iš jaunųjų istorikų tapo profesoriumi), *žemišką* Z. Ivinskio tapimo profesoriumi versiją. Nedidelėje ir specifinėje TFF istorikų akademinėje aplinkoje veržliai kvalifikacinius darbus apsigynusiam Z. Ivinskiui (1932 m. Berlyno universitete apginta daktaro disertacija¹²³⁷, 1934 m. Kaune apginta habilitacija¹²³⁸), nuo 1933 m. pradėjusiam dėstyti TFF, paraleliai dariusiam karjerą LKMA, neatsirado jokių formalių kliūčių inicijuoti profesoriaus laipsnio siekimo. Dar daugiau, ketvirtojo dešimtmečio pradžioje, mirus TFF profesoriui istorikui Antanui Aleknai, o 1937 m. dėl amžiaus ribos švietimo ministrui atleidus iš profesoriavimo TFF Joną Totoraitį¹²³⁹, TFF „apgultos tvirtovės“ sąlygomis liko, galima sakyti, be profesorių istorikų. Tiesa, TFF tuo metu dar dirbo profesorius Pranas Dovydaitis, kuriam 1935 m. pabaigoje TFF suteikė filosofijos daktaro laipsnį už Stasio Šalkauskio vadovautos komisijos išskirtas 58 publikacijas šešiose mokslo srityse, skaitęs studentams bažnyčios istorijos, senovės istorijos, istorijos filosofijos ir kitus kursus¹²⁴⁰. Jo publikacijos iš istorijos srities daugiausia apėmė idėjų ir kultūros, religijos, filosofijos ir gamtos mokslų istoriją, todėl, vienaip ar kitaip, jis negalėjo atstovauti tam, kas tarpukariu buvo suprantama kaip profesorius istorikas. Kitas ketvirtajame dešimtmetyje istorinius kursus dėstęs TFF istorikas buvo Pranas Penkauskas, turėjęs teologijos magistro laipsnį, *neturėjęs laiko plačiau reikštis ir dirbti istorikas, kartu užimtas daugybę visokių darbų*¹²⁴¹, neturėjo daktaro laipsnio ir buvo TFF docentas. Profesoriaus vardo suteikimo Z. Ivinskiui komisija ir buvo sudaryta iš

¹²³⁷ IVINSKIS, Z. *Geschichte des Bauernstandes in Litauen von den ältesten Zeiten bis zum Anfang des 16 Jahrhunderts*. Berlin, 1933, 264 p.

¹²³⁸ IVINSKIS, Z. *Lietuvos prekyba su Prūsais*. Kaunas, 1934, 208 p.

¹²³⁹ Z. Ivinskis kiek vėliau apie tą atleidimą yra išraiškingai kalbėjęs. Jis teigė, kad paradoksalu, jog *pirmas Lietuvos istorikas į Vatikano archyvus pastovesnėms studijoms teatvyko tik tada, kai jis buvo iš universiteto (TFF) dėl amžiaus ribos atleistas, švietimo ministeriui specialiai užsispyrus nebeprailginti jam dėstymo teisės (prof. dr. J. Totoraitis)*, žr.: IVINSKIS, Z. *Mokslai, iš kurių ... tavo sūnūs te stiprybę semia. Į Laisvę*, 1958, nr. 16–17 (53–54), p. 12.

¹²⁴⁰ GIRNIUS, J. *Pranas Dovydaitis*. Chicago, 1975, p. 175–183.

¹²⁴¹ Pranas Penkauskas po Jono Mačiulio (Maironio) mirties 1932 m. tapo Kauno kunigų seminarijos rektoriumi, žr. IVINSKIS, Z. *Autobiografija. Žemaičių praeitis* 3, Vilnius, 1994, p. 76–78.

P. Dovydaičio ir P. Penkausko, apie kuriuos Z. Ivinskis savo autobiografijoje taip trumpai atsiliepė:

Kiti fakulteto istorikai [šalia A. Alekno – A.G.] davė man žinių, mėgau juos kaip žmones, bet jie dažnai blogai skaitė paskaitas ir nerūpestingai vedė seminarą, nes neturėjo tam laiko (Dovydaitis, įklimpęs į žurnalų redagavimą ir visuomeninę veiklą; Penkauskas – neturėjęs laiko giliau pasiruošti, o vėliau nuskendęs kunigų seminarijos rūpesčiuose¹²⁴²).

Beje, buvo dar trečias komisijos, suteikusias Z. Ivinskiui profesoriaus vardą, narys, ketvirtojo dešimtmečio pabaigoje neetatinio lektoriaus teisėmis TFF pradėjęs dirbti Z. Ivinskio kartos jaunas istorikas Simas Sužiedėlis. Dar prieš metus Z. Ivinskis ragino S. Sužiedėlį skaityti pranešimą III LKMA suvažiavime, istorijos sekcijoje, apie istorijos mokslo būklę Lietuvoje (vėliau tą problemų lauką, susijusį su *Lietuvos istorijos keliu dabar*, Z. Ivinskis pats išplėtojo savo pranešime; pranešimo rankraštyje pabrėžta, kad tuo klausimu plačiau turėjo kalbėti S. Sužiedėlis¹²⁴³). Kokios aplinkybės privertė S. Sužiedėlį atsisakyti skaityti pranešimą suvažiavime, galima spręsti iš jo laiško ištraukos Z. Ivinskiui, rašyto prieš pat suvažiavimo pradžią:

<...> Taigi, dėl tos paskaitos. Būčiau dėkingas, kad man to darbo neskirtumėte, nes Jums tie klausimai yra ir žinomesni, ir esate kompetentingas tais klausimais kalbėti. Man sukti apie mūsų istorijos mokslo sunkumus ir nelygumus – tai veržtis į ne savo sritį ir žmones juokinti. Jūs, be to, ir rašėte apie mūsų istorijos aktualijas ir tarptautiniuose suvažiavimuose dalyvavote. O provincija visada yra provincija ir tokia palieka (tuo metu S. Sužiedėlis dar mokytojavo Kėdainiuose – A.G.). Atseit, ir man neprivalu imtis neišglaudomos temos. Išvadą norėčiau padaryti tokią: jei dar ne vėlu, atpareigokite mane nuo paskaitos, o jei kitaip neišeina, tepalieka ji kuo trumpiausia – „Mūsų istorijos mokslo kryptis“, nors ir ne visai aiški <...>¹²⁴⁴.

Z. Ivinskio tapimas TFF profesoriumi yra susijęs su susiklosčiusia specifine ketvirtojo dešimtmečio antros pusės akademinė situacija TFF, tačiau savo paties

¹²⁴² Penkauskas po Maironio, nuo 1932 m. buvo Kauno kunigų seminarijos rektorius (Žr.: IVINSKIS, Z. *Autobiografija. Žemaičių praeitis* 3. V., 1994, p. 76–78).

¹²⁴³ IVINSKIS, Z. *Lietuvos istorija romantizmo laikotarpyje ir dabar* (straipsnio rankraštis), LNB RS, f. 29–141, l. 19.

¹²⁴⁴ Tuo metu S. Sužiedėlis dar mokytojavo Kėdainiuose, žr. Simo Sužiedėlio 1939 m. vasario 15 d. atvirlaiškį Ivinskiui, LNB RS, f. 29–1220, l. 7.

bei TFF periferinės padėties moksle dominuojančios linijos atžvilgiu (HMF) suvokimas leido Z. Ivinskiui, vienaip ar kitaip turinčiam sąlyginę autonomiją dominuojančios institucinės konjunktūros atžvilgiu, išlaisvinti kritinę mintį istorijos mokslo būklės svarstymuose, mažiau baiminantis galimų tokios veiklos pasekmių.

Apibendrinant tai, kas čia nusakyta, manytina, kad Z. Ivinskio formuotas Lietuvos istorijos vaizdinys, taip pat ir Lietuvos istorijos mokslo būklės, jo savivokos horizontas, *Ivinskio atveju* yra kartu ir tam tikros socialinės-institucinės pozicijos, pasaulėžiūros ir socialinės terpės metanaratyvas. Pradedant vieša įžangine paskaita, kuri vadinosi *Krikščioniškosios Vakarų Europos santykiai su pagoniška Lietuva*, skaityta 1933 m. rugsėjo 21 d. universiteto pirmųjų rūmų iškilnių salėje¹²⁴⁵, į kurią *suvažiavo net prietelių iš provincijos*¹²⁴⁶, ir baigiant svarbiausiais išėivijos laikotarpio darbais, Z. Ivinskis laikėsi krikščionybės, Europos ir Lietuvos idėjų, kurių sulydymas tapo naujo LDK istorijos naratyvo pagrindu.

Pranešimai tarptautiniuose istorijos mokslų kongresuose tai paliudijo. Prisimintina skandalinga virtusi situacija 1955 m. tarptautiniame istorikų kongrese Romoje. Čia Z. Ivinskis vienintelis iš Pabaltijo išėivijų istorikų skaitė paskaitą *Jėzuitų nuopelnai Lietuvos katalikybės restauracijoje*, po kurios lenkų istorikas Oskaras Haleckis skubiai *energiškai pareiškė padėką ir dėiaugsimą*, tačiau kurioje, anot sovietų istorikų, Z. Ivinskis užgavęs Sovietų Sąjungą tokiais teiginiais – *iki Maskvos un-to įkūrimo 18-jo amž. viduryje Vilniaus Akademija yra buvusi vienintelė aukštoji mokykla Rytų Europoje*. Su priekaištais pasirodė sovietų istorikai, kurie nurodė, kad Z. Ivinskio paskaitoje užmiršta paminėti, kad jėzuitai *ano meto baudžiavoje išnaudoję liaudį*. Kadangi posėdžiui pirmininkavęs italų kairiųjų pažiūrų istorikas ir politikos veikėjas Delio Cantimori (1904–1966)

¹²⁴⁵ IVINSKIS, Z. Krikščioniškos Vakarų Europos santykiai su pagoniška Lietuva. Įžengiamoji paskaita, skaityta 1933 metų rugsėjo 21 d. Vytauto Didžiojo universiteto Teologijos-Filosofijos fakultete. *Athenaeum*, 1933, t. IV, p. 135–144.

¹²⁴⁶ IVINSKIS, Z. Autobiografija. *Žemaičių praeitis* 3. Vilnius, 1994, p. 81.

neadekvačiai paskirstė laiką pasisakiusiems iš Vakarų ir iš Sovietų Sąjungos pusių, tai kitą dieną kongreso vadovybei *buvo įteiktas protestas raštu su lenku, vokiečių ir lietuvių parašais dėl pirmininko neobjektyvaus laikymosi per posėdį prof. Haleckio ir prof. Ivinskio atžvilgiu*¹²⁴⁷.

Z. Ivinskio atvejis atveria tam tikras konkretizuotas sąsajas tarp teorinės minties istorijoje, istoriko profesijos ir visuomeniškai aktualių istorinių pasakojimų, o tai ir buvo šio darbo išeities taškas. Nors pati problema reikalauja detalesnės analizės, tačiau kai kurie svarbesni aspektai vienu ar kitu kampu šiame darbe buvo paliesti.

¹²⁴⁷ Tarptautinis istorikų kongresas Romoje ir sovietų propaganda. *Eltos informacijos*. Leidžia VLIKo vykdomosios tarybos informacijos tarnyba, nr. 27 (224), 1955, p. 3–6.

IŠVADOS

Šiame darbe siūlomas istoriografinio tyrimo modelis, apimantis istoriką, istoriko profesiją ir tam tikrus istorinės kultūros aspektus, buvo tikrinamas remiantis lietuviškosios istoriografijos medžiaga. Tyrimas leidžia padaryti keletą apibendrinimų:

1. 1904–1940 m. Lietuvos istoriografijos raidos teoriniame-metodologiniame plane įvyko paradigminis pokytis:

a) XX a. pirmame deš. lietuviškojoje istoriografijoje galime fiksuoti ilgalaikio lūžio – perėjimo nuo istoriografinio pragmatizmo prie istorizmo ir istorijos kaip kritinio specialaus tyrinėjimo momentą;

b) istorijos teorijos ir metodologijos kursai tarpukario *Lietuvos universitete* (nuo 1930 m. – VDU) gana gerai atspindėjo nuo XIX a. pabaigos besikeičiančią istorijos teorinio pagrindimo situaciją: kursai apėmė tiek klasikinius istorizmo įtvirtintus istorijos teorinio įprasminimo pavidalus (J. Totoraitis), tiek naujų kelių ieškojimus, kurie jau neišsiteko vėlyvojo istorizmo teorinėje bazėje (A. Voldemaras, L. Karsavinas);

c) implicitiniu pavidalu keturis dešimtmečius dominavęs istorijos teorinio pagrindimo paieškų variantas Lietuvoje mena prancūzų *metodinės mokyklos* teorinę bazę; būtent tuo, įskaitant ir tiesiogines, nors ir negausias, Lietuvos istorikų apeliacijas į prancūzų istoriografijos kontekstus, pagrindžiamas lietuviškosios *metodinės mokyklos* istoriografijoje sąvokos tinkamumas tam tikroms istorikos raidos tendencijoms Lietuvoje apibrėžti. Pažymėtina, kad taip darbe vadinama *Kauno istorinės mokyklos* empirinė kryptis, dėl savo svarbos ir įtakingumo panašėjanti į atskirą bei savarankišką istorinę mokyklą;

d) L. Karsavino pažiūros gerai iliustruoja originalią istorijos kaip mokslo pagrindimo sampratą, o jo teoriniai svarstymai ir įtaka tam tikriems jaunesiems istorikams leidžia samprotauti apie teorinę Kauno istorinės mokyklos kryptį;

e) jaunųjų istorikų karta (darbe ji dar vadinama *1929-ųjų karta*) nesudarė, nekūrė ir nebuvo vienijama vienos teorinės-metodologinės istorijos įprasminimo platformos: tuos, kurie tęsė metodinės mokyklos konceptualizuotą istorijos sampratą, teorinį pagrindimą ir konkrečius darbus (J. Matusas, A. Šapoka), reikšmingai papildė, atnaujino (kai kada ir aiškiai oponuodami metodinei mokyklai) savo įdirbiais istorikoje išsiskyrę keletas kitų jaunųjų istorikų kartos atstovų (J. Jakštas, Z. Ivinskis, P. Štuopis, V. Trumpa).

2. Istoriko profesijos vystymasis Lietuvoje, nors ir apsunkintas, tarpukario Lietuvoje išgyveno savo pakilimą:

a) istorijos, lietuviškosios istoriografijos ir istoriko profesijos poreikis neatskiriamai susijęs su XIX a. pabaigos lietuvių tautinio judėjimo programinėmis nuostatomis (tai suformavo *istoriografijos be istorikų* fenomeną bei įprasmino į tautinės tapatybės konstravimą orientuotos aušrinės istoriografijos tradicijos teorinį-metodologinį pragmatizmą). XX a. pradžios lietuvių visuomeninio gyvenimo diferenciacija ir visuomeninių grupių konkurencija subrandino, nusižiūrint kartu ir į užsienio patirtis, istorijos racionalizavimo poreikį bei atsiribojimą nuo istorinėje kultūroje dar ilgai gajaus, lietuviškąją tapatybę apibrėžiančio, tačiau intelektualinės kritikos neatlaikančio istoriografinio pragmatizmo (tai pagimdė specialių studijų ir, atitinkamai, istoriko profesijos poreikį, taip pat kritiškai orientuotos istoristinės istoriografijos fenomeną, kuris brandžiausią savo išraišką pasiekė *Kauno istorinėje mokykloje*);

b) istorijos institucionalizacija Lietuvoje neįvyko staiga: pirmąsias visuomenines draugijas Lietuvos istorijai tyrinėti ir specialaus istorijai skirto laikraščio leidimo iniciatyvas (1905 m.) lydėjo viešos diskusijos, kuriose specialios draugijos istorijai tyrinėti steigimas buvo įvertintas kaip pernelyg specializuotas ir į bendresnius tautinius interesus nepakankamai orientuotas sumanymas (kaip diskusijų pasekmė 1907 m. buvo įkurta bendresnio profilio Lietuvių mokslo draugija). Profesionalizaciją lydėjo sociokultūrinė (organizacijų) bei intelektualinė (specialios spaudos) institucionalizacijos formos, suteikusios pagreitį istoriko

profesijos tapsmui, o kartu ir galimybę istorikų bendruomenės diferenciacijai istorikos, institucijų, o tam tikra prasme ir puoselėjamų bei akcentuojamų istorinių naratyvų požiūriu;

c) lietuviškosios istoriografijos tradicijos ir atsirandančios istorikų bendruomenės tam tikrą brandą įprasmino *Lietuvos istorijos draugijos* (įkurta 1929 m., vadovas – A. Janulaitis) veikla, kuri savo tiksluose numatė galimybę tapti istorijos tyrimus Lietuvoje koordinuojančiu centru (kai kurie vėlesni tyrinėjimai šį *norą* akivaizdžiai traktavo kaip galimą tarpukario Lietuvos istorijos mokslo raidos scenarijų). Vis dėlto *Kauno istorinės mokyklos* empirinei kryptčiai nepavyko tapti Lietuvos istorijos mokslo tarpukariu sinonimu; minėtos mokyklos teorinės kryptties atstovai arba nepriklausė LID (A. Voldemaras, J. Jakštas, P. Štuopis, V. Trumpa), priklausė formaliai (L. Karsavinas), arba jų priklausymas draugijai buvo nevienareikšmis (Z. Ivinskis);

d) XX a. trečiojo–ketvirtojo dešimtmečių lietuviškoji istoriografija išgyveno neabejotiną kiekybinį ir kokybinį šuolį, tačiau tie patys visuomeniniai kontekstai, kurie lėmė istorijos ir istoriko profesijos plėtrą, kitais atžvilgiais tą procesą stabdė ir riboję (sąlyginė istorijos institucijų plėtra, tautiškai ir lytiškai selektyvi mokslinio personalo atrankos politika, autoritarizmo nulemtas tiriamosios istorijos tematikos vienpusiškumas ir pan.). 1940 m. ženklina lūžį, kuomet didelė dalis Lietuvos istorikų bendruomenės, vėl buvo nublokšta į daugiadarbiškumą, kuris nuo tautinio judėjimo laikų buvo nuolatinis tiek besidominčių istorija mėgėjų, tiek ir tarpukariu susiformavusios Lietuvos istorikų bendruomenės palydovas.

3. Istorinės kultūros požiūriu nagrinėtu laikotarpiu susiformavo aiškiai tautiškai orientuotas istorinės kultūros kanonas, prie kurio plėtojimo prisidėjo tiek istorijos mėgėjai, tiek istorikai profesionalai:

a) reikšmingiausios istoriografinės istorinės kultūros išraiškos yra neatskiriamos nuo tam tikros visuomenės tapatybės poreikio, rafinuoto praeities sudabartinimo ir visuomeninio gyvenimo orientavimo laike praktikos. Jono Mačiulio-Maironio Lietuvos istorijos (1891, 1903, 1906, 1926) naratyvas yra viena tipiškiausių

tautinę lietuvių tapatybę implikuojančių ir tautinės istorijos kanoną įtvirtinusių istorijos versijų. Pomaironinės Lietuvos istorijos versijos (A. Alekno, S. Matulaičio) rodė visuomeninio gyvenimo diferenciaciją bei didesnę dėmesį faktui, lyginant su literatūrine išmone, tačiau itin populiarė A. Alekno *Lietuvos istorijos* versija koncepcine prasme iš esmės pratęsė J. Mačiulio-Maironio krikščioniškai tautišką, antilenkišką, romantišką medievistinį (su Vytauto laikų kaip aukso amžiaus akcentu) Lietuvos istorijos naratyvą;

b) profesionalizavus ir institucionalizavus istorijos mokslą, o istoriko profesijos atstovų atliekamų tyrimų energiją nukreipus specialiu, monografinių darbų kryptimi, iškilus aktualus, inteligentijai ir pačius istorikus jaudinantis galimos istorijos sintezės bei istorijos populiarizacijos, atsako visuomenei klausimas. Viešose diskusijose (IV deš.) istorikai pasirodė kaip pakankamai gerai suprantantys to klausimo svarbą, tačiau, absoliutizavus pažintinę istorijos kultūros dimensiją (kas būdinga istorijos mokslui), išgyventa platesnio poveikio istorinei sąmonei ir istorinei kultūrai krizė. Metaforiškai galima sakyti, kad politikai (pvz., 1930 metus paskelbdami Vytauto Didžiojo metais) ir literatai (pvz., 1930 m. rengdami Vytautui Didžiajam skirtą kūrinių literatūrinį konkursą), pasitelkdami politinę ir estetinę istorijos kultūros dimensijas, suvaidino reikšmingą vaidmenį, kad istorikų istorijos populiarizacijos krizė nevirstų visuotine istorinės kultūros krize;

c) vis dėlto tarpukario Lietuvos istorikai neliko istorinės sąmonės ir istorinės kultūros orientacijų bei aktualijų užribyje, atvirksčiai, savo darbais (kolektyvinėmis monografijomis, specialiomis studijomis, straipsniais, vadovėliais, istorinių darbų recenzijomis ir pan.) jie bandė atliepti, sekti, netgi formuoti tas orientacijas (kitas klausimas – kaip jiems tai pavyko), o tai geriausiai iliustruoja ryški, visuomeniškai orientuota, tautininkų Švietimo ministerijos iniciatyva parengta, 1936 m. 17 050 egzempliorių tiražu pasirodžiusi, A. Šapokos redaguota inteligentijai ir mokyklai skirta *Lietuvos istorija*. Tautinio istorijos naratyvo ir istorijos mokslo požiūriu reikšmingiausia naujovė joje – tai bandymas

reokupuoti iš Lenkijos XVI–XVIII a. epochą, ją traktuojant kaip Lietuvos (LDK) atskirumo ir savarankiškumo amžius, tačiau ši naujovė iš esmės nublanko prieš tai, ką lietuviškajai visuomenei kartu su sava *Šapokos istorija* teko išgyventi 1940–1990 metais. Tai, kad A. Šapokos redaguotoje *Lietuvos istorijoje* atskiras dalis rašė J. Jakštas, Z. Ivinskis, A. Šapoka ir kt. autoriai, priklausę skirtingoms *Kauno istorinės mokyklos* kryptims, žinoma, leidžia dar vienu aspektu kalbėti apie *Kauno istorinę mokyklą*, tačiau šis bendras darbas nereiškia, kad su juo išnyko ilgalaikiai ir konceptualūs skirtumai tarp dviejų *Kauno istorinės mokyklos* krypčių;

d) žvelgiant į istorinės kultūros istoriografinių išraiškų raidą lietuviškojoje istoriografijoje, ypatingos svarbos, tačiau gana painus pasirodo dominuojančio tautinio istorijos kanono galimų alternatyvų klausimas; ypač tuomet, kai nusitaikoma nagrinėti istoriografinės tradicijos paraštėje atsidūrusias, dažnai marginalizuotas įžvalgas ir pastabas, akcentuotas, tačiau nerealizuotas naujoves, pagaliau, pagrindinio istorinės kultūros srauto nuošalyje likusias alternatyvas, nedominuojančius, mažuosius naratyvus. Kai kurie alternatyvų nagrinėjimo atvejai rodo, kad tarpukariu būta konceptualių bandymų formuoti, atnaujinti požiūrį į istoriją teorine prasme (A. Voldemaras); kadangi būta mėginimų siūlyti tokias dominuojančio Lietuvos istorijos naratyvo alternatyvas, kurios nesulaukė pakankamai amžininkų dėmesio ir įvertinimo, tačiau turėjo savo tęsinius istoriografinės tradicijos ateityje (pvz., Z. Ivinskio europocentriškai krikščioniška Lietuvos istorijos traktuotė bei prof. E. Gudavičiaus Lietuvos pritaipimo prie Europos, europeizacijos samprata), tai leidžia samprotauti apie istoriografinių alternatyvų bei mažųjų pasakojimų tyrimų prasmingumą.

BIBLIOGRAFIJA

BIBLIOGRAFIJOS, DUOMENŲ BAZĖS, ENCIKLOPEDIJOS, VIRTUALIOS BIBLIOTEKOS, ŽINYNAI, ŽODYNAI:

1. *A Biographical Dictionary of Historic Scholars. Museum Professionals and Academic Historians of Art*. Prieiga: <<http://www.dictionaryofarthistorians.org>>.
2. Alfredo Leonhardo Federio svarbiausi darbai. Prieiga: <<http://www.idref.fr/070072205>>.
3. *Atlas of European Historiography. The making of a Profession, 1800–2005*. Edited by Ilaria Porciani, Lutz Raphael. London: Palgrave Macmillan, 2010, 264 p.
4. DOVYDAIČIO bibliografija. GIRNIUS, Juozas (1975). *Pranas Dovydaitis*. Chicago: Ateitis (spaudė Mykolo Morkūno sp.), 1975, p. 747–761.
5. *E-paveldas*: Virtuali elektroninio paveldo sistema. Prieiga: <<http://www.epaveldas.lt>>.
6. *Europeana*: Multi-lingual online collection. Prieiga: <<http://www.europeana.eu/portal>>.
7. *Gallica*: la Bibliothèque numérique de la Bibliothèque nationale de France. Prieiga: <<http://gallica.bnf.fr>>.
8. GALVYDIS, Juozas. *Bibliografija*. Sud. R. Žiugžda, D. Skulsčiūtė. Istorijos fakultetas, Visuotinės istorijos katedra. Vilnius [Vilniaus V. Kapsuko universiteto rotaprintas], 1981, 24 p.
9. Igno JONYNO spausdintų istorijos darbų sąrašas. Sud. Juozas Tumelis. In JONYNAS, Ignas. *Istorijos baruose*. Sudarė, įv. [p. 5–32] ir paaišk. [p. 272–287] parašė V. Merkys; Red. kolegija: J. Kubilius (pirm.) et al. Vilnius: Mokslas, 1984, p. 320, 4 iliustr. lap. (Lietuvos mokslo paminklai).
10. *Internet Archive*: Digital Library of Free Books, Movies, Music & Wayback Machine. Prieiga: <<http://archive.org>>.
11. Istorijos publikacijos Vytauto Didžiojo universiteto leidiniuose. Sudarė Povilas Lasinskas. In *Lietuvos istorijos metraštis*, 2003 metai 2. Vilnius, 2005, p. 127–148.
12. *Istorikas Adolfas ŠAPOKA ir jo darbų bibliografija*. Sudarė M. Šapoka, G. Šapoka. Punksas: Aušra, 2006, 47 p.
13. *Janulaitis Augustinas (1878–1950): bibliografija*. Sud. Vytautas Andriulis, spec. red. J. Basiulis. Vilnius, 1972, 67 p.
14. *Jonas ir Martynas YČAI. Bibliografijos*. Sud. P. Dabulevičienė, Z. Balaišienė. Kaunas: Žiemgalos leidykla, 2006, 94 p.
15. *Jonas Matusas: literatūros rodyklė 1921–1998*. Sud. Ligija Vanagaitė. Ats. red. doc. Osvaldas Janonis. Marijampolė: Ramona, 1999, 75 p.
16. [Jono TOTORAČIO] raštų sąrašas. KUČINSKAS, Antanas. Prof. Kun. Dr. Jonas Totoraitis (60 metų amžiaus sukaktuves minint). In *Athenaeum*, 1933, t. 4., sąs. 1, p. 14–16.
17. Jurgio Lebedžio bibliografija (sud. J. Tumelis). In *Profesorius Jurgis Lebedys* [straipsnių rinkinys]. Sud. J. Girdzijauskas. Vilnius: Mokslas, 1983, p. 206–221.
18. [KARSAVINE, Lev / Карсавин, Лев Платонович]. *Bibliographie des oeuvres de Lev Karsavine = Лев Платонович Карсавин: библиография* (établie par Alexandre Klementiev, préface de Nikita Struve. Paris: Institut d'études slaves, 1994, 63 p.
19. KARSAVINAS, Levas. Biobibliografija (parengė Paulina Dabulevičienė). In *Tarp knygų*, 2002, nr. 12, p. 28–33.
20. *Kauno atradimai*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2009, iliustr., 117 p.
21. *Knygotyra: enciklopedinis žodynas* [KEŽ]. Red. kol.: Domas Kaunas (pirm.) et al. Vilnius: Alma littera, 1997, 413 p.

22. Kunigo dr. Juozapo Stakausko bibliografija. Parengė Jurgita Dubosaitė ir Algimantas Katilius. In *LKMA Metraštinis XIX*. Red. kolegijos pirmininkas LKMA akad. dr. vysk. Jonas Boruta SJ. Vilnius: Katalikų akademija, 2001, p. 71–79.
23. *Lietuviškieji slapyvardžiai: lietuviškos spaudos iki 1990 m. slapyvardžių sąvadas*. T. 1: Autoriai. Vilnius: LNB, 2004, 424 p.
24. *Lietuviškieji slapyvardžiai: lietuviškos spaudos iki 1990 m. slapyvardžių sąvadas*. T. 2: Slapyvardžių žodynas. Vilnius: LNB, 2004, 1168 p.
25. *Lietuviškoji enciklopedija. T. I–X*. Red. Vaclovas Biržiška. Kaunas: Spaudos fondas, 1931–1944.
26. *Lietuviškoji tarybinė enciklopedija. T. 1–12*. Vilnius: Vyriausioji enciklopedijų redakcija, 1976–1985.
27. *Lietuvių literatūros enciklopedija [LLE]*. Red.: V. Kubilius, V. Rakauskas, V. Vanagas. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2001, 564 p.
28. *Lietuvių enciklopedija. T. 1–37*. Boston: Lietuvių enciklopedijos leidykla, 1953–1985.
29. *Lietuvos filosofinės minties istorijos šaltiniai. T. II: XIX a. vidurys–1940 m.* [LFMIŠ II]. Red. kolegija: J. Macevičius (pirm.) ir kt. Vilnius: Mintis, 1991, 421 p.
30. *Lietuvos filosofinės minties istorijos šaltiniai. III tomas: Filosofija iševijoje. 1945–2000* [LFMIŠ III]. Red. kolegija: Dalius Viliūnas et al. Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2011, 376 p.
31. Lietuvos Istorijos Draugija. In *Lietuvių Enciklopedija*. Bostonas: Lietuvių enciklopedijos leidykla, 1958, t. 16, p. 122.
32. *Lietuvos etnologijos ir antropologijos enciklopedija [LEAE]*. Sud. Vida Savoniakaitė. Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2011, 518 p.
33. MIEŽINIENĖ, A. Lietuvos istorijos bibliografiniai šaltiniai (XIX a.–1940 m. laikotarpio darbų apžvalga). In *Knygotyra*, 1972, nr. 2 (9), p. 111–117.
34. *Persée: Portail de revues scientifiques en sciences humaines et sociales*. Prieiga: <www.persee.fr>.
35. Svarbesnieji dr. J. Basanavičiaus raštai. In NEZABITAUSKIS, Adolfas. *Jonas Basanavičius*. Vilnius: Vaga, 1990, p. 509–528.
36. ŠAPOKA, Adolfas. Biobibliografija. Parengė Paulina Dabulevičienė. In *Tarp knygų: Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos mėnesinis žurnalas*, 2006, nr. 1 (564), sausis, p. 23–30.
37. TAMOŠIŪNAS, Julius. *Lietuviškų periodinių leidinių bibliografija 1832–1982*. Red. Virgilijus Šatas. Išleido autorius savo lėšomis. Kaunas: rinko ir maketavo „Tėviškės žinių“ laikraštis, spaudė „Ryto“ spaustuvė Klaipėdoje, 1991, p. 941.
38. TARASENKA, Petras. Bibliografija. Sudarė Daiva Steponavičienė. In STEPONAČIENĖ, Daiva. *Petras Tarasanka (1892–1962): biografinė apybraiža*. Vilnius: Pilių Tyrimų centras „Lietuvos pilys“; knyga išleista p. Antano Mikalajūno lėšomis, 1996, p. 108–157.
39. *Zenonas Ivinskis: bibliografija*. Parengė Otilija Juozapaitienė. Plungė: Saulutė, 1993, 93 p.
40. *Zenono Ivinskio asmeninės bibliotekos, surinktos iki 1944 m. Lietuvoje, 1994 m. padovanotos Žemaičių dailės muziejui, spaudinių abėcėlinis katalogas*. Plungė–Vilnius, 1998, 64 p.
41. *Visuotinė Lietuvių enciklopedija. T. I–XXII*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2001–2012.
42. *Vytauto Didžiojo universitetas. Atmintis, žmonės ir idėjos*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2008, 188 p.
43. *Žurnalistikos enciklopedija [ŽE]*. Red. kolegija: L. Tapinas (pirm.) et al. Vilnius: Pradai, 1997, 607 p.

44. *Wielka encyklopedia PWN. T. I–XXXI.* Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2001–2005.
45. WOOLF, Daniel. Historiography. In *New Dictionary of the History of Ideas*. Ed. M. C. Horowitz. New York: Scribners, 2005, vol. 1, p. Xxxv–lxxxviii.
46. *World Digital Library*. Prieiga: <<http://www.wdl.org>>.
47. *Zentrales Verzeichnis Digitalisierter Drucke*. Prieiga: <<http://www.zvdd.de/startseite>>.
48. *Докусфера: Электронный фонд Российской национальной библиотеки*. Prieiga: <<http://leb.nlr.ru>>.
49. *Электронная библиотека РГБ: Российская государственная библиотека*. Prieiga: <<http://elibrary.rsl.ru>>.

ŠALTINIAI:

ARCHYVŲ IR BIBLIOTEKŲ RANKRAŠTYNŲ FONDAI:

[LCVA] Lietuvos centrinis valstybės archyvas

1. Lietuvos Respublikos Švietimo ministerijos fondas 391.
2. Lietuvos Respublikos Vidaus reikalų ministerijos Administracijos departamento 1919–1940 metų fondas 1367.
3. Vidaus reikalų ministerijos Valstybės saugumo departamento fondas 378 (Augustino Voldemaro 1925–1926 m. LU skaitytų paskaitų rankraščiai: VOLDEMARAS, A. *Istoriškojo žinojimo teorija ir metodologija*).
4. Vytauto Didžiojo universiteto fondas 631.

[LMA VB RS] Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyrius

1. Vaclovo Biržiškos fondas 163.
2. Augustino Janulaičio fondas 267.
3. Igno Jonyno fondas 105.
4. Antano Vasiliausko fondas 205.
5. Augustino Voldemaro fondas 172.

[LNB RS] Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Retų knygų ir rankraščių skyrius

1. Zenono Ivinskio fondas 29.
2. Jono Totoraičio fondas 134.
3. Laikraštėlių kolekcija 135.

[VUB RS] Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyrius

1. Zenono Ivinskio fondas 198.

ATSIMINIMAI, AUTOBIOGRAFIJOS, DIENORAŠČIAI, LAIŠKAI:

1. *Bibliotekininkystei reikia pašaukimo ir meilės...: atsiminimai apie Levą Vladimirovą.* Sud. A. Glosienė. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2005.
2. BIRŽIŠKA, Mykolas (1938). *Anuo metu Viekšniuose ir Šiauliuose (iš 1882–1901 m. atsiminimų, pasakojimų ir raštų)*. Kaunas: s. n., 1938, XII, 378 p.
3. Buržuazinis istorikas gyvenime (Z. Ivinskio dienoraštis). In *Mokslas ir gyvenimas*, 1962, nr. 12, p. 33–36.

4. BŪTĖNAS, Julius (1970). Tarp universiteto sienų [atsiminimai]. In *Nemunas*, 1970, nr. 9, p. 45–47.
5. BŪTĖNAS, Julius (1974). *Istoriografo užrašai: atsiminimai*. Vilnius: Vaga, 1974, 374 p.
6. BŪTĖNAS, Julius (1975). *Literato duona: atsiminimai*. Vilnius: Vaga, 1975, 277 p.
7. DAUGIRDAITĖ-SRUOGIENĖ, Vanda (1957). Profesorius Ignas Jonynas, 1884–1954. In *Aidai*, 1957, nr. 3 (98), p. 127–134.
8. DAUGIRDAITĖ-SRUOGIENĖ, Vanda. Mano studijos [atsiminimai]. In *Mūsų praeitis* 2, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 1992, p. 6–14.
9. DUNDULIS, Bronius. Istorijos mokslo labui: memuarai. In *Istorija*, 1996, t. 34, p. 3–55.
10. DUNDULIS, Bronius (1995). Su Zenonu Ivinskiu istorijos mokslo kelyje. In *Mūsų praeitis* 4. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 1995, p. 153–161.
11. GREIMAS, A. J. (1985/1986). Intelektualinės autobiografijos bandymas. In *Metmenys*, 1985, nr. 50, p. 10–20; 1986, nr. 51, p. 21–30.
12. [Igno JONYNO laišakai įvairiems asmenims ir institucijoms]. JONYNAS, Ignas. *Istorijos baruose*. Vilnius: Mokslas, 1984, p. 194–271.
13. Igno Jonyno, Vilniaus universiteto profesoriaus, autobiografija. JONYNAS, Ignas. *Istorijos baruose*. Vilnius: Mokslas, 1984, p. 189–194.
14. IVINSKIS, Z. Autobiografija. In *Žemaičių praeitis*, kn. 3. Vilnius, 1994, p. 73–93.
15. JAKŠTAS, Juozas (1992; orig. 1984). *Mano istorijos mokslo kelias* (Lietuvių istorijos d-ja, Lituanistikos tyrimo ir studijų centras, Chicago). Vilnius: Valstybinė enciklopedijų leidykla, 1992, 47 p.
16. KULIKAUSKAS, P. *Kelias į archeologiją*. Vilnius: Vaga, 2003, 246 p.
17. Laiškai kaip mokslo istorijos šaltinis: K. Jablonskio ir Z. Ivinskio susirašinėjimas. In *Konstantinas Jablonskis ir istorija: straipsnių rinkinys*. Sud. Edmundas Rimša. Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2005, p. 247–384.
18. Pas daktarą Juozą Stakauską. Iš J. Stakausko autobiografijos. Parengė Vladas Žukas. In *Tarp knygų*, 1991, nr. 7, liepa, p. 26–27.
19. [SAVUKYNAS, Bronys] „Pripratom, ir juokas neima“. Bronys Savukynas atsako į Aurimo Švedo klausimus. In *Naujasis Židinys – Aidai*, 2006, nr. 12 (192), p. 538–546.
20. TRUMPA, Vincas (1987). Žmogus be Dievo. Autobiografiniai škieai. In *Metmenys*, 1987, nr. 53, p. 124–143.
21. URBŠIENĖ-MAŠIOTAITĖ, Marija. *Prie žibalinės lempos. Atsiminimai*. Vilnius: Vaga, 1982 [naujas leidimas – 1996 m.].
22. Vinco Trumpos korespondencija: šaltinių publikacija. Sud. D. Dapkutė, D. Kuizininė. Vilnius: Versus Aureus, 2013, 336 p.
23. VOLDEMARAS, Augustinas. *Pastabos saulėlydžio valandą* (parengė ir įžanginį straipsnį parašė Gediminas Rudys). Vilnius: Mintis, 1992, 209 p.
24. VOLDEMARAS, Augustinas. *Laiškai Jujai: (1902–1919 m.)*. Laiškus iš rusų kalbos išvertė ir parengė Gediminas Rudis. Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2010, 186 p.
25. Zenono Ivinskio dienoraštis [1929–1940 m.], LNB RS, f. 29/14(2), l. 53–608.

PERIODIKA:

1. *Aidai. Mėnesinis kultūros žurnalas*. Lietuvių katalikiškas periodinis leidinys, leistas nuo 1944 m. iki 1991 m.
2. *Akademikas. Iliustruotas dvisavaitinis akademinio gyvenimo ir kultūros laikraštis*. Leido VDU studentų tautininkų korporacija *Neo-Lithuania*, ėjo Kaune 1933–1939 m.

3. *Athenaeum. Kalbos, literatūros, istorijos ir geografijos mokslinis žurnalas.* Leido VDU Teologijos-Filosofijos fak-to Filosofijos skyrius. Ėjo 1930–1938 m. Kaune. Red. J. Eretas.
4. *Ateitis. Literatūros, mokslo ir visuomenės laikraštis moksleivijai.* Ėjo 1911–1940 m. Leido Šv. Kazimiero d-ja, nuo 1919 m. – Moksleivių ateitininkų sąjunga.
5. *Bibliografijos žinios. Lietuvos valstybinės ir lietuvių tautinės bibliografijos žurnalas.* Leistas 1928–1943 m. Kaune. Leido „Spaudos fondas“, Švietimo ministerija, VDU biblioteka, Bibliografijos in-tas, Lietuvos bibliotekininkų d-ja.
6. *Darbai ir dienos. Kauno un-to Humanitarinių mokslų fak-to mokslo darbų tęstinis leidinys.* Leistas 1930–1940 m.
7. *Dirva-Žinynas. Apšviesteniųjų lietuvių laikraštis.* Katalikiškas žurnalas, ėjęs 1903–1904 m. Šenande (JAV).
8. *Draugas. Mokslas, menas, literatūra.* Užsienio lietuvių dienraštis, einantis nuo 1909 m. JAV. Įvairūs leidėjai.
9. *Ganytojas. Dvasiškieji laikraštis.* Oficialus Lietuvos diecezijų organas, skirtas katalikų kunigams, leistas 1919–1924 m. Kaune. Leido Šv. Kazimiero d-ja.
10. *Jaunoji Lietuva. Mėnesinis tautiškosios moksleivijos žurnalas.* Ėjo nuo 1923 m. iki 1940 m., nuo 1929 m. – tautininkų moksleivijos žurnalas.
11. *Kultūra. Mėnesinis mokslo, visuomenės ir literatūros žurnalas.* Leistas 1923–1929 m. Šiauliuose, 1930–1941 m. Kaune. Leido Kultūros b-vė, nuo 1927 m. – Kultūros švietimo d-ja.
12. *Lietuvių tauta. Lietuvių mokslo draugijos raštai.* Tęstinis mokslinis žurnalo tipo leidinys, leistas 1907–1936 m. Vilniuje.
13. *Literatūros naujienos. Lietuvių rašytojų laikraštis literatūros, meno ir kultūros reikalams.* Ėjo 1934–1938 m. Kaune. 1934–1936 m. leido ir redagavo A. Rimvydis, 1937–1938 m. redagavo L. Gira.
14. *Logos. Filosofijos žurnalas.* Leido VDU Teologijos-filosofijos fak-to Filosofijos skyrius, 1921–1938 m. Kaune.
15. *Mūsų senovė. Neperiodinis žurnalas Lietuvos istorijos medžiagai rinkti.* Leido VDU biblioteka, ėjo 1921–1922 m. ir 1937–1940 m.
16. *Mūsų Žinynas. Karo mokslo, karinio rengimo ir auklėjimo žurnalas.* Įsteigė KAM Karo mokslo skyrius, leido Spaudos ir švietimo skyrius 1921–1940 m. Kaune.
17. *Naujoji Romuva. Iliustruotas savaitinis kultūros gyvenimo žurnalas.* Iliustruotas savaitinis kultūros, literatūros, meno žurnalas, leistas 1931–1940 m. Kaune, 1940 m. Vilniuje.
18. *Piūvis. Laikraštis einamiems kultūros ir meno klausimams.* Redaktorius ir leidėjas Petras Juodelis, Kaunas, nr. I–III, 1929–1931.
19. *Pasaulio lietuvis. Pasaulio lietuvių sąjungos laikraštis.* Iliustruotas žurnalas, leistas 1937–1940 m. Kaune, leido Pasaulio lietuvių sąjunga.
20. *Rytas. Politikos, ekonomijos ir kultūros dienraštis.* Lietuvos krikščionių demokratų partijos dienraštis, leistas 1923–1936 m. Kaune. Leido *Minties*, *Žaibo* b-vės, *Tiesos* d-ja.
21. *Sargyba. Mėnesinis mokslo, blaivybės ir sveikatos žurnalas.* Ėjo 1922–1934 m., 1937–1939 m. Kaune. Leido lietuvių katalikų d-jos *Blaivybės* centro valdyba, Lietuvių katalikų blaivybės d-ja.
22. *Skaitymai. Literatūros ir kritikos žurnalas.* Leido Lietuvos švietimo m-ja 1920–923 m. Kaune.
23. *Soter. Religijos mokslo laikraštis.* VDU Teologijos-filosofijos fak-to Teologijos skyriaus leidinys, ėjęs 1924–1939 m. Kaune.
24. *Šaltinis. Katalikų savaitraštis.* Leido *Laukaitis*, *Dvaranauskas*, *Narjauskas* ir b-vė 1906–1915 m. Seinuose, Vilniuje (nuo 1915 m.).

25. *Švietimo darbas. Mėnesinis žurnalas*. Leido Švietimo ministerija 1919–1930 m. Kaune.
26. *Tautos mokykla. Pedagogikos ir tautinės kultūros laikraštis*. Dvisavaitis žurnalas, ėjęs 1933–1940 m. Kaune.
27. *Tiesos kelias. Religijos bei doros mokslo ir visuomenės gyvenimo mėnesinis laikraštis*. Mėnesinis žurnalas, leistas 1925–1940 m. Kaune. Oficialus Lietuvos diecezijų organas, skirtas katalikų kunigams.
28. *Trinitas. Lietuvos šaulių laikraštis*. Savaitinis šaulių žurnalas, ėjęs 1920–1940 m. Kaune. Leido Lietuvos Šaulių sąjungos Centro v-ba.
29. *Vadovas. Mėnesinis laikraštis, skiriamas dvasiškiems lietuvių reikalams*. Ėjo 1908–1914 m. Seinuose. Leido K. Prapuolenis, finansavo Šv. Kazimiero draugija.
30. *Vairas. Kultūros ir politikos iliustruotas žurnalas*. Leistas 1914–1915 m. Vilniuje, 1923–1924 m., 1929–1940 m. Kaune. Leido M. Yčas, A. Smetona, *Rašto ir Pažangos* b-vės.
31. *Vilniaus žinios*. Pirmasis dienraštis lietuvių kalba. Ėjo 1904–1909 m. Vilniuje. Įsteigė ir leido P. Vileišis, nuo 1907 m. – *Pasitikėjimo* b-vė.
32. *Viltis. Visuomenės, literatūros ir politikos laikraštis*. Tautinės pakraipos laikraštis, ėjęs 1907–1915 m. Vilniuje. Įsteigė A. Smetona ir J. Tumas-Vaižgantas. Leido *Pasitikėjimo* b-vė.
33. *Žarija. Savaitinis darbininkų, bežemių ir mažažemių laikraštis*. Ėjo 1907–1908 m. Vilniuje. Leido LSDP Centro k-tas.
34. *Židinys. Literatūros, mokslo, visuomenės ir akademiškojo gyvenimo mėnesinis žurnalas*. Žurnalas ėjęs 1924–1940 m. Kaune. Faktiškai leido Ateitininkų federacijos vyr. valdyba.

ISTORIOGRAFIJA:

1. A. N. Dėl teologijos filosofijos ir evangelikų teologijos fakultetų. In *Lietuvos aidas*, 1929, nr. 142, birželio mėn. 26 d., p. 5.
2. ALANTAS, Vytautas [iki 1937 m. – Vytautas Benjaminas Jakševičius] (1940). *Žygiuojanti tauta*. Kaunas: Pažanga, 1940, 260 p.
3. ALEKNA, Antanas [A. Kuronėlis] (1896a). (Rec.). [Mythologiae Lihuanicae Monumenta. Dalis II. Amžius XIV ir XV. Antano Miežynskio]. *Tėvynės Sargas*, 1896, nr. 6, p. 37–40.
4. ALEKNA, Antanas [A. Kuronėlis] (1896b). (Rec.). [Mendog Król Litevski. Parašė Julius Latkauskis]. *Tėvynės Sargas*, 1896, nr. 6, p. 40–44.
5. ALEKNA, Antanas [K. A. K.] (1896c). (Rec.). [Antoni Prochaska. O prawdziwosci listów Gedymina. Kraków: Nakładem Akademii Umiejętnosci, 1895]. *Tėvynės Sargas*, 1896, nr. 12, p. 39–42.
6. ALEKNA, Antanas [A. Kurietis] (1903a). *Katekizmo pirmamokslis, arba Trumpas suglaudimas visų reikalingiausių mokslų švento katalikų tikėjimo*. Tilžė: J. Šenkės sp., 1903, 16 p.
7. ALEKNA, Antanas [A. Kurietis] (1903b). *Politiškoji Lietuvos Unija (1385–1569 m.)*. In *Dirva-Žinynas*, 1903, nr. 1, sausis, p. 22–38.
8. ALEKNA, Antanas [A. Kurietis] (1903c). *Kuo vardu buvo Didieji Lietuvos kunigaikščiai*. In *Dirva-Žinynas*, 1903, nr. 2, balandis, p. 91–98.
9. ALEKNA, Antanas (1906). *Trumpa Katalikų Bažnyčios istorija*. Kaunas: M. Sokolovskio ir A. Estrinio sp., 1906, 186, III p. (Šv. Kazimiero d-jos leid. nr. 6). [Tiražas 10 000 egz.].
10. ALEKNA, Antanas [Kun. A. Alekna] (1907a). *Lietuvių Tautos Namai Vilniuje*. In *Vienybė*, 1907, nr. 3, p. 35–36.

11. ALEKNA, Antanas [A. Kurietis] (1907b). Kokia kultūra Lietuvoje: Europos ar lenkų. In *Draugija*, 1907, nr. 9, rugsėjo mėn., p. 25–30.
12. ALEKNA, Antanas [A. Kurietis] (1907c). Jogaila ir Šv. Kazimieras. In *Vienybė*, 1907, nr. 2, gruodžio 11 (24), p. 21–22.
13. ALEKNA, Antanas [A. Kurietis] (1907d). Didysis Lietuvos kunigaikštis Vytautas. In *Vienybė*, 1907, nr. 4, p. 52–54.
14. ALEKNA, Antanas [A. Kurietis] (1908). (Rec.). [Michał Römer. Litwa. Studium o odrodzeniu Narodu Litewskiego. Lwów, 1908, 438 p. su etnografiškos Lietuvos žemėlapiu]. In *Draugija*, nr. 15, p. 316–318.
15. ALEKNA, Antanas (1909). *Kristaus bažnyčia, Jos esybė, ženklai ir veikimas*. Kaunas: S. Banaičio spaustuvė, 1909, 66 p. (Šv. Kazimiero d-jos leid. nr. 54).
16. ALEKNA, Antanas [A. Alekna] (1909/1911). Kaip kitą kartą lietuvių gyventa [pasakojimai apie svarbiuosius Lietuvos istorijos atsitikimus]. In *Vienybė*, 1909–1911 m. [pasakojimų ciklas nuo 1909 m. nr. 36, p. 554–555 iki 1911 m. nr. 19, p. 292–293].
17. ALEKNA, Antanas [Ramila] (1910a). Griunvaldo sukaktuvės. In *Vienybė*, nr. 27, p. 411–412.
18. ALEKNA, Antanas [A. Kurietis] (1910b). (Rec.). [Lietuvos istorija. Parašė Paporonis. Seinai. „Šaltinio“ redakcijos leidinys, 1910]. *Draugija*, 1910, nr. 48, gruodis, p. 449–451.
19. ALEKNA, Antanas (1911a). *Lietuvos istorija*. Kaunas: S. Banaičio sp., 1911, 96 p. [12 iliustr. lap. + 2 žemėl.]. (Šv. Kazimiero d-jos leid. nr. 106.). [Tiražas 5 000 egz.].
20. ALEKNA, Antanas [A. Kurietis] (1911b). (Rec.). [Проф. М. К. Любавский. Очерк истории Литовско-русского государства до Люблинской унии включительно <...>. Москва, 1910]. *Draugija*, 1911, nr. 49, sausio, p. 78–79.
21. ALEKNA, Antanas [A. Kurietis] (1913). Maironis 1888–1913. In *Vienybė*, 1913, nr. 45, lapkričio 5 (18), p. 707–708.
22. ALEKNA, Antanas (1918a). *Lietuvos istorija*. 2-oji pataisytoji ir padidintoji laida. Kaunas: S. Banaičio sp., 1918, 132 p., 4 žml. lap. (Šv. Kazimiero d-jos leid. nr. 226). [Rec. *Ganytojas*, 1920, nr. 12, p. 378–380]. [Tiražas 10 000 egz.].
23. ALEKNA, Antanas (1918b). (Rec.). [Aptariami trijų autorių Lietuvos istorijos vadovėliai: Pajautos (Vilnius, 1912), Prano [Klimaičio] (Vilnius, 1912) ir Stasio Matulaičio (Voronežas, 1918)]. *Lietuvos Mokykla*, 1918, nr. 9–10, rugsėjis–spalis, p. 295–300.
24. ALEKNA, Antanas (1919a). *Lietuvos istorija*. Praplatintoji laida. Kaunas: „Šviesos“ sp., 1919, 263 + V + 4 žemėl. lap., 1 lentelė (Šv. Kazimiero d-jos leid. nr. 252). [Tiražas 10 000 egz.].
25. ALEKNA, Antanas (1919b). (Rec.). [Lietuvos visuomenės ir teisės istorija. Sekdamas Stanislovą Kutrzebą parašė Augustinas Janulaitis. Vilniuje, 1916, 218 pusl. 8°. Lietuvių Mokslo Draugijos leidinys]. In *Lietuvos Mokykla*, 1919, kn. 1, p. 85–86.
26. ALEKNA, Antanas (1920a). *Bažnyčios istorija*. 2-asis patais. ir praplat. leid. Tilžė: Jagomasto „Lituanios“ sp., 1919, 251 p. (Šv. Kazimiero d-jos leid. nr. 285). [Tiražas 5 000 egz.].
27. ALEKNA, Antanas (1920b). *Lietuvos istorija*: su 4 spalvotais žemėlapiais. 3-iasis leid., trumpesnis. Kaunas: „Šviesos“ sp., 1920, 77 p. (Šv. Kazimiero d-jos leid. nr. 292).
28. ALEKNA, Antanas (1922a). *Bažnyčios istorija*. 3-iasis leid. Tilžė: J. Reylenderio ir sūnaus sp., 1922, 257 p. (Šv. Kazimiero d-jos leid. nr. 340). [Tiražas 4 000 egz.].
29. ALEKNA, Antanas (1922b). *Žemaičių vyskupas Motiejus Valančius*. Klaipėda: „Lituanijos“ sp., 1922, 283 p. (Šv. Kazimiero d-jos leid. nr. 341). [2-asis leid. – Čikaga: Lituanistikos institutas, 1975, 300 + XXX p. (Įvado autorius – V. Trumpa)].

30. ALEKNA, Antanas (1922c). Dėl „Lietuvos istorijos“ ir „Bažnyčios istorijos“ kritikos. (Atsakymas prof. Voldemarui). In *Mūsų senovė*, t. 1., kn. 3, p. 438–444.
31. ALEKNA, Antanas (1923a). *Lietuvos istorija: 2-a praplatintoji laida*. Tilžė: J. Reylenderio ir sūnaus sp., 1923, 235 p. (Šv. Kazimiero d-jos leid. nr. 357). [Rec. *Vienybė*, 1924, nr. 2, p. 10–11].
32. ALEKNA, Antanas (1923b). *Lietuvos istorija: su 4 spalvotais žemėlapiais*. 4-asis leid., trumpesnis. Tilžė: J. Reylenderio sp., 1923, 103 p. (Šv. Kazimiero d-jos leid. nr. 369).
33. ALEKNA, Antanas (1923c). *Historja Litwy: tłumaczenie z litewskiego*. Kaunas: Kowno: Nakład Towarzystwa „Švyturys“, 1923, 114 p.
34. ALEKNA, Antanas (1925). *Lietuvos istorijos pradžiamokslis: su 15 pav. ir 2 žml.* Kaunas: „Šviesos“ sp., 1925, 64 p. (Šv. Kazimiero d-jos leidinys nr. 397).
35. ALEKNA, Antanas (1927). *Šv. Kazimieras karalaitis*. Kaunas: „Šviesos“ sp., 1927, 32 p. (Šv. Kazimiero d-jos leid. nr. 432; *Religija ir kultūra*, nr. 7).
36. ALEKNA, Antanas (1929). *Bažnyčios istorija*. 4-asis leid. Kaunas: „Šviesos“ sp., 1929, 241 p. (Šv. Kazimiero d-jos leid. nr. 459).
37. ALEKNA, Antanas (1930). Ką Vytautas Didysis yra padaręs krikščionijai aplamai, o Žemaičių kraštui ypač? In *Tiesos kelias*, 1930, nr. 9, rugsėjo mėn. 1 d., p. 545–547.
38. ALEKNA, Antanas (1931). *Lietuvos istorija: su 4 spalvotais žemėlapiais*. 5-asis, trumpesnysis, pataisytas leid. Kaunas: „Šviesos“ sp., 1931, 103 p. (Šv. Kazimiero d-jos leid. nr. 517).
39. ALEKNA, Antanas (1934). *Lietuvos istorija: su 4 spalvotais žemėlapiais*. 6-asis, trumpesnysis, pataisytas leid. Kaunas: „Šviesos“ sp., 1934, 96 p. (Šv. Kazimiero d-jos leid. nr. 598).
40. ALEKNA, Antanas (1936). *Katalikų Bažnyčia Lietuvoje*. Redagavo J. Stakauskas. Kaunas: „Šviesos“ sp., 1936, 155 p. (Šv. Kazimiero d-jos leid. nr. 500).
41. Algirdas. In *Vilniaus žinios*, 1906, nr. 251, p. 1.
42. AMBRAZEVIČIUS, Juozas [nuo 1944 m. – Juozas Brazaitis] (1935). Savęs beiškant tautosakoje. In *Naujoji Romuva*, 1935, nr. 10–11 (218–219), kovo 17 d., p. 263–264.
43. ANDZIULYTĖ-RUGINIENĖ, Marija (1937). *Žemaičių christianizacijos pradžia = L'Introduction du christianisme en Samogitie = Die Anfänge des Christentums in Žemaiten: dissertation*. Kaunas: Vilties sp., 1937, 145 p.
44. Antano Kimsos disertacijos „Popiežiaus valstybės įkūrimas“ recenzija [recenzijos autoriai: L. Karsavinas, J. Jakštas, Ig. Jonynas]. In KIMSA, Antanas. *Popiežiaus valstybės įkūrimas*. Vilnius: Pradai, 2000, p. 195–204.
45. Apie insteigimą „Lietuvizkos mokslų bendrystės (draugystės)“. In *Auszra*, 1883, nr. 4, p. 89–92.
46. Apie knygas. In *Vilniaus žinios*, 1908, nr. 268, p. 2.
47. Apsakymai apie Lietuvos praeigą / paraszė Stanylovas Znavykas (1886). Tilžė: kasztu Lietuvos mylėtojų spausdinta pas O. v. Mauderodės, 1891, 186 p. [Perleista: Maironis. *Raštai. Antroji knyga*. Vilnius: Vaga, 1992, t. 3, p. 437–578].
48. ARON, R. (1938). *Essai sur la théorie de l'histoire dans l'Allemagne contemporaine. La philosophie critique de l'histoire*. Paris: Vrin, 1938, 325 p.
49. AŠMANTAS, Andrius (1940). Iš romantiškosios į mokslinę kalbotyrą Lietuvoje. In *Lietuvių Katalikų Mokslo Akademijos Suvažiavimo darbai*, 1940, t. 3, p. 219–233.
50. AVIŽONIS, Konstantinas. (1932) *Die Entstehung und Entwicklung des litauischen Adels bis zur litauisch-polnischen Union 1385*. (Historische Studien, Heft 223, herausgegeben von Dr. Emil Ebering). Berlin, 1932 (174, 8°).
51. AVIŽONIS, Konstantinas (1933). Lietuvos istorija mūsų gimnazijose. In *Tautos mokykla*, 1933, nr. 24 (gruodžio 1 d.), p. 432–435.

52. AVIŽONIS, Konstantinas (1936). Senovės pažinimo kuopelės. In *Tautos mokykla*, 1936, nr. 9, gegužės 1 d., p. 224.
53. AVIŽONIS, Konstantinas (1937?). (Rec). Naujoji „Lietuvos istorija“ [A. Šapokos red. *Lietuvos istorijos* (1936 m.) recenzija]. In LMAVB RS f. 105 (Iгно Jonyno fondas), b. 326, l. 51.
54. AVIŽONIS, Konstantinas (1939). Lietuvių kilimo iš romėnų teorija XV ir XVI a. [Šis straipsnis – tai išplėstas referatas prof. I. Jonyno istorijos seminare]. In *Praeitis*, III tomas. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1992, p. 49–72.
55. BALDAUSKAS, Juozas [nuo 1939 m. – Juozas Baldžius] (1929). Apie formalinį metodą. In *Pjūvis*, 1929, nr. 1, p. 25–29.
56. BALYS, Jonas (1932). Geopolitika. Nauja linkmė valstybės ir istorijos moksluose. In *Vairas*, 1932, nr. 3, kovo mėn., p. 382–392.
57. BALTRUŠAITIS, Jurgis (1934). Visuotinė meno istorija. Kn. I: Nuo priešistorijos iki viduramžių. *Humanitarinių mokslų fakulteto Raštai*. T. XIV. Kaunas: VDU Humanitarinių mokslų fakulteto leidykla, 1934, 309 p., LXIX iliustr. lap. [2-asis fotogr. leid.: įž. str., [p. 5–18] parašė A. Gaižutis. Kaunas: Šviesa, 1992, 309, 69 p. [Tiražas 15 000 egz.].
58. BALTRUŠAITIS, Jurgis (1939). Visuotinė meno istorija. Kn. II: Viduramžiai. *Humanitarinių mokslų fakulteto Raštai*. T. XIV. Kaunas: Humanitarinių mokslų fakulteto leidykla, 1939, 340 p., LXXX iliustr. lap. [2-asis fotogr. leid. Kaunas: Šviesa, 1992, 340, 40 p. [Tiražas 15 000 egz.].
59. BASANAVIČIUS, J. [J. Bs.] (1884). Senatvė lapinės kepurės. In *Aušra*, 1884, nr. 5–6, p. 159–161.
60. BASANAVIČIUS, J. (1892). [recenzija Stanislovo Znavyko *Vistorijai*]. In *Vienybė Lietuvininkų*, 1892, nr. 6, p. 71–73.
61. BASANAVIČIUS, J. (1902). Ar reikalinga mums „etnographiška“ draugystė? In *Varpas*, 1902, nr. 2, p. 43–45.
62. BASANAVIČIUS, J. (1905). Dar kartą apie įsteigimą „mokslo“ draugijos. In *Vilniaus žinios*, 1905, nr. 153, p. 1.
63. BASANAVIČIUS, Jonas [D-ras J. Birštonas] (1908a). Lietuvių Mokslo Draugija ir jos raštai. In *Viltis*, 1908, nr. 126, p. 2–3.
64. BASANAVIČIUS, Jonas (1908b). Dėlei „Lietuvių Tautos“ raštų. In *Vilniaus žinios*, 1908, nr. 285, p. 2–3; nr. 286, p. 3; nr. 287, p. 3; nr. 288, p. 3.
65. BASANAVIČIUS, Jonas (1912). Lietuvių kryžiai archeologijos šviesoje. In *Lietuvių Kryžiai*. Surinko Antanas Jaroševičius, įžangą parašė d-ras J. Basanavičius, vinjetes iš tautinių motyvų sutaisė A. Žmuidzinavičius. Vilnius, 1912, p. 5–20.
66. BASANAVIČIUS, Jonas (1913). *Iš krikščionijos santykių su senovės lietuvių tikyba ir kultūra*. (Prie studijos „Lietuvių kryžiai archeologijos šviesoje“). V., 1913, 100 p.
67. BASANAVIČIUS, Jonas (1970). Rinktiniai raštai. Vilnius: Vaga, 1970, 1037 p.
68. BERNHEIM, Ernst (1905). *Einleitung in die Geschichtswissenschaft*. Leipzig, 1905 (LMAVB sign.: 212628).
69. BERNHEIM, Ernst (1908). *Lehrbuch der Historischen Methode und der Geschichtsphilosophie*. Leipzig, 1908, 842 p.
70. BERNHEIM, Ernst (1909). *Einleitung in die Geschichtswissenschaft*. Leipzig: G. J. Göschen'sche Verl.-Handl., 1909, S. 156 (Sammlung Göschen; 270).
71. BERR, Henri (1911). *La synthèse en histoire. Essai critique et théorique*. Paris: Félix Alcan, 1911, XI + 272 p.
72. BERR, Henri (1921). *L'histoire traditionnelle et la synthèse historique*. Paris: Félix Alcan, 1921, p. X + 146.

73. BERR, Henri (1923). Le Ve Congrès International des Sciences historiques (Bruxelles, 8–15 avril) et la Synthèse en Histoire. In *Revue de synthèse historique*, 1923, t. XXXV, (N. s. T. IX), no. 103–105, p. 5–14.
74. BERR, Henri (1925). „Pour la science“. In *Revue de synthèse historique*, 1925, t. XL, N° 118–120, p. 5–16.
75. BERR, Henri (1930). Au bout de trente ans. In *Revue de Synthèse historique*, 1930, t. L, p. 5–27.
76. BETTEN, F. S. (1922). [Rev.] Lehrbuch der historischen Methodik. Von Alfred Feder, S. J. In *Catholic Historical Review*, 1922, vol. 8, no. 1, p. 98–100.
77. BINKIS, Kazys (1930). *Kaip Vytautas Didysis sutriuškino Kryžiuočių galybę: istorijos vaizdelis*. Kaunas: Pažanga, 1930, 64 p. [Serijos antraštė: *Ūkininko skaitymai*, Kaunas: Pažanga, 1930–1934].
78. BINKIS, Kazys (1934). Mes ir jūs. In *Literatūros naujienos*, 1934, nr. 1, p. 3.
79. Birutė. In *Šaltinis*, 1906, nr. 31, p. 1.
80. BIRŽIŠKA, Mykolas (1910a). *Antanas Klementas: lietuvių rašytojas pradžioj XIX-ojo amžiaus*. Vilnius: Lietuvių mokslo d-ja (M. Kuktos sp.), 1910, 39 p. (Atsp. iš: *Lietuvių tauta*, 1910, kn. 1, d. 4). [Prakalba / M. B., p. 3–4] [Tiražas 5 000 egz.]. [Taip pat: M. Biržyska. *Antoni Klement: pisarz Litewski w początku w XIX* (z litewskiego tłum. St. J. Wilno: Mildy, 1921 62 p.).
81. BIRŽIŠKA, Mykolas (1910b). Apie literatūros istoriją ir mūsų „istorijas“. In *Visuomenė*, 1910, nr. 2, p. 45–49.
82. BIRŽIŠKA, Mykolas [S. Tėvelis] (1910c). (Rec.). [Jono Šliūpo „Lietuvių tauta senovėje ir šiandien“]. In *Visuomenė*, 1910, nr. 2, p. 77–80.
83. BIRŽIŠKA, Mykolas [M. Baltasis] (1910d). Maskvos lietuvių studentų statistika 1903–1904 m. In *Visuomenė*, 1910, nr. 3, p. 103–107.
84. BIRŽIŠKA, Mykolas [Analfabetas] (1910e). Visuomenės istorijos mokslas ir studentija. In *Visuomenė*, 1910, nr. 7–8, p. 263–268.
85. BIRŽIŠKA, Mykolas (1916). *Lietuvių dainos: (vidurinėms mokykloms vadovėlis)*. Vilnius: Lietuvių mokslo draugija (M. Kuktos sp.), 1916, XVI, 55 p.
86. BIRŽIŠKA, Mykolas (1917). *Lietuvos geografija: (vidurinėms mokykloms vadovėlis)*. 1 d.: Prigimtis Vilnius: Lietuvių mokslo draugija, 1917, 148 p. [2 leid. – Vilnius: Lietuvių mokslo draugija (M. Kuktos sp.), 1918, 148 p.; 3 leid. – Vilnius: Švityrys, 1920, 148 p.; 4 leid. – Vilnius: Lietuvių mokslo draugija, 1921 (Vilnius: „Švityrio“ b-vės sp.), 148 p.].
87. BIRŽIŠKA, Mykolas [sud., koment.] (1918). *Duonelaičio raštai*. 2 d. (mokykloms parinko ir paaiškino M. Biržiška). V., M. Kuktos sp., 1918 [1 d. – ištraukos ir priedai, 1918, 89 p.; 2 d. – Duonelaičio gyvenimas ir raštai su kalbos paaiškinimais: priedėlis prie Duonelaičio raštų ištraukų mokyklos reikalui, 1918, 118 p.] (Lietuvių mokslo draugijos leidinys). [2 leid. – K., V.: „Švityrio“ b-vė, 1921 (Lietuvių mokslo draugijos leidinys); 3 leid. – *Duonelaičio gyvenimas ir raštai: su kalbos paaiškinimais*. Kaunas: „Vairo“ bendrovė, 1927 (K., A. Bako sp.), 216 p.].
88. BIRŽIŠKA, Mykolas (1919a). *Lietuvių dainų literatūros istorija*. Vilnius: Lietuvių mokslo draugija, Vilnius: „Žaibo“ sp., 1919, 118 p. (Lietuvių mokslo draugijos leidinys).
89. BIRŽIŠKA, Mykolas (1919b). *Lietuvos istorijos pradžiamokslis*. Vilnius: Lietuvių mokslo draugija, („Žaibo“ sp.). 1919, 109 p. [2 leid. – K., V.: Švityrys, 1923, 104 p.].
90. BIRŽIŠKA, Mykolas (sud.) (1919c). *Iš Adomo Mickevičiaus raštų* (parinko M. Biržiška). Vilnius: Lietuvos mokslo draugija, 1919, 247 p. (2 leid. – [vertimus mokykloms parinko ir patvarkė M. Biržiška]. Kaunas: „Vairo“ b-vė, 1927 (Š. Neimano sp.), 287 p.).

91. BIRŽIŠKA, Mykolas (1919d). *Lietuvių literatūros istorijos santrauka*. Vilnius: „Švyturio“ sp., 1919, 15 p. [taip pat: M. Biržiška. *Обзор литовской литературы*. Вильно: Изд. Литвы, 1921, 22 p.].
92. BIRŽIŠKA, Mykolas (1920a). *Mūsų raštų istorija, 1547–1904 m.* Kaunas: „Švyturio“ b-vė, (Tilsit: Otto v. Mauderode sp.), 1920, 112 p. [Tiražas 3 500 egz.] [2 leid. – [D. 1: Ligi 1864 m.]. Kaunas: Švietimo ministerijos knygų leidimo komisija (Kaunas: Valstybės sp.), 1925, 139 p.].
93. BIRŽIŠKA, Mykolas (1920b). *I-sios Vilniaus vyrų gimnazijos programa: 1919–1920 mokslo metų*. Vilnius: „Švyturio“ b-vės sp., 1920, 19 p.
94. BIRŽIŠKA, Mykolas (1920c). *Lietuvių literatūra Vilniaus universiteto metu*. Vilnius: „Švyturio“ b-vės sp., 1921, 71 p. (Lietuvių mokslo draugijos leidinys).
95. BIRŽIŠKA, Mykolas (1920d). *Dainų atsiminimai iš Lietuvos istorijos*. Vilnius: Lietuvių mokslo d-ja, 1920 („Švyturio“ sp.), 143 p. (Lietuvių mokslo draugijos leidinys).
96. BIRŽIŠKA, Mykolas (1921). *Dainos keliais: (vadovėliui bent kiek medžiagos)*. Vilnius: Lietuvių mokslo draugija, („Švyturio“ b-vės sp.) 1921, 119 p. [2 leid. – *Dainų literatūros vadovėlis*. 2-asis, naujai paruoštas leid. Kaunas: „Švyturio“ b-vė, 1923, 101 p.; 3 leid. – *Dainų istorijos vadovėlis*. 3-iasis leid. Kaunas: „Vyties“ b-vė, „Raidės“ sp. 1925, 111 p. Leidimas, skirtas Vilniaus Didžiojo Vytauto gimnazijos 10 metų sukaktuvėms (1915–1925)].
97. BIRŽIŠKA, Mykolas (1923a). *Karo istorijos dainynėlis* (parinko M. Biržiška). Kaunas: K.A.M. karo mokslo sk., 1923, 32 p.
98. BIRŽIŠKA, Mykolas (1923b). Dėl M. Biržiškos vadovėlių ir jųjų kritikos [atsakymas M. Grikoniiui]. In *Švietimo darbas*, 1923, nr. 2, vasario mėn., p. 122–125.
99. BIRŽIŠKA, Mykolas (1923c). Iš mūsų jaunuomenės „pirmųjų atsiminimų“ (Kauno „Aušros“ gimnazijos anketa). In *Švietimo darbas*, 1923, nr. 11–12, lapkričio–gruodžio mėn., p. 759–768.
100. BIRŽIŠKA, Mykolas (1924a). *Barono gyvenimas ir raštai*. Kaunas, Marijampolė: Dirva, 1924, 107 p.
101. BIRŽIŠKA, Mykolas (sud.) (1924b). *Iš Barono poezijos: mokykloms* (parinko M. Biržiška). Kaunas, Marijampolė: „Dirvos“ b-vė, 1924, 104 p.
102. BIRŽIŠKA, Mykolas [M. B-ka] (1924c). Lietuvos istorijos bruoželis. In *Kultūra*, 1924, nr. 4, p. 151–155.
103. BIRŽIŠKA, Mykolas [įžang. str. aut.] (1926). *DAUKŠOS Postilė* [Jakūbo Vujeko tekstą iš lenkų kalbos vertė Mikalojus Daukša] (įžanginio straipsnio autorius M. Biržiška). Fotogr. leid. Kaunas: Lietuvos universiteto leidinys, 1926, 16, 625 p.
104. BIRŽIŠKA, Mykolas (1927). *Rinktiniai mūsų senovės raštai: medžiaga lietuvių raštijos mokslui aukštesniosiose mokyklose*. Kaunas: Švietimo ministerijos Knygų leidimo komisijos leidinys nr. 149, 1927, 254 p.
105. BIRŽIŠKA, Mykolas; BIRŽIŠKA, Vaclovas [pareng.] (1929). *DAUKANTAS, Simonas (1793–1864). Darbay senuju Lituwiu yr Žemaycziu 1822* (spaudai paruošė Vaclovas ir Mykolas Biržiškai. Kaunas: „Spindulio“ sp., 1929, 16, 213 p. (Lietuvos universiteto bibliotekos leidinys nr. 1).
106. BIRŽIŠKA, Mykolas [B. Šemio] (1930). *Vilniaus Golgota: okupuotosios Lietuvos lietuvių darbo ir kančių 1919–1928 metų dienoraštis*. B. Šemio iš laikraščių surinktas. Kaunas: Sąjunga Vilniui vaduoti, 1930, XV, 658 p. [2 leid. – *Vilniaus Golgota*: [atsiminimai]. Fotogr. leid. Vilnius: Mintis, 1992, XV, 658 p.].
107. BIRŽIŠKA, Mykolas (1931). *Iš mūsų kultūros ir literatūros istorijos*. Kn. I. Kaunas: VDU humanitarinių mokslų fakultetas, 1931, 418, 85 p.
108. BIRŽIŠKA, Mykolas [įvado aut.] (1936). In: SYROKOMLA, Władysław (Sirokomiė, Vladislavas); Margis (Margiris) / Liudvikas Kondratavičius; išvertė ir

- eiliuotą įžangą parašė Antanas Valaitis; įvadą parašė Mykolas Biržiška. Kaunas: Sakalas, 1936, 151, VII p. [Tiražas 2 200 egz.].
109. BIRŽIŠKA, Mykolas (1938a). *Iš mūsų kultūros ir literatūros istorijos*. Kn. II. Kaunas: VDU humanitarinių mokslų fakultetas, 1938, 452, 101 p. („Spindulio“ b-vės sp.).
 110. BIRŽIŠKA, Mykolas (1938b). *Per Vilnių į lenkus, 1928 m.* Kaunas: Vilniaus sp., 1939, 74 p. (Atsp. iš: *Lietuvos aidas*, 1928, nr. 20–32).
 111. BIRŽIŠKA, Mykolas (1939). *Apie lietuviškus Vilniaus miesto gatvėvardžius: (dėl J. V. Narbuto Vadovo po Vilnių ir gatvėvardžius*. [Vadovas po Vilnių (parengė J. V. Narbutas). 2-asis patais. ir papild. leid. Kaunas: Mokytojų knygynas, 1939, 63 p. Kartu: *Lietuviškai lenkiškas ir lenkiškai lietuviškas Vilniaus gatvių sąrašas*, p. 30–63]. Kaunas, „Vilniaus“ sp., 1939, 29 p.
 112. BIRŽIŠKA, Mykolas (1940a). *Senasis Vilniaus universitetas: 1579–1842 m. Vardų ir raštų atranka*. Vilnius: Vilniaus universitetas („Spindulio“ sp.), 1940, 116 p. [2 leid. – London: Nida Press, 1955, 178 p. (Nidos knygų klubo leidinys), [Tiražas 2 500 egz.].
 113. BIRŽIŠKA, Mykolas (1940b). *Vilniaus reikalai Amerikos Lietuvoje*. Kaunas: Spaudos fondas, 1940, 384 p.
 114. BIRŽIŠKA, Mykolas (1940c). Perimant Vilniaus universitetą. Kalba, pasakyta 1940. II. 8 Universiteto iškilmių salėj iš buvusio Un-to valdytojo prof. Ig. Končiaus perimant rektorius pareigas. In *Naujoji Romuva*, 1940, nr. 10 (478), kovo 10 d., p. 197–200.
 115. BIRŽIŠKA, Mykolas (1948). *Vilniaus universitetas, 1940–1941 m.* Memmingenas: Mintis, 1948, 64 p.
 116. BIRŽIŠKA, Mykolas (1952/1953). *Lietuvių tautos kelias į naują gyvenimą*. 2 t. Los Angeles: Lietuvių dienos, 1952 [1 t. – *Galvojimai apie tautą savyje ir kaimynų tarpe*, 1952, 240 p.; 2 t. – *Atbundanti Tauta-darbai, žygiai ir veikėjai*, 1953, 245 p.].
 117. BLESE, Ernests [Doc. Ern. Blesse] (1921). Latvijos Aukštosios mokyklos žmonėtyros numatomasis darbas 1920–21 mokslo metams. In *Švietimo darbas*, 1921, nr. 3–4, kovas–balandis, p. 58–66.
 118. BOURDEAU, Louis (1888). *L'Histoire et les historiens: essai critique sur l'histoire considérée comme science positive*. Paris: F. Alcan, 1888, 472 p.
 119. *Bulletin du centre International de synthèse, section de synthèse historique*. 1926, N° 1, 1930, N° 9.
 120. BURBA, J. [J. Bur]. (1905). Prie d-ro Noraus sumanymo. In *Vilniaus žinios*, 1905, nr. 85, p. 1.
 121. BŪČYS, Pranciškus (1907a). Kristaus atsikėlimas iš numirusių. In *Vilniaus kalendorius 1908 metams*. Vilnius, 1907, p. 2–7.
 122. BŪČYS, Pranciškus (1907b). (Rec.). [*Wielkiego księstwa Litewskiego i Żmódzkiego Kronika. Kodeks Olszewski Chominskich. Podług rękopisu z roku 1550 wydał Stanisław Ptaszycki*. Wilno, 1907]. In *Draugija*, 1907, nr. 4, balandis, p. 410–411.
 123. CEDERBERG, Arno Rafael. (1927). Pays Baltes. In *Histoire et historiens depuis 50 ans. Méthodes, organisation et résultats du travail historique de 1876 à 1926*. Paris, 1927, t. 1, p. 258–265.
 124. *Compte rendu du Ve Congrès international des Sciences historiques*. Bruxelles: M. Weissenbruch, 1923, 552 p.
 125. [Č.] [Faktai]. Tautinės kultūros esmė. 1938 m. sausio 8 d. VDU prof. L. Karsavinas Ukmergės Jacht-Klubo salėje skaitė paskaitą „Tautinės kultūros esmė“. In *Naujoji Romuva*, 1938, nr. 3 (365), sausio mėn. 23 d., p. 84.

126. DAMBRAUSKAS-JAKŠTAS, Adomas [A. Kuronietis]. (1916). Kas tai yra istorija? In *Ateitis*, 1916, nr. 4 (56), p. 103–113.
127. DAMBRAUSKAS-JAKŠTAS, Adomas [Jakštas (Dambrauskas), Ad.] (1926). Kas yra istorija? In *Ateitis*, 1926, nr. 9–10, p. 439–445.
128. DAMBRAUSKAS-JAKŠTAS, Adomas [Jakštas, Adomas] (1929). (Rec.). [Das Problem der Lehre von den Engeln (Angelologie). Von Leo Karsavin. Sonderabdruck. Fr. Cohen in Bonn, 1929, 138–145 S. in 8.]. In *Vairas*, 1929, nr. 2, lapkričio mėn., p. 187–188.
129. DAMBRAUSKAS-Jakštas, Adomas (1930). Kan. Ant. Alekna – visuomenės darbuotojas ir mokslininkas (Iš prel. A. Dambrausko-Jakšto pamokslo). In *Rytas*, 1930, nr. 144 (1894), birželio 28 d., p. 3–4.
130. DAUGIRDAITĖ-SRUOGIENĖ, V. (1995). Žemaičių bajoro ūkis XIX amžiaus pirmoje pusėje. V., 1995, 143 p. [pirmas leidimas pasirodė Kaune 1938 metais].
131. DAUKANTAS, Simonas (1929). *Darbay senuju Lituwju yr Žemaycziu 1822*. Spaudai paruošė Vaclovas ir Mykolas Biržiškai (Lietuvos universiteto bibliotekos leidinys). Kaunas, 1929, XVI + 213 p.
132. DAUSA, Kazys (1936a). Filosofinė antropologijoje pasižvalgius. In *Vairas*, 1936, nr. 10, spalio mėn., p. 125–137.
133. DAUSA, Kazys (1936b). Geopolitika mokykloje. In *Tautos mokykla*, 1936, nr. 23, lapkričio 15 d., p. 554–557.
134. DEVEIKYTĖ-NAVAKIENĖ, Jonė (1938a). Prof. Lappo „1588 m. Statuto“ II-ojo tomo belaukiant. In *Vairas*, 1938, nr. 3, p. 183–188.
135. DEVEIKYTĖ-NAVAKIENĖ, Jonė [J. D. N.] (1938b). VIII-asis istorinis kongresas. In *Vairas*, 1938, nr. 18, spalio mėn. 1 d., p. 139–141.
136. DOBUŽINSKIS, Mstislav (1933). Vytis: Didžiosios Lietuvos Kunigaikštystės valstybinio erbo istorinių variantų bruožai (XIV–XVI amž.). In „*Praeities*“ biblioteka nr. 1. Red. A. Janulaitis. Kaunas: Lietuvos istorijos draugija, 1933, p. 156.
137. DONSKIS, Izaokas (1933). Materija ir organizmas naujosiose mokslo ir filosofijos srovėse. In *Židinys*, 1933, nr. 4, balandžio mėn., p. 352–362.
138. DOVYDAITIS, Pranas (1913). (Rec.). [J. Basanavyčius. *Iš krikščionijos santykių su senovės lietuvių tikyba ir kultūra* (Prie studijos „Lietuvių kryžiai archaiologijos šviesoj“, Vilnius, 1913, M. Piaseckaitės-Šlapelienės knygos leidinys, p. 100)]. In *Ateitis*, 1913, nr. 8, p. 396–401; nr. 9, p. 456–463; nr. 11, p. 550–554.
139. DOVYDAITIS, Pranas (1914a). Karolis Didysis (1100 metinėms jo mirties sukaktuvėms paminėti). In „*Vilties*“ *nemokamas mokslo ir literatūros priedas*, 1914, nr. 2, p. 50–54.
140. DOVYDAITIS, Pranas (1914b). Istorijos filosofija ir jos problemos. In „*Vilties*“ *nemokamas mokslo ir literatūros priedas*, 1914, nr. 9–10, p. 273–334.
141. DOVYDAITIS, Pranas (1915a). [Lietuvos istorijos raštai ir raštininkai]. [Atsiliepiamas] [Балтрамайтис С. Сборник библиографических материалов для географии, истории, истории права, статистики и этнографии Литвы <...>]. In „*Vilties*“ *nemokamas mokslo ir literatūros priedas*, 1915, nr. 4, p. 120–122. [Naujos rubrikos žurnale (Lietuvos istoriografijos veikalų kritika ir bibliografija) reikalingumo pagrindimas].
142. DOVYDAITIS, Pranas (1915b). [Lietuvos istorijos raštai ir raštininkai]. (Rec.). [I – Антонович, В. Б. *Очерк истории Великого Княжества Литовского до половины XV столетия*. Выпуск 1. Киев 1878. стр. 156 in 8; II – Антонович, В. Б. *Монографии по истории Западной и Юго-Западной России*. Том 1, Киев 1885. стр. 352 in 8]. In „*Vilties*“ *nemokamas mokslo ir literatūros priedas*, 1915, nr. 4, p. 124–126.

143. DOVYDAITIS, Pranas (1917). Istorijos mokslo įžanga. In *Ateitis* [nemokamas priedas prie „Draugijos“], 1917, nr. 6, 161–169.
144. DOVYDAITIS, Pranas (1921a). Švento Augustino filosofijos pagrindinės idėjos. In *Logos*, 1921, nr. 1–2, p. 33–78.
145. DOVYDAITIS, Pranas (1921b). W. Windelband. In *Logos*, 1921, nr. 1–2, p. 135–138.
146. DOVYDAITIS, Pranas (1924). Naujieji etnologijos keliai ir kai kurie išdaviniai. In *Soter*, 1924, nr. 1, p. 3–35. [Baigiamasis skyrelis: *Istoriškojo tyrimo metodo įsigyvenimas šių dienų etnologijoje*, p. 32–35].
147. DOVYDAITIS, Pranas (1927). Religijų lyginimas seniau ir dabar. Profesoriaus Henri Pinard de la Boullaye S. J. kūrinio einant). In *Soter*, 1927, nr. 1, p. 17–9; nr. 2, p. 117–145. [Supažindinimas su teologo Henry Pinard de la Boullaye S. J. (1874–1958) darbu *L'Étude comparée des religions. Essai critique* (I – *Son histoire dans le monde occidentale*. II – *Ses méthodes* (1922, XIV + 516; 1925, XII + 504, Paris, Gabriel Beauchesne)) ir lyginamaisiais religijų istorijos bandymais].
148. DOVYDAITIS, Pranas (1928/1929). Priešistorinio žmogaus religijos pėdsakai Europoj. In *Soter*, 1928, nr. 1, p. 43–74; 1929, nr. 1, p. 11–32.
149. DOVYDAITIS, Pranas (1931). *Šv. Augustino asmenybės modernumas ir jo filosofijos aktualumas: praplėsta ir versmių tekstais bei literatūra papildyta paskaita Vytauto Didžiojo universiteto Teologijos-filosofijos fakulteto surengtose iškilmėse 1930 m. gruodžio mėn. 14 d. šv. Augustino mirties sukaktuvėms paminėti*. Kaunas: s. n., 1931, 80 p.
150. DOVYDAITIS, Pranas (1932). Istorijos filosofija ir jos problemos. In *Logos*, 1932, nr. 2, p. 97–144.
151. Dr. Zenonas Ivinskis [atsakymai į klausimus ryšium su pakėlimu į narius mokslininkus LKMA]. In *XX amžius*, 1939, vasario 25 d., šeštadienis, nr. 46 (798), p. 5.
152. DUNDULIS, Bronius (1930). A. a. Prof. Kan. A. Alekna. In *Ateitis*, 1930, nr. 8–9, rugpjūčio–rugsėjo mėn., p. 361–365.
153. Faktai ir idėjos. In *Naujoji Romuva*, 1937, nr. 35–36, p. 651.
154. FEBVRE, Lucien (1942). *Le problème de l'incroyance au XVIe siècle. La religion de Rabelais*. Paris: Albin Miche, 1942, 547 p. (Bibliothèque de synthèse historique, n° 53).
155. FEBVRE, Lucien (1930). Le Centre International de Synthèse à Paris, et sa première semaine de discussions. In *Annales d'histoire économique et sociale*, 1930, n. 5, p. 81.
156. FEDER, Alfred Leonhard. (1921). *Lehrbuch der historischen Methodik, 2 Aufl.* Regensburg: Kösel & Pustet, 1921, s. XI + 307.
157. FEDER, Alfred Leonhard. (1924). *Lehrbuch der historischen Methodik, 3 Aufl.* Regensburg: Kösel & Pustet, 1924, 372 p.
158. FUSTEL DE COULANGES, Numa Denis. (1932/1934) *Senovės miestas: studija apie Graikijos ir Romos kultą, teisę ir institucijas*. Iš prancūzų kalbos vertė D. J. Blynas. 2 d. Kaunas: Švietimo ministerijos knygų leidimo komisija, 1932–1934, 264 + 192 p.
159. **GALVYDIS, Juozas** [J. G.] (1931a). Dialektiškai materialistinė pasaulėžiūra. Bruožai. In *Kultūra*, 1931, nr. 8, rugpjūčio mėn., p. 424–429.
160. **GALVYDIS, Juozas** [J. G.] (1931b). Senovės materializmas. Bruožai. In *Kultūra*, 1931, nr. 9, rugsėjo mėn., p. 495–501.
161. **GALVYDIS, Juozas** [J. G.] (1931c). Naujųjų laikų materializmas. Bruožai. In *Kultūra*, 1931, nr. 10, spalio mėn., p. 557–564, nr. 11, lapkričio mėn., p. 625–634.

162. GALVYDIS, Juozas [J. G.] (1931d). Hegelio filosofija. Bruožai. In *Kultūra*, 1931, nr. 12, gruodžio mėn., p. 683–687.
163. GALVYDIS, Juozas [J. G.] (1932a). Feuerbacho filosofija. Bruožai. In *Kultūra*, 1932, nr. 1, sausio mėn., p. 24–29.
164. GALVYDIS, Juozas [J. G.] (1932b). K. Markso ir Fr. Engelso gyvenimas ir darbai. Bruožai. In *Kultūra*, 1932, nr. 2, vasario mėn., p. 88–97.
165. GALVYDIS, Juozas [J. G.] (1932c). Dialektinio materializmo pažinimo mokslas. In *Kultūra*, 1932, nr. 4, balandžio mėn., p. 213–218; nr. 5, gegužės mėn., p. 269–272.
166. GALVYDIS, Juozas [J. G.] (1932d). Apie valios laisvę. Gamtos ir visuomenės reiškinių dėsningumas ir valios laisvė. Bruožai. In *Kultūra*, 1932, nr. 10, spalio mėn., p. 518–524; nr. 11, lapkričio mėn., p. 569–576.
167. GALVYDIS, Juozas [J. G.] (1933a). Gamybinės jėgos ir gamybiniai santykiai. Bruožai. In *Kultūra*, 1933, nr. 1, sausio mėn., p. 25–34; nr. 2, vasario mėn., p. 87–91.
168. GALVYDIS, Juozas [J. G.] (1933b). Bazis ir antstatas. Istorinio materializmo bruožai. In *Kultūra*, 1933, nr. 3, kovo mėn., p. 158–164.
169. GALVYDIS, Juozas [J. G.] (1933c). Karoliui Marksui paminėti. In *Kultūra*, 1933, nr. 4, balandžio mėn., p. 210–219.
170. GALVYDIS, Juozas [J. G.] (1933d). Klasės ir klasių kova. Istorinio materializmo bruožai. In *Kultūra*, 1933, nr. 5–6, gegužės–birželio mėn., p. 283–288; nr. 7–8, liepos–rugpjūčio mėn., p. 333–343.
171. GIRA, Liudas. (1930). Kuo buvo Lietuvai Vytautas Didysis. Kaunas: Vytauto Didžiojo komitetas, 1930, 109 p.
172. GIRNIUS, Juozas (1939). Egzistencialinė filosofija ir ateities filosofavimo rūpesčiai. In *Židinys*, 1939, nr. 5–6, gegužė–birželis, p. 645–670.
173. GOBIS, Juozas. [J. Gs.]. (1930). *Prof. Augustinas Voldemaras*. Plungė: Liet. tautininkų s-gos Plungės sk., 1930, 30 p.
174. GRIGONIS, Matas (1922). Ar mokslo šaknys turi būti karčios? [M. Biržiškos literatūros istorijos darbų kaip vadovėlių kritika]. In *Švietimo darbas*, 1922, nr. 12, gruodžio mėn., p. 498–501.
175. GRIGONIS, Matas (1923). Dar dėl M. Biržiškos vadovėlių ir jųjų kritikos. In *Švietimo darbas*, 1923, nr. 11–12, lapkričio–gruodžio mėn., p. 769.
176. GRINIUS, Jonas (1934). Literatūros ir meno patriotiškumas ir visuomeniškumas. In *Židinys*, 1934, nr. 7, liepos mėn., p. 28–33.
177. GRINIUS, Jonas (1938). *Grožis ir menas = L'art et le beau: estetikos pagrindai*. Kaunas: VDU Teologijos-filosofijos fak., 1938, 352 p., 19 iliustr. lap. [2-asis patais. ir papild. leid. – Roma: Lietuvių Katalikų Mokslo Akademija, 1981, 399 p., 37 iliustr. lap.; taip pat – Jonas Grinius. *Grožis ir menas*. Sudarė Vidmantas Valiušaitis. Vilnius: Mintis, 2002, XIV, 553 p.].
178. GUMŁOWICZ, Ludwik. (1929). *Sociologijos pagrindai*. Vertė Augustinas Janulaitis. Kaunas: Lietuvos un-to Teisių fak-tas, 1929, XIX + 343 + viii p.
179. GUSTAINIS, Valentinas (1932). Rasės politika. In *Vairas*, 1932, nr. 3, kovo mėn., p. 409–413.
180. GUSTAINIS, Valentinas (1933). Rasizmo filosofija ir etika. In *Vairas*, 1933, nr. 5, gegužės mėn., p. 49–60.
181. GUSTAINIS, Valentinas (1934). Kas yra visuomenė? In *Židinys*, 1934, nr. 11, lapkričio mėn., p. 386–392.
182. GUSTAINIS, Valentinas (1935). Standartizuotas žmogus. In *Vairas*, 1935, nr. 7–8, liepos–rugpjūčio mėn., p. 332–343.

183. HANDELSMAN, Marcell (1928). *Historyka. Zasady metodologini i teorii poznania historycznego. Podręcznik dla szkół wyższych*. Wyd. 2, popr. i uzup. Warszawa, 1928, 332 p.
184. **IVINSKIS, Zenonas** (1930a). *Vytauto Didžiojo darbai katalikų bažnyčiai Lietuvoje*. [Parašė Z. I.]. Kaunas: Katalikų veikimo centro leidinys [„Žaibo“ spaustuvė Kaune. Karo cenzūros leista], 1930, 28 p.
185. IVINSKIS, Zenonas (1930b). Vytautas Didysis istorinėje literatūroje. Svarbesnės literatūros apžvalga apie Vytautą Didįjį. In *Athenaeum*, 1930, t. I, sąs. 1, p. 190–212.
186. IVINSKIS, Zenonas (1931). Vytauto Didžiojo darbų ir jo periodo bibliografija. In *Athenaeum*, 1931, t. II, sąs. 1, p. 89–138.
187. IVINSKIS, Zenonas. (1933a). *Geschichte des Bauernstandes in Litauen: von den ältesten Zeiten bis zum Anfang des 16. Jahrhunderts. Beiträge zur sozialen und wirtschaftlichen Entwicklung des Bauernstandes in Litauen im Mittelalter (Historische Studien, Heft 236)*. Berlin: Verlag Dr. Emil Ebering, 1933, S. 264 [Su aut. autogr. J. Totoraičiui (LNB:670217), V. Steponaičiui (LNB:SC2000//03/10255), V. Pryšmantui (LNB:L620175)].
188. IVINSKIS, Zenonas (1933b). Užsieniuose lietuvių ar apie Lietuvą rašytos disertacijos. In *Bibliografijos žinios*, 1933, nr. 2 (32), kovas–balandis, p. 72–75.
189. IVINSKIS, Zenonas (1933c). Lietuvos vakarų sienos bei Klaipėdos klausimas Vytauto laikais (Skiriu prof. dr. K. Pakštui). In *Naujoji Romuva*, 1933, nr. 120, balandžio 16 d., p. 371–373; nr. 121, balandžio 23 d., p. 385–386.
190. IVINSKIS, Zenonas. (1933d). (Rec.). Avizonis, Konstantinas. *Dr.: Die Entstehung und Entwicklung des litauischen Adels bis zur litauisch-polnischen Union 1385*. Historische Studien, herausgegeben von Dr. Emil Ebering, Heft 223. Berlin 1932 (174, 8°). Spausta Kauno „Raidės“ spaustuvėje. Kaip disertacija įteikta Berlyno universiteto filosofijos fakultetui 103 p. įvardinta: Die Entstehung und Entwicklung des litauischen Adels im 13. und 14. Jahrhundert bis zur litauisch-polnischen Union im Jahre 1385. [Teildruck]. Diss. Berlin, 1932. In *Židinys*, 1933, nr. 5–6, gegužės–birželio mėn., p. 571–574.
191. IVINSKIS, Zenonas. (1933e). Lietuvių ir prūsų prekybiniai santykiai pirmoje 16-ojo amžiaus pusėje (Iš Lietuvos prekybos istorijos 16-ame šimtmetyje). [Šis straipsnis yra habilitacijos darbo santrauka, kuri buvo skaityta Teologijos ir filosofijos fakulteto viešame posėdyje 1933 m. birželio mėn. 12 d.]. In *Židinys*, 1933, nr. 8–9, rugpjūčio–rugsėjo mėn., p. 134–149.
192. IVINSKIS, Zenonas. (1933f). Motiejaus K. Liubauskio mokslo darbai Lietuvos istorijos srityje (Jo mirties proga, 1860–1933). In *Židinys*, 1933, nr. 8–9, rugpjūčio–rugsėjo mėn., p. 164–171.
193. IVINSKIS, Zenonas. (1933g). Lietuvos valstiečių luomo susiformavimas ir raida. Įnašai valstiečių luomo 14-ojo ir 15-ojo šimtmečio socialiniams bei ekonominiams santykiams pažinti. In *Athenaeum*, 1933, t. IV, sąs. 1 [studijų rinkinys, skirtas J. Totoraičio 60-mečiui], p. 28–45.
194. IVINSKIS, Zenonas (1933h). Kriksčioniškosios Vakarų Europos santykiai su pagoniškąja Lietuva [įžengiamoji paskaita, skaityta 1933 metų rugsėjo mėn. 21 d. Vytauto D. Universiteto Teologijos-Filosofijos fakultete]. In *Athenaeum*, 1933, t. IV, sąs. I [studijų rinkinys, skirtas J. Totoraičio 60-mečiui], p. 135–144.
195. IVINSKIS, Zenonas (1934a). *Lietuvos prekyba su Prūsais = Le commerce Lithuanien avec la Prusse orientale = Der Handel Litauens mit Preussen. D. 1: Iki XVI amžiaus pradžios = Jusqu'au début du XVI-e siècle = Bis zum Anfang des 16. Jahrhunderts*. Kaunas: VDU Teol.-filosofijos fakulteto leidinys, 1934, 208 p.

196. IVINSKIS, Zenonas (1934b). Jogaila Lietuvos istorijoje ir mes (Jo mirties 500 metų proga). In *Naujoji Romuva*, 1934, nr. 171 (15), balandžio 15 d., p. 313–315.
197. IVINSKIS, Zenonas (1934c). Jogaila, unija ir Lietuvos krikštas. In *Naujoji Romuva*, 1934, nr. 172 (16), balandžio 22 d., p. 342–343.
198. IVINSKIS, Zenonas (1934d). Jogaila, santykiai su kryžiuočiais. Tanenbergas, Jogailos apibūdinimas. In *Naujoji Romuva*, 1934, nr. 173 (17), balandžio 29 d., p. 366–368.
199. IVINSKIS, Zenonas. (1934e). (Rec.). Istorijos archyvas. I tomas. XVI amžiaus Lietuvos inventoriai. Surinko K. Jablonskis. Vytauto Didžiojo universiteto bibliotekos leidinys nr. 2. Kaunas, 1934, (XII p. + 680 skil. + 132 p.). In *Židinys*, 1934, nr. 7 (115), liepos mėn., p. 107–108.
200. IVINSKIS, Zenonas (1935a). Lietuvos istorijos problemos (paskaita, skaityta *Naujosios Romuvos* surengtame Kultūros Kongrese 1935 m. kovo 5 d.). In *Naujoji Romuva*, 1935, nr. 12–13 (220–221), kovo 31 d., p. 288–292.
201. IVINSKIS, Zenonas (1935b). (Rec.) J. J. Lappo: 1588 metų Lietuvos Statutas. I tomas. Tyrinėjimas. Pirmoji dalis. Litovskij Statut 1588 goda. Tom I <...>. Kaunas, akc. „Spindulio“ b-vės spaustuvė, 1934 (XVI + 474). In *Židinys*, 1935, nr. 4 (124), balandžio mėn., p. 459–463.
202. IVINSKIS, Zenonas (1935c). Lietuvos istorija Lietuviškojoje Enciklopedijoje. In *Mūsų Žinytas*, 1935, nr. 124, liepos mėn., p. 82–85.
203. IVINSKIS, Zenonas (1936a). A. Alekna – Lietuvos istorijos tyrinėtojas (pranešimas skaitytas II-me katalikų mokslininkų ir mokslo mėgėjų suvažiavime). In *Naujoji Romuva*, 1936, nr. 9 (269), kovo 1 d., p. 196–198.
204. IVINSKIS, Zenonas (1936b). Simanas Daukantas ir Lietuvos istorija (Metmenys Daukanto istoriografijai pažinti). In *Naujoji Romuva*, 1936, nr. 11 (271), kovo 15 d., p. 247–250.
205. IVINSKIS, Zenonas (1936c). Lietuvių kultūros istorikas Simanas Daukantas. In *Naujoji Romuva*, 1936, nr. 12 (272), kovo 22 d., p. 275–278.
206. IVINSKIS, Zenonas (1936d). Saulė – Šiauliai 1236 m. In *Naujoji Romuva*, 1936, nr. 41 (301), spalio 25 d., p. 804–806.
207. IVINSKIS, Zenonas (1936e). Lietuvos istorikų žurnalas. In *XX amžius*, 1936, nr. 140, gruodžio 5 d., p. 6.
208. IVINSKIS, Zenonas (1937a) Aktualieji Lietuvos istorijos reikalai. In *XX amžius*, 1937, nr. 12, sausio 16 d., p. 5.
209. IVINSKIS, Zenonas (1937b). Senosios lietuvių kultūros problemos (pagal rašytus šaltinius). In *Naujoji Romuva*, 1937, nr. 4–5 (314–315), sausio 27 d. (specialus lietuviškos kultūros numeris), p. 93–99.
210. IVINSKIS, Zenonas (1937c). Atsiminimai iš kovų dėl Lietuvos nepriklausomybės (kun. dr. V. Bartuškos atsiminimus paskaičius). In *Naujoji Romuva*, 1937, nr. 25–26, birželio 20 d., p. 516–519.
211. IVINSKIS, Zenonas (1937d) Tautinė kultūra ir pozityvus darbas. Litanistikos instituto reikalas. In *XX amžius*, 1937, nr. 167, liepos 27 d., p. 3.
212. IVINSKIS, Zenonas (1938a). Lietuvos prekybiniai santykiai su užsieniu XVI amžiuje ir jų vaidmuo ano meto Europos prekyboje (šis darbas yra paskaita, kuri, pavadinta „Die osteuropäischen insbesondere die litauischen Handelsverhältnisse im 16 Jahrhundert und ihre Auswirkung auf den gesamteuropäischen Handel“, buvo skaityta 1938 m. rugpjūčio 30 d. Züriche vykusiame tarptautiniame istorikų kongrese, ūkio istorijos sekcijoje). In *Praeitis III tomas* <...>. Vilnius, 1992, p. 100–125.

213. IVINSKIS, Zenonas (1938b). Istorijos mokslas tarptautiniame forume. Įspūdžiai ir išvados iš VIII-to tarptautinio istorikų kongreso Ciuriche. In *Židinys*, 1938, nr. 8–9, p. 228–241.
214. IVINSKIS, Zenonas (1938c). (Rec.). Kun. Dr. Jonas Totoraitis M. J. C. Sūduvos Suvalkijos istorija. I dalis. Vytauto D. Universiteto Teologijos-Filosofijos Fakulteto leidinys. Kaunas, „Spindulio“ b-vės spaustuvė, 1938 (IX + 702 p. + 2 spal. žem.). In *Mūsų Žinytas*, 1938, nr. 11–12 (165–166), lapkričio–gruodžio mėn., p. 987–988.
215. IVINSKIS, Zenonas (1939a). Prie p. P. Pakarklio str. „Steigiamo Litanistikos instituto reikalu“. In *Lietuvos žinios*, 1939, nr. 37 (5902), vasario 14 d., p. 9.
216. IVINSKIS, Zenonas (1939b). Ar mokame reprezentuoti? Recenzijos vietoje. [atsiliepiamas apie knygą – *Litauens Werden und Schaffen*]. In *XX amžius*, 1939, nr. 71 (823), kovo 28 d., p. 7.
217. IVINSKIS, Zenonas (1939c). Litanistinis sąjūdis XIX a. pradžioje. Vincui Maciūnui suteiktas filologijos daktaro laipsnis. In *XX amžius*, 1939, nr. 119 (871), gegužės 27 d., p. 8.
218. IVINSKIS, Zenonas (1939d). XIII-ojo amž. lietuviai – tikra karių tauta. In *Trimitas*, 1939, nr. 43, spalio 26 d., p. 1035–1037.
219. IVINSKIS, Zenonas (1939e). (Rec.). [DAUGIRDAITĖ-SRUOGIENĖ, V. *Lietuvos istorijos vaizdai ir raštai. I*. 264 p. Tinka visoms mokykloms. Kaunas, Sakalas, 1939]. In *Židinys*, 1939, nr. 11, lapkričio mėn., p. 603–605.
220. IVINSKIS, Zenonas (1939f). Didysis lietuvių laimėjimas XIII amžiuje. In *Trimitas*, 1939, nr. 47, lapkričio 23 d., p. 1140–1142.
221. IVINSKIS, Zenonas (1939g). Traidenis ir jo tautinė politika. In *Trimitas*, 1939, nr. 48, lapkričio 30 d., p. 1164–1166.
222. IVINSKIS, Zenonas (1939h). (Rec.). [Dr. A. Kučinskas. *Kęstutis, lietuvių tautos gynėjas*. Sakalas, 1938. Spaudė Marijonų spaustuvė Marijampolėje. Viršelis dail. T. Kulakausko. 288 p. in 8°. Kaina 6 Lt]. In *Mūsų žinytas*, 1939, nr. 12 (178), gruodžio mėn., p. 788–790.
223. IVINSKIS, Zenonas (1940a). Lietuvos istorija romantizmo metu ir dabar. In *Lietuvių Katalikų Mokslo Akademijos Suvažiavimo darbai*, 1940, t. 3, p. 321–340.
224. IVINSKIS, Zenonas (1940b). Didžiųjų Lietuvos kunigaikščių ekonominė politika savo dvaruose iki XVI amžiaus pusės. In *Lietuvos praeitis*, t. 1 (šas. 1). Kaunas: ASLI Lietuvos istorijos skyriaus leid., 1940, p. 5–28.
225. IVINSKIS, Zenonas (1947). Lietuvos vaidmuo Europos istorijoje. In *Tremties metai: lietuvių rašytojų metraštinis, 1947 (1547–1947 lietuvių knygos keturių šimtų metų sukakčiai)*. Redaktorius B. Brazdžionis. Tübingen: Patria, 1947, p. 504–515.
226. IVINSKIS, Zenonas (1955). *Šventas Kazimieras, 1458–1484*. New York: Tėvų Pranciškonų spaustuvė, 1955, 222 p.
227. IVINSKIS, Zenonas. (1958). „Mokslai, iš kurių... tavo sūnūs te stiprybę semia. In *Į Laisvę*, 1958, nr. 16–17 (53–54), p.11.
228. IVINSKIS, Zenonas (1960). Ikišioliniai lietuvių kultūros istorijos tyrinėjimai. Bibliografiškai-kritiška apžvalga. In *Aidai*, 1960 sausis, nr. 1 (126), p. 22–30.
229. IVINSKIS, Zenonas (1978a). *Rinktiniai Raštai. I tomas: Lietuvos istorija iki Vytauto Didžiojo mirties / Lietuvių Katalikų Mokslo Akademija*. Spaustuvės išlaidos apmokėtos Lietuvių Fondo ir L. K. Mokslo Akademijos lėšomis. Roma: Lietuvių Katalikų Mokslo Akademija [Spausdino Pontificia Università Gregoriana spaustuvė Romoje], 1978, VII + 411 + 1 spalv. žemėl.
230. IVINSKIS, Z. Lietuvos historiografija. (1978b). In IVINSKIS, Zenonas. *Rinktiniai Raštai. I tomas: Lietuvos istorija iki Vytauto Didžiojo mirties*. Roma: Lietuvių Katalikų Mokslo Akademija, 1978, p. 42–92.

231. IVINSKIS, Zenonas (1990). Senoji Lietuva ir Europa. In *Šiaurės Atėnai*, 1990, nr. 9, balandžio 4 d., p. 1; nr. 10, balandžio 11 d., p. 4–5. [pirmą kartą paskelbtas 1936 m. *Židinio* nr. 5–6].
232. IVINSKIS, Zenonas. (1991). *Lietuvos istorija: iki Vytauto Didžiojo mirties*. Vilnius, 1991, 430 p.
233. YČAS, Jonas (1922). Simono Grunau, XVI amžiaus kronisto reikalu (atspausdinta iš *Švietimo darbas* 1922, nr. 3–6). Kaunas, 1922, 66 p.
234. YČAS, Jonas (1923). Kas lemia mūsų istoriją? In *Kultūra*, 1923, nr. 2, p. 139–142.
235. YČAS, Jonas (1929). *Prūsų žemės istorija*. Rankraščio teisėmis. Kaunas: studentų humanitarų draugijos spaudos komisijos leidinys nr. 40, 1929, 80 p.
236. J. G-ys [?]. Prie D-ro Basanavyčiaus sumanymo. In *Vilniaus žinios*, 1905, nr. 207, p. 1.
237. JABLONSKIS, Jonas [J. J.] (1921). (Rec.). [A. Alekna. *Lietuvos istorija*. Trečioji laida (trumpesnioji) su 11 paveikslų ir 4 spalvotais žemėlapiais. Kaunas (Šv. Kazimiero D-jos leidinys), p. 1–79, 1920 m.]. In *Švietimo Darbas*, 1921, nr. 5–6, gegužės–birželio mėn., p. 156–159.
238. **JABLONSKIS, Konstantinas** [red., sud.] (1930a). *Baudžiamasis statutas: su papildymais*. Red. ir sud. K. Jablonskis, papild. sutvarkė J. Byla. Kaunas: Literatūros knygynas (Š. Neimano sp.), (Neoficialinis leidimas), 1930, 335 p.; (2 leid. – Kaunas: Literatūros knygynas, 1931, 385 p.).
239. JABLONSKIS, Konstantinas (1930b). *XVI amžiaus belaisviai kaimynai Lietuvoje. Apie vergus Didžiojoje Lietuvos Kunigaikštystėje XVI amžiaus pradžioje*. Kaunas, 1930, 64 p. (Atsp. iš: *Praeitis*, I tomas, 1930, p. 166–213, 304–317).
240. JABLONSKIS, Konstantinas (1930c). Dėl 1408 metų Vytauto privilegijos Kauno miestui tikrumo. In *Praeitis*, I tomas, 1930, p. 329–339. (Atsp.: Kaunas: Varpo sp., 1930, 10 p.).
241. JABLONSKIS, Konstantinas [K. J.] (1930d). (Rec.). [Kun. Jonas Reitelaitis. *Veisiejai (monografija) – „Tauta ir Žodis“*. V knygos. Kaunas, 1928 (1929), p. 248–307]. In *Praeitis*, I tomas, 1930, p. 379–383.
242. JABLONSKIS, Konstantinas [sud.] (1930e). 1928–1929 metų Lietuvos istorijos bibliografija. In *Praeitis*, I tomas, 1930, p. 384–396 (Atsp.: Kaunas: Varpo sp., 1930, 12 p.).
243. JABLONSKIS, Konstantinas [pareng.] (1931). Dokumentai apie kun. M. Daukšą. Surinko K. Jablonskis. (Kaunas: Spindulio sp.), 1931, 70 p. (Atsp. iš: [K. Jablonskis. *Kiek naujų žinių apie kanauninko Mikalojaus Daukšos kilimą ir gyvenimą*]. In *Tauta ir Žodis*, VII knyga, 1931, p. 353–422).
244. JABLONSKIS, Konstantinas [pareng.] (1932). *Nauji Vytauto laikotarpio aktai*. Kaunas: Varpas, 1932, 39 p. (Atsp. iš: *Praeitis*, II tomas, 1933, p. 375–411).
245. JABLONSKIS, Konstantinas (1933a). Papildomosios žinios apie kan. M. Daukšą. [Ištraukos iš 1579 metų Žemaičių vyskupijos vizitacijos, darytos nuncijaus auditoriaus Tarkvinijaus Pekulo, etc.]. Kaunas, 1933, p. 64–85. (Atsp. iš: *Archivum Philologicum*, IV knyga, 1933, p. 64–85).
246. JABLONSKIS, Konstantinas [pareng.] (1933b). Kėdainių burmistras Steponas Jaugelis (Telega): [dokumentai apie Steponą Jaugelį (Telegą)]. Kaunas, 1933, 22 p. (Atsp. iš: *Archivum Philologicum*, 1933, IV knyga, p. 86–107).
247. JABLONSKIS, Konstantinas [pareng.] (1933c). Archyvinės smulkmenos. In *Praeitis*, II tomas, 1933, p. 412–436.

248. JABLONSKIS, Konstantinas [sud.] (1933d). 1930 ir 1931 metų Lietuvos istorijos bibliografija. In *Praeitis*, II tomas, 1933, p. 474–500 (Atsp.: Kaunas: Varpas, 1933, 27 p.).
249. JABLONSKIS, Konstantinas [pareng.] (1934). *Istorijos archyvas. T. I: XVI amžiaus Lietuvos inventoriai* (surinko K. Jablonskis). Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto biblioteka, 1934 (Kaunas: Meno sp., Varpas), XII p., 679 sklt., 131 p. (Vytauto Didžiojo universiteto bibliotekos leidinys nr. 2) [Tiražas 600 egz.].
250. JABLONSKIS, Konstantinas (1935). *Apie Abraomo Kulviečio kilimą*. Kaunas: VDU Humanitarinių m-lų fak. 1935, p. 107–114. (Atsp. iš: *Archivum Philologicum*, V knyga, 1935, p. 107–114).
251. JABLONSKIS, Konstantinas (1937). Kelios XVI amžiaus lietuviškos priesaikos ir kitos lietuvių kalbos liekanos Didžiosios Lietuvos Kunigaikštystės aktuose. In *Archivum Philologicum*, VI knyga, 1937, p. 142–148.
252. JABLONSKIS, Konstantinas (1938). Die offizielle Urkundensprache des litauischen Gross-fuerstentums als kulturgeschichtliche Quelle. In *Conventus Primus Historicorum Balticorum. Acta et relata*. Riga, 1938, s. 269–275.
253. JABLONSKIS, Konstantinas [pareng.] (1939). Archyvinės smulkmenos. [Atsp. iš: *Praeitis*, III tomas. Vilnius, 1992, p. 213–220).
254. JABLONSKIS, Konstantinas (1941). *Lietuviški žodžiai senosios Lietuvos raštinių kalboje. I dalis. Tekstai*. Kaunas: Lietuvos istorijos draugija Kaune, 1941, XV + 376 p.
255. JABLONSKIS, Konstantinas [pareng.] (1959). *Lietuvos valstiečių ir miestelėnų ginčai su dvarų valdytojais: XVI–XVII amžiai. D. I.* (sudarė K. Jablonskis). Vilnius: Polit. ir moksl. lit. I-kla, 1959, 367 p.
256. JABLONSKIS, Konstantinas [pareng.] [К. И. Яблонский] (1960). *Статут Великого Княжества Литовского 1529 года* (под редакцией К. И. Яблонского). Минск: Изд-во акад. наук БССР, 1960, 253 с.
257. JABLONSKIS, Konstantinas [pareng.] (1962). *Lietuvos inventoriai XVII a. = Инвентарю Литвы XVII в.: документų rinkinys* (sudarė K. Jablonskis ir M. Jučas). Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1962, 463 p.
258. JABLONSKIS, Konstantinas (1973). *Lietuvių kultūra ir jos veikėjai*. Sud. Vytautas Merkys, redagavo Juozas Jurginis]. Vilnius: Mintis, 1973, 423 p.
259. JABLONSKIS, Konstantinas (1979). *Istorija ir jos šaltiniai*. [Sud. ir spaudai paruošė Vytautas Merkys, įvado aut. Juozas Jurginis, p. 3–14]. Vilnius: Mokslas, 1979, 326 p.
260. JAKŠTAS, Juozas (1924). Kanto moralė (200 metų Kanto sukaktuvėms paminėti). In *Kultūra*, 1924, nr. 5, gegužės mėn., p. 185–190.
261. JAKŠTAS, Juozas (1930a). Didžiausias Vytauto politikos tikslas. In *Lietuvos aidas*, 1930, nr. 93 (874), balandžio 25 d., p. 3–4.
262. JAKŠTAS, Juozas (1930b). (Rec.). [St. Zajączkowski. *Studja nad dziejami Żmudzi w XIII wieku*. Lwów, 1925]. In *Vairas*, 1930, nr. 4 (7), balandžio mėn., p. 90–92.
263. JAKŠTAS, Juozas (1931a) (Rec.). [St. Zajączkowski. *Dzieje Litwy Pogańskiej do 1386 r.* Lwów, 1930, 72 p. 8°]. In *Vairas*, 1931, nr. 9, rugsėjo mėn., p. 153.
264. JAKŠTAS, Juozas (1931b). Prie Vytauto charakteristikos. Paskaita, skaityta iškilmingame lietuvių Berlyno studentų posėdį, įvykusiame 1930 – Vytauto Didžiojo – metų lapkričio mėn. 29 d. In *Vairas*, 1931, nr. 4, p. 414–422.
265. JAKŠTAS, Juozas (1932a). (Rec.). Viduramžių dvasios vaizdas [Alois Dempf, *Sacrum imperium, Geschichts- und Staatsphilosophie des Mittelalters und der politischen Renaissance*. München u. Berlin, 1929]. In *Vairas*, 1932, nr. 2, vasaris, p. 239–246.

266. JAKŠTAS, Juozas (1932b). Prof. J. Yčui mirus. In *Vairas*, 1932, nr. 2, vasaris, p. 257–258.
267. JAKŠTAS, Juozas (1932c). Vokiečių ordinas ir Lietuva (Ordino įsikūrimo Prūsiose 700 m. sukaktuvių proga). In *Vairas*, 1932, nr. 4, balandis, p. 553–556.
268. JAKŠTAS, Juozas (1932d). (Rec.). Mindaugas ir ordinas [Prof. dr. J. Totoraitis. Mindaugas, Lietuvos karalius. Marijampolė, 1932 m.]. In *Vairas*, 1932, nr. 5, gegužė, p. 88–90.
269. JAKŠTAS, Juozas (1932e). Istorijos mokslas ir gyvenimas. In *Vairas*, 1932, nr. 10, spalio mėn., p. 84–88.
270. JAKŠTAS, Juozas (1934a). Iš viduramžių į renesansą. In *Židinys*, 1934, nr. 4 (112), balandžio mėn., p. 337–350.
271. JAKŠTAS, Juozas (1934b). Istorijos mokymo kryptis vokiečių mokyklose. In *Tautos mokykla*, 1934, nr. 8, balandžio 15 d., p. 152–153.
272. JAKŠTAS, Juozas (1934c). Vertybės istorijoje. In *Vairas*, 1934, nr. 7, liepos mėn., p. 257–266.
273. JAKŠTAS, Juozas (1935a). Vokiečių ordinas ir Lietuva Vytenio ir Gedimino metu. *Senovė*, 1935, t. 1, p. 125–157 (I–II skyriai).
274. JAKŠTAS, Juozas (1935b). Viduramžių pradžios problema. In *Židinys*, 1935, nr. 3 (123), kovo mėn., p. 296–306.
275. JAKŠTAS, Juozas (1936). Vokiečių ordinas ir Lietuva Vytenio ir Gedimino metu. In *Senovė*, 1936, t. 2, p. 3–59 (III–V skyriai).
276. JAKŠTAS, Juozas (1937a). *Vakarų krikščionių mintys apie Romos imperiją iki V amžiaus: istorinė-literatūrinė studija. Disertacija Vytauto Didžiojo Universiteto Humanitarinių Mokslų fakulteto daktaro laipsniui įgyti*. Kaunas: b. l., 1937, 315 p.
277. JAKŠTAS, Juozas (1937b). Vakarų krikščionių mintys apie Romos imperiją iki V amžiaus. In *Senovė*, 1937, t. 3, p. 9–311.
278. JAKŠTAS, Juozas (1937c). Lietuvos sričių istorija. Sričių bei apylinkių istorijos padėtų nuodugniau pažinti bendrą Lietuvos praeitį. In *Lietuvos aidas*, 1937, nr. 135 (3350), kovo 25 d., p. 15.
279. JAKŠTAS, Juozas (1937d). Romėniškas krikščioniškas imperializmas ir lietuvių krikštas. Nuo Lietuvos krikšto praėjo 550 m. In *Lietuvos aidas*, 1937, nr. 199 (3414), gegužės 5 d., p. 2.
280. JAKŠTAS, Juozas (1937e). Religiniai Europos kultūros pagrindai (atsiliepimas apie Christopher Henry Dawson (1889–1970) darbą „Progress and Religion: An Historical Inquiry“ (1929). In *Vairas*, 1937, nr. 6, birželio mėn., p. 172–179.
281. JAKŠTAS, Juozas (1937f). Baltija ir aisčiai 9–12 amžiuje. In *Mokslo dienos*, 1937, nr. 6–7, p. 403–409.
282. JAKŠTAS, Juozas (1938a). Aukštaičiai – senosios Lietuvos centras. In *Mokslo dienos*, 1938, nr. 5–6, p. 271–276.
283. JAKŠTAS, Juozas (1938b). (Rec.). [K. A. Steponaitis. *Mindaugas ir Vakarai. Vokiečių militarinių ordinų veikla ir Mindaugo santykiai su Roma*. Kaunas, 1937 m.]. In *Vairas*, 1938, nr. 2, sausio 31 d., p. 108–111.
284. JAKŠTAS, Juozas (1938c). (Rec.). [Chr. Dawson. *The Making of Europe. An Introduction to the History of European Unitis*. London, 1936]. In *Vairas*, 1938, nr. 2, sausio 31 d., p. 124–127.
285. JAKŠTAS, Juozas (1938d). (Rec.). [M. Andziulytė-Ruginienė. *Žemaičių christianizacijos pradžia*. Kaunas, 1937 metai]. In *Vairas*, 1938, nr. 5, kovo 15 d., p. 317–319.
286. JAKŠTAS, Juozas (1939). Istorijos mokymo tikslai. In *Židinys*, 1939, nr. 1, sausio mėn., p. 71–80.

287. JAKŠTAS, Juozas (1940). Naujaisi Gedimino dinastijos kilmės tyrinėjimai. Kaunas, 28 p. (Atsp. iš: *Lietuvos praeitis*, t. 1 (sąs. 1), p. 29–56, Kaunas, 1940).
288. JAKŠTAS, Juozas (1953). Benedetto Croce. In *Aidai*, 1953, nr. 7 (63), rugsėjo mėn., p. 294–300.
289. JAKŠTAS, Juozas (1954a). Pastabos prie P. Maldeikio str. „Dviejų kultūrų sankryžoje“, nr. 9, 1953. In *Aidai*, 1954, nr. 1, sausio mėn., p. 46–47.
290. JAKŠTAS, Juozas (1954b). Tarp senovės ir viduramžių. In *Aidai*, 1954, nr. 8, spalio mėn., p. 366–371.
291. JAKŠTAS, Juozas (1965). Simonas Daukantas – pirmas tautinis Lietuvos istorikas. In *Tautos praeitis*, 1965, t. 2, kn. 2, p. 3–18.
292. JAKŠTAS, Juozas (1968). Teilhard de Chardin istorinis monizmas. In *Aidai*, 1968, nr. 5, gegužė, p. 202–206.
293. JAKŠTAS, Juozas (1971a). *Lietuvos istorikų darbai Vakarų pasaulyje. Lituanistikos instituto 1971 metų suvažiavimo darbai. Proceedings of the Institute of Lithuanian Studies*, 1971. Spaudai paruošė – Edited by Thomas Remeikis, St. Joseph's College (East Chicago, Ind.). Chicago, Ill.: Lituanistikos Institutas, 1971, p. 262–270.
294. JAKŠTAS, Juozas (1971b). Prie Lietuvos karalių bylos. In *Aidai*, 1971, nr. 2, vasaris, p. 59–62.
295. JAKŠTAS, Juozas (1971c). Lietuvos aušrinė istoriografija pagal Maironį ir Pietarį. In *Aidai*, 1971, nr. 7, rugsėjis, p. 305–307.
296. JAKŠTAS, Juozas (1973). Mažosios Lietuvos sienų painiavoje. M. Lietuva lietuvių tautiniame atbudime. In *Dirva*, 1973, nr. 35, p. 5–6.
297. JAKŠTAS, Juozas (1974). Lietuvos aušrinė istoriografija. In *Lietuvių katalikų mokslo akademijos Suvažiavimo darbai*, VIII. Roma, 1974, p. 221–238.
298. JAKŠTAS, Juozas (1977a). Leonas Karsavinas istorikas-filosofas ir „Europos kultūros istorijos“ autorius. In *Lietuvių tautos praeitis*. Istorijos ir gretimųjų sričių neperiodinis leidinys, 1977, t. IV, kn. I (13), p. 53–71.
299. JAKŠTAS, Juozas (1977b). (Rec.). Didžiausia Lietuvos istorijos monografija. [Konstantinas Avižonis. *Rinkiniai raštai I: Bajorai valstybiniame Lietuvos gyvenime Vazų laikais*. Roma, Lietuvių Katalikų mokslo akademija, 1975]. In *Lietuvių tautos praeitis*. Istorijos ir gretimųjų sričių neperiodinis leidinys, t. IV, kn. 1 (13). Chicago: Lietuvių istorijos draugija, 1977, p. 149–156.
300. JAKŠTAS, Juozas (1978a). Voldemaras mokslininkas ir politikas savuose raštuose [atsiliepimas apie knygą: Profesorius Augustinas Voldemaras. *Raštai. 90 metų sukakčiai paminėti*. Redagavo Morkus Šimkus. Išleido Lietuvos Atgimimo sąjūdis 1973. Spausdino M. Morkūno spaustuvė, Chicago]. In *Lietuvių tautos praeitis*. Istorijos ir gretimųjų sričių neperiodinis leidinys. Red. J. Jakštas. T. IV, kn. 2 (14). Chicago: Lietuvių istorijos draugija, 1978, p. 141–156.
301. JAKŠTAS, Juozas (1978b). Didžiulė monografija apie vyskupą Valančių [apie G. Valančiaus studiją „Žemaičių Didysis“]. In *Tėviškės žiburiai*, 1978, rugpjūčio 31, rugsėjo 7 d.
302. JAKŠTAS, Juozas (1981). Naują monografijos „Kęstutis“ laidą palydint. In *Lietuvių tautos praeitis*, t. V., kn. 1 (17). Red. J. Jakštas. Chicago, 1981, p. 5–8.
303. JAKŠTAS, Juozas (1983a). Istorizmas ir Maceina. In *Aidai*, 1983, nr. 5, rugsėjis–spalis, p. 289–293.
304. JANKUS, Martynas (1897). *Lietuwninku bei Lietuvow nusidawimai*. Bitėnai, 1897, IV + 108 p.
305. JANULAITIS, Augustinas [Žmogus] (1901). *Baudžiava Lietuvoje*. Parašė [vertė] Žmogus [Augustinas Janulaitis]. [Aut. nurodytas p. 3]. Chicago, Ill.: spauda „Lietuvos“, 1901, 76 p. (Tėvynės mylėtojų draugystės knygos nr. 6). [Versta iš:

- Beiträge zu Litauens Wirtschaftsgeschichte. Inaugural-Dissertation: zur Erlangung der Doktorwürde der hohen staatswirtschaftlichen Fakultät der Kgl. Bayr. Ludwig-Maximilians-Universität zu München.* Vorgelegt von Eugen von Römer. München: Kgl. Hofbuchdruckerei Kastner & Lossen, 1897, IV, 188, p. [Tiražas 4 500 egz.].
306. JANULAITIS, Augustinas [A. J. Daubaras] (1902). *Adomas Mickevyčia (1798–1855): jo gyvenimas, raštai ir darbai.* Plymouth (Pa): spauda ir kaštai „Vienybės Lietuvininkų“, 1902 40 p. (spausdinta *Vienybėje lietuvininkų* 1902 m.).
307. JANULAITIS, Augustinas [Milda] (1903). Kur lietuvių senovėje gyventa? Patriotiškai vistariškai-arkeologiškas ištyrinėjimas. Parašė N. N., D. M. (t. y. D-ras baltosios ir juodosios magijos), prof. nesančio universiteto, sąnarys busenčios lietuviškos akademijos ant Marso ir Mėnesio ir t. t. ir t. t. In *Bitėnai: kaštais Lietuviškos etymologiškos giltinės draugystės.* Bitėnai: M. Jankaus sp., 1903, 31 p.
308. JANULAITIS, Augustinas [Dr. Genėjas] (1907). *Kur lietuvių senovėje gyventa ir kur bei kokių jų dabar esama? Patrijotiškas vistariškai-filologiškas tyrinėjimas. Parašė Dr. Genėjas, profesorius nesančio universiteto, narys busenčios lietuvių akademijos ant Marso, Mėnesio, ir t. t. ir t. t.* Antras, beveik visai naujai parašytas spaudimas. Bitėnai: „Giltinės“ izdas, 1907 (Bitėnai: spauda M. Jankaus) VII, 87 p.
309. JANULAITIS, Augustinas (1908a). K. Marks. Jo gyvenimas, raštai ir darbai, su paveikslu: (1818–1883). Tilžė: O. v. Mauderodės sp., 1908, 31 p. (Spindulys nr. 7). (2 leid. – 2-oji, patais. laida. Liet. socialistų s-ga, 1918 (Philadelphia, Pa.: Kova) 47 p., (Serija: Liet. socialistų sąjungos leidinys).
310. JANULAITIS, Augustinas (1908b). (Rec.). [„Lietuvių Tauta“, kn. II]. In *Vilniaus žinios*, 1908, nr. 268, p. 2, nr. 269, p. 3.
311. JANULAITIS, Augustinas (1910a). *Kun. Liudvikas Adomas Jucevičius, Lietuvos rašytojas (1813–1846). Trumpas aprašymas jo gyvenimo ir veikimo.* Vilnius: M. Kuktos sp., 1910, 40 p. (Atsp. iš: *Lietuvos žinių*, 1910, nr. 48–54). [Tiražas 1 000 egz.].
312. JANULAITIS, Augustinas (1910b). *Valstiečiai ir 1831 m. revoliucija Lietuvoje:* (iš Šiaulių ekonomijos archyvo). Vilnius: M. Kuktos sp., 1910, 29 p. (Atsp. iš: *Lietuvių tauta*, 1910, t. 1, kn. 4, p. 469–494).
313. JANULAITIS, Augustinas (1910c). Valstiečių sukilimas XVIII amžiuje Lietuvoje. Iš Šiaulių ekonomijos archyvo. Vilnius: „Vilniaus“ sp., 1910, 35 p. (Atsp. iš: *Visuomenės*, 1910 m., nr. 7/8, p. 225–256).
314. JANULAITIS, Augustinas (1910d). Klaida ar melas? (Apie L. Pelėdos apysaką „Klaida“). In *Visuomenė*, 1910, nr. 3, p. 107–112.
315. JANULAITIS, Augustinas (1913). *Simanas Daukantas. Jo gyvenimas, darbai ir vargai (1793–1864).* Vilnius: M. Kuktos sp., 1913, 47 p. (Atsp. iš: *Lietuvių tautos*, 1913, t. 2, kn. 2).
316. JANULAITIS, Augustinas (1916). Lietuvos visuomenės ir teisės istorija (sekdamas Stanislovą Kutrzebą parašė Augustinas Janulaitis). Vilnius: Liet. mokslo d-ja, 1916 (Bajevskio sp.), 218 p. (2 leid. – Švietimo ministerijos Knygų leidimo komisijos leidinys, „Švyturio“ b-vė, Tilžė: O. v. Mauderodės sp., 1920, 218 p.).
317. JANULAITIS, Augustinas (1920). Mikalojus Akelaitis (Lietuvių rašytojas 1829–1887). In *Švietimo darbas*, 1920, nr. 11, p. 46–59.
318. JANULAITIS, Augustinas (1921a). *1863–1864 m. sukilimas Lietuvoje.* Kaunas: Krašto apsaugos ministerijos literatūros skyrius, 1921 (Lietuvos Valstybės sp.), 44 p. (Atsp. iš: *Mūsų žinyno*), (2 leid. – Vilnius, 1990).
319. JANULAITIS, Augustinas [A. Janulajtis] (1921b). *Chłopi litewscy w roku 1831.* (Z archiwum Ekonomji Szawelskiej). Wilno: Dzwonu Litwy, 1921, 52 p.

320. JANULAITIS, Augustinas [A. Janulajtis] (1921c). *Powstanie włościan szawelskich w roku 1769, Tłumaczenie z litewskiego*. Wilno: „Žaibas“, 1921, 48 p.
321. JANULAITIS, Augustinas (1921d). Prie Mikalojaus Akelaičio Biografijos (žr. Š. D. 1920, nr. 11–12). In *Švietimo darbas*, 1921, nr. 7–8, liepos–rugpjūčio mėn., p. 122–123.
322. JANULAITIS, Augustinas (1923a). *Žydai Lietuvoje. Bruožai iš Lietuvos visuomenės istorijos XIV–XIX amž.* Kaunas: išleido A. Janulaitis [Valstybės spaustuvė], 1923, 175 p. (Atsp. iš: *Švietimo darbo*, 1921, nr. 7/8, 9/10, 11/12; 1922, nr. 1/2, 7, 8, 9).
323. JANULAITIS, Augustinas (1923b). *Kunigai ir 1831 m. revoliucija Lietuvoje. Istorijos tyrinėjimas*. Kaunas: aut. leid., 1923, 64 p. (Atsp. iš: *Mūsų žinyno*, 1922, nr. 3, p. 592–615, nr. 4, p. 93–125).
324. JANULAITIS, Augustinas [Augustyn Janulajtis] (1923c). *Powstanie w Litwie 1863–1864 r. Tłumaczenie z litewskiego*. Wilno: Ziemi Ojczystej, 1923 (W.: Motus), 109 p.
325. JANULAITIS, Augustinas; JONYNAS, Ignas (1924a). Lietuvos draugija Tautų Sąjungai remti Klaipėdos klausimu: [Kreipimasis į analogiškas užsienio draugijas]. In *Lietuva*, 1924, nr. 51 (1462), kovo 1 d., p. 2.
326. JANULAITIS, Augustinas (1924b). Teisės istorijos reikšmė. In *Teisė*, 1924, nr. 6, gegužė–gruodis, p. 33–45.
327. JANULAITIS, Augustinas (1924c). Pusinteligenciai eksportui. In *Tautos Vairas*, 1924, nr. 13, birželio 5 d., p. 6–8.
328. JANULAITIS, A. (1925). Lietuvos istorijos programa ir raštija. In *Kardas*, 1925, nr. 18, spalio 1 d., p. 7–9.
329. JANULAITIS, Augustinas (1926). *Lietuvos teisės istorijai programa*. Kaunas: L.U. studentų technikų draugija, 1926 (Kaunas: Švyturys), 16 p. (L.U. Studentų technikų draugijos spaudinys).
330. JANULAITIS, Augustinas (1927). Vyriausiasis Lietuvos Tribunolas XVI–XVIII amž.: jo atsiradimas, veikimas ir reikšmė Lietuvos gyvenime. In *Lietuvos universiteto Teisių fakulteto darbai*, 1927, t. 2, kn. 4. 171 p. [priedai p. 105–157].
331. JANULAITIS, Augustinas (1927). Imperijos rūmų teismas (Reichskammergericht). (1495–1806 m.). Teisės istorijos piešinys. In *Lietuvos universiteto Teisių fakulteto darbai*, 1927, t. 3, kn. 2. K.: Valst. sp., 83 p.
332. JANULAITIS, Augustinas (1927/1929). *Lietuvos istorija*. 4 D. Rankraščio teisėmis (prof. A. Janulaičio paskaitos, skaitytos LU 1928–1929 m.). Kaunas: VDU Teisių fakultetas, 1927–1929 (L.U. studentų humanitarų draugijos Spaudos komisijos leidinys), 83 + 96 + 117 + 147 p.
333. JANULAITIS, Augustinas (1928). Enėjas Silvius Piccolomini bei Jeronimas Pragiškis ir jų žinios apie Lietuvą XIV/XV amž. Istorijos-kritikos piešinys. In *Humanitarinių mokslų fakulteto Raštai*, kn. 3, sąs. 5. (Kaunas: „Spindulio“ b-vė) 1928, 63 p.
334. JANULAITIS, Augustinas (1928). Užnemunė po Prūsais (1795–1807). Istorinis teisės ir politikos tyrinėjimas. In *Lietuvos universiteto Teisių fakulteto darbai*, 1928, t. 4, kn. 1. Kaunas: Valst. sp., X, 404 p.
335. JANULAITIS, Augustinas (1929). Baudžiamųjų panaikinimo sumanymai Lietuvoje (1817–1819 m.). Lapas iš socialės Lietuvos istorijos. In *Lietuvos universiteto Teisių fakulteto darbai*, 1929, t. 5, kn. 4. Kaunas: Valst. sp., 112 p.
336. JANULAITIS, Augustinas (1930). *Juodieji broliai Kražiuose (1823)*. Kaunas: „Varpo“ spaustuvė, 1930, 92 p. (Atsp. iš: *Praeities*, t. 1). [prieduose – draugijos tardymo medžiaga, p. 79–92].

337. JANULAITIS, Augustinas (1930). Kęstutis Marienburgo pilyje ir jo pabėgimas iš ten (1361 m.). In *Praeitis*, I tomas, 1930, p. 64–93.
338. JANULAITIS, Augustinas (1930). Napoleono Teisynas. Jo atsiradimas ir veikimas Prancūzijoje, išsiplėtimas svetur, o ypatingai Lietuvos Užnemunėje. In *Teisių fakulteto darbai*, t. 5, kn. 6. Kaunas: Valst. sp., 1930, VIII, 204 p.
339. JANULAITIS, Augustinas (1930). „Praeities“ uždaviniai. In *Praeitis*. I tomas. Red. Augustinas Janulaitis. Kaunas: Lietuvos Istorijos Draugija, 1930, p. III–IV.
340. JANULAITIS, Augustinas (1930). Svetimosios ar savosios mokyklos? In *Lietuvos aidas*, 1930, nr. 268 (1049), lapkričio 24 d., p. 4.
341. JANULAITIS, Augustinas (1931). *Kiprijonas Juozas Zabitis-Nezabitauskas. Žemaičių rašytojas ir politikos veikėjas 1778–1837. I. Gyvenimas. II. Eiliavimas Lietuviškai-Žemaitiškai*. Padidintas ir pataisytas atmušimas iš „Tautos ir žodžio“ 5–6 t. Kaunas: aut. leid. („Spindulio“ AB sp.), 1931, IV, 136 p. (Atsp. iš: *Tauta ir žodis*, t. 5–6). [Tiražas 300 egz.].
342. JANULAITIS, Augustinas (1932). Ignas Danilavičius Lietuvos bei jos teisės istorikas. D. 1. Danilavičiaus gyvenimas ir darbai. In *VDU Teisių fakulteto darbai*, t. 6, kn. 15. Kaunas, 1932, 231 p.
343. JANULAITIS, Augustinas (1932). *Žemaičiai ir bažnytinis seimas Konstancijoje (1414–1418 m.)*. Kaunas: „Varpo“ AB sp., 1932, 64 p. (Atsp. iš: *Praeities*, t. 2). [Tiražas 100 egz.].
344. JANULAITIS, Augustinas [A. J.] (1933). [Nekrologai] Antanas Alekna (1872. XII.–1930. VI. 12). In *Praeitis*, II tomas, 1933, p. 440–441.
345. JANULAITIS, Augustinas (1933). (Rec.). [Forstreuter Kurt. *Die Memel als Handelsstrasse Preussens nach Osten*. 1931. Königsberg. Gräfe u. Unzer.]. In *Praeitis*, t. II, 1933, p. 464–467.
346. JANULAITIS, Augustinas (1936). Lietuvos bajorai ir jų seimeliai XIX amž. (1795–1863). In *VDU Teisių fakulteto darbai*, t. 8, kn. 2. K., 1936, XVIII + 629.
347. JANULAITIS, Augustinas (1969). *Mikalojus Akelaitis*. Vilnius: Mintis, 1969, 95 p. (Acta historica Lituania).
348. JANULAITIS, Augustinas (1989). *Praeitis ir jos tyrimo rūpesčiai* (sudarė ir paaiškinimus parašė Sigita Jegelevičius; įvado (*Augustino Janulaičio palikimas*, p. 5–22) autorius Juozas Jurginis). Vilnius: Mokslas, 1989, p. 467 (Lietuvos mokslo paminklai).
349. JANULAITIS, Augustinas (1998, orig. 1938/1940?). *Lietuvos didysis kunigaikštis Kęstutis*. Vilnius: Kardas, 1998, 367 p.
350. JANUŠYTĖ, Liūnė. Kur skirti pasimatymus. In *Akademikas*, 1936, nr. 18, p. 368–369.
351. *Jogaila*. Parašė J. Jakštas, Z. Ivinskis, S. Sužiedėlis et al. Red. A. Šapoka. Kaunas: Švietimo min. Knygų leidimo komisija, 1935, 333 p.
352. **JONYNAS, Ignas** [Ignotas Dzūkas] (1905). Dėl ko mūsų inteligentai lenkias kaimo? In *Vilniaus žinios*, 1905, nr. 19, sausio 22 (vasario 3 d.), p. 1.
353. JONYNAS, Ignas [J. Atesys] (1923). Gegužės 3 diena. In *Lietuva*, 1923, nr. 97, gegužės 3 d., p. 1.
354. JONYNAS, Ignas (1924). *Question de Vilna*. Kaunas: Raidės sp., 1924, 16 p. [Kn. aut. nenurodytas, žr. Jonynas, Ig. (1984), p. 291].
355. JONYNAS, Ignas (1928). Keli bruožai iš Lietuvos istorijos po Liublino unijos. In: *Ir eikim Lietuvos keliu...: trumpos paskaitos iš Lietuvos istorijos. Vyr. k-to nepriklausomybės atgijimo 10 m. sukaktuvėms ruošti leidinys*. Kaunas: Valstybės sp., 1928, p. 21–33 (78 p.).

356. JONYNAS, Ignas (1928/1929). *Lietuvių tautos istorija. Doc. I. Jonyno paskaitų [1927–1929 m.] užrašai*. 3 d. (Rankraščio teisėmis). Kaunas: Studentų humanitarų draugijos Spaudos komisija, 1928–1929, 187 + 68 + 148 p. (Išsp. rotatoriumi). [1 d. – *Doc. I. Jonyno paskaitų, skaitytų 1927 m. rudens semestre, užrašai*. SHD Spaudos komisijos leid. nr. 32 (1928), 187 p.; 2 d. – *Doc. I. Jonyno paskaitos, skaitytos 1928 m. rudens semestre*. SHD Spaudos komisijos leid. nr. 35 (1929), 68 p.; 3 d. – *Doc. I. Jonyno paskaitos, skaitytos 1929 m. pavasario semestre*. SHD Spaudos komisijos leid. nr. 39 (1929), 148 p.].
357. JONYNAS, Ignas (1929a). Lietuvos istorija [nuo ikivalstybinių laikų iki XVI a. pabaigos: svarbiausios literatūros sąrašas]. Sudarė Ignas Jonynas. In KARSAVINAS, L. *Istorijos teorija*. Kaunas, 1929, p. 80–83.
358. JONYNAS, Ignas (1929b). Lietuvos istorija [trumpa apžvalga]. In *Mūsų kalendorius 1930 metams*. Kaunas: Lietuvos Šaulių s-ga, 1929, p. 88–102 (180 p.).
359. JONYNAS, Ignas (1929c). Vilniaus klausimas. In *Mūsų kalendorius 1930 metams*. Kaunas: Lietuvos Šaulių s-ga, 1929, p. 80–88 (180 p.).
360. JONYNAS, Ignas (1929d). Prof. Roberto Vipperio 70 metų sukaktuvės. In *Lietuvos aidas*, 1929, nr. 160, liepos 18 d., p. 2.
361. JONYNAS, Ignas (1929e). Didysis kunigaikštis Vytautas. (Keli chronologijos duomenys). In *Lietuvos aidas*, 1929, nr. 271 (755), lapkričio 27 d., p. 2.
362. JONYNAS, Ignas (1929f). Lietuvių draugija SSSR tautų kultūrai pažinti. In *Lietuvos aidas*, 1929, nr. 294, gruodžio 27 d., p. 6.
363. JONYNAS, Ignas (1930a). *Pirmasis Lietuvos statutas: 400 metų sukaktuvių proga*. Kaunas: s. n., 1930, 15 p. (Atsp. iš: *Vairas*, 1930, nr. 2 (5), vasaris, p. 385–397). [Tiražas 100 egz.].
364. JONYNAS, Ignas (1930b). Vytauto ženklas. In *Vairas*, 1930, nr. 3, kovas, p. 497–507; nr. 4, balandis, p. 24–34; nr. 5, gegužė, p. 128–135; nr. 6, birželis, p. 206–221.
365. JONYNAS, Ignas (1930c). Vytauto apšaukimas Lietuvos karaliumi. In *Vairas*, 1930, nr. 11, lapkričio mėn., p. 123–142.
366. JONYNAS, Ignas (1931a). (Rec.). [Jn. Norkus. *Vytautas, Didysis Lietuvos kunigaikštis. Istorijos skaitymai. Jo mirčiai, sukakus 500 metų, paminėti. 1430–1930*. „Spaudos Fondo“ leidinys. Kaunas, 1930 – Vytauto Didžiojo – metai. 56 p.]. In *Vairas*, 1931, nr. 2, vasario mėn., p. 254–256.
367. JONYNAS, Ignas (1931b). (Rec.). [*J. Vytautas Vilniuje. Dvylikos metų Lietuvos nepriklausomybės sukaktuvėms paminėti*. Šaulių Sąjungos leidinys. Kaunas. 1930 – Vytauto Didžiojo – metai, vasario 16 d. 31 p.]. In *Vairas*, 1931, nr. 2, vasario mėn., p. 256–259.
368. JONYNAS, Ignas (1931c). (Rec.). [*Vytauto Didžiojo darbai katalikų bažnyčiai Lietuvoje*. Parašė Z. I. Katalikų Veikimo Centro leidinys. Kaunas, 1930 – Vytauto Didžiojo – metai, 26 p.]. In *Vairas*, 1931, nr. 2, vasario mėn., p. 259–260.
369. JONYNAS, Ignas. (1931d). (Rec.). [P. Vieštautas. *Vytautas Didysis, Lietuvos didis kunigaikštis, Čekijos karalius, Lenkijos Karūnos Globėjas, Rygos Arkivyskupijos Protektorius, Rusų žemių valdovas*. Vilnius. 1930, p. 20]. In *Vairas*, 1931, nr. 2, vasario mėn., p. 260–262.
370. JONYNAS, Ignas (1932a). *Vytauto šeimyna*. Kaunas: s. n., 1932, 64 p. (Atsp. iš: *Praeitis*, t. 2, 1933, p. 183–244; tiražas 100 egz.). [Kartota: V.: Techlab, 1991, 64 p.].
371. JONYNAS, Ignas (1932b). Didysis Lietuvos kunigaikštis Kęstutis. In: *Didžiojo Lietuvos kunigaikščio Kęstučio 550 metų sukaktuvėms paminėti* [straipsnių rinkinys]. Kaunas: Lietuvos Šaulių s-ga, 1932, p. 3–29 (80 p.) [Kartota: fotogr. leid. V.: Veja, 1991, 80 p.].

372. JONYNAS, Ignas (1932c). A. a. profesorius Jonas Yčas. In *Vairas*, 1932, nr. 2, vasario mėn., p. 251–257. [Taip pat: A. a. profesorius Jonas Yčas. In *Lietuvos aidas*, 1931, nr. 289 (1367), gruodžio 19 d., p. 2–3; Jonas Yčas (1880.VII. 21–1931. XII. 17). In *Praeitis*, II t., 1933, p. 437–440]. [Kartota: *Mūsų sparnai*. Lietuvos evangelikų reformatų žurnalas, 1966, nr. 21, gruodis, p. 35–39.].
373. JONYNAS, Ignas [I. J.] (1932d). Susimąstykite! Vienos knygos pasirodymo proga. In *Lietuvos aidas*, 1932, nr. 104, gegužės 10 d., p. 3–5. [Apie V. Šilkarskio knygą „Solowjews Philosophie der All-Einheit“ (K., 1932) ir VDU Humanitarinių mokslų fakto leidybinę politiką].
374. JONYNAS, Ignas (1932e). Kęstutis ir jo laikai. In *Trinitas*, 1932, nr. 39, p. 767–768; nr. 40, p. 791–792; nr. 42, p. 830–831; nr. 43, p. 851–852; nr. 44, p. 871; nr. 45, p. 891–892; nr. 46, p. 911–912; nr. 47, p. 930–932; nr. 48, p. 950–952; nr. 49, p. 970–972; nr. 50, p. 991–992; nr. 51, p. 1011–1012; nr. 52, p. 1032–1035. [rugsėjo 22 d.–gruodžio 22 d].
375. JONYNAS, Ignas (1932f). Kęstutis: 550 metų mirties sukaktuvių proga. In *Lietuvos aidas*, 1932, nr. 217; nr. 218–219; nr. 223; nr. 226–227; nr. 232–234; nr. 238–241; nr. 244 [rugsėjo 24 d.–spalio 26 d.].
376. JONYNAS, Ignas (1933a). *Antanas Prochaska (1852–1930). Jo istorinių darbų apibūdinimas*. K., 1933, 18 p. (Atsp. iš: *Praeitis*, t. II, 1933, p. 441–459 [su žymesne A. Prochaskos darbų bibliografija, p. 456–459]).
377. JONYNAS, Ignas (1933b). *Klaipėda, 1923 I. 15–1933 I. 15: medžiaga paskaitoms Klaipėdos atvadavimo dešimtmečio sukaktuves minint*. Kaunas: Lietuvos Šaulių s-ga, 1933, 23 p. [Tiražas 2 000 egz.].
378. JONYNAS, Ignas (1933c). Iš Mažosios Lietuvos istorijos. In: *Vasario 16-ji: Lietuvos nepriklausomybės 15-kos metų sukaktuvėms paminėti*. Red. Vincas Daudzvardas. Kaunas: Lietuvos Šaulių s-ga, 1933 (V. Atkočiūno sp.), p. 69–109 (158 p.).
379. JONYNAS, Ignas (1933d). A. a. prof. M. Liubavskis. Jo gyvenimas ir darbai. In *Vairas*, 1933, nr. 10, spalio mėn., p. 236–246. [Taip pat: Motiejus Liubavskis. *Lietuvos studentas*, 1932, nr. 3, p. 5].
380. JONYNAS, Ignas (1934a). Jogaila – didysis Lietuvos kunigaikštis ir Lenkijos karalius, 1434–1934. In *Židinys*, 1934, nr. 8/9, rugpjūčio–rugsėjo mėn., p. 135–147.
381. JONYNAS, Ignas (1934b). Jogaila. Pirmieji Jogailos politiniai žingsniai. In *Židinys*, 1934, nr. 10, spalio mėn., p. 257–269.
382. JONYNAS, Ignas (1935a). Jogaila. 1382 metų tragedija Lietuvoje. In *Židinys*, 1935, nr. 5/6, gegužės–birželio mėn., p. 522–529; nr. 7, liepos mėn., p. 59–68.
383. JONYNAS, Ignas (1935b). Jogaila. 1382 m. tragedijos epilogas. In *Židinys*, 1935, nr. 10, spalio mėn., p. 303–315.
384. JONYNAS, Ignas (1936a). Jogaila. Krėvos akto genezės. In *Židinys*, 1936, nr. 2, vasario mėn., 175–181; nr. 3, kovo mėn., p. 293–305.
385. JONYNAS, Ignas (1936b). Kautynės netoli Saulės. In *Lietuvos aidas*, 1936, nr. 442; nr. 444; nr. 446; nr. 448; nr. 450; nr. 452 [rugsėjo 26 d.–spalio 2 d.].
386. JONYNAS, Ignas (1936c). Tartu universitete. In *Lietuvos aidas*, 1936, nr. 572, gruodžio 12 d., p. 6.
387. JONYNAS, Ignas (1938a). *Les peuplades lithuaniennes jusqu'au XIV siècle*. Rīgā, 1938, 16 p. (Atsp. iš: *Conventus Primus Historicorum Balticorum. Acta et relata*. Riga, 16–20 VIII 1937, 1938, p. 46–61).
388. JONYNAS, Ignas (1938b). Die Geschichte Litauens. Erster Teil: [Bis zum Union mit Polen 1569]. In *Litauens Werden und Schaffen*. Ed. Steps Vykintas. Hrsg.

- vom Obersten Komitee zur Feier des 20 jährigen Jubiläums Litauens. Kaunas: Pribačis, 1938, S. 31–95.
389. JONYNAS, Ignas (1939). Lietuvių gentys iki XIV amžiaus. In *Naujoji Romuva*, 1939, nr. 17, balandžio 30 d., p. 361–368 [žr. JONYNAS, I. (1938a)].
390. JONYNAS, Ignas (1954). Lietuvos istoriografija. In JONYNAS, Ig. *Istorijos baruose*. Vilnius: Mokslas, 1984, p. 99–189. [trumpintas, bendraautorių koreguotas variantas spausdintas: *Историография Литвы*. Кн.: Очерки истории исторической науки в СССР. Под. ред. М. Н. Тихомирова и др. Т. 1–3. Москва, 1955–1963; iš rankraščio ir mašinraščio lapų atkurtas, 1954 m. pavasarį baigto straipsnio variantas, išspausdintas 1984 m.].
391. JONYNAS, Ignas (1984). *Istorijos baruose*. Sud., įv. [p. 5–32] ir paaišk. [p. 272–287] parašė Vytautas Merkys; tekstą iš kitų kalbų vertė Rita Strazdūnaitė. Red. kolegija: J. Kubilius (pirm.) et al.). Vilnius: Mokslas, 1984, 320 p. (Lietuvos mokslo paminklai).
392. JONYNAS, Ignas (1996). *Lietuvos didieji kunigaikščiai*. Sudarė ir įžanginį straipsnį („Keletas žodžių apie autorių“, p. 5–13) parašė Vytautas Merkys. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų l-kla, 1996 (Spindulys), 405 p. [Tiražas 3 000 egz.].
393. JUODELIS, Petras (1929). „Romantiškas idealizmas grįžta“... Kan. Tumo maloniam dėmesiui! In *Pjūvis*, 1929, nr. 2, p. 69–81.
394. JURGELIONIS, Kleopas (1935). Atsimindamas Kazį Būgą. In *Literatūros naujienos*, 1935, nr. 1 (17), sausio mėn. 5 d., p. 3.
395. KAIRIŪKŠTYTĖ-JACINIENĖ, Halina (1928). *Pažaislis, ein Barockkloster in Litauen. Abhandlung zur Erlangung der Doktorwürde der philosophischen Fakultät I der Universität Zürich vorgelegt von Halina Kairiūkštytė-Jacynienė von Kaunas*. Kaunas: Humanit. moksl. fak. (Spindulio sp.), 1928, 172 p. + 77 iliust. lap. (Sonderabdruck aus dem Jahrbuch Tauta ir žodis der humanistischen Fakultät der Universität Kaunas) (Atsp. iš: *Tauta ir žodis*, 1930, 6 knyga). Vertimas į lietuvių kalbą: *Pažaislis, baroko vienuolynas Lietuvoje*. Vertėjai Nijolė Žvirgždienė, Albinas Motiejūnas, Jurga Ludavičienė, Irena Katilienė. Vilnius: Vilniaus dailės akad. l-kla, 2001, 254 p. + 28 iliust. lap. (Lietuvos dailėtyros paminklai). [Tiražas 1 500 egz.].
396. **KARSAVIN, LEV PLATONOVICH [KARSAVINAS, LEVAS (LEONAS)]** (1912a). *Očerki religioznoi žizni v Italii XII–XIII vekov* [Очерки религиозной жизни в Италии XII–XIII веков]. С.-Петербург: М. А. Александров, 1912, XX, 843, 21 с.
397. KARSAVIN, Lev (1912b). *Монашество в средние века*. Санкт-Петербург: Брокгауз-Ефрон, 1912, 110 с. (История Европы по эпохам и странам в средние века и новое время. Изд. под ред. Н.И. Кареева и И.В. Лучицкого).
398. KARSAVIN, Lev (1914). *Культура средних веков*. СПб.-М., 1914 [2 leid. – Петроград: Огни, 1918, 223 p. (История. Круг знания)].
399. KARSAVIN, Lev (1915). *Osnovy Srednevekovoi Religioznosti v XII–XIII Vekakh* [Основы средневековой религиозности в XII–XIII веках, преимущественно в Италии. Петроград: Типография «Научное дело», 1915, XVI, 360 с. [2 leid. – [подготовка текста А. К. Клементьева; послесловие и примечания А. К. Клементьева и С. Ю. Клементьевой. Санкт-Петербург: Алетейя, 1997, 418 p. (Сочинения / Лев Платонович Карсавин, т. 2)].
400. KARSAVIN, Lev (1920). *Введение в историю: (Теория истории)*. Петроград: Наука и школа, 1920 78 с.
401. KARSAVIN, Lev (1922). *Noctes Petropolitanae*. Peterburg: s. n., 1922 [vertimas į lietuvių kalbą: *Petrapilio naktys* (iš rusų kalbos vertė Arvydas Genys). Vilnius: Homo liber, 2007, 112 p.].

402. KARSAVIN, Lev (1923). *Filosofija istorii* [Философия истории]. Берлин: Обелиск, 1923, 350 с. [Kitas leid. – Санкт-Петербург: Комплект, 1993, 350].
403. KARSAVIN, Lev (1925). *О сомнении, науке и вере: три беседы*. Берлин: Евразийское книжное издательство, 1925 31 с.
404. KARSAVIN, Lev (1925). *О началах: опыт христианской метафизики. Ч. I: Бог и тварный мир*. Берлин: Обелиск, 1925, 121 p.
405. KARSAVIN, Lev, P. (1928). *Peri archon: Ideen zur christlichen Metaphysik*. Klaipėda: s. n., 1928, 58 p. (Atsp. iš: *Humanitarinių mokslų fakulteto Raštai*, 1928, t. 5, sąs. 1, 58 p.).
406. KARSAVINAS, Levas (1929a). *Istorijos teorija*. Kaunas: Humanitarinių Mokslų fakulteto leidinys („Spindulio“ b-vės spaustuvė), 1929, 86 p.
407. KARSAVIN, Lev (1929b). О личности. In *Humanitarinių mokslų fakulteto Raštai*, t. 5, sąs. 3, 1929, XVI, 224 p.
408. KARSAVINAS, Levas (1929c). Europa ir Rusija. Eurazinės ideologijos apmatai. In *Židinys*, 1929, nr. 3 (51), p. 241–250; nr. 4 (52), p. 330–340.
409. KARSAVINAS, Levas (1929d). Prie Rusų revoliucijos pažinimo. In *Vairas*, 1929, nr. 1, spalio mėn., p. 27–38.
410. KARSAVINAS, Levas (1930a). Istorijos mokslo krizė. In *Vairas*, 1930, nr. 4, p. 8–14.
411. KARSAVINAS, Levas (1930b). Šv. Augustinas ir mūsų gyvenamasis laikas. In *Vairas*, 1930, nr. 8 (11), liepos mėn., p. 392–399.
412. KARSAVINAS, Levas (1931). *Europos kultūros istorija T. I: Romėnų imperija, krikščionybė ir barbarai*. Humanitarinių mokslų fakulteto Raštai, t. VII. Kaunas: V. D. Universiteto Humanitarinių mokslų fakultetas, 1931, XIX, 352 p. [2 leid. – Vilnius: Vaga, 1991].
413. KARSAVINAS, Levas (1933). *Europos kultūros istorija T. II: Bažnyčia, Imperija ir feodalizmas*. Humanitarinių mokslų fakulteto Raštai, t. XI. Kaunas: V. D. Universiteto Humanitarinių mokslų fakultetas, 1933, XVI, 471 p. [2 leid. – Vilnius: Vaga, 1994].
414. KARSAVINAS, Levas (1934). *Europos kultūros istorija T. III: Kova dėl Dievo karalystės ir tautinės valstybės*. Humanitarinių mokslų fakulteto Raštai, t. XIII. Kaunas: V. D. Universiteto Humanitarinių mokslų fakultetas, 1934, XVIII, 523 p. [2 leid. – Vilnius: Vaga, 1994].
415. KARSAVINAS, Levas (1934). *Europos kultūros istorija T. IV: Viduramžių kultūrai bekylant ir iškilus*. Humanitarinių mokslų fakulteto Raštai, t. XVI. Kaunas: V. D. Universiteto Humanitarinių mokslų fakultetas, 1934, XVI, 560 p. [2 leid. – Vilnius: Vaga, 1996].
416. KARSAVINAS, Levas (1936). *Europos kultūros istorija. T. V, kn. 1: Vidurinių ir naujųjų amžių sąvartoj*. Humanitarinių mokslų fakulteto Raštai, t. XIX. Kaunas: V. D. Universiteto Humanitarinių mokslų fakultetas, 1936, XVIII, 368 p. [2 leid. – Vilnius: Vaga, 1998].
417. KARSAVINAS, Levas (1937a). *Europos kultūros istorija, t. V, kn. 2: Vidurinių ir naujųjų amžių sąvartoj*. Humanitarinių mokslų fakulteto Raštai, t. XXI. Kaunas: V. D. Universiteto Humanitarinių mokslų fakultetas, 1937, XII, 343 p. [2 leid. – Vilnius: Vaga, 1998].
418. KARSAVINAS, Levas (1937b). *Didžioji Prancūzų revoliucija*. (Atsp. iš: *LE*, t. 6, sąs. 6, Kaunas, 16 p.).
419. KARSAVINAS, Levas (1939a). Didžioji Prancūzų revoliucija ir Vakarų Europa. In *Naujoji Romuva*, 1939, nr. 37 (450), rugsėjo 17 d., p. 649–654.

420. KARSAVINAS, Leonas (1939b). *Europos istorija*. Kaunas: s. n., 1939, 32 p. (Atsp. iš: *LE*, t. 7, sąs. 10–11).
421. KARSAVINAS, L.; JAKŠTAS, J.; JONYNAS, Ig. (1944). Antano Kimsos disertacijos *Popiežiaus valstybės įkūrimas* recenzija. In KIMSA, Antanas. *Popiežiaus valstybės įkūrimas*. Vilnius: Pradai, 2000, p. 195–204.
422. KARSAVINAS, Levas (2000). *Toje akimirkoje – amžinybė: studijos, straipsniai, poezija* (sudarė ir pratarinę parašė Alfonsas Bukontas; iš rusų kalbos vertė Afonsas Bukontas, Jonas Morkus, Kazimieras Seibutis). Vilnius: Lietuvos rašytojų s-gos I-klasė, 2000, 472 p.
423. KARSAVINE, Lev. (2003). *Le poème de la mort* (traduction, postface et aperçu biographique par Françoise Lesourd. Lausanne: L'âge d'homme, 2003, 205 p. (Petite bibliothèque slave N 19).
424. KARSAVIN, Lev (2010). *Izbrannoe* [Избранное. Составитель, автор вступительной статьи: Е. Л. Петренко; авторы комментариев: М. И. Иванов et al. Институт общественной мысли. Москва: Росспэн, 2010, 917 с. (Библиотека отечественной общественной мысли с древнейших времен до начала XX века).
425. KEBLAS, Stasys. (1931). *Mūšis ties Vilksmerge. Istorinis penkių veiksmų veikalas iš 1435 metų, pomirtinių Vytauto Didžiojo laikų*. Kaunas: s. n., 1931, 62 p.
426. KELIUOTIS, Juozas (1935). Civilizacijos problema. In *Naujoji Romuva*, 1935, nr. 12/13, kovo 31 d., p. 269–276.
427. Kęstutis. *Šaltinis*, 1906, nr. 29, p. 1.
428. KLIMAS, Petras (1917). *Lietuva: jos gyventojai ir sienos*. Vilnius: P. Klimas (M. Kutkos sp.), 1917, 63 p.
429. KLIMAS, Petras (1919). *Lietuvių senybės bruožai*. Vilnius: Lietuvių mokslo draugija („Žaibo“ spaustuvė), 1919, 170 p.
430. KLIMAS, Petras (1921). Senovės tyrimo uždaviniai ir keliai. In *Mūsų senovė*, 1921, nr. 1, p. 3–5.
431. KORSAKAS Kostas [Kostas Korsakas-Radžvilas] (1932). *Straipsniai apie literatūrą*. Kaunas: Kultūra, 1932, 401 p.
432. KORSAKAS Kostas [Kostas Korsakas-Radžvilas] (1936). *Kritika*. Kaunas: Universitas, 1936, 316 p.
433. KOSSU-ALEKSANDRAVIČIUS, Jonas [Jonas Aistis] (1934). Kauko alėja. In *Literatūros naujienos*, 1934, nr. 2, balandžio 15 d., p. 2.
434. KROČĖ, B. (1995). Istoriografija ir moralė. Vertė J. Černevičiūtė. In *Problemos*, 1995, nr. 47, p. 109–125 [orig.: *La storia come pensiero e come azione*, 1938].
435. KUDIRKA, Vincas. *Raštai* [redakcinė komisija: J. Lankutis (pirmininkas)... et al.; parengė A. Vaitiekūnienė]. Vilnius: Vaga, 1989-1990, 2 t.
436. KUČINSKAS, Antanas (1933). Prof. Kun. Dr. Jonas Totoraitis (60 metų amžiaus sukaktuves minint). In *Athenaeum*, 1933, t. 4, sąs. 1, p. 1–16.
437. *L. U. Humanitarinių mokslų fakulteto rudens semestro paskaitos*. Kaunas, 1927, p. 5.
438. *L. U. Teologijos-filosofijos fakulteto filosofijos skyriaus Regulaminas*. Kaunas, 1925, p. 8.
439. LANDSBERGIS-ŽEMKALNIS, G. [Senis Betgyvas]. Prie d-ro Noraus sumanymo. In *Vilniaus žinios*, 1905, nr. 99, p. 1.
440. LANGLOIS, Charles-Victor; SEIGNOBOS, Charles (1898). *Introduction aux études historiques*. Paris: Les Éditions Kimé, 1992, 284 p. (1e édition: Paris, Librairie Hachette, 1898).

441. LANGLOIS, Charles-Victor; SEIGNOBOS, Charles (1912). *Wstęp do badań historycznych*. Lwów, 1912.
442. LAPPO, Ivan Ivanovich [ЛАППО, Иван Иванович] (1901). *Великое Княжество Литовское за время отъ заключенія Люблинской уніи до смерти Стефана Баторія (1569–1586): опытъ изслѣдованія политическаго и общественнаго строя*. Т. I. С.-Петербург: типогр. И. Н. Скороходова, 1901, XVI, 780 с. [magistrinė disertacija].
443. LAPPO, Ivan Ivanovich [ЛАППО, Иван Иванович] (1906). *Современное состояние науки русской истории и задача ее университетского преподавателя*. Вступ. публ. лекция (11 окт. 1905 г.). Юрьев: К. Маттисен, 1906, 20 с.
444. LAPPO, Ivan Ivanovich [ЛАППО, Иван Иванович] (1911). *Великое Княжество Литовское во второй половине XVI столетия. Литовско-русский повет и его сеймик*. Юрьев: Тип. К. Маттисена, 1911, XII, 624, 191 с. [daktarinė disertacija].
445. LAPPO, Ivan Ivanovich [ЛАППО, Иван Иванович] (1924). *Западная Россия и ее соединение с Польшею в их историческом прошлом: исторические очерки*. Прага: Пламя, 1924, 225 p.
446. LAPPO, Ivanas [ЛАППО, И. И.] (1928). К вопросу о первом издании Литовского Статута 1588 года [К вопросу о первом издании Литовского Статута]. In *Tauta ir žodis*, V knyga, 1928, p. 170–214.
447. LAPPO, Ivan Ivanovich [ЛАППО, Иван Иванович] (1930a). Витовт и литовско-русское государство. *Труды V-го съезда Русских академических организаций за границей*. 14–21 сентября 1930 г. Ч. I. София: Издание Русских Академических организаций (Типог.: Древняя Болгария), 1930. Ч. 1, с. 369–404.
448. LAPPO, Ivanas [Jonas Lappo] (1930b). *Vandymas pavesti lenkui Vilniaus vyskupo katedrą XVI amžiaus pabaigoje*. Kaunas: „Varpo“ b-vės sp., 1930, 47 p. (Atsp. iš: *Praeitis*, t. I, 1930, p. 94–138).
449. LAPPO, Ivan Ivanovich [ЛАППО, Иван Иванович] (1930c). *Уравнение прав Великого Княжества Литовского и Короны Польской в 1697 году*. Белград: Русская типография, 1930, 15 p. (Atsp. iš: *Записки Русского научного института в Белграде*, вып. 1, p. 53–67).
450. LAPPO, Ivanas (1932a). *Lietuva ir Lenkija po 1569 m. Liublino unijos*. Kaunas: Vytauto Didžiojo univ. Teisių fak. („Varpo“ b-vės sp.), 1932, 172 p. (Teisės mokslų biblioteka nr. 12).
451. LAPPO, Ivanas (1932b). *Iš Vyriausiojo Lietuvos Tribunolo istorijos XVI amž.* (Contribution à l'histoire du Tribunal Suprême de Lithuanie au XVI siècle). Kaunas: Vytauto Didžiojo univ. Teisių fak. („Spindulio“ sp.), 1932, 27 p. (Teisės mokslų biblioteka nr. 14).
452. LAPPO, Ivanas [Lappo, I. I.] (1932c). *Iš vyriausiųjų Lietuvos suvažiavimų istorijos XVI amž.: 1577 metų suvažiavimas Rytų Vilkaviškyje* (Contribution à l'histoire des assemblées de la Noblesse Lithuanienne au XVI siècle. Réunion de Volkovysk de 1577.). Kaunas: Vytauto Didžiojo univ. Teisių fak. („Spindulio“ sp.), 1932, 43 p. (Teisės mokslų biblioteka nr. 16).
453. LAPPO, Ivanas (1933a). Liublino unija ir Lietuvos valstybė. Įžanginė paskaita, skaityta V. D. Un-te, 1933 m. kovo 7 d. In *Vairas*, 1933, nr. 4, balandis, p. 409–416.
454. LAPPO, Ivanas (1933b). *Istorinė Vytauto reikšmė*. Kaunas: Lietuvos istorijos dr-ja, 71 p. (Atsp. iš: *Praeitis*, t. II, 1933, p. 1–71).
455. LAPPO, Ivanas (1934a). Senosios Lietuvos teisinė sąmonė. In *Vairas*, 1934, nr. 4, balandis, p. 433–441.

456. LAPPO, Ivanas (1934b). Istorijos dėstymo dalykas (iš paskaitų, skaitytų 1933 m. gruodžio mėn. Kaune per istorijos mokytojų suvažiavimą). In *Tautos mokykla*, 1934, nr. 9, gegužės mėn. 1 d., p. 166–168; nr. 10, gegužės mėn. 15 d., p. 184–186.
457. LAPPO, Ivanas [ЛАППО, Иван Иванович]. (1934/1938). *Литовский статут 1588 года = 1588 metų Lietuvos statutas*. T. 1–2. Kaunas: Spindulys, 1934–1938, XV, 473 + X, 591 + XLVIII, 516 p. (T. 1 – *Исследование = Tyrinėjimas*. Ч. 1. К., 1934, XV, 473 p.; Ч. 2. К., 1936 X, 591 p.; T. 2 – *Текст = Tekstas*, 1938, XLVIII, 516 p. (Švietimo ministerijos Knygų leidimo komisijos leidinys nr. 497)). [Tiražas 1 000 egz.].
458. LAPPO, Ivanas (1935). Lietuvių-lenkų respublikos susidarymas ir jos pobūdis (Paskaita, laikyta Kaune, 1935. II. 6). In *Vairas*, 1935, nr. 3, kovas, p. 269–278.
459. LAPPO, Ivanas [ЛАППО, Иван Иванович] (1939). «Судебник» Казимира Ягайловича. Белград: Русский научный институт, 1939, 14 p. (Atsp. iš: *Записки Русского научного института в Белграде*, вып. 17, p. 23–36).
460. LAPPO, Ivanas (1940). *Lietuvos Seimai ir Liublino unija. Lietuvos praeitis*, t. 1, sąs. 1. K., ASLI Lietuvos istorijos skyriaus leid., 1940, p. 77–100.
461. LAPPO, Ivanas [pareng.] (1941). *1940/41 mokslo metų Didžiosios Lietuvos Kunigaikštystės istoriografijos programa*. D. 1. Iki XVI š. galo. Vilnius: Vaizdas, 1941, 2 p. [Tiražas 500 egz.] (Humanitarinių mokslų fakultetas).
462. Laukiamas vertimas [inform. žinutė apie planuojamą A. Voldemaro darbo *Lietuva ir jos problemos* vertimą į lietuvių kalbą]. In *Tautos balsas*, 1933, nr. 9 (23), rugpiūčio mėn. 19 d., p. 1.
463. LELEWEL, J. *Historyka, tudziez o latwem i pozytecznem nauczaniu historyi*. Wilno: Kosztem A. Żółkowskiego, 1815, 127 p.
464. Lietuvių spaudos turinys. In *Draugija*, 1910, nr. 46, spalio, p. 212–216.
465. *Lietuvių tauta senovėje ir šiandien*. Parašė J. Šliupas. T. 1, Plymouth, PA: spauda ir kaštai „Vienybės lietuvninkų“, 1904, 463 p.
466. *Lietuvių tauta senovėje ir šiandien*. Parašė J. Šliupas. T. 2, Plymouth, PA: spauda ir kaštai „Vienybės lietuvninkų“, 1905, 565 p.
467. *Lietuvių tauta senovėje ir šiandien*. Parašė J. Šliupas. T. 3: Gdynė šlėktos viešpatavimo Lietuvoje (1569–1795 m.); *Lietuviškasis statutas Zygmanto I / pagal T. Čackį* parašė [iš lenkų kalbos vertė] J. Šliupas. Chicago: Ill.: turtu ir spauda „Lietuvos“, 1909, 553 p.
468. *Lietuvos archyvai: str. rinkinys [Kn.] 4: Prie Lietuvos universiteto ištakų: dokumentų rinkinys*. Kaunas: Aušra, 1992, 203 p.
469. *Lietuvos mokykla ir pedagoginė mintis: antologija*, t. 3, 1918–1940 m. Sud. Teresė Bukauskienė. Vilnius: Mintis, 1996, 669 p.
470. *Lietuvos istorija, paraszyta 1850 m. Simano Daukanto, buvusiojo Vilniaus universiteto philozophijos magistro*. Kn. I–II, Plymouth (Pa.), 1893–1897 [spausdinta JAV lietuvių savaitiniame laikraštyje *Vienybė lietuvninkų* 1891–1896 m., išleista atskirai dviem knygomis, kurių pirmoji, skirta laikotarpiui nuo seniausiųjų laikų iki Gedimino, turėjo 483 p., o antroji, skirta laikotarpiui nuo Gedimino iki Liublino unijos, – 531 p.]. Kn. II: *Nuo Gedimino D.L.K. iki Liublino unijai*. Plymouth (Pa.), 1897, p. 201.
471. *Lietuvos istorija*. Redagavo A. Šapoka. Kaunas, 1936, XVI + 688 p.
472. *Lietuvos istorija*. Red. A. Šapoka: 3-joji laida. Fellbach / Württemberg: Patria, 1950, 697 p.
473. *Lietuvos istorija*. Red. A. Šapoka. 4-oji laida Lietuvai. Chicago: Akad. Skautų sąjūdžio Vydūno fondas, 1981.
474. *Lietuvos Istorijos Draugijos Įstatai* [registruota Kauno miesto ir apskrities Viršininko raštinėje 1929. V. 6. Draugijų registre nr. 1272]. K., 2 p. (Atsp. iš: *Praeitis*, t.

- I, p. 396–397). [Tiražas 100 egz.]. Po teksto: (Steigėjai: Prof. A. Janulaitis, Pulk. – leit. P. Tarasenska, K. Jablonskis, Prof. V. Biržiška, Ig. Jonynas).
475. Lietuvos istorijos dr-ja. In *Gimtasai kraštas*. Kraštotyros organas. 1938, liepos–gruodžio mėn., nr. 3–4 (19–20), p. 438–439.
476. *Lietuvos universitetas. 1925 m. rudens semestro paskaitų apžvalga*. Kaunas, 1925, 77 p.
477. *Lietuvos Universitetas. Teologijos-filosofijos fakulteto filosofijos skyriaus Regulaminas*. Kaunas: Teologijos-Filosofijos fakultetas, 1925, 17 p.
478. LINGIS, Juozas (1938). Susirūpinkime techniškaisiais praeities kultūros paminklais. In *Gimtasai kraštas*, 1938, nr. 1–2, p. 185–187.
479. Lituaništos instituto klausimas [diskusija]. In *Naujoji Romuva*, 1937, nr. 48, p. 899–901.
480. LIUBAVSKIS, Matvejus. (1920/1922). *Lietuvos istorija ligi Liublino unijos* (iš rusų kalbos vertė J. Sondeckis). Lietuvių mokslo draugijos leidinys. 2 dalys. [d. 1 – *Lietuvos istorija ligi Liublino unijos*, 1920, 86 p.; d. 2 – *Lietuvos istorija ligi Liublino unijos*, 1922, 94 p.]. Vilnius: Lietuvių mokslo draugija, 1920–1922 („Švyturio“ sp.), 86 + 94 p.
481. M. A. [Marija Andziulytė?] (Rec.). [St. Matulaitis. *Lietuvių tautos istorija*. „Švyturio“ bendrovės leidinys. Kaunas–Vilnius, 1923, 260 p.]. In *Draugija*, 1923, nr. 5–6, p. 226–230.
482. MACEINA, Antanas (1936). *Kultūros filosofijos įvadas*. Kaunas, 1936, 225 p.
483. MACEINA, Antanas (1936). *Kultūros filosofijos įvadas = Introduction à la philosophie de la culture*. Kaunas: VDU Teologijos-Filosofijos Fakulteto leid., („Vilties“ sp.), 1936, 225 p. [taip pat – MACEINA, A. *Raštai. T. 1: Kultūros filosofija* (Sud. A. Rybelis [įv. str. aut. A. Sverdiolas, p. 5–19]. Vilnius: Mintis, 1991, 539 p. (p. 20–218). [Tiražas 10 000 egz.]. (*Iš Lietuvos filosofijos palikimo*).
484. MACEINA, Antanas (1940). *Buržuazijos žlugimas*. Kaunas: Sakalo leid. nr. 570 („Žaibo“ sp.), 1940, 206 p. [taip pat – MACEINA, A. *Raštai. T. 2: Socialinė filosofija* (Sud. A. Rybelis). Vilnius: Mintis, 1992, 477 p. (p. 267–394). [Tiražas 10 000 egz.]. (*Iš Lietuvos filosofijos palikimo*).
485. MACIŪNAS, Vincas (1934). Naujojo literatūros mokslo srovės Vokietijoje. In *Vairas*, 1934, nr. 6, p. 162–168.
486. MAČIULIS-MAIRONIS, Jonas [Š. M-lis]. (1906). *Lietuvos istorija: su kunigaikščių paveikslais ir žemlapiu*. Parašė Maironis (Š. M-lis). 3-ią kartą atspausa ir partaisyta. Petropilis: išleista *Lietuvių laikraščio* pinigais, 1906 (Sankt Peterburgas: Rusijos mokslų akademijos sp.), 259 p.
487. MAČIULIS-MAIRONIS, Jonas. [Maironis]. (1906). Atsakymas mano kritikui [atsakymas Voldemarui dėl *Lietuvos istorijos* recenzijos V.Ž. nr. 242]. In *Vilniaus žinios*, 1906, nr. 254 (572), lapkričio 14 (27), p. 1–2.
488. MAČIULIS-MAIRONIS, Jonas. [Maironis]. (1926). *Maironio raštai. IV tomas: Lietuvos praeitis*. Ketvirtoji laida, žymiai perdirbta. Kaunas, MCMXXVI, 235 p.
489. MAIRONIS. (1987/1992). *Raštai*. 3 t., 4 kn. Vilnius, 1987–1992, 622 p.
490. *Marijampolės lietuvių progimnazijos atsišaukimas į visuomenę*. „Žiburio“ Centro Valdybos vardu Draugijos pirmininkas ir įstaigos užveizdėtojas Kun. dr. M. Gustaitis. Kaunas, 1910, 25 p.
491. MATULAITIS, Stasys (1918). *Lietuvių tautos istorija*. Voronežas: Kultūros ir švietimo sekc., 1918, 64 p.
492. MATUSAS, Jonas [Matusas-Sedauskas, J.] (1927a). Ką manyti apie Teodoro Dostojevskio lietuviškumą. In *Lietuva*, 1927, spalio 13d., p. 2.

493. MATUSAS, Jonas [Matusas-Sedauskas, J.] (1927b). Lietuvių tautos dokumentavimo klausimu. In *Ateitis*, 1927, nr. 11, lapkričio mėn., p. 510–512.
494. MATUSAS, Jonas [Matusas-Sedauskas, J.] (1928). Teodoras Dostojevskis. In *Ateitis*, 1928, nr. 4, balandžio mėn., p. 184–192.
495. MATUSAS, Jonas (1929). Ar Albertas Vijukas Kojalavičius S. J. buvo garsus Lietuvos istorininkas ir patriotas? In *Tiesos kelias*, 1929, nr. 4, balandžio 3 d., p. 252–255.
496. MATUSAS, Jonas (1930a). *Lietuvos galybės mįslė: kibirkštys besimokančiam jaunimui uždegti*. Kaunas: „Šviesos“ sp., 1930, 33 p.
497. MATUSAS, Jonas [J. Matusas-Sedauskas] (1930b). *Albertas Vijukas-Kojalavičius kaip Lietuvos istorininkas: (pagal jo veikalą „Historiae Lituanae“)*. Kaunas, 1930, 12 p. (Atsp. iš: *Praeitis*, t. I., p. 318–329).
498. MATUSAS, Jonas (1930c). Prof. Jonas Lappo: (60 metų amž. sukakus). In *Praeitis*, t. I, p. 343–346. [autorius nenurodytas, žr. Literatūros rodyklę. M., 1999, p. 23].
499. MATUSAS, Jonas [J. Matusas-Sedauskas] (1930d). A. a. prof. Antanas Alekna. In *Sargyba*, 1930, nr. 7, liepa, p. 229–231.
500. MATUSAS, Jonas [J. Matusas-Sedauskas] (1930e). (Rec.). [*Vytautas Didysis. 1350–1430*. Parašė: A. Šapoka, Z. Ivinskis, V. Dėdinas, A. Kučinskas, S. Sužiedėlis, P. Šležas, Dr. M. Krasauskaitė. Redagavo: P. Šležas. Kaunas, 1930, Vytauto Didžiojo metai. „Sakalo“ bendrovės leid., 296 p., su Vytauto paveikslu ir Lietuvos žemėlapiu]. In *Židinys*, 1930, nr. 8–9, rugpjūtis–rugsėjis, p. 210–212.
501. MATUSAS, Jonas [Dr. J. Matusas] (1931). Kaip Lietuvos ponai girtavo XVI amžiuje. In *Sargyba*, 1931, nr. 12, gruodis, p. 368–369.
502. MATUSAS, Jonas [Jonas M.] (1932a). Tautinis savotiškumas kultūroje. In *Ateitis*, 1932, nr. 5, gegužės mėn., p. 251–254.
503. MATUSAS, Jonas (d-ras J. Matusas) (1932b). Muravjovo darbai Lietuvoje. In *Naujoji Romuva*, 1932, nr. 38 (90), rugsėjo 18 d., p. 805–807.
504. MATUSAS, Jonas [dr. J. Matusas] (1932c). Ką mes darom savo istorijai? In *Naujoji Romuva*, 1932, nr. 49 (101), gruodžio 4 d., p. 1070.
505. MATUSAS, Jonas [d-ras J. Matusas] (1932d). Pradžios mokykla Lietuvoje po 1905 metų revoliucijos. In *Židinys*, 1932, nr. 12 (96), gruodžio mėn., p. 461–465.
506. MATUSAS, Jonas (1933a). Apie lotyniškų raidžių draudimą lietuviškiems spaudiniams. In *Athenaeum*, 1933, t. IV, sąs. I, p. 17–27 [studijų rinkinyje, skirtame J. Totoraičio 60-mečiui].
507. MATUSAS, Jonas [Tautoginaitis] (1933b). Susirūpinkime lietuvių tautos istorija. In *Tiesos kelias*, 1933, nr. 7–8, liepos–rugsėjio mėn., p. 490–491.
508. MATUSAS, Jonas (1934). Lietuvos istorijos vadovėliai. (Rec.). [Apie A. Alekno, Pr. Penkausko, P. Šležo ir Ig. Malinausko vadovėlius pradžios mokykloms]. In *Lietuvos Mokykla*, 1934, nr. 6, lapkričio–gruodžio mėn., p. 315–317.
509. MATUSAS, Jonas (1935a). *Ukmergės mūšis (1435–1935)*. Kaunas: „Spindulio“ sp., 1935, 29 p. (Atsp. iš: *Vairas*, 1935, nr. 9, p. 25–36; nr. 10, p. 173–187).
510. MATUSAS, Jonas (1935b). (Rec.). [Zenonas Ivinskis. *Lietuvos prekyba su Prūsais. Pirma dalis, iki XVI amž. pradžios, su dviem žemėlapiais*. Kaunas, 1934, V. D. Universiteto Teol.-Filosofijos fakulteto leidinys, 208 p., in 8-maj.]. In *Vairas*, 1935, nr. 4, balandis, p. 517–521.
511. MATUSAS, Jonas (1935c). (Rec.). [Vincas Vileišis. *Tautiniai santykiai Maž. Lietuvoje ligi Didžiojo karo istorijos ir statistikos šviesoje. Su 3 žemėlapiais*. Politinių ir Socialinių mokslų instituto leidinys nr. 3. Kaunas, 1935, p. XVI + 271. Kaina 6 Lt]. In *Vairas*, 1935, nr. 9, rugsėjis, p. 119–120.

512. MATUSAS, Jonas (1935d). Vilkmergės kautynės (1435–1935). In *Trimitas*, 1935, nr. 37, rugsėjo 12 d., p. 669–670.
513. MATUSAS, Jonas (1935e). Iš kur vokiečiai Mažojoje Lietuvoje? In *Trimitas*, 1935, nr. 39 (rugsėjo 26 d.), p. 708–709. [Kartota: *Voruta*, 1996, lapkričio 1/8, p. 9].
514. MATUSAS, Jonas (1935f). (Rec.). [*Fustel de Coulanges. Senovės miestas. Studija apie Graikijos ir Romos kultą, teisę ir institucijas*. Iš originalo vertė D. J. Blynas, redag. priv. doc. M. Račkauskas, kalbą taisė St. Dabušis. Šviet. Min. Knygų Leid. Komisijos leid. nr. 375, 380. Kaunas, I t. 1933; II t., 1934, p. 264 + 192]. In *Vairas*, 1935, nr. 10, spalio, p. 249–251.
515. MATUSAS, Jonas (1935g). (Rec.). [1. Pov. Pakarklis. *Mažoji Lietuva vokiečių mokslo švietimoje*. Socialinių ir Politinių Mokslų Instituto leid. nr. 4. Kaunas 1935, 75 p.; 2. Pov. Pakarklis. *Vokiečiai apie Mažąją Lietuvą*. Soc. ir Pol. Mok. Instituto leid. nr. 5. Kaunas, 1935, 25 p.]. In *Vairas*, 1935, nr. 11, lapkritis, p. 374–376.
516. MATUSAS, Jonas (1935h). Istorijos mokslas ir tautinė politika. In *Vairas*, 1935, nr. 12, gruodis, p. 388–395.
517. MATUSAS, Jonas (1935i). (Rec.). [S. Matulaitis. *1863 m. Lietuvoje. Dalis pirmoji. Socialekonominis Lietuvos stovis prieš sukilimą* (Baltarusijos Mokslų Akademija – Lietuvių sektorius. Minskas, 1933, 276 p.]. In *Mūsų Žinynas*, 1935, nr. 129, gruodis, p. 568–569.
518. MATUSAS, Jonas (1935y). (Rec.). [Inž. K. Šakenis. *Vabalninkas ir jo apylinkės praeityje iki Lietuvos nepriklausomybės atgavimo*. Kaunas, 1935, 188 p.]. In *Mūsų Žinynas*, 1935, nr. 129, gruodis, p. 569–570.
519. MATUSAS, Jonas (1935j). (Rec.). [V. Daugirdaitė-Sruogienė. *Lietuvos Istorija, vadovėlis gimnazijoms*. Kaunas, 1935. Sakalo bendrovės leidin. 207 p. in-8, kaina Lt 3,50]. In *Vairas*, 1935 gruodis, nr. 12, p. 494–496.
520. MATUSAS, Jonas (1936a). *Vilniaus kraštas nuo amžių lietuviškas. Paskaita nr. 5*. Kaunas: „Vilniaus“ sp., 1936, 16 p. (Vilniui vaduoti sąjungos leidinys nr. 83). [Aut. nenurodytas; žr. Literatūros rodyklę: Marijampolė, 1999, p. 30].
521. MATUSAS, Jonas (1936b). (Rec.). [*Suvažiavimo darbai*. 1933, I. Redagavo Juozas Eretas. Liet. Katalikų Mokslo Akademijos leid. nr. 2, Kaunas, 1935. 532 p.]. in *Vairas*, 1936, nr. 2, vasaris, p. 241–245.
522. MATUSAS, Jonas (1936c). Istorijos mokslas ir politika. In *Trimitas*, 1936, nr. 12, kovo 19 d., p. 267–268.
523. MATUSAS, Jonas (1936d). (Rec.). [*Athenaeum*. Red. Juozas Eretas. Leidžia V. D. Un-to Teol.-Fil. Fakulteto Filosofijos Skyrius. VI t. Kaunas, 1935]. In *Vairas*, 1936, nr. 6, birželis, p. 689–692.
524. MATUSAS, Jonas (1936e). (Rec.). [J. Mičiulis. *Bažnyčios Istorija. Vadovėlis gimnazijoms*. Sakalas, 1935, 170 p., kaina 4 Lt]. In *Vairas*, 1936, nr. 6, birželis, p. 693–694.
525. MATUSAS, Jonas (1936f). Lenkų politika istorijoje. In *Trimitas*, 1936, nr. 24, birželio 11 d., p. 556–558.
526. MATUSAS, Jonas (1936g). Ar buvo Lietuvoje karaliai? In *Trimitas*, 1936, nr. 27, liepos 2 d., p. 641–643.
527. MATUSAS, Jonas (1936h). Ar prūsai buvo lietuviai? In *Vairas*, 1936, nr. 7–8, liepa–rugsjūtis, p. 697–705.
528. MATUSAS, Jonas (1937a). *Lietuvių rusinimas per pradžios mokyklas (La russification des lituaniens par l'enseignement primaire*. Par Jonas Matusas, Docteur en histoire). Su 4 paveikslais, 5 lentelėmis, žemėlapiu ir mokyklų sąrašu. Švietimo min-jos Knygų leidimo komisijos leidinys nr. 481. Kaunas: „Spindulio“ sp., 1937, 182 + IV p. [Tiražas 1 500 egz.].

529. MATUSAS, Jonas (1937b). *Lietuvos kariuomenė*. Kaunas: Šiaulių s-gos leid., 1937, 15 p.
530. MATUSAS, Jonas (1937c). Mokslas ir gyvenimas. In *Trimitas*, 1937, nr. 7, vasario 18 d., p. 146–147.
531. MATUSAS, Jonas (1937d). (Rec.). [*Atsiminimai. D-ras Martynas Yčas: Tomai I–III*. Kaunas, 1935–1936, p. 240 + 241 + 240]. In *Vairas*, 1937, nr. 3, kovas, p. 379–381.
532. MATUSAS, Jonas (1937e). Išdavikai mūsų senovėje. In *Trimitas*, 1937, nr. 18, gegužės 5 d., p. 410–411.
533. MATUSAS, Jonas (1937f). Mėginimai pakrikštyti lietuviškas gimines (550 metų Lietuvos krikšto sukakties proga). In *Vairas*, 1937, nr. 7–8, liepos–rugsjūčio mėn., p. 262–274.
534. MATUSAS, Jonas (1937g). Lietuva ir krikščionybė (550 metų Lietuvos krikšto sukakties proga). In *Trimitas*, 1937, nr. 38, rugsėjo 23 d., p. 902–903; nr. 39, rugsėjo 30 d., p. 928; nr. 40, spalio 7 d., p. 951–952; nr. 41, spalio mėn., p. 971.
535. MATUSAS, Jonas (1937h). Žvilgsnis į Lietuvos istorijos mokslą. In *Naujoji Romuva*, 1937, nr. 42 (352), spalio 10 d., p. 766–767.
536. MATUSAS, Jonas (1937i). Kryžiuočių susijungimo su Livonijos kardininkais 700 metų sukaktis. In *Naujoji Romuva*, 1937, nr. 48 (358), lapkričio 28 d., p. 902–904.
537. MATUSAS, Jonas (1938a). *Švitrigaila Lietuvos didysis kunigaikštis = Švitrigaila Grand Duc de Lituanie*. Kaunas: Švietimo m-jos Knygų leidimo komisijos leid. nr. 495), 1938, XIV + 238 p. (2-as leid. – Vilnius: Mintis, 1991, 203, p. [Tiražas 60 000 egz.]).
538. MATUSAS, Jonas (1938b). *Klaipėdos atvadavimas: paskaita Klaipėdos atvadavimo 15 metų sukaktuvių proga*. Kaunas: Šaulių s-gos leid., 1938, 22 p.
539. MATUSAS, Jonas (1938c). *Motiejus Valančius kaip istorikas*. Kaunas: Varpas, 1938, 23 p. (Atsp. iš: *Senovė*, 1938, t. 4, p. 3–24).
540. MATUSAS, Jonas (1938d). Valančius – pasaulinio garso vyras. Valančių drašiai galime vadinti genialiu lietuviu. In *Pasaulio lietuvis*, 1938, nr. 2 (5), sausio 15 d., p. 29–30.
541. MATUSAS, Jonas (1938e). Kaip Lietuva tapo nepriklausoma. In *Pasaulio lietuvis*, 1938, nr. 4 (7), vasario 16 d., p. 74–78.
542. MATUSAS, Jonas (1938f). Pirmieji Lietuvos ir kaimyninių kraštų gyventojai (Daugiausia paisoma prūsų žemės). In *Vairas*, 1938, nr. 5, kovo 15 d., p. 257–266.
543. MATUSAS, Jonas (1938g). 1863 metų sukilimas (75 metų sukakčiai paminėti). In *Pasaulio lietuvis*, 1938, nr. 6 (9), kovo 15 d., p. 121–124.
544. MATUSAS, Jonas (1938h). Kiek pažengė Lietuvos istorijos mokslas. In *Pasaulio lietuvis*, 1938, nr. 7 (10), balandžio 1 d., p. 147–148.
545. MATUSAS, Jonas (1938i). Vienas lapas iš mūsų istorijos. In *Naujoji Romuva*, 1938, nr. 45 (407), lapkričio 13 d., p. 839–840.
546. MATUSAS, Jonas (1938y). (Rec.). [Kun. Dr. Jonas Totoraitis, Teol. Fil. fak-to prof. *Sūduvos Suvalkijos istorija. I dalis*. Kaunas, 1938. V. D. un-to Teol.-Fil. fak-to leidinys, IV + 702 p.]. In *Naujoji Romuva*, 1939, nr. 49 (462), gruodžio 10 d., p. 912–914.
547. MATUSAS, Jonas (1939a). *Lietuvių kultūra senais laikais: (iki 16-to amžiaus)*. Kaunas: Sakalas, 1939 („Vilties“ sp.), 40 p.
548. MATUSAS, Jonas (1939b). *Šaulių Sąjungos istorija*. Kaunas: Šiaulių s-ga, 1939 (Adomavičiaus sp.), XII, 325 p. (Šaulių sąjungos leidinys) (2 leid. – Sydney: Mintis, 1966, 277 p.).

549. MATUSAS, Jonas (1939c). Lietuvių tauta ir jos ateitis. Atsakymai į anketą. Plk. ltn. A. Šimkus, P. Orintaitė, J. Matusas. In *Naujoji Romuva*, 1939, nr. 16 (430), balandžio 23 d., p. 340–343 [J. Matuso atsakymas, p. 342–343].
550. MATUSAS, Jonas (1940a). *Senovės prūsų žemės nukariavimas*. Kaunas: Kariuomenės štabo spaudos ir švietimo skyrius, 1940, 62 p.
551. MATUSAS, Jonas (1940b). *Tautos nepriklausymo pagrindai*. Kaunas: Šiaulių s-gos leid., 1940, 15 p.
552. MATUSAS, Jonas (1940c). Dėl kai kurių Sūduvos bažnyčių kilmės (pastabos į prof. dr. J. Totoraičio repliką). In *Naujoji Romuva*, 1940, nr. 1–2 (469–470), sausio 14 d., p. 25.
553. MATUSAS, Jonas (1946). *Vidurinių amžių istorija: (su Lietuva)*. Regensburgas: Sudavija, 1946 (Nördlingenas: Georg Wagner sp.), 128 p.
554. MAŽIULIS, Antanas (1938). Naujų kraštotyros kelių beiškant. In *Gimtasai kraštas*, 1938, nr. 3–4, p. 431–435.
555. MYKOLAITIS Vincas (1929). „Priešaušris“ ir „Poaušris“ lietuvių literatūroje. In *Židinys*, 1929, nr. 11, p. 305, 310–311.
556. MYKOLAITIS, Vincas (1934). Garbinga senovė literatūroj ir praeities skriaudos tikrovei. In *Darbai ir dienos*, 1934, nr. 3, , p. 9–10.
557. MONOD, G. (1876). Du progrès des études historiques en France depuis le XVI e siècle. In *Revue historique I* (1876), p. 5–38.
558. NAGEVYČIA, V. (1905). [NAGEVIČIUS, V.]. Atsiliepinimas ant d-ro Noraus sumanymo. In *Vilniaus žinios*, 1905, nr. 69, p. 1.
559. NAVAKAS, Jonas (1933). *Originali knyga: Augustinas Voldemaras. La Lithuanie et ses problèmes*. T. 1. Lithuanie et l'Allemagne: (Lietuva ir jos problemos. T. 1. Lietuva ir Vokietija). Kaunas: Karvelio ir Rinkevičiaus knygynas, 1933, 53 p.
560. NORKUS, Jonas (1936). *Istorijos vadovėlis: V ir VI pradžios mokslo skyriams*. Kaunas: Spaudos fondas, 1936, 264 p.
561. P. J. [POVILIONIS, Juozas]. Istorikas istorijoje. In *Židinys*, 1939, nr. 12, p. 725–727.
562. PAKARKKLIS, Povilas (1939). Steigiamo Lituanistikos instituto reikalu. In *Lietuvos žinios*, 1939 m. vasario 8 d., nr. 32 (5897), p. 5.
563. *Pavasario balsai*. Parasžė St. Maironis. Tilžė [Peterburgas], 1895, 78 p.
564. **PENKAUSKAS, Pranas (Pranciškus)** (1919). *Lietuvių tautos dvasia istorijos šviesoje*. Kaunas: „Šviesos“ spaustuvė, 1919, 20 p.
565. PENKAUSKAS, Pranas (1922). *Šventoji Senojo ir Naujojo Įstatymo istorija: vadovėlis pradedamosioms mokykloms*. 2-as leid. Tilžė: E. Jagomasto sp. „Lituania“, 1922, 192 p. (Šv. Kazimiero draugijos leidinys nr. 333).
566. PENKAUSKAS, Pranas (1924). Avignono obedijencijos Pranciškonai. Vėlybųjų viduramžių Bažnyčios istorijos vaizdelis. (Įžengiamoji paskaita, skaityta Lietuvos universitete 1923 m. spalio m. 9 d.). In *Soter*, 1924, nr. 1, p. 84–102.
567. PENKAUSKAS, Pranas (1926). Bazelio susirinkimas ir Lietuvos sosto reikalas Vytautui mirus. Kaunas: Šviesa, 1926. In *Tiesos kelias*, 1926, nr. 7–8, p. 33–48; nr. 9, p. 77–83. (Atsp. iš: *Tiesos kelio*, Kaunas: s. n., 1926, 24 p.).
568. PENKAUSKAS, Pranas (1927). *Šventoji Senojo Įstatymo istorija. IV pataisytas leidimas*. Kaunas, 1927, 153 p.
569. PENKAUSKAS, Pranas (1928a). *Šventoji Naujojo Įstatymo istorija. IV pataisytas leidimas*. Kaunas, 1928, 141 p. [Taip pat: *Šventoji Naujojo Įstatymo istorija. 5-asis leid.* Kaunas, 1935, 133 p.].
570. PENKAUSKAS, Pranas (1928b). *Lotynų kalbos gramatika*. Kaunas, 1928, 314 p. (rankraščio teisėmis, litografuota).

571. PENKAUSKAS, Pranas (1930a). *Istorijos dėstymo metodika. Paskaitos, skaitytos 1929–30 m. Lietuvos universitete*. Kaunas, 1930 (spausta rotatorium, 76 p., in folio; antras leidimas – *Istorijos dėstymo metodika / Vilniaus Pedagoginis institutas. Istorijos tyrimų laboratorija*. Vilnius: VPI, 1992, 54 p.).
572. PENKAUSKAS, Pranas (1930b). Vytautas Didysis ir jo Čekijos politika Venceliui mirus. In *Židinys*, 1930, nr. 4, balandžio mėn., p. 337–347; nr. 5–6, gegužės–birželio mėn., p. 444–459. (Atsp. iš: *Židinio*, Kaunas: Spindulys, 1930, 39 p.).
573. PENKAUSKAS, Pranas (1930c). Antrasis Zigmanto Kaributo žygis Čekijon. In *Židinys*, 1930, nr. 7, liepos mėn., p. 39–48.
574. PENKAUSKAS, Pranas (1931a). *Lietuvos istorija. Vadovėlis 4-tam pradžios m-klos skyriui ir 1-jai vidurinės m-klos klasei*. Kaunas: Šv. Kazimiero d-jos leidinys nr. 518, 1931, 120 p. [2-asis patais. leidimas – Kaunas: Šv. Kazimiero draugijos leidinys, nr. 604, 1934, 131 p.].
575. PENKAUSKAS, Pranas (1931b). Vidurinių amžių istorijos programa diplominiams egzaminams (Teologijos-Filosofijos fakulteto studentams istorikams). Kaunas, 1931 (spausta rotatorium, 32 p., in folio).
576. PENKAUSKAS, Pranas (1931c). Vytauto Didžiojo nuopelnai dvasinės kultūros srityje. (Paskaita, skaityta viešame VDU Tarybos posėdyje, 1930 m. spalio m. 27 d. Vytauto Didžiojo 500 metų mirties sukaktį minint). In *Athenaeum*, 1931, t. II, sąs. 1, p. 1–36. (Atsp. iš: *Athenaeum*, Kaunas: „Šviesos“ spaustuvė, 1931, 36 p.).
577. PENKAUSKAS, Pranas (1931d). Pirmasis kryžiaus karas. In *Soter*, 1931, nr. 1 (12), p. 61–78.
578. PENKAUSKAS, Pranas (1931/1934) Bažnyčios istorija [bibliografijos apžvalgos]. In *Soter*, 1931, nr. 2, p. 110–111; 1932, nr. 2, p. 68–71; 1933, nr. 1, p. 85–88; nr. 2, p. 112–116; 1934, nr. 1, p. 96–104.
579. PENKAUSKAS, Pranas (1932). *Lotynų kalbos gramatika: fonetika ir morfologija*. Kaunas: s. n., 1932, 148 + VII p.
580. PENKAUSKAS, Pranas (1933). *Lotynų kalbos chrestomatija: III ir IV klasės kursas*. Kaunas: Šv. Kazimiero d-jos leidinys nr. 573, 1933, VIII + 208 p.
581. PENKAUSKAS, Pranas (1934). *Lietuvos istorijos versmių leidimas*. Kaunas: „Žaibo“ b-vės sp., 1934, 32 p.
582. PIETARIS, Vincas. (1904/1905) *Algimantas, arba Lietuviai XIII šimtmetyje: istorizka apysaka*. T. 5. Shenandoah, Pa.: Lietuvių katalikų spaudos bendrijos spaustuveje, 1904–1905.
583. POWELL, Frederick York; Preface, LANGLOIS Ch. V.; SEIGNOBOS, Ch. *Introduction to the Study of History* (London: Duckworth & Co., 1898), vi–xiii.
584. *PRAEITIS. I tomas*. Leidžia Lietuvos Istorijos Draugija. Redaguoja Augustinas Janulaitis. Kaunas: [akc. „Varpo“ b-vės sp-vė], 1930, p. IV + 400.
585. *PRAEITIS. II tomas*. Leidžia Lietuvos Istorijos Draugija. Redaguoja: Augustinas Janulaitis. Kaunas: [akc. „Varpo“ b-vės sp.], 1933, p. 514.
586. *PRAEITIS. III tomas*. Sudarė ir redagavo: 1939–1940 Augustinas Janulaitis, Zenonas Ivinskis, Konstantinas Jablonskis, 1992 Bronius Dundulis (Redaktorius), Jūratė Kiaupienė, Zigmantas Kiaupa (sudarytojai). Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1992, 263 p.
587. PUZINAS, Jonas. (1931a). Archeologijos mokslas ir Lietuva (laiškas iš Heidelbergo). In *Šviesos keliai*, 1931, nr. 3, p. 220–226.
588. PUZINAS, Jonas (1931b). Priešistorinė archeologija ir jos tyrimo metodai (bendros pastabos). In *Vairas*, 1931, nr. 7–8, liepos–rugpjūčio mėn., p. 422–425.
589. PUZINAS, Jonas (1935). Poledinio Lietuvos gyventojų kultūra. In *Naujoji Romuva*, 1935, nr. 12–13, kovo 31 d., p. 281–287.

590. PUZINAS, Jonas. Miesto muziejaus paroda. In *Židinys*, 1934, sausio mėn., nr. 1, p. 103–104.
591. REMEIKA, Jonas [REMEIKA, Johann] (1927). *Der Handel auf der Memel von Anfang des 14. Jahrhunderts bis 1430. Inaugural-Dissertation zur Erlangung der Doktorwürde der Hohen Philosophischen Fakultät der Christian-Albrechts-Universität zu Kiel vorgelegt von Johann Remeika*. (Abdruck aus dem V. Buche der Zeitschrift „Tauta ir Žodis“ der Humanistischen Fakultät der Universität zu Kaunas (Litauen). K.: Valstybės sp., 1927, 57 p. (Atsp. iš: *Tauta ir Žodis*, V knyga, 1928). Lietuviškoji autoriaus papildyta ir iš naujo perredaguota redakcija: *Prekyba Nemunu iki 1430. Pirmųjų Gediminaičių laikų Lietuvos prekybiniai ryšiai su Vakarais*. Tautos praeitis, Chicago, 1962, t. 1, kn. 4, p. 521–564.
592. REMEIKA, Jonas (1939). *Lietuvos praeities vaizdai*. Kaunas: Spaudos fondas, 1939, 147 p. [Kartota: *Lietuvos praeities vaizdai; Ką kalneliai pasakoja: padavimai iš Klaipėdos krašto piliakalnių praeities*. Fotogr. leid. Kaunas: Spindulys, 1990, 147, 93 p.].
593. RIMKA, Albinas (1925). Lietuvos visuomenės ūkio ligi Liublino unijos metų. Atsp. iš: *Teisės fakulteto darbų I knygos*. Kaunas, 1925, 131 p.
594. RÖMER, M. (1908). *Litwa*. Studium o odrozeniu narodu litewskiego. Lwów, 1908, 438 p.
595. RÖMERIS, Mykolas (1927). Dienoraštis. Ištraukos. (orig. 1927). In *Kultūros barai*, 1990, nr. 9, p. 72–73.
596. RÖMERIS, Mykolas (1928). Trečiasis tarptautinis sociologijos kongresas Romoje. In *Lietuvos universiteto Teisių fakulteto darbai*, t. 2, kn. 1., Kaunas, 1928, p. 2–12.
597. *Rudens semestro paskaitų tvarkaraštis*. Kaunas, 1931, p.15–16.
598. ROSTOWZEW, M. I. (1910). *Studien zur Geschichte des römischen Kolonates* (Erstes Beiheft zum Archiv für Papyrusforschung und verwandte gebiete, herausgegeben von Ulrich Wilcken). Leipzig – Berlin, B.G. Teubner, 1910, p. V-VIII.
599. SEIGNOBOS, Charles (1909). *La Méthode Historique appliquée aux sciences sociales*. Paris, 1909 (LMAVB sign.: 536542).
600. SEZEMANAS, Vosylis (1932). Asmenybės problemos nagrinėjimas [apie prof. L. Karsavino veikalą „O ličnosti“]. In *Vairas*, 1932, nr. 4, balandžio mėn., p. 522–528.
601. Skirgaila. In *Vilniaus žinios*, 1906, nr. 245, p. 1.
602. SKIRMUNTT, Konstancja (1887). *Istorija Lietuwo: trumpai apsayta, su trimis žemėlapiais*. New York: spaustuwėje „Lietuwiszkojo Balso“, 1887, 143 p. (Vertėjo slapyvardis – Neris, t. y. Petras Vileišis).
603. SKRUPSKELIS, Ignas. (1930a). Literatūros mokslas. In *Athenaeum*, 1930, t. I, sąs. 1, p. 161–189.
604. SKRUPSKELIS, Ignas. (1930b). Nadleris, jo metodas ir jo literatūros istorija. In *Rytas*, 1930, nr. 119, gegužės 27d., p. 3–4.
605. SKRUPSKELIS, Ignas (1937). Rasistinės literatūros mokslo kryptis. In *Naujoji Romuva*, 1937, nr. 2, sausio 10 d., p. 39–41.
606. **STAKAUSKAS, Juozapas** (1933a). Mūsų kęstutinė literatūra [kunigaikščiui Kęstučiui skirtos lietuvių istoriografijos apžvalga]. In *Vairas*, 1933, nr. 4, balandžio mėn., p. 505–508.
607. **STAKAUSKAS, Juozapas** (1933b). (Rec.). [Ignas Jonynas. *Vytauto šeimyna*. Atmušta iš II „Praeities“ tomo, Kaunas, 1932 m., 64 psl., 8°]. In *Vairas*, 1933, nr. 5, gegužės mėn., p. 119–120.

608. STAKAUSKAS, Juozapas (1933c). Viduramžio Bažnyčios ir Imperijos universalumo reikšmė Lietuvai. In *Vairas*, 1933, nr. 10, spalio mėn., p. 156–169.
609. STAKAUSKAS, Juozapas (1934a). *Lietuva ir Vakarų Europa XIII-me amžiuje*. Kaunas: Švietimo ministerijos leidinys, 1934, 282 p.
610. STAKAUSKAS, Juozapas (1934b). (Rec.). Lietuvos valstiečių luomas XIII–XVI amž. [Z. Ivinskio disertacijos *Geschichte des Bauernstandes in Litauen von den ältesten Zeiten bis zum Anfang des 16 Jahrhunderts...* Berlin, 1933, recenzija]. In *Naujoji Romuva*, 1934, nr. 186–187, rugpjūčio 5 d., p. 549–552.
611. STAKAUSKAS, Juozapas (1935). Lietuvių tautos praeitis Lietuviškojoje Enciklopedijoje. In *Vairas*, 1935, nr. 4, balandžio mėn., p. 481–482.
612. STAKAUSKAS, Juozapas (1936a). (Rec.). [M. Račkauskas. *Romėnų senybės. Gimnazijos mokiniams ir savamoksliams vadovėlis*]. In *Vairas*, 1936, nr. 1, sausis, p. 121–124.
613. STAKAUSKAS, Juozapas (1936b). (Rec.). [Pranas Penkauskas. *Lietuvos istorijos versmių leidimas*. Kaunas, 1934, p. 32]. In *Vairas*, 1936, nr. 2, vasaris, p. 245–246.
614. STAKAUSKAS, Juozapas (1936c). Istorikai – Naujosios Romuvos bendradarbiai. In *Naujoji Romuva*, 1936, nr. 40, spalio 11 d., p. 778–779.
615. STAKAUSKAS, Juozapas (1936d). Naujas kapitalinis Lietuvos istorijos veikalas [atsiliepiamas apie A. Šapokos redaguotą *Lietuvos istoriją*]. In *Lietuvos aidas*, 1936, nr. 549 (3165), lapkričio 28 d., p. 2.
616. STAKAUSKAS, Juozapas (1936e). Lietuvos istorija, kokios dar nebuvo [atsiliepiamas apie A. Šapokos redaguotą *Lietuvos istoriją*]. In *XX amžius*, 1936, nr. 140, gruodžio 5 d., p. 6.
617. STAKAUSKAS, Juozapas (1938a). Valančiaus laikų lietuviškas darbas. In *Tiesos kelias*, 1938, nr. 3, p. 133–144; nr. 4, p. 203–212; nr. 7–8, p. 503–515, nr. 11, p. 740–750.
618. STAKAUSKAS, Juozapas (1938b). (Rec.). [Dr. J. Matusas. *Lietuvių rusinimas per pradžios mokyklas*. Švietimo Ministerijos leidinys. Kaunas, 1937 m. 186 psl. 8°]. In *Tiesos kelias*, nr. 3, p. 181–183.
619. STAKAUSKAS, Juozapas (1938c). (Rec.). [Marija Andziulytė-Ruginienė. *Žemaičių christianizacijos pradžia*. Kaunas, 1937 m., 145 p. 8°. Autorės leidinys]. In *Tiesos kelias*, nr. 4, p. 258–259.
620. STAKAUSKAS, Juozapas (1938d). (Rec.). [J. Jakštas. *Vakarų krikščionių mintys apie Romos imperiją iki V amžiaus. Istorinė literatūrinė studija*. Atspausdinta iš „Senovės“ III tomo. Disertacija Vytauto D. Universiteto Humanitarinių Mokslų fakulteto daktaro laipsniui įgyti. 8°. p. 315. Kaunas, 1937 m.]. In *Vairas*, 1938, nr. 11, birželio 15 d., p. 701–703.
621. STAKAUSKAS, Juozapas (1939a). Valančius lietuvių klausimais. (Atsakymas p. prof. Vacl. Biržiškai). In *Židinys*, 1939, nr. 1, sausio mėn., p. 43–66.
622. STAKAUSKAS, Juozapas (1939b). Praeitis priklauso mokslui, o ne politikai. In *Lietuvos aidas*, 1939, nr. 95, vasario 28 d., p. 4.
623. STAKAUSKAS, Juozapas (1992, orig. 1960). Lietuvių sąjūdis Vilniaus seminarijoje. In *Mūsų praeitis 2. Straipsnių rinkinys*. Red. B. Dundulis. Sudarytojai: E. Meilus, R. Miknys. Vilnius: Academia, 1992, p. 102–127.
624. STAKAUSKAS, Juozapas (2003). *Naujieji nacionalizmai ir katalikų bažnyčia Lietuvoje* (Sudarė Algimantas Katilius). Vilnius: Aidai, 2003, 459 p. [Historicus].
625. STAUGAITIS, Justinas [Meškus] (1910). Šv. Baltramiejaus naktis. In *Vadovas*, 1910, nr. 19, kovo 1 d., p. 250–260.

626. STEPONAITIS, Vytautas (1927). Naujokų išsilavinimas (1925–1926 m.). In *Mūsų žinynas*, 1927, nr. 37, p. 54.
627. STEPONAITIS, Vytautas (1929). (Rec.). [Prof. dr. J. Totoraitis. *Zanavykų istorija*. Marijampolė, 1929, 104 p.]. In *Mūsų žinynas*, 1929, nr. 52, p. 236.
628. SUŽIEDĖLIS Simas (1930). A. a. Prof. Kan. A. Alekna (1872–1930). In *Tiesos kelias*, 1930, nr. 9, p. 536–545.
629. ŠAKENIS, Konstantinas (1935). Vabalninkas ir jo apylinkės praeityje: iki Lietuvos nepriklausomybės atgavimo. In *Praeities biblioteka nr. 2*. Red. A. Janulaitis. Kaunas: Lietuvos istorijos draugija, 1935, p. IV + 185 p. + 1 žemėl.
630. ŠALKAUSKIS, Stasys (1926). *Bendrosios mokslinio darbo metodikos pradai*. Kaunas, 1933, p. 1–4 (pirmas leidimas – 1926 m.).
631. ŠAPOKA, Adolfas (1931a). Ginčas dėl Radvilaitės rankos (Vaizdelis iš mūsų krašto tvarkos 17 amž.). In *Naujoji Romuva*, 1931, nr. 6, vasario 8 d., p. 140–141.
632. ŠAPOKA, Adolfas (1931b). Bajorų konfederacijos. In *Naujoji Romuva*, 1931, nr. 9, kovo 1 d., p. 207–209.
633. ŠAPOKA, Adolfas (1931c). Sicinskis (Čičinskas). In *Šviesos keliai*, 1931, nr. 9, rugsėjo mėn., p. 592–604.
634. ŠAPOKA, Adolfas (1931d). Lietuvių–Lenkų santykiai po Vytauto iki 1569 m. (Juridinė būklė). In *Naujoji Romuva*, 1931, nr. 38, rugsėjo 20 d., p. 908–911.
635. ŠAPOKA, Adolfas (1931e). 700 metų kaip vokiečiai įžengė Prūsijon. In *Naujoji Romuva*, 1931, nr. 43, spalio 25 d., p. 1022–1023.
636. ŠAPOKA, Adolfas. (1932a). Ar lietuviška buvo senoji Lietuvos valstybė? In *Šviesos keliai*, 1932, nr. 4, balandžio mėn., p. 202–206.
637. ŠAPOKA, Adolfas (1932b). Raskim lietuvius Lietuvos istorijoje. In *Naujoji Romuva*, 1932, nr. 21 (73), gegužės 22 d., p. 481–482.
638. ŠAPOKA, Adolfas (1932c). Pirmasis bandymas pataisyti 1569 metų uniją. In *Naujoji Romuva*, 1932, nr. 24 (76), birželio 12 d., p. 556–557.
639. ŠAPOKA, Adolfas (1932d). [Akademiniis gyvenimas] Studijos Prahoje. In *Židinys*, 1932, nr. 7 (91), liepos mėn., p. 73–75.
640. ŠAPOKA, Adolfas (1933a). Jeronimas Pragiškis ir jo kelionė Lietuvon. In *Praeitis*, II tomas, 1933, p. 252–290.
641. ŠAPOKA, Adolfas (1933b). Istoriškoji čekų literatūra ryšy su mūsų krašto istorija. In *Praeitis*, II tomas, 1933, p. 350–374.
642. ŠAPOKA, Adolfas (1933c). (Rec.). [I. Dr. Kazimierz Lepszy, Walka stronnictw w pierwszych latach panowania Zygmunta II. Prace Krak. Oddz. Pol. Tow. Histor. nr. 5. Kraków, 1929. 228 p.; II. Dr. Josef Macůrek, Dozvuky polského bezkrálovi z roku 1587. Příspěvek v osvětlení snach rodu Habsburského o získání koruny polské v letech 1588–94. Práce z vědeckých ústavů XXIV. I Prace 1929, 194 p.; III. Dr. J. Macůrek, Diplomacká poslání Jana Duckera v Polsku roku 1591. Příspěvek k dějinám snach rodu Habsburského o nabytí polské koncem 16. století. Atspauda iš žurnalo: Věstník královské české společnosti nauk. Tř. I, 1929. V Praze 1930. 109 p.; IV. Dr. J. Macůrek, Zápas Polska a Habsbursků o přístup k černému moři na sklonku 16. století. Sbíрка pojednání a rozprav. XVIII. V Praze 1931, 200 p.]. In *Praeitis*, t. II, 1933, p. 460–464.
643. ŠAPOKA, Adolfas (1933d). (Rec.). [*Tėvas Andrius Rudamina S. J. (Biografija)*. Spaudai parengė Kun. B. Andriuška S. J., Šiauliai 1933, 64 p. 8°]. In *Židinys*, 1933, nr. 4 (100), balandžio mėn., p. 423–424.
644. ŠAPOKA, Adolfas (1935a). Valstybiniai lietuvių gabumai istorijos perspektyvoje. In *Naujoji Romuva*, 1935, nr. 12–13 (220–221), kovo 31 d., p. 293–297.

645. ŠAPOKA, Adolfas (1935b). (Rec.). [Dr. J. Puzinas: *Vorgeschichtsforschung und Nationalbewusstsein in Litauen*. Kaunas, 1935 m., 134 p.]. In *Židinys*, 1935, nr. 12 (132), gruodžio mėn., p. 602–606.
646. ŠAPOKA, Adolfas (1936). Atsakingieji Lietuvos politikos vadai reformų seimo metu. (Atsp iš: *Senovės*, nr. 2 [t. 2]); [su politikos vadų portretais ant pagerinto popieriaus]. K.: koop. „Raidės“ sp., 1936, p. 61–173.
647. ŠAPOKA, Adolfas (1937a). Aisčių kilmė bei jų tarpusavio santykių aiškinimas mokykloje. In *Tautos mokykla*, 1937, nr. 1, sausio 1 d., p. 7–10.
648. ŠAPOKA, Adolfas (1937b). Žemaičių krikšto prasmė. In *Naujoji Romuva*, 1937, nr. 31–32, rugpjūčio 1 d., p. 585–587.
649. ŠAPOKA, Adolfas (1937c). Savaranki Lietuvos politika po Liublino unijos. In *Židinys*, 1937, nr. 8/9, p. 152–162.
650. ŠAPOKA, Adolfas (1938a). *Lietuva ir Lenkija po 1569 metų Liublino unijos: jų valstybinių santykių bruožai*. Kaunas: Švietimo ministerijos knygų leidimo komisijos leidinys nr. 494 (spaudė akc. „Spindulio“ b-vės sp.), 1938, XII + 327 p. [Tiražas 2 000 egz.].
651. ŠAPOKA, Adolfas (1938b). A. A. Paulius Šležas. In *Naujoji Romuva*, 1938, nr. 20 (382), gegužės mėn. 22 d., p. 461–462.
652. ŠAPOKA, Adolfas (1938c). Valstybiniai Lietuvos Lenkijos santykiai po 1569 m. Liublino unijos (Pranešimas, VI. 11 d. skaitytas Humanitarinių Mokslų fakulteto Tarybos viešame posėdy, ginant disertaciją „Lietuva ir Lenkija po 1569 m. Liublino unijos“). In *Vairas*, 1938, nr. 12, liepos 1 d., p. 705–712.
653. ŠAPOKA, Adolfas (1938d). Visuotinės bajorų lygybės dėsnis Lietuvos-Lenkijos valstybėje. In *Mokslo dienos*, 1938, nr. 9, p. 444–450.
654. ŠAPOKA, Adolfas (1938/1939). Lenkai Lietuvoje. In *Mokslo dienos*, 1938, nr. 11, p. 586–589; nr. 12, p. 648–650; 1939, nr. 1, p. 8–10.
655. ŠAPOKA, Adolfas (1939a). Pšemyslo (Ottakaro) II žygiai į prūsus. In *Praeitis*, III tomas (išleistas 1992 m.) Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1992, p. 4–31.
656. ŠAPOKA, Adolfas (1939b). Karalienės Jadvygos lietuvių kolegija Prahoje. In *Praeitis*, III tomas (išleistas 1992 m.) Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1992, p. 73–99.
657. ŠAPOKA, Adolfas (1939c). Vilnius – politinis Lietuvos centras. In *Naujoji Romuva*, 1939, nr. 42–43 (455–456), (specialus Vilniaus numeris), spalio 22 d., p. 745–749.
658. ŠAPOKA, Adolfas (1940). Gegužės 3 d. Konstitucija ir Lietuva. In *Lietuvos praeitis*, 1940, t. 1 (sąs. 1). K., ASLI Lietuvos istorijos skyriaus leid., 1940, p. 137–210.
659. ŠAPOKA, Adolfas [STANYŠ, A.] (1947). Mūsų praeities vertinimo klausimu. In *Aidai*, 1947, nr. 6, rugsėjo mėn., p. 246–248.
660. ŠAPOKA, Adolfas (1963). *Senasis Vilnius. Vilniaus miesto istorijos bruožai iki XVII a. pabaigos*. Išleido Tėvai Pranciškonai Prisikėlimo parapijos Toronte dešimtmečio proga. 1963 – Karaliaus Mindaugo – metai. Spaudė Tėvų Pranciškonų spaustuvė. Brooklyn, New York, 332 p.
661. ŠAPOKA, Adolfas (1990). *1655 metų Kėdainių sutartis, arba švedai Lietuvoje 1655–1656 metais*. Parengėjas ir įžanginio straipsnio [p. 3–8] autorius Antanas Tyla. Vilnius: Mokslas, 1990, 194 p. (serija – *Lietuvos istoriografija*). [Tiražas 30 000 egz.].
662. ŠAPOKA, Adolfas (2008). *Raštai* [redakcinė kolegija: Algirdas Gaižutis... et al.; mokslinis redaktorius Aivas Ragauskas]. T. II: *Lietuva Reformų seimo metu. Iki 1791 m. gegužės 3 d. Konstitucijos* (įvadą, tekstus ir komentarus parengė Robertas Jurgaitis, Ramunė Šmigelskytė-Stukienė). Vilnius: VPU leidykla, 2008, 557 p. (Lietuvos tūkstantmečio programos leidinys).

663. ŠAPOKA, A. *Raštai* [redakcinė kolegija: Aivas Ragauskas... et al.]. T. I: *Vilniaus istorija* (tekstus parengė, įvadą ir komentarus parašė Aivas Ragauskas; asmenvardžių ir vietovardžių rodykles sudarė Vigintas Stancelis). Vilnius: VPU leidykla, 2013, 663 p. (Lietuvos tūkstantmečio programos leidinys).
664. ŠAULYS, J. [J. Bekampis] (1905). Mūsų mokslo reikalai. In *Vilniaus žinios*, 1905, nr. 105, p. 1.
665. ŠILGALYS. Prie etnografiškai-istoriškos draugijos kūrimo. In *Vilniaus žinios*, 1905, nr. 123, p. 1.
666. ŠINKŪNAS, P. (1928). *Kėdainių miesto istorija. Krašto mokslui medžiaga*. Kaunas: Spindulys, 1928, p. 71–98.
667. ŠLEŽAS, Paulius (1931). Prof. Kan. A. Alekna: gyvenimas ir darbai. In *Athenaeum*, 1931, t. 2, sąs. 1, p. 59–75.
668. ŠLIOGERIS, I. (1905). Prie d-ro J. Noraus sumanymo. In *Vilniaus žinios*, 1905, nr. 152, p. 1.
669. ŠLIŪPAS, J. (1892). (Rec.). [Stanislovo Znavyko *Vistorija*]. In *Apszieta*, 1892, nr. 6, p. 489–492.
670. ŠLIŪPAS, Jonas (1897). *Lietuvystes praeite, dabartis ir ateitis. Istoriskai sociologiskas pjeszinys*. Baltimore, 1897, 83 p.
671. [ŠLIŪPAS, Jonas] (1899). *Lietuvių pratėviai Mažojoje Azijoje: nuo senovės iki jie pateko po valdžia persų*. Paraszė Lietuvos Mylėtojas. Chicago (Ill.): Spauda „Lietuvos“, 1899, 283 p., 4 žml.
672. ŠLIŪPAS, J. *Lietuvių tauta senovėje ir šiandien. 3 tomai*. Plymouth-Chicago, 1904, 1905, 1909, 462 + 563 + 552 p.
673. ŠLIŪPAS, Jonas (1977). *Rinktiniai raštai*. Sudarė, įvadą ir paaiškinimus parašė K. Doveika. Vilnius: Vaga, 1977, 611 p.
674. ŠTUOPIS, Povilas. (1930a). Gyvenimo ir literatūros anormalumai. In *Rytas*, 1930, nr. 46, vasario 25 d., p. 4–5.
675. ŠTUOPIS, Povilas. (1930b). Bajorų pakilimas Vytauto gadyneje. In *Židinys*, 1930, nr. 11 (71), lapkričio mėn., p. 342–348; *Židinys*, 1930, nr. 12 (72), gruodžio mėn., p. 432–442.
676. ŠTUOPIS, Povilas (1931a). Mūsų istorija (Eskizai). In *Naujoji Romuva*, 1931, nr. 20, gegužės 17 d., p. 468–471.
677. ŠTUOPIS, Povilas (1931b). Kęstučio mirtis. In *Naujoji Romuva*, 1931, nr. 23, birželio 7 d., p. 548–550.
678. ŠTUOPIS, Povilas (1931c). Romuva mūsų mitologijoje. In *Naujoji Romuva*, 1931, nr. 27, liepos 5 d., p. 638–641.
679. ŠTUOPIS, Povilas (1931d). Liublino unija. In *Naujoji Romuva*, 1931, nr. 43, spalio 25 d., p. 1023–1026.
680. ŠTUOPIS, Povilas (1932a). Lithuania cogitans. In *Naujoji Romuva*, 1932, nr. 12, kovo 20 d., p. 268–271.
681. ŠTUOPIS, Povilas (1932b). Lietuvos istorijos pradžia ir jos kūrėjai. In *Naujoji Romuva*, 1932, nr. 13, kovo 27 d., p. 294–295.
682. ŠTUOPIS, P. (1932c). Istorijos stebuklai ir istorikai (fragmentai). In *Naujoji Romuva*, 1932, nr. 20, gegužės 15 d., p. 460–462.
683. ŠTUOPIS, Povilas (1932d). Mindaugo auka. In *Naujoji Romuva*, 1932, nr. 27 (79), liepos 3 d., p. 632–634.
684. ŠTUOPIS, Povilas (1932e). Kęstutis (550 metų mirties sukaktuvėms paminėti). In *Naujoji Romuva*, 1932, nr. 32–33 (84–85), rugpjūčio 14 d., p. 697–700.
685. ŠTUOPIS, Povilas (1932f). Kęstučio charakteristika. In *Naujoji Romuva*, 1932, nr. 37 (89), rugsėjo 11d., p. 778–780.

686. ŠTUOPIS, Povilas (1933a). (Rec.). Lietuvos diduomenės kilmė ir raida ligi 1385 m. [Dr. Konst. Avižonis. *Die Entstehung und Entwicklung des litauischen Adels bis zur litauisch-polnischen Union 1385*, p. VI + 174, Verlag Dr. Emil Ebering, Berlin, 1932]. In *Naujoji Romuva*, 1933, nr. 123, gegužės 7 d., p. 447–448.
687. ŠTUOPIS, Povilas (1933b). Aistuva. In *Naujoji Romuva*, 1933, nr. 136–137, rugpjūčio 13 d., p. 654–656.
688. ŠTUOPIS, Povilas (1933c). Jotvingiai. In *Naujoji Romuva*, 1933, nr. 144, spalio 1 d., p. 782–785.
689. ŠTUOPIS, Povilas (1933d). Senovės aisčių sauga (Pagal H. Łowmiański: *Studja nad początkami społeczeństwa i państwa Litewskiego*, t. I, 1931; t. II, 1932, Vilnius). In *Trimitas*, 1933, nr. 47, lapkričio 23 d., p. 926–928; nr. 48, lapkričio 30 d., p. 949–950; nr. 48, gruodžio 7 d., p. 966–967.
690. ŠTUOPIS, Povilas (1933e). Tautinės istorikų pareigos. In *Akademikas*, 1933, nr. 16, gruodžio 1 d., p. 307–309.
691. ŠTUOPIS, Povilas (1934a). Ginkluota mūsų tauta senovėje. In *Trimitas*, 1934, nr. 4, sausio 25 d., p. 66–68.
692. ŠTUOPIS, Povilas (1934b). Senoji Aistuva skaičiais. In *Naujoji Romuva*, 1934, nr. 163 (7), vasario 18 d., p. 158–159.
693. ŠTUOPIS, Povilas (1934c). Berlynas ne vokiečių žemėse. In *Trimitas*, 1934, nr. 10, kovo 8 d., p. 194–197.
694. ŠTUOPIS, Povilas (1934d). Istorikai vakarų fronte [Red.: *Straipsnis yra labai aktualus, tik autorius ne visas jame iškeltas mintis pakankamai motyvuoja.*]. In *Naujoji Romuva*, 1934, nr. 169–170, balandžio 1 d., p. 290–292.
695. ŠTUOPIS, Povilas (1934e). Senprūsių žuvinimas. In *Trimitas*, nr. 16, balandžio 19 d., p. 312–315.
696. ŠTUOPIS, Povilas (1934f). Dvi numirėlių kartos. In *Akademikas*, 1934, nr. 9, gegužės 15 d., p. 195–196; nr. 10, birželio 1 d., p. 217–219.
697. ŠTUOPIS, Povilas (1934g). Vokiečius sulaikėme mes! In *Trimitas*, 1934, nr. 20, gegužės 17 d., p. 390–391.
698. ŠTUOPIS, Povilas (1934h). Latvių istorija ir vokiečiai. In *Trimitas*, 1934, nr. 22, gegužės 31 d., p. 432–433.
699. ŠTUOPIS, Povilas (1935a). Lituaniškos podukra. In *Tautos mokykla*, 1935, nr. 8, balandžio 15 d., p. 173–175.
700. ŠTUOPIS, Povilas (1935b). Istorijos mokymo reikalai. In *Tautos mokykla*, 1935, nr. 10, gegužės 15 d., p. 222–224.
701. ŠTUOPIS, Povilas (1935c). Senovės aisčių vedybos. In *Trimitas*, 1935, nr. 24, birželio 13 d., p. 431–433.
702. ŠTUOPIS, Povilas (1935d). (Rec.). Lietuva ir Vakarų Europa XIII a. [atsiliepimas apie J. Stakausko darbą „Lietuva ir Vakarų Europa XIII amžiuje“]. In *Lietuvos aidas*, 1935 (rugpjūčio 5 d.), nr. 177 (2440), p. 5–6.
703. ŠTUOPIS, Povilas (1935e). (Rec.). Neįspėtas Jogaila [J. Jakštas, Dr. Z. Ivinskis, S. Sužiedėlis, A. Šapoka, P. Šležas. Redag. A. Šapoka. Jogaila. Švietimo M-jos Knygų Leidimo Komisijos Leidinys nr. 450, Kaunas, 1935, 333 p. Skiriama: mūsų senovė mylinčiai visuomenei]. In *Akademikas*, 1935, nr. 16–17 (52–53), lapkričio 1 d., p. 376–377.
704. ŠTUOPIS, Povilas (1935f). Dalykiniai būreliai mokyklose. In *Tautos mokykla*, 1935, nr. 23, gruodžio 1 d., p. 529–530.
705. ŠTUOPIS, Povilas (1936a). Naujoji Lietuvos istorija. In *Tautos mokykla*, 1936, nr. 9, gegužės 1 d., p. 207–209.

706. ŠTUOPIS, Povilas (1936b). Istorijos pažymio sudėtis. In *Tautos mokykla*, 1936, nr. 14–15, liepos 15 d., p. 328–329.
707. ŠTUOPIS, Povilas (1936c). Po Džūkijos piliakalnių. In *Tautos mokykla*, 1936, nr. 14–15, liepos 15 d., p. 334–336.
708. ŠTUOPIS, Povilas (1936d). Istorikai po Žemaitiją. In *Tautos mokykla*, 1936, nr. 16–17, rugpjūčio 15 d., p. 377–378.
709. ŠTUOPIS, Povilas (1936e). Istorijos metodikos naujienos. In *Tautos mokykla*, 1936, nr. 18, rugsėjo 1 d., p. 423–424.
710. ŠTUOPIS, Povilas (1936f). Pedagoginio darbo koordinacija. In *Tautos mokykla*, 1936, nr. 19, rugsėjo 15 d., p. 460–462.
711. ŠTUOPIS, Povilas (1938a). Melas Lietuvos istorijoje. In *Mokslo dienos*, 1938, nr. 5–6, gegužės–birželio mėn., p. 317–320.
712. ŠTUOPIS, Povilas (1938b). Senoji lietuvių kultūra. In *Vairas*, 1938, nr. 19, spalio mėn. 15 d., p. 156–164; nr. 20, lapkričio mėn. 1 d., p. 245–252; nr. 23, gruodžio mėn. 15 d., p. 429–439; nr. 24, gruodžio mėn. 31 d., p. 480–493.
713. ŠTUOPIS, Povilas (1939a). Mokytojas mokinių supratimu. In *Tautos mokykla*, 1939, nr. 19, spalio 1 d., p. 428–431; nr. 20, spalio 15 d., p. 450–451.
714. ŠTUOPIS, Povilas (1939b). Aisčių vienybės klausimu. In *Vairas*, 1939, nr. 39, spalio 12 d., p. 789–793.
715. ŠTUOPIS, Povilas (1940a). Klasės auklėjimas. In *Tautos mokykla*, 1940, nr. 1, sausio 1 d., p. 4–8; nr. 2, sausio 15 d., p. 39–45.
716. ŠTUOPIS, Povilas (1940b). Gimnazijų abiturientai ir profesija. In *Tautos mokykla*, 1940, nr. 8, balandžio 15 d., p. 199–203.
717. Švietimo ministerijos požiūris K. Masiliūno pranešime 1936 m. In *Lietuvos mokykla ir pedagoginė mintis: antologija*, t. 3: 1918–1940 m. Sud. Teresė Bukauskienė. Vilnius: Mintis, 1996, p. 105.
718. TAINE, Hippolyte (1938/1940). *Meno filosofija* (iš prancūzų kalbos vertė Kazimieras Masiliūnas). I–II dalys. Kaunas: Švietimo ministerijos knygų leidimo komisija, 1938–1940, I d. – XII + 339; II d. – 266 p.
719. *Teismas: rinkiniai anglų autoriai* (iš anglų kalbos vertė ir pratarmę parašė prof. A. Voldemaras). Kaunas: Biblioteka, 1937 [1939?] (Kaunas: „Vilties“ sp.), 351 p. [Kn. taip pat: Pratarmė, p. 5–25; tiražas 2 200 egz.].
720. *Teologijos-filosofijos fakulteto filosofijos skyriaus paskaitų tvarkaraštis*. Kaunas, 1931, p. 10.
721. *TIKRAS TĖVYNISZKAS KALENDORIUS, pavestas Auksztaicziams ir Žemaičziams Lietuvos Ukininkams 1896*. Vilniuje, 1895, p. 8.
722. TYRŪNAS, Vyt. (1936a). (Rec.). [L. Karsavinas. *Europos kultūros istorija. I–II t.*, 1931, 1933 m., V. D. U-to Hum. M. f-to leidinys, 352 + 471 pusl.]. In *Vairas*, 1936, nr. 6, birželis, p. 671–674.
723. TYRŪNAS, Vyt. (1936b). (Rec.). [L. Karsavinas. *Europos kultūros istorija. III t.* Hum. M. f-to leidinys. 1934, 523 p.]. In *Vairas*, 1936, nr. 7–8, liepa–rugpjūtis, p. 871–874.
724. **TOTORAITIS, Johann** (1905a). *Die Litauer unter dem König Mindowe bis zum Jahre 1263. Dissertation zur Erlangung der Doktorwürde der hohen philosophischen Fakultät der Universität Freiburg in der Schweiz*. Vorgelegt von Johann Totoraitis. Freiburg (Schweiz): St. Paulus-Druckerei, 1905, s. 160.
725. TOTORAITIS, Jonas [Dr. J. Norus] (1905b). Rūpinkimės Lietuvos istorija. In *Vilniaus žinios*, 1905, nr. 63, p. 1.
726. TOTORAITIS, Jonas (1908). „Draugija“. In *Vadovas*, 1908, nr. 1, rugsėjo 1 d., p. 74–75.

727. TOTORAITIS, Jonas (1908/1909). Katalikiški jaunimo susivienijimai. In *Vadovas*, 1908, [nuo 1908, nr. 1, rugsėjo 1 d., p. 83–93 iki 1909, nr. 16, gruodžio 1 d., p. 374–383; iš viso 112 p.]. [Išleista knyga: *Jaunimo globa ir jo susivienijimai*. Seinai, [1910] 1911, 120 p.].
728. TOTORAITIS, Jonas (1909a). [Kalbos dalykai] Nauji poteriai (Poterių Komisijos klaidos). In *Vadovas*, 1909, nr. 11, liepos 1 d., p. 294–305.
729. TOTORAITIS, Jonas (1909b). Vyskupo M. Giedraičio nuopelnai lietuvių tautai [A. Voldemaro pranešimo, skaityto 300 m. nuo mirties jubiliejaus pagerbimo vakarą Marijampolėje, referavimas]. In *Vadovas*, 1909, nr. 15, lapkričio 1 d., p. 261–264.
730. TOTORAITIS, Jonas (1910a). Dr. J. Totoraičio Laiškas į Redakciją. In *Viltis*, 1910, nr. 135 (470), lapkričio 24 (gruodžio 7 d.), p. 4.
731. TOTORAITIS, Jonas (1910b). Vyskupo Baranausko rankraščiai Leipcige. In *Draugija*, 1910, nr. 48, gruodis, p. 381–385.
732. TOTORAITIS, Jonas (1911/1914). Lietuvos atgimimo paveikslai. In *Vadovas* [nuo 1911, nr. 39, lapkričio 1 d., p. 258–267 iki 1914, nr. 68, balandžio 1 d., p. 235–249; iš viso 182 p.].
733. TOTORAITIS, Jonas (1911a). Kova dėl tikėjimo. In *Šaltinis*, 1911, nr. 4, p. 38–39.
734. TOTORAITIS, Jonas (1911b). „Mokslo laisvė“. In *Šaltinis*, 1911, nr. 5, p. 49–50.
735. TOTORAITIS, Jonas (1911c). „Mokyklų laisvė“. In *Šaltinis*, 1911, nr. 6, p. 61–62.
736. TOTORAITIS, Jonas (1911d). „Valstybės laisvė“. In *Šaltinis*, 1911, nr. 7, p. 73–74.
737. TOTORAITIS, Jonas (1912). Lietuvos atgijimas. Chicago (Ill.): Draugas, 1912, 128 p. (II leid. – 1920, Chicago (Ill.): „Draugo“ sp., 1920, 128 p.).
738. TOTORAITIS, Jonas (1912/1914). Konferencijos kunigų rekolekcijoms. In *Vadovas*, [nuo 1912, nr. 49, rugsėjo 1 d., p. 41–60 iki 1914, nr. 73, rugsėjo 8 d., p. 18–24; iš viso 103 p.]. [Taip pat: Konferencijos kunigų rekolekcijoms Seinai, 1912, 46 p.; Konferencijos kunigų rekolekcijoms Seinai, 1913, 37 p.].
739. TOTORAITIS, Jonas (1913a). (Rec.). [BASANAVIČIUS, J. Lietuvių kryžiai archeologijos šviesoje. In *Lietuvių Kryžiai*. Vilnius, 1912, p. 5–30]. In *Vadovas*, 1913, nr. 53, p. 122–126; In *Vadovas*, 1913, nr. 62, p. 202–204.
740. TOTORAITIS, Jonas (1913b). Ar senovės lietuviai turėjo savo „Rig-Vedą ar Avestą“ vadinamą „Įvairią knygą“ arba „Tikrąją Bibliją“. In *Vadovas*, 1913, nr. 62, spalio 1 d., p. 177–181.
741. TOTORAITIS, Jonas (1914a). Ar „Vitus Lithuanorum primus episcopus“ buvo Lietuvoje? In *Vadovas*, 1914, nr. 74–75, spalio ir lapkričio mėn., p. 88–91.
742. TOTORAITIS, Jonas (1914b). (Rec.). [Ks. Jan Kurczewski. Biskupstwo Wileńskie [...]. Wilno, 1912, p. 614]. In *Vadovas*, 1914, nr. 74–75, spalio ir lapkričio mėn., p. 165–171.
743. TOTORAITIS, Jonas (1914c). Lietuvos atgijimo priežastys. In *Vadovas*, 1914, nr. 76, gruodžio mėn., p. 189–200.
744. TOTORAITIS, Jonas (1920). (Rec.). [ALEKNA, A. *Lietuvos istorija, II laida*. Kaunas, 1918. 132 p. ir 4 spalvoti žemėlapiai; ALEKNA, Antanas. *Lietuvos istorija, praplatingoji laida*. Kaunas, 1919. 263 + V p. ir 4 spalvoti žemėlapiai]. In *Ganytojas*, 1920, nr. 12, gruodžio mėn., p. 378–380.
745. TOTORAITIS, Jonas (1922). (Rec.). [R. Viperis. *Viduriniųjų amžių istorija, vadovėlis*]. In *Švietimo darbas*, 1922, nr. 12, p. 539–543.

746. TOTORAITIS, Jonas (1923). *Naujųjų amžių istorija*. Marijampolė: Šešupė, 1923, 247 p. (II laida – Marijampolė, 1924, 247 p.).
747. TOTORAITIS, Jonas (1924). *Marijampolės kunigų Marijonų vienuolynas*. Marijampolė, 1924, 65 p.
748. TOTORAITIS, Jonas (1926). *Vidurinių amžių istorija: vadovėlis aukštesnėms gimnazijos klasėms*. Marijampolė: „Šešupės knygyno“ sp., 1926, 223 p. (2-a papild. ir iliustr. Laida – Marijampolė: Marijonų sp., 1930, 280 p.).
749. TOTORAITIS, Jonas (1927). Šiek tiek apie Kun. P. Būčio veikimą. In *Tiesos kelias*, 1927, nr. 1, p. 20.
750. TOTORAITIS, J. (1928a). *Istorijos metodas. Litografuotos paskaitos*. Kaunas, 1928, NMB RS f. 134, b. 5, l. 1–51.
751. TOTORAITIS, Jonas (1928b). *Dešimties (ir 60) metų Rygiškių Jono gimnazijos sukaktuvės* (paskaita, skaityta Marijampolės valst. gimnazijoje 14 ir 21 d. 1928 m.). Marijampolė: [„Šaltinio“ knygynėlio nr. 6], 1928, 13 p.
752. TOTORAITIS, Jonas (1929a). *Istorijos metodologijos užrašai. Paskaitos, skaitytos 1929 metų pavasario semestre Lietuvos universitete*. Kaunas: [išleido D. Pučinskis], 1929, 67 p.
753. TOTORAITIS, Jonas (1929b). *Zanavykų istorija*. Marijampolė: Marijonų vienuolijos leid., 1929, 104 p. [Marijonų vienuolijos leidinys].
754. TOTORAITIS, Jonas (1930). *Vytautas katalikas*. Marijampolė: Marijonų sp., 1930, 55 p. („Šaltinio“ knygynėlio nr. 20).
755. TOTORAITIS, Jonas (1932). *Mindaugas, Lietuvos karalius*. Marijampolė: Marijonų sp., 1932, 125 p. [Marijonų vienuolijos leidinys].
756. TOTORAITIS, Jonas (1936a). *Žemaičių Kalvarija*. Marijampolė: Marijonų sp., 1936, 75 p. (Marijonų leidinys nr. 141).
757. TOTORAITIS, Jonas (1936b). Marijonų vienuolija nuo 1864 m. iki atgaivinimui. In *Tiesos kelias*, 1936, nr. 9, p. 457–469; nr. 10, p. 525–542; nr. 11, p. 605–619.
758. TOTORAITIS, Jonas (1937a). *Žemaičių Kalvarija*. Marijampolė: Marijonų leidinys, 1937, 73 p.
759. TOTORAITIS, Jonas (1937b). *Lietuvos Jeruzalė*. Marijampolė: Marijonų sp. leid., 1937, 15 p. [II leid. – Marijampolė: Marijonų leid. nr. 185, 1938, 15 p.].
760. TOTORAITIS, Jonas (1937c). Ginčas dėl sienos tarp Žemaičių ir Vilniaus diecezijų. In *Tiesos kelias*, 1937, nr. 12, p. 645–652.
761. TOTORAITIS, Jonas (1938a). *Sūduvos Suvalkijos istorija. Dalis I*. Kaunas: VDU Teologijos-Filosofijos fakulteto leid., 1938, IV + 702 p. (II leid. – Marijampolė: A. Reinikio firma „Piko valanda“, 2003, 726 p.).
762. TOTORAITIS, Jonas (1938b). Slaptajame Vatikano archyve. Istoriko kelias iki šaltinio – ir į šaltinius pasinėrus. Neištirta medžiaga Lietuvos istorijai. In *XX amžius*, 1938, nr. 177, p. 5–6; nr. 178, p. 2.
763. TOTORAITIS, Jonas (1938c). Vatikano Archyve. In *Tiesos kelias*, 1938, nr. 7–8, p. 498–502.
764. TOTORAITIS, Jonas (1939). Vilniaus vyskupų reliacijos XVII–XVIII amžiuje. Iš Vatikano archyvo. In *Tiesos kelias*, 1939, nr. 2, p. 81–90; nr. 3, p. 169–175; nr. 4, p. 271–282; nr. 6, p. 443–452; nr. 7–8, p. 543–550.
765. TOTORAITIS, Jonas (1940a). *Lenkų išleistieji Vatikano archyvo istorijos šaltiniai. LKMA Suvažiavimo darbai. 1939, t. III*. Kaunas, 1940, p. 342–349.
766. TOTORAITIS, Jonas (1940b). Žemaičių Vyskupas Aleksandras Sapiega 1659–1668 [Roma, 12. V. 1939]. In *Lietuvos praeitis*, 1940, t. 1 (sąs. 1), p. 101–107.

767. **TRUMPA, Vincas** (1935a). (Rec.). [J. Stakauskas. *Lietuva ir Vakarų Europa XIII-me amžiuje. Švietimo Ministerijos leidinys*. Kaunas, 1934 m. 282 p. Kaina 8 Lt]. In *Vairas*, 1935, nr. 3, kovo mėn., p. 402–404.
768. **TRUMPA, Vincas** (1935b). Kultūros apsintetinimo kongresas. In *Vairas*, 1935, nr. 4, balandžio mėn., p. 498–499.
769. **TRUMPA, Vincas** (1935c). (Rec.). [Z. Ivinskis. *Lietuvos prekyba su prūsais. I dalis iki XVI a. pradžios*. 1934 m. V. D. Universiteto leidinys]. In *Naujoji Romuva*, 1935, nr. 18 (226), gegužės 5 d., p. 410–411.
770. **TRUMPA, Vincas** (1936a). (Rec.). [Dr. phil. J. Puzinas. *Vorgeschichtsforschung und Nationalbewusstsein in Litauen*. Kaunas, 1935]. In *Vairas*, 1936, nr. 1, sausis, p. 118–120.
771. **TRUMPA, Vincas** (1936b). (Rec.). [*Senovė. Istorijos skyriaus darbai. I t.* Red. prof. L. Karsavinas. Hum. M. f-to leidinys. 1935, 220 p.]. In *Vairas*, 1936, nr. 4, balandis, p. 454–457.
772. **TRUMPA, Vincas** (1937a). Savosios istorijos kelias. (Rec.). [*Lietuvos istorija*. Red. A. Šapoka. Šv. Ministerijos K. L. K. leidinys, 1936]. In *Vairas*, 1937, nr. 6, birželio mėn., p. 141–150; nr. 7–8, liepos–rugsėjo mėn., p. 305–311; nr. 9, rugsėjo mėn., p. 48–52; nr. 10, spalio mėn., p. 164–168.
773. **TRUMPA, Vincas** (1938a). Istorikumo problema. Eranus: Commentationes societatis philosophicae Lituanæ. In *Humanitarinių mokslų fakulteto raštai*. Red. prof. Iz. Tamošaitis. Volumen quartum: t. IV. Kaunas: „Spindulio“ b-vės spaustuvė, 1938, p. 97–150.
774. **TRUMPA, Vincas** (1938b). (Rec.). [J. Matusas. *Lietuvių rusinimas per pradžios mokyklas*. Šv. M-jos K. L. K-jos leid. nr. 481. 1937, 143 p. + priedai]. In *Vairas*, 1938, nr. 2, sausio 31 d., p. 106–108.
775. **TRUMPA, Vincas** (1938c). Laiškai apie kultūrą. In *Vairas*, 1938, nr. 12, liepos 1 d., p. 742–745.
776. **TRUMPA, Vincas** (1938d). Liudvikas XIV ir Lietuva. In *Naujoji Romuva*, 1938, nr. 40 (402), spalio 9 d., p. 747–751.
777. **TRUMPA, Vincas** (1939a). Nauja medžiaga Štumdorfo deryboms. (Rec.). [*La mission de Claude de Mesmes Comte d'Avaux, ambassadeur extraordinaire en Pologne 1634–1636 m.* Paris, 1938]. In: *Praeitis*, III tomas. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1992, p. 206–211.
778. **TRUMPA, Vincas** (1939b). Rytų Europa kaip politinė vienovė (atsiliepiamas apie M. Lhéritier *L'Europe Orientale a l'époque contemporaine*). In *Naujoji Romuva*, 1939, nr. 7 (421), vasario 19 d., p. 166–167.
779. **TRUMPA, Vincas** (1939c). Tarp Sovietų Rusijos ir Lenkijos 1919–1920 m. In *Naujoji Romuva*, 1939, nr. 39–40 (452–453), spalio 8 d., p. 700–703.
780. **TRUMPA, Vincas** (1939d). Paskutiniai dešimtmečiai. In *Vairas*, 1939, nr. 39, spalio 12 d., p. 759–767.
781. **TRUMPA, Vincas** (1939e). Taip prasidėjo Didysis karas (Keletas minčių 1914 m. suprasti). In *Naujoji Romuva*, 1939, nr. 44 (457), lapkričio 5 d., p. 776–778.
782. **TRUMPA, Vincas** (1939f). D. Revoliucijos metus užbaigiant 1789–1939. In *Naujoji Romuva*, 1939, nr. 50 (463), gruodžio 17 d., p. 917–919.
783. **TRUMPA, Vincas** (1940). Paskutiniai V. Gosiausko metai. In *Lietuvos praeitis*, 1940, t. 1 (sąs. 1). K., ASLI Lietuvos istorijos skyriaus leid., 1940, p. 109–136.
784. **TRUMPA, Vincas** (1940). A. S. Litanistikos instituto Lietuvos istorijos skyrius. In *Lietuvos praeitis*, 1940, t. 1 (sąs. 1). Kaunas: ASLI Lietuvos istorijos skyriaus leid., 1940, p. 347–350.

785. TRUMPA, V. (1973). *Napoleonas–Baltija–Amerika. Istorinės sintezės bandymas*. Chicago: Algimanto Mackaus knygu leidimo fondas, 1973, 244 p. [perleista 1989 m.: TRUMPA, Vincas. *Napoleonas–Baltija–Amerika: monografija*. Įvadinio straipsnio autorius V. Merkys [p. VIII–X]. Vilnius: Mokslas, 1989, 243 p., fotografuotinis leidimas, tiražas 20 000 egz.].
786. TRUMPA, Vincas (1982). Lietuvos XIX amžiaus istorijos modelio beieškant. In *Metmenys*, 1982, nr. 43, p. 123–142.
787. TRUMPA, Vincas (1988). Tautų pavasaris ir Lietuva. In *Metmenys*, 1988, nr. 55, p. 13–36.
788. TRUMPA, V. (1989). *Lietuva XIX-tame amžiuje*. Chicago: Algimanto Mackaus knygu leidimo fondas, 1989, 279 p.
789. *Tūkstantis devyni šimtai trisdešimt ketvirtųjų metų pavasario semestro paskaitų tvarkaraštis / Vytauto Didžiojo universitetas. Humanitarinių mokslų fakultetas*. Kaunas: VDU, 1934, 31 p.
790. TUMAS, Juozas (1905). Istoriskai-Etnografiškas laikraštis. In *Vilniaus žinios*, 1905, nr. 79, p. 1.
791. TUMAS, Juozas (1924). *Lietuvių literatūros paskaitos: draudžiamasis laikas*. Aušrininkų grupė: I – J. A. Vištelis, M. D.-Silvestravičius, T. Žičkis, J. Myliauskis. Kaunas: [s. n.], 1924, 128 p.; II – P. Vileišis, Mykolas ir Matas Mežiniai, Stanislovas Dagilis, Silvestras Gimžauskas. Kaunas: [s. n.], 1924, 282 p.
792. VAIČIŪNAS, Petras (1921). Mūsų dramos drama. In *Skaitymai*, VII knyga, 1921, p. 82–86.
793. VAIŽGANTAS (1995). *Raštai. T. 6: Publicistika, 1899-1905*. Parengė I. Čiužauskaitė. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1995, 457 p.
794. VALANČIUS, Grigas (1930). Sociologinis romantizmas. In *Židinys*, 1930, nr. 8–9, rugpjūčio–rugsėjo mėn., p. 109–118; nr. 10, spalio mėn., p. 234–240.
795. VALANČIUS, Grigas (1932) Othmaro Spann'o universalizmas. In *Židinys*, 1932, nr. 12, gruodžio mėn., p. 433–441.
796. VALANČIUS, Grigas (1933). Krizė visuomenės moksluose. In *Naujoji Romuva*, 1933, nr. 113, vasario 26 d., p. 193–195.
797. VALAŠINAS, A.; STANKEVIČIUS, V. (1934). *Pasaulinės istorijos dinamika*. „Spaudos fondo“ leidinys. Kaunas, 1934, 325 p.; *Židinys*, 1934, nr. 7 (115), liepos mėn., p. 106–107.
798. VALIUKĖNAS, Antanas (1938). Mūsų istorijos vertinimo reikalai. In *Akademikas*, 1938, nr. 11–12, birželio 15 d., p. 247–249.
799. Valstybės Prezidento A. Smetonos kalba, pasakyta 1933 m. gegužės 25 d. Lietuvos mokytojų tautininkų dr. J. Basanavičiaus vardo Sąjungos visuotiniame skyrių atstovų suvažiavime. In *Tautos mokykla*, 1933, nr. 11, p. 194.
800. *VDU Teologijos-filosofijos fakulteto filosofijos skyriaus paskaitų tvarkaraštis*. Kaunas, 1931, p. 10.
801. VILEIŠIS, Vincas (1935). *Tautiniai santykiai Mažojoje Lietuvoje ligi Didžiojo karo: istorijos ir statistikos šviesoje*. Kaunas: Politinių ir socialinių mokslų institutas, 1935, 284 p.
802. Vilniaus universiteto statutas [patvirtintas Valstybės Tarybos Prezidiumo, susidedančio iš A. Smetonos, J. Staugaičio, St. Šilingo ir Švietimo Ministerijos Valdytojo J. Yčo]. In *Lietuvos aidas*, 1918, nr. 164 (212), gruodžio 24 d., p. 1–2.
803. *Vytautas Didysis 1350–1430*. Red. P. Šležas. Kaunas, 1930, xxiv+300 p.
804. Vytauto Didžiojo paveikslas (iš 17 amž.) Vilniaus katedroje. In *Naujoji Romuva*, 1940, nr. 6, p. 1.

805. **VOLDEMARAS, Augustinas** (1906). (Rec.). [Maironis. *Lietuvos istorija*. Su kunigaikščių paveikslais parašė (sic!) Maironis (S. M-lis). Trečią kartą atspausta ir partaisyta 1906. Išleista *Lietuvių Laikraščio* pinigais. 259, 12°. In *Vilniaus žinios*, 1906, nr. 242 (560), spalio 31 (lapkričio 13), p. 3; nr. 277 (595), p. 4.
806. **VOLDEMARAS, Augustinas** (1907a). (Rec.). [*Die Litauer unter dem König Mindowe bis zum Jahre 1263. Dissertation zur Erlangung der Doktorwurde der hohen philosophischen fakultät der Universität Freiburg in der Schweiz vorgelegt von Johann Totoraitis*. Freiburg (Schweiz) St. Paulus Druckerei 1905, 160 in 8°]. In *Draugija*, 1907, nr. 2, vasario, p. 175–181.
807. **VOLDEMARAS, Augustinas** (1907b). *Keletas žodžių apie lietuviškąjį socializmą. Raštai. 90 metų sukakčiai paminėti*. Chicago, 1976, p. 6–10. [Vilniaus žinios, 1907].
808. **VOLDEMARAS, Augustinas** [WOLDEMAR, Augustin] (1909a). К вопросу об аграрных законах Адриана (Zur Frage der Ackergesetze Hadrians). In *Žurnal Ministerstva Narodnago Prosvieščienia*, 1909, nr. 6, p. 278–286.
809. **VOLDEMARAS, Augustinas** [Вольдемар, А. И.] (1909b). *Nacionalnaja borba v Velikom Kniažestve Litovskom v XV i XVI vekach*. [Национальная борьба в Великом Княжестве Литовском в XV и XVI веках]. Санкт-Петербург: Типография Императорской Академии Наук, 1910, 39 с. (Atsp. iš: *Известия Отделения русского языка и словесности Императорской академии наук*, 1909, т. 14, кн. 3, с. 160–198).
810. **VOLDEMARAS, Augustinas** (1910). Lietuviai mūšyje ties Žalgiriu. In *Viltis*, 1910, nr. 14 (349), vasario 2 (15) d., p. 2–3.
811. **VOLDEMARAS, Augustinas** (1910). Apie kultūros darbą. In *Viltis*, 1910, nr. 17 (352), vasario 10 (23) d., p. 1–2; nr. 24 (359), vasario 26 (kovo 1) d., p. 1.
812. **VOLDEMARAS, Augustinas** (1910). Lietuvos lenkai ir mokslas [atsiliepimas apie „Kwartalnik Litewski“ pirmąjį numerį]. In *Viltis*, 1910, nr. 43 (378), balandžio 14 (27) d., p. 1.
813. **VOLDEMARAS, Augustinas** (1910). „Visuomenės“ moksliški išradimai [komentaras M. Biržiškos straipsniui „Apie literatūros istoriją ir mūsų istorijas“. In *Visuomenė*, 1910, nr. 2]. In *Viltis*, 1910, nr. 46 (381), balandžio 25 (gegužės 8) d., p. 1.
814. **VOLDEMARAS, Augustinas** (1910). Pašnekos apie raštiją [dėl Lazdynų Pelėdos „Klaidos“ ir jos kritikų, dėl lietuvių raštijos būklės]. In *Viltis*, 1910, nr. 62 (397), birželio 2 (15) d., p. 1; nr. 63 (398), birželio 4(17), p. 1–2.
815. **VOLDEMARAS, Augustinas** (1910). Tamsybės apaštalai [apie kun. V. Dembskio knygą „Ikvizicija arba atpirkimas žmonių nuo šėtono“]. In *Viltis*, 1910, nr. 65 (400), birželio 9 (22) d., p. 1–2.
816. **VOLDEMAR, Augustin** (1912). *Animadversiones in Horatii*. sat. I, 10, 25–30. ЖМНП, 1912, дек., отд. V, p. 590–595.
817. **VOLDEMARAS, Augustinas** (1914). Kas reiktų daryti tyrinėjant senovės Romos istorikų raštus. In *Vairas*, 1914, nr. 9, gegužės mėn. 5 d., p. 13–16 (Raštuose: Chicago, 1976, p. 185–193).
818. **VOLDEMARAS, Augustinas** (1915). (Rec.). [G. Weber. Abrege populaire d'histoire de Lithuanie]. In *Viltis* [Vilties priedas], 1915, nr. 4, p. 122–123.
819. **VOLDEMARAS, Augustinas** [A. Voldemar] (1920a). *Lithuanie et Pologne*. BerlIn Elsnerdruck, 1920, 38 p.
820. **VOLDEMARAS, Augustinas** [Voldemar, A.] (1920b). *Les Relations Russo-Polono-Lithuaniennes, par le prof. A. Voldemar*. Paris: impr. Desmoinaux et Brisset, 1920, 32 p., in – 4°.

821. VOLDEMARAS, Augustinas (1920c). Diplomų krūvos ir teisybė [atsakymas į d-ro Šultės straipsnį *Dėl didelio rašto išėjo iš krašto*, pgl. *Laisvės* publikaciją]. In *Tauta*, 1920, nr. 45 (54), rugsėjo 7 d., p. 2–3.
822. VOLDEMARAS, Augustinas (1921a). (Rec.). [A. Alekna. *Lietuvos istorija*. Parašė Antanas Alekna. Praplatintoji laida. Švento Kazimiero Draugijos leidinys nr. 252 Kaune, (1919, p. 263, VI, 4 žemėlapiai). A. Alekna. *Bažnyčios istorija*. Parašė Kun. A. Alekna. Antra pataisytoji ir praplatintoji laida. Švento Kazimiero Dr. leidinys nr. 285, Tilžėje, 1920, 251 p., žem.] (B. d.). In *Mūsų senovė*, red. J. Tumas. Kaunas, 1921, p. 103–114.
823. VOLDEMARAS, Augustinas (1921b). (Rec.). [A. Alekna. *Lietuvos istorija*. Parašė Antanas Alekna. Praplatintoji laida. Švento Kazimiero Draugijos leidinys nr. 252 Kaune, (1919, p. 263, VI, 4 žemėlapiai). A. Alekna. *Bažnyčios istorija*. Parašė Kun. A. Alekna. Antra pataisytoji ir praplatintoji laida. Švento Kazimiero Dr. Leidinys nr. 285, Tilžėje, 1920, 251 p., žem.] (Tąsa). In *Mūsų senovė*, red. J. Tumas. II knyga. Tilžė, 1921, p. 121–133.
824. VOLDEMARAS, Augustinas (1921c). (Rec.). [*Homėro Odiseja*. Vertė D-ras Ralys. Kaunas 1921 m. Kaina 40 auks. Švietimo Ministerijos leidinys. 290 p.]. In *Skaitymai*, IX-sios knygos. Red. V. Krėvė Mickevičius. Kaunas: Švietimo ministerijos leidinys, 1921, p. 111–120.
825. VOLDEMARAS, Augustinas (1921d). (Rec.). [И. А. Кацель. Исторія Литвы. Часть I. Ковно. 1921. p. 140]. In *Švietimo darbas*, 1921, nr. 9–10 (rugsėjo–spalio mėn.), p. 139–143.
826. VOLDEMARAS, Augustinas (1922). Dantė. In *Skaitymai*, XIII knygos. Red. V. Krėvė-Mickevičius. Kaunas: Švietimo ministerijos leidinys, 1922, p. 81–105; XVI knygos. Red. V. Krėvė-Mickevičius. Kaunas: Švietimo ministerijos leidinys, 1922, p. 63–84.
827. VOLDEMARAS, Augustinas (1923a). Krėvė romantikas bei klasikas. In *Skaitymai*, XXI knygos. Red. V. Krėvė-Mickevičius. Kaunas: Švietimo ministerijos leidinys [Lietuvos valstybės spaustuvė], 1923, p. 90–133.
828. VOLDEMARAS, Augustinas (1923b). (Rec.). [A. Vireliūnas. *Geografija. Ne Europos kraštai. Vadovėlis augštesniosioms mokykloms*. Vaivos B-vės leidinys. Kaunas, 1922 m., 235 p.]. In *Švietimo darbas*. Red. A. Vireliūnas, 1923, nr. 2, vasario mėn., p. 149–154.
829. VOLDEMARAS, Augustinas (1923c). (Rec.). [V. Zakševskio. *Naujųjų amžių istorija. I dalis. Ligi Didžiosios Prancūzų revoliucijos*. Iš lenkų kalbos vertė L. Noreika ir J. Pajaujis. 2-sis leidimas; II dalis. *Nuo Didžiosios Prancūzų revoliucijos ligi pasaulinio karo galo*. Vertė J. Pajaujis. Švyturio leidinys. Kaunas–Vilnius, 1922, 173 + 1; 154 + 1, in 8.]. In *Švietimo darbas*. Red. A. Vireliūnas, 1923, nr. 2, vasario mėn., p. 154–158.
830. VOLDEMARAS, Augustinas (1923d). (Rec.). [Docentas V. Dubas. Įvadas į bendrąją literatūrą. Kursas paskaitų, laikytų Kaune Aukštuosiuose kursuose per 1920 m. pavasario semestrą. „Dirvos“ leidinys, Kaunas–Marijampolė, 1923, XV + 266 in 8°]. In *Švietimo darbas*, red. A. Vireliūnas, 1923, nr. 3–4, kovo–balandžio mėn., p. 253–268.
831. VOLDEMARAS, Augustinas (1923e). (Rec.). [Juozas Gobis. *Visuomenės mokslo vadovėlis vidurinei mokyklai*. Šiauliai, 1923, 72 p.; *Trumpa auklėjimo istorija*. Švietimo Ministerijos leidinys, 1923, Tilžėje, 53 p.]. In *Švietimo darbas*, red. A. Vireliūnas, 1923, nr. 6–7, birželio–liepos mėn., p. 476–481.
832. VOLDEMARAS, Augustinas (1923f). (Rec.). [A. Busilas. *Istorija vidurinei mokyklai. Priešistoriniai laikai (Pirmykštės kultūros bruožai)*. Versta iš Jakovlevo,

- Paegli, Viperio ir kt. „Varpo“ B-vės leidinys nr. 20. Kaunas, 1922, 88 p.]. In *Švietimo darbas*, red. A. Vireliūnas, 1923, nr. 6–7, birželio–liepos mėn., p. 488–490.
833. VOLDEMARAS, Augustinas (1924). Pirmieji lapai [apie Lietuvos universiteto veiklos pradžia]. In *Tautos vairas*, 1924, nr. 19, liepos 17 d., p. 5–6.
834. VOLDEMARAS, Augustinas (1925a). Universitetas ir mokslas. In *Humanitarinių Mokslų Fakulteto Raštai, Knyga I. / Commentationes Ordinis Philogorum. Liber I*. Kaunas: [Lietuvos Universitetas], 1925, p. 123–231. (Perspausdinta: *Raštai. 90 metų sukakčiai paminėti*. Chicago, 1976, p. 367–444).
835. VOLDEMARAS, Augustinas (1925b). Būga žmogus ir mokslininkas. In *Humanitarinių Mokslų Fakulteto Raštai, Knyga I. / Commentationes Ordinis Philogorum. Liber I*. Kaunas: [Lietuvos Universitetas], 1925, p. 295–347.
836. VOLDEMARAS, Augustinas (1925c). Valančiausko reikšmė. In *Lietuvis*, 1925, nr. 21, gegužės 29 d., p. 1–2.
837. VOLDEMARAS, Augustinas (1925d). Mūsų advokatūra. In *Lietuvis*, 1925, nr. 26, liepos 3 d., p. 3–5.
838. VOLDEMARAS, Augustinas (1925e). Jėga prieš teisę. In *Lietuvis*, 1925, nr. 27, liepos 10 d., p. 3–4.
839. VOLDEMARAS, Augustinas (1925f). (Rec.). [Juristų raštai. V. Stankevičius. Baudžiamoji teisė. Paskaitos Kaune 1925 m. Universiteto Teisių fakulteto leidinys, X + 291]. In *Lietuvis*, 1925, nr. 49, gruodžio 11 d., p. 6–8.
840. VOLDEMARAS, Augustinas (1930). Vytautas Didysis. In *Jaunoji Lietuva*, 1930, nr. 6, birželis, p. 313–341.
841. VOLDEMARAS, Augustin (1933a). *La Lithuanie et ses problèmes. T. 1: Lithuanie et Allemagne*. Lille. Paris: Mercure universel, 1933, 339 p. (Collection *La nouvelle Europe*, 7; Lille: Bresle, [1931]).
842. VOLDEMARAS, Augustinas (1933b). „Ir šviesa, ir tiesa...“ [Voldemaro atsakymas Jonui Navakui dėl studijos *Lietuva ir jos problemos*]. In *Tautos balsas*, 1933, nr. 11 (25), spalio 21 d., p. 2–4.
843. VOLDEMARAS, Augustinas (1933c). Giminingos sielos [atsakymas Petruui Leonui ir Jonui Navakui dėl knygos „Lietuva ir jos problemos“ kritikos]. In *Naujas tautos balsas*, 1933, nr. 12, gruodžio mėn., 9 d., p. 2–4.
844. VOLDEMARAS, Augustinas (1934). *Šių dienų patriotizmo reiškiniai* [A. Voldemaro atsakymai recenzentams dėl knygos „Lietuva ir jos problemos“]. Kaunas: Tautos balsas, 1934, 47 p.
845. VOLDEMARAS, Augustinas (1939). Vilnijos bažnytinė padėtis. In *Naujoji Romuva*, 1939, nr. 47 (460), lapkričio 26 d., p. 850–851.
846. VOLDEMARAS, Augustinas (1976). *Raštai: 90 metų sukakčiai paminėti. Lietuvos atgimimo sąjūdis, 1973*. Red.: Morkus Šimkus. Chicago, Ill.: Laisvosios Lietuvos Knygų Leidykla nr. 5 [M. Morkūno spaustuvė], 1976 (virš. 1973), XV + 672 p.
847. VOLDEMARAS, Augustinas (1983). *Raštai: 100 metų gimimo sukakčiai paminėti. Lietuvos atgimimo sąjūdis, 1983*. Red.: Morkus Šimkus. Chicago, Ill.: Laisvosios Lietuvos Knygų Leidykla [M. Morkūno spaustuvė], 1983, XXXII + 688 p.
848. VOLDEMARAS, Augustinas (1994, orig. 1937). *Istorinis Kristus*. Kaunas: Candela, 1994, 118 p.
849. VOLDEMARAS, Augustinas (1997, orig. 1937). Istorinis Kristus [su sudarytojo prof. M. Yčo paaiškinimais ir pastabomis, p. 9–235]. In *Ankstyvoji krikščionybė: A. Voldemaras. Istorinis Kristus: I–IV sk., A. Robertsonas. Krikščionybės kilmė: V–VIII sk. Sudarė Martynas Yčas*. Kaunas: Candela, 1997, 335 p. [MAB: 5269527].

850. WEBER, Max (1929). *Ūkio istorija: universalinės ūkio ir visuomenės istorijos bruožai* (įvado autorius Albinas Rimka, iš vokiečių kalbos vertė Juozas Pajaujis). Kaunas: Lietuvos universiteto Teisių fakultetas, 1929, 308 p.
851. ŽILINSKAS, Jurgis (1937). *Lietuvių protėviai*. Kaunas: Spaudos fondas, 1937, 144 p. (perleista – 1990 m., 144 p.).
852. КОЛЛИНГВУД, Робин Джордж (1980). *Идея истории. Автобиография*. Москва: Наука, 1980, 488 с. (orig.: *An Autobiography*, 1939; *The Idea of History*, 1946).
853. ЛАППО–ДАНИЛЕВСКИЙ, А. С. (1910). *Методология истории*. Ч. 1: Теория исторического знания: пособие к лекциям, чит. студентам С.-Петербур. ун-та в 1909/10 уч. году. С.-Петербург: Студ. издат. ком. при ист.-филолог. фак. С.-Петербур. ун-та (Тип. В. Безобразов и К°), 1910, 291 p.
854. ЛАППО–ДАНИЛЕВСКИЙ, А. С. (1913). *Методология истории*. Ч. 2: Методы исторического изучения. Пособие к лекциям, читанным студентам С.-Петербур. ун-та в 1910/11 году. С.-Петербург: Студ. издат. ком. при ист.-филолог. фак. С.-Петербур. ун-та (Тип. В. Безобразова и К°), 1913, 292–799 p. (LMA VB sign.: 75210).
855. ЛАППО–ДАНИЛЕВСКИЙ, А. С. (2006). *Методология истории*. Москва: Усадателский дом «Территория будущего», 2006, 622 p.
856. ЛАППО, И. И. (1906). Современное состояние науки русской истории и задача ее университетского преподавателя. Вступительная публичная лекция (11 октября 1905 года). Юрев, 1906, с. 20.
857. ТРЁЛЬЧ, Эрнст (1994). *Историзм и его проблемы. Логическая проблема философии истории*. Москва: Юрист, 1994, 719 с. (pirmasis šio išsamaus istorizmo problematiką nagrinėjančio darbo leidimas vokiečių kalba pasirodė 1922 m.).

LITERATŪRA:

1. *A Companion to the Philosophy of History and Historiography*. Editor Aviezer Tucker. Boston: Wiley-Blackwell, 2009, 576 p.
2. AISTIS, J. (1951). Apie laiką ir žmones (Antanas Miškinis). In *Aidai*, 1951, nr. 1, p. 13–20.
3. AISTIS, J. (1991). *Milfordo gatvės elegijos: publicistika. Dievai ir smūtkeliai: eseistika. Laikas ir žmonės: atsiminimai*. Vilnius: Lietuvos rašytojų s-ga, 1991, 480 p.
4. AKMENYTĖ, V. (2007). Lietuvos prieškario istoriografija: Adolfo Šapokos karta. Konferencija, skirta 100-ųjų Adolfo Šapokos gimimo metinių jubiliejui atminti. In *Kauno istorijos metraštis*, 2007, t. 8, p. 337–340.
5. AKSTINAITĖ, E. (2002). *Prof. Levo Vladimirovo asmeninė biblioteka: organizacija ir funkcijos*. Magistro darbas. Mokslinis vadovas prof. hab. dr. D. Kaunas; Vilniaus universiteto Komunikacijos fakultetas. Knygotyros katedra. Vilnius, 2002. 45 p.: lent. + priedas (200 p.).
6. ALEKSANDRAVIČIUS, E; KULAKAUSKAS, A. (1993). Istorijos istorija arba XIX a. tyrinėjimų apžvalga. In *Akademikas*, 1993, nr. 1, p. 24–36.
7. ALEKSANDRAVIČIUS, E. (1993). Prie lietuvių atgimimo ištakų. In *XIX amžiaus profiliai*. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 1993, p. 42–46.
8. ALEKSANDRAVIČIUS, E. (1999). Paklūsęs faktų tiesai: istoriko Vytauto Merkio istorija. In *Praeities baruose*. Skiriama akademikui Vytautui Merkiui 70-ies metų jubiliejaus proga. Vilnius: Žara, 1999, p. 9–22.
9. ALEKSANDRAVIČIUS, E. (2000). *Praeitis, istorija ir istorikai*. Vilnius: Vaga, 2000, 511 p.

10. ALEKSANDRAVIČIUS, E.; KULAKAUSKAS, A. (2001). Nuo amžių slenksčio. Naujausia Lietuvos XIX amžiaus istoriografija. In *Darbai ir dienos*, 2001, t. 28, p. 7–31.
11. ALEKSANDRAVIČIUS, E. (2002). (Rec). Modernizmo link arba prie šiuolaikinio Kauno meninės kultūros lopšio (1918–1940 metai). [Mulevičiūtė, J. Modernizmo link: dailės gyvenimas Lietuvos respublikoje 1918–1940. Kaunas, 2001, p. 223.]. In *Kauno istorijos metraštis*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2002, t. 3. p. 349–360.
12. ALEKSANDRAVIČIUS, E. (2013). Liberalaus tautiškumo darbininkas. In *Vinco Trumpos korespondencija: šaltinių publikacija*. Sud. D. Dapkutė, D. Kuizinienė. Vilnius: Versus Aureus, 2013, p. 11–15.
13. ANDREAU, J.; BERELOWITCH, W. (éd.) (2009). *Michel Ivanovitch Rostovtzeff*. Bari: Edipuglia, 2009, 272 p.
14. ANIČAS, J. (1995). Lietuvos universiteto profesorius Jonas Yčas. In *Mokslo Lietuva*, 1995, nr. 6 (kovo 29 d.), p. 6; nr. 7 (balandžio 12 d.), p. 4, 7; nr. 8 (balandžio 26 d.), p. 2.
15. ANIČAS, J. *Jonas ir Martynas Yčai: gyvenimas ir darbai Lietuvai*. Vilnius: Vaga, 2007, 501 p.
16. APPLEBY, J.; HUNT, L.; JACOB, M. (1998). *Tiesos sakymas apie istoriją*. Iš anglų kalbos vertė Remigijus Juozaitis. Vilnius: Margi raštai, 1998, 317 p.
17. Atsinaujinimo galimybės Lietuvos kultūros istorijoje. Ingė Lukšaitė, Artūras Tereškinas, Saulius Pivoras, Darius Kuolys, Egidijus Aleksandravičius. In *Metmenys: kūryba ir analizė*, 1996, nr. 70, p. 179–189.
18. AŽUBALIS, A. KAZLAUSKAITĖ-MARKELIENĖ, R., PETRAUSKAITĖ, A.; PUZINAVIČIUS, B.; ŽIGARAS, F. (2007). *Karo pedagogika Lietuvoje (1918–1940 m.)*. Monografija. Vilnius: Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija, 2007, 478 p.
19. AŽUBALIS, A.; KAZLAUSKAITĖ-MARKELIENĖ, R.; ŽILĖNIENĖ, V. (2009). *Karinis rengimas Lietuvos mokykloje (1929–1940 m.)*. Vilnius: Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija, 2009, 319 p.
20. BAÁR, M. (2010). *Historians and Nationalism. East-Central Europe in the Nineteenth Century*. Oxford: Oxford University Press, 2010, xi+340 p.
21. BAYCROFT, T. (Rev.) Pim Den Boer, History as a Profession... In *The European Legacy*, 2000, vol. 5, no. 3, p. 441–442.
22. BAKONIS, E. (1990). Lietuvos istorijos draugija 1929–1940 metais. In *Mūsų praeitis*, nr. 1 (straipsnių rinkinys). Vilnius: Lietuvos istorijos draugija, 1990, p. 4–18.
23. BAKONIS, E. (1994). Istorijos ir kultūros paminklų apsauga Lietuvoje 1918–1940 metais. In *Istorija*, 1994, t. 33, p. 18–33.
24. BAGDONAVIČIUS, V. (1993). Vydūno istoriosofija ir Žalgirio mūšio vertinimas joje. In *Žalgirio laikų Lietuva ir jos kaimynai (Acta Historica Universitatis Klaipedensis, t. I)*, Klaipėda, 1993, p. 163–168.
25. BALAŠAITIENĖ, A. (1989). M. Mįslė, kuri tapo gyvenimo uždaviniu: vietoj nekrologo a. a. prof. Juozui Jakštui Klivlende mirus (1900. IX. 9–1989. VII. 31). In *Tėviškės žiburiai*, 1989, nr. 39 (rugsėjo 26 d.), p. 5–6; [Perspausdinta: *Mūsų praeitis* 2, (straipsnių rinkinys). Red. B. Dundulis. Sud.: E. Meilus, R. Miknys. Vilnius: Academia, 1992, p. 155–158].
26. BALIULIS, A. (1996). *Iš Lietuvos Metrikos knygų ir dokumentų leidimo istorijos. Lietuvos archyvai' 7: 75-eri metai nuo Centrinio valstybės archyvo įkūrimo*. Spaudai rengė Jolita Dimbelytė. Vilnius: Lietuvos archyvų departamentas, 1996, p. 43–61.
27. BARANAUSKAS, T. (2011). Žalgirio mūšis Lietuvos istorikų akimis. In *Istorija*, 2011, Nr. 81, p. 23–35.
28. BARANOVA, J. (2000). *Istorijos filosofija (vadovėlis aukštosios mokykloms)*. Vilnius: Alma littera, 2000, 418 p.

29. BARONAS, D.; MAČIULIS, D. (2010). *Pilėnai ir Margiris: istorija ir legenda*. Vilnius: VDA, 2010, 644 p.
30. BARTAS, R. *Teksto malonumas*. Vilnius: Vaga, 1991, 339 p.
31. BENDŽIUS, A.; LESČIUS, V.; ŽIUGŽDA, R. (1981). Lietuvos TSR nusipelnusiam mokytojui, docentui Juozui Galvydžiui – 85 metai. In *Juozas Galvydis. Bibliografija*. Sud. R. Žiugžda, D. Skulsčiūtė. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 1981, p. 3–8.
32. BENTLEY, M. (1999). *Modern Historiography: An Introduction*. <...>, 1999, p. 71–80.
33. BENTLEY, M. (2009). (Rev.). The Contested Nation... In *H-Soz-u-Kult*. Prieiga: <<http://hsozkult.geschichte.hu-berlin.de/rezensionen/2009-2-131.pdf>>.
34. BERGER, S. (2002). Geschichten von der Nation. Einige vergleichende Thesen zur deutschen, englischen, französischen und italienischen Nationalgeschichtsschreibung seit 1800. In CONRAD, Ch.; CONRAD, S. (Hg.). *Die Nation schreiben: Geschichtswissenschaft im internationalen Vergleich*. Göttingen, 2002, p. 49–77.
35. BERGER S. (2005). How Historians Tell Their Tales: Towards a Happy Eclecticism. In *German History*, 2005, vol. 23, no. 3, p. 397.
36. BERGER, S. (2006). National Historiographies in Transnational perspective: Europe in the Nineteenth and Twentieth Centuries. In *Storia della Storiografia*, 2006, no. 50, p. 3–26.
37. BERGER S.; LORENZ, CH. (2008). *The Contested Nation: Ethnicity, Class, Religion and Gender in National Histories*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2008, 634 p.
38. BERGER, S. (2008). *Narrating the nation: le pouvoir du passé*. Prieiga: <http://www.eurotopics.net/fr/archiv/magazin/geschichte-verteilerseite/neu/europaeische_nationalgeschichten_2008_05/apuz_berger_macht_vergangenheit/>.
39. BERGER, S. (2009). (Rev.). A Global History... In *German History*, Jan 2009, vol. 27, Issue 1, p. 174–176.
40. BERGER, S. (2010). (Rev.) M. Baár. Historians and Nationalism... In *H-net: Humanities and Social Sciences Online*. Prieiga: <<http://www.h-net.org/reviews/showrev.php?id=32011>>.
41. BIARD, A.; BOUREL, D.; BRIAN, É. (éds). (1997). *Henri Berr et culture du XXe siècle*. Paris: Albin Michel, 1997, 366 p.
42. BIELINIENĖ, J. Halina Kairiūkštytė-Jaciniienė (2001). In KAIRIŪKŠTYTĖ-JACINIENĖ, H. *Pažaislis, baroko vienuolynas Lietuvoje*. Vilnius: VDA, 2001, p. 228–245.
43. BISKUPSKI, M. B. (2006). Marcell Handelman (1882–1945). In *Nation and History. Polish Historians from the Enlightenment to the Second World War*. Edited by Peter Brock, John D. Stanley and Piotr Wróbel. Toronto, Buffalo and London: University of Toronto Press, 2006, p. 352–385.
44. BYRSKOG, S. (2000). *Story as History – History as Story: the Gospel Tradition in the Context of Ancient Oral History*. Tübingen: Mohr-Siebeck, 2000, xix + 386 p.
45. BLANKE, H. W. (1991). *Historiographiegeschichte als Historik*. (Fundamenta Historica; Bd. 3). Stuttgart-Bad Cannstatt: frommann-holzboog, 1991, 809 p.
46. BLANKE, H. W. (1993). Typen und Funktionen der Historiographie – geschichtssreibung. Eine Bilanz und ein Forschungsprogramm. In *Geschichtsdiskurs. Bd. 1: Grundlagen und Methoden der Historiographiegeschichte*. Küttler Wolfgang, Jörn Rüsen, Ernst Schulin (Hg.). Frankfurt am Main, 1993, p. 191–211.
47. BOER, P. Den (1987). *Geschiedenis als beroep. De professionalisering van de geschiedbeoefening in Frankrijk 1818–1914*. Nimègue (Pays-Bas), 1987, 559 p.
48. BOER, P. Den (1998). *History as a Profession: The Study of History in France, 1818–1914*. Translated by Arnold J. Pomerans. Princeton, N. J.: Princeton University Press. 1998, XV + 470 pp.

49. BOER, P. Den (2001). Vergleichende Historiographiegeschichte – einige Beobachtungen insbesondere zur Professionalisierung in Frankreich und Deutschland. In *Historische Institute im internationalen Vergleich*. (Hrsg.) Frank Hadler, Matthias Middell, Gabriele Lingelbach. Akademische Verlagsanstalt Leipzig, 2001, p. 122–141.
50. BONČKUTĖ, R. (1998). S. Daukanto istoriografijų moksliskumas. In *Tiltai*, 1998, nr. 1, p. 9–14.
51. BOURDÉ, G.; MARTIN, H. (1982). *Les écoles historiques*. Rennes: Université de Haute-Bretagne, 1982, 317 p. [kiti leidimai – 1983, 1990, 1997].
52. BOURDIEU, P.; WACQUANT, L. J. D. (2003). *Įvadas į refleksišią sociologiją*. Vilnius: Baltos lankos, 2003, 390 p.
53. BRAZAITIS, J. (1968). Nepriklausomos Lietuvos literatūra. Literatūros stebėtojo žvilgsnis atgalios: Keliai ir keleiviai nepriklausomoje žemėje. In *Aidai*, 1968, nr. 2, p. 62–68.
54. BUKONTAS, A. (2000). Dvasinis Levo Karsavino testamentas. In KARSAVINAS, L. *Toje akimirkoje – amžinybė: studijos, straipsniai, poezija*. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjunga I-kla, 2000, p. 5–10.
55. BUMBLAUSKAS, A. (1988). Herojų paieškos. In: *Istorinės prozos byla*. Sudarė Liudvikas Gadeikis. Vilnius: Vaga, 1988, p. 151–167.
56. BUMBLAUSKAS, A. (1992). Z. Ivinskis ir Lietuvos istoriografijos paradigmos. In *Kultūros barai*, 1992, nr. 3, p. 8–13.
57. BUMBLAUSKAS, A. (1997). Penkios Zenono Ivinskio teorinės novacijos. In *Lietuvos istorijos studijos*, 1997, nr. 4, p. 14–34.
58. BUMBLAUSKAS, A. (2005). Vilniaus universiteto istorinės atminties modeliai ir praeities reprezentacijos XIX–XX amžiuje. In *Lietuvos istorijos studijos*, 2005, Nr. 16, p. 48–64.
59. BUMBLAUSKAS, A. (2007). *Lietuvos istorijos modeliai XIX–XX a. istoriografijoje. Habilitacijos procedūrai teikiamų mokslo darbų apžvalga. Humanitariniai mokslai, istorija (05 H)*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2007, 33 p.
60. BUMBLAUSKAS, A. (2010a). *Lietuvos Didžioji Kunigaikštija ir jos tradicija*. Vilnius: VU leidykla, 2010, 335 p.
61. BUMBLAUSKAS, A. (2010b). *LDK ir jos fenomenai – modernių tautų „atminties vietos“: didžiųjų ir alternatyviųjų naratyvų vaizdiniai ULB regiono istorinėje kultūroje. Tyrimų ir istorinės kultūros konstravimo krypčių metmenys (2010)*. Prieiga: <<http://www.mdl.lt>>.
62. BUMBLAUSKAS, A. (2010c). *Žalgiris: trijų LDK tautų žvilgsniai / LDK tautų tribalsis (2010)*. Prieiga: <<http://www.mdl.lt>>.
63. [BUMBLAUSKAS, A.] (2011a). Бумблаускас, А. Деление наследия Великого Княжества Литовского: взгляд на Могилев из Кретинги. In *Гісторыя Магілёва: мінулае і сучаснасць. Зборнік навуковых прац VII Міжнароднай навуковай канферэнцыі 29–30 чэрвеня Магілёў*, 2011. p. 313–321.
64. BUMBLAUSKAS, A. (2011b). *Lietuvos etninės įtampos kaip didžiųjų istorijos naratyvų priešpriešų išdava* (straipsnis parengtas pagal pranešimą, skaitytą 2011 m. rugpjūčio 25 d. LR kultūros ministerijos surengtoje konferencijoje *Istorinių stereotipų įveikimas kaip priemonė etninėms įtampoms neutralizuoti*) (2011). Prieiga: <<http://www.mdl.lt>>.
65. BUMBLAUSKAS, A. (2013). Lietuvos Didžioji Kunigaikštija – tautų atminties vieta: nuo istoriografinio mandagumo prie Septynknygės idėjos. In Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istorijos ir tradicijos fenomenai: tautų atminties vietos. (Specialusis „Lietuvos istorijos studijų“ leidinys, t. 9), Sud. A. Bumblauskas, G. Potašenko. Vilnius: VU leidykla, 2013, p. 15–43.

66. *Buržuazinių koncepcijų Lietuvos istorijos klausimais kritika (straipsnių rinkinys)*. Redkolegija: Regina Žepkaitė (atsakinga redaktorė) et al. Vilnius: Mokslas, 1987, 145 p.
67. BUTKUS, V. (2012) (Rec.) Demitologizuoti Pilėnus [apie D. Barono ir D. Mačiulio kn. *Pilėnai ir Margiris: istorija ir legenda*, Vilnius, 2010]. In *Inter-studia humanitatis*, 2012, nr. 13, p. 227–233.
68. BUTKUS, Z. (1997). Romantinė baltofilija Latvijos istoriografijoje. In *Lietuvos istorijos studijos*, 1997, nr. 4, p. 110–118.
69. BUTVILAITĖ–PETRAUSKIENĖ, R.; JANKAUSKAS, V. (1997). Mikalojus Vorobjovas ir jo *Vilniaus menas*. In VOROBJOVAS, M. *Vilniaus menas*. Vilnius: VDA, 1997, p. 88–93.
70. BŪDAVAS, S. (1976). *Europietė*. London: Nida Press, 1976, 173 p. (Nidos knygų klubo leidinys).
71. CARBONELL, Ch.-O. (1976). *Histoire et historiens: une mutation idéologique des historiens français: 1865–1885*. Toulouse–Paris, Privât, 1976, 605 p.
72. CARBONELL, Ch.-O. (1978). L’histoire dite «positiviste» en France. In *Romantisme*, 1978, n° 21–22, p. 173–185.
73. CARBONELL, Ch.-O. (1982). Pour une histoire de l’historiographie. In *Storia della storiografia*, 1982, n° 1, p. 7–25.
74. CARR, E. H. (1999). *Kas yra istorija?* Goerg‘o Macauley‘aus Trevelyano garbei skirtos paskaitos, skaitytos Kembridžo universitete 1961 metų sausio–kovo mėnesiais. Iš anglų kalbos vertė Rasa Seibutytė. Vilnius: Vaga, 1999, 166 p.
75. COLE, M. D. *The Idea of Historical Synthesis, Henri Berr and the relationship between History and Sociology in France at the beginning of the Twentieth Century*. Prieiga: <<http://www.shef.ac.uk/socstudies/Shop/8cole.pdf>>.
76. *Companion to Historiography*. Ed. by Michael Bentley. London and New York: Routledge, 1997, 997 p.
77. CONRAD, CH.; CONRAD, S. (2002). Wie vergleicht man Historiographien? In *Die Nation schreiben: Geschichtswissenschaft im internationalen Vergleich*. Ch. Conrad, S. Conrad (Hg.). Göttingen, 2002, S. 11–48.
78. ČAPAITĖ, R. (1992). Istorikas Antanas Vasiliauskas (Vasys) (1902–1974). In *Mūsų praeitis* 2, 1992, p. 55–76.
79. ČERNIAUSKAITĖ, V. (2002). Pirmasis Lietuvių enciklopedijos projektas. In *Informacijos mokslai*, 2002, t. 20, p. 126–130.
80. ČIVILYTĖ, A. (2005a). Sueuropietinės Lietuvos archeologija. Profesorius Jono Puzino (1905–1978) šimtmečiui. In *Kultūros barai*, 2005, spalio mėn., nr. 10 (491), p. 69–70.
81. ČIVILYTĖ, A. (2005b). Jonas Puzinas – Heidelbergo universiteto daktaras: archeologijos profesionalumo link. In *Lietuvos archeologija*, 2005, t. 29, p. 39–48.
82. Daugiau viešumo. In *Knygnešys*, 1989, kovas, p. 3.
83. DAUGIRDAITĖ–SRUOGIENĖ, V. (1957). Profesorius Ignas Jonynas, 1884–1954. In *Aidai*, 1957, nr. 3 (98), p. 127–134.
84. DAUJOTYTĖ, V. (1990). *Tautos žodžio lemtys: XIX a.* Vilnius: Vaga, 1990, 285 p.
85. DAVIES, N. (1998). *Dievo žaislas: Lenkijos istorija*. T. 1. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 1998, p. 49–53.
86. DONSKIS, L. (1993). Maironis lietuvių istoriografijos ir istoriosofijos paradigmu kontekste. In *Kultūros barai*, 1993, nr. 1, p. 68–71.
87. Dr. Z. Ivinskis į Rygą [Dienos žinios: informacinis pranešimas]. In *XX amžius*, 1937, nr. 181 (339), rugpjūčio 12 d., p. 5.
88. DUMOULIN, O. «*Méthodiques*» contre «*École des Annales*»: un schéma caricatural? [interaktyvus]. *Réseau historiographie et épistémologie de l’histoire*. Prieiga: <<http://www.ihtp.cnrs.fr/historiographie/>>.

89. DUNDULIS, B. (1993). Istorikų rengimas Vytauto Didžiojo universitete 1922–1940 metais. In *VDU ir LKMA 70-metis*. Kaunas: VDU, 1993, p. 161–164.
90. FOUCAULT, M. (1996). Kas yra autorius? In *Metai*, 1996, nr. 9–10, p. 130–139.
91. FRÉGAULT, G. (1947). (Rev.). Gilbert J. Garraghan. A Guide to Historical Method. In *Revue d'histoire de l'Amérique française*, vol. 1, n° 2, 1947, p. 163–165. Priega: <<http://id.erudit.org/iderudit/801364ar>>.
92. FRIJHOFF, W. (1989). (Rev.) Pim den Boer, Geschiedenis als beroep... *Histoire de l'éducation*, N. 41, 1989, p. 104–108.
93. GAIŽUTIS, A. (1992). Jurgis Baltrušaitis – garsus menotyrininkas ir kultūrologas. In BALTRUŠAITIS, J. (1992). *Visuotinė meno istorija. T. I: Nuo priešistorijos iki viduramžių*. 2-asis (fotografuot.) leid. Kaunas: Šviesa, 1992, p. I–XIV.
94. GATTINARA, E. C. (1998). *Les inquiétudes de la raison: épistémologie et histoire en France dans l'entre-deux-guerres*. Paris: Librairie Philosophique J. VRIN, 1998, p. 141–180.
95. GERUTIS, A. (1978). *Petras Klimas: valstybininkas, diplomatas, istorikas, kankinys*. (Monografijos leidimo mecenatas dr. Vladas Bložė). Cleveland, Ohio: išleido Vilties Draugijos leidykla, 1978, 320 p.
96. GIEDA, A. (1999). *Istorija: tarp romantizmo, realizmo ir ekspresionizmo*. Bakalauro darbas. Darbo vadovas: habil. dr. A. Nikžentaitis, konsultantas – dr. L. Donskis, KU, Klaipėda, 1999.
97. GIEDA, A. (2002). *Lietuvos istorijos mokslo teorinių-metodologinių orientacijų sklaida XX a. pirmoje pusėje*. Magistro darbas. Darbo vadovas: doc. dr. A. Bumblauskas, VU, Vilnius, 2002.
98. GIEDA, A. (2003). Apie vieną nublukusią kultūrinę tradiciją [apie literatūros teorijos tradiciją XX a. Lietuvoje]. In *Knygų aidai*, 2003, nr. 5, p. 23–27.
99. GIEDA, A.; ŠVEDAS, A. (2005). Kuo svarbi istoriografijos istorija? Istorikų identiteto problemos Lietuvos istoriografijoje. In *Lietuvos istorijos studijos*, 2005, nr. 16, p. 42–47.
100. GIEDA, A. (2005a). Jono Puzino ir jo kartos kultūros paveldo tyrinėtojų šimtmetis. In *Kultūros paminklai*, 2005, nr. 12, p. 190–197.
101. GIEDA, A. (2005b). Lietuvos istorikų bendruomenė: nuo pirmos disertacijos iki pirmo suvažiavimo. In *Naujasis Židinys-Aidai*, 2005, nr. 11–12, lapkritis–gruodis, p. 550–555.
102. GIEDA, A. (2007). Filosofinės istorikų nekaltybės įveikos modusai. *Inter-studia humanitatis*, 2007, nr. 4: *Kaltė kaip kultūros fenomenas*. Sud. V. Butkus. Šiaulių universitetas, 2007, p. 166–179.
103. GIEDA, A. (2011). Viduramžių kautynės lietuviškosios visuomenės fokuse. In *Acta historica Universitatis Klaipedensis*, 2011, t. 22: (1260 metų Durbės mūšis: šaltiniai ir istoriniai tyrimai), p. 102–128.
104. GIRČYTĖ, V. (1996). Archyvai Kaune dvidešimtojo amžiaus pirmojoje pusėje. In *Lietuvos archyvai' 7: 75-eri metai nuo Centrinio valstybės archyvo įkūrimo*. Spaudai rengė Jolita Dimbelytė. Vilnius: Lietuvos archyvų departamentas, 1996, p. 38–42.
105. GIRNIUS, J. (1975). *Pranas Dovydaitis*. Chicago: Ateitis [spaudė Mykolo Morkūno sp.], 1975, XV + 776 p.
106. GIRNIUS, J. [Alaušius] (1978). Augustino Voldemaro raštai. In *Aidai*, 1978, nr. 6, p. 282–284.
107. GLOSIENĖ, A. (1991). Knygų leidyba Lietuvoje 1918–1940: Tipologinės ir tematinės charakteristikos bandymas. *Knygotyra*, 1991, Nr. 17, p. 34–48.
108. GLOSIENĖ, A. (1997). Lietuviškoji knyga 1918–1940 metais. In *Kultūros barai*, 1997, nr. 2, p. 67–73.

109. GRAFTON, A. (1999). *The Footnote: A Curious History*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1999, xi + 235 p.
110. GREIMAS, A. J. (1966). *Sémantique structurale. Recherche de méthode*. Paris: Larousse, 1966, 262 p.
111. GREIMAS, A. J. (1991). *Iš arti ir iš toli: literatūra, kultūra, grožis (straipsnių rinkinys)*. Sudarė, įvadus ir žodynėlį parašė Saulius Žukas. Vilnius: Vaga, 1991, 524 p.
112. GRIGARAVIČIUS, A. (1989). Lietuvos istorijos draugija. In *Mokslas ir gyvenimas*, 1989, nr. 6, p. 22–24.
113. GRINIUS, J. (1972). Teologijos-filosofijos fakultetas. In *Lietuvos universitetas 1579-1803-1922*. Red. P. Čepėnas. Chicago, 1972, p. 349–366.
114. GUDAITIS, L. (1986). Skaudi sėkmė. Leidyklos „Universitetas“ rūpesčiai. In *Kultūros barai*, 1986, nr. 11 (263), vasario mėn., p. 68–70.
115. GUDAVIČIUS, E. (1998). *Mindaugas*. Vilnius: Žara, 1998, 356 p.
116. *Historische Institute im internationalen Vergleich*. (Hrsg.) Frank Hadler, Matthias Middell, Gabriele Lingelbach. Akademische Verlagsanstalt Leipzig, 2001, 483 p.
117. ECKEL, J.; ETZEMÜLLER (Hg.) (2007). *Th. Neue Zugänge zur Geschichte der Geschichtswissenschaft*. Göttingen, 2007, 448 p.
118. ELEY, G. (Rev.) G. Lingelbach. Klio macht Karriere... In *The Journal of American History*, vol. 91, no. 3 (Dec., 2004), p. 1030–1031.
119. EIDINTAS, A.; BUMBLAUSKAS, A.; KULAKAUSKAS, A.; TAMOŠAITIS, M. *Lietuvos istorija*. Vilnius: VU leidykla, 2012, 280 p.
120. ELIADE, M. (1996). *Amžinojo sugrįžimo mitas: archetipai ir kartotė*. Vilnius: Mintis, 1996, xx + 161 p.
121. ERDMANN, K. D. (1987). *Die Ökumene der Historiker. Geschichte der Internationalen Historikerkongresse und des Comité International des Sciences Historiques*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1987, 492 p.
122. ERDMANN, K. D. (2005). *Toward a Global Community of Historians. The International Historical Congresses and the International Committee of Historical Sciences, 1898–2000*. Edited by Jürgen Kocka and Wolfgang J. Mommsen, in collaboration with Agnes Blänsdorf; translated by Alan Nothnagle. New York–Oxford: Berghahn Books, 2005, 448 p.
123. ERETAS, J. (1972). Dvi generacijos mūsų krikščioniškosios kultūros tarnyboje. Nuo „Tėvynės sargo“ įsteigimo (1896) iki „Naujosios Romuvos“ įkūrimo (1931): sociologinė studija. In *Lietuvių katalikų mokslo akademijos suvažiavimo darbai*, 1972, t. 7, p. 3–54.
124. Faktai ir idėjos. In *Naujoji Romuva*, 2000, nr. 2, p. 73.
125. GAIGALAITĖ, A. (2009). Mokslinė istorinė periodika nepriklausomoje Lietuvoje (1921–1940). In *Istorija*, 2009, nr. 75, p. 40–51.
126. Henri Berr et la culture du XXe siècle. In *Revue de synthèse*, 1996, t. 117, n° 1–2, 339 p.
127. HODDER, I. (2000). *Praeities skaitymas*. Iš anglų kalbos vertė Dalė Merkevičienė. Vilnius: Vaga, 2000, 256 p.
128. Į *Akiračių* klausimus atsako istorikas Juozas Jakštas. In *Akiračiai*, 1974, nr. 6 (60), p. 12–13.
129. IGGERS, G. G.; WANG, Q. E. (with the assistance of Supriya Mukherjee) (2008). *A Global History of Modern Historiography*. Harlow: Pearson Longman, 2008, p. xii + 436.

130. IGGERS, G. G. [Review] Eckel, Jan; Etzemüller, Thomas (Hg.). *Neue Zugänge zur Geschichte der Geschichtswissenschaft*. H-Soz-u-Kult, H-Net, 2008. Prieiga: <<http://www.h-net.org/reviews/showrev.php?id=23662>>.
131. ILGIEWICZ, H. (2010). Žalgirio mūšio minėjimas 1910 metais: politinis ir kultūrinis aspektai. In *Mokslo ir technikos raida*, 2010, nr. 2, p. 94–108.
132. *Istoriko atsakomybė: straipsnių rinkinys*. Sud. N. Asadauskienė, E. Kriščiūnas, A. Ragauskas. Vilnius: VPU, 2002, 238 p.
133. Istorikui Vincui Trumpai – 80 (į redakcijos nario H. Žemelio klausimus atsako gerb. Istorikas). In *Akiračiai*, 1994, nr. 2, vasario mėn., p. 9.
134. IVINSKIS, Z. (1958). Mokslai, iš kurių... tavo sūnūs te stiprybę semia. Į klausimus apie istorijos mokslus nepriklausomoje Lietuvoje. In *Į Laisvę*, 1958, nr. 16–17 (53–54), p. 9–20.
135. IVINSKIS, Z. (1961a). Prelatas Pranas Penkauskas (1889–1950). In *Lietuvių Katalikų Mokslo Akademijos Suvažiavimo darbai*, t. IV. Roma, 1961, p. 264–267.
136. IVINSKIS, Z. (1961b) Prof. K. Jablonskio atminimui (1892–1960). Jo įnašas Lietuvos istorijos mokslui. In *Aidai*, 1961, nr. 1, p. 18–22.
137. IVINSKIS, Z. (1962). Iš L. K. Mokslo Akademijos istorijos mokslų sekcijos veiklos 1960–1962 m. In *Tautos praeitis*, t. I, kn. 4. Chicago, 1962, p. 646–647.
138. IVINSKIS, Z. (1966). Adolfas Šapoka 1906.II.13–1961.III.9. In *Lituanistikos darbai = Lithuanian studies: Lituanistikos instituto metraštis*. T. 1. Arlington (Mass.): Lituanistikos instituto I-kla, [Brooklyn (N.Y.): Pranciškonų sp.], 1966, p. 112–118.
139. IVINSKIS, Z. (1971). Dr. Jonė Deveikė ir jos veikla Lietuvos istorijos srityje. *Aidai*, 1971, nr. 8, rugpjūtis, p. 355–366.
140. IVINSKIS, Z. (1978). Lietuvos istoriografija. In IVINSKIS, Zenonas. *Rinktiniai Raštai. I tomas: Lietuvos istorija iki Vytauto Didžiojo mirties*. Roma: Lietuvių Katalikų Mokslo Akademijs, 1978, p. 42–92.
141. YLA, S. (1973). *Vardai ir veidai mūsų kultūros istorijoje. Nuo Mažvydo ligi Skvirecko*. Čikaga: Lietuviškos knygos klubas, 1973, 345 p.
142. JANKUS, G. (1996). Objektivus valstybinės savimonės tyrėjas. [A. Šapokos gimimo 90-osioms metinėms]. In *Diena*, 1996, nr. 34, vasario 10 d., p. 14.
143. JAKŠTAS, J. (1956). Religinė-filosofinė istorija [apie L. Karsaviną]. In *Aidai*, 1956, nr. 10, gruodžio mėn., p. 469–470.
144. JAKŠTAS, J. (1972). [HMF] Istorijos skyrius. In *Lietuvos universitetas 1579–1803–1922*. Red. P. Čepėnas. Chicago, 1972, p. 405–415.
145. JAKŠTAS, J. (1987). (Rec.). Socialinio-ekonominio pobūdžio Lietuvos istorija. [Lietuvos TSR istorija I. Nuo seniausių laikų iki 1917 metų. Redakcinė kolegija: Bronius Vaitkevičius (atsakingasis redaktorius), Mečislovas Jučas, Vytautas Merkys. Vilnius: Mokslas. 1985, p. 400]. In *Akiračiai*, 1987, nr. 1, p. 14–15; nr. 2, p. 12–13.
146. JAKŠTAS, J. (1992). Jonas Matusas – analitinio istoriko pavyzdys. In *Naujasis Židinys-Aidai*, 1992, nr. 3, p. 29–30.
147. JAKŠTAS, J. (1996). *Dr. Jonas Šliūpas. Jo raštai ir tautinė veikla*. Fotografinis leidimas. Šiauliai, 1996.
148. JANKEVIČIŪTĖ, G. (2003) *Dailė ir valstybė: dailės gyvenimas Lietuvos Respublikoje 1918-1940*. K.: Nacionalinis M. K. Čiurlionio dailės muziejus, 2003 (Kaunas: Spaudos praktika), 303 p.
149. JANKEVIČIŪTĖ, G. (2012). Lietuvos meninio paveldo dalybos nacių okupacijos metais ir Mikalojaus Vorobjovo veikla. In *Naujasis Židinys-Aidai*, 2012, nr. 5, p. 315–318.

150. JANUŽYTĖ, A. (2000). Tarptautinis Lietuvos istorikų bendradarbiavimas XX a. pradžioje. In *Lietuva ir pasaulis: bendradarbiavimas ir konfliktas*. V., 2000, p. 213–215.
151. JANUŽYTĖ, A. (2004). Petras Klimas' Concept of Nationalism. In *Istorija*, 2004, nr. 64, p. 57–66.
152. JANUŽYTĖ, A. (2005). *Historians as Nation State-Builders: the Formation of Lithuanian University, 1904–1922*. Tampere: University of Tampere, 2005, 367 p.
153. JANUŽYTĖ, A. (2007). Lietuvių istorikų politikų valstybingumo samprata (1907–1917 m.). In *Istorija*, 2007, nr. 65, p. 12–25.
154. JANUŽYTĖ, A. (2009). Tautinio Vilniaus universiteto klausimas lietuvių politikoje (1915 m. ruduo–1919 m. žiema). In *Istorija*, 2009, nr. 73, p. 3–16.
155. JASPERSAS, K. (1998). *Filosofijos įvadas*. Vilnius: Pradai, 1998, 255p.
156. JASAS, R. (1989). *Konstantino Jablonskio rankraštinis palikimas: K. Jablonskio fondo apžvalga. Lietuvos istorijos metraštis. 1988 metai*. Vilnius, 1989, p. 197–206.
157. JAŠINAUSKAS, L. *Kultūrinio gyvenimo žlugdymas ir turto konfiskavimas*. Prieiga: <<http://www.komisija.lt>>.
158. JONAITIS, M. [ŠIDLAUSKAS, M.] *Poetas ir visuomenė XIX–XX amžių sankirtose*. Klaipėda: Eldija, 1994, 121 p.
159. JUČAS, M. (1994). Pratarmė. In KRAŠEVSKIS, J. I. *Vytauto Lietuva*. Iš lenkų kalbos vertė Kazys Uscila. V., 1994, p. 5–12.
160. JURGINIS, J. (1970). Jono Basanavičiaus kultūrinis palikimas. In BASANAČIUS, J. *Raštai*. Vilnius: Vaga, 1970, p. I–XXIV.
161. JURGINIS, J. (1975). *Lietuvių mokslo draugija. Iš lietuvių kultūros istorijos. T. VIII. Mokslo, kultūros ir švietimo draugijos* (red. kolegija Rokas Maliukevičius, Vytautas Merkys (ats. redaktorius), Bronius Vaitkevičius). Vilnius: Mokslas, 1975, p. 37–118.
162. JUREVIČIŪTĖ, A. (2002). *Politinės studentų demonstracijos tarpukario Kaune. Kauno istorijos metraštis. T. 3*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2002. p. 127–142.
163. JURGINIS, J. (1975). *Lietuvių mokslo draugija. Iš lietuvių kultūros istorijos. T. VIII. Mokslo, kultūros ir švietimo draugijos* (red. kolegija Rokas Maliukevičius, Vytautas Merkys (ats. redaktorius), Bronius Vaitkevičius). Vilnius: Mokslas, 1975, p. 37–118.
164. JURGINIS, J. (1989). Augustino Janulaičio palikimas. In Janulaitis, A. *Praeitis ir jos tyrimo rūpesčiai*. Vilnius: Mokslas, 1989, p. 5–22.
165. JURGUTIENĖ, A. (1998). *Naujasis romantizmas iš pasiilgimo: lietuvių neoromantizmo pradininkų estetinė mintis*. Vilnius: LLTI, 1998, 339 p.
166. JUZEFOVIČIUS, R. (2007). Lietuvos humanitarų mokslo organizacijos (1918–1940). Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas, 2007, 272p.
167. KABELYTĖ, S. (1962). L. Kondratovičiaus istorinė poema *Margiris*. *Literatūra* (Lietuvos TSR aukštųjų mokyklų mokslo darbai), t. IV, 1962, p. 109–123.
168. KAIRIENĖ, B. (2002). *Istoriko Adolfo Šapokos gyvenimas ir veikla: metodinė medžiaga, prisiminimai*. Utena: Kintava, 2002, 144 p.
169. KATILIUS, A. (1995). Profesoriaus Jono Totoraičio rankraščiai. In *Tarp knygų*, 1995, nr. 7, p. 29–31.
170. KATILIUS, A. (1997a). Kaip Jonas Totoraitis rinko tautosaką Daukšių parapijoje [Jono Totoraičio 125-osioms gimimo metinėms] [su: Kun. Jono Totoraičio laišakai Jonui Basanavičiui iš 1907–1908 m., 5 laišakai iš 14 Totoraičio laiškų ar atvirlaiškių Basanavičiui, saugomų Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto rankraštyne, p. 25–29]. In *Suvalkija*, 1997, nr. 8, p. 24–29.

171. KATILIUS, A. (1997b). Profesorius Jonas Totoraitis Vatikano archyve. In *Suvalkija*, 1997, nr. 1, p. 11–24.
172. KATILIUS, A. (1999). Profesoriaus Z. Ivinskio rankraštinių palikimas Vilniaus universiteto bibliotekos rankraštyne. In *Lietuvos istorijos metraštis, 1998 metai*. Vilnius, 1999, p. 390–394.
173. KATILIUS, A. (2000). Į Vakarų Europos katalikų universitetus ne studijuoti, bet gydytis? In *LKMA Metraštis*, t. 16, V., 2000, p. 143–228.
174. KATILIUS, A. (2007). Marijonų vienuolynai 1863 m. sukilime ir jų uždarymas. In *LKMA Metraštis*, t. 30, 2007, p. 97–128.
175. KATILIUS, A. (2012). Fribūro universiteto draugijos „Lituania“ šalpos fondas. In *LKMA metraštis*, t. 36, V., 2012, p. 91–117.
176. KEYLOR, W. R. (1975). *Academy and Community: The Foundation of the French Historical Profession*. Cambridge, 1975, p. 286.
177. KERŠYTĖ, N. (1996a). *Antano Smetonos lituanistikos institutas – Lietuvos kultūros palikimo saugotojas*. Lituanistica: Lietuvos mokslų akademija. Istorija, Archeologija, Kalba, Literatūra, Tautosaka, Etnografija. Vilnius: „Academia“, 1996, nr. 3 (27), p. 63–75.
178. KERŠYTĖ, N. (1996b). Centrinis Valstybės archyvas 1921–1940 metais. In *Lietuvos istorijos metraštis. 1995 metai*. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 1996, p. 341–350.
179. KERŠYTĖ, N. (1996c). Valstybės Archeologijos Komisija. In *Baltų archeologija*, 1996, nr. 2(9), p. 24–32.
180. KERŠYTĖ, N. (2000). Mirusio autoriaus metamorfozės (subjektyvybės problema literatūriniame diskurse). In *Naujasis Židinys-Aidai*, 2000, nr. 9–10, p. 480–488.
181. KIAUPA, Z. (1989). Buriasi Lietuvos istorikai: [informacija apie stojimą į Lietuvos istorijos draugiją]. In *Kauno tiesa*, 1989, gruodžio 8 d., nr. 281, p. 3.
182. KIAUPA, Z. (1990). Lietuvos istorijos draugijos veikla: 1988 m. spalio mėn.–1989 m. balandžio mėn. in *Mūsų praeitis (Straipsnių rinkinys)*. Vilnius, 1990, nr. 1, p. 130–131.
183. KIAUPA, Z. (1995). Adolfo Šapokos apsilankymo Prahoje 1930 m. rezultatai. In *Pasaulis: Čekija–Lietuva*. Lietuvos ir Čekijos draugijos žurnalas. 1995, nr. 2, p. 9–10.
184. KLEMENTJEV, A. (2007). Sugrįžimas į istorijos barus. Levas Karsavinas kviečiamas į Lietuvos universitetą Kaune (1927–1928). Iš rusų kalbos vertė Andrius Konickis [Levui Karsavinui – 125]. In *Naujoji Romuva*, 2007, nr. 4 (561), p. 13–22.
185. KONICKIS, A. (2004). Levo Karsavino kontekstai. In *Naujoji Romuva*, 2004, nr. 1 (546), p. 3–11.
186. *Konstantinas Jablonskis ir istorija: straipsnių rinkinys* [rinkinys sudarytas Lietuvos istorijos instituto ir Lietuvos mokslų akademijos 2002 m. rugsėjo 12 d. surengtos mokslinės konferencijos, skirtos K. Jablonskio 110-osioms gimimo metinėms paminėti, medžiagos pagrindu]. Sudarė Edmundas Rimša. Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2005, 384 p.
187. KORSAKAS, K. (1985). *Literatūros raida: studijos, kritikos straipsniai, pasisakymai*. Vilnius: Vaga, 1985, 768 p.
188. KORSAKIENĖ, H. (1982). Marija Urbšienė-Mašiotaitė ir jos atsiminimai. In *URBŠIENĖ-MAŠIOTAITĖ, Marija. Prie žibalinės lempos. Atsiminimai*. V., 1982, p. 5–16.
189. KRANIAUSKAS, L. Lietuvos sociologijos istorijos bruožai (II). In *Sociologija. Mintis ir veiksmai*, 2001, nr. 3–4, p. 5–23.

190. KRAPPAUSKAS, V. (2000). *Nationalism and historiography: the case of nineteenth-century Lithuanian historicism*. New York: Columbia University Press, 2000, 234 p. (Serija: *East European monographs*).
191. KRASAUSKAS, R. (1975). Konstantinas Avižonis ir jo mokslinis palikimas. In AVIŽONIS, K. *Rinktiniai raštai. T. I*. Roma: LKMA, 1975, p. IX–XXII.
192. KRIAUCIŪNIENĖ, Ž. (1994). Lietuvos studentai Europos aukštosiose mokyklose 1919–1940 metais. In *Lietuvos istorijos metraštis. 1992 metai*. V., 1994, p. 91–108.
193. KUBILIUS, V. (1993). *Romantizmo tradicija lietuvių literatūroje*. Vilnius: Amžius, 1993, 205 p.
194. KUHN, T. S. (2003). *Mokslo revoliucijų struktūra*. Vilnius: Pradai, 2003, 247 p.
195. KULIKAUSKAS, P.; ZABIELA, G. *Lietuvos archeologijos istorija (iki 1945 m.)*. Vilnius: Diemedis, 1999, 328 p.
196. LABANAUSKIENĖ, D. (2001). Igno Jonyno rankraštinis palikimas Lietuvos mokslų akademijos bibliotekos rankraščių skyriuje. In *Lietuvos istorijos metraštis. 2000 metai*. V., 2001, p. 410–424.
197. LACAPRA D. (Rev.). Williams R. Keylor. Academy and Community... In *American Historical Review*, Dec78, vol. 83, Issue 5, p. 1270–1271.
198. LAMY J.; SAINT-MARTIN A. (2010) La Frontière comme enjeu. *Les Annales et la sociologie*. In *Revue de Synthèse*, 131, n°1 (2010), p. 99–127.
199. LASINSKAS, P. (1996). L. Karsavino veikla Vytauto Didžiojo universitete. In *Darbai ir dienos*, 1996, nr. 2 (11), p. 21–47.
200. LASINSKAS, P. (2000). Z. Ivinskio teorinės nuostatos ir paieškos XX a. 4-ajame dešimtmetyje. In *Lituanistica*, 2000, nr. 1/2, p. 3–15.
201. LASINSKAS, P.; PIVORAS, S. (2002). Humanitarinių mokslų fakultetas. In *Vytauto Didžiojo universitetas: mokslas ir visuomenė 1922–2002*. Kaunas: VDU, 2002, p. 125–148.
202. LASINSKAS, P. (2002). Prieškario Lietuvos istoriografija: metodologinių orientyrų paieška. In *Istoriko atsakomybė*. Vilnius: VPU, 2002, p. 89–97.
203. LASINSKAS, P. (2003). A. Šapokos redaguota „Lietuvos istorija“: parengimas ir koncepcija. In *Istorija*, t. 58, 2003, p. 52–58.
204. LASINSKAS, P. (2004). *Istorijos mokslas Vytauto Didžiojo universitete 1922–1940 metais*. Vilnius: Vaga, 2004, 325 p.
205. LASINSKAS, P. (2009). *Levo Karsavino fenomenas*. Vilnius: Vaga, 2009, 216 p.
206. LÉONARD, J. (1982). Les écoles historiques. In *Annales de Bretagne et des pays de l'Ouest*, 1982, vol.89, Num. 3, p. 411–414.
207. LEROUX, R. (1998). *Histoire et sociologie en France: de l'histoire-science à la sociologie durkheimienne*. Paris: Presses universitaires de France, 1998, 269 p.
208. LÉVY-DUMOULIN, O. MÉTHODIQUE ÉCOLE. Histoire. Prieiga: <<http://www.universalis.fr/encyclopedie/ecole-methodique-histoire/>>.
209. LIEKIS, A. (1991). Studijų ir mokslų akademijos idėjos raida Lietuvos respublikoje (1918–1940 m.). In *Mokslas ir Lietuva*, 1991, nr. 2, p. 102–117.
210. LIEPUONIS, V. (2011). Didvyrių pjūties metas [apie D. Barono ir D. Mačiulio kn. *Pilėnai ir Margiris: istorija ir legenda*]. In *Knygų aidai*, 2011, nr. 1, p. 1–6.
211. *Lietuva pasaulinėje Paryžiaus parodoje 1900 m.* Sudarytojas Remigijus Misiūnas. Vilnius: Versus aureus, 2006, 311 p.
212. Lietuvis iš Australijos per metus parašė A. Šapokos istorijos tęsinį (pokalbis su kn. „Terorizuojama ir naikinama Lietuva 1938–1991“ autoriumi J. P. Kedžiu). Užrašė Vytautas Kirtutis. In *Šiaulių kraštas*, 1994, rugsėjo 1, p. 1.

213. *Lietuvių mokslo draugija 1907–1940*. Redagavo dr. Aldona Grigaitytė ir kt. Vilnius: Lietuvos Nacionalinis Muziejus, 1997, p. 7–38.
214. *Lietuvių buržuazinių emigrantų istoriografijos kritika* [straipsnių rinkinys]. Red. kolegija: M. Jučas ir kt. Vilnius: Mokslas, 1980, 152 p.
215. *Lietuvos muzikos istorija. Kn. 2: Nepriklausomybės metai, 1918–1940*. Sudarytojas ir ats. redaktorius Jonas Ambrazas. Vilnius: LMTA, 2009, 800 p.
216. *Lietuvos istorija*. Red. A. Šapoka. In *Kultūros barai*, 1988, nr. 8–1990, nr. 2.
217. *Lietuvos universitetas 1579–1803–1922*. Red. P. Čepėnas. Chicago: Lietuvių profesorių draugija Amerikoje, 1972, 896 p.
218. LINGELBACH, G. (2003). *Klio macht Karriere: Die Institutionalisierung der Geschichtswissenschaft in Frankreich und den USA in der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts*. Göttingen, 2003, 819 p.
219. LINGELBACH, G. (2011). The Institutionalization and Professionalization of History in Europe and the United States. In Macintyre, S.; Manguerra, J.; Pók, A. (eds.). *The Oxford History of Historical Writing*. Volume 4: 1800–1945. Oxford, 2011, p. 78–96.
220. *Literatūra ir kalba*. T. 21: Maironis. Red. kolegija: K. Doveika ir kt. Vilnius: Vaga, 1990, 767 p.
221. *Literatūra ir kalba*. T. 22: Kostas Korsakas. Parengė: V. Galinis, V. Kubilius. Vilnius: Vaga, 1995, 413 p.
222. LOPATA, R. (2008). Istorijos politika ir politikos istorizavimas: teoriniai kontekstai. In *Politologija*, 2008, nr. 4 (52), p. 87–103.
223. LORENZ, C. (1999). Comparative Historiography: Problems and Perspectives. In *History & Theory*, 1999, vol. 38, no. 1. p. 25–39.
224. LUKIANAS (1975). *Dievai, heteros, pranašai* (iš graikų kalbos vertė Leonas Valkūnas). Vilnius: Vaga, 1975, 295 p.
225. LUKŠAITĖ, I. (1972). Teisės istorikas A. Janulaitis. In *Mokslas ir gyvenimas*, 1972, nr. 6 (177), birželis p. 48–49. [skyrelyje: „Atsakymai į klausimus“ rašo šiaulietis J. Jarušas – „Netoli Šiaulių, Malavėnų km., yra gimtoji Augustino Janulaičio sodyba. Norėčiau plačiau sužinoti apie jo mokslinę veiklą“].
226. LUKŠAITĖ, I. (1992). Vandos Daugirdaitės-Sruogienės atsiminimai apie pasirengimą istoriko darbui. In *Mūsų praeitis 2*, V., 1992, p. 3–6.
227. MACEINA, A. (1972). Tasai nepažįstamasis Ivinskis. In *Aidai*, 1972, nr. 4, p. 126–143.
228. MAČIULIS, D. (2001). Vytauto Didžiojo metų (1930) kampanijos prasmė. In *Lituanistica*, 2001, Nr. 2, p. 54–75.
229. MAČIULIS, D. (2002). Antano Smetonos Lituanistikos instituto įkūrimas. In *Lituanistica*, 2002, nr. 2, p. 19–38.
230. MAČIULIS, D. (2004). Kuomet tautiškumas tampa vertybe: žvilgsnis į tarpukario Lietuvos kultūrą. In *Vertybių transformacija lietuvių kultūroje (Inter-studia humanitatis, Nr. 1)*, sud. G. Mažeikis, Šiauliai, 2004, p. 76–85.
231. MAČIULIS, D. (2009a). Vilniaus vaizdinys Vilnių vaduojančioje Lietuvoje. In *Acta litteraria comparativa*, 2009, Vol. 4, p. 80–97.
232. MAČIULIS, D. (2009b). Apie dvi propagandines kampanijos XX a. tarpukario Lietuvoje. In *Propagandos virsmai ir nekintamumas: tarpdisciplinis požiūris (Inter-studia humanitatis, Nr. 9)*, sud. M. Grigaliūnas, Šiauliai, 2009, p. 119–139.
233. MAČIULIS, D. (2009c). Kolektyvinė atmintis ir miesto įvaizdis: Šiaulių atvejis. In *Acta Humanitarica Universitatis Saulensis. Mokslo darbai*, 2009, t. 9: Kultūrinės atminties kaita ir lokalinė istorija, p. 218–234.

234. MAČIULIS, D. (2009d). Vardas lietuvių kultūrinėje atmintyje: Pilėnų kunigaikščio Margirio atvejis. In *Acta Humanitarica Universitatis Saulensis*. Mokslo darbai, 2009, t. 8: Vardas Kultūroje, p. 346–353.
235. MAČIUSLIS, D. (2013). Nacionalinio muziejaus idėja ir kolektyvinė atmintis Nepriklausomoje Lietuvoje 1918–1940 m. In *Istorija*, 2013, nr. 89, p. 58–67.
236. MAČIULIS, D.; PETRAUSKAS, R.; STALIŪNAS, D. (2012). *Kas laimėjo Žalgirio mūšį?: istorinio paveldo dalybos Vidurio ir Rytų Europoje*. Vilnius: Mintis, 2012, 294 p.
237. *Maironis ir Lietuvos istorija*. Mokslinės konferencijos, skirtos Jono Mačiulio-Maironio 130-osioms gimimo metinėms medžiaga. Red. komisija: Marius Jonaitis ir kt. Klaipėda: KU, 1993, 53 p.
238. MAKSIMAITIS, M. (1982). Žymus mokslininkas ir teisininkų ugdytojas (profesoriaus Konstantino Jablonskio gimimo 90-osioms metinėms). In *Socialistinė teisė: Lietuvos TSR teisingumo ministerijos biuletenis, eina nuo 1968 m. kas 3 mėn.* 1982, nr. 2, p. 16–20.
239. MANČINSKAS, Č. (1996). *Aukštasis mokslas Lietuvoje 1918–1940 metais*. V., 1996, 243 p.
240. MARROU, H.-I. (1954). *De la connaissance Historique*. Paris: éditions du Seuil, 1954, 300 p.
241. MARROU, H.-I. (1977). Quand les historiens redécouvrent l'histoire. In *Journal des savants*, 1977, N° 1, p. 12–14.
242. MATUSAS, Jonas (1962). Maironis, istorija ir Halina z Polągi. In *Moteris* [Toronto leid.], 1962, nr. 4, p. 2–4.
243. MAŽEIKIS, G. (1998). *Renesanso simbolinis mąstymas*. Šiauliai: ŠU, 1998, 285 p.
244. MERKYS, V. (1984). Istorikas Ignas Jonynas. In JONYNAS, Ignas. *Istorijos baruose*. Vilnius: Mokslo, 1984, p. 5–32.
245. MERKYS, V. (1991). *Konstantinas Jablonskis*. Kaunas: Šviesa, 1991, p.144.
246. MERKYS, V. (1996). Keletas žodžių apie autorių [apie Igną Jonyną]. In JONYNAS, Ignas. *Lietuvos didieji kunigaikščiai*. Sud. V. Merkys. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1996, p. 5–13.
247. MIKNYS, R. (2006). Įvadas veikalui „Mykolas Römeris, Lietuva. Studija apie lietuvių tautos atgimimą“ lietuviškajam leidimui. In RÖMERIS, M. *Lietuva: studija apie lietuvių tautos atgimimą*. Vilnius: Versus aureus, 2006, p. VII–XXIII.
248. MITUZIENĖ, A. (1998). Tolimas ir artimas Jurgis Baltrušaitis [10-ties metų nuo J. B. mirties sukaktuvių proga]. In *Mokslas ir gyvenimas*, 1998, nr. 1, p. 24–26.
249. MYKOLAITIS-PUTINAS, V. (1984). Maironis. 100-osioms gimimo metinėms paminėti. In *Literatūros vertybių ieškant*. Vilnius: Vaga, 1984, p. 286–292. [originalas – 1962 m.]
250. MOMMSEN, W. J. (1968). Historical Study in Western Germany. In *Historical Study in the West: France, Great Britain, Western Germany and the United States*. Eds.: Boyd C. Shafer, Michel François. New York: Appleton Century Crofts, 1968, p. 73–130.
251. MOTUZAS, R. (1995). *Lietuvos vidurinės mokyklos raidos 1918–1940 metais pedagoginės kryptys*. Vilnius: Leidybos centras, 1995, 255 p.
252. MULEVIČIŪTĖ, J. (1997). *Modernizmo link: dailės gyvenimas Lietuvos Respublikoje 1918-1940*. V.: Soroso šiuolaik. meno centras Lietuvoje, 1997, 223 p. (perleista: K.: Nac. M. K. Čiurlionio dailės muz., 2001 (Kaunas: Spaudos praktika), 223 p.
253. NAMLI, E. (1998). Visalaikis kaip istorinė filosofinė paradigma [str. parengtas pagal pranešimą, skaitytą konferencijoje, surengtoje L. Karsavino *Europos kultūros*

- istorijos antro leidimo proga* (Vilnius, 1997)]. Iš rusų kalbos vertė Andrius Konickis. In *Naujoji Romuva*, 1998, nr. 2 (522), p. 51–53.
254. *Nation and History. Polish Historians from the Enlightenment to the Second World War*. Edited by Peter Brock, John D. Stanley, and Piotr Wróbel (Toronto, Buffalo and London: University of Toronto Press, 2006), p. 493.
255. NEKRAŠAS, E. (2008). Pozityvizmas ir marksizmas. In *Problemos*, 2008, nr. 73, p. 155–166.
256. NIETZSCHE, F. (1996). Apie istorijos žalą ir naudingumą. In *Kultūra ir istorija*. Vilnius: Gervelė, 1996, p. 43–109.
257. NIKŽENTAITIS, A. (1997). „Das Vytautaskult in Litauen (15.-20. Jahrhundert) und seine Widerspiegelung im Denkmal“, Das Denkmal im nördlichen Ostmitteleuropa im 20. Jahrhundert. In *Politischer Kontext und nationale Funktion* (Nordost-Archiv, Bd. VI/1997, Hf. I), hrsg. von S. Ekdahl, Lüneburg, 1997, p. 131–145.
258. NIKŽENTAITIS, A. (2001). Rytpūsiai lietuvių istorinėje literatūroje. In *Acta historica universitatis Klaipedensis*. 2001, T. 8, p. 159-169.
259. NIKŽENTAITIS, A. (2002a). *Vytauto ir Jogailos įvaizdis Lietuvos ir Lenkijos visuomenėse*. Vilnius: Aidai, 2002, 143 p.
260. NIKŽENTAITIS, A. (2002b). Lithuania Settlement in East Prussia as Reflected in Lithuanian Historiography, In *Historiographical approaches to medieval colonization of East Central Europe: a comparative analysis against the background of other European inter-ethnic colonization processes in the Middle Ages*. Ed. Jan M. Piskorski. Boulder: East European Monographs, 2002, p. 357-370.
261. NIKŽENTAITIS, A. (2004a). Istorijos mokslas. In *Lietuvos humanitarinių ir socialinių mokslų plėtros problemos*, 2004, p. 141–149.
262. NIKŽENTAITIS, A. (2004b). Rytų Lietuva lietuvių atminties kultūroje ir politikoje: istoriko ir atminties kūrėjo santykio problema. In *Kultūros barai*, 2004, Nr. 10 (479), p. 15–19.
263. NIKŽENTAITIS, A. (2007). Kryžiaus karų epocha Lietuvos kultūrinėje atmintyje. In *Kryžiaus karų epocha Baltijos regiono tautų istorinėje sąmonėje: mokslinių straipsnių rinkinys* (Sud. Rita Trimonienė, Robertas Jurgaitis). Šiauliai: Saulės delta, 2007, p. 236-249.
264. NIKŽENTAITIS, A. (2009). Laikiniosios ir Lietuvos Respublikos sostinių kultūrinės atmintys: lyginamosios analizės bandymas. In *Acta Humanitarica Universitatis Saulensis*. Mokslo darbai, 2009, t. 9: Kultūrinės atminties kaita ir lokalinė istorija, p. 235–246.
265. NOIRIEL, G. (1990). Naissance du metier d'historien. In *Genèses* 1, 1990, p. 58–85.
266. NORKUS, Z. (1996a). *Istorika: istorinis įvadas*. Vilnius: Taura, 1996, 247 p. (Švietimas Lietuvos ateičiai).
267. NORKUS, Z. (1996b). Droizeniškieji istorijos metodologijos metmenys. In *Istorija*, 1996, t. 34, p. 159–170.
268. NORKUS, Z. (1996c). Istorinių idėjų doktrina ir jos transformacijos. In *LKMA suvažiavimo darbai*, 1996, t. XVI. (Šešiolikštasis LKMA suvažiavimas 1994 m. birželio 5–12 d.), p. 62–80.
269. NORKUS, Z. (1996d). Historismus und Historik in Russland 1866–1933. In *Historismus in den Kulturwissenschaften. Geschichtskonzepte, historische Einschätzungen, Grundlagenprobleme*. Hrsg. Oexle, Gerhard Otto und Rüssen, Jörn. Köln, Weimar, Wien, 1996, S. 369–388.
270. NORKUS, Z. (1996e). Postmodernizmas istorikoje: retorikos tradicija ir Haydeno White'o istoriografinio stiliaus tradicija. In *Problemos*, 1996, nr. 50, p. 65–80.

271. NORKUS, Z. (2005a). Jörnö Rüseno istorinës kultūros studijų teorinës idëjos. In *Problemos*, 2005, T. 67, p. 33–47.
272. NORKUS, Z. (2005b). Senoji kultūros istorija ir naujoji kultūrinë istorija. In *Lietuvos istorijos studijos*, 2005, t. 15, p. 17–37.
273. NORKUS, Z. (2005c). (Rec). Pirmasis lietuviškas sociologijos metateorijos veikalas. [Valantiejus, A. Kritinis sociologijos diskursas. Tarp pozityvizmo ir postmodernizmo. Vilnius, 2004]. In *Sociologija. Mintis ir veiksmai*. Red. A. Valantiejus, 2005, nr. 2, p. 144–149.
274. NORONHA-DiVANNA, I. (2010). *Writing History in the Third Republic*. Newcastle: Cambridge Scholars Publishing, 2010, xxii+273 p.
275. OURLIAC, Paul (1976). Histoire et historiens... In *Bibliothèque de l'école des chartes*, 1976, vol. 134, Num. 2, p. 435–438.
276. PAPAURËLYTË, A. (1999). Cenzūra tarpukario Lietuvoje. In *Literatūra*, 1999, nr. 37, p. 153–168.
277. PAPAURËLYTË, A. (2000). Spaudos laisvë ir cenzūra Nepriklausomoje Lietuvoje 1918–1940 m. In *Informacijos mokslai*, 2000, nr. 15, p. 44–54.
278. PAŠKEVIČIÛTË-KUNDROTIIENË, E. (2009). LMD leidybinë veikla. In *Mokslo ir technikos raida*, 2009, nr. 1 (1), p. 124–138.
279. PATZIG, G. (1995). Objektyvumas ir vertybinis neutralumas (Dvi mokslo teorijos pamatinës idëjos). Iš vokiečių k. vertë S. Jankauskas ir Z. Norkus. In *Problemos*, 1995, nr. 47, p. 66–76.
280. PAULIUKONIS, P. (1962). Maironis istorikas. In *Aidai*, 1962, nr. 7 (152), p. 312–315.
281. PETRAUSKAS, R. (2004). Juozapas Stakauskas ir medievistikos pradžia Lietuvoje. In STAKAUSKAS, J. *Lietuva ir Vakarų Europa XIII amžiuje*. Perspaudas. Baigiamąjį žodį parašë R. Petrauskas. Vilnius: Aidai, 2004, p. 283–286.
282. PETRAUSKAS, R. (2010). Žalgirio mūšis ir lietuvių istorinë tradicija. In *Naujasis Židinys – Aidai*, 2010, nr. 7–8 (235–236), p. 224–229.
283. PETRAUSKAS, R.; STALIÛNAS. D. (2009). Die drei Namen der Schlacht: Erinnerungsketten um Tannenberg/Grunwald/Žalgiris. In *Verflochtene Erinnerungen. Polen und seine Nachbar im 19. Und 20. Jahrhundert*. Herausgegeben von Martin Aust, Krzysztof Ruchniewicz und Stefan Troebst, Köln, Weimar. Wien: Böhlau Verlag, 2009, p. 119–136.
284. PICKERING, M. (2011). (Rev.). Writing History... [NORONHA-DiVANNA, I. *Writing History in the Third Republic*. Newcastle, 2010]. In *American Historical Review*, Jun 2011, vol. 116, Issue 3, p. 881–882.
285. PIROČKINAS, A. (1988). Kaimyniškai pakalbëkim apie istoriją. In *Komjaunimo tiesa*, 1988, nr. 167, rugpjūčio 31 d., p. 1–2.
286. PORCIANI, I. (2006). Mapping institutions, comparing historiographies: the making of a European atlas. In *Storia della Storiografia*, N. 50 (2006), p. 27–58.
287. POŠKUS, V. (2009). Paskutinës medinës lietuvių tvirtovës. In *Naujoji Romuva*, 2009, nr. 3, p. 13–17.
288. POTASËENKO, G. (1997). Šiuolaikinë lietuvių istoriografija: „Tautos“ samprata ir istorijos metodologija. In *Lietuvos istorijos studijos*, 1997, nr. 4, p. 176–186.
289. *Profesorius Jurgis Lebedys* [straipsnių rinkinys]. Sud. J. Girdzijauskas. Vilnius: Mokslas, 1983, 240 p.
290. PROST, A. (1994). Charles Seignobos revisité. In *Vingtième siècle*, 1994, no 43, p. 100–118.
291. PŠIBILSKIS, V. B. (1997). *Iš Lietuvos XX a. kultūros istorijos*. Vilnius: Arlila, 1997, 224 p.

292. PŠIBILSKIS, V. B. (2009). *Mykolas Biržiška. Patrioto, mokslininko, kultūrininko gyvenimo ir veiklos pėdsakais*. Vilnius: VU, 2009, 521p.
293. PUZINAS, J. (1941). Prof. E. Volterio nuopelnas lietuvių kultūrai. In *Naujoji Lietuva*, 1941, nr. 254, p. 3.
294. PUZINAS, J. (1965). *Mūsų jaunimas Lietuvos laisvės sutemų laikais* (straipsnio, spausdinto 1965 m. *Dirvos* nr. 129–132, atspaudas). Išleido J. J. Bachunas, Tabor Farm Sodus, Mich.), 8 p.
295. PUZINAS, J. (1979). Lietuvių tautinės sąmonės raida ir tautinės srovės susidarymo pradmenys. In *Tautinės minties keliu*. Chicago, 1979, p. 11–68.
296. RAGAUSKAS, A. (1993). VDU mokslininkai istorijos mokslo kongresuose 1918–1940 m. In *Vytauto Didžiojo universiteto ir Lietuvių Katalikų mokslo akademijos 70-metis*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 1993, p. 169–184.
297. RAGAUSKAS, A. (1994). Istorikas Ivanas Lappo (1869–1944) ir Lietuva. In *Lietuvos istorijos metraštis 1993 metai*. Vilnius: LII, 1994, p. 81–92.
298. RAGAUSKAS, A. (1995). Istorijos mokslo sovietizacija 1940–1941 metais. In *Lietuvos istorijos metraštis 1994 metai*. Vilnius: Alma littera, 1995, p. 94–109.
299. RAGAUSKAS, A. (1998a). Nuo hipotezės iki mito? Adolfo Šapokos pažiūros apie Lietuvos valstybės pradžią. In *Lituanistica*, 1998, nr. 2, p. 59–65.
300. RAGAUSKAS, A. (1998b). Adolfo Šapokos 90-ųjų gimimo metinių minėjimas. In *Mūsų praeitis* 5, 1998, p. 198–199.
301. RAGAUSKAS, A. (2001). Keletas pastabų dėl istorijos metodologijos tarpukario Lietuvoje. In *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*. T. XIX. Vilnius, 2001, p. 59–70.
302. RAGUOTIENĖ, G. (2002). Marija Urbšienė (1895–1959) – bibliofilė. In *Knygotyra*, 2002, nr. 38, p. 214–221.
303. RAPHAEL, L. (2003). *Geschichtswissenschaft im Zeitalter der Extreme. Theorien, Methoden, Tendenzen von 1900 bis zur Gegenwart*. Munich: C. H. Beck. 2003, 293 p.
304. RAUDELĪŪNAS, T. (1990). Levas Karsavinas ir Lietuva. In *Kultūros barai*, nr. 12, p. 50–53.
305. RAUDELĪŪNAS, T. (1991). Levo Karsavino konferencija Vilniuje – tradicijos pradžia? [apie 1991 m. balandžio 25–26 d. Vilniuje, Martyno Mažvydo nacionalinėje bibliotekoje įvykusią L. Karsavinui skirtą konferenciją]. In *Naujasis Židinys-Aidai*, 1991, nr. 6, p. 48–50.
306. RAUDELĪŪNAS, T. (2000). Tema: Levas Karsavinas. (Rec.). [Karsavinas Levas. Toje akimirkoje – amžinybė: studijos, straipsniai, poezija. Sudarė, pratarinę parašė Alfonsas Bukontas. V., 2000, 472 p.]. In *Knygų aidai*, 2000, nr. 1, balandis, p. 9–10.
307. REKLAITIS, P. (1999). *Prarastosios Lietuvos pėdsakų beieškant*. Straipsniai iš Lietuvos dailės ir kultūros istorijos, rašyti 1954–1990 m. Vokietijoje. Vilnius: VDA, 1999, 493 p.
308. *Representations of the Past: The Writing of National Histories in Europe*. Prieiga: <<http://www.uni-leipzig.de/zhsesf/>>.
309. RIAUBIENĖ, A. (2005). Valstybinės cenzūros mechanizmas tarpukario Lietuvoje. In *Knygotyra*, 2005, nr. 44, p. 103–113.
310. *Rostovtzeffs Briefwechsel mit deutschsprachigen Altertumswissenschaftlern*. Einleitung, Edition und Kommentar. Herausgegeben von Gerald Kreucher. (Philippika – Marburger altertumskundliche Abhandlungen, 6). Wiesbaden: Harrassowitz Verlag, 2005, 230 p.

311. RUDIS, G. (2010). Augustinas Voldemaras Peterburge ir Permėje 1900–1917 m. In VOLDEMARAS, Augustinas. *Laiškai Jujai: (1902–1919 m.)*. Laiškus iš rusų kalbos išvertė ir parengė Gediminas Rudis. Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2010, p. 7–58.
312. RUDOKAS, J. (2011). *Lietuvos istorijos legenda: akademikas Juozas Jurginis*. Vilnius: Gairės, 2011, 331 p.
313. RUKŠA, A. (1972). Humanitarinių mokslų fakultetas. In *Lietuvos universitetas 1579–1803–1922*. Red. P. Čepėnas. Chicago, 1972, p. 388–395.
314. RÜSEN, J. (1969). *Begriffene Geschichte. Genesis und Begründung der Geschichtstheorie Johann Gustav Droysens*. Paderborn: Schöningh 1969.
315. RÜSEN, J. (2007a). *Istorika: istorikos darbų rinktinė*. Sudarytojas ir mokslinis redaktorius Zenonas Norkus; iš vokiečių kalbos vertė Arūnas Jankauskas. Vilnius: Margi raštai, 2007, 471 p.
316. RÜSEN, J. (2007b). Istorijos tvarka: modernybė, postmodernybė ir istorinis atsiminimas. In *Istorika. Istorikos darbų rinktinė*. Vilnius: Margi raštai, 2007, p. 186–218.
317. SAFRONOVAS, V. (2011). *Praeitis kaip konflikto šaltinis: tapatybės ideologijų konkurencija XX amžiaus Klaipėdoje*. Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2011, 446 p.
318. SAFRONOVAS, V. (2012). Apie istorinio regiono virsmą vaizduotės regionu. Mažosios Lietuvos pavyzdys. In *Istorija*, 2012, Nr. 86, p. 66–80.
319. SAJAUSKAS, S.; BALTRUŠAITIENĖ, R.; MARKŪNAS, A.; BIRŠKYTĖ, L. *Kaunas – gatvės ir žmonės*. Kaunas, Aesti, 2001, p. 200.
320. SAUKA, D. (1988). Polemikos pamokos. In *Komjaunimo tiesa*, 1988, nr. 189, spalio 1 d., p. 2.
321. SCAFF, L. A. (1995). *Veržiantis iš geležinio narvo: Max Weber ir moderniosios sociologijos atsiradimas*. Vilnius: Pradai, 1995, 388 p.
322. SELENIS, V. (2003). Istoriko Vinco Trumpos mokslinio kelio pradžia. In *Mokslas ir gyvenimas*, 2003, nr. 12, p. 15–17.
323. SELENIS, V. (2005). Parlamentas ir naujų istorijos specialistų kelias į Vytauto Didžiojo universitetą 1930–1940 m. In *Parlamento studijos*, 2005, nr. 5, p. 107–126.
324. SELENIS, V. (2007). *Lietuvos istorikų bendrija 1918–1944 metais: kolektyvinės biografijos tyrimas*. Vilnius: VPU leidykla, 2007, 219 p.
325. SELENIS, V. (2008a). *Lietuvos istorikų bendrija 1918–1940 metais. Daktaro disertacija. Humanitariniai mokslai, istorija (05 H)*. Kaunas: VDU leidykla, 2008, 154 p.
326. SELENIS, V. (2008b). Adolfas Šapoka ir nepriklausomos Lietuvos istorijos mokslo programa „Raskim lietuvius Lietuvos istorijoje“. In *Istorija*, 2008, nr. 71, p. 13–21.
327. SELENIS, V. (2009). Zenonas Ivinskis 1918–1940 metų istorikų bendrijos kontekste. In *Soter*, 2009, nr. 29, p. 85–96.
328. SELENIS, V. (2010). Konstantinas Avižonis Lenkijos archyvuose 1933–1934 m. In *Istorija*, 2010, nr. 78, p. 54–57.
329. SELENIS, V. (2013). Augustinas Voldemaras – mokslininkas, virtęs politiku. In *Kultūros barai*, 2013, nr. 3, p. 74–77.
330. SKARDŽIUS, P. (1954). Vincas Krėvė – žmogus ir lietuvis. In *Aidai*, 1954, nr. 10, p. 457–459.
331. SLAVINSKAITĖ I. (1992). Maironis – visuomenininkas švietėjas. In MAIRONIS. *Raštai*. T. III, kn. 2. Vilnius: Vaga, 1992, p. 5–28.

332. SLIESORIŪNAS, F. (1999). Marija Andziulytė-Ruginienė – pirmoji lietuvi istorijos mokslų daktarė. In *Istorija*, 1999, t. 40, p. 30–37.
333. SMITH, A. D. (1994). *Nacionalizmas XX amžiuje*. Iš anglų kalbos vertė Algirdas Degutis. Vilnius: Pradai, 1994, ix+350 p.
334. SNITKUVIENĖ, A. (1985). Senovės Egipto dailės kūriniai Lietuvoje: pirmosios Lietuvos egiptologės kolekcija. In *Kultūros barai*, 1985, nr. 8 (248), p. 63–65. [apžvelgiama Marijos Rudzinskaitės-Arcimavičienės Egipto kūrinių kolekcija, 100-osioms gimimo metinėms].
335. STALIŪNAS, D. (2000). *Visuomenė be universiteto? (Aukštosios mokyklos atkūrimo problema Lietuvoje: XIX a. vidurys–XX a. pradžia)*. (Lietuvių atgimimo istorijos studijos. T. 16). Vilnius: LII leidykla, 2000, 215 p.
336. STALIŪNAS, D. (2001). Adomas Mickevičius ir tautinis lietuvių panteonas (XIX amžiaus antroji pusė – XX amžiaus pradžia). In *Lietuvos kultūra: Romantizmo variantai*. Mokslinės konferencijos, skirtos Adomo Mickevičiaus 200-osioms gimimo metinėms ir įvykusios 1998 m. gruodžio 4 dieną, medžiaga, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2001, p. 65–82.
337. STALIŪNAS, D. (2008a). Savas ar svetimas paveldas? 1863-1864 m. sukilimas kaip lietuvių atminties vieta, Vilnius: Mintis, 2008, 143 p.
338. STALIŪNAS, D. (2008b). Antanas Mackevičius lietuvių istoriniame naratyve. In *Naujasis židinys – Aidai*, 2008, nr. 6, p. 251–258.
339. STANLEY, J. D. (2006). Joachim Lelewel (1786–1861). In *Nation and History. Polish Historians from the Enlightenment to the Second World War*. Edited by Peter Brock, John D. Stanley, and Piotr Wróbel (Toronto, Buffalo and London: University of Toronto Press, 2006), p. 52–85.
340. STAŠAITIS, S. (1998). Mažeikių gimnazijos direktorius Povilas Štuopis. In *Būdas žemaičių* [Mažeikiuose leidžiamas krašto laikraštis. Grūstės valsčius: „Būdo žemaičių“ istorinis priedas nr. 4. Leidžia muziejininkai, istorikai ir kraštotyrininkai]. 1998, nr. 29 (79), birželio 2 d., p. 3.
341. STAŠAITIS, S. (2004). *Istorija Lietuvos mokykloje (XVII a.–1940 m.). Paskaitos VPU istorijos specialybės studentams*. Vilnius: VPU, 2004, 129 p.
342. STEPONAVIČIENĖ, D. (1996). *Petras Tarasienka (1892–1962): biografinė apybraiža*. Vilnius: Pilių Tyrimų centras „Lietuvos pilys“; knyga išleista p. Antano Mikalajūno lėšomis, 1996, 157 p.
343. STONIENĖ, V. (2006). *Lietuvos knyga ir visuomenė: nuo spaudos draudimo iki nepriklausomybės atkūrimo (1864–1990)*. V., 2006, 128 p.
344. SUBAČIUS P. (1999). *Lietuvių tapatybės kalvė: tautinio išsivadavimo kultūra*. Vilnius, 1999, 245 p.
345. Sukaktuvininkai: Dr. Juozas Jakštas. In *Tautos praeitis*, t. 1, kn. 2. Chicago, 1960, p. 305.
346. SURBLYS, A. (2002). Augustinas Janulaitis – knygų kolekcionierius: leidinių įsigijimo keliai ir būdai. In *Kauno istorijos metraštis. T. 3*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2002, p. 217–230.
347. SVERDIOLAS, A. (1983). *Kultūros filosofija Lietuvoje*. Vilnius: Mintis, 1983, 208 p.
348. SVERDIOLAS, A. (1996). *Steigtis ir sauga. Kultūros filosofijos etiudai*. Vilnius: Baltos lankos, 1996, 367 p.
349. ŠEPETYS, N. (1996). (Rec.). NORKUS, Zenonas. *Istorika: istorinis įvadas*. Vilnius: Taura, 1996, 247 p. In *Naujasis židinys-Aidai*, 1996, nr. 11/12 (71/72), p. 773–775.

350. ŠEŠPLAUKIS, A. (1971). Lituania Europos bibliotekose. In *Lituanistikos instituto 1971 metų suvažiavimo darbai*. Chicago, 1971, p. 236–246.
351. ŠIDLAUSKAS, A. (1986). *Istorija Vilniaus universitete XIX a. pirmojoje pusėje*. Vilnius: Mokslas, 1986, 167 p.
352. ŠIMKUS, R. (2007). Latvijos ir Lietuvos istoriografijos paralelės: bandymai bendradarbiauti ir problemos tarpukaryje. In *Lietuvos istorijos studijos*, 2007, nr. 19, p. 100–112.
353. ŠUTINIENĖ, I. Tautos istorijos simboliai Lietuvos gyventojų tautinėje vaizduotėje: herojų įvaizdžiai ir jų kaita. In *Sociologija. Mintis ir veiksmai*, 2009, nr. 1 (24), p. 40–62.
354. ŠVEDAS, A. (2009). *Matricos nelaisvėje: sovietmečio lietuvių istoriografija (1944–1985 m.)*. Vilnius: Aidai, 2009, 336 p.
355. *Tarptautinis istorikų kongresas Romoje ir sovietų propaganda*. Eltos informacijos. Leidžia VLIK'o vykdomosios tarybos informacijos tarnyba, nr. 27 (224), 1955, p. 3–6.
356. TAUTAVIČIUS, A. (1990). Lietuvos proistorės mokslo pradininkas. In *Kultūros barai*, 1990, nr. 10, p. 59–62.
357. TAUTAVIČIUS, A. (1991). Grįžta uždrausti vardai. In *Eskizai* [Ukmergės kultūros metraštis. Lietuvos kultūros fondo Ukmergės tarybos leidinys], 1991, nr. 1, p. 30–32. [apie archeologo Jono Puzino veiklą].
358. TEREŠKINAS, A. (1997). Between romantic nostalgia and historio-pedagogic sentiments: A few ways to discourse the Lithuanian past. In *Lituanus*, 1997, vol. 43, no. 3, p. 11–36.
359. *The American Historical Association (AHA)*. Prieiga: <<http://www.historians.org/>>.
360. TYLA, A. (1990). Konstantinas Avižonis (1909–1969). In *Mūsų praeitis I. Straipsnių rinkinys*. V., 1990, p. 59–70.
361. TYLA, A. (1997). Istorikas ir redaktorius A. Šapoka. In *Knygnešys*, 1997, nr. 7 (331), p. 8–10. [sutrumpinta A. Tylos pratarė Adolfo Šapokos monografijai *1655 m. Kėdainių sutartis arba švedai Lietuvoje 1655–1656 m.*].
362. TYLA, A. (1999a). Istorija lituanistikos kontekste. In *Lituanistika: tradicijos, dabartis, perspektyvos*. Vilnius: LII, 1999, p. 13–30.
363. TYLA, A. (1999b). Iš Lietuvos kilęs jaunimas Maskvos universitete 1832–1862 m. In *Praeities baruose*. Skiriama akademikui Vytautui Merkiui 70-ies metų jubiliejaus proga. Vilnius: Žara, 1999, p. 181–196.
364. TYLA, A. (2001). Konstantino Avižonio mokslinės veiklos etapai. In *LDK istorijos studijos. Konstantinui Avižoniui – 90*. Vilnius: VPU, 2001, p. 7–11.
365. TOLIUSIS, Z. (2008). Vincas Krėvė. Medžiaga biografijai (Pradžia). In *Metai*, 2008, nr. 3, p. 111–118; nr. 4 (pabaiga), p. 120–129.
366. TOLLEBEEK, J. (2008). A Stormy Family. Paul Fredericq and the Formation of an Academic Historical Community in the Nineteenth-Century. In *Storia della storiografia*, 2008, N. 53, p. 58–72.
367. TORSTENDAHL, R. (2000). Assessing Professional Developments. Historiography in a Comparative Perspective. In Torstendahl, R. (ed.), *An Assessment of Twentieth-Century Historiography. Professionalism, Methodologies, Writings*. Stockholm Kungl. Vitterhets historie och antikvitets akademien, 2000, p. 10–15.
368. TORSTENDAHL, R. (2003). Fact, Truth, and Text: The Quest for a Firm Basis for Historical Knowledge Around 1900. In *History & Theory*, vol. 42 (October 2003), p. 305–331.

369. TRENCSENYI, B.; KOPEČEK, M. (eds.) (2007). *Discourses of Collective Identity in Central and Southeast Europe (1770–1945): texts and commentaries. Vol. 2: National Romanticism–The Formation of National Movements. Various translators.* Budapest: Central European UP, 2007, ix + 498 p.
370. TRINKŪNAITĖ, Š. (2007a). *Sceninė lietuviškosios istorinės pjesės interpretacija 1904–1940 m. Daktaro disertacija. Humanitariniai mokslai, menotyra, teatrologija (03H).* Vilnius, 2007, 247 p. (LNB RS, f. 132/4285).
371. TRINKŪNAITĖ, Š. (2007b). *The stage interpretation of Lithuanian historical drama in 1904–1940 = Sceninė lietuviškosios istorinės pjesės interpretacija 1904–1940 m.: summary of doctoral dissertation: humanities, arts studies (03H).* Vilnius: Culture, Philosophy and Arts Research Institute, 2007, 71 p.
372. TRUMPA, V. (1959). Kartos problema santykių su kraštu perspektyvoje: paskaita Liet. kultūros klubui Bostone (1959 m. sausio 24 d.). In *Aidai*, 1959, nr. 3, p. 97–104.
373. TRUMPA, V. (1961a). Adolfas Šapoka exit. In *Metmenys*, 1961, kn. 1, p. 139–143.
374. TRUMPA, V. (1961b). (Rec.). *Tautos Praeities* antrą knygą pavarčius [*Tautos praeitis, istorijos ir gretimųjų sričių neperiodinis žurnalas*, t. 1, kn. 2. Chicago, Ill., 1960. 165–332 p.]. In *Aidai*, 1961, nr. 3, p. 138.
375. TRUMPA, V. (1968a). Istoriko Zenono Ivinskio sukaktis. In *Akiračiai*, 1968, nr. 1, liepos mėn., p. 9.
376. TRUMPA, V. (1968b). Iš kur toks nesvietiškas išdidumas (atsakymas Varpo red. A. Kučiui). In *Akiračiai*, 1968, nr. 4, lapkričio mėn., p. 14.
377. TRUMPA, V. (1972a). Z. Ivinskio netekus: nukentėjo Lietuvos istorijos mokslas. In *Akiračiai*, 1972, nr. 1, sausio mėn., p. 12–13.
378. TRUMPA, V. (1972b). Prisiminimui: Juozapas Stakauskas. In *Akiračiai*, 1972, nr. 6, birželio mėn., p. 11.
379. TRUMPA, V. (1972c). Žiugžda ir Končius. Kaip nereikia rašyti istorijų. (Rec.) [J. Žiugžda: *Antanas Mackevičius: 1863–1864 metų sukilimo reikšmė lietuvių tautos istorijoje*, J. Končius: *History of Lithuania*]. In *Akiračiai*, 1972, nr. 7, liepos mėn., p. 9.
380. TRUMPA, V. (1977). Augustinas Voldemaras – recenzentas ir kritikas. In *Akiračiai*, 1977, nr. 7, liepos mėn., p. 9.
381. TRUMPA, V. (1981). Į platesnius horizontus. (Rec.). [L. Gudaičio knygai *Platėjantys akiračiai*, V., 1977, 440 p.]. In *Metmenys*, 1981, nr. 42, p. 138–151.
382. TRUMPA, Vincas (1982). Be reikalo dr. Balys nuogaštuoja. In *Akiračiai*, 1982, nr. 10, lapkričio mėn., p. 12.
383. TRUMPA, V. (1985). Su Simu Sužiedėliu atsisveikinant. In *Akiračiai*, 1985, nr. 10, lapkričio mėn., p. 12.
384. TRUMPA, V. (1989). Su istoriku Juozu Jakštu atsisveikinant. In *Akiračiai*, 1989, nr. 10, lapkričio mėn., p. 9.
385. TRUMPA, V. (1990). Kryžiaus karai prieš baltus. (Rec.). [E. Gudavičius. *Kryžiaus karai Pabaltijy ir Lietuva XIII a.* Vilnius: Mokslas, 1989, 192 p.]. In *Akiračiai*, 1990, nr. 9, spalio mėn., p. 12–13.
386. TRUMPA, V. (1991). Naujas istorijos žurnalas (apie žurnalą *Mūsų praeitis*, V., 1990). In *Akiračiai*, 1991, nr. 7, liepos mėn., p. 6–7.
387. TRUMPA, V. (1996). Apie paramą iš svetur (apie Z. Butkaus straipsnio *Jei opozicija gauna paramą iš svetur* (*Kultūros barai*, 1995, nr. 8–9) recepciją). In *Akiračiai*, 1996, nr. 5, gegužės mėn., p. 10–11.
388. TRUMPA, V. (1998). Dar vis nenurimstame be „karalystės“. In *Akiračiai*, 1998, nr. 6, birželio mėn., p. 11.

389. VAIŠNYS, A. (1999). *Spauda ir valstybė 1918–1940 m.* V., 1999, p. 214–224.
390. VAITKEVIČIUS, V. (2005). Prof. Jono Puzino archeologijos terminų kartoteka. In *Lietuvos archeologija*, 2005, t. 29, p. 49–54.
391. VALANTIEJUS, A. (2001). Istorijos ir sociologijos sąlyčio beiėškant. In *Sociologija. Mintis ir veiksmai*, 2001, nr. 1–2, p. 5–8.
392. VALANTIEJUS, A. (2004). *Kritinis sociologijos diskursas. Tarp pozityvizmo ir postmodernizmo*. Vilnius: VU leidykla, 2004, 976 p.
393. VALATKA, G. (2008). Atminties darbotvarkė: istorinės atminties reprezentavimas lietuviškuose kalendoriuose XX a. pirmoje pusėje. Bakalauro darbas. VU Istorijos fakultetas. Darbo vadovas: asist. A. Gieda. V., 2008.
394. VANEJEVAS, A. (1979). Levo Karsavino gyvenimo ir idėjų apybraiža. In KARSAVINAS, L. *Toje akimirkoje-amžinybė: studijos, straipsniai, poezija*. Vilnius: Lietuvos rašytojų s-gos I-kla, 2000, p. 417–460.
395. VASILIAUSKIENĖ, A. (1992). *Lietuvių katalikų mokslo akademija*. Vilnius, 1992, p. 58.
396. VILIŪNAS, G. (1998). *Literatūrinis gyvenimas nepriklausomoje Lietuvoje (1918–1940)*. Vilnius: Alma littera, 1998, 182 p.
397. VILIŪNAS, G. (2003). Į žodžio meno gilumas (Lietuvių literatūros mokslas XX amžiaus pirmoje pusėje). In *Darbai ir dienos*, 2003, nr. 36, p. 261–281.
398. VINCENT, J. M. *Historical research. An Outline of Theory and Practice*. New York: H. Holt, 1911, 391 p.
399. *Vytauto Didžiojo universitetas: mokslas ir visuomenė 1922–2002*. Red. kolegija: E. Aleksandravičius ir kt. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2002, 407 p.
400. *Vytauto Didžiojo universiteto ir Lietuvių Katalikų mokslo akademijos 70-metis*. Sud. doc. dr. J. Čepinskis. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 1993, 232 p.
401. VLADIMIROVAS, L. (1979). *Knygos istorija: senovė, viduramžiai, renesansas, XVI–XVII amžius*. Vilnius: Mokslas, 1979, 566 p.
402. VLADIMIROVAS, L. (2011). *Knygos istorija: XVIII amžius*. Vilnius: Žara, 2011, 199 p.
403. WALICKI, A. (1989). *Stanislaw Brzozowski and the Polish Beginnings of Western Marxism*. Oxford: Clarendon Press, 1989, p. viii +349.
404. WES, M. A. (1990). Michael Rostovtzeff, historian in exile: Russian roots in an American context (Historia-Einzelschriften; 65). Stuttgart: Steiner, 1990, p. xxxi+106.
405. WHITE, H. (2003). *Metaistorija: istorinė vaizduotė XIX amžiaus Europoje*. Iš anglų kalbos vertė Halina Beresnevičiūtė-Nosálová, Gintautė Lidžiuvienė. Vilnius: Baltos lankos, 2003, 525 p.
406. WOOLF, D. (Rev.) [Berger, Stefan; Lorenz, Chris (Hrsg.): *The Contested Nation. Ethnicity, Class, Religion and Gender in National Histories*. Basingstoke 2008, in: H-Soz-u-Kult]. Prieiga: <<http://geschichte-transnational.clio-online.net/rezensionen/11324.pdf>>.
407. WRIGHT, D. (2005). *The professionalization of history in English Canada*. Toronto; Buffalo: University of Toronto Press, 2005, 240 p.
408. ZABIELA, G. (1995). *Lietuvos medinės pilys*. Vilnius: Diemedis, 1995, 335 p.
409. ZABOROWSKI, R. (2009). Tadeusz Zieliński (1859–1944) - sa vie et son œuvre. In *Annales du Centre Scientifique à Paris de l'Académie Polonaise des Sciences* 12, 2009, p. 207–222.
410. ZABORSKAITĖ, V. (1987). *Maironis*: monografija. 2-asis leid. Vilnius: Vaga, 1987, 439 p. (pirmas leidimas – 1968).
411. ŽEIMANTAS, V. L. (1988). Istorikų kaimynas pasikalbėjo, kadagiū „paglostė“... tik ar užtarnautai? In *Komjaunimo tiesa*, 1988, nr. 176, rugsėjo 13 d., p. 3.

412. ŽUKAS, V. (1976). Konstantino Jablonskio biblioteka. In *Naujos knygos*, 1976, nr. 4 (160), p. 42–44.
413. БАРЫКИНА, И. Е. (2004). *Проблема предмета и метода в исторической науке и философии истории*. Prieiga: <http://www.orenburg.ru/culture/credo/04_2004/6.html>.
414. БЕЗДРАБКО, В. (2010). Джерелознавчі ідеї Шарля Сеньбоса та Шарля-Віктора Лянглуа у теорії документознавства. In *Мандрівець*, 2010, № 4, p. 57–60.
415. БЛОК, М. (1986). *Апология истории или ремесло историка*. Москва: Наука, 1986, 254 p. (orig.: *Apologie pour l'histoire, ou Métier d'historien*, 1949).
416. БОН, Т. М. (2005). *Русская историческая наука (1880–1905 г.): Павел Николаевич Милюков и Московская школа*. Пер. с нем. Дмитрия Торицина. С.-Петербург, 2005, 269 p.
417. БРАЧЕВ, В. С. (2001). *«Наша университетская школа русских историков» и ее судьба*. С.-Пб: Стомма, 2001, 246 p.
418. БУРДЬЕ, П. (2005). *Социальное пространство: поля и практики*. Москва: Институт экспериментальной социологии (СПб.: Алетейя), 2005. 576 p.
419. ГУРЕВИЧ, А. Я. (1993). *Исторический синтез и Школа «Анналов»*. Москва: Индрик, 1993, 328 p.
420. ФЕВР, Л. (1991). *Бои за историю*. Москва: Наука, 1991, 520 p. (orig.: *Combats pour l'histoire*, 1953).
421. ФЛОРОВ, З. Д. (2000). *Михаил Иванович Ростовцев, Портреты историков: время и судьбы*. В. 2, т. 2, Всеобщая история. Москва – Иерусалим: Университетская книга, Gesharim, 2000, p. 28–40.
422. ФРОЛОВ, Э. Д. (2006). *Русская наука об античности. Историографические очерки*. Изд. 2-е. СПб.: Издательский центр "Гуманитарная академия", 2006, 604 p.
423. КАРЕЕВ, Н. (1913). *Теория исторического знания и теория исторического процесса*. Часть I. С.-Петербург, 1913, 319 p.
424. КАРЕВ, Д. В. (2007). *Белорусская и украинская историография конца XVIII в. — начала 20-х гг. XX в. в процессе генезиса и развития национального исторического сознания белорусов и украинцев*. Вильнюс: ЕГУ, 2007, 312 p.
425. ЛАСИНСКАС, П. (2005). Русские историки-эмигранты в Литве. In *Балтийский архив: Русская культура в Прибалтике*. Т. IX. Вильнюс: Русские творческие ресурсы Балтии, Издательство Бильнюсского университета, 2005, p. 439 – 447.
426. ЛЕТЯЕВ, В. А. (2002). *Восприятие Римского наследия российской наукой XIX - начала XX в.* Волгоград: Изд-во ВолГУ, 2002, 244 p.
427. МЕГИЛЛ, А. (2008). *Роль теории в историческом исследовании и историописании*. Prieiga: <<http://roii.ru/conf/2008/1-3.pdf>>.
428. МИЛОШ, Ч. (2008). Человек среди скорпионов (Отрывки из книги). In *Новая Польша*, 2008, № 9 [org. 1962 m.]. Prieiga: <<http://www.novpol.ru/index.php?id=1039>>.
429. МОРОЗОВ, А. А. (1999). Некоторые вопросы методологии истории средневекового города в работах Н. П. Оттокара. In *Вестник Омского университета*, 1999, Вып. 4, p. 77–80.
430. НЕЧУХРИН А. Н. (2003). *Теоретико-методологические основы российской позитивистской историографии (80-е гг. XIX в. – 1917 г.)*. Гродно: ГрГУ, 2003, 349 p.
431. *Парфянский выстрел*. Под общей ред. Г. М. Бонгард-Левина и Ю. Н. Литвиненко. Москва: РОССПЭН, 2003, 760 p.

432. *Пять писем Ф. Ф. Зелинского к Вяч. Иванову (подготовка текста и примечания Е. А. Тахо-Годи)*. Prieiga: < <http://losevaf.narod.ru/zelinsepistolae.htm>>.
433. РЕПИНА, Л. П.; ЗВЕРЕВА, В. В.; ПАРАМОНОВА, М. Ю. (2006). *История исторического знания*. Москва: Дрофа, 2006, 288 р.
434. РОСТОВЦЕВ, Е. А. (2004). *А. С. Лаппо-Данилевский и петербургская историческая школа = A. S. Lappo-Danilevskii and St. Petersburg Historical School*. Рязань: НРИИ, 2004, 347 р. (Новейшая российская история: исследования и документы, т. 7).
435. РУМЯНЦЕВА, М. Ф. (1998). Методология истории А. С. Лаппо-Данилевского и современные проблемы гуманитарного познания. In *Вопросы истории*, 1999, № 8, р. 138–146.
436. СВЕШНИКОВ, А. В. / СТЕПАНОВ, Б. Е. История одного классика: Лев Платонович Карсавин в постсоветской историографии. In *Классика и классики в социальном и гуманитарном знании*. Москва: НЛЮ, 2009, р. 332–360.
437. СИНИЦЫН, О. В. (1998). *Неокантианская методология и развитие исторической мысли в России в конце XIX – начале XX в в.* Казань: Унипресс, 1998, 162 р.
438. *Скифский роман*. Под ред. Г. М. Бонгард-Левина. Москва: РОССПЭН, 1997, 623 р.
439. СТЕЛЬМАХ, С. П. (2005). *Історична думка і методологія історії в Україні (XIX– початок XX ст.)*: Автореф. дис. д-ра іст. Наук / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. — Київ, 2005, 33 р.
440. ТАРАН, Л. (1970). Теория «исторического синтеза» Анри Берра. In *Французский ежегодник 1968*. Москва: Наука, 1970, р. 364–375.
441. ТРУБНИКОВА, Н. В. (2006). Ревизия наследия позитивизма в современной французской историографии. In *Известия Томского политехнического университета*, 2006, т. 309, № 6, р. 206–210.
442. ЯСТРЕБИЦКАЯ А. Л. (1991). *Историк-медиевист Лев Платонович Карсавин (1882–1952), аналитический обзор*. Москва: ИНИОН, 1991, 131 р.
443. ЯСТРЕБИЦКАЯ А. Л. (1996). Историк культуры Лев Платонович Карсавин: у истоков исторической антропологии в России. In *Диалог со временем. Историки в меняющемся мире*. Москва, 1996, р. 35–68.
444. ЯСТРЕБИЦКАЯ, А. Л. (2001). Лев Платонович Карсавин. Творчество историка и историографический процесс. In *Диалог со временем. Альманах интеллектуальной истории*. Под ред. Л. П. Репиной Выпуск 6. Москва: УРСС, 2001, р. 80–117.

SANTRUMPOS

AS LIIS – Antano Smetonos Lituaniaistikos instituto Istorijos skyrius;

HMF – Humanitarinių mokslų fakultetas;

LIDIMS – Lietuvos istorijos draugijos Istorijos mokytojų sekcija;

LCVA – Lietuvos centrinis valstybės archyvas;

LDK – Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė;

LID – Lietuvos istorijos draugija;

LKMA – Lietuvių katalikų mokslo akademija;

LMAVB RS – Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyrius;

LMD – Lietuvių mokslo draugija;

LNB RS – Lietuvos M. Mažvydo nacionalinės bibliotekos rankraščių skyrius;

LU – Lietuvos universitetas;

VAK – Valstybės archeologinė komisija;

VDKM – Vytauto Didžiojo kultūros muziejus;

VDU – Vytauto Didžiojo universitetas;

VUB RS – Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyrius.